

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

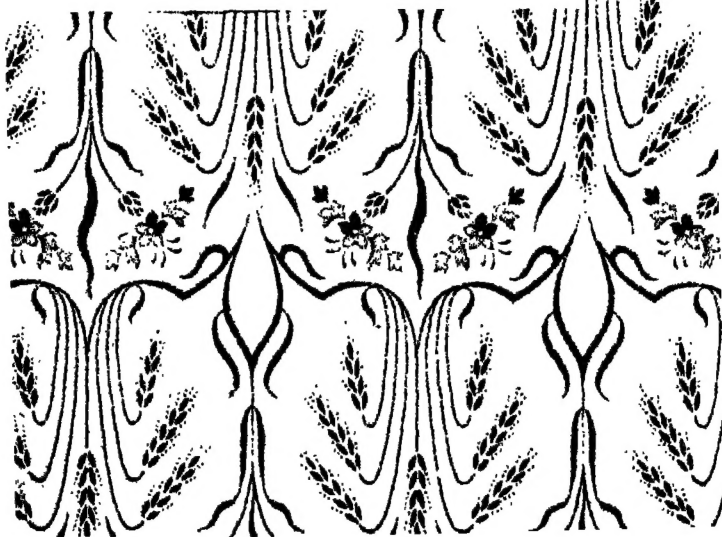
678

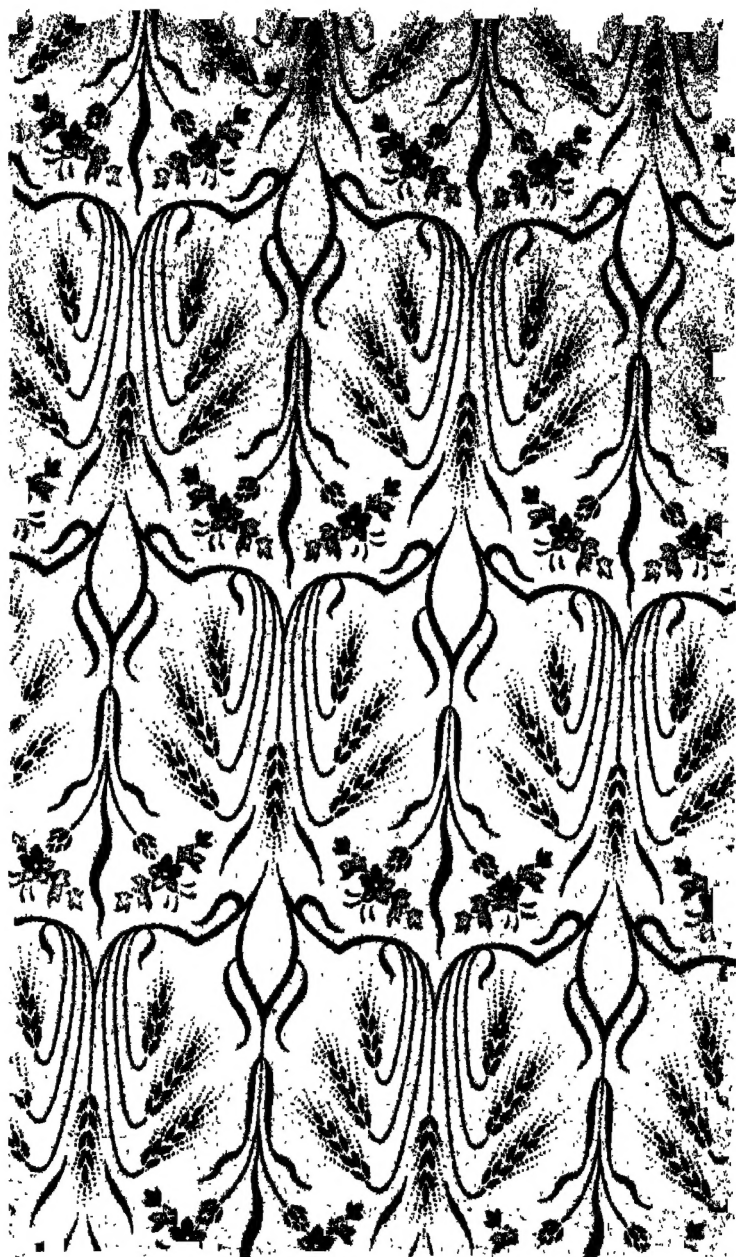
क्रम संख्या

281 JAV

काल नं०

खण्ड

નાયકશ્રીનયસુન્દરપ્રણીત— કાવ્યસંગ્રહ.

સંપાદક અને સંશોધક,
જીવણચંદ. સાકરચંદ ઝવેરી.

શ્રી ઠેવચંદ સાલભાઈ-જૈન પુસ્તકોદ્યારે-મન્યાંક: ૪૩.

(જૈન-ગૂર્જર સાહિત્યોદ્યારે-મન્યાંક: ૬.)

શ્રીઆનન્દ- કાવ્યમહોદધિ.

(પ્રાચીન-જૈનકાવ્યસંગ્રહ.)

મૌક્તિકે કુંડું.

સંગ્રહક અને સંશોધક,
જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક,

શ્રી ઠેવચંદ સાલભાઈ જૈન પુ. કુંડ માટે,
નગીનભાઈ ઘેસાભાઈ ઝવેરી. મુંબાઈ.

—અર્ધ—

સર્વ હક ફાંદના કાર્યવાહકોને અધીન છે.

વીરાત ૨૪૪૪.

વિક્રમ ૧૯૭૪.

ક્રાઈસ્ટ ૧૯૧૮.

આવૃત્તિ ૧લી.

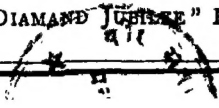
પ્રતિ ૧૦૦૦.

વેતન નં. ૦-૧૨-૦

Published at the Office of
Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund,
426 Javeri Bazar Bombay,

BY
Naginbhai Ghelabhai Javeri.

Printed by
PARIKH DEVIDAS CHHAGANLAL,
AT
THE "DIAMOND JEWELLERY" PRINTING PRESS-AHMEDABAD.

Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund Series, No. 43.

THE ANAND - KAVYA - MAHODADHI.

(A Collection of Old Gujarati Poems.)

PART VI.

COLLECTED AND EDITED BY

Jivanchand Sakerchand Javeri.

PUBLISHED BY

Naginbhai Ghelabhai Javeri,

a trustee.

SOLD BY

The Librarian

Sheth Devchand Lalbhai J. P. Fund.

C/o. Sheth Devchand Lalbhai Dharmashala,

Badekha Chakla, Gopipura-SURAT.

(All rights reserved by the Trustees of the fund.)

1918.

Re. 0-12 0

કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્પલોભમાં પછડાઈ,
 સરનેહ અનેક મૌકિતિક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી,
 સબજનકંઠ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિ-
 પૂર્ણરીતે કંઠમાં સજી અન્યોને આકર્ષવા, એ
 કર્તાવ્ય રસપ્રજ્ઞાનું જ છે. જેમ કમળને-કાવ્યને
 વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-
 સુજનોનું-પંડિતોનું જ છે. વારિ-કવિ કે સંગ્રાહક
 તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહ
 જ કરી શકે છે !

જીવન.

અમારા અંક ૧૪ માં “આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતિક
 પહેલું” મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સેકન્ડરી સ્કૂલ
 લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કર્યું છે.

વક્રિયંકો ગોધૂમનો રોટલો, ક્ષુધિતપણું તો જાયજી;
કથામૃતને પીવું પ્રીતે, અમૃત પીતાં કુણુ ધરાયજી !

નળાખ્યાને કવિ બાલણુ.

સાગોપાંગ સુરંગ વ્યંગ અતિશે ધારો ગિરા ચુર્જરી,
પાદેપાદ રસાળ ભૂષણવતી થાઓ સખિ ઉપરી;
જે ગિર્વાણુગિરા ગણાય ગણતાં તે સ્થાન એ લ્યો વરી,
થાઓ શ્રેષ્ઠ સહુ સખિજનથકી એ આશા પૂરો હરિ!

ભદ્ર પ્રેમાનન્દ.

ક્રમકોષ્ટક.

વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧ સ્મરણપત્રિકા.	...
૨ મુખ્યબંધ.	... ૧૧
૩ ઉપોદ્ધાત.....ડી. પી. દેરાસરી.	... ૧૭
૪ કવિવર નયસુન્દર તથા— ...	
૫ રૂપચંદ્ર કુંવર સાર.....મો. દ. દેશાઈ.	... ૧
૧-રૂપચંદ્ર કુંવરરાસ.	... ૧
૨-નળદમયંતીરાસ....	... ૧૭૧
૩-શત્રુંઘ્નઉદ્ધારરાસ.	... ૪૩૭
પૂર્વલા ભૌકિતકો માટે વિચારો.	... ૪૫૧
સૂચીપત્ર.	... ૪૭૭
સંપૂર્ણ... ..	... ૪૮૦

સ્મરણપત્રિકા.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર રણજીતરામ વાવાભાઈ
મહેતાની જૈનઐતિહાસિક અને કાવ્યસાહિત્ય તરફ
સમાનભાવવાળી પ્રીતિને લીધે એમના સરખા ગૂઢ-
રાતની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ સંબંધી નિરંતર ચિંતન કર-
નાર એક પરમ ઉત્સાહી નિપુણ વિદ્વાનની સલાહ
અને ઉત્તમ માર્ગસૂચનનો દુર્લભ લાભ અમને મળતો
હતો, તે માટે અમારી કૃતજ્ઞતાની એધાણી તરીકે આ
છઠ્ઠા મૌકિક જોડે, આવી નિરભિમાની અને હૃદય-
આશયોવાળી વ્યક્તિનું નામ જોડી અમે સાર્થક
થઈએ છિયે.

જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

સંપાદક અને સંપાદક.

શ્રીતરાગદ્વેષક્રોધાય નમઃ

મુત્તવંધ.

અમારા તરફથી અમાર સૂધીમાં સંસ્કૃત, માગધી, અંગ્રેજી, અને આવા કાવ્યોના ગૂઝરાતી ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, કે જે પ્રયાસવડે આ ગ્રંથને અમો તરફથી બહાર પડતા ગ્રંથોમાં “ ગ્રંથાંક ૪૩૫ ” (જેન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે ગ્રંથાંક ૬૪૧) તરીકે પ્રસિદ્ધ કરી પ્રજા સન્મુખ મૂકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

આગમવાચનાદાતા, આગમોદ્ધારક, સાક્ષરશિરોમણિ પંચાસ શ્રીઆણંદસાગરમણિના ઉપદેશથી આ ફંડ ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી તેઓનું નામ ચિરંજીવ રહે, એવા ધરાદાસહ આવા કાવ્યોના સંગ્રહનું નામ “ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ ” રાખવામાં આવ્યું છે.

આમાં આવેલાં જૂદા જૂદા રાસાઓની અસલ મૂલ પ્રતિયો આપવા માટે નીચે દર્શાવેલી વ્યક્તિઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

રૂપચંદ કુંવરની પ્રતો માટે—

બાળબ્રહ્મચારી આચાર્યશ્રી વિજયકમળસૂરિ અને અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ હેલોના ઉપાધ્યયના પુસ્તકભંડારના કાર્યવાહકોનો.

નળદમયંતીની પ્રતો માટે—

બાળબ્રહ્મચારી આચાર્યશ્રી વિજયકમળસૂરિ, હેલોના ઉપાધ્યયના ભંડારના કાર્યવાહકોનો, અને સુરત જોષીપુરાના શ્રીમન્મોહનલાલજી જેનશાનભંડારના કાર્યકાર શેઠ ફકીરચંદ નગીનચંદ ઝવેરીનો.

શ્રીશનુંજયઉદ્ધારરાસ, -પૂર્વે છપાયેલી એક પ્રતિકૃતિ ઉપરથી લેવામાં આવ્યો છે.

પ્રુદો વગેરે કાર્યમાં મદદ કરવા માટે શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિહ શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિ, આચાર્ય શ્રીકૃપાચંદ્રસૂરિ, પ્રોફેસર આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ, પીપટલાલ કેવળચંદ શાહ અને પુરોહિત પુર્ણચંદ્ર અચળેશ્વર શર્માનો ઉપકાર માનું છું.

સાક્ષરશ્રી ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરી Bar-at-Low અને રા. રા. મોહનલાલ દ્વિલીચંદ દેશાઈ B. A. LL. B. નો, અન્વયની શૈભામાં વધારો કરનારા ઉપોદ્ધાત અને કવિવર નયસુંદરજીનું ચરિત્ર તથા રૂપચંદ કુંવરનો સાર નામના લેખો લખી મોકલવા માટે ખરેખર આભારી થયો છું.

દિલગીરીસહ લખવું પડે છે કે, ફંડના કાર્યવાહકોમાંથી શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ ઝવેરીની, ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૬ માં, કેટલાક અનિવાર્ય કારણોને વશ થઈ ત્રસ્તીપણામાંથી મુક્ત થવું પડ્યું છે.

સાક્ષરશ્રી દેરાસરી ઉપોદ્ધાતના અંતમાં જણાવે છે કે “ (૧) કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે અને (૨) કેટલીક જગોએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છૂટ લીધી છે ” ઇત્યાદિ.

આમાં (૨)જી વાત કેટલેક અંશે સાચી છે. કારણકે કેટલેક ઠેકાણે જૂનાં રૂપોજ આપવામાં આવ્યાં છે અને કેટલેક ઠેકાણે સુધારીને નવા પણ આપવામાં આવ્યાં છે, જે રાસ વાંચતાં રહેલાઈથી સમજાઈ જાય તેવું છે. આમ થવામાં બે કારણો છે. પુરૂષે જુદે જુદે હાથે સુધારવામાં આવ્યા અને પ્રેસકોપી કરનારે કેટલેક ઠેકાણે કોપી નવી ઢબથી બનાવી દીધી, તેમજ હહેલાની પ્રતો ઉપરથી કોપી કરવામાં આવી, તે પ્રતો પાછી આપતાં પાછી ત્યાંથી પાછી મળવામાં હહેલાના હિપાશ્રયના બારણા કાર્યવાહકોમાં અંદર અંદર કાંઈ બિનજાતા ઉત્પન્ન થવાથી બંધ થઈ ગયા. આથી અન્ય પ્રતો સાથે રાખી પુરૂષ વખતે કામ લેવાથી આવો કમ ઉપસ્થિત થયો.

પરંતુ (૧)લી વાત જે “ કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે ” તેમ સાક્ષરશ્રી લખે છે પરંતુ તેમ જરા પણ કરવામાં આવ્યું નથી. માત્ર ઉપર જણાવેલી ગડબડ થવાથી કેટલેક સામાન્ય ફેરફાર થઈ ગયો છે જે આ સાથે ઉદાહરણો આપી

બતાવું છું. આથી વાંચકોને સમજી શકાશે કે કેવા પ્રકારનો ફેરફાર ન છૂટકે કર્યો છે—થયો છે.

આ વિના પ્રાચીન ગૂજરાતી ગ્રંથો માટે આપણા ગૂર્જરસાક્ષરોમાં જે પ્રકારના મતો પડેલાં છે, અને તેમાંથી સામાન્ય વાંચકો પોતા-પોતાને અનુકૂળ આવતાં ગમે તે મતમાં બળી જાય છે. આથી અમે દરેક વાંચકવર્ગને અનુકૂળ ખોરાક તો પૂરો થી રીતે પાડી શકીએ એ વાત વાંચકોએ લક્ષ બહાર કાઢવી જોઈએ નહિ.

(૧) એક મત એવા પ્રકારનો છે કે પ્રાચીન પ્રતોમાં જે પ્રમાણે લખ્યું હોય તેજ પ્રમાણે છાપવું—છપાવવું અને (૨) બીજો એવો છે કે તેને સુધારી દરેક સામાન્યવર્ગ પણ વાંચે તેવી રીતે ચાલુ રૂપોમાં છપાવવું. આ બેમાંથી અમે કોને રાજી કરી શકીએ ? અર્થાત્ બંનેને તો નજ કરી શકીએ !

મૂલપ્રતિમાં એક પાઠ હોય અને બીજી પ્રતિયોમાં બીજા પાઠ હોય તેનાં ઉદાહરણો.—મોટા ભાગના પાઠભેદો નીચે ટીપ્પમાં આપ્યા છે પરંતુ સામાન્ય પાઠભેદો જોડેજ () આવા કૌંસમાં દર્શાવ્યા છે. આમાં બ્લેક કરવામાં આવ્યા છે તે મૂલપ્રતિના અને કૌંસમાં આપ્યાં છે તે અન્ય પ્રતિના સમજવા.

પાનું. ચોપાઈ. પદ.

૩૬૯	૪૯	૪	ભરતાર ગયો કિંમ (કિહી) છાંડી ?
	૫૨	૪	હવું પવિત્ર મુજ (અમ્હાં) રાજ.
૩૭૦	૬૪	૪	ગત પ્રાણુ લાહે (લહ) સો પાખે.
	૬૫	૩	સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોજરાવો નજ કરી,
૩૭૩	૨૦	૩	લખિમી પાંખી કદા ન રાચે (ભાચે),
૩૭૫	૪૯	૨	તે બણી થયો સકર્ણ (સુકર્ણ);
૩૭૮	૮૪	૨	હવું (થાવું) પ્રગટ ન સાર;
૩૭૯	૮૯	૨	સુણતાં નલ (સો) અધિકાર;

પાનું. ચોપાઈ. પદ.

૩૮૦	૧૦૦	૩	સા પ્રતિ (પ્રાપતિ) વિષ્ણુ તે સુષુપ્તે સુંદરિ,
	૧૦૧	૪	તો (તુમ્હ) સધર્ણી પરિ કાવ્યાં.
	અંતભાગમાં		નલચરિત્રે (નલોપાખ્યાને)
			સાંકિલ્યસુદેવ (દિન)
૩૮૪	૩૫	૨	પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાળ;
	૩૬	૧	ધતિ મંત્રણું (મંત્રણ).....,
૩૯૨	૧૦૦	૩	અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને કરી,
૪૦૧	૧૮૫	૪	લહિસ્યે તે (જે) સસનેહજી!
૪૦૪	૨૮	૩	આત (પિતા) આતા પતિ જોઇ,

મૂલપ્રતિમાં જે પાઠ વા શબ્દ ન હોય અને ખીજી પ્રતિયોમાં હોય તેના ઉદાહરણો.—એ રાખો કૌંસ () માં આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અત્રે કૌંસમાં બ્લેક ટાઇપમાં દેખાડ્યાં છે.

પાનું. ચોપાઈ. પદ.

૩૭૬	૫૪	૧	ભીમરાય સુત (સ્થું) છે વિજયી,
૩૭૮	૮૩	૧	હવે વળી (તસ) દરશન દેખશું,
૩૮૨	૧૪	૧	પ્રિયગુચંજરી માતાયે (ઈસી),
૩૮૫	૪૫	૩	મનમાંહિ (અતિ) અસમંજસ બાણી,
૩૯૧	૯૩	૩	સો પશ્ચિ અતિ વિસ્મિત (મનિ) હૃદ,
૩૯૨	૧૦૮	૪	(વળી) ઘણું ધરે નલ-નારી.
૩૯૪	૧૧૯	૧	જંઘુ (ક્રિપ) માંહિ' જિમ ખીજી,
૩૯૯	૧૬૨	૪	નિજ કુટુંબનિ' (તિ) નડીલજી.
૪૦૦	૧૭૭	૩	દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી,
૪૦૪	૨૪	૨	રખે કરો (એ) અનુસય કદા;
૪૧૧	૬૮	૪	અતિ આદરિ મનસ્થું (મિ').... ૦
૪૧૫	૧૨૯	૩	રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ,

આ મૌકિક સંપૂર્ણ છપાઈ તૈયાર થઈ ગયા પછી શ્રીનળ-
દમયંતીરાસની એક ચોથી પ્રતિ, સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમાન્મુનિ શ્રીજિન-
વિજય મહારાજે પાટણના શ્રીવાડીપાર્શ્વનાથના પુસ્તક ભંડારની
મેળવી આપી હતી જે માટે તેઓશ્રીનો આભારી છઉં. પરંતુ તે છપાઇ
ગયા પછી મળેલી હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાયો નથી, તેમજ
તેને તપાસી જોવાનો સમય પણ ઉપલબ્ધ થઈ શક્યો નથી.

એકાદશી; સેન્ડ હસ્ટે રોડ, } જીવણચંદ સ્માકરચંદ જીવેરી.
મુંબાઈ તા. ૧૨-૧૧-૧૯૧૭. } સંગ્રાહક અને સંશોધનકર્તા.
ધનતેરસ, ૧૯૭૩.

ઉપોદ્ધાત.

“ સરસ્વતીનું પીએર જૈન લોકોને ત્યાં છે ” એમ સહજ પરિહાસમાં કહેવાય છે. પીએરમાં જેમ કન્થાને પાળી પેલી, અલ્પજન કરી, લાડ અને જપતામાં ઉછેરાય છે, તેમ જ એના વર્તનની શુદ્ધિ જળવવા ખાસ કાળજી રખાય છે, તે જ પ્રમાણે જૈન બંધારણમાં પુસ્તકોની કાળજી રખાય છે. સહજ પરિહાસ એટલા જ પુરતો છે કે અથોનો ઉપયોગ થતો નહિ. નહિ પોતે તેને પ્રગટ કરતા, નહિ બીજાઓને પ્રગટ કરવા દેતા. આથી જ કવીશ્વર દલપતરામે, સ્વર્ગવાસી કિન્લોક ફોર્સેના ગુણાનુવાદ માતાં સરસ્વતીને માટે બળાપો કર્યો છે કે “પાટણુ કેદ પડી હતી, અકળાર્થ થઇ અંધ.” પરંતુ જૈન બંધુઓની અથોના સંરક્ષણુ સારે એવી કાળજીને લીધે જ આજ સેંકડો વર્ષ થયા છતાંએ સુરક્ષિત અથો લભ્ય થાય છે. વળી સુભાએ જૈનમતાવલંબીઓની માન્યતામાં પણ ફેર પડ્યો છે. પોતાના બંધારના અથો પ્રગટ થાય અને એમનું રસાસ્વાદન કરવાનો લાભ જૈન, તેમ જ જૈનેતર બધાને મળે એવી ઉદાર ભાવના તેમનામાં પ્રગટ થઇ છે. આવા કામમાં દ્રવ્યની જરૂર હોય છે. પરાપકારાય સતાં વિમૂલયઃ એ વિચારે આવા પરમાર્થ માટે દ્રવ્યનો વ્યય કરનાર સત્પુરૂષો પણ નીકળી આવ્યા છે. સ્વ. શેઠ દેવચંદ લાલલાલના સ્મરણુ અર્થે જૂનાં પુસ્તકોનો ઉદાર ચવાનો યોગ બની આવ્યો છે. દૂધમાં સાકર બળે તેમ ધન્યાસજી શ્રીઆનંદસાગર ગણિની શુભ પ્રેરણાથી મહૂમ શેઠનાં કુળરત્નોએ સારી રકમ આપીને ગુજરાતી. વાંચકવર્ગને આભારી કર્યો છે. આ પ્રમાણે આનંદના સાગરની પ્રેરણાથી આ કાવ્યાનંદનો મહોદધિ ઉદ્ભવ્યો છે. આ કાવ્યાનંદસાગરમાંથી મૌકિતકો પસંદ કરી કરીને પ્રજા સમક્ષ મૂકાય છે. આનંદથી જ ઉદ્ભવેલા કાવ્યાનંદમહોદધિનાં મૌકિતક આનંદદાયી હોય એ કહેવાની જરૂર નથી. કાવ્ય રસિક પુરૂષો-અને-રીએન્-સાર અનેરીએ પસંદ કરેલાં મૌકિતક આબહાર અને આનંદદાયી હોય એમાં કહેવું શું ? અત્યાર સુધીમાં પાંચ મૌકિતકોનો સંગ્રહ

અર્ધ આજે આ હર્દુ મૌકિતિક પ્રજા સન્મુખ રજૂ કરવામાં આવે છે. મિત્રોની ઇચ્છાથી અનેક વ્યવસાય અને કૌટુંબિક આધી વ્યાધીઓ-માધી કડકે બચકે ચોરી લીધેલી ક્ષણોનો આ હર્દુ મૌકિતિકને સાચે ઉપોદ્ધાત લખવામાં સદ્વપયોગ કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું.

આ મૌકિતિકમાં (૧) રૂપચંદ્રકુંવર રાસ (૨) નળ કમલચંદ્રી રાસ અને (૩) શ્રી શે જન્ય ઉદ્ધાર રાસ એટલાં કાવ્યોનો સમાવેશ કરાયેલો છે.

આ સધળાં કાવ્યો ધર્મના અંગનાં હોઇને તેનો હેતુ બર લાવવામાં કવિએ કયાંય રાખી નથી. “ વીક્રમ ચરિત્ર કરતાં સ્ત્રી ચરિત્ર વધે ” એ વાત સાબિત કરતાં રૂપચંદ્રનો જન્મ, નાનપણ, કેળવણી, પરાક્રમ અને છેવટે સહુથી ઉપયોગી તેની ધર્મસાધના અને ભક્તિ વર્ણવી છે. રસની જમાવટ એવી છે કે આરંભ કર્યા પછી પૂરું કર્યા વગર કાવ્ય હાથમાંથી મુકવું ગમે નહિ.

શ્રીમદ્ વ્યાસ લગવાનની મનોહર વાણીથી કોણ મોહ પામ્યું નથી ? એમની સાદી, સરળ અને રસમય બાનીએ ધણા ધણા કવિજનોને પણ મુગ્ધ કર્યા છે. તેમણે નક્ષોપાખ્યાનની મનોહરતાથી મોહીને પોતાની વાણીમાં તેને ફરી વર્ણવ્યું છે. નક્ષોપાખ્યાનના વસ્તુ ઉપરથી સંસ્કૃતમાં કાવ્યો રચાયાં છે, જેમાં શ્રી હર્ષનું નૈષધ મૂખ્ય છે. કાવ્યો સિવાય નક્ષોપાખ્યાન ઉપરથી ગદ્યગ્રંથો, નાટક અને ચંપૂ પણ અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. માત્ર સંસ્કૃત કવિયો જ નહિ, પણ પ્રાકૃત લખનારા જૂના ધણા કવિયોએ પણ નળાખ્યાનને પોતપોતાની વાણીમાં પુનઃ પુનઃ ગાયું છે. દરેક જાતના સાહિત્યસરમાં અવગાહન કરનારા જૈન કવિયોને પણ આ વસ્તુ મનોહર લાગ્યું છે. એકરાજ, નયનસુંદર, માણેકસરી, રૂપિવર્ધન, હર્ષરત્ન એમ ધણુએ પોતે જુદું જુદું નામ આપીને સંસ્કૃતમાં અગર પ્રાકૃતમાં-શુભરાતીમાં- નળાખ્યાન રચ્યાં છે. જેનેતર કવિયોમાં લાલણ અને પ્રિમાનંદનાં રચેલાં નળાખ્યાન ઉપલબ્ધ થાય છે.

મહામતિ માણિક્યમુરીએ રચેલા નલાયન^૧ નામના મહાકા-
વ્યને અવલંબીને વાચક શ્રી નથસુંદર પોતાની સુંદર ખાતીમાં નમ-
સ્કારાત્મક મંગળાચરણ વડે પોતાના નળદમયંતી રાસનો આરંભ
કરે છે. પ્રથમ વસ્તુની પ્રાઠતા અને પોતાની અયોગ્યતાના ઉલ્લેખ
કરીને, સરસ્વતી અને ગુરૂ વગેરેને વિનવીને કહે છે કે:-અવસ-
રિપણીના ચોથા આરામાં-પંદરમા જીનવર શ્રીધર્મ અને સોળમા તી-
ર્થકર શ્રી શાંતિ એ બન્નેના સંધીકાળમાં અમરાવતીના જેવું નિષધ
નમર હતું. વીરસેનાએ સેવા કરાયલો વીરસેન રાજ ત્યાં રાજ્ય કરતો
હતો. સુંદર ગુણે ભરી ગુણસુંદરી તેની રાણી હતી. તેના કૃણસ્ના-
કરમાં ચંદ્રમા રૂપ નળરાજ્ય ઉદ્ભવ્યો હતો. પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખી
હોઈ આપસમાં સ્નેહથી રહેતી હતી. તે કાળે માઆ મેહ વર્ષતા;
ધરતી પૂષ્કળ ધાન્ય આપતી; ગાય ભેંસો ઝાઝું દૂગતી; બારે માસ ફળ
દ્રવ્યો ફળતાં; કોઈને એકે પ્રકારની બીતિ તો હતી જ નહિ; કોઈએ
ઝીનું સંતાન મરતું નહિ; ત્યાં સોનું જ કપાતું; ધ્વજમાં જ દંડ હતો;
બંધન વેણીનું જ થતું; વિવાહ સમયે જ પાણી મહલ થતો; કંકણાશ
કુચમાં જ; સ્વામતા કેશકલાપમાં જ; વક્તા ભવાંમાં જ; ચાપસ્ય ઝીઝોના
નેત્રમાં જ હતું; હાર શિવાય ક્યાંએ છિદ્ર નહોતું. સોમટા બાજુ શિવાય
માર શબ્દ વપરાતો જ નહિ. તરવાર પકડવા જ હાથની મુઠ્ઠી વળાતી.
દીવામાં જ સ્નેહની હાની થતી. સોળ વર્ષની વયના નળરાજના
રાજ્યમાં પ્રજા આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિવાન અને સુખી હતી. કોઈ પણ
માણસ જીન ધર્મની નીતિનો લોપ કરતું નહિ. એક સમયે વર્ષાકાળમાં
નળરાજ પોતાની ઈંદ્રસભા જેવી પરિષદ ભરીને ઈંચા માળ ઉપર
એકો હતો તેવામાં તેણે કેટલાક તાપસેને આવતા જોયા. રાજ્યએ
અનુચરો મોકલી એમનું સ્વાગત કરાવી તેમને પોતાની પાસે તેડાવ્યા.
રાજ્ય અને મંત્રીએ તેમના પાદકમળને પ્રણામ કરીને તેમનું આગમન
કરણ પુછ્યું. તાપસે રાજ્યને આશીર્વાદ દઇને બોલ્યા કે પૂર્વે શ્રી
અપભ બમવાનની સાથે દીક્ષા લેનાર કચ્છ અને મહાકચ્છ નામના

રાજાના અમે વંશજો છીએ. ગંગા તીરે ભરતેશ્વર મહારાજે ભરાવેલી નયનાન્દ ઉપજવતી શ્રી મધુભ ભગવાનની સુવર્ણ મૂર્તિને અહોનિશ પૂજીએ છઈએ. થોડા કાળથી ત્યાં કૈંચકર્ણુ નામનો રાક્ષસ આવી અમને ઉપદ્રવ કરે છે. એને આપે વારવો ઘટે છે. નળરાજાને પરાક્રમ કરવાનો ઉમંગ થઇ રહ્યો હતો તેવામાં આ ધર્મકાર્ય આવી પડવાથી ધણો આનંદ થયો. તાપસોને દીલાસો દઇને વળાવ્યા અને પોતે સૈન્ય લઇને કૈંચકર્ણુ ઉપર ચઢી, તેની સાથે તુમુલ યુદ્ધ કરી તેનો નાશ કરી પોતાની નગરીમાં પાછો આવ્યો ત્યારે ત્યાં જયજયકાર થઇ રહ્યો.

એક સમય નળરાજા વનકોડા કરવા પધાર્યો ત્યાં એક પંથી દીડો. પ્રણયશ્લોક રાજાનાં દર્શન કરે ધારી પંથી રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ વિવેકથી એની મુસાફરીને અંગે જોએલાં કૌતુકને સંબંધ પૂછતાં પંથીએ કહ્યું કે મહારાજ, મૂલ્ય ન થઇ શકે એવા નર, સ્ત્રી અને રત્ન જ્યાં નીપજે છે એવા વિદર્ભ દેશમાં હું જઇ ચઢ્યો હતો. ત્યાંની રાજવાનીનું નામ કુંડિનપૂર અને રાજાનું નામ ભીમ છે. પુષ્પમતી રાણી પદ્મિની છે. તેને દમયંતી નામે દુહિતા છે. હું એક વડની છાયામાં બેઠો હતો એટલામાં મેં તૂરીના શબ્દ સાંભળ્યા. જોઈ છું તે પાલખીમાં બેસીને સહસ્ત્ર દાસીઓથી વિંટાયેલી કુંવરી હું બેઠો હતો તે તરફ આવતી હતી. પુરૂષ માટે હું ત્યાંથી ખસી ગયો પણ મને તેણે દીડો અને પરદેશી પંથી જાણી દાસી મોકલી પોતાની પાસે તેડાવ્યો. યાત્રાની હકીકત પૂછી અને મને કહ્યું હે બંધવ ! નિષધ રાજાનો 'વર નળ' નામે રાજા પૃથ્વી ઉપર ધંદ્ર રૂપે જ અવતર્યો છે. એણે પોતાની અહમ્મત કીર્તિ બધા જગતમાં ફેલાવી છે. એ કામદેવ જેવો રૂપવાન છે. એણે કૈંચકર્ણુ નામના નિશાચરને હણ્યો છે. માગધોને મોંએ એનાં વખાણુ સાંભળીને માફ મન એની રત્નહજાળમાં પડ્યું છે. તે એ રાજાને દીડો છે ? મેં કહ્યું પહેલ ! નળના દર્શનનો લાભ મને મળ્યો નથી. હું એજ દિશામાં જતો હોવાથી હવે જરૂર એનાં દર્શન કરીશ. આ સાંભળીને એ કન્યાને હર્ષ થયો. માફ સ્વાગત કર્યું, અને જાતું અપાવ્યું અને કહ્યું કે જ્યારે નળને મળે ત્યારે મને બૂલી ન

જશો. મહારાજ ! એ કન્યાનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે એમ નથી. દેવકન્યા પણ એના જેવી નથી. એના સુંદર બાલમાં સ્વાભાવિક ચંદ્ર-માનું એવાણુ છે. જો આ કન્યા આપને મળે તો આખી પૃથ્વિને આનંદ થાય. મારો આશીર્વાદ છે કે તમારા મનોરથ ફળે અને તમારા બંનેનું લગ્ન થાય. આમ કહીને પંથી રજા લઇને ત્યાંથી ગયો.

જેમ ત્યાં દમયંતીને તેમ જ અહીં નળરાજને વગર નિહાળ્યે નેહ ઉત્પન્ન થઇ તેવી જ તાલાવેલી લાગી. કશી વાતમાં એનું ચિત્ત ચોંટી નહિ. રાતદિવસ દમયંતીનું જ ધ્યાન. એના વગર સધળો સંસાર સુનો જણાવા લાગ્યો. શું પ્રેમનું પ્રાપ્ત્ય ! અફેક ઇંદ્રિની લાલસાથી જ પ્રાણી હેરાન થાય છે; સ્પર્ષ સુખની લાલસાથી મત્ત ગજરાજ બંધન પામે છે; જીહ્વા સ્વાદના મોહથી માછલાં પ્રાણ ખૂવે છે; ઘ્રાણેન્દ્રિના છંદને લીધે જ જામર કમળમાં પૂરાઇ હાથીની સુંઠમાં સપડાઇ પરિણામે પ્રાણ ગુમાવે છે; નયનાનંદમત્ત પતંગીયું પરવશ થઈ દેહ પ્રળયે છે; કવિ કહે છે કે એક ઇન્દ્રિયસુખનો આમ સંતાપ છે, તો જેવી પંચેન્દ્રિય પરવશ થઇ પડેલી એવા પ્રાણીની કેવી દુર્દશા ? આ પ્રમાણે દમયંતી અને નળ એકબીજાનું ચિંતવન કરતાં સતાં વિરહજ્વાલામાં સેકાતાં હતાં.

તેવામાં આસો શુકલપક્ષમાં અઢીહીના નવરાત્રિના ઉત્સવ ઉપર સારદા દેવી પોતાના હંસ ઉપર આરૂઢ થઇને સખીઓ સહવર્તમાન મેરૂ પર્વત સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરની વાંદના કરવા પધાર્યા; તેણે કનકાચલ શિખરપર જઇને સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીને વાંદ્યા. ત્યાંથી પાંડુક વન જઇ સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીની સાક્ષત મૂર્તિના પાદકમળની પૂજા કરી. ત્યાં હસી રમીને બધી દેવીઓ પાછાં જવાનું કરતી હતી તે વખત બીજી દેવીના વાહને સારદાદેવીને જણાવ્યું કે માણ ! આપનો વાહન આલ્પચંદ્ર હંસ પોતાની સોમકળા નામની હંસીની સાથે કમળજળમાં કીડ કરે છે અને અહીં હાજર નથી. સારદાદેવીને આથી ક્રોધ ચડ્યો, એટલામાં જ કીડથી અભિત રક્તનયનવાળો હંસ હાજર થયો. તીર્થ

ભૂમિમાં કામવાસના અનુસરવાને લીધે તું અને તારી હંસી જાઓ. ભૂમિપર પડો એવો દેવીએ શ્રાપ આપ્યો. બહુ કાલાવાલાથી કૃપાળુ થઈ દેવીએ અનુમત્ત કર્યો કે જા, મહીમંડળના કોઈ રાજાનું દૂતપત્રું કરવાથી તારા શાપનો અંત આવી તું પુનઃ સ્વર્ગમાં આવીશ. પોતાની હંસીને આશ્વાસન કરતો હંસ કહેવા લાગ્યો કે તું શીકર કરીશ નહિ. ગરૂડનો પ્રપૌત્ર મારો ઇષ્ટમિત્ર છે તેનાથી મેં સાંભળ્યું છે કે નૈષધના નળરાજા અને કુંડીનપુરની દમયંતી વચ્ચે ઘણો સ્નેહ સ્ફૂરી તેઓ એક બીજાને માટે જૂથા કરે છે. હું તેમનું દૂતત્વ કરી શાપનો અનુમત્ત મેળવીશ અને આપણે સુખે સગ્નેડે સ્વર્ગે સિધાવીશું. બાલચંદ્ર, સોમ-કળા અને બીજા હંસો ઉડતા ઉડતા નળરાજા પોતાનો વિરહ સમાવવા વનકીડા સારૂ આપ્યો હતો ત્યાં આવ્યાં.

શ્વેત કપુરનો જ બનેલો હોય નહિ એવા, દુષથી ભરેલો ક્ષીર-સાગર હોય નહિ એવા, મહાદેવના અદૃઢાસનો સમુદ્ર હોય નહિ એવા, મોતીના હારનો ઢગલો જ હોય નહિ એવા, તપાવી શુદ્ધ કરેલા રૂપાનો જ હોય નહિ એવા, ચંદ્રનાં કિરણો જ હોય નહિ શું એવા, દુષથી ભરેલા દક્ષિણવર્તી શંખ જેવા, દહીંના રાશિ જેવા અને શેષ-નાગની કાંચળી જેવા બાલચંદ્ર હંસને જોઈને નળરાજા ઉદ્ઘાસથી નિરખવા લાગ્યો. રાજાના મનમાં હેત આબ્યું. હંસ ઉડીને રાજાના હાથ ઉપર બેઠો, અને રાજાને આશીર્વચન સહિત તેનાં વખાણુ કરવા લાગ્યો. નળની ઇચ્છા હંસને પોતાની પાસે રાખી લેવાની થએલી જાણીને એણે પોતાની વક્ત્રભાનું કષ્ટ વર્ણવ્યું. હંસીએ પણ વિનવિ કરી કે અમારા સ્વામીને છોડી દો. પૂણ્યશ્લોક નળ દયાર્દ્ર થઈને બોલ્યો, હું જીવહત્યા કરનારો નથી. એટલામાં આકાશવાણી થઈ કે હે રાજા ! હંસ તારું શુભ કરશે. રાજા અને હંસ મિત્ર બન્યા અને રાજાના કહે-વાથી અથ ઇતિ વાત હંસે કહેવા માંડી.

હંસ કહે કુંડીનપુરના શ્રી બીમરાજા એક સમયે વસંત રત્નમાં પોતાની રાણી સહિત વનમાં ગયા; ત્યાં કોઈ વાંદરીને પોતાનાં બ-આની સાથે મેલ કરતી જોઈને રાણીને સંતાનને અભાવે બહુ દ્રીકર

અધ. રિપબ્લેવની પદ્ધતિવના કરનાર ચક્રેશ્વરી માતાની આરાધના કરવાથી તેણે વર આપ્યો કે કાલે સવારે દમનક નામે રૂપિ આવશે તેનાથી તારી અભિલાષા પૂર્ણ થશે. બીજે દિવસે રૂપિ પધાર્યા; તેમણે આવીને “ધર્મલાભ” એમ કહ્યું. રાત્રીએ એમનો બહુ સત્કાર કર્યો. રૂપિની વચન સિદ્ધિથી રાણીને એક પુત્રી અને ત્રણ પુત્ર થયા. પુત્રી દમયંતી નાની ઉમ્મરમાંથી જ મોટી વિદુષી થઈ, એણે વ્યાકરણ, કોષ, સાહિત્ય, ગણિત, વેદાંત, પુરાણ, પિંગળ, ભરતશાસ્ત્ર ગાન, નૃત્ય, સંગીત, આયુર્વેદ વગેરેનો ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાસ કર્યો. નાની ઉમ્મર છતાં નવે તત્ત્વ અને છએ આવશ્યક ક્રિયાઓ શિખી અને ખરેખરી વિરતિવાળી શ્રાવિકા બની રહી. એના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વખાણ કરવું શક્ય નથી. નળરાજા ધણો પ્રસન્ન થયો અને એની સાથે શી રીતે લામ થાય એમ ચિંતન કરવા લાગ્યો. હંસે ખાત્રી આપી કે હું ત્યાં જઈને તારા ગુણાનુવાદ ગાઈને એ તને જ પરણે એમ કરીશ. પોતાની હંસી સોમકળાને ઓળખાં મુટીને હંસ કુંડીનપુર ગયો. દમયંતીની રમવાની વાડીમાં પોતે આકાશમાંથી ઉતર્યો. અલૌકિક પક્ષિને જોઈને દમયંતી લોભાઈને એને પકડવા ગઈ. હંસ ધીરે ધીરે, પકડાય નહિ અને છેટું પડે એ નહિ, એમ આગળ ચાલ્યો. ધણે દૂર જઈને એકાંત આવ્યું એટલે ઉભો રહ્યો અને નળનાં વખાણ કર્યાં. દમયંતી મૂળે મોહિત તો હતી જ. એની નળ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાની પરાકાષ્ટા થઈ. જરૂર નળની પાસે જઈને એને તારો મોહ લગાડું એવું દમયંતીને કહીને હંસ ત્યાંથી વિદાય થયો.

બીમરાજાને કુંવરી ઉપવર થઈ છે એવું જણાતાં એણે સ્વયંવરની તૈયારી કરી. નળને પણ તેડાવ્યો. દમયંતીએ પણ છાનૂમાનું કહેણ કહાવ્યું. સંદેશો સાંભળીને નળને ધણો આનંદ થયો. એણે લાવલસ્કરની સળાઈ કરી સ્વયંવરમાં જવા નીકળ્યો. નર્મદા કઠિ એનો પડાવ હતો તેવામાં કલ્પપ્રિય નારદ સ્વર્ગમાં પધાર્યા. ઇંદ્રની સાથે વાત કરતાં એમણે દમયંતીનાં વખાણ કર્યાં અને સ્વયંવરની વાત કરી. આ સાંભળીને ચાર દેવ દેવસભામાંથી ઉઠીને જવા તત્પર થયા. ઇંદ્ર, અશ્વિ,

વરણુ અને યમ એમ ચારે દેવતા નર્મદા કાઠિ નળના પકાવ આમળ
 આપ્યા. તેમણે નળને જોયો, નિરખતાં જ તેઓ નિરૂત્સાહી બન્યા. શું
 કરવું એનો વિચાર કરતાં એમ હર્યુ કે નળ ઉદાર છે, માટે એને મા-
 યવો અને પોતાનું દૂતપણું કરવા એની પ્રાર્થના કરવી. નળ આગળ
 પ્રલક્ષ થઇ તેમ કરતાં નળને ધણો ક્ષોભ થયો. પણ પરમાર્થ કરવો,
 દેવનું કાર્ય કરવું એમ નિશ્ચય કરીને દૂતત્વ કરવાની હા કહી. નળ
 કુંડીનપુર ગયો. એનું આતિથ્ય કરીને વાડીમાં ઉતાર્યો. દમયંતીએ ખા-
 નગી સરભરા કરાવી એક કિન્નર યુગલ ભેટ કર્યું. નળનું મન નિરા-
 રાસાથી બળીને ખાખ થતું હતું, પણ વચનના બંધાયલા તેણે દૂતત્વને
 સાર દમયંતી પાસે જવાનું ધાર્યું. દેવોએ આપેલી અદૃષ્ટિકરણની ક્રિયા
 કરીને પોતે અદશ્ય થઇને અંતઃપુરમાં ગયો. દારીઓથી વિંટાયલી
 દમયંતીને જોઇને બહુ જ ખિન્ન થયો. એને લાગ્યું કે અરે ! હું હત-
 ભાગીને આ કન્યારતન સુખેથી પરણત તેમાં દેવો કાં અંતરાયરૂપ નિ-
 વડયા ? ક્રિયા જન્માન્તરને પાપે એમણે આ શત્રુકર્મ કર્યું ? મોહથી
 મુગ્ધ બની ગએલો છતાં પણ નળ પોતાનું વચન ચૂક્યો નહિ. દમ-
 યંતી આગળ ધણે પ્રકારે ચતુરાઇથી ચારે દેવોનું દૂતત્વ કર્યું પણ
 ફાળ્યો નહિ. ખૂદ નળ જ ખીજનું દૂતત્વ સ્વીકારી મારી અવગણના
 કરે છે એમ દમયંતીના મનમાં ધાત થયો. કુંવરી અચેત થઇ ગઇ,
 નળને બહુ સંતાપ થયો. રૂદન કરતી દમયંતીની ક્ષમા માગી. દમયંતીએ
 નળને ઝાળખી કાઢ્યો. આ નળ જ છે ધારીને લાજન સાગરમાં નિ-
 મગ્ન થઇ ગઇ. નળ અને દમયંતીનું દૂતત્વ કરી યોગ કરાવવાથી સર-
 સ્વતીના શાપથી સુકત થયેલો બાલચંદ્ર હંસ તે જ ક્ષણે તેમની પાસે
 આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યો ! એણે દેવનું દૂતત્વ કરતાં વૈદર્ભીને ગભ-
 રાવવા જેવાં વચન કહેવાને માટે નળને હપકો આપ્યો. દમયંતીને
 આસ્વાસન કર્યું અને સમજાવી કે દેવ કોઇ દિવસ બલાતકાર કરે જ
 નહિ. તું મનસા વાચા નળને વરી ચૂકી છે તો પરપત્ની તરફ દેવ
 નજર પણ નહિ નાંખે. કાલે સ્વયંવરમાં તું નિશ્ચિંત નળને જ વરજો.
 નર્મ પણુ દમયંતીની ક્ષમા માગી અને પોતાને ઉતારે પરવર્યો. ઇન્દ્રે

પ્રેરેશો નૈમિષેષી દૂતત્વનો પરિણામ જાણવાને વાટ જોઈ રહ્યો હતો તેને અથર્ષાતિ સમાચાર કહ્યા. સંતોખાધને એ ઈંદ્રની પ્રાસે ગયો.

ખીજે દિવસે સ્વયંવરના મંડપની રચના અદ્ભૂત બની હતી. દેશદેશના રાજાઓ બિરાજમાન થયા હતા. નળ પણ પોતે ત્યાં આવ્યો. નળની સાથે જ નળના જેવાં ૩૫ ધારણ કરીને ચારે દેવ ત્યાં આવ્યા. ઈંદ્રાદિક દેવ આવ્યા એટલે ખીજ ધણી દેવો પણ ત્યાં આવ્યા. બધા દેવો અને રાજાઓનાં કૂળ-પરાક્રમ વગેરે કોણ કહેશે એવી બીમરાજને ચિંતા થતાં ઈંદ્રની ઇચ્છાથી દેવી સરસ્વતી ત્યાં હાજર થઇ ગયાં. તેણે એક પછી એક દેવોનાં ચરિત્ર વગેરે કહી સંભળાવ્યું. દમયંતી સાંભળીને ચાલે એટલે સરસ્વતી ખીજની આગળ ઉભાં રહે. દેવો અંતરિક્ષ રહેનારા અને અનિમેષ હોય છે એ નિશ્ચાનીથી હું ખરા નળને ખોળી કાઢીશ એવો દમયંતીએ સંકલ્પ કર્યો હતો. આખરે તેણે ખરા નળને વરમાળા આરોપી અને જય જયકાર થઇ રહ્યો ! દૂર રાજાઓએ તકરાર કરવાનું મન કર્યું, પણ ઇંદ્રે કોપ કરીને સાપ આપ્યા કે જે કોઇ નળદમયંતીનું મનથી પણ અહિત ઇચ્છશે તેનું માથુ ફાટી જઇને તે તુરત મરણ પામશે. દેવોએ નળને વરદાન આપ્યાં અને સ્વર્ગે સિધાવ્યા. કુંડીનપુરાધીયે નળ-દમયંતીનું લગ્ન બહુ ધામધૂમથી કર્યું. નળ પોતાની નવોઢાને લઇને પોતાને નગર ગયો.

રસ્તામાં કાષોત્સર્ગ કરતા તાપસને દીઠા. તાપસ ઉમ્મ તપે જલ્દીને પોતાનાં કર્મોનું છેદન કરતા હતા. પૂર્વે દમયંતી રાણી હોઇ ચોવીસે તીર્થકરોની ભૂતિઓને એણે રત્નતિલક સ્નેહપૂર્વક ચોઢયાં હતાં. એ પૂણ્યે કરીને આ જન્મમાં એના ભાણમાં સ્વાભાવિક ચંદ્રમા હતો એ જ્ઞાતાં એ તાપસે કહ્યું. આમ વનલીલા જોતાં જોતાં એઓ પોતાની રાજધાનીમાં પહોંચ્યાં.

આ તરફ સ્વયંવરમાંથી પાછા ફરતા દેવોને કલિને ભ્રેટા થયો. મનુષ્ય દમયંતીને પરણે અને દેવ નિર્મુખ જાય એ સાંભળી કલિ ધણી ગુસ્સે થયો. એણે એ યુગલને હેરાન કરવાને પ્રતિજ્ઞા લીધી. દેવોએ એને વાર્યો પણ એ એકનો બે થયો નહિ. છેવટે પ્રતિજ્ઞા કરી કે ન-

જનું નિકુંદન કર્યા શિવાય સ્વર્ગમાં પગ નહિ મુકું. ત્યાંથી પોતે આર્યા-વર્તમાં નળની નગરી સમિપ આવ્યો. પણ ત્યાં સધળાં જનો શુભ રીતે જૈનધર્મ પાળતાં. પરમેશ્વરની મૂર્તિની સત્તર તરેહથી ત્રણે કાળ પૂજા થતી. લોકો શીળવાન અને તપની ભાવનાવાળા હતા. ઠેર ઠેર પ્રવચન સૂત્રના પાઠ થઈ રહ્યા હતા. આમ હોવાથી કલિને રહેવાને સ્થળ મળ્યું નહિ અને શહેરની બહાર એક બેહડાંના વૃક્ષમાં વાસ કરીને નળને શી રીતે હેરાન કરું એમ ચિંતવતો રહ્યા. જૈનધર્મરક્તવીરના રાજ્યમાં કલિને પેસવાનો લાગ શોયો નહિ. આખરે એક દિવસ સંધ્યાકાળે પગ પ્રક્ષાળતાં આંગળીની વચ્ચેનો પ્રદેશ કોરો રહી જવાથી તેમાં કલિ પેશી ગયો.

કલિના પ્રવેશથી તેના પરિવાર-જૂગાર-જૂઠું-છળ-કપટ-ચોરી વગેરેને નળના શરીરમાં પેસવાની આગ્રા કરી. આ દુઃખપ્રદ દિવસથી નળને જૂગાર રમવાની ઇચ્છા થઈ.

નળને કુમેર નામનો ઔરમાન ભાઈ હતો; એ ભાઈની સાથે એણે વારંવાર ઘૂત રમવા માંડ્યું. ઘૂતનો ચડસ એટલો વધ્યો કે એણે દમયંતીની પાસે જવાનું પણ આહું કર્યું. એક દિવસ જ્યારે પોતે દમયંતીને ખિન્ન, અલંકાર રહિત જોઈને ક્ષોભ પામીને તેની સખી કેશિનીને પુછ્યું કે મારી વશ્લભાની સ્થિતિ આમ કેમ છે ? પોતે પણ દમયંતીને બહુ બહુ રનેહપૂર્વક પુછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે ઘૂત નામની મારે હાલમાં નથી સ્વપત્ની થઈ છે. કેશિની કહે આપે દમયંતીને ઉવેખીને તેનો આદર કર્યો છે, પણ એ મહા ભયંકર છે, વારવધૂતી પેઠે એ નિર્લજ્જ છે. એનું નામ નમકરણી એટલે જે એને પડખે ચઢે તેને નમ કરી મૂકે એવી છે. એ સ્વજનથી વિરોધ કરાવે છે, દુનિયામાં અપયશ ફેલાવે છે. એની સાથે સધળાં દુર્વ્યસન સંકલાયલાં છે. એના આવવા પછી એક પછી એક સધળાં દુર્વ્યસન આવી માણસ ખુવાર થાય છે. આમ નમ્રતાથી કહીને પુરાણોમાં કહેલો કદૂની આનો જ્ઞાતાં કહી સંભળાવ્યો. કેવી રીતે એણે પોતાની બહેન વનિતાની જોડે સૂર્યના ઘોડાના પૂંછડાના રંગ સંબંધે વાચાઘૂત કર્યું હતું, -કેવી રીતે સ્મરત

બાપી હતી, -કેવી રીતે વનિતા હારી, કેવી રીતે દાસત્વ સ્વીકારવું પડ્યું અને કેવું કષ્ટ પડ્યું એ રસભરી રીતે કહી સંભળાવ્યું. ભેગાભેગું રોજ અકેકો નામ બક્ષણને સારૂ ગરૂને આપવાની બોલી થઇ અને એક નામનો પ્રાણ ઉગારવાને જીમ્મતવાહન નામના નામે કેવી રીતે પોતાના શરીરનું અર્પણ કર્યું તે કહ્યું. આવી હૃદયદ્રાવક કથા અને વાણીવરે નળ પીગળ્યો અને એણે ઘૂતકીડા છોડી દીધી.

પણ દુર્બ્યસનની પીડા એમ સહજમાં ટાળી ટળતી નથી. કેટલેક કાળે નળે ફરી રમવા માંડ્યું; એકવાર એ પોતાનું સરવસ્વ હાર્યો. જેમ જેમ હારતો ગયો તેમ તેમ એણે બહુ હડીલાઇથી રમવા માંડ્યું. છેવટે એણે દમયંતીની હોડ કરી. અરે દૈવ, આખરે એ પણ હાર્યો ! નળને પોતાનું રાજ્ય છોડીને જવાની આજ્ઞા થઇ ! દમયંતીએ પોતાનાં બાળકો બાહુક નામના સેનાનીની સાથે વિદલ્લે મોકલ્યાં. નળરાજ્ય બળવાન હતો. મોટા રાક્ષસને વિદ્યાર્યો હતો તો કુબેરની શી વિશાત હતી કે એની પાસેથી બળે રાજ્ય લે. પણ વચન પાળનાર નળ સત્યની ખાતર રાજ્ય છોડીને નિકળ્યો. પોતે બળહીન થયો નથી એ ખતાવવા એક કોસના છટ્ટા બાગ જોડ્યો રોપેલો સ્તંભ એકલો ઉખાડી કાઢી, પાછો રોપી દીધો, અને દંપતી આગળ ચાલ્યાં. રસ્તે મળેલા બીલની જોડે સંગ્રામ કરી તેમને નસાડયા. રથ વગેરે જોઇને વખતે બીજા લૂંટવા આવે અને દમયંતીને તકલીફ પડે ધારી રથ પડ્યો મૂકી બને જણાં પગે ચાલતાં આગળ ગયાં. આગળ ચાલતાં સેનાનાં કપોત નજરે પડ્યાં. તેમને વેચીને ધન મેળવીશું ધારી તેના ઉપર પોતાનું ઉત્તરીય નાખ્યું. વજ્ર લઇને પંખી ઉડી ગયાં. રસ્તે ચાલતાં દમયંતીએ પોતાને પિયેર જવાની વિનવિત કરી. તેને ખૂશ રાખવા નળે હા કહી. એટલામાં રાત્રિ પડતાં અંધકાર ફેલાઈ ગયો અને એક વિશાળ સરોવર આવ્યું. પાણી પીને ત્યાં જ સુઇ રહીશું, ધારી ત્યાં રહી ગયાં. રાત્રિના અંધકારમાં નળના મનમાં તુરંત આવે છે કે દમયંતી ન હોય તો મને એકલાને અડચણ પડે નહિ. સ્ત્રીની રક્ષા કરવી અને પોતાનો નિર્વાહ કરવો એ બે વાનાં એને અશક્ય બાસ્ત્યાં. વળી જરૂર પડ્યે

સુદ્ધ પશુ કરવું પડે ધારી દમયંતીને છોડી દેવાનું નહીં થયું. દમયંતીને વિનવી કે આ કમળદળની સપ્થામાં તું સુષને નિરતિ ઉધ. વિશ્વાસુ દમયંતી પતિ વચનથી જીવનવરતું ભજન કરીને નિર્ભોત ઉધી ગઇ. ક્ષણે ક્ષણે જમ્બહી જમ્બહીને ભગી ઉઠી અને તજશે નહિ એમ કહેતી. છેવટે નજે પહેરેલું અર્ધું વસ્ત્ર પહેરી, પોતાના માથા નીચે નળનો હાથ લાઇ, નચિત્ત થઇને ઉધી ગઇ. મારો અપવિત્ર હાથ દમયંતીના સ્પર્શને યોગ્ય નથી કહી નજે ધારી પોતાનો હાથ કાઢી લીધો. નાશી જવાની તીવ્ર ઇચ્છા થવાથી ચીર ફાડવાની મતિ સુજી. અહીં કવિ કીચો હાથ ચીર ફાડે એને મારે બન્ને હાથ વચ્ચે સંવાદ કરાવે છે. પરિણામે ચીર ફાડી છૂટો થયો અને પોતાની જાંઘ ચીરી-સોડી વડે દમયંતીના ચીર ઉપર લાખ્યું કે ફલાણો ફલાણો રસ્તો વિદર્ભનો છે, ત્યાં જવું. ત્યાં ન પરવડે તો સાસરે જાઓ. આમ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યો. પરંતુ સ્નેહમૃતિ દમયંતીને તજીને તેનાથી જવાયું નહિ. પુનઃ પુનઃ પાછો ફરીને નિદ્રાવસ્થિત દમયંતીને નિહાળતો ભય અને પાછો આવે એમ આખી રાત્રિ ગાળીને છેક સવારે ત્યાંથી આંધળીઆ કરીને ચાલી નીકળ્યો. આડકંટે રસ્તે થઇને જતાં નળ બળતા દવ આગળ આવી ચઢ્યો. કર્કોટક નાગવાળો વૃત્તાંત અહીં બન્યો. કર્કોટકના દંશથી વિકૃત અને વિરૂપ બની ગયેલો નળ ફરતો ફરતો વનિતા નામની નગરીમાં જઇ ચઢ્યો. નગરીમાં તેજ કાળે એક મદમસ્ત હાથી છૂટીને ત્રાસ વર્તીવતો હતો. પોતાના બળ અને ચાતુર્યવડે હાથીને પકડીને વશ કરવાથી એને રાજા રૂપરૂપ પાસે લાઇ ગયા. એણે પોતાનું નામ કુબજ કહ્યું અને નળની રાજ તજવાની હકીકત કહી. રાજા રૂપરૂપને નળ સાથે મૈત્રી હોવાથી એ સાંભળીને કષ્ટ થયું. રૂપરૂપને ત્યાં તેનો મિત્ર બનીને નળ કુબજ રૂપે મનમાં દમયંતીનું ચિંતવન કરતો સતો રહ્યો.

નળના ત્યાગ કરીને ગયા પછી કેટલીક વારે દુઃસ્વપ્ન થવાથી દમયંતી જમ્બહીને ભગી ઉઠી. દુઃસ્વપ્નની અસર મટાડવાને પતિયુષ્ઠ નિરખવાની લાલસાથી નળ સુતો હતો તે પડખે જોયું. જોતાં નળને ન દોડો એટલે ચકિત મૃગશીની પેઠે ઉઠીને નળને ઓળવા મંડી ડેર

ઠેર ખોળીને ઘાટી રૂઢન કરવા લાગી. આખ સ્થોતાં નજે લખેલો લેખ દષ્ટિયે પડ્યો તે વાંચીને જાણ્યું કે નજે પોતાનો ત્યાગ કર્યો. પિયેર જવાની પતિઆણ વાંચી કુંડીનપુરને રસ્તે ચાલી. આગળ ચાલતાં અજગરના મોંમાં પગ પડ્યો. છેક ગળા સુધી અજગરે ગળી એટલે મરણ કાળ પાસે આવ્યો ધારી “ ધર્મ શરણ ” એમ કહેતામાં કોઇ બીલ ત્યાં આવી ચઢ્યો. એણે અજગરનો વધ કરીને એને મૂકાવી દમયંતીની રૂપ સમૃદ્ધિપર મોહિત થએલા બીલે એને પોતાને અનુસરવાનું કહ્યું. દમયંતી બેબાકળી થઇ ગઇ અને એની વિવિધ પ્રકારે વિનંતિ કરી, આખરે બલાતકારે અત્યાચાર કરવાનો અભિલાષી પોતાના ઉપર ધસી આવતાં ધર્મરતા દમયંતી ઈંદ્રની પ્રાર્થના કરવા લાગી. ઈંદ્ર તરત જ પોતાનું વજ્ર મોકલી એને બાળીને આખ કરી નાંખ્યો. દુરાચારી પણ ઉપકાર કરનારના મૃત્યુથી દીલગીર થએલી સતી પંચ પરમેષ્ઠીનું નામોચ્ચારણ કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી. રસ્તે મળેલા વણુઝારાઓથી નિરાંત વળી એટલામાં કાંઇક કૌતુક થવાથી વણુઝાર વિખરાઇ ગઇ અને એકલી સતી આગળ ચાલી. આગળ જતાં એક મુની મહારાજ મળ્યા. એમણે એને શ્રી શાંતિનાથની મૂર્તિ ઉપભવીને આપી અને એની પૂજા કરતાં એક ગૂફામાં રહેવાનો ઓધ કર્યો. જિઆરીએ ત્યાં પાંચસે દિવસ ગાળ્યા. એક દિવસ ચારણી ચતિ આકાશ માર્ગે ઉતરી આવ્યા અને દમયંતીને ડીનપુર જવાની આણ કરી. દમયંતી પિયેર જવા નીકળી. રસ્તામાં પોતાની માસીની નગરી ચંપાપુરી આવી ત્યાં ચંદ્રમતી માસીએ એને ઝોળખ્યા વગર આશ્રય આપ્યો અને ત્યાં થાળે પડી.

અહીં જીમરાજના પ્રેરેલા નજનો શોધ કરનારા ધણા પૈકી સુદેવ ચંપાપુરી આવી પહોંચ્યો અને નજના અદસ્ય થયાની હકીકત જણાવી. સુદેવે સતીને દીઠી અને ઝોળખી. પરિણામે બધાને છતી થઇ અને માસીએ સુખે પિયેર પહોંચતી કરી. આમ સતી પોતાનાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઇ. નજની શોધ સાર એણે ચોતરફ માણસો મોકલ્યાં.

પોતાની પત્નીને તજવાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતો નજ દુઃખમાં

દિવસ નિર્મમતા હતો તેવામાં સુદેવ સાં આવી ચઢ્યો. તેને મોઢિ દમ-ચંતીની હકીકત સાંભળીને એને દુસહ દુઃખ થયું. સુદેવને રતુપર્ણની સભામાં લાઇ ગયો અને દમચંતીની હકીકત ત્યાં પુનઃ ગવરાવી પોતાને ત્યાં લઇ જઇને એનું આતિથ્ય કર્યું. પોતે નળનો ખાસ સંબંધી છે એવી સુદેવના મનમાં કલ્પના ઉઠે એમ વત્ત્યો. જતી વખતે સુદેવને મૂલ્યવાન ઘોડા આપ્યા. ભેગો ભેગો પોતાના ધારણ કરેલાં કુખજ નામે દમચંતીને સંદેશો કહાળ્યો કે ફિકર કરશો નહિ સધળું સાફ થશે. સુદેવ ફરી કુંડીનપુરી પહોંચ્યો.

સુદેવનો કહેલો સંદેશો તેમજ બધી હકીકત સાંભળીને દમચંતીને નક્કી લાગ્યું કે રખેને નળનું સ્વરૂપ કશાને યોગે પલટાયું હોય અને એ કુખજ જ નળ હોય. બીમરાજએ ધણું સમજાવી કે બીજાને આશ્રયે રહેલો કુરૂપ કુખજ નળ હોય જ નહિ. પણ દમચંતીને ખાતર જમા થઇ કે એ નળ જ છે. અને તેની તપાસ થવી જ જોઇએ. છેવટે રાણીએ તોડ કાઢ્યો અને બીમરાજથી છાનોમાનો દૂત મોકલવાનું નક્કી કર્યું. મસલત કરીને ઠેરવ્યું કે દૂતે ત્યાં જઇને એમ કહેવું કે પિતાની આજ્ઞાથી અને ખાસ આશ્રયથી દમચંતી ફરી સ્વયંવર કરે છે. કુખજને અશ્વમંત્ર ખચર છે કે નહિ એ તપાસવા દૂતે જે દિવસે પહોંચે તેને બીજે દિવસે જ સ્વયંવર છે એવું કહેવાનું કરાવ્યું. દૂત કુખજકને ગયો અને પોતે રસ્તે તાવે હેરાન થયો. માટે મોડો પહોંચ્યો એવું બહાનું કાઢીને સ્વયંવરની વાત કરી.

પોતાની માદા ઉપર બીજાની નજર જણાતાં તિર્યકચોનિને પણ આજ ઉઠે છે, તો નળને દમચંતીને પુનર્લક્ષ કરનાર છે સાંભળીને અસહ્ય વેદના થાય એમાં શું પુછવું? એના માન્યામાં જ ન આવ્યું પણ દૂતને રાજ પાસે લઇ ગયો. રતુપર્ણ જવાને માટે ઉત્કંઠિત થયો પણ સમય બહુ જ દૂંકો છે અને શી રીતે જવાય એ વિમાસણમાં પડ્યો. કુખજે ખાત્રી આપી કે હું એક દિવસમાં લાઇ જઇશ. રાજ ચાર સેવકો અને કુખજ જવા તૈયાર થયા. કુખજે હયજ્ઞાળામાંથી ઘોડા લાઇને રથ તૈયાર કરાવ્યો અને કુંડીનપુરીને પંથે પડ્યા.

નદી નાળાં, ખાડા, ટેકરા, રેતી કશાને ન લેખવતાં રથ વાસુ
વેગે જતો જોઇ રૂપરૂપ આનંદ પામ્યો. એવામાં રૂપરૂપનું ઉત્તરીય
પડી જવાથી રથ રાખવાનું કહ્યું. કુખજ કહે રથ વચ્ચે પડ્યું ત્યાંથી
પચીસ જોજન ચાલ્યો ગયો છે. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાને
અશ્વમંત્ર શિખવવાની પ્રાર્થના કરી. પોતાને ગણિત વિદ્યા આવડે છે
એની સાથે અશ્વમંત્રની અદલાબદલી કરવાનું કહી, કુખજને મણિત
વિદ્યા શિખવી. નજો એક વૃક્ષ ઉપરનાં પાંદડાં મણી જોઇ પોતાને વિદ્યા
આવડી એનો નિશ્ચય કર્યો અને રૂપરૂપને અશ્વમંત્ર શિખવ્યો-એ વિદ્યા
એકઠી થવાથી કળિ એના શરીરમાં વાસ કરી શક્યો નહિ. ત્યાંથી
નીકળીને જતાં કળિ અને કુખજ વચ્ચે વાતચીત થઇ અને કળિએ
એને ન સંતાપવાનું વચન આપ્યું અને પોતે નિર્માણ કરેલે સ્થાનકે
જઇ રહ્યો. આ બધું નજો અને કળિ શિવાય બીજા કોઇ દેખતું ન
હોતું. પછી રૂપરૂપ અને કુખજ રથે બેસી કુંડીનપુરી સવાર થતાં
થતામાં પહોંચ્યા. ત્યાં સ્વયંવરનો કશો સમારંભ ન જોતાં કુખજને
આનંદ થયો અને રૂપરૂપ છોભો પડ્યો; એમના આવવાની વાત જાણીને
ભીમરાજાએ પોતાના મહેલમાં આપ્યા. એકાએક છડી સ્વારીએ ક્યાંથી
પધાર્યા વગેરે કુશળ પ્રશ્નતાં કુખજે જ કહ્યું કે સ્નેહ હોય ત્યાં સમારંભ
શા ? આપની સાથે આ નંદમાં થોડા દિવસ વ્યતિત કરવા પધાર્યા છે.

દમયંતીને કુખજ આવ્યાની ખબર થતાં જ એને આનંદ થયો.
એણે પોતાની માતાને કહ્યું, જૂલો કુખજને અશ્વમંત્ર ખબર છે. નજો
શિવાય કોઇ એ જાણતું નથી. નક્કી એ નજો જ છે. એની પરીક્ષા
કરી નક્કી કરવું જોઇએ. પોતાની સખી કેશિની સાથે પોતાનાં છોક.
રાને કુખજ પાસે મોકલ્યાં. છોકરાંને જોઇ કુખજને ધણો આનંદ થયો.
એ કહે મારા સ્વામીનાં છોકરાં છે માટે મને ધણું હેત આને છે.
એણે છોકરાંને રમાડ્યાં. કેશિની કહે સુરેવને મોંઢે તમારી કીર્તિ અમે
સાંભળી છે. નજની પ્રતિ તમારા સ્નેહ અને નજની સાચના તમારા
નકટ સંબંધને લીધે ભૈમીને તમને જોવાની ધણી ઇચ્છા છે. તમે
'સૂરપાક' બનાવો છો. નજ પણ કરતા. ભૈમીની ઇચ્છા છે કે જો તમે
આખવાને આપો તો તે ચાખીને એને આનંદ થાય. કુખજે તૈયાર

કરી અને દમયંતીએ રસોઇ આપીને નક્કી કર્યું કે નળ સિવાય કોઇથી આવી રસોઇ થાય જ નહિ, માટે જરૂર એ નળ જ છે. પછી ભીમ-રાયની આજ્ઞા લઇ કુમ્ભને અંતઃપુરમાં તેડાવ્યો. કુમ્ભ અને દમયંતી વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. કુમ્ભ કેમે કર્યો પોતે નળ છે એ માને નહિ. કેશિનીને આથી ગુસ્સો ચઢ્યો અને એણે કુમ્ભને ધણું કઠણ વચન કહ્યું અને છેવટે એ પણ કહ્યું કે પોતાની સખી હવે પ્રાણત્યાગ કરશે. કેશિનીના ઉપાલંબનો પ્રત્યુત્તર આપવા કુમ્ભ જતો હતો તેવામાં આકાશવાણી સંભળાઇ. એ વાણીએ કહ્યું કે હે રાજા ! વાળીને ઉત્તર આપશો નહિ. દમયંતી સતીશિરોમણિ છે. તમે પ્રગટ થાઓ અને સુખમાં દિવસ નિર્ગમો. એ સાંભળીને કુમ્ભ ટહોડો પડ્યો. એણે કર્કોટક નાગે આપેલાં વસ્ત્ર જે ખીલામાં મૂકી છાંડ્યાં હતાં તે કાઢીને પરિધાન કર્યો. તેજ ક્ષણે નળ પોતાના અસલ રૂપમાં પલટાઇ ગયો ! બધે હર્ષ હર્ષ વ્યાપી રહ્યો ! વિઘ્ન દૂર થઇ આનંદની હેલીઓ ચાલી !

નળ દમયંતીનો પુનઃ યોગ થવાથી સખી કેશિની જે વિદ્યાધરી હતી તે પોતાના લોકમાં જતી તત્પર થઇ. નાગે આપેલાં પોતાનાં વસ્ત્ર નળે કેશિનીને આપ્યાં. એ લઇને એ આકાશ માર્ગે વિદ્યાધરના લોકમાં ગઇ. પોતાના પતિને એ વસ્ત્ર પહેરાવતાં તેની વેદના મટી અને વિદ્યાધરોમાં પણ આનંદ ફેલી રહ્યો. એ લોકો નળને નિરખવાને ભૂલોકપર આવ્યા.

નળ ચતુરંગણી સેના લઇને દિગ્વિજય કર્યો. ચારે દિશાએ એને જય અને યશ પ્રાપ્ત થયો. પોતાના ભાઈની તરફ દૂત મોકલતાં એની ખુદ્ધિ પણ નિર્મળી થઇ હોય એમ જણાયું. એણે નળનું રાજ્ય પાછું આપવાનું કહ્યું. પરંતુ નળને વિચાર પડ્યો કે મારાથી રાજ્ય પાછું કેમ લેવાય. વિદ્યાધરે કહે રાજ્ય તમારું છે પણ એ ભાઇ છે માટે અરધું રાજ્ય આપીને અરધું લો. પણ રૂપરૂપ કહે મેં તમને ગણિત વિદ્યા શિખવી છે. એ અક્ષવિદ્યાને જોરે તમે ઘૂતમાં જરૂર ફાવશો, માટે જેમ એણે રાજ્ય જીત્યું છે તેમ તમે પણ રમો અને જીતીને લો. છેવટે કુમેરને તેડાવી બન્ને ભાઇ રમત રમ્યા. નળની જીત થઇ અને એણે રાજ્ય પુનઃ સંપાદન કર્યું.

નળે પોતાના નમરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેને પુનઃ રાજ્યાભિ-
ષેક થયો. કુમેર-પુષ્કરને એણે યુવરાજ પદે સ્થાપ્યો. નળ અને દમ-
યંતીએ સુખે રાજ કર્યું. તીર્થ યાત્રા કરી. સાધુસમાગમ કર્યા.

નળને સુખે રાજ કરતાં સતાં એક દિવસ કોઈ નાટકી આવ્યો.
એણે પોતાની પાસેના જૂંડની પાસે અદ્ભૂત ખેલ કરાવ્યા. નળે ખેલ
જોયો. ખેલ પૂરો થવા આવ્યો એટલે જૂંડને વાચા થઈ અને તેણે
નળને આહ્લિકવસ્ત્રના મોહમાં પચી રહેવાને માટે નિબંધ્યો. નળની આંખ-
નાં પડળ ખૂલી ગયાં. એવામાં આકાશ વાણી થઈ કે હે નળ ! આ
જૂંડ તારો પિતા વીરસેન છે, અને તને શિખામણુ આપવા આવ્યો
છે. આથી નળનું મન દુનિયાં પરથી ઉઠી ગયું. એવા સંયોગમાં ત્યાં
એક મુનિ પધાર્યા. એમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને નળે રાજ્યનો ત્યાગ
કરી પોતે વનમાં પધાર્યો. ત્યાં મહાબળ વિદ્યાધર, રતુપર્ણ રાજા, કુમેર,
ત્રુતશોભ મંત્રી, સેનાપતિ અને દયમયંતી સહ વર્તમાન એણે દીક્ષા લીધી.

નળે તપ આદર્યું. એના તપની પરીક્ષા કરવા ઇંદ્રે અપ્સરા
મોકલી. દુર્ભાગ્યે નળ પોતાનું ધ્યાન ચૂક્યો, પણ પછી જ્ઞાન આવતાં
વધારે સાવધાન અને દૃઢતાવાળો થયો. એણે પુનઃ તપનો આરંભ કર્યો.
ચારે આહાર તજી દીધા. બધી ધર્મક્રિયાઓ કરી આ દેહ તજી દીધો.

પોતાના પૂણ્ય પ્રભાવે નળ દેવલોકમાં ધનદેવનો અવતાર પામ્યો
અને દમયંતી પણ ધનદેવની વદનભા થઈ. જૈનધર્મ, ક્રિયાઓ,
આચાર, વ્રત, સદ્ભાવના, શીળ અને સત્યના પ્રભાવે આવાં આવાં
દુઃખો અને સંકટો જઈને સારો પરિણામ આવ્યો.

આ પ્રમાણે સંવત ૧૬૬૫ ના પોશ્વના શુકલ પક્ષની અષ્ટમીએ
નથસુંદરે પોતાનો નળદમયંતી રાસ પૂર્ણ કર્યો.

આમળ કહ્યું છે કે વાચક શ્રી નથસુંદરનો નળદમયંતી રાસ
એક ધર્મના અંગનું કાવ્ય છે. તેમાં પગલે પગલે જૈનધર્મની મહત્તા,
તેના આચાર અને ધર્મક્રિયાઓનું બળ, ઉપયોગિતા અને ફળનો
બોધ કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં જ્યાં યોગ્ય જણાય ત્યાં ત્યાં વાંચ-

નારના મનમાં ધર્મનું રહસ્ય ઠસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેમ કેટલેક અંશે ફલીભૂત પણ થયો છે. સાઈ થયું તે સત્કર્મના પરિણામે જ થયું એમ સમજાવવામાં બિલકુલ મથા રાખી નથી. દરેક ધર્મના અંગના અંગમાં એમ જ હોય.

મૂળ નળોપાખ્યાનના વસ્તુની સાથે આ કાવ્યના વસ્તુને સર-ખાવી જોતાં વાંચનારને ધણો જ તફાવત જણાશે. ગુજરાતીમાં આ વિષય ઉપર ધણાં કાવ્યો લખાયાં છે એ પૂર્વે કહ્યું જ છે. તેઓ પૈકી કવિ ભાલણ અને બદ્ધ પ્રેમાનંદનાં કાવ્યો ધણાં વંચાયેલાં છે. એટલે એમના કથાભાગની સાથે આ કાવ્યના કથાભાગને મિલવીને તે ક્યાં ક્યાં જુદો પડે છે એ વર્ણવવાની જરૂર જણાતી નથી. એકરાજનું નળોપાખ્યાન આ જ અંગમાળામાં પૂર્વે બહાર પડી ગયેલું છે, એટલું જ નહિ પણ આ કાવ્યમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તેઓમાંથી ઉતારા આપી કેટલીક સરખામણી કરવાની સંશોધનકારે મહેનત લીધી છે. આમ હોવાથી પિષ્ટપેશણ કરવાનો યોગ જ નથી. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં અમે આ કાવ્યનો સંક્ષિપ્ત-માત્ર સારરૂપ-અહેવાલ આપ્યો છે, એ વાંચવાથી જણાયું જ હશે કે આ કાવ્યમાં અનેક પ્રસંગ નવા જ ઉમેરેલા છે.—

આવા ફેરફાર ધર્મના અંગના અંગોમાં તેમની આવશ્યકતાને બાને સાધારણ છે. વૈદ્યજ્ઞાતકકથાનક એનો જાણુવા લાયક દાખલો છે. પોતાના પૂર્વ જન્માંતરોની હકીકત કહેતાં શ્રીયુદ્ધભગવાને રામાયણની કથાનો ઉપયોગ પણ કર્યો છે. રામાયણના વસ્તુને તેમાં તદ્દન ફેરવી નાંખ્યું છે. રામ અને સીતા બાધ બહેન હોઈ પોતે શ્રીયુદ્ધભગવાન રામ રૂપે અને યજ્ઞોધરા સીતા રૂપે જન્મ્યાં હતાં !

એક કાવ્ય તરીકે નળદમયંતી રાસને તપાસતાં કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે જો કે એ ધણા ઉંચા પ્રકારનું કાવ્ય નથી, પરંતુ મનો-રંજક અને રસમયું છે. ઠેરઠેર શબ્દ ચમત્કૃતિયો માલમ પડે છે. લાંબા લાંબા અતુપ્રાસો અને રસમયી વર્ણનો કવિનો બાપા ઉપરનો કાબુ દર્શાવે છે અને વાંચનારને આનંદ ઉપજાવે છે. જો કે કેટલીક જગ્યાએ

હાંબાણુને લીધે કેટલીક ક્ષતિ થાય છે પણ એ હાંબાણુ કવિના મનમાં સ્થાયી હોઈ સ-ધર્મબોધ-ને લીધે હોષ ક્ષાંતવ્ય છે. વાચક શ્રી નયમુ-દરની ભાષા સમગ્ર રીતે જોતાં સાદી અને પ્રાસાદિક છે; છતાં કવિએ કોષ કોષ જગાએ શબ્દો બનાવવાની છટ લીધી છે.

સત્તરમા સૈકાના બીજા તે કાળના અંધોમાં મળી આવે છે તેવી જ બહુકે સ્હેજ વધારે જૂના જેવી-આ કાવ્યની ભાષા છે. જૂનાં રૂપો ઠીક જળવાઈ રહ્યાં છે. વિભક્તિના પ્રત્યયો જેવા કે:-અનાર્થહ, રચણકી, હૂંતી, અવરહશુ, પ્રમચ્ચે, પ્રમચ્ચી, અમચ્ચી, બવચ્ચા, ચરચ્ચારી, સમુદ્દહતણ્ણા, ગરહહતણ્ણા એ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. અછે, છિ, પૂજસિ, ઉપજિસે, લહિસ્યે, પાલેવા, પામેશો, હોસિ, હુસ્યઈ, હુસિ, મરાયેસિ, ખેસીજે વગેરે રૂપો વિચારણીય છે-આ વિષયમાં દીલગીર થવા જેવું છે કે કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાન્તર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે અને કેટલીક જગાએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છટ લીધી છે. કેટલાક પૃષ્ઠને અંતે આપેલી ટીકાથી આ વાત સમજાય છે. બવિષ્યમાં પ્રગટ થતા અંધોમાં આવી છટ ન લેવાય એ ઇષ્ટ છે. એમ ન થયું હોત તો વખતે વધારે જૂનાં અગર વધારે સંખ્યામાં એવાં રૂપો મળી આવત.

આ પ્રમાણે જૈન ધર્માવલંબીઓમાં ધર્મશ્રદ્ધા વધારે એવું, જૈને-તર જનોને કાબ્યાનંદ આપે એવું, ગુજરાતી વાચકજનને સત્તરમા સૈકાની અને એથીએ જૂની ગુજરાતીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે એવું અને ભાષા-રસિક પુરુષોને મનન કરવા યોગ્ય વિષય પૂરો પાડવું આ મૌકિયક પ્રસિદ્ધ કરીને સ્વર્ગવાસી સૈદ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધારક મંડળે બધાનો ધન્યવાદ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

અમદાવાદ.
૩૦-૮-૧૭.

} ડાહ્યાલાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરી.

નમો વર્દમાનવીરાય.
કવિવર નયસુંદર.

કર્તાના સમયની સ્થિતિ.

આપણે મધ્યકાલીન કે જૂની ગૂજરાતીનો યુગ વિક્રમ પંદરમા સ્તરકથી તે સત્તરમા સૈકા સુધીનો લઘ્યએ તો નયસુંદરની કૃતિઓ (સં. ૧૬૩૬ થી ૧૬૬૯ની છે તે) આ યુગના કાવ્ય સાહિત્યમાં આવે છે. આ યુગમાં વિશેષ ભાગે ધાર્મિક સાહિત્ય જોવામાં આવે છે અને ખાસ કરીને 'જૈન' સાહિત્ય તો જૈન શ્રદ્ધથી ધ્વનિત ધાર્મિક લત્તવથી ઓતપ્રોત હોય જ.

આ યુગના સમય દરમ્યાન ગૂજરાતની રાજ્યસ્થિતિ જોઈશું તો સ્પષ્ટ જણાશે કે વાઘેલા વંશનો અંત આવતાં મુસલમાનોએ અનેક ત્રાસો યુદ્ધ અને આક્રમણ કરી સ્થાનિક રજપૂત રાજ્યને અસ્ત-વ્યસ્ત કર્યું, મંદિરો-જૈન, શૈવ કે વૈષ્ણવને જમીનદોસ્ત કર્યા, તેના સુંદર પર્યટો-કારીગિરીના નમૂનાઓ મસીદો બાંધવામાં વપરાયાં, રાજ્ય-વ્યવસ્થા બદલાઈ અને તેથી ગુર્જરદેશના ભાગલા પડ્યા ને પાટનગરો બદલાયાં. મુઘલ શહેનશાહતમાં તો અનેક સૂઆઓ એક પછી એક ઢુંક વખતના ગાળા પછી આવવા લાગ્યા અને અંતવિરોધ સૂઆ સૂઆ વચ્ચે અને દિલ્લીના અમીરો ને સૂઆ વચ્ચે રહેવાથી ગૂજરાતને અત્યંત સહેલું પડ્યું. આવી રીતે ગૂજરાતની સ્થિતિ જિજ્ઞાસુ બિન થઈ ગઈ, જનમાલની સલામતીને માટે લોકોને પગલે પગલે ભય રહેવા લાગ્યો, વેપારમાં એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે માલ લઈ જવામાં કે અંગાવવામાં લૂંટાડોના ત્રાસથી અનેક પ્રતિબંધો આવ્યા. આ છતાં પણ જૈનસાધુઓ નિઃસંગ અને નિષ્પ્રતિશ્ન રહી ચોખાસા સિવાય વર્ષના આઠ મહિનામાં આમાનુષ્ઠાન પાદવિહાર કરી ચાતુર્માસમાં એક આમમાં સ્થિતિ રાખી સાહિત્યને અખંડિત પ્રવાહધારાએ પોષી ઉપ-જાતી ખિલાવતા આવ્યા છે એ પ્રસિદ્ધ કે અપ્રસિદ્ધ સમગ્ર જૈનસા-હિત્યની આલોચના કરતાં સહેજે જણાઈ આવે છે.

આપણા જીવનચરિત્રના નાયકના સમય કાળમાં દિલ્હીની માદીએ મહાન સામ્રાટ અકબર બાદશાહ હતો. તેની કાર્યદક્ષતા, પ્રભાવીતિ, મહા આશયથી પ્રેરિત પ્રકૃતિ અને રાજકુશળતાને લઈને સમગ્ર દેશમાં આસ્તે આસ્તે શાંતિ પ્રસરી હતી અને ગૂજરાતમાં પણ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થઈ હતી. (ધ. સ. ૧૫૭૩ થી ઇ. સ. ૧૭૦૦ સુધી) પરંતુ અશાંતિને પ્રથમ જડમૂળથી હટાવી પછી શાંતિ લાવવામાં જે પરિશ્રમ સેવવો પડે છે તે ધણો મજબૂત અને વિપતિવાળો હોય છે. તેથી સમગ્ર ધણો લાગે છે અને લોકો ઠરીઠામ બેસી સકતા નથી.

અમદાવાદના સુલ્તાનોએ ધણું રાજ્યો લઈ લીધાં હતાં અને ગૂજરાતનાં કુલ ૨૫ પરગણાં બનાવ્યાં હતાં. અકબર બાદશાહે નવીન પદ્ધતિ દાખલ કરી (સને ૧૫૮૩), કે જેથી તે ૨૫ માંના ૯ જે રાજ્યોની પાસેથી ખુચવી લીધેલાં હતાં તેઓને પાછાં સોંપ્યાં એટલે કે જભેર અને જોધપુરને રજપૂતાનામાં નાંખ્યાં, નાગોર અજમેરમાં અને મુલ્હેર તથા નંદુરબાર ખાનદેશમાં જોડ્યાં, મુંબઈ, વસઈ અને દમણ પોર્ટુગીઝ પાસે રહેવા દીધાં અને દંડરાજપુરી (જંજીરા) નિઝામશાહી-દક્ષિણ અહમદનગરના રાજ્યને સોંપ્યાં. બાકીનાં ૧૬ માં છ નામે શિરોહી, ડુંગરપુર, અને વાંસવાડા કે જે હાલ રજપૂતાનામાં છે, કચ્છ, સુથ (રેવાકાંઠાનું) અને રામનગર (હાલનું ધર્મપુર સુરત પરગણામાંનું) તે તેઓના હિંદુ રાજાઓના હાથમાં ખંડણી આપવાની સરતે રહેવા દીધાં. બાકીના ૧૦માં દીલ્હીથી મોકલેલ અમલદારો રાજ વહીવટ કરતા. આમાંના (સુરત, પાટણ, અમદાવાદ, ગોધ્રા, ચાંપાનેર, વડોદરા, ભરૂચ અને રાજપીપલા—નાંદિદ—આ ગુજરાતના ખરા ભાગમાં આવેલ હતા, અને સોરઠ અને નવાનગર તે હાલના કાઠિયાવાડ દ્વિપકલ્પમાં હતા.)

અકબરને ગૂજરાત જતી શાંતિ પ્રસાર કરવામાં ધણી મહેનત પડી હતી. ગૂજરાતની રાજધાની આ સમયે અમદાવાદ હતી. ઇ. સ. ૧૫૭૧ (સં. ૧૬૨૭) માં તે શહેરના કોટમાં બાર ભાગ હતા; અને કોટ બહાર બીજા ભાગ હતા; રેશમ તથા કસબકિનારી ને લાખ એના મોટા ધંધા ચાલતા અને સરકારી ઉપજ ૧૫૫ લાખની હતી. અમીરોની એક ટોળીના તેડાઓથી અકબર બાદશાહ સન ૧૫૭૨ના

નવેમ્બરની ૧૮ મીએ અમદાવાદ આવ્યો ને અમીરો તાબે થવાથી તેણે
 ગૂજરાતને પોતાના મોટા રાજ્યનો સુખો કીધો ને ત્યાં સુખેદાર નીમ્યો.
 જો કે સહેલથી શહેર તાબે થયું તો પણ દસ વર્ષના ગાળા પછી ત્યાં
 પૂરો બંદોબસ્ત થયો હતો. (ઇ. સ. ૧૫૮૩-સં. ૧૬૩૦ કે જે વર્ષમાં
 આપણાં કવિએ અમદાવાદ રહીને શત્રુજય રાસ રચ્યો છે.) અકબર
 થોડાક મહિના નહોતો તેવામાં (૧૫૭૩ ઇ. સ.) બંડખોર મિરજાઓ
 કેટલાક અમીરો સાથે અમદાવાદ સામા આવ્યા; જે વર્ષ પછી મુઝફ્ફર
 હુસેન મિરજાએ બીજા ઘેરાએ શહેર લીધું હતું ને ૧૫૮૩માં મુઝફ્ફર
 હુસેન (અમદાવાદના છેલ્લા બાદશાહે) અમદાવાદનો કબજો કરી સોનું
 ઝવેર ને કપડાંનો નાશ કીધો, પણ અકબરના એક ચઢતા અમીર
 મિરજાખાને એણે બાદશાહી ફાજની સરદારી કરી સરખેજ આગળ
 લડાઈ આપી મુઝફ્ફરને હરાવી બગાડ્યો (૧૫૮૪-૨૨મી જાન્યુઆરી).
 એ મિરજાખાન તે ખાનખાનાન કહેવાયો ને એણે લડાઈને ઠેકાણે
 બાગ બનાવી તેનું ફતેહબાગ એ નામ રાખ્યું. એ ફતેહ પછી કોઇ
 કોઇ વાર ફિસાહ હુસેન થયલાં તે સિવાય અમદાવાદને સો ઉપર વર-
 સમાં બહારનો ઉપદ્રવ નહોતો ને તે મુગલાઇ રાજ્યનું તવંબર શહેરો-
 માંનું એક ગણાતું. “ પૃ. ૪૧૩-૧૪ ગૂજરાત સર્વ સંમદ.

તારકાલીન સાહિત્ય ક્ષેત્ર.

આવી અશાંતિ અને શાંતિના મધ્યકાળમાં જૈન ગૂર્જર સાહિત્ય
 અસ્પષ્ટિત બેજામાં વહ્યું છે. શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ધસુની સોળમી સદીને
 પોતાના Milestones of Gujarati Literature માં પ્રાયઃ નિર્વશ
 (barren) જણાવે છે કારણ કે તે સમયમાં જૈનેતર કવિઓ ત્રણજ નામે
 વસ્તો, વચ્છરાજ, અને તુલસી થયા એવું તેઓ જણાવે છે. કવિ જે
 સદીમાં કનિષ્ઠ અને અદ્ય સંખ્યામાં થાય તે પ્રાયઃ નિઃસંતાનની ઉપમાને
 પામે એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે ફૂલ પરથી બીજનું મૂલ્ય થાય છે. આના
 કારણમાં તેઓ જણાવે છે કે:-‘ગૂજરાતના સુખાઓ ધીમે ધીમે હીલ્હી-
 ના પડાણની કેંદ્રભૂત સંસ્તનત કે જે સ્વતઃ શિથિલ થતી જતી હતી
 તેનાથી સ્વતંત્ર થતા હતા. આ રાજકર્તાઓમાંનો સૌથી વધારે સત્તા-
 વાળો સુલતાન મહમદ બેગડો હતો. તેણે પણ સત્તા ગુમાવી અને

તેથી સંજ્ઞીય અરાજકતા આવી. અકબરે ગૂજરાત સને ૧૫૭૩ માં શત્રું પરંતુ તે વખતે પણ આંતરીક ઝખડાઓની સ્થિતિનો અંત લાવી ન શકાયો. સમય એટલો બધો પ્રતિકૂળ હતો કે કવિતાનો કોમળ રોષો ઉગી કે પોષાઈ ન શક્યો અને આપણને માત્ર ત્રણજ કવિઓ પ્રાપ્ત થયા કે જેણે આ સદીને ‘તદ્દન નિર્વશ્ચ’ એ દોષવાળા અભિધાનથી મુક્ત કરી. તેઓ વસ્તો, વચ્છરાજ અને તુલસી હતા.”

વિશેષ શોધ થયા પછી જણાયું છે કે વૈશ્ય કવિ નાકર તે ઇ. સ. ૧૭મા સૈકાનો નહિ પણ સોળમા સૈકાનો (સંવત ૧૫૫૦-૧૬૩૨) હતો અને વિષ્ણુદાસ પણ ૧૬ માનો હતો. (સંવત ૧૬૩૦ તે ૧૬૭૩) (જુઓ બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ ૮ માની પ્રસ્તાવના.) નાકરને એક minor હલકી પંક્તિનો કવિ રા. કૃષ્ણલાલે ગણ્યો છે, પણ રા. જાની કહે છે કે ‘કવિ નાકર સર્વથા પ્રેમાનંદની અર્થાત્ પ્રથમ પંક્તિના ગુજર કવિની બરાબરી કરી શકે એવો નથી, તો પણ તે બીજી પંક્તિના કવિઓમાં નિઃસંશય ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય ગણાય ખરો.” મતલબકે ઇ. સ. સોળમા સદીમાં માત્ર અદ્વપશ્ચિતવાળા કવિઓ પામ્યા છે એમ નથી.

જૈન સાહિત્યમાં ઉક્ત ઇ. સ. ૧૬મી સદીમાં પણ અનેક કવિઓ થયા છે:—નામે નેમિકુંજર, પુણ્યપ્રભાવ, ધર્મસમુદ્ર, હર્ષકલશ્ચ, ઉદયભાનુ, સારંગ, હર્ષસાગર, સુમતિમુનિ, પાર્શ્વચંદ્ર, દર્શનકવિ, દેવશીલ, દેવિદાસ-દ્વિજ, ઇશ્વરસુરિ, ગુણમેર, પુણ્યરત્ન, ભીમ-ભાવસાર, મંગલભાણુક, પુણ્યસાર, પ્રીતિવિજય, ભાવરત્ન, કુશળલાભ, હીરકલશ, સિદ્ધિસુરિ, સોમવિમલસુરિ, હેમરાજ, વિદ્યાકમલ, સહેજસુંદર, નર્મદાચાર્ય, વિનયસમુદ્ર, વિનયસાગર, વિજયશેખર, જયવંતસુરિ, સમયસુંદર, વિમલચારિત્રસુરિ, વિજયગણ્ધિ, વિજયદેવ, લાવણ્યસમય, લાવણ્યરત્ન, લાવણ્યકીર્તિ, લાભમંડન, રત્નસિંહસુરિ, સાધુકીર્તિ, વચ્છરાજ, વગેરે આ લેખકને યોગદે આપ્યા છે. તેમાં તે સદીના આધારભૂત અને શક્તિવાળા કવિઓ લાવણ્યસમય (જેની કૃતિઓ સં. ૧૫૪૩ થી સં. ૧૫૮૭ સુધીની મળી આવે છે), સહેજસુંદર (કૃતિઓ સં. ૧૫૭૨થી ૧૫૮૫), કુશળલાભ (કૃતિઓ

સં. ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪), સોમવિમલસૂરિ (સં. ૧૬૧૫ થી ૧૬૩૩), અને આપણા કવિ નયસુંદર છે. નયસુંદરના સમકાલીન તથા પછાદ ગામી આવકકવિ ઋષભદાસ કે જેની કૃતિઓ સં. ૧૬૬૨ થી તે ૧૬૮૭ સુધીની મળી આવે છે તે ઇ. સ. સત્તરમી સદીનો પ્રબળ આધારભૂત કવિ છે કે જેના વિષે આ લેખકે સવિસ્તર લખેલો નિર્બંધ જેન કૉન્ફરન્સ હૅરલ્ડના ઐતિહાસિક ખાસ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને જે લેખ સુરતની પાંચમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં મોકલાયો હતો.

ઉપરોક્ત કવિઓ પૈકી નયસુંદરના સમકાલીન જેન કવિઓ ભાવરત્ન (કૃતિ-કનક શ્રેષ્ઠીરાસ સં. ૧૬૩૦), બીમ ભાવસાર (શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૨૧), પુષ્પ-રત્ન (સનતકુમાર ૧૬૩૭ અને બીજો નેમિરાસ), કુશલલાભ (ભાષવાનલ ૧૬૧૬, ઢોલામારૂ ૧૬૧૭, તેજસાર ૧૬૨૪), સોમવિમલસૂરિ (શ્રેણિકરાસ ૧૬૩૦, ધર્મિલરાસ ૧૬૧૫, હુલ્લકકુમાર ૧૬૩૩), સુમતિકીર્તિ (ધર્મપરીક્ષા રાસ ૧૬૩૫), રત્નસાર (સાગર શ્રેણિકથા ૧૬૪૫), વિજયશૈખર (યશોભદ્ર ૧૬૪૩), વચ્છરાજ (પંચતંત્ર ૧૬૪૮), વિદ્યાકમલ (ભગવતી ગીતા), વિજયદેવ (નેમિનાથ ૧૬૫૭), નર્મુદાચાર્ય (કોકશાસ્ત્ર ચોપાઇ ૧૬૫૬) અને સમયસુંદર (૧૬૫૮-૧૬૯૬ સુધીમાં અનેક કૃતિઓ કરનાર) આદિ છે. આ સર્વ કુંકમાં જણાવેલું છે. જેન ગૂર્જર કવિઓનો સવિસ્તાર ઇતિહાસ લખવાની ઉત્કંઠા અને તૈયારી છે તેમાં બધી હકીકતો મૂકવામાં આવશે. હમણાંતો આટલાથી પણ કેટલોક ખ્યાલ સારા પ્રમાણમાં આવી શકે તેમ છે.

શાંતિ સામ્રાજ્યમાં કાવ્યપ્રવાહ સતત અને વેગથી વહે અને અશાંતિમાં રથબે એવો કંઈ સાર્વત્રિક નિયમ નથી. અશાંતિમાં જે અંતઃક્ષોભ, જીરસો, શરીરની નાડીઓના અને ખાસ કરી હૃદયના તીવ્ર ધબકારા મનુષ્યને વ્યાપી રહે છે તે તેટલા અંશે શાંતિના સમયમાં નહિ વ્યાપે. હાસનાં નાટકો જેમણે તે રાજ્યમાં અનેક ઉપદ્રવો થયા, ઉપશમ્યા, જગ્યા તેવા સમયમાં તે ઉદ્ભવ્યાં છે એમ દરેકની નાનિદ તપાસતાં જણાશે. જર્મન વર્તવ્ય નિત્યે યુદ્ધના મામલામાં કવિતાનો જોસર્બંધ કુવારો હો છે એવું માનનાર છે, તો કાવ્યનો પ્રેરક શાંતિનો સમય છે, અથવા અશાંતિ કાલ છે-એવા બંને વિકલ્પો વિચારવા યોગ્ય છે.

કવની કૃતિઓ.

જેન ગૂર્જર સાહિત્યમાં આ કવિ એક રત્ન સમાન છે એવું તેની કૃતિઓ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આત્યાર સુધી તેની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

- + ૧. કેપત્તંદ કુંવર રાસ. રચ્યા સં. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ ૫ રવિવાર. વીળપુરમાં.
- + ૨. શત્રુંજય (સિક્કાચલ) ઉદ્ધાર રાસ સં. ૧૬૩૨?) ૮ આશી શુદ્ધિ ૧૩ મંગલવાર અમદાવાદમાં.
- + ૩. સુરસુંદરી રાસ સં. ૧૬૪૬ જેઠ શુદ્ધિ ૧૩.
- + ૪. નલદમયંતી રાસ સં. ૧૬૬૫ પોષ શુદ્ધિ ૮ મંગલવાર.
- ૫. શીલરક્ષા પ્રકાશ રાસ સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદમાં.^૧
- ૬. પ્રભાવતી.

આ છ કૃતિમાંની નંબર ૧, ૨ અને ૪ આજ મૈક્રિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. નં. ૩ આનંદ કાવ્યમહોદધિના ત્રીજા મૈક્રિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેથી તેની સામે નઆવું ચિન્હ મૂકવામાં આવ્યું છે. નં. ૫ તે પ્રવર્તક મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજીના ભંડારમાં મારા જોવામાં આવેલ છે અને તેની પ્રત મારા દ્વારા ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-સુરતમાં તેના પ્રદર્શનમાં મોકલવામાં આવી હતી. વિશેષમાં તેની પ્રત ખંભાતના અને પાટણ નં. ૪ ના ભંડારમાં છે એમ તેમની ટીપ પરથી જણાય છે. પ્રભાવતી (રાસ) નામની નં. ૬ની કૃતિ ક્યાં ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેમ છે તે હજી સુધી જણાયું નથી તેમ તેના રચ્યા સંવત્ પણ પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી. આ પ્રકટ કરવાનું આ મંથના

૧. શીલરક્ષા (શીલ શિક્ષા) રાસની પ્રચલિત આ પ્રમાણે છે:—

૧૬ તપામજી ધનરત્ન સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી જ્ઞાનુમેશ મણિ સીસ કિ,
તસ વિનયી નયસુંદરો દોષ કરજોડી કહઈ ઉવઝાઈ કિ,

સીલવંતહ તણા નિત નમું પાયકિ. ૧૫ સીલ.

દેવસુંદર સૂરિ પાઠિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાન કિ,

તાસ આદેસ લહી કરી...

હ્રદય ચિર રાખવા રચ્યું એ રાસ કિ, સોલ ઉમજોડી તિરઈ ભાદ્રપદ
માસ કિ. ૧૬ સીલ.

પ્રસિદ્ધકર્તાએ જાહેર ધણા સમયથી કર્યું છે. અને પ્રભાવતીપર કર્તાની એક નાની સહાય મળી આવી છે. તેમાં છેવટે એવું જણાવ્યું છે કે “બોધિબીજ વિમલ તિમ અનુદન પ્રભાવતિ જનભક્તિ કરેવિ, નયસુંદર સંતત શુભ ગાવતિ, પાવતિ પુણ્યનિયમ તિષ્ઠિ ખેવિ-૬.”

આ ઉપરાંત સંસ્કૃતમાં સારસ્વત વ્યાકરણપર વૃત્તિ રચનાર નય-સુંદર નામક કર્તા છે તે કદાચ આ હોય.

કવિનો પરિચય-ગુરૂ પરંપરા.

કર્તાનો પરિચય ઉપરોક્ત કૃતિઓની પ્રશસ્તિઓ એક બીજા સાથે મિલાવી તેની મીમાંસા કરતાં જે થઈ શકે તેમ છે તે બીજી હકીકત સહિત અત્ર નિવેદન કરવામાં આવે છે. કર્તા પોતે ચંદ્રગચ્છના તપાગચ્છના વૃદ્ધ તપાગચ્છની પરંપરામાં ઉતરી આવેલા છે. વૃદ્ધ તપાગચ્છના સ્થાપક જગચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય વિજયચંદ્રસૂરિ છે અને વૃદ્ધ તપાગચ્છ એ મૂલ તપગચ્છની શાખા છે કે જે તપગચ્છના સ્થાપક તે જગચંદ્રસૂરિ છે. જગચંદ્રસૂરિ એ ચૈત્ર(વાલ) ગચ્છીય દેવભદ્ર સૂરિના શિષ્ય; અને ચૈત્ર-(વાલ) ગચ્છના સ્થાપક ધનેશ્વરસૂરિ.

આ ધનેશ્વરસૂરિ ચંદ્રગચ્છમાં એક મહાન આચાર્ય થઈ ગયા છે. તેમણે ચિત્રપુર (હાલના ચિતોડ)માં સાતશો દિગંધર જૈનોને પ્રતિ-બોધ્યા અને ચિત્રપુરમાં મહાવીર સ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમણે સ્થાપેલા ગચ્છર્જુ નામ તે ચિત્રપુર ગામમાં થયેલો તે પરથી ચૈત્ર(ચૈત્રવાલ) ગચ્છ પડ્યું. તેમના શિષ્ય જીવનચંદ્ર (જીવનેન્દ્ર) સૂરિ અને [તેના શિષ્ય] દેવભદ્રસૂરિ થયા. તેમના ત્રણ શિષ્યો:-તેમાં પ્રથમ જગચંદ્રસૂરિ થયા

૨ ચંદ્રગચ્છ—સ્થાપક ચંદ્ર નામના આચાર્ય કે જે વીરાટ ૬૨૦ ની આસપાસ થયા.

૩ જગચંદ્ર સૂરિ—તે તપગચ્છની પદ્માવલિમાંના વીરપ્રભુથી ૪૩ મા સોમપ્રભસૂરિની પાટે ૪૪ મા થયા. પદ્માવલિમાં જણાવ્યું છે કે:—”સુનિ સમુદાયને ક્રિયાશિશિલ જાણી ગુરૂની આગાથી વૈરાગ્ય રસમાં સમુદ્રરૂપ ચૈત્રગચ્છીય થી દેવભદ્રોપાધ્યાયની સહાય લઈને કિ-યામાં ઉચિતા વાપરવાથી ‘હીરલા’ જગચંદ્રસૂરિ એ પ્રસિદ્ધ નામ પડ્યું.

કે જેમણે સં. ૧૨૮૫ માં વિદ્યાપુરી (વીજપુર)માં શુદ્ધ ક્રિયાથી તપ આદ્યો (યાવજીવ આચાર્ય-આચાર્યિલ વત વિદ્યાપુરમાં લીધું) તેનાથી તપ (પા) ગચ્છની સ્થાપના થઈ.

એમ કહેવામાં આવે છે કે જગચંદ્રસૂરિ દેવભદ્રના મુખ્ય તથા શિષ્યમાંના એક હતા.

કેટલાકના કથા પ્રમાણે આઘાટપુરમાં બત્રીશ દિગમ્બરાચાર્યો સાથે વિવાદ કરતાં હીરાની પેઠે અભેદ જણાયાથી રાજાએ ‘હીરલા’ જગચંદ્રસૂરિ એ નામ બધું. તથા યાવજીવ આચાર્ય તપનો અભિગ્રહ ગ્રહવાથી બાર વર્ષે ‘તપા’ નામનું ત્રિદ મેળવ્યું. આ રીતે ૧ નિર્ગથ ૨ કૌટિક, ૩ ચંદ્ર, ૪ વનવાસી, ૫ બૃહદ્ગચ્છ અને ૬ કું તપાગચ્છ એ નામની અનુક્રમે પ્રવૃત્તિ થઈ. ને તપગચ્છના સ્થાપક જગચંદ્રસૂરિ થયા પણ કર્તાએ પોતાના રૂપચંદ્ર રાસની પ્રશસ્તિમાં તેમનું નામ આપ્યું નથી, પણ તપગચ્છના સ્થાપક તરીકે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય જણાવ્યા છે. આના પ્રમાણમાં બ્રહ્મર્ષિકૃત સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા જણાવે છે કે:

વીર થકી અવધારો મને, વરસ ચતરસેં પંચાવને;

ચિત્રાવાલ થકી નીકળ્યા, તપાગચ્છ નામે સાંભળ્યા. ૧૧૭

ચતઃ-ચારસ પંચાસીપ, છાંડિય નિવ નિય ગુરુણ મહાચાર્ય,
વિજાપુરનયરંમિય તવા મયં દેવમહાઠ ॥ ૧

વિ. સં. ૧૨૮૫ માં પોતપોતાના ગુરૂની મર્યાદા છોડી, એટલે ચૈત્રવાલ ગચ્છના જે આચાર્યો તેની મર્યાદા તોડી-ચૈત્રવાલ ગચ્છ થકી અલગ થઈ વિજાપુર નગરમાં દેવભદ્ર થકી તપામત પ્રકટ થયો.

વળી ચૈત્રગચ્છીય શ્રી દેવભદ્રના શિષ્ય જગચંદ્રસૂરિ હતા એમ પણ ઉલ્લેખ મળી આવે છે છતાં તે સોમપ્રભની પાટે ૪૪ મા તરીકે કેમ આવ્યા તે સંબંધી નિર્ણય કરવામાં એક પટ્ટાવલિ (હેરદદ માસિકના ઐતિહાસિક અંકમાં પ્રગટ થયેલ) જણાવે છે કે ભીલડી નગરીમાં સોમપ્રભને દેવભદ્ર, જગચંદ્રસૂરી અને દેવેદ્રે વાંઘા, ત્યારે સોમપ્રભે ઘણા ગચ્છના આચાર્યોની સાક્ષીએ સં. ૧૨૮૩ માં જગચંદ્રસૂરિને સ્વગચ્છમાં લઈ પોતાની પાટપર સ્થાપન કર્યા.

બીજા દેવેન્દ્રસૂરિ અને ત્રીજા વિજયચંદ્રસૂરિ. વિજયચંદ્ર

પરંતુ આ સાથે જણાવવાનું કે કર્તાએ નલદમયંતીની પ્રશસ્તિમાં જમચંદ્રસૂરિના ઇશ્વારો અવસ્થા કર્યો છે અને તેને દેવભદ્રના ત્રણ શિષ્યોમાંના પ્રથમ સૂરિ જણાવ્યા છે. પણ સાથે ક્રિયાના ઉદ્ધારક તો દેવભદ્રને જણાવ્યા છે.

૪ દેવેન્દ્રસૂરિ—નવીન કર્મચંદ્ર, ત્રણ ભાષ્ય, ધર્મ રત્ન પ્રકરણ સમૃત્તિના કર્તા. તેમણે ૧૩૦૨માં ઉબ્બધિનીના મોટા શેઠ જિનચંદ્રના બે પુત્રો નામે વિરધવલ્લ અને બીમસિંહને જૈન દીક્ષા આપી. અને પહેલાને સં. ૧૩૨૩ (કા. ૧૩૦૪ જણાવે છે) આચાર્ય પદવી આપી તેમનું નામ વિદ્યાનન્દસૂરિ (કે જેમણે નવું વ્યાકરણ બનાવ્યું છે) આપ્યું તે બીજાનું ધર્મકીર્તિ નામ આપી ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. દેવેન્દ્રસૂરિ માલવ દેશમાં સં. ૧૩૨૭ માં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. (જુઓ તપગચ્છ પદાવલિ). દેવેન્દ્રસૂરિ (દેવસૂરિ) ના મદનંદસૂરિ અને તેના મુનિદેવસૂરિએ સં. ૧૩૨૨ માં શાંતિનાથ ચરિત રચ્યું હતું કે જેના પરથી મુનિભદ્રસૂરિએ બીજું શાંતિનાથ ચરિત સં. ૧૪૧૦ માં રચ્યું.

૫ વિજયચંદ્રસૂરિ—મૂળ પ્રસિદ્ધ ગૂજરાત-મંત્રિવર્ધ વસ્તુપાલને ત્યાં હિસાબ લખનાર મહેતા હતા. ખંભાતમાં વસ્તુપાલને સ્ત્રી અને પદેએ એવો આગ્રહ કર્યો કે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય પાસે તેને દીક્ષા લેવ-
રાવી મહેતાને ઝણમુક્ત કરવો. આથી વસ્તુપાલે વિનંતિ કરવાથી દેવભદ્રે દીક્ષા આપી. પછી આચાર્યપદ આપવાની વિનંતિ અને પદે-
એ દેવભદ્રને કરી. ગુરૂને તે પદ માટે તેમની યોગ્યતા સંબંધે સંદેહ હતો. આખરે આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું અને દેવેન્દ્રસૂરિએ પ્રથમ આ-
ચાર્યપદ લીધું હોવાથી તેનો ભક્તિભાવ વિજયચંદ્ર કરવા લાગ્યા. વિ-
જયચંદ્ર ખંભાતમાંજ વર્ષોવર્ષ મોટા ઉપાધ્યયમાં રહેવા લાગ્યા. જૈન સાધુને એકજ આમમાં વર્ષોવર્ષ રહેવું એ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ છે, એ પર દેવેન્દ્રસૂરિએ વખતો વખત ધ્યાન ખેંચ્યું છતાં તે પર લક્ષ ન દેવાયું. દેવેન્દ્રસૂરિ ખંભાત આવ્યા. પણ મોટો ઉપાધ્યય વિજયચંદ્રે શેકેલ હોવાથી તેમ વિજયચંદ્ર તેને મૂંઝી નાના ઉપાધ્યયે જમ તેમ ન હોવાથી

સૂરિથી જુદા તપાગચ્છ નામની શાખા થઇ, અને તેથી દેવેન્દ્રસૂરિના ગચ્છ લઘુ તપાગચ્છ કહેવાયો. જુદા તપાગચ્છ એ જુદા શાલિક-જુદા પોશાલિક ગચ્છનું અને લઘુ તપાગચ્છ એ: લઘુ શાલિક-લઘુ પોશાલિક એનું કુંકે નામ છે. આમ સુખ્ય તપગચ્છના બે ભાગ પડ્યા.

વિજયચંદ્રસૂરિના શિષ્યો નામે વજ્રસેન, પદ્મચંદ્ર અને ક્ષેમ-કીર્તિ થયા. ક્ષેમ કીર્તિસૂરિએ ૪૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણની બૃહત્કલ્પસૂત્ર પર વૃત્તિ-ટીકા રચી છે. તેમના શિષ્ય હેમકલશસૂરિ, અને તેમના રત્નાકરસૂરિ થયા કે જેણે રત્નાકર ગચ્છ રચાવ્યો.

દેવેન્દ્રસૂરિ નાના (લઘુ) ઉપાશ્રયે-પોષધશાલામાં ઉતર્યા. વિજયચંદ્ર દેવેન્દ્રને વંદન કરવા પણ ન ગયા, તેમ કેટલીક વિધવિધ પ્રશ્નપણા જેવી કે વૈદક ક્રિયા, મંત્રતંત્રાદિ કરવાની કરી. આથી વિજયચંદ્રના અનુયાયી વિજયચંદ્ર જુદા (મોટા) પોશાળ-શાલા-ઉપાશ્રયમાં રહેતા હોવાથી જુદા શાલિક કહેવાયા અને તેના ગચ્છનું નામ તે પડ્યું. દેવેન્દ્ર લઘુ પોશાલમાં તે વખતે રહેતા હોવાથી તેમનો ગચ્છ લઘુ કહેવાયો. લઘુ કહેવાયો છતાં તે ગચ્છની પરંપરામાં અનેક વિદ્વાન, સમર્થ, મહાન સાધુઓ થયા. જેવા કે મુનિસુંદર, સોમસુંદર, હીરવિજય વગેરે વગેરે. અને તેના પ્રવાહ પણ અવિરત અત્યાર સુધી વહે છે. જુદાતપ ગચ્છનો પ્રવાહ અત્યાર સુધી હોય એમ જાણમાં નથી. વિશેષ માટે જુઓ ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ. મૌકિક પમું. પૃ. ૨૫૮-૨૬૩.

૬. આ વૃત્તિનો રચના-સંવત ૧૩૩૨ છે. તેની પ્રત લીંબડી બંદારમાં છે. તેના ૪૨૦૦૦ શ્લોકમાં આદિના ૪૬૦૦ શ્લોક મલય-મિરિકૃત છે અને બાકીના ક્ષેમકીર્તિના છે.

૭. રત્નાકરસૂરિ એ પ્રસિદ્ધ આત્મનિર્દાશ્પ હૃદયદ્રાવક રત્નાકર પંચવિંશતિ-પચીસીના કર્તા. તેના સંબંધમાં કર્તા નયસુંદરે પોતે શત્રુંજય ઉદ્ધાર રાસમાં જણાવ્યું છે કે:—

સંવત તેર એકાતરે શ્રી ઓસવૃંશ શૃંગારરે,

સાહા સમરો દ્રવ્ય બ્યય કરિ, પંચ દશમો ઉદ્ધારરે.

તેમની પાટે અનુક્રમે ‘જયતિલકસૂરિ’ થયા કે જોને ધરણેન્દ્રે પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યા હતાં. તેમની પાટે થયેલા રત્નસિંહસૂરિને ‘અહ-મદશાહ પાતશાહે વંદન કરી માન આપ્યું’.

પછી તેમની પાટે અનુક્રમે રત્નપ્રભ, મુનિશૈખર, ધર્મદેવ, જ્ઞાનચંદ્ર, અભયસિંહસૂરિ (તપસ્વી) થયા—(તેના જયતિલકસૂરિ ?)—ત્યાર પછી અનુક્રમે ઉદયવશ્વભ, જ્ઞાનસાગર, લલિતસાગરસૂરિ—(શ્રીપાલ કથાના કર્તા સંવત્ ૧૫૫૭ પોશ્વ શુદ્ધ ૮ સોમ) અને તેના ધનરત્નસૂરિ થયા (જુઓ વૃદ્ધ પોશ્વલિપિ પટ્ટાવલિ). તેમના અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્ન-

પ્રતિમા ભરાવી ભાવસુ નવા શ્રી આદિ જીવંદરે,

ખીજી શીખરે થાપીયા પ્રાસાદ દોહડું આજંદરે. ૯૨

ઝીરેત્નાકર સૂરીસર વડગચ્છ શૃંગારરે,

સાંચી ઝપભ થાપીયા સ્થરે સાહ ઉધારરે. ૯૩

આ રીતે સમરાશાહે જીવંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર સં. ૧૩૭૧ માં કર્યો તે વખતે રત્નાકરસૂરિએ ઝપભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ સં. ૧૩૭૧માં ઉદ્ધાર થયો તે નહીં વાત છે કારણ કે વિવિધ તીર્થ કલ્પમાં જણાવ્યું છે કે:—

વૈક્રમે વત્સરે ચન્દ્રહયાગર્નાન્દુમિતે સતિ

શ્રી મૂલનાયકોદ્ધારં સાધુઃ શ્રી સમરો વ્યધાત ॥

૮ જયતિલકસૂરિ—તેને કર્તા રત્નાકરસૂરિના અનુક્રમે શિષ્ય કહે છે, અને તેના શિષ્ય રત્નસિંહ જણાવે છે, પશુ વૃદ્ધપોશ્વલિપિ પટ્ટાવલિમાં રત્નાકરસૂરિના શિષ્ય રત્નસિંહ—તેના રત્નપ્રભ, તેના મુનિશૈખર, તેના ધર્મદેવ તેના જ્ઞાનચંદ્ર, તેના અભયસિંહ સૂરિ અને તેના જયતિલકસૂરિ એમ જણાવેલ છે. શ્રીપાલ કથાના રચનાર લલિતસાગર તેની પ્રશસ્તિમાં રત્નસિંહને જયતિલકના શિષ્ય કહે છે અને રત્નસિંહની પટ્ટાવલિમાં ઉદયવશ્વભાદિને મૂકે છે (પીટર્સન રિપોર્ટ ૩-૫૪ ૨૨૦) મલ્લયજુદરી ચરિત્ર તથા સુલસા ચરિત્રના કર્તા જયતિલકસૂરિ ખીજી છે ને તે આંચલગચ્છમાં થયેલા છે.

૯ અહમદશાહ—આ અહમદ પહેલો (સને ૧૪૧૧-૧૪૪૧) ગૂજરાતનો પ્રસિદ્ધ રાજા અને અહમદાબાદ નગરનો સ્થાપક.

સુરિ થયા. અમરરત્નસુરિની પાટે^{૧૦} દેવરત્નસુરિ થયા કે જેના સમ-
કલીન તરીકે કર્તા નયસુંદર ગણિએ પોતાની નલ દમયંતી અને શીલ-
રક્ષા પ્રકાશ સિવાયની બધી કૃતિની રચના કરી છે. નલદમયંતી અને
શીલરક્ષા પ્રકાશ રચતી સમયે પદપરંપરામાં દેવસુંદરસુરિ અને તેના
વિજયસુંદર વિદ્યમાન હતા.

નયસુંદર ગણિ ઉક્ત ધનરત્નસુરિના બીજા બે શિષ્ય નામે આ-
શ્વિકરત્ન ઉપાધ્યાય અને આનુમેર ઉપાધ્યાય હતા તે પૈકીના આનુ
મેરના શિષ્ય થાય. પણ નલદમયંતી રાસની છેવટની પ્રશસ્તિમાં
જણાવ્યું છે કે આશ્વિકરત્ન એ જ્યેષ્ઠ ઉપાધ્યાય છે અને તેના લઘુ
બંધુ નયસુંદર છે. પરંતુ ૧૧બધી પ્રશસ્તિનો સમન્વય કરતાં તેમ

૧૦ દેવરત્નસુરિની પાટે જયરત્નસુરિ—તેના જીવનકીર્તિસુરિ (સ્વર્ગ-
વાસ ૧૭૧૦)—તેમના રત્નકીર્તિ (જન્મ સં. ૧૬૭૯ અને સ્વર્ગવાસ
સં. ૧૭૩૪) અને તેના ગુણસાગરસુરિ અનુક્રમે થયા.

૧૧ સરખાવો—પૃ. ૨૭૯.

શ્રી શુદ્ધ તપોગણ ગચ્છપતિ, ધનરત્ન સુરિંદ નમોયતિ,
સુવિનેય તાસ આનુમેર ગણિ, બહુકૃપા લહી તે પૂજ્યતણી.

આશ્વિકરત્ન વાચક વરો, લઘુ બાંધવ તસુ નયસુંદરો. ૩૮

પૃ. ૪૩૫. શ્રી ધનરત્ન સુરીસ્વર તણા, સિસ્સ સકલગણ સોહામણા;
શ્રી આનુમેર વિપ્રુધ ગુણરાજ, વંદે સીઝે વંછિત કાજ. ૩૧૪.
તસ જામેય સીસ દો બાય, આશ્વિકરત્ન જ્યેષ્ઠ ઉવગ્રાય;
મહા તપેશ્વર મુનિવર રાય, પરમભાવિ વંદુ તસુ પાય. ૩૧૫
નયસુંદર લઘુ બંધવ તાસ, વાણી થાપિ વચન વિલાસ;

આ પરથી દ્વિતિ થાય છે કે આશ્વિકરત્ન કર્તાના જેટ બંધુ
હતા, અને તે ઉપરાંત તે પણ કર્તાના ગુરુ આનુમેરના શિષ્ય હતા;
આરે રૂપચંદ રાસની પ્રશસ્તિમાં પૃ. ૧૬૯મે જણાવેલું છે કે—

શ્રી ધનરત્ન સુરીશ્વર શિષ્ય, અંગે ગુણ સોહો નિશિ દીશ, ૧૮
વિજયવંત વંછિત સુખકાર, આસન સોહ ચકાવણહાર.

મુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરુ તણા, આશ્વિક્મ રત્ન વિપ્રુધ ગુણ ધણા. ૧૯

થશે સ્થળે પોતે કરેલા ઉલ્લેખોથી સ્પષ્ટ રીતે એ જણાય છે કે નયનસુંદર એ ભાનુમેરૂ હિપાધ્યાયના શિષ્ય નિઃસંદેહપણે હતા. માણિક્ય રત્ન કદાચ સંસારવસ્થામાં નયનસુંદરના વડિલ ભાઈ હોય. ભાનુમેરૂકૃત અંદન બાલા સગ્રાય હાથ લાગી છે તે આ ભાનુમેરૂ લાગે છે.

આ રીતે નયનસુંદરના ગચ્છ, ગચ્છની પટ્ટપરંપરામાં થયેલા આ-ચાર્યો-સૂરિઓ અને પોતાના ગુરૂ વગેરેનો ટુંકમાં પરિચય કર્યો. તેઓ સાધુ હોવાથી સંસારબંધમાં પોતે કંઈ ગાતિના, અને ક્યાંના રહેવાચી હતા એ વગેરેનો જલ્દેશ પોતે કોઈ કૃતિમાં કર્યો નથી તેમજ તેમના કોઈ શિષ્ય પ્રશિષ્યે તેમનું ચરિત્ર આલેખ્યું નથી તેથી તે સંબંધે કંઈ જાણી શકાયું નથી.

શિષ્ય-શિષ્યા.

નયનસુંદરના શિષ્ય કોણ હતા તે માલુમ પડ્યું નથી પણ જણાવતાં આનંદ થાય છે કે તેને એક શિષ્યા હેમશ્રી નામે સાધ્વી હતા કે જેણે કૃત્તિવતી આપ્યાન સં. ૧૬૪૪ના વૈશાખ શુદ્ધ ૭ને મંગલ-વારને દિને પદ્યબદ્ધ રચેલ છે એ વાત આપણા ચરિત્ર નાયકની ગુરૂ

ગુરૂશ્રી ભાનુમેરૂ બુધરાય, તમ પદપંક્તિ મધુકરપ્રાય,
લધુ વિનયી નયનસુંદર વાણિ, છાંડો ખંડ ચર્યો પરમાણિ. ૨૦

આ પરથી જણાય કે ભાનુમેરૂ માણિક્યરત્નના શિષ્ય હતા.

આથી વિશેષ યોગ્ય આધાર કવિએ પોતાના ગુરૂનું નામ અંત-બંહિર્લાપિકાથી રૂપચંદ્ર કુમાર રાસના પૃ. ૧૩૦ મે આપેલ યોગાધથી જણાવ્યું છે કે:—

ભાવ ભગતે પ્રણમી ગુરૂચંદ્ર, નુચતાં ગુણ લહિયે આનંદ,
મેધાવી મહિમા મનોહાર, રૂપચંદ્ર ગુણમણિ ભંધર. ૪

પદ અક્ષર પહિલે અભિધાન, તે ગુરૂ વંદી દયા નિધાન.

નયનર કવિ છોડે ખંડ કહે, સુંદર સુપ્રસ્તાવન લહે. ૫

આમાં પહેલી કડીનાં ચારે ચરણનો પહેલો અક્ષર લેતાં ભાનુમેરૂ એ પોતાના ગુરૂનું નામ હતું તે સ્પષ્ટ થાય છે. (તેજ પ્રમાણે જુઓ પૃ. ૬ ની કડી ૩૩-૩૪-૩૫ ને નલ દમયંતીના દરેક પ્રસ્તાવની શરૂઆત.

તરીકેની વિહતા અને પ્રતિભામાં ઉમેરો કરે છે. જૈન ગૂર્જર કવિઓ જેટલા થયા તેમાં આ હેમશ્રી સિવાય એક પણ કવિની જણાઇ નથી. કનકાવતી આખ્યાનની પ્રસરિતનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

એણીપરિ નેહ પાલછ નરનારી, તે નેહનું પરિમાણ.
જીનમલ ઇસા જન જી એહવા, તુ કાજછ ધરમ સુજાન. ૩૬૨
વૃધ તપાગછ મંડન દિનકર, શ્રી ધનરત્ન સૂરીરાય,
અમરરત્ન સૂરી પાટ પટોધર, ભાનુમેર સિધ્ધ કહધવાય. ૩૬૩
ગુણ ગણધર પંડીત વધરાગી, નયસુંદર રૂપિરાય,
વાચકબાહિ મુખ્ય ભણીજછ, તસ સિધ્ધણી ગુણગાય. ૩૬૪
કથામાંહછ કહક રસાણુ, કનકાવતી સંબંધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચક મધ, સુઅલાં સરસ સખદ. ૩૬૫
સંવત ૧૬ સુઆલછ સંવચ્છરિ, વૈસાખ વદિ કુજવાર,
સાતમધ દિન શમ મુહરતછ યોગછ રચક આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
ભણુછ ગુણુછ સંભલિ જે નાર, તેહ ધરિ મંગલચાર,
હેમશ્રી હરપછ તે જોલછ, સુરવ સંયોગ સુસાર. ૩૬૭

પ્રવાસ:—

અખંડ વિહાર કરવાની સાધુને માથે જૈનધર્મની આરા હોવાથી એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરતાં *વીળપુર, અમદાવાદ, આદિ શાત્રુંજય સ્થળે પ્રવાસ કર્યો છે એ તેમની કૃતિપરથી નિઃશંક છે. કાવ્યનો હેતુ.

જૈનસાધુઓમાં અનેક પ્રતિષ્ઠાપાત્ર કવિઓ થયા છે અને વૈરાગ્ય-યુક્ત નિઃસંગ જીવન તેમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિનું સતત અને મહાન્ પ્રેરકબળ હતું. આવા પ્રતિષ્ઠિત કવિમાંના એક આપણા જીવનચરિત્રના

*વીળપુર-પૂર્વે સાળરમતી નદી, ઉત્તરે લાટાપલ્લી (લાટોલ), દક્ષિણે સુરખા, રણાસણ વગેરે તેનું સંસ્કૃત નામ વિદ્યાપુર યા વિજયપુર છે. આ અતિ પ્રાચીન શહેર હતું. હાલ ગાયકવાડ નીચે છે. અત્રે નયસુંદર કવિ વડીપોશાળમાં ધણાં વર્ષો રહ્યા છે, કે જે પોશાળ હાલ પદ્માવતીના દેરાસરનો ઉપાશ્રય છે તે તરીકે વિદ્યમાન છે. નયસુંદરની પરંપરામાં રૂત્તેહસુંદર (૧૮૮૬ માં), તેના બુદ્ધિસુંદર, તેના રૂપસુંદર (વિદ્વાન મુનિ સં. ૧૯૩૫ લગભગ) તેજ પોશાળમાં વાસ કરી રહ્યા હતા. તે ઉપાશ્રય ત્યાંના દેશાઈ દયા પોરવાડોનો અસલથી છે. જુઓ વિળપુર વૃત્તાંત પૃ. ૧૦ અને ૨૪

નાયક છે. તેઓ સાધુ-મુનિ હોવાથી કાવ્યાદિ રચવામાં તેમનો ઉદ્દેશ ઉદરનિર્વાહ અર્થે હોયજ નહિ એ સહેજે કદપી શકાય તેમ છે. શોખ, સાહિત્ય રસિકતા અને ઉપદેશ આપવાની તિરપરની જવાબદારીજ કાવ્ય લેખનના હેતુઓ છે. તે જણાવે છે કે:-

ચતુર ચમત્કરિવા ચિત્તમાંહિ, એ મેં ગ્રંથ રચિઓ ઉછાંહિ-
નલદ. રાસ.

રૂપચંદ ગુણવંત કુમાર, વિલસી ભોગ તજ્યો મંસાર,
ભોલું તેહનો સરસ રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉજાસ.

પૃ. ૫ રૂપચંદ રાસ.

કવણુ સતી સા હુધ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભણેશું વંદી જિણુ ચક્રવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીશ.

સુરસુંદરી રાસ. પૃ. ૨૫૬

આગેરે જિણે પ્રભુ પૂજ્યા, જિયા તેહથી પાપ,
આરાધતાં અરિદંતને, રાવિ ટળ્યા મનસંતાપ
મહાસતી દમયંતી હવી, તિણે ભજ્યા શ્રી ભગવાન,
વનમાંહિ વેલાહલ થયો, જગ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન.
વનમાંહિ એકલડી પડી, સા ચટી દુર્જન હાથે,
પાતક ટળ્યાં સાજન મિલ્યાં, જગ કૃપા કરી જગનાથે.
કુણુ હવી દમયંતી સતી, નળરાય જેહનો કંત,
રાજિયો ભારત અહંતો, મહીમાંહિ યશ મહંત.
સુરલોકે ઇંદ્રે વખાણિયો, પાતાળે પત્રમરુજે,
યશહરિ પ્રેમ પ્રિયા તણો, થયો દૂત દેવહકાજે.
સહી સત્યસંગર એહવો, જગમાંહિ અવર ન કોઈ,
સિત છત્ર ફારતિ મંડળે, ઝગમગે જેહની જોઈ.
જેહની રે ફારતિ કામિની, કવિમુખ કરી આવાસ,
ખેલે નિરંતર તિહાં રહી નવ નવા રંગ વિલાસ,

x x x x

અનુસરી *તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડશું પ્રર્થય,
મનરંગ એહવો ઊપનો, બોલશું પુણ્ય પ્રર્થય,
નલદમયંતી રાસ. પૃ. ૧૭૨-૧૭૩

કવિની લઘુતા.

નલદમયંતી રાસ સિવાયની સર્વ કૃતિઓ કર્તાની સ્વતંત્ર છે અને તેમાં રૂપચંદ્ર કુમાર રાસની કૃતિ એવી સુંદર છે કે તે કોઈ પણ સાહિત્યને શોભાવે તેમ છે. બાષા સરલ, સુંદર સંસ્કારી અને પ્રોઢ છે. તે રચતાં પોતાની લઘુતા કવિ જાણાવે છે અને અગાડના કવિજનને નમસ્કાર કરે છે:—

૧ હું છું મૂઢ માનવીબાળ, સુપ્રસન્ન હો સુગુર દયાળ. ૩૨

* * * * *
આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુદાર.

વિયુધ સંત જાણી ઉપકાર, કુંડું હોય ત્યાં કરજો માર. ૩૬
જુઓ પૃ. ૬.

૨ હું મૂરખ માનવી અગ્નજ, જે બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩

જે જગ વિયુધ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,

અસહ વચન જે જાણો અહીં, તે તમે સૂષો કરજો સહી. ૨૪
જુઓ પૃ. ૧૬૯

વિશેષમાં મૂલ્ય સંસ્કૃત ગ્રંથના બાવાનુવાદરૂપે નલદમયંતીના રાસ રચતાં મંગલાચરણ-પ્રસ્તાવમાં કવિ લખે છે કે:—

।કહાં સતી પુણ્ય શ્લોક કીરતિ કિહાં માહરી મતિ,

ઉતકીર્ણ મુક્તાકળ વિષે, ગુણ તણી પરે હું ગતિ.

કહો મંદ કિમ કવિ યશ લહે, કિમ ચરે પર્વતે પંગુ,

તુલણાએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ સરીખું કંચુ.

નિજ બુદ્ધિ સાર બોલતાં, હસતા રખે કવિ મોય,

પંખિયા નિજ બાષા વદે, તસ દરે વારણ કોય ?

એટલે કે ક્યાં પુણ્ય શ્લોક નલરાયની (વિશાલ) કીર્તિ, અને ક્યાં મારી (અલ્પ) મતિ. (આતો એમ બને છે કે) મારી ગતિ એ વીધેલા મોતીમાં પરીવેલા દોરાના જેવી છે. (એટલે કે મૂલ્ય ગ્રંથ

પરથી આ ભાષાનુવાદ છે તેમાં-કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કરવામાં કંઈ પણ નવાઈ નથી.) જે મંદ છે તે કવિ જેવા સમર્થ થવાનો યશ કેવી રીતે પામી શકે ? (નજ પામી શકે-કેવી રીતે કે) પાંગળો શું પર્વતે ચડી શકે ? શુ ઉત્તમ ડાંગર-ભાત કાંગની તુલનામાં-અરોબરીમાં બેળા શકાય ? નહિજ. આતો પોતાની યુદ્ધિ અનુસાર બોલાય છે, માટે કવિજનો રખે તમે હસતા ! એટલે હસતા નહિ. જેવી રીતે પંખીઓ પોતાની ભાષા બોલે છે પણ તેને વારનાઈ-અટકાવનાઈ-મના કરનાઈ કંઈ નથી તેમ.

આમ છતાં સરસરતી માતાનો આશ્રય-આધાર સ્વીકારવા સાથે તેને પોતાના કાવ્ય માટે પ્રશસ્ત અભિમાન હતું:-

સુણુજો સુઅણુ સરસ શુભવાણિ, આણિ પ્રેમ અપાર.
કહે કવિજન વિશેષે વાઈ તે સરસાતિ આધાર.

સુરસુંદરી રાસ પૃ. ૨૫૬

રૂપચંદ કુમારના રાસને પોતે શ્રવણુ સુધારસ-સાંભળવામાં અમૃત રસ આપનાર એવું નામ આપ્યું છે.

બોલું સરસ તેહનો રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉલ્હાસ.

+ + + +

માંગ વન્ધ વર તૂડી આજ, તાહરાં સકલ સીઝશી કાજ,

તાહરે વદન કંચો મેં વાસ, રચજે શ્રવણુ-સુધારસ રાસ.

અભિનવ સરસ કથા કલ્લોલ, વેધક મુખમંડળ તંબોળ,

બોલે બોલ સદ્ગળ નિર્મળા, આપી વિમુધરંજની કળા. પૃ. ૫

શ્રવણુ સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ ચરિત્ર.

x x x x

રૂપચંદ સુકથા-કલ્લોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોળ, પૃ. ૭

ખંડખંડ વાણી વિસ્તાર, ભણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર,

નવરસ કવિ નયસુંદર વાણિ,...ખંડ પહોતો પરમાણુ.

પૃ. ૧૯-૩૨-૬૫-૯૨-૧૨૯,

કવિનો કાવ્યશાસ્ત્રનો અભ્યાસ.

કવિ પોતે કાવ્ય, રસ, તેનાં અંગો, કથા આદિની ઉપયોગિતા, લક્ષણોનો સારો અભ્યાસી હતો. કાવ્ય શું-એના સંબંધમાં તે કહે છે કે:-

કવિત્ કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરલા લહે,
સોઈ કવિત જોણે દુશ્મન દહે,—પંડિત જન પરખી ગહગહે. ૩૭. પૃ. ૬

આ ધ્યાનમાં રાખી વિશેષમાં કયે છે કે:—

શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરગું કવિતા રૂડે રંગિ,
સુણતાં સરસ સુવેધક બોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્પોત્ર. ૩૮

રાસ શું કહેવાય તેપણુ લક્ષમાં રાખી શારદાને સંબોધે છે કે:—

તાહરે વદન કર્યો મેં વાસ, રચજે 'શ્રવણુ સુધારસ' રાસ. ૨૪
અભિનવ સરસ કથા-કલ્પોલ, વેધક મુખમંડળુ તખોળ;

બોલે બોલ સકળ નિર્મળા, આપી વિચુધરંજની કળા. ૨૫

પોતાના આ રાસને ચાર ખંડમાં વહેંચી પહેલાં શૃંગાર રસપૂરી
છેલ્લે શાંત રસ સ્થાપી ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થની
સિદ્ધિ કરી 'શ્રવણુ સુધારસ' એટલું સુનામ કવિ પોતે અર્પે છે.*

રસ નવ છે—વીર, શૃંગાર, અહભૂત, રૌદ્ર, વીડનક-ભયાનક,
બીભત્સ, હાસ્ય, કણ્ણુ, અને પ્રશાંત-શાંત. * આ રસોનું જ્ઞાન કવિને
સુગમ હતું અને તેમાંના શૃંગાર અને શાંત એ બંને રસનું મિશ્રણ
આ રાસમાં ઘણું સુવ્રતિત આ સુનામકવિએ કર્યું છે. આ નવે
કાવ્યરસનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન જૈન આગમ-સિદ્ધાંતમાંના એક નામે અનુ-
યોગદ્વારમાં કરેલું છે તેમાંથી શૃંગાર અને શાંત રસ અત્ર ઉલ્લેખિયે તો
અપ્રસ્તુત નહિ ગણાય.

રસ એટલે જેનો અનુભવ અંતરાત્મા કરે તે, તે તે સહકારી
કારણસન્નિધાનથી હિદ્ભૂત થયેલ એક પ્રકારના ચેતોવિકાર, કારણ
કે કલ્પું છે કે—

* પ્રથમ શૃંગાર રસ ચાપિયો, છેડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, શ્રવણુ સુધારસ રાસ સુનામ. પૃ. ૧૭૦

* વીરો સિંગારો અચ્ચુઓ અ રોહો અ હોદિ બાંધવ્વો ।

વેલળઓ વીમચ્છો હાસો કલ્લણો પસંતો અ ॥

અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પૃ. ૧૩૫ (દે. લા.)

શૃંગાર હાસ્ય કરુણા રૌદ્ર વીર ભયાનકા: ।

બીમત્સાડદ્મુતશાન્તાશ્ચ નવ નાટયે રસા: સ્મૃતા: ॥

બાહ્યાર્થાલમ્બનો યસ્તુ, વિકારો માનસો ભવેત્ ।

સ ભાવઃ કથ્યતે સદ્ભિસ્તસ્યોત્કર્ષો રસઃ સ્મૃતઃ ॥

આ નવ કાબ્યરસ-નાટ્યરસમાં શૃંગાર રસનું લક્ષણ આ છે:—

સંગારો નામ રસો રતિસંજોગાભિલાસ સંજનણો ।

મંડળ વિલાસ વિવ્વો અ હાસ લોલારમણ લિંગો ॥

જે રસ રતિસંજોગના અભિલાષને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, જેમાં મંડન એટલે કંકણાદિ આભૂષણથી વિલાસ-રમ્ય નયન વિભ્રમાદિ તથા કામવિકાર હાસ્ય, લીલા અર્થાત્ કામસહિત ગમન, બાષણ આદિ રમણીય ચેષ્ટા, રમણ આદિ ચિન્હ સુપ્રતીત છે તેનું નામ શૃંગાર રસ.

આનું ઉદાહરણ તેમાં એ આપ્યું છે કે:—

મધુર વિલાસ સલલિઅં હિયડમ્માદળકરં જુદાણાણં ।

સામા સદ્દુદામં દાણર્તા મેહલાદામં ॥

શ્યામા એટલી સ્ત્રી મધુર એટલે રણકાર કરતા મણિકંકણના સ્વરના મધુર્યવાળું, વિલાસથી લલિત એટલે મનોહર, હૃદયને ઉન્માદ ઉપજાવનાર અને શબ્દોદ્દામ એટલે મોટો શબ્દ કરતું એવું મેખલાદામ-રસના સૂત્ર (કમરપર બાંધવાનું પ્રાચીન આભૂષણ) યુવાનોને બતાવે છે.

શાંતરસનું લક્ષણ એ જણાવ્યું છે કે:—

નિર્દોષ મળસમાદાણ સંમવો જો પસંતભાવેળ ।

અવિકાર લક્ષણો સો રસો પસંતોત્તિ ॥

નિર્દોષ-હિંસાદિ દોષ રહિત મનનું જે સમાધાન તેમાંથી જે રસ પ્રશાન્તભાવે (ક્રોધાદિનો પરિત્યાગ કરી) ઉત્પન્ન થાય છે તે અવિ-કાર લક્ષણ વાળા રસને પ્રશાન્ત કહે છે.

ઉદાહરણ:—

સબ્માત્ર નિદિવગારં ઉવસંત પસંત સોમદિદ્ધિઅં ।

હીં જહ મુણિણો સોદ્ધ મુહકમલં પીંબરાસિરીઅં ॥

(કોઇ માણસ પ્રશાન્તવદન મુનિને જોઇને ખીજીને કહે છે કે) હે! જો! મુનિનું સદ્ભાવથી નિર્વિકાર, ઉપશાંત પ્રશાંત અને સૌમ્ય દષ્ટિવાળું, અને ઉપચિત-ઉપશમરૂપી લક્ષ્મીવાળું મુખકમલ શોભે છે!

આ પરથી જણાશે કે સુંગારમાં સ્ત્રીવિલાસ અને પ્રસાંતમાં વૈરાગ્યનું પ્રધાનત્વ હોય છે. આ રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં રૂપચંદ્ર કુમારે સ્ત્રીઓ મેળવી તેઓ સાથે કરેલા કામવિલાસ પ્રથમ આવે છે અને ત્યાર પછી વૈરાગ્ય થતાં સ્ત્રી સહિત ભગવતી દીક્ષા લઈ નિઃસ્પૃહ ત્યાગી તે બને છે. આ રસમાં કવિની કલ્પનાશક્તિનો અઘ્છો ખ્યાલ આવે છે. આખી વસ્તુ (plot) પ્રાયઃ કલ્પિત છે. વસ્તુનો સમય પ્રસિદ્ધ પરદુઃખ-ભંજની અને અનેક લોક વાર્તાઓના નાયક ઉજ્જવિનીના પિંડમાદિય રાગના સમયમાં કવિએ મૂક્યો છે અને તે વખતે થયેલા જૈન પ્રભાવક મહાત્મા સિદ્ધસેન દિવાકરનો હુંક ઐતિહાસિક વૃત્તાંત મુદ્રી તેમની પાસે રૂપચંદ્ર કુમારની પોતાની કલ્પિત વ્યક્તિને દીક્ષા લેવરાવી છે. તે પરથી કવિ પોતે જણાવે છે કે:—

કેતો ચરિત્ર માહેલો ચરી, કેતો કલ્પો સ્વપ્નદે કરી;

કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓહું ખામું સહી ! પૃ. ૧૭૦
કેટલુંક (કતિપય) ચરિત્ર ચરિત્રમાંહેથી કહું છે અને કેટલુંક ચરિત્ર સ્વપ્નદિશી-કલ્પિત કર્યું છે, કેટલુંક સાંભળેલું દાખલ કર્યું છે. તો તેમાં ઓહું વધતું થયું હોય તો ક્ષમા માગું છું (ખામું છું). આમાં ચરિત્રમાંથી કંઈ લીધું છે એમ જણાવ્યું છે તો રૂપચંદ્ર કથા કે ચરિત્ર એવો સંસ્કૃત કે પ્રાકૃતમાં એકે અંથ હોય એવું જૈનગ્રંથાવળિમાં માલુમ પડતું નથી. એમ લાગે છે કે આ રાસમાંનું માત્ર સિદ્ધસેન દિવાકરનું ચરિત્ર કોઈ અંથ કે ચરિત્રમાંથી લીધું છે એમાં શક નથી. તેમજ (પોતાના સુરસુંદરી રાસમાં) સુરસુંદરીની કથા પણ કવિની પોતાની કલ્પનાનુંજ ફલ જણાય છે.

આડકથા કવિ શા માટે મુખ્ય કથામાં કહે છે તે માટે જણાવ્યું છે કે:—

‘કવિ કહે આડકથા માહિ કથા, શ્રોતા રખે કહો કો વૃથા;

ચોદ સહસ ઉત્તરાધ્યયન ઠાય, જોજો અધ્યયને સંજયરાય (?)

ઉત્તરાધ્યયન કે જે પવિત્ર આગમ-જૈનશાસ્ત્ર છે તેમાં પણ આડ-કથા આવે છે તો પછી કવિને પણ મુખ્ય કથામાં આડકથાની ઉપયોગિતા જણાય છે.

વિશેષમાં આખો પ્રબંધ કાષ્ઠ ગ્રંથમાંથી લઈ તેમાંથી પોતાનું કાવ્ય રચવામાં કવિ તે મૂલગ્રંથના આધાર સાથે ખીજા ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી હકીકત તેમજ શ્રવણે સુણેલી કથાઓની પણ ગુંથણી કરે છે. આવી ગુંથણી નિર્દોષ છે એટલુંજ નહિ પણ આવશ્યક છે અને તેથીજ પંડિતોએ પ્રબંધને ‘શતમુખ’ કહેલ છે. આ માટે આપણા કવિએ પોતાનો નળદમયંતી રાસ નલાયનોદ્ધાર અથવા કૃષ્ણ-પુરાણને જોઈને રચેલ છે એટલુંજ નહિ પણ તે રચવામાં નેમિચરિત્રાદિ ગ્રંથોનો તેમજ ભિન્ન ભિન્ન કથાઓ શ્રવણગત થઈ તેનો આધાર લીધો છે એ જણાવતાં સાચેજ તે કહે છે કે:—

એ મિં અમિનવ મંગલકાર, ગ્રંથ નલાયન પેખી સાર,
તેમાંદિ જે પરિં છિ અધિકાર, રચિએ રાસ સો લેષ અનુસાર,
નેમિ ચરિત્રાદિકમાંદિ વળી, કાંઈ એક ભિન્ન કથા સંભલી,
માહરૂ દોષ રખે કા લહિ, પ્રબંધ શતમુખ પંડિત કહે !

વિવિધ ભાષાજ્ઞ-બહુશ્રુત કવિ.

કવિની કૃતિઓમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સુભાષિતો અને અવતરણો જોવામાં આવે છે—આખો નળદમયંતી રાસ મૂલના સંસ્કૃતગ્રંથનો ભાષાનુવાદ છે અને તેમાં હર્ષના નૈપધનો પણ આધાર લીધો છે, રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં યોગિનીનો વેશ લેનાર વિક્રમચરિત્રની સ્ત્રીના મુખમાં હિંદીભાષા કવિએ મૂકી છે—હિંદીભાષાના અવતરણ મૂક્યા છે (દાખલા તરીકે પૃ. ૨૨૬-૨૨૭), ઉર્દૂએત પણ પૃ. ૨૦૬ પર મૂકેલી છે, કૃષ્ણરનાં પદોનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે (પૃ. ૭૮, ૧૫૮). આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે આપણા કવિને માતૃભાષા ગૂજરાતી ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, હિંદી, અને ઉર્દૂ ભાષાનો અભ્યાસ અવશ્ય હતો. હમણાં નલદમયંતીની એક પ્રત શ્રીમાન મુનિવર્ય મહારાજશ્રી જનવિજયજી પાસે જોવામાં આવી તેમાં તો અનેક હિંદી પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો સુભાષિત તરીકે અવતાર્યા છે. આ સર્વ પ્રસિદ્ધ થઈ શક્યાં નથી એટલી દિલગીરી.

આ પરથી તેમજ અનેક લોકકથાને સુંદર આકારમાં મૂકેલ છે,—હિંદુ પુરાણમાંથી વાતો દર્શાવે માટે લીધી છે (પૃ. ૨૮૬ સુરસુંદરી

રાસ)-કૃષ્ણરાદિ તેમજ જૈન ગ્રંથકારોનાં અવતરણો ઉતાર્યા છે તે પરથી કવિ બહુશ્રુત હોવો જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે, બાષાપર તો તેનો ધણો જખરો કાણુ હતો. સ્વતંત્ર કૃતિઓમાં તેની બાષા સરસ, સચોટ, વેગથી વહેતી, અર્થ અને ભાવથી સંસ્કારિત અને પ્રૌઢ છે. નલદમયંતી બાષાંતર હોવાથી તેની બાષા કિલ્લ, પરિશ્રમ આપે તેવી અને થંભતી લાગે તેમ છે, પણ પરિશ્રમ લાઇ તેનો અર્થ સમજતાં જણાશે કે કવિએ સંસ્કૃતમાંથી ગૂજરાતી બાષામાં જે અવતરણુ કર્યું છે તે પોતાની બાષાપરના સિદ્ધ અંકુશને લઇને સફલ થયું છે.

કહેવતોનો ઉપયોગ.

‘અસલ જ્યારે નિશાળ કરતાં દુનિયા, અને જડ પુસ્તક કરતાં જીવંત વાણી એ વિશેષ અંશે કેળવણીનાં સાધન હતાં, ત્યારે કહેવતોનો મહિમા ધણો હતો.’ આવી કહેવતો-ઉપાણાં આપણા કવિએ કેટલેક સ્થળે યોગ્યતાથી વાપરેલ છે તે વીણી શનય તેમ છે, અને તે નીચે અત્ર આપેલ છે. આ પરથી તે તે કહેવતો કવિના સમય દરતાં જૂની સિદ્ધ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ તે કહેવતોને જે જનસમાજ પોતાના હાલપણુ કે મૂર્ખાઈ ભરેલા અનુભવના પાક રૂપે ધડી હશે તે ગૂર્જર જનસમાજ પણ ધણી પુરાણી જણાશે. “દરેક જનસમાજની કહેવતો તે એના હાલપણનાં-કોઈક કહે છે મૂર્ખાઈનાં-અને અમને લાગે છે અનેનાં-ચોસલાં છે. મહાન કાવ્ય અને તત્ત્વગાનના ગ્રંથો એ જનસમાજના કવિવરો અને વિદ્વાનો રચે છે, પણ એની કહેવતો તો એ જનસમાજના પોતાનાજ મગજમાં ધરાઈને બહાર આવે છે. આમ કહેવતો ઉપર અમુક વ્યક્તિની નહિ પણ આખા જનસમાજની માફકી હોવાથી, એ જનસમાજને ખાસ વહાલી લાગે છે, અને જે દોષો એ જનસમાજ કવિવરોની કૃતિઓમાં સહન કરતો નથી તે કહેવતોમાં ઉદાર દિલે સહી લે છે. દાખલા તરીકે જે નિર્મળતા અને સુધડતા કાવ્ય નાટકાદિકમાં જોઈએ છે તે કહેવતોમાં જોઈતી નથી. કહેવતની કિંમત અને સામર્થ્ય જનસમાજના વિશાળ અનુભવનો સાર સંક્ષિપ્ત અને સચોટ શબ્દોમાં કેવો ઉતારવામાં આવે છે તે ઉપરજ આધાર રાખે છે. આથી એક જૂના અંગ્રેજ લેખક

કહેવતમાં ત્રણ ગુણની આવશ્યકતા બતાવી છે—short-ness, sense and salt—’ અર્થાત્ કહેવત સંક્ષિપ્ત હોવી જોઈએ, અર્થ ભરી હોવી જોઈએ અને એમાં ‘મીઠું’ હોવું જોઈએ. જેના શબ્દના વાણીતાણા ઘટ્ટ ન હોય પણ શીસા હોય, જેમાં અર્થ કસદાર ન હોય. અર્થાત્ જેમાં જીવનનો વિશાળ અને ઊંડો અનુભવ ઉચ્ચારાતો ન હોય, અને જે મોળી હોય, તેવી વાણી કહેવતરૂપ બની શકતી નથી. વળી કહેવત લોકપ્રિય થવામાં, સહજ ઝડઝમક અને અનુપ્રાસ, તેમજ મનુષ્ય-સ્વભાવની મનોહર મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન પણ સાલકારી થાય છે.” (વસન્ત સં, ૧૯૬૭ આશ્વિન. પૃ. ૨૮૬). કવિએ વાપરેલી કહેવત નીચે પ્રમાણે છે;—

- ૧ જિણ સુવર્ણે તૂટે કણે,
કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણ. પૃ. ૩૪
- ૨ નવિ ખીજવિયે જે રાહલાં,
તે છોડે રમાડિયાં ભલાં. પૃ. ૩૫
- ૩ ધણ ખેપે હું પરણિય નહીં,
પ્રાણે પ્રીતિ ન હોવે સહિ. પૃ. ૩૫
- ૪ ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે,
થુંકીને શી પરે ગાળજિયે. પૃ. ૩૯
- ૫ ફેડટ ઝાળજ સોના તણી,
જળમાંહિં નાખીજે રચા ભણી? ૧૫. પૃ. ૩૯
- ૬ લાલય પુરૂષ કરે અમ ભણી,
દૂર રહે તો થાય રેવણી. ૫૨ પૃ. ૪૩
- ૭ નાયકે હા પાડી તેહશું,
બહાલું ને વૈલે ઉપદિશું. ૬૧ પૃ. ૪૪
- ૮ *પાકળ હાથ હોએ જેહનો,
લોક સહુ કિંકર તેહનો. ૧૭ પૃ. ૪૯
- ૯ આગે સોનું ને સરહું,
એ ઊખાણો દેખ. ૩૪ પૃ. ૫૪

*જેનો હાથ પાકો, તેનો જગ ગાલો.

- ૧૦ કહે કુમરી જહાલિમ માં બણો,
હસતાં ને રોતાં પ્રાહુણો. ૨૪ પૃ. ૫૬
- ૧૧ તાલે તાલ મળ્યો મન મેલ,
કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ. ૯ પૃ. ૫૯
- ૧૨ કુંવર હિયે વિચારે ખરૂં,
વિવાહ વિચે થયું નાતરૂં. ૧૩ પૃ. ૬૦
- ૧૩ તો તસ ઓછી કિસી પ્રમિદ્ધ,
મદમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪ પૃ. ૬૧
- ૧૪ હરિદત કહે સ્વામી એ ખૂટ,
અજા હાંકતે ચેહું ઊંટ. ૨૭ „
- ૧૫ કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો,
એ ઊખાણો સાચો મિલ્યો. ૨૮ „
- ૧૬ આરતિ કરવા લાગી ધણી,
ઠગ્યો હંસ કૂડી કાગડી. ૩૪ પૃ. ૬૨
- ૧૭ મોટો મિલ્યો તુને આ વીર,
જિણે તાહરૂં ઊતાર્યું નીર,
ન શકે કેા પુહચી જેહને,
પરમેશ્વર પુહચે જેહને. ૪૪ પૃ. ૬૨
- ૧૮ તવ શ્રીમતી કહે પડવડી,
પહિલે કવળે મક્ષિકા પડી. ૩૨ પૃ. ૭૦
- ૧૯ કિહાં કુચુદિ દીધી જગનાથ,
પુંખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮ પૃ. ૭૧
- ૨૦ છવ્યાથી જોયું ભલું,
જોષએ તે ઉચ્છાહિં. ૬૦ પૃ. ૭૯
- ૨૧ બહાર બોલ પડ્યો ન સમાએ,
લોક ને બિહિક ન બાંધ્યાં જાએ. ૫ પૃ. ૯૧
- ૨૨ રાય પ્રતે તો અતિ રહ લાગી,
પૂછે વાળી વાળી, ૫ પૃ. ૯૧

- સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિમ,
તે કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧ પૃ. ૧૦૦
- ૨૩ એક દુઃખ ને આવે હાંસું.
એ બિખારો થાય. ૬૯ પૃ. ૧૦૬
- ૨૪ પગગ સધળે વાંકો થાય,
પણ બિલમાંહિ સરલો જાય. ૧૦ પૃ. ૧૧૪
- ૨૫ રૂપચંદને બે પરે મિળી,
જિમ સાપે છબુંદરી ગળી. ૧૨ પૃ. ૧૧૫
- ૨૬ લંકાનો ગઢ લીધો આજ,
વાત મનાવી સોષ વરરાજ. ૧૫ પૃ. ૧૧૫
- ૨૭ પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો,
નાયજી પેઠિ ધુંધટ કિશો ? ૨૧ પૃ. ૧૧૬
- ૨૮ જો જો કામજ છોડી તણું,
માપમાંહિ કણુ મોટું ધણું. ૩૪ પૃ. ૧૨૫
- ૨૯ એવી સતી મૂળગી નાર,
મીની જમ આવી કેદાર. ૪૦ પૃ. ૧૨૬
- ૩૦ એહ જો ચાલી એહવે માગ,
પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩ ,,
- ૩૧ પહેલાં પોતે મહેલી ધૂળ,
મસળી પેટ ઉપાયું શૂળ. ૪૨ પૃ. ૧૪૩
- ૩૨ દો અસિ એક કોસે કિમ રહે,
કિમ દો ભાનુ એકઠા વહે. ૨૩ પૃ. ૨૫૯
- ૩૩ દૂધમાંહી તુહિ પૂતરા (પોરા),
તિમ સજ્જન તે સજ્જન ખરા. ૩૮ પૃ. ૨૮૭
- ૩૪ મોટા બોલ દોલ સમ પોલા,
એ ઉખાણા સાચારે. ૧૪ મુરસુંદરી. પૃ. ૨૭૮
- ૩૫ વાડ ચીલડાંને જો ખાય,
તાસ ધણી કિહાં રાવે થાય. ૩૧ ,, પૃ. ૨૮૮

૩૬ કહે એ બોલ નહીં તુમ લાગ,

પાણીથી કિમ પ્રગટે આગ. ૩૫ „ ૫. ૨૮૯

૧૧૦ ક. આમાંની કહેવત નંબર ૧૯-૨૪-૨૭ સાથે સરખાવો શામળભટ્ટ કે જેણે રાવણ મંદોદરી સંવાદમાં રાવણે સીતાને આપવી કે નહિ તે વિષે જૂદી જૂદી નાતના તથા ભાતના લોકોના અભિપ્રાય આપ્યા છે તેમાં ગુજરાતી કહેવતોનો રસપ્રદ ઉપયોગ કર્યો છે; તેમાં અન્ય ઉત્તરેલી કહેવતાં પૈકી નીચેની જોવામાં આવે છે:—

૧૯ કણખી—સતિ સીતા જોખમ કરિ જશે, ન ખાધો પુંખ હથેળી બળી. ૭૦.

૨૪ કણખી—લાવ્યા શું આપવાને, એક હસવું ને બીજી હાણી. ૨૭

[રાવણ—લલાટ લખેલ ટળે નહિ, તો નીચ થઇ નમવું કશું, ગુણવંતી તુજને ગમ નહિ, એક હાણી બીજું હસું. ૧૬]

૨૭—ભવદયો-લૂટારો લંકાની લક્ષ્મિ પાવેને શું ચક્રો પાતો, સત્ય કહેતાં રીઝો કે ખીજો, નાચવું ત્યાં ધુમટો તે શાનો ?

નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ.

નયસુંદર પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિશ્રી ઋષભદાસ કરતાં પૂર્વજન્મમાં અને તેમના સમકાલીન હતા. ગૂર્જર કવિશ્રી પ્રેમાનંદ કે જેને કવિ શિરોમણી કહેવામાં આવે છે તેની પૂર્વે અને સમકાલે ઋષભદાસ થયા તે બંનેની પૂર્વે-વિક્રમ સત્તરમા સૈકાના પ્રારંભમાંજ પ્રેમાનંદ જન્મ્યા હતા સમર્થ કવિ નયસુંદર થયા. પ્રેમાનંદની બાની 'ત્રિયંક', 'મોહક' અને 'મનોહારક' કહેવાય છે તેનું કારણ તેનામાં યથાચો વર્ણન કરવાની શક્તિ છે. કોઇ પ્રસંગનો આબેહૂબ ચિતાર આપી મન આગળ લાદ્ય સ્થિતિ ખડું કરવામાં જે બુદ્ધિ કૌશલ અને હૃદય વેગ જોવાયે તે નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ બંનેમાં દેખાય છે. મનોભાવનું આલેખન કરવામાં તો ઉચ્ચતર શક્તિ નામે પ્રતિભા-સર્જન શક્તિની ખાસ જરૂર રહે છે. આ બંને કવિઓની તુલના કરી એક બીજાની સરસાઇ કે કુશળતા બ-

- સસાનો પગ નહીં ત્રીજે જિભ,
તે કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧ પૃ. ૧૦૦
- ૨૩ એક દુઃખ ને આવે હાંસું.
એ ઉખાણો થાય. ૬૯ પૃ. ૧૦૬
- ૨૪ પત્રગ સધળે વાંકો થાય,
પણ બિલમાંહિ સરસો જાય. ૧૦ પૃ. ૧૧૪
- ૨૫ રૂપચંદને એ પરે મિળી,
જિભ સાપે છચુંદરી ગળી. ૧૨ પૃ. ૧૧૫
- ૨૬ લંકાનો ગઠ લીધો આજ,
વાત મનાવી સોઘ વરરાજ. ૧૫ પૃ. ૧૧૫
- ૨૭ પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો,
નાયણ પેઠિ ધ્રુવટ કિશો ? ૨૧ પૃ. ૧૧૬
- ૨૮ જો જો કામજ છોડી તણું,
માપમાંહિ કણ મોટું ઘણું. ૩૪ પૃ. ૧૨૫
- ૨૯ એવી સતી મૂળગી નાર,
મીની જમ આવી કેદાર. ૪૦ પૃ. ૧૨૬
- ૩૦ એહ જો ચાલી એહવે માગ,
પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩ „
- ૩૧ પહેલાં પોતે મહેલી ધૂળ,
મસળી પેટ ઉપાયું શૂળ. ૪૨ પૃ. ૧૪૩
- ૩૨ દો અસિ એક કોસે કિમ રહે,
કિમ દો ભાનુ એકડા વહે. ૨૩ પૃ. ૨૫૯
- ૩૩ દૂધમાંહી તુહિ પૂતરા (પોરા),
તિમ સજ્જન તે સજ્જન ખરા. ૩૮ પૃ. ૨૮૭
- ૩૪ મોટા બોલ ઢાલ સમ પેલા,
એ ઉખાણા સાચારે. ૧૪ મુરસુંદરી. પૃ. ૨૭૮
- ૩૫ વાડ ચીમડાંને જો ખાય,
તાસ ધણી કિહાં રાવે થાય. ૩૧ „ પૃ. ૨૮૮

૩૬ કહે એ બોલ નહીં તુમ લાગ,

પાણીથી કિમ પ્રગટે આગ. ૩૫ ,, પૃ. ૨૮૯

તા. ૦ ક. આમાંની કહેવત નંબર ૧૯-૨૪-૨૭ સાથે સરખાવે શામળભટ્ટ કે જેણે રાવણ મંદોદરી સંવાદમાં રાવણે સીતાને આપવી કે નહિ તે વિષે જૂદી જૂદી નાતના તથા ભાતના લોકોના અભિપ્રાય આપ્યા છે તેમાં ગૃહરાત્રી કહેવતોનો રસપ્રદ ઉપયોગ કર્યો છે; તેમાં અત્ર ઉત્તરેલી કહેવતા પૈકી નીચેની જોવામાં આવે છે:—

૧૯ કણુખી—સતિ સીતા જોખમ કરિ જશે, ન ખાધો પુંખ હયેળી બળી. ૭૦.

૨૪ કણુખી—લાવ્યા શું આપવાને, એક હસવું ને બીજી હાણી. ૨૭

[રાવણ—લલાટ લખેલ ટળે નહિ, તો નીચ થઇ નમવું કશું, ગુણવંતી તુજને ગમ નહિ, એક હાણુ બીજું હસું. ૧૬]

૨૭—ભવદયો—લૂટાશે લંકાની લક્ષ્મિ પાવૈને શું ચડશે પાનો, સત્ય કહેતાં રીઝો કે ખીજો, નાયવું ત્યાં હુમટો તે શાનો ?

નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ.

નયસુંદર પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિશ્રી ઋષભદાસ કરતાં પૂર્વજન્માં અને તેમના સમકાલીન હતા. ગૂર્જર કવિશ્રી પ્રેમાનંદ કે જેને કવિ શિરોમણી કહેવામાં આવે છે તેની પૂર્વે અને સમકાલે ઋષભદાસ થયા તે બંનેની પૂર્વ-વિક્રમ સતરમા સૈકાના પ્રારંભમાં પ્રેમાનંદ જન્મ્યા. સમર્થ કવિ નયસુંદર થયા. પ્રેમાનંદની બાની મૈયકે, મોહક અને મનોહારક કહેવાય છે તેનું કારણ તેનામાં યથાર્થ વર્ણન કરવાની શક્તિ છે. કોઇ પ્રસંગનો આબેહૂબ ચિતાર આપી મન આગળ લાક્ષ્ય ચિત્ર ખડું કરવામાં જે બુદ્ધિ કૌશલ અને હૃદય વેગ જોડાયેલો તે નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ બંનેમાં દેખાય છે. મનોભાવનું આલેખન કરવામાં તો ઉચ્ચતર શક્તિ નામે પ્રતિભા-સર્જન શક્તિની ખાસ જરૂર રહે છે. આ બંને કવિઓની તુલના કરી એક બીજાની સરસાઇ કે કુશળતા બ-

તાવવા માટે અત્ર રથાનનો અભાવ છે; છતાં એકંદરે અપક્ષદષ્ટિથી જોતાં જળાય તેમ છે કે નયસુંદર કોઇ કોઇ બાબતમાં પ્રેમાનંદને ટક્કર પણ મારી શકે તેમ છે અને ઘણી બાબતોમાં તેની સમાન કક્ષામાં ઉતરે છે. તોપણ આ કથનમાં ઉદાહરણ માત્ર રૂપે કહીએ તો:-

(૧) પ્રેમાનંદનું નળખ્યાન તેમાં દમયંતીએ કરેલો વિલાપ ‘વૈદર્ભી વનમાં વલવલે’ અને ત્યાર પછીનું કડવું બંને પ્રસિદ્ધ છે. આ સાથે સરખાવો:-

(૨) નયસુંદર-નળ દમયંતી રાસના પૃ. ૩૪૦ માં દમયંતીનો વિયોગ વિલાપ અને સુરસુંદરી રાસમાં સુરસુંદરીનો વિલાપ ઢાળ ૮ પૃ ૨૭૩ ઢાળ ૯ પૃ. ૨૭૫ ત્રીજું ભોક્તિક.

ખીજ નમુના ‘મોહ્યાં રૂપે માનવી, સસે ન વાસે સોય’ થી શરૂ થતું સ્ત્રી વર્ણન પૃ. ૭૯-૮૨. યુગાર (વિલાસાનંદ) પૃ ૮૯,

જેવી રીતે ‘મહા કવિ પ્રેમાનંદમાં રહેલી પ્રશંસનીય કાવ્યશક્તિ અને શોક રચિને પોષે એવાં, કવચિત્ સામાન્ય અને કવચિત્ ઉચ્ચ રસથી જમાવેલાં ઉત્કૃષ્ટ આખ્યાનો રચવાની પ્રતિભા અને કલા. વસ્તુ ભેદ જન રચિ અને પાત્ર વિવેકથી તેમજ રસની ઝમાવટની આતુરી પર લક્ષ રાખી વસ્તુની દરેલી ખીલવણીમાં રહેલું જ્ઞાન, ‘યુક્તિ, કલા, આતુર્ય, અનુભવ અને અવલોકનની તેજસ્વિતા સવિશેષ આદર્શક છે અને એજ ગુણો તેને નિઃસંશય ગુર્જર કવિઓમાં અગ્રપદે શોભાવે છે’ એમ હોય તો નયસુંદર તેજ ગુણોથી ઉત્તમ પંક્તિનો કવિ થઇ-રહી શકે તેમ છે.

નળ દમયંતી રાસ એક ભાષાંતર તરીકે:-

નળ દમયંતી રાસમાં પુણ્ય શ્લોક નળ રાજા કે જેના સંમંથે ૧૨શ્રી હર્ષ નામના પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત કવિએ ‘નેષધકાવ્ય’ નામનું મહા

૧૨ જુઓ ભારતી લખ્ધ પ્રસાદ બુધ, શ્રી હરષ સરિઓ જેઠ

કવિતારે કીરતિ જેઠની, નવ વૃત્તિ પામ્યા તેડ. ૧૩ પૃ. ૧૭૩

શ્રી હર્ષ સંખ્યામાં જુઓ સરસ્વતી અઠટોખર ૧૯૧૫ નો અંક પૃ.

૨૪૬ પર ‘મહાકવિ શ્રી હર્ષ’ એ નામનો લેખ. શ્રી હર્ષ કનૈયાલાલા રાજ

કાવ્ય રચી વિદ્વદ્ગર્ભમાં નામના મેળવી છે, તેનું વૃત્તાંત છે. દમયંતી તેમની રાણીનું નામ છે. આ રાસની કૃતિ માણિક્યચંદ્ર સૂરિ કૃત નલાયન (અથવા કુબેર પુરાણ) નામના ગ્રંથને અનુસરીને કર્તાએ રહી છે તે પરથી કહી શકાય કે તે સ્વતંત્ર નહિ પણ અનુવાદ છે. તે નલાયન ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો નથી તેથી તે ગ્રંથની સાથે આ અનુવાદ સરખાવી કેવી કુશળતાની રાસકારે કાર્ય કર્યું છે, કેવી પ્રતિભા અનુવાદક તરીકે વાપરી છે, બાષામાં ઉતારવા પોતાના તરફથી ક્યાં નવીન તત્ત્વો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે તે, તેમજ મૂળ ગ્રંથ ક્યા ગ્રંથને આધારે રચવામાં આવ્યો છે, તેમાં શું શું આપવામાં આવ્યું છે તે અત્યારે કળા શકાય તેમ નથી. મૂળ ગ્રંથમાં જૈન અને જૈનેતર બંને હકીકતનું સંમિશ્રિણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેમાં નવે રસથી પૂર્ણ સો સર્ગ હતા એવું રાસધાર જણાવે છે:—

માણિક સૂર મહાયતિ, તિણેં ક્યોં નળાયન ગ્રંથ,
નવ રસ પયોધિ વિલોવવા, કરેં થયો જો સુરમંથ. ૧૪
સ્વ સમય ને પર સમયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર.
શત સર્ગ જોહના વાંચતાં, ઉદ્દાસ થાય અપાર, ૧૫
અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડ્યું સંગ્રંથ,
મન રંગ એહવા ઉપના, બોલયું પુણ્ય પ્રગંથ. ૧૬ પૃ.—૧૩

જયચન્દની સભામાં સભાપંડિત હતા. તેની માતાનું નામ મામદલદેવી અને પિતાનું નામ હીર હતું. તેમણે કવિ તરીકે નૈષધ કાવ્ય બાવીસ સર્ગ વાળું બનાવ્યું છે કે જે એટલું બધું ઉત્તમ છે કે ત્રણ ઉત્તમ કાવ્યમાં તેને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, અને દર્શન શાસ્ત્રના પંડિત તરીકે તેણે ખંડન ખંડ બાદ નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે તે દર્શનનો ધણો અદ્ભુત અને દઢિત ગ્રંથ છે. લોન્નરાજકૃત સુરસ્વતીકંઠાભરણમાં નૈષધના શ્લોક ઉદાહરણમાં આપવામાં નથી આવ્યા અને લોન્નનો સમય ૧૦ ૨૬ થી ૧૦૮૩ ઇ. સ. માં સ્થિર કરવામાં આવ્યો છે તેથી અને મગ્મટ પોતાના કાવ્ય પ્રકાશમાં નૈષધના શ્લોક ઉદાહરણ તરીકે આપ્યા નથી એ પરથી શ્રી હર્ષ લોન્ન અને મગ્મટ પછી એટલે ૧૧ મી સદી પછી થવાનું સિદ્ધ થાય છે, ડાકટર બુલ્લરે અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે શ્રી હર્ષ બારમી સદીના ઉત્તર ભાગમાં વિદ્યમાન હતા. આજ સમય કોનાજના રાજ જયચંદનો છે.

સુભાગ્યે મૂલ્યંત્ર નામે નલાયન અથવા કુબેરપુરાણની પ્રશસ્તિ પીટર્સનના ગ્રીન્ન રિપોર્ટના પૃ. ૩૫૭મે પ્રસિદ્ધ થયેલી છે; તેથી તે ગ્રંથ અલભ્ય નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. તેમાં કવિ વીતરાગ, ભારતી, વાઙ્મયપત્રનું જનમંગલ ઇચ્છી કુબેરનો જનજાણી નૈષધની આ પ્રભાણે સ્તુતિ કરે છે:—

સુસ્તિગ્ધૈ નૈષદુગ્ધ મુગ્ધ મધુરૈઃ શુભ્રૈર્યશોભિર્જગ-

દ્યશ્ચક્રે કલિકાલ કલ્મષમર્ષી વિદ્યેષિભિર્નિર્મલં ॥

સ શ્રીમાનલકાપતે મંગવતઃ પૂર્વાધતારઃ કૃતી ।

નિત્યં મંગલ માતનોતુ ભવતાં રાજા નલો નૈષધઃ ॥

મધ્યે ધર્મસ્ય શાંતેશ્ચ ચતુર્થે ચ તથારકે ।

વીરસેન સુતો રાજા નલો રાજ્યમપાલયત્ ॥

છેવટે દશસ્કંધ અને શત સર્ગવાળો તે ગ્રંથ પૂર્ણ કરતાં જ-
ણાવે છે કે:—

एतत्किमप्य नवमं नवमंगलांकं,

साहित्यसार विदुषा कविना कृतं यत् ।

तस्यार्थं कर्णं नलिनस्य नलायनस्य,

स्कंधो जगाम दशमः शमसंभृतोयं ॥

उत्पत्ति दौत्यचर विद्वर शील शूचा ।

संयोग राज्यभव निर्वहणाभिधेयाः ॥

स्कंधा भवंति दश यस्य नलायनस्य ।

पूर्णं तदेतदधुना घनदप्रसादात् ॥

—શતસર્ગ નલાયનં સમાપ્તં સર્વપ્રંથસંખ્યા ॥ ૪૭૨૪

આ ગ્રંથ સાંભળવા પ્રભાણે કોઇ મુનિ સંશોધન કરી પ્રકટ કરે છે. તેમ થયે સાહિત્યમાં એક સારા ગ્રંથની વૃદ્ધિ થશે અને આ રાસની આર્પાંતર તરીકેની કિંમત આંકવામાં આવશ્યક નિવડશે. આમાં મૂલ્ય કરાંની પ્રશસ્તિ નથી તેથી તેમનાખીજ ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી આ માણિક્ય ચંદ્રસૂરિનો પરિચય આપણે મેળવીશું.
મૂળ ગ્રંથકાર માણિક્યચંદ્ર સૂરિ.

તેણે દસ સર્ગવાળો પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર નામનો ગ્રંથ જેવડપક (હાલનું હીવળદર) માં સંવત્ ૧૨૭૬ માં દિવાલીએ સંપૂર્ણ કર્યો છે અને તેની પ્રશસ્તિમાં પોતાની પરંપરા નીચે પ્રમાણે આપી છે:—

કૌટિકમણની વજ્રશાખા (કે જે વજ્રસુરિના નામ પરથી ઉદ્ભવી છે.) ના શેઠમચ્છમાં આદ્ય પ્રદ્યુમ્નસુરિ થયા. તે પ્રખર વાદી હતા અને તેમણે એક રાજાની સમક્ષ દિગંજરોને વાદમાં હરાવ્યા હતા. તેના પદ્ધતર તાર્કિક મેતામ્બર ગ્રામણી અભયદેવસુરિ હતા કે જેણે વાદમહાર્ણવ નામનો મહાન ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના શિષ્ય ધારાધીશ પ્રખ્યાત મુંજરાજાની સમક્ષ વાદીઓને જીતનાર બિનેશ્વરસુરિ, (ધન્નેશ્વરસુરિ-પડિત હરગોવિન્દદાસ જણાવે છે. સુરસુંદરી ચરિત્રમ પ્ર. પૃ. ૬) તેના અનિત-સેનસુરિ, તેના તાર્કિક વર્દમાનસુરિ, તેના સિદ્ધાંતપદ્મ શીલમદ, તેના પદ્મે કવિ હરતેશ્વરસુરિ, તેના પદ્મે વૈસ્વનામી કે જે જ્યોતિઃશાસ્ત્રમાં કુશલ હતા તે થયા. તેમના તાર્કિક નેમિચંદ્રસુરિ થયા અને તેના સાગરેન્દ્ર (સાગરચંદ્ર) થયા અને તેમના શિષ્ય આના કર્તા શ્રી માણિક્યચંદ્રસુરિ થયા.

આ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર કેવી રીતે રચવામાં આવ્યું તેના સંબંધમાં આગળ ચાલતાં એ જણાય છે કે હિન્નમાલ વંશમાં (શ્રીમાલ વંશમાં) મેહિલનો પુત્ર વીર અને તેનો પુત્ર વર્દમાન થયો કે જે રાજા કુમારપાલ અને અજયપાલ રાજાની સભામાં બ્રૂપણરૂપ હતા. તેને પોતાની માદ્રનામની પત્નિથી ત્રણ પુત્રો નામે ત્રિશુવનપાલ, મલ્હ અને દેહડ થયા હતા. આમાંના દેહડનો પુત્ર પલ્હણ્ય સુકવિ હતા. એક વખત દેહડ પોતાના ઉક્ત કવિ પલ્હણ્ય પુત્રને સાથે લઇ માણિક્યચંદ્ર સુરિ પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે “ આપની ગુરૂ પરંપરામાં જે પૂર્વજ પ્રદ્યુમ્ન સુરિએ ચોરાશી વાદીઓને જીત્યા, અને તેના શિષ્ય જે અભયદેવસુરિ તેમણે વાદ મહાર્ણવ નામનો તર્કનો ગ્રંથ રચ્યો છે તેઓના આમ્નાયમાં રહી આપે પણ સદ્ગ્રંથ રચવામાં સ્વચ્છતિ રકુરાવી પરાંપકાર કરવો ધટે છે ”—આ પ્રાર્થનાથી વશ થઇ માણિક્યચંદ્રે પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ સં. ૧૨૭૬ માં (રસર્ષિ રવિ સંખ્યાયાં સમાયાં દીપપર્વણ) રચ્યો. (પીટર્સન ત્રીજો રીપોર્ટ. પૃ. ૧૫૭)

ખીજો ગ્રંથ કાવ્યપ્રકાશ સંકેત નામનો સં. ૧૨૪૬ (૨૨૨ વક્ર ગ્રંથાધીશ વત્સરે માસિ માધવે) ના ચૈત્ર ચાસમાં રચ્યો કે જેનો આધાર અમ્મટના કાવ્ય પ્રકાશને પોતાની ટીકા સહિત બહાર પાડનાર વામનાચાર્ય શાસ્ત્રીએ લીધો છે. (જુઓ મુંબઈ સરકારની કાવ્ય પ્રકાશની આવૃત્તિ. આ કાવ્ય પ્રકાશ બી. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં ઘણાં વર્ષો થયાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ રાખેલ છે) આ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં પોતે જણાવે છે કે એક વિદ્વાન તરીકે વિખ્યાત પામું તે અર્થે નહિ, વિદ્વાનોમાં માન મેળવવા ખાતર નહિ, પણ મારી અનુસ્મૃતિ માટે, જડ-મંદબુદ્ધિની ઉપકૃતિ માટે અને ચિત્તના વિનોદ અર્થે આ ટીકા રચી છે. (પીટર્સન ત્રીજો રિપોર્ટ પૃ. ૩૨૦ અને ફુટનોટ સુંદરી ચરિત્ર-પ્રસ્તાવના પૃ. ૬.)

ત્રીજો ગ્રંથ દશ સ્કન્ધ અને સો સર્ગવાળો નલાયન અથવા કુબેરપુરાણ તેમણે બનાવેલ છે કે જેનો ઉદ્દેશ્ય ઉપર કરવામાં આવ્યો છે.

આ સિવાય ચોથો ગ્રંથ શાંતિનાથચરિત્ર સંસ્કૃતમાં આ રાજ-ગચ્છીય કર્તાએ રચેલો છે અને તેની એક પ્રત પાલીતાણામાં વીરબાઇ પાઠશાળામાં મોજૂદ છે (મુનિબદ્ધકૃત શાન્તિનાથચરિત્ર-પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭)

નલદમયંતીપર ગ્રંથો—

નલદમયંતી સંબંધે જૈન તેમજ જૈનેતર કથાઓ અનેક રચાયેલી છે. જૈનકથા (ઉપરોક્ત કુબેરપુરાણ સિવાય) હેમચંદ્રના ત્રિપદિ શ્લોકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ ૮ સર્ગ ત્રીજામાં, અને મલ્લધારી દેવપ્રભસરિના સંસ્કૃત પાંડવચરિત્રમાં મળી આવે છે. આ બંને ગ્રંથ મૂળમાં છપાયેલ છે એટલું જ નહિ, પરંતુ હેમચંદ્રના ઉક્ત પુસ્તકનું ગૂજરાતી ભાષાંતર પણ પ્રકટ થયેલ છે, અને ઉક્ત પાંડવ ચરિત્રમાંના નલદમયંતી ચરિત્રનું ગૂજરાતી ભાષાંતર ચરિતાવળીમાં પૃ. ૧૮૧-૨૬૧ માં (પ્ર૦ જૈનધર્મ પ્રસારક સભા] પ્રસિદ્ધ થયું છે.

વળી જૈન ગ્રંથાવળીમાં ૧ દમયંતી ચરિત્ર, ૨ દમયંતી ચપૂરતિ-
૧૦૦૦ શ્લોક-પ્રબોધ માહિત્યમ્ કૃત, ૩ દમયંતી ચપૂરતિ-૮૮૦૦-જયસોમ-
સુરિ શિષ્ય ગુણવિજયગણિ કૃત [સં. ૧૫૯૦ આસપાસ], ૪ દમયંતી
ચપૂરતિ-૧૯૦૦ (આ પ્રબોધ માહિત્યમ્-જયસોમ-ગુણવિજય શિષ્ય
ચંડપાલ કૃત, ૫ દમયંતી પ્રબંધ (ગદ્ય), ૬ દમયંતી પ્રબંધ
(શ્લોકગદ્ય), ૭ નલકથા, ૮ નલોદય કાવ્ય-૨૫૦-રવિદેવ કૃત,
૯ નલોદય દીકા-૧૪૦૦-આદિત્યસુરિ કૃત, ૧૦ નલવિલાસ નાટક-
હેમચંદ્રસુરિ શિષ્ય રામચંદ્રસુરિ કૃત, ૧૧ નળાયન-ચાનસાગર (સં.
૧૭૨૦ આસપાસ) કૃત-આ પુસ્તકોનાં નામ દર્શિયે આવે છે. વળી
એમ પણ એક સ્થળેથી જાણાય છે કે જૈન નૈષધકાવ્ય પણ થયું છે
અને તે રાજગચ્છની વજ્રશાખાના કોટિક ગણુમાંના અભયદેવસુરિના
શિષ્ય અને અન્નિતસેનસુરિના ગુરુ જિનેશ્વરસુરિએ (સં. ૧૦૫૦
લગભગ) રચ્યું છે.

ગૂર્જર જૈન કવિઓ પૈકી સુમયસુંદર અને શિવરાજે નયસુંદર
પછી નલદમયંતીપર રાસ રચ્યા છે ખરા, પણ સાથે કહેવાનું કે
એક કવિ નામે ઋષિવર્દને નયસુંદરની પહેલાં સં. ૧૫૧૨ ચોતે-
ડમાં નલદમયંતી રાસ બનાવ્યો છે. વિશેષમાં હર્ષવર્તને કરેલો રાસ
પણ મોંઘાયો છે.

જૈનેતર કથાઓ પૈકીનું ખૂબ મહાભારતના એક પર્વમાં હોવા
ઉપરાંત હર્ષના નૈષધમાં નળનું ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. નૈષધ કાવ્યપર
જૈનાચાર્ય જિનરાજે ' જિનરાજ દીકા ' કરી છે. ગૂર્જર ભાષામાં કવિ-
વર્ષે પ્રેમાનંદ અને ભાલણ કાવ્યે પદ્યબદ્ધ નલશાખાન બનાવેલાં
પ્રસિદ્ધ છે.

સ્ત્રોતકોઝ કોર્ટ પાસે સુબધ,	}	વિનીત
૨૫ અગ્રોબર ૧૯૧૭.		મોહનલાલ દલીચંદ જશાધ.
		ખી. એ. એલ્. એલ. ખી.

સુધારો-વધારો.

કવિનો પરિચય ગુરુપરંપરા—આ સંબંધે આગળ જે કહેવાય ગયું છે તેમાં વિશેષ હકીકત એ મળી આવે છે કે:—રત્નસિંહ સુરિ સંબંધે સંસ્કૃત જૃહતપૌષ્પાલિક પદાવલિમાં જણાવ્યું છે કે સં. ૧૪૫૨માં સ્તંભતીર્થમાં મહાઉત્સવ કરી જયપુન્દ્ર (જયતિલક) સુરિએ રત્નસિંહને સુરિપદ આપ્યું. રત્નસિંહ સુરિએ શત્રુંજય પ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. સુલતાન અહમદશાહે સં. ૧૫૦૯ માં શુદ્ધિ ૫ ને દિને તેમના પગની પૂજા કરી. તેમના ત્રણ મહા શિષ્યો નામે હેમસુન્દર, ઉદયવલ્લભ અને યાનસુંદર હતા તે ઉપરાંત અન્ય શિષ્યો નામે શિવસુન્દર ગણિ મહોપાધ્યાય, ઉદયધર્મ (વાઙ્મ પ્રકાશ અથવા કર્તા સં. ૧૫૦૭) અને ચારિત્રસુંદર (મહિપાલ ચરિત, કુમારપાલ ચરિત આદિના કર્તા) હતા. [જુઓ કુમારપાલ ચરિતની પ્રસ્તાવના.] ચારિત્રસુંદર પોતાના કુમારપાલ ચરિતની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે રત્નાકર સુરિના પદપર અનુક્રમે યોગીન્દ્ર ચૂડામણિ અમયસિંહ થયા અને તેમની પાટે જયપુન્દ્ર-જયતિલક સુરિ થયા તેમની પાટે રત્નસિંહ સુરિ (વાદીને જીતનારા) થયા, કે જેના અનેક શિષ્યોમાંના એક ચારિત્ર સુંદર ગણિ થયા કે જેણે શુભચંદ્ર મણીની અભ્યર્ચનાથી કુમારપાલ ચરિત નામનું દશ સર્ગવાળું મહાકાવ્ય પોતાના વિદ્યાગુરુ જયમુર્તિ પાઠકની સ્તુતિ કરવા સાથે પૂરું કર્યું.

આજ રત્નાકર ગ્રંથમાં થયેલા અંગલધર્મ નામના કવિએ ગૂર્જર ભાષામાં અંગલ કલશરાસ સં. ૧૫૨૫ માં રચેલા છે તેમાં પ્રશસ્તિ એ આપી છે કે:—

ચંદ્રગચ્છિ કેવલદ્ર ઉવગ્રાય, તિલ્પિ ઉદ્ધારીઉ ક્રિયા સસુદાય.
 રચણુચર ગચ્છિ ગુરુ ગુણુભૂરિ, જયતિલક જયતિ કહ સુરિ. ૨૬
 રચણુસિંહ સુરિ મુનિવર થાટિ, ઉદયવલ્લભ સુરિ તેહના પાટિ
 જ્ઞાનસાગર સુરિ ગચ્છાધીશ્વ, જયવંત ભવિયાં પૂરક જગીસ. ૨૭.
 મુનિવર વાચક શ્રી ઉદયધર્મ, જાગિઉ આગમ જ્ઞાત્રહ મર્મ,
 તાસ પસાધ ફલક ઠર્મ, યાનરચિ ભણુધર્મ અંગલધર્મ. ૨૮
 અંગલકલક તણી ચઉપધય, સંવત પંનર પચવીસક હધય.

(કુલ પદ ૩૨૯ સાગર બં ૦ પાટણ)

કવિની કૃતિઓ સંબંધે વિશેષ:

આપણે ઉપર જણાવી ગયા કે નલદમયંતીરાસ સિવાયની કર્તાની સર્વે કૃતિઓ સ્વતંત્ર છે. કર્તાની કૃતિ નામે સુરસુંદરી રાસ એ જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્ર માધાના પ્રથમ પુણ્ય તરીકે પ્રાકૃતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા, ધનેશ્વર મુનિકૃત સુરસુંદરી ચરિત્ર પરથી લખાયેલ નથી કારણકે બંનેનાં વસ્તુ જૂઠાં છે. જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ ચરિતાવળીમાં સુરસુંદરી ચરિત્ર છે તેનું વસ્તુ આપણા કર્તાના સુરસુંદરી રાસ સાથે બરાબર મળતું છે. પ્રસ્તાવના પરથી ગણાય છે કે ઉક્ત ચરિતાવળીમાંનું તે ચરિત્ર પાંડિત શ્રી વીરવિજય (વિક્રમની ઝોગણીશ્રી સદીના અંતમાં થયેલા)ના કરેલા રાસ (રચના સંવત ૧૯૦૨) ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં લખવામાં આવ્યું છે. વીરવિજયનો સુરસુંદરી રાસ ધણું કરી અમદાવાદની વિદ્યાશાળાએ પહેલાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, પણ મને હાથ લાગ્યો નથી તેથી તેમાં તેનું વસ્તુ કયા અંશમાંથી લીધું છે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે નહિ તે હમણાં નથી જણાયું. નયસુંદરે પણ કોઈ તેવા અંશનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; એક બીજા ગૂર્જર જૈન કવિ નામે ધર્મ. વર્દને સં. ૧૭૩૬માં સુરસુંદરી અમરકુમાર નામનો રાસ રચ્યો છે તે પણ આ બંને રાસને મળતી કથાનો જ હોવો જોઈએ.

નયસુંદરના શત્રુજય ઉદ્ધાર નામના ધણા ટુંકા રાસ સંબંધી એટલું જણાવવું યોગ્ય છે કે સં. ૧૩૮૫માં જિનપ્રભ સુરિએ બનાવેલા બૃહત્પતીયૈ કથપમાં શત્રુજયના થયેલા સોળ ઉદ્ધારનું વર્ણન છે. ઉદ્યમરને પણ ઉદ્ધારનો રાસ સં. ૧૭૬૯માં રચેલ છે. શત્રુજય (પાલી-તાણુમાં આવેલા પર્વત)નું માહાત્મ્ય ધણા સમયથી ધણું છે, અને તેના માહાત્મ્યને લઇને જ તેના પર થયેલા આક્રમણ મા કાલદોષને અંગે થયેલી મદિરાની જીર્ણ સ્થિતિ દૂર કરવા ઉદ્ધારની આવશ્યકતા સિદ્ધ થઇ છે. શત્રુજય સંબંધી ધનેશ્વરસુરિનો શત્રુજય માહાત્મ્ય નામનો અંશ પ્રખ્યાત છે, અને તે પરથી હંસરતને સંક્ષિપ્ત અંશ સંસ્કૃત ગદ્યમાં રચેલો પ્રસિદ્ધ થઇ ગયો છે. તે સિવાય તે પર કથ જોવામાં આવે છે. ગૂર્જર ભાષામાં પણ શત્રુજય રાસ મદિમાસુંદર કૃત, શત્રુજય તીર્થમાધારાસ-અમૃતવિજય કૃત સં. ૧૮૪૦, સિદ્ધાચલરાસ

—સમયસુંદર કૃત સં. ૧૬૮૬ સત્સંગી લીલેસલ જિનહર્ય કૃત સં. ૧૭૫૫ વજેરે છે.

તા. ૩૦-૪-૧૮.

શાહનલાલ દ. દેશાધ.

હવે કવિના રૂપચંદ કુમાર રાસમાં શું વસ્તુ (Plot) છે તેની કથા મીડીએ તે પહેલાં જરા મનને આનંદ આપવા કવિ, કથા અને ઓતા સંબંધે થોડાં વચનો અત્ર મૂકીએ છીએ.

કવિ.

‘હરિજનને જ્ઞાનો સંસાર, ખરી વાતમાં જ્ઞાનો ખાર,
કથું કથે તે જ્ઞાનો કવિ, શીખી વાત તે જ્ઞાની નવી ?
‘કવિ સાચો, ભોળો જન ભાટ, વાળંદ વેશ્યા ને કૃત્રિમ ઠાક,
ઝોટલાં વાનાં માને જોહ, મૂરખનો મહિપતિ કહિયે તેહ.
‘વેદપદન કવિચાતુરી, સઘળી વાત છે સહેલ,
કામદહન મનવશકરણ, ગગનચઢણ મુશ્કેલ.
‘છાની ન રહે વાતો જે નવી, છાનો ન રહે કહેવાયો કવિ.
‘રીઝે કવિતા કરતો કવિ, રીઝે વાત સુણતાં નવી.—શામળ.

કથા.

તા: कथास्तानि गीतानि तानि ज्ञास्त्राणि नर्म तत् ।

कृर्वन्ति सुहृदस्तस्य दीप्यते येन मन्मथः ॥

—ગુણમદ્ર:

ઓતા.

જો ઓતાજન મંડળી, વક્તા સન્મુખ દત્ત.
ચંદ્ર થકી અમૃત ઝરે, કેરવ વન પ્રત્યક્ષ.
મૂરખ ઓતા આગળે, વક્તાનો ઉપદેશ,
થાઠક વચન સુણી કરે, વૃથા ચિત્તમાં કલેશ.
અધા આગે આરસી, કર્ણુ બધિર પુર ગાન,
મૂરખ આગળ રસ કથા, એ ત્રણે એકજ તાન.—વીરવિજય.
જિમ નારી સોળે મુંગાર, આગળ વિકળ અધ ભતાર,
તે ભણી પુમે ચતુર છો સહ, જાણ પ્રતે શું કહિયે બહુ ?
નિદ્રા વિકથા હાંડિ દ્વર, ઇક ચિત્તે સહ આણુંદપૂર,
રૂપચંદ સુકથા કલ્પોલ, સાંભળજો સહ કરી નિરાળ.

—નયસુંદર.

મિથ્યામદ્વદિના દટં સદ્ધર્માસુવપાનતઃ ।
આશ્વાસયન્તિ વિશ્વં ચે તાન્ સુખે ચાસિનાયકાન્ ॥

રૂપચંદ્ર કુમાર રાસનો સાર.

ખંડ ૧—સમૃદ્ધિવાન માલવદેશ પ્રસિદ્ધ છે. [આના સંબંધમાં કંઇક જણાવીએ તો આ દેશ અતિ પ્રાચીન છે. મહાવીર સ્વામીના સમયમાં ઉજ્જયિનીમાં ચંદ્રપ્રદોત રાજા રાજ્ય કરતો હતો. અશોક પછી સંપ્રતિ રાજા થયો. વિક્રમાદિત્યના સમયમાં અવન્તિ યા ઉજ્જૈન તેની રાજધાની હતી. પછી બે રાજધાની થઇ—માંડુ અને ઉજ્જૈન. કોઇ રાજા માંડુમાં તો કોઇ અવન્તિકા-ઉજ્જૈનમાં રહેતો. અશોક પછી ગુપ્ત રાજા થયા. તેના વંશનું રાજ્ય ઇ. સ. ૪૦૯ સુધી રહ્યું, પછી દ્રવ્ય ગતિએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી કન્નોજના રાજા હર્ષવર્દનનું રાજ્ય થયું. આ સમય સુધીમાં બૌદ્ધધર્મનું જોર ભારતમાં ધણું હતું. તદનન્તર માલવામાં પરમાર રાજાઓના રાજ્યનો પ્રારંભ થયો. તેમાં મુંજ, ભોજ આદિ મોટા મોટા પ્રતાપી રાજા થયા. યશોવર્માના સમયનો એક સંસ્કૃત શિલાલેખ એક મસીદમાંથી મળી આવ્યો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અણ્ણહિલ્લ પદ્મણા રાજા જ્યસિંહે ચક્રાધ કરી તેને હરાવ્યો અને માલવાપર પોતાનો અધિકાર કર્યો. માલવામાં પરમારવંશનું રાજ્ય ૧૩૦૦ ઇ. સ. સુધી રહ્યું. હમણાં પણ માલવામાં કોઇ જગાએ પરમારોનું રાજ્ય છે. પરમાર પછી અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ માલવા જીત્યું. ત્યારપછી સુસલમાન સુએદાર સ્વતંત્ર થયા અને સન ૧૪૦૧ થી સન ૧૫૬૯ સુધી રાજ્ય કર્યું, તેમાં નાસિરુદ્દીન અને દિલાવરખાં જોરી વધારે પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા. બહાદુરશાહ નામના ગુજરાતના સુલતાને કેટલાક દિવસ સુધી માલવાપર રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી શેરશાહ આવ્યો, ને તે પછી અકબરના હાથમાં માલવા આવ્યું. ઐરંગઝેબના સમયમાં જયપુરના રાજાઓને આધીન હતું. થોડો વખત નિજામનો પણ ત્યાં અધિકાર રહ્યો. ૧૭૫૦ સનમાં બાલાજી બાજરાવ પેશવાને દીલ્લીના

માદશાહ તરફથી માલવાના અધિકારની સંબંધ મળી. ત્યાર પછી ચેક્કવા તરફથી રાણાજી સિન્ધિયા માલવાનો અધિપતિ થયો. હજુ પશુ સિન્ધિયાના હાથમાં છે. આમ અનેક ક્રાંતિમાંથી (એક વખતનો કહેવાતો બાણુલાખ માળવો એવો) માલવદેશ પસાર થયેલ છે, તેથી પ્રાચીન ભવ્યતા છિન્ન બિન્ન થઇ છે તેમાં સંદેહ નથી. હમણાં માલવાની ભાષા હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી અને મારવાડીનું મિશ્રણ છે કે જેને માલવી ભાષા કહે છે. તે ભાષામાં હજુ સુધી કોઇ ગ્રંથ લખાયો નથી, પરંતુ વેપારીના ચોપડા લેખદેખના લેખ વગેરે તેમાં લખાય છે. જૈન મારવાડી વાણીઆ આ દેશમાં મોટા દુકાનદાર છે. જુઓ સરસ્વતિ નવે. ૧૯૧૫.]

આ દેશની રાજધાની ઉજ્જયિની નામની મહાનગરી છે (હિંદુઓની સાત પવિત્ર પુરીઓમાં આ એક છે. તેનાં અનેક નામ છે:—જેવાં કે અમરાવતી, અવન્તિકા, કનકશુંગ, કુમુદવતી, કુશસ્થલી, પદ્માવતી, પ્રેતકથા, શિવપુરી, વિશ્વાલા વગેરે. મહાકાલ મંદિર ને સિપ્રા નદીના માહાત્મ્યથી આની પવિત્રતા હિંદુ માને છે. પહેલાં ત્યાં દશહજાર મંદિર હતાં એવું કહેવામાં આવે છે, પરંતુ હમણાં કેવલ બે હજારથી પચીસસો દેવસ્થાન રહ્યાં છે. પુરાણું ઉજ્જૈન એકપાદ નામના સ્થળ ને નદીના વચ્ચેના ખંડેરથી જણાય છે. ત્યાં કાલિકાદેવીની એક પ્રતિમા અને રાજા ભર્તૃહરીની શુદ્ધ છે. શુદ્ધાની રચનાપરથી જણાય છે કે તે યૌદ્ધ યા જૈનમઠ હતો. તેની પાસેથી કેટલીક જૈન મૂર્તિઓ મળી આવી છે. ખંડેરમાંથી મોટી ઈંટો દોઢફૂટ લાંબી પહોળી ને ત્રણ ચાર ઈંચ જડી તેમજ પુરાણા સિક્કા મળી આવે છે. એવું માલુમ પડે છે કે આ નગર કોઇ બે હજાર વરસ પહેલાં બૂકપથી નષ્ટ થયું હશે.)

અત્ર હરસિદ્ધ માતાનું સ્થાન છે. (હરસિદ્ધ દેવી હમણાં પરમાર રજપૂતોની કુલદેવી ઝાળખાય છે. હમણાંનું તેમનું મંદિર બિલકુલ નવું છે. એવું માલુમ પડે છે કે તેનું પૂર્વનું મંદિર તોફાની નાંખવામાં આવ્યું હતું. એમ કહેવામાં આવે છે કે રાજા વિક્રમ અને શાલિવાહન જૈન આ દેવીની પૂજા કરતા હતા. આના હમણાંના મંદિર પાસે એકકૂવો

છે તેમાં એક નાનો સ્તંભ (ખાંભો) છે. તેમાં પશ્ચિમ સુદર ખારીક કોતરકામ છે ને તેપર સંવત ૧૪૪૭ લખ્યો છે.)

વળી ત્યાં મહાકાલનું મંદિર છે (આનું મંદિર હમણાં પથ્થુ છે. તે બહુ પ્રાચીન છે. તેની જગાને હમણાં 'કોટ' કહે છે. તેને પહેલાં ચારે બાજુ મોટી દિવાલો હતી અને દિવાલોની પાસે પાથળીનો મોટો કુંડ હતો. એક તરફ હરસિદ્ધિ માતાનું તળાવ છે. સાંભળવામાં એવું આવે છે કે આ મંદિર રાજા વિક્રમે બંધાવ્યું છે. કવિ કાલિદાસે પણ ચોતાના ગ્રંથોમાં આ મંદિરની, તેની આસપાસના રાજબવનોની અને અહીંના રાજાઓની પ્રશંસા લખેલી છે. આ મંદિરના ચોકમાં મોટી મોટી ધર્મશાલાઓ અને પાઠશાલાઓ હતી. મહા-પંડિતો શાસ્ત્રી અને જ્યોતિષી અહીં વસતા હતા. સાધુસંન્યાસી પણ આવી રહેતા હતા. દૂરદૂરથી વિદ્યાર્થીઓ અહીં વિદ્યાભ્યાસ માટે આવ્યા કરતા હતા. હિન્દુરાજાઓના મહેલ પણ અહીં હતા. હમણાં સુધી તેનાં ચિન્હ મળે છે. એક બે જગાએ બૌદ્ધમૂર્તિઓ પણ દેખવામાં આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં અસ્તમશ સુલતાને ઉઝ્બેકપર ચડાઈ કરી તમામ મંદિર તોડી નંખાવ્યાં હતાં, મૂર્તિઓને ખંડિત કરી નાંખીને આ મંદિર પણ તોડ્યું, આસપાસની દિવાલો પાડી નંખાવી (અને તે દિવાલોનાં કંઈ ચિન્હ હજી છે.), મહાકાલની મૂર્તિના કંકડા દિલ્હી લઈ ગયો, સુસલમાનનું જોર વધ્યું ને મંદિરને સ્થાને મસ્જિદ બંધાવી. પાસે મહેલ બંધાવી તળાવમાં કૂવા ખોદાવ્યા. ધણે વખત મહાકાલની યાત્રા બંધ રહી. પછી બાલાજી બાજીરાવના આધિપત્ય તળે તેનો નીમેલો એક શેણવી બ્રાહ્મણ સુબેદાર ત્યાં નિભાયો અને તેણે મહાકાલ અને હરસિદ્ધિ માતાનાં મંદિર બંધાવવાનો હુકમ આપ્યો. આ બંને મંદિર તેના સમયના—સન ૧૭૪૫ માં બન્યાં કે જે હાલ મોજૂદ છે.)

અને ત્યાં સિદ્ધવડ છે. (પ્રયાગમાં જેમ અક્ષયવડ તેમ ઉઝ્બેકમાં સિદ્ધવડ પ્રસિદ્ધ છે. તે સિપ્રા નદીના કિનારે એક સુંદર ઘાટપર મોજૂદ છે. તેની સામે સિદ્ધનાથ મહારાજની મૂર્તિ છે. સ્થાન રમણીય છે. ત્યાં જલ અશાગ બર્ધુ છે, ને વિશ્વાલ ઘાટ મોટા મોટા થયા છે.

અહીં હિંદુ લોકો પિતૃમણ 'વ્રત' કરવા મુંઝવે અને પિંડદાન કરે છે. ત્યાં એક ધર્મશાળા છે. કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩-૧૪ ને દિને અહીં મોટો મેળો ભરાય છે. અહીંથી જરા દૂર કાલભેરવતું મંદિર છે અને પાસે સરકારી સેન્ટ્રલ જેલ છે.)

અહીં વિક્રમ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજની વિખ્યાતિ 'પરદુઃખભંજન' તરીકે સર્વત્ર ફેલાયેલી હતી. ત્યાં મહાજનમાં મુખ્ય એવા ધનદત્તશેઠને ધનસુંદરી નામની બાર્યાથી ત્રણ પુત્ર થયલા. તેમાં બ્યેષ પુત્રનું રૂપદેવ, વયલાનું ગુણદેવ અને કનિષ્ઠનું ગુણચંદ્ર એ નામ હતું. પિતાએ આ ત્રણેને રૂપ અને ગુણથી ભરેલી કન્યાઓ પરણાવી. ત્યાર પછી ચોથા પુત્ર-આપણા ચરિત્રના નાયક રૂપચંદ્રનો જન્મ થયો.

ખંડ ૨—જન્મોત્સવ ધણા ઉત્સાહથી સમસ્ત નગરને તોતરી કર્યો અને પાંચ વર્ષની ઉંમરે નિશાળે વિદ્યામહણ અર્થે રૂપચંદ્રને મોકલ્યો. ત્યાં લેખન, વાચન, સાહિત્ય, શબ્દશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ-નામ-માળા, કાવ્યોમાં ચંપૂ, નૈષધ, નાટકો-શકુંતલા, સુમુરારિ, શાટક, કર્પૂર-મંજરી, શૃંગારમાં અમરશતક, તર્ક, ન્યાય, પિંગલ, છ બાપા, અહાર લીપિ, ગણિતમાં લીલાવતી વગેરેનું શિક્ષણ લીધું. [અહીં કહેવું જોઈએ કે વિક્રમ રાજ પછી થયેલા હર્ષકૃત નૈષધ, કર્પૂરમંજરી (રાજશેખરકૃત), અમરશતક વગેરેનો અભ્યાસ વિક્રમરાજના સમયમાં મૂકેલા નાયકને કરાવેલો એ anachronism-સમયવિરોધ છે.] બહુગણી કળા મેળવી યુવાન થયો એટલે પિતાએ ધણા ઉત્સવથી રૂપસુંદરી નામની કન્યા સાથે રૂપચંદ્રને પરણાવ્યો.

ખંડ ૩—વિક્રમ રાજનો એક માંડલિક રાજ કનોજનગરીનો રાજ ગુણચંદ્ર હતો તેને અનેક રાણીમાંની મુખ્ય પદરાણી ગુણસેનાથી થયેલી સોહગ (સૌભાગ્ય) સુંદરી નામની કન્યા હતી. આ માંડલિક એકદા સહક્રુદ્ધ બળેણીમાં આવી રહ્યો. પુત્રીને માટે જુદો આવાસ હતો અને ત્યાં તે પોતાની સોળે સખી સહિત ફીકા કરતી હતી. એવામાં એકદા કોઈ નારીના રૂદનનો અવાજ સાંભળતાં તે રાજકન્યાએ તે શ્રામાટે રૂએ છે તેની તપાસ પોતાની દાસી મારફત કરાવી, તો

જણાવું કે તેણીને પ્રસવકળ થતો નથી. આ પરથી વિચાર કર્યો કે પરણવાથી પ્રસવદુઃખ થાય છે. આથી કૌમાર્યવ્રતજ આમરણ્યાંત સેવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આમ કરતાં જ્યારે ચૌદ વર્ષની યુવાન કન્યા તે થઇ ત્યારે પિતાએ મનમાન્યો સ્વામી મેળવવા કહેતાં ‘પરાણે પ્રીતિ થતી નથી માટે તેમણે કંઇ લક્ષ્મીની વાત ઉચ્ચારવી નહિ’ એવો રોકડો જવાબ તેણીએ પરખાવ્યો. સોળવર્ષની ભરજીવાન કન્યા થઇ ત્યારે પૂરી મદનવશ બની. સહેવાય નહિ તેમ કોઇને કહેવાય નહિ એવું થયું. આ વાત સખી શ્રીમતી જાણી ગઇ. રાત્રીએ સોહમ-સુંદરી ગોખમાં બેસી નગર નિહાળતી હતી તે વખતે એક ધનપતિના આવાસમાં સુંદર નાટક થતું જોયું. ચિત્ર ચંચળ બન્યું પણ સખી શ્રીમતીએ ‘રમણવગર ગીત-નાચ જોવાં વૃથા છે’ એમ જણાવી તેને મુંગી બનાવી. છતાં ચિત્રની અસ્થિરતા શ્રમી નહિ અને ગોખ પર દિવસાનુદિવસ જઇ નાટક જોવાની લાલચ તજી ન શકી. સખીએ કોઇ ચતુર પતિનું ગ્રહણ કરવાનું કહેતાં સુંદરીએ ચતુર પતિની દુર્લભતા જણાવી. આથી બંને વચ્ચે મતભેદ ચાલ્યો. શ્રીમતીએ સ્ત્રીચરિત્રની વાત ઉજ્જેણીના રાજા વિક્રમના પુત્ર વિક્રમચરિત્ર સંબંધીની સંભળાવી. (આ આડકથા પણ મુખ્ય કથા વિક્રમરાજાના સમયની હોઇ અદ્ભૂત રસ પૂરે છે.) ‘વિક્રમ રાજા વિદેશમાં વિક્રમચરિત્રની મા સાથે લગ્ન કરી તેને તજી ઉજ્જેણીમાં આવ્યો. પાછળથી વિક્રમચરિત્ર ઉજ્જેણીમાં આવી રાજાના અનેક માણસોને અને રાજાને ખુદને છેતર્યા. રાજાએ પોતાના પુત્રને જોગખી આનંદ દર્શાવ્યો, અને તેનું અદ્ભૂત ચરિત્ર જોઇ ‘વિક્રમચરિત્ર’ એ નામ રાખ્યું. રાજસભામાં રાજાએ પોતાના પુત્રના ચરિત્રપાસે લોકમુખે કહેવાતા અદ્ભૂત સ્ત્રીચરિત્ર કંઇ નથી અને જો સ્ત્રીચરિત્ર તેના કરતાં ચડી જાય તો એવું સાબીત કરનાર કોઇ છે? હોય તો બતાવી આપે એ માટે નમરમાં દાંડી પીટાવી. આવામાં એક મુદતનામના શેઠની મનમોહિની નામની ચતુર કન્યાએ આ વાત જાણી પોતાની સખીને જણાવ્યું કે રાજા મૂરખ છે અને કાંઇપણ જાણતો નથી. સ્ત્રીચરિત્ર પાસે વિક્રમચરિત્ર કદી પણ

ચડી ન જાય. આ વાત રાજના એક માણસે જાણી રાજને કહી. રાજએ તેણીના માગવા મુજબ પાલખી મૂકી બોલાવી અને પોતાને મૂર્ખ કહેવા માટે ઠપકો આપ્યો એટલે તે કન્યાએ જાણીને કે ‘મહિલાચરિત્ર અમમ્ય છે અને તેની સરસાઈ કોઈથી થઇ શકે તેમ નથી’ આના વિશેષ સમર્થનમાં તેણીએ એક આહિરી-ભરવાડજીની વાર્તા જણાવી કે-“ધનુરો નામના ગામમાં ઢોલુ આહિર-ભરવાડ વસતો હતો તેને ઢોલુડી નામની યુવાન સ્ત્રી હતી. ઢોલો પરગામ જતો એટલે તેની સ્ત્રી પોતાના ચાર સાથે રમતી. એકદા ગામમાં નાટક જેતાં જેતાં એક સુંદર નાટકીઆપર તેણી મોહી પડી અને તેને ઘેર બોલાવી પોતે ખીર રાંધી જમાડવા માટે થાળી ખીરસી. બારથાં બંધ કરી જવેા તે જમવા બેસે છે તેવામાં તેણીના ચારે આવી કમાડ ઠોક્યાં. નાટકીઆને તલસરાંના ઢગલામાં સંતાડ્યો, અને ચારને ધરમાં લીધો. ચાર સાથે વાતચીત કરતાં ચારે ખાવાનું માગતાં રાખ બતાવી. ત્યાં તેનો ધણી ઢોલો આવ્યો, એટલે ચારને એક ખુણામાં સંતાડ્યો. ધણી બૂખ્યો થયો હતો પણ ખાવાનું માગતાં કાંઈ નથી એમ સ્ત્રીએ કહ્યું. ધણીએ ખીર ખોળી કાઢી ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું એતો નેવેલ છે તેથી તે દેવને ધરવા માટે છે. ધણી હતો બૂખ્યો એટલે ખાવા બેઠો એટલામાં નાટકીઓ બૂખ્યો બૂખ્યો ડુંકી ડુંકી તલ ખાતો હતો તે આખરે ભાગ્યો તેની પાછળ ચાર પણ નાડો એટલે ધણી વિભાસજીમાં પડ્યો. સ્ત્રી નાસનારા પ્રયે હાથ જોડી બોલી ઉઠી ‘અરે મારા-દેવ, મારો દોષ નથી છતાં તમે શા માટે તજી જાઓ છો ?’ આમ કરી ધણીને સમજાવ્યો કે આ તમે નેવેલ ખાવાથી મારી ભક્તિથી ઇશ્વર પાર્વતી સ્વયંદેહે આવ્યા છતાં ચાલી ગયા. માટે મહા-દેવની મહાપૂજા બજાવી હોય તો તેઓ ધરી પાછા આવે. ધણી તે માટે જોઈતું દ્રવ્ય મેળવવા વિદેશમાં ગયો-દશાશ્વપુરના દશાશ્વબદ્ધ રાજ પાસે નોકર રહી ધન મેળવ્યું. ત્યાં વીર પ્રભુ સમોસમાં. તેમની વાણી સુણી તેણે ત્યાં દીક્ષા લીધી.” આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને વિક્રમ રાજએ મન-મોહિનીને વિક્રમચરિત્ર સાથે પરણી તેને છેતરી પોતાનું સ્ત્રી ચરિત્ર બતાવવા કહ્યું. મનમોહિની તેની સાથે પરણી, (વશિક અને ક્ષત્રિયનાં

લગ્નથી થતાં જોડાં જેન કથાઓમાં ધણાં આવે છે.) એટલે રાજાએ ચોક્કીવાળા અને જાણી ક્યાંય પણ જઈ ન શકાય એવા ભોંયરામાં રાખી કહી દીધું કે તેણી એ ત્યાં રહ્યા પછી વિક્રમચરિત્રથી એક પુત્ર પ્રસવે તો તે ખરી. ભોંયરામાં એક સળી પણ સંચરે તેમ ન હતી; માત્ર શાસને પૂરતી હવા માટે એક નાની જાળી મૂકી હતી અને તેની પાસે એક દાસી ચોક્કીદાર તરીકે રાખી હતી. તેણીએ આ દાસી સાથે વાર્તા કહી પ્રીતિ કરી લીધી. એક વખત દાસીને સવાલાખ રૂપીઆની કિંમતની વીંટી આપી. ‘પોકળ હાથ હોએ જેહનો, શોક સહુ કિંકર તેહનો’—એટલે કે જેનો હાથ પોશો, તેનો જગ ગોશો એ કહેવત અનુસાર દાસી તદ્દન આઘાધીન બની. તેણીની દ્વારા પાનમાં, ભોંયરાસુધી સુરંગ કરવાની વિનંતિ લખી તેનું પાનખીકું પોતાના પિતા-પર મોકલ્યું. પિતાએ એક ધવળગૃહ ભોંયરાથી કેટલેક છેટે બંધાવી ત્યાંથી ભોંયરા સુધીની સુરંગ ગુપ્ત રીતે કરાવી. આ માર્ગે મનમોહિની ચોગિની વેશમાં જઈ વીણા હાથમાં લઈ વગાડતી. ગૃહ પાસે કોઈપણ ન આવી શકે તે માટે સેવકો મૂકી પિતાપાસે બોજને સ્વાગત અર્થે જમાઈ વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો. તેની સાથે તેનો મિત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર હરિદત્ત હતો. વણિક પુત્રીએ ચોગિની વેશમાં વીણા વગાડી કુમારને મુગ્ધ કર્યો. કુમાર મિત્રમહિત પુનઃ પુનઃ આવવા લાગ્યો. આખરે પિતાની શ્વરમ મૂકી ન શકાય માટે વનમાં જઈ પ્રેમયાચના સ્વીકારવાનું કહેતાં ત્રણે જણ વનમાં ગયા.

‘કુમાર અને તેનો મિત્ર વન જતાં બહુ થાકી ગયા એટલે પ્રેમવશ થયેલા ચિત્તને શરીરને થયેલા થાકથી પ્રેમયાચના કરવાનું થોડું ન લાગ્યું. તેથી ચોગિનીની રજા લઈ ગામમાં શરીરનો થાક ઉતારવા માટે ગામના એક હજમને ત્યાં જઈ શરીરની ખૂબ ચંપી કરાવી સ્નાન કર્યું. પછી જરા લુંઘ લીધી. આ વખતે વણિકપુત્રીએ સામેના દૂધવાળીના ધરમાં જઈ તેને ધનથી સંતોષી તેના વજ્રથી મહિયારીનો વેશ લીધો. દૂધને સાકર સહિત કઠી અમૃતરસ જેવું મધુર બનાવી તે લઈ તેઓ બંને બહાર નીકળે એ રથાને બેઠી. સાંજનો સમય થતાં તેઓ જ્યાં બહાર આવ્યા કે દૂધ પી

જેવાનો આમહ કર્યો. પીધું-સ્વાદ લાગ્યો-બહુ પીધું. પીને સોનેયા આપી ચાલી બવા બમ છે એટલે કુમારીએ જાણ્યું કે રાક્ષસનો બમ અત્ર બહુ છે અને જે રાત્રે બહાર નીકળે છે તેને તે બખી-ગળી બમ છે. અતે દૂધારીને ત્યાં 'હસતાં ને રાતાં પ્રાહુણો' એમ કરી કુમાર રાત રહ્યો.

'ખીછાવેલા પલંગપર પોઢેલા કુમારની પગચાંપી કરવા કુમારી આવી. પરચીના સ્પર્શ સામે વાંધો લેતા કુમારને જણાવી દીધું કે પોતે કુંવારી છે અને કુમારમાં મોહી પડી છે. આમ પ્રેમબળમાં ગૂંથાયેલા કુમારે આખરે તેણીની સાથે ગાંધર્વવિવાહ કર્યો. ભોમવિલાસ કરતાં કુમારીએ કુમારની મુદ્રિકા ચાલાકી કરી લાઇ લીધી. સંસર્ગથી ગર્ભ રહ્યો. સવારે ઉઠી મિત્ર સાથે મેલાપ કર્યો ત્યારે મિત્રે જણાવ્યું કે ચોગિનીની ખખર કાઢી તો કયાંમ માલૂમ પડી નહિ-તેણીને કોઇ ઓળખતું પણ નથી. આતો 'વિવાહ વચ્ચે થયું નાતરું' એ રમણીય મુઝવણમાં કુમાર વિમાસીજ રહ્યો. દૂધારીને રસોઇ કરવાનું કહી પોતે હમણાં તે ગામ જોઇ આવશે એવું જણાવી ગામ જોવા જાંને નીકળી પડ્યા.

'ગામમાં ફરતાં એવી વાત સાંભળી કે ત્યાં કામસેના કરીને એક ગણિકા છે તેણીએ એક બિલાડી રાખી છે. તે વેશ્યાએ એવું બિરદ લીધું હતું કે જે કોઇ તેણીની સાથે પાસાએ રમીને ત્રીજી વખતનો પાસાનો દાવ નાંખ્યા પહેલાં તેણીની પાસે બિલાડી દીવોધરીને ઉભી રહે છે, તેની પાસેથી દીવો હાથમાંથી નંખાવી દીએ તે નર પાસે પોતે ગણિકા દાસી થઇને રહે અને પોતાનું બધું ધન આપી દે, નહિતો તે નરને બંધિવાન કરી તેનું સંધળું પડાવી લે. આ હોડમાં પડનારા અનેકને હરાવી બંધિવાન કર્યા હતા. આ સુણતાં કૌતુકી કુમારે હારજીતનો પાસો તે વેશ્યા સાથે ખેલવા વિચાર કર્યો. રમત ચાલી અને ત્રીજો દાવ નંખાયો ત્યાં તુરતજ તેના હાથમાં વેશ્યાએ બેડી નાંખી દીધી અને જાંને જણુ બંધિવાન થઇ ગયા, કાંચકે રમતના રસમાં બિલાડીના હાથમાંથી દીવો નંખાવી દેવાયો નહિ. આમ જાંને બંધનમાં પડ્યા.

'અહીં દૂધારી વાટ જોઇ ચાકી એટલે ગામમાં તપાસ કરતાં

આખરે ખખર મળી કે વેસ્યા ઘેર બંને બંધાયા એટલે પોતે પુરુષવેશ ધારણ કરી વિક્રમરાજના પોતે સેવક છે એવા ઢોંગમાં વેસ્યાને લોકની સમક્ષ પાસાની રમત રચાડી. ત્રીજે દાવ થયા પહેલાં તેણે પાસે રાખેલા એક છંદરને છૂટો મૂક્યો કે બિલાડી ધડ દબને દોવો મૂકી દબને છંદર પાછળ દોડી ગઇ. વેસ્યા મહાત થઇ. બંધાયેલા બંધાને છોડાવી બંનેને સાથે લઇ અવંતિપુરિ તરફ આવવા પ્રયાણ કર્યું. તે નગરી પાસે આવી કે પોતે તો એક રાજસેવક છે તેથી વેસ્યાપર જે જીત થઇ છે તે કુમારજી કરી છે એવું પ્રસિદ્ધ થવું ચોખ્ખું છે એમ કહી પોતાને કંઇ કામ છે એ મિથે તેમની પાસેથી જવાની રજા લીધી.

‘બંને નગરીમાં જઇ રાજા વિક્રમને મળ્યા. વિક્રમચરિત્રની વેસ્યા-પરની જીતની ખ્યાતિ બધે પ્રસરી. કુમારી મનમોહના સુરંગદ્વારા બૌંધરામાં આવી સમય ગાળવા લાગી. પૂરે દહાડે પુત્રને પ્રસવ થયો. એટલે દાસીએ વિક્રમરાજને વાત કરી. રાજા ક્રોધાયમાન થઇ કુમારીને કુલખંપણ કહી નિંદવા લાગ્યો. કુમારીએ સ્પષ્ટ સમજાવી દીધું કે પોતે પોતાની પ્રતિજ્ઞા અક્ષરશઃ પાળી છે અને એ સિદ્ધ કરવા કુમાર વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો પછી પૂર્વ જતાંત સંભળાવ્યો કે

‘ધુર માંડી ચોગિનીશું પ્રીતિ, તેહના પિતાતણી ધરી બીતિ,
ચંદ્રપુરી વન લેઇ ગયા, તેહની કિંપિ ન આણી દયા.

એકલડી મ્હેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉછાહિં.

દૂધારી ધર પીધાં દૂધ, વાસો રજા વિચાહ ત્યાં કીધ.

બહુ પ્રેમે દૂધારી વરી, તેહશું રમત બણી નિશિ કરી,

પ્રભાતે પુહતા વેસ્યાવાસ, તું સધાં તિણે પાડ્યા પાસ.

તિહાંથી કુણે મુકાવ્યા દેવ, તે અહિનાણુ કહે સવિ હેવ,

વળિ મુદ્રિકા આગળ ધરી, વડા રાય એ વહૂનાં ચરી.’

સર્વ એંધાણુ સહિત બધી વાત મળતી આવી એટલે વિક્રમ-રાય હેરત પામી ગયો. જીયરિત્રની બધા કરતાં જબરાઈ છે એ નિશ્ચય થયો. ‘વહૂ’ ને તેના પતિ સાથે આનંદ સહિત સુખ ભોગ-વવાની આશીષ રાજાએ આપી. દંપતી સરખી વય, સરખો સંયોગ

પામી ગૃહસ્થ માણવા લાગ્યા. (આ વિક્રમચરિત્રની વાત પરથી સુંદર ગૂજરાતી નાટક મંડળીએ વિક્રમચરિત્ર નામના નાટકનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ વાત સંબંધી હારત લોક કથાના બીજા ભાગમાં કથા આપી છે તે જોઇ જવા વાચકને મલામણુ છે.)

આ પ્રમાણે ત્રીચરિત્રની વાત શ્રીમતિ દાસીએ સૌભાગ્યસુંદરીને અનુક્રમે કહી આ મનમાં ધારે તે કરી શકે છે એટલે કે તેમ કરવામાં ત્રીને કોઇ કિંચિત્-માત્ર સણસણુ એટલે ચું કે ચાં કરે તેમ નથી એમ દેહ સમજાવ્યું. હવે સૌભાગ્યસુંદરી શું કરે છે તે જોઇએ:—

ખંડ ૪—સુંદરી કહેવા લાગી કે મૈત્રી યા પ્રીત તો એવા ચતુર સાથે બાધિવી જોઇએ કે પ્રાણજતાં પણ આપણા નામને બદનામી ન આપે. એવો પુરુષ પરીક્ષા કરી મળી આવે તોજ તેને વરૂં. અત્યંત કામવશ થઇ હતી પણ દાસી ધીરજ આપતી ગઇ. આખર સોળ સુંગર સજી પાનખીડું લઇ કોઇ પુરુષને લાવવા દાસી ચોટે ગઇ. રાત્રિ બેપ્હોર વીતેલી હોવાથી સર્વત્ર શાંતિ પથરાઇ હતી. કોઇ મળ્યું નહિ. રાજા રાત્રિની નગરચર્યા જોવા નીકળી પડ્યો હતો. તેણે દાસીને જોઇ કે તુરતજ તે વિચારમાં પડ્યો. દાસીએ ખીડું હાથમાં આપી પોતાની બાધ બોલાવે છે એમ કહી આશ્ચર્યચકિત અને કોતહલી રાજાને દાસી સુંદરીના આવાસે ત્રીજે માળે લઇ ગઇ. બારી પાસે ઉભો રાખ્યો. હિંડોળાપર બેઠેલી સુંદરીએ રાજા સામી સમક્ષા કરી. પહેલાં કુલની કણિકા (ડાંડલી) હાથમાં લીધી પછી જમણો હાથ બતાવ્યો. પણ રાજા બેમાંથી એકેનો બેદ સમજી શક્યો નહિ. પછી કુમારીએ હાથમાં વીણા લીધી. પછી જંધ દેખાડી, હાથમાં કુલદડો લીધો. હાથેથી મુખમાં લઇ નાકથી તે સુંઘતી ગઇ, પછી છેવટે તે દહાને બોંપર મૂકી હતી. આમાંની એકપણ સમક્ષા રાજા ન સમજ્યો તે નજ સમજ્યો એટલે સુંદરી કળી ગઇ કે તે ચતુર પુરુષ નથી એટલે દાસીને ત્યાંથી તેને લઇ જવા જણાવ્યું. મહારાજનાં દર્શન કરી પોતાની બાધ સુખી થઇ-હવે પધારો એમ દાસીએ કહી રાજાને રવાના કર્યો. રાજા આવ્યો તો આવ્યો પણ સુંદરીનાં સંકેત ન સમજાયા એટલે

વિલખો થઇ મહેલમાં જઈ તે સંકેત ઉઠેલના વિચાર કર્યો—કોઈ ચતુર ત્યાં જવાનો, સંકેત ઉઠેલી તે સ્ત્રીના રંગ પૂરવાનો—માટે તે સર્વે બાબતની બરાબર તપાસ કરવા પોતાના અંતરંગ જનોને સોળસખી સહિતની તે નારીનો આવાસ બતાવી સર્વે ગુપ્ત મિના થાય તે જણાવવા કહ્યું.

સુંદરી વિલખજ રહી. તે રાત્રિ ખાલી ગઇ. ખીજી રાત્રિએ તેણી અને દાસીએ ગોખમાં બેસી વાતો કરવી શરૂ કરી. દાસીએ કહ્યું કે પોતે કોઈ ચતુર લાવી શકે તેમ નથી માટે બાઇ કહે તે લાવી આપે. બાઇએ કહ્યું કે 'જે સામે તંબોળીનું હાટ છે ત્યાં અનેક જન પાન લેવા આવે છે અને જન્ય છે, પણ એક વિલક્ષણ પુરૂષ હમેશાં ચારધડી રાત્રિ ગયા પછી ત્યાં આવી પાન બરાબર બેઠ તપાસી ચુંદી ખરીદે છે અને તેના એક મુઠી દામ આપે છે એમ હું હમેશાં ગોખમાંથી જોઉં છું. આજે પણ તે આવશે એટલે તને કહીશ. તું ત્યાં જઈને ગમે તેમ સમજવી પડાવી તેને તેડી લાવ.' આપણો ચરિત્રનાયક રૂપચંદ્ર કુમાર પાન અને પુષ્પોનો શોખીન હતો તેજ ઉપર પ્રમાણે કરતો હતો. આ રાત્રિએ સુંદર વેશમાં આવ્યો. પાન લઇ નિકળ્યો કે શ્રીમતિએ સોળપાનનું કરેલું બીડું આપી પ્રેમ ભર્યાં વચનોથી તેને અંતોષી રૂપચંદ્રના અનેક પ્રશ્નોનું સમાધાન કરી સૌભાગ્યસુંદરીના પાસે ત્રીજે માળે તેને લઇ આવી. (આ બંને વચ્ચેનો સંવાદ ધણો રસભર્યો છે.)

રૂપચંદ્રે આ સુંદરીનું અથાગ સ્વરૂપ (કે જેનું સુલલિત વર્ણન કવિએ મોહક બાનીમાં કર્યું છે—કે જે વર્ણન કોઇપણ ઉચ્ચ કવિના વર્ણન સાથે ટક્કર મારે તેમ છે) જોઇ મુગ્ધ બન્યો. કામિનીએ પહેલાં સંકેત કાન સાથે કર લગાડવાનો કર્યો એટલે કુમારે તેની સામું સોનેચા બતાવ્યા. કુંવરી હર્ષિત થઇને જમણે હાથ બતાવ્યો તેના પ્રતિ કુમારે તેણીનો કામ-મદન સમજી જઈ પોતે નીચું બેઠ રહ્યો. કુંવરીએ હાથમાં વેણી લીધી એટલે કુંવરે માથે હાથ ઝૂક્યો. બમારે કુંવરીએ જંઘા બતાવી એટલે કુમારે ખભા દેખાડ્યા. પછી કુમારીએ સંગ્રામી પ્રજાનો દડો લઇ ઉર સાથે ચાંપી મુખ આગળ રાખી સુંધી

હૂર ફેંચે. આ જોઇ તેના ઉત્તરરૂપે કુમારે કેડપરથી પછેડી છોડીને તેના ઉભા બે કંકડા ફાડીને આગળ નાખી દીધી. છેવટે કુમારીએ ફરીથી યુક્યું ત્યારે કુમારે મસ્તકથી સોપારી લઇને ફેંકી. આમ ગૂઢ પ્રશ્નાત્તરી અરસપરસ એક ખીજાએ કરી મનના અંતરભાવ જાણી લીધા. કુમારી કુમાર પાસે આવી પગે પડી અને તેનું સ્વાગત કરવા લાગી. આજ તેણીનો જન્મ સફળ થયો—મનના ધણા વખતથી ધારેલા મનોરથો ફળ્યા—પૂર્વભવનો રનેહી ચતુર સ્વામી મળ્યો.

કુમારીએ તેના શરીરને તેલમર્દન કરી, સુગંધી નીરથી નવરાવી, શીતળ ચંદન ચર્ચી તેની સાથે ગાંધર્વવિચાહથી લગ્ન કર્યા. પછી મિષ્ટાન્ન અરસપરસ જમાડી પાનખીડાં લઇ પાટીવાળા પલંગપરની તળાષ પર સુગંધી વાતાવરણમાં રહી પ્રીતિગોષ્ઠી બંને કરવાં લાગ્યા. એક ખીજાનાં નામ જાણી એક ખીજા સમસ્યા કરી ઉકેલવા લાગ્યા. પછી વિલાસ કરવાની કીડા ચાલી. (આ વિલાસાનંદનું વર્ણન કવિએ સંગારરસથી પૂર્ણ કર્યું છે તે છલકાતું, અને મનોહર છે.) મીઠાં મધુરો વચનો સુધામય માની બંનેએ પીધાં પણ વાત તો એકે થઇ નહિ—ધણીવાત અધૂરી રહી. પ્રભાત થવામાં વાર નથી એટલે રજા લેવાનો સમય આવ્યો. વિયોગ અસહ્ય હતો છતાં છૂટા પડ્યા વગર છૂટકા નહોતો. બંને તેમ વહેલાં મળવા અને હૃદયની વાત કોઇને ન કહેવા બંનેએ નિર્ધાર કર્યો. કુમારે રડતી બાળાનાં આંસુ લૂંછી રજા લીધી. ઘેર આવ્યો ત્યાં તેની સ્ત્રી રૂપસુંદરી વાટ જોતી હતી. તેને જણાવી દીધું કે મિત્રમંદિર કામ હોવાથી પોતે ત્યાં રોકાયો હતો. આખમાં ઉંઘ હતી એટલે ઘેર સૂઇ રહ્યો. આવામાં નૃપસેવકોએ તો શેઠના લઘુસુતની આ વાત રાજાને સવિસ્તર જણાવી દીધી.

ખંડ ૫—સવારે રાજાએ પ્રધાનને ધનદત્ત શેઠના ચારે પુત્રોને સ્વતઃ જઇ ખોલાવવા આગ્રહ કરી. પ્રધાન આવતાં શેઠે આદર સત્કાર કરી ખેસાડ્યા. રાજાનું તેહું આવ્યું જાણી વાણાતર સમસ્યામાં સમજી ગયા. ખેચાર ચોટામાં ગયા. વાણીઆએ હડતાળ પાડી અને મહાજન બધું ભેગું થયું. (અત્ર મહાજનમાં દોસીમહાજન, નાણાવટી મહાજન,

સોની મ., ફડીઆ મ., વડીઆર મ., ઝવેરી મ., માંધી મ., સતરીઆ મ. એવા પ્રકાર પાડી તે દરેકમાંના વાણીઆનાં નામ કવિ આવે છે તે જરા જાણુવા જેવા છે કે તે પરથી સમજી શકાય કે કવિ-સમયમાં કેવાં નામ પડતાં હતાં.) બધા શેઠને ત્યાં આવ્યા. પ્રધાનની આગા શિર ચડાવી શેઠ વિવિધ વસ્તુ ભેટ માટે લઈ રાજ પાસે આલવા નિકળ્યા. આમળ શેઠ, પાછળ મહાજન. શેઠના ચારે પુત્ર સાથે લેવાની આગા હતી એટલે પોતાની દુકાને ગયા ત્યાં ત્રણ પુત્ર બેઠા હતા એટલે તેમને સાથે લીધા. લાજથી ચોથાની ગેરહાજરી માટે પ્રધાન બોલી ન શક્યો. બધા રાજસભામાં આવ્યા. મહાજન જોઈ રાજ્યે આવવાનું કારણ પૂછતાં નગરશેઠ સાથે પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવેલ છે એમ મહાજનનું કહેવું થતાં તેને પાન બીડાં દઈ રવાના કર્યું. પછી રાજ્યે ધંધો, લક્ષ્મી, કુટુંબ પરિવાર વગેરેની પૂછા શેઠને કરી અને છેવટે ચોથો પુત્ર ક્યાં છે? તે અતિ સ્વરૂપવાન છે તો પોતાને જોવાની હોંશ છે માટે બોલાવો એમ રાજ્યે મંત્રીને આગા કરી. ઉંધમાંથી ઉડી રૂપચંદ્ર કુમાર આખરે રાજ આમળ આવ્યો એટલે શેઠને રજા આપી. શેઠ ને મહાજન સ્વસ્થાને ગયા.

રાજ પ્રથમ રૂપચંદ્રપ્રતિ મિત્ર તરીકે અત્યંત વહાલ બતાવી અંતઃ-પુરમાં લઈ ગયો. રસોઈ મળની જમાડી પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પછી તેને સવાલ કર્યા કે:-જેને ઘેર તમે એકાંતે ગયા તે સ્ત્રી કોણ હતી? તેણે કહેલી બધી સમસ્યાઓનો શું ભાવાર્થ છે? કુમારે 'નન્નો એક દોષ સો હરે' એવું વિચારી પોતે તે અર્થ કરી શકે તેમ નથી એ અર્થનું જણાવ્યું કે:-

‘અમો હિંગતોલ વાણિયા, ઝોછા વણિકતણા પ્રાણીઆ
કરી વિવિધ પરિના વ્યાપાર, જૂઠા સાચા લવી અપાર,
એણી પરિ ધરના નિર્વાહ કરે, તો તેહને એ કિમ સાંભરે?’

નૃપે મિત્ર થઈ અસત્ય ન બોલવા જણાવ્યું. આમદામ બેદથી બૂપાળે વાત કઠાવવા અનેક ઉપાય કર્યા પણ ‘સસાકા તીન પાઉં’ એની પેઠે કુંવરની ના તે નાજ રહી. દંડબેદના ઉપાયમાં ‘હિંમે માંબે

ટાંગી મર્મપ્રહાર કરી મારી નાંખશે ' એવું કહી ધમકાવ્યો. માર આપ્યો પણ કુંવરનો તેનો તેજ રહ્યો. એટલે રાજા તેને એક હાથમાં પકડી પોતે ઘોડાપર બેસી નગર બહાર લઇ જવા ચાલ્યો. લોકમાં હાહાકાર થયો. ફરી હડતાલ પડી. શેઠ, સગાં સંબંધીના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. રાજા પાસે મહાજન જતાં રાજાએ માન્યું નહિ અને જ્યાં કુંવરીનો આવાસ હતો ત્યાં રૂપચંદને લઇ ગયો. રાજકુંવરી અને તેની દાસી આ જોઇ રહ્યાં. હિંમત રાખી કુમારને માર પડતો નિરખી કુંવરીએ દાસીને કહ્યું કે સાકરવાળા દુધથી બરેલા કચોળાને કુંવર સામે રાખી તેને પછી મુંઝા મુંઝા ઉકરડે નાખી દે. તે પ્રમાણે દાસી કરી આવી. રાજાએ જોયું એટલે કુંવરને કહ્યું કે હવે જો તું આનોજ અર્થ કહે તો છોડી મૂકું. કુંવરે જણાવ્યું 'આટલી બધી સલા છે છતાં કોઇને નથી પૂછતા ને મને શાને પૂછો છો? હું જો જાણુ તો હોઈ તો આટલો માર ખાઉં? અગાઉથીજ કહી દઉંને?' વાત હડે ચડી. દાસી શ્રીમતિ પોતાની બાઇને હવે કહે છે 'કે વગર મદતનો શું કામ માર આ પુરૂષરત્નને ખવરાવો છો?—ત્યારે સૌભાગ્ય સુંદરીએ દાસીને કહ્યું કે 'જમણા હાથમાં એક સોનૈયો ને બે મુક્તાદળ રાખી ને ડાબાહાથમાં અમિ રાખી બહાર જઇ કુમારને બતાવ. આ પ્રમાણે દાસીએ કર્યું કે રાજાએ જણાવ્યું કે આ વળી શું કર્યું? એટલુંજ કહી દે તો બધું માફ કરું. અણુસમજ્યું શું કહેવાય?—એમ કુમારે જવાબ આપ્યો કે રાજા અતિ કોપાયમાન થયો. સૂળી રોપાવી પોતે અંતઃ-પુરમાં ગયો; પણ કુમાર એકનો બે ન થયો. પ્રેમની કસોટીની હદ છેલ્લી આવી પહોંચી તોપણ એકરૂપતા કુમારે રાખી.

લોકમાં હાહાકાર થયો—પિતા ભાઇ સ્ત્રીઓ વગેરે અત્યંત શોકમાં રૂખ્યા—નિશ્ચેતન થયા. આખરે મહાજન વગેરેએ સંપ કરી પ્રધાન પાસે જઇ રાજાને સમજાવવા કહ્યું. પ્રધાને રાજાને વિનાદોષે બાળને મારી ન નંખાવવા વિનવિ કરી—રાજાને જે જાણવાની ઇચ્છા હતી તે જો તે જીવતો હતો તો એને એ કહેશે. પ્રધાને તે બાળતનો જમીન થઇ રાજા પાસેથી રૂપચંદને છોડવાની આજ્ઞા મેળવી મુક્ત

કર્ચો. સર્વલેક્ષિ તથા કુટુંબીજન હર્ષ પામ્યા. મારનો દુઝાનો આવળના પાંદડામાં શરીરને ત્રણ દિવસ બરી દૂર ॥ કર્ચો અને રસાંગ વગેરે ઔષધ સેવી કુમાર અસલ સ્થિતિમાં આવ્યો. પ્રધાને રાજાને એમ સમજાવ્યો કે જો તેની કુંવરી રૂપચંદને પરણાવે તો તેની પાસેથી બધી સમસ્યાના બધા અર્થ પામી શકાશે એટલે રાજાએ મદનમંજરી નામની સ્વપ્નત્રીને કુમાર સાથે વરાવી.

હવે સૌભાગ્યસુંદરી શક્તીના સમાચાર સાંભળી મૂઝાઈ પામી હતી તે શુદ્ધિમાં આવી. પછી સ્વામીની મુક્તિના ખજર સાંભળી હર્ષિત થઈ તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરવાનો વિચાર કર્યો. કુમાર પૂર્વવિલાસને સંભાળતો હતો અને અહોનિદ્ય તે સુંદરીનું ચિંતન કરતો હતો. સુંદરીએ સાનંદ સાક્ષિંગન પંચાંગ પ્રણામ સહિત રિપતે પત્ર લખી દાસી શ્રીમતિ સાથે મોકલાવ્યો. (આ પ્રેમપત્ર પ્રેમની ઉત્કટતા સૂચવે છે.) તેમાં દર્શનલાભ દષ્ટ સંગમોત્સુકાને સંતોષવાનું આમંત્રણ આપ્યું—આતો ઉત્તર કુમારે પણ તેવાજ પ્રીતિવચનોથી પૂર્ણ પત્રથી આપીને જણાવ્યું કે ‘મુજને વીસારો રખે, હંથાથી લાણુમેવ, તે ઉપાય રચશું વળી, વહિલા મિલશું હેવ.’ આથી સુંદરીનું મન સંતોષાયું.

કુમારની પત્નિ અને સજા વિક્રમની પુત્રી મદનમંજરી પિયુની પાસેથી સમસ્યાના અર્થ કઢાવવાની પેરવી રચે છે. એકદા સ્વામીના વૈમનસ્થનું કારણ પૂછે છે. કુમાર તે વાતને ઉડાવે છે એટલે ધીરેક દષ્ટને તેણી જણાવે છે કે ‘પૂર્વ પ્રેમ સાંભરતો હશે, નહિતો કાંઈ મારાપર મન ન રાખો એમ અને? ગમે તેમ હોય, પણ હુંયે તમારી એક દાસી છું તો આપે આપની સોભેકળામાંની એક કળાંતો મારા પ્રત્યે ધરવી જોઈએ.’ રૂપચંદ સમજી ગયો કે આ પણ ઓછી નથી—જાબરી છે. આથી તેણે આનંદ પામી વર માગવા કહ્યું, એટલે પિતાનો સદેહ નિવારવાની ચાચના કરી. આથી ધર્મસંકટ આવ્યું—સાપે છંદુદર ગળી તેવું થયું. આખરે વિમાસી તેણીના પિતાને સાચેસાચી વાત કહેવા ચોતે બંધાય છે. આ રીતે ‘લંકાનો મહ જીતનારી’ કુંવરીએ પ્રધાનને વધામણી

આપી. પ્રધાને રાજને વાત કહી એટલે કુંવરને બોલાવ્યો. કુમારે લોક સમક્ષ પ્રકટ વાત કરી કે:-પહેલાં તેણીએ ઈર્ષ્યપર હાથ મૂક્યો એ પરથી એમ બતાવ્યું કે પોતે કનોજ-કનોજ રાજની પુત્રી છે; મેં ધન બતાવી જણાવ્યું કે હું ધનદત્તશાહનો પુત્ર છું. તેણીએ પાછો હાથ દેખાડ્યો-એનો ભાવાર્થ એ કે મને હાથમાં લાઇ પકડો; ત્યારે હું નીચું જોઇ રહ્યો એટલે કે તું પરભી છે અને પરભી રમણુ તે અધા-ગતિનું મૂળ છે તેથી હું લાચાર છું. આથી તેણીએ હાથમાં વીણા લીધી-એટલે (વીણાધારી સરસ્વતી બાળકુમારી છે તેવી રીતે) પોતે બાળકુમારી છે. આમ સંદેહ મારો દૂર થયો કે મેં માથે હાથ મૂકી તે બોલ માથે ચડાવ્યો. તેણીએ ડાબી જંઘા બતાવી એટલે કે જો હું તારી આગળ જંઘા ઉઘાડું તો રખેને બીજે વાત જાય એવી ભીતિ રહે છે. આ બચ ટાળવા મેં બે ખભા બતાવી સંકેત કર્યો કે મારા બંને પક્ષ (માતા-પિતા પક્ષ એટલે મૌશાળ તેમજ પિતાનું કુળ) સુકુલીન છે એટલે કે તેમ બંનેજ નહિ એની ખાત્રી આપી. પછી તેણીએ પુષ્પ દડો સુંધીને નાંખી દીધો એટલે પુષ્પ સુંઘ્યા પછી નિર્માલ્ય થાય છે તે પ્રમાણે તું બાખીશ તો તે નિર્માલ્ય થશે; ત્યારે મેં પછેડી ઉભી ચીરીને બતાવ્યું કે મને ઉભોને ઉભો ચીરી નાંખશે તો પણ્ય-પ્રાણાતિ પણ્ય કહેનાર નથી. તેણી રહ્યાં જોઇ થૂંકી એટલે કે થૂંકયું એટલે તે થૂંક અમૃત થનાર નથી એટલે વખત છે કે વાત કહી દો તો પછી ન કહી વાત થનાર નથી. એટલે મેં સોપારી રેડવી બતાવ્યું કે મને સોપારી માફક રેડવી મારી નાંખશે-માફ શિર જશે તો પણ્ય હું કહીશ નહિ. આમ સમસ્યાના અર્થ જણ્યા પછી કુમાર પર રાજાએ પ્રહાર કર્યો હતા તે વખતે તે સુંદરીએ કરેલા બે સંકેતના અર્થ પૂછ્યા. કુમારે કહ્યું, પહેલો સંકેત સાકરવાળા દૂધના કચોળામાં રાખ નાંખી તેને ઉકરડે નાંખ્યો તેનો અર્થ એ કે આપણા બંનેનો સ્નેહ દૂધ સાકર સમાન અભિજ છે, તે કોઇ જાણશે તો રાખ સમાન થશે અને તેની ગતિ ઉકરડે નાંખવા જેવી થશે. બીજો સંકેત નામે સોનેયો અને બે મોતી એક હાથમાં અને બીજા હાથમાં અમિથી એ જણાવ્યું કે 'સોનેયા જેટલા

જોઈએ તેટલા માંગી લે, તારે માટે તેમારું છે, પણ આપણુ બંનેની પ્રીતિ તો એ મોતીના દાણા બરાબર છે, તે પ્રમાણેજ આપણે રહેવું જોઈએ; એમ રહેતાં જો તને કંઈ થશે તો તારી સાથેજ મારો અગ્નિ પ્રવેશ છે—આપણે બન્ને સાથેજ મરવાના ને બળવાના. આ રીતે સર્વ સંદેહ નિર્મૂળ થતાં રાજાએ ધન્યવાદ આપ્યો. ખીજા પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે આપની પુત્રી આગળ કહેવાની હા પાડી તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં એક ખીજાનું ચિત્ત પૂરેપૂરું મળેલું હોય ત્યાંજ શુભ વાત થાય છે. આપ રાજાને શું કહેવું? રાજાએ પ્રજાની આવી વાત જાણવામાં ન્યાયનીતિ શું રહે છે? પછી સ્ત્રીની આટલી બધી મતિ નિર્મળતા રહે છે એ બાબતમાં રાજાને આશ્ચર્ય થતાં, કુમાર ‘રાજા! સ્ત્રી કેટલી અધિક, નારીની જગે ધણી પ્રસિદ્ધિ, આજે મંત્રી—વહુ મહારાજ! સુદિયે લીધું અરધું રાજ ‘એમ કહી તે રાજાના આશ્ચર્યથી ‘મંત્રી—વહુની વાત કહે છે:—

આડકંથા.

અવનિર્મલ નગરમાં રિપુમર્દન રાજા હતો કે જેની રાણી મદનવતી માયાવી—કપરી હતી. તેના પ્રધાન મતિમેહરને કનકશ્રીધી થયેલ શ્વસેન નામનો શુણવાન પુત્ર હતો. એક વખતે રાજસભામાં એક ધીવર—માછીમારે મોટો મચ્છ લાવી રાજાને ભેટ કર્યો અને કહ્યું કે સમુદ્ર દેવતાનું આરાધન કરવાથી આ પ્રસાદી મળી છે તે રાજાને યોગ્ય હોઈ શકે એવું ધારી હું લઈ આવ્યો છું. રાજાએ દાસીને બોલાવી તે મચ્છને લઈ રાણીને આપવા કહ્યું. ધીવરને ધન આપી વળાવ્યો. દાસીએ મચ્છ લાવી રાણીને જણાવ્યું કે રાજાએ આ શાક કરવા મોકલાવેલ છે ત્યારે રાણીએ કહ્યું હું પરપુરુષનું મુખ જોતી નથી માટે મારી પાસે તે પુરુષ માછલો શા માટે લાવી? દાસીએ જઈ રાજાને વાત કહી મચ્છને પાછો સભામાં મૂક્યો. એટલે રાજાએ પોતાની રાણીને મહા સતિ જણી. આનંદ દાખવ્યો. આ વખતે મચ્છ ખડખડ હસ્યો. વિરમચ-સુચ રાજાએ પ્રધાનને આનું કારણ પૂછ્યું પણ તે કારણ ન આપી શક્યો; છપવું હોય તો આનો અર્થ જણાવવો પડશે એમ રાજાનું

કહેલું થતાં પ્રધાને કાલક્ષેપ કરવા માટે છ માસની સુદત માગી લીધી. રાજ્યએ જણાવ્યું કે છ માસમાં અર્થ કહેશે તો મારું અર્થ રાજ્ય આપીશ, નહિ તો છ માસ પછી સહકુટુંબ તારો અંત સમજજો. આ બયથી મંત્રી શોકમાં ગિરફતાર થયો.

મંત્રીપુત્ર શરસેન આ વાત જાણી હાથમાં ખડ્ગ લઇ તેનો અર્થ શોધી કાઢવા પરદેશ સિધાવ્યો. વાટમાં એક માણસ મળ્યો. સંગાથી એવો હોવો જોઇએ કે જે સુખ દુઃખમાં સાથેજ રહે. આથી તેની પરીક્ષા કરવા તેને કહ્યું કે હુંજરા જંગલ જઇ આવું, તમે જરા યોગો. પણ તે માણસ ન યોગ્યો એટલે મંત્રીપુત્ર એકલો ચાલ્યો. ત્યાં નળપુરનો એક વૃદ્ધ વાણીઓ મળ્યો. તેની પણ તેજ રીતે પરીક્ષા કરી. વૃદ્ધ એક પહોરસુધી યોગ્યો. કુમારે બહાર ખોટે મસે જઇ આવી પેટના વિકારને લીધે ઢીલ થઇ હતી એમ ડોસાને જણાવ્યું. આથી (૧) તે વૃદ્ધને નવાઇ લાગી. બંને પાકા સંગાથી થયા. એક વૃક્ષ નીચે બંને થાક લેવા બેઠા. (૨) વૃદ્ધ પરસેવો ઉતારવા લૂગડાં કાઢી પવન લેવા બેઠો, જ્યારે મંત્રીપુત્ર વસ્ત્ર સહિત અક્રુદ થઇ બેઠો. (૩) આગળ નદી આવી એટલે શેડે પગરખાં ઉતારીને, જ્યારે કુમારે તે સાથેજ, નદી ઝોળંગી, (૪) આગળ એક નગર આવ્યું, ત્યારે સવાર હતી. વૃદ્ધ ઠેરવાનું કહેતાં કુમારે તે નાનું ગામ છે એમ કહી ઠેરવા ના પાડી. (૫) મધ્યાહ્ન-જમવાના વખતે એક નાનું ગામ આવ્યું કે જે જ્યાં સરોવરની પાળ હતી ત્યારે બંને જમવા રોકાયા. ગામમાંથી વસ્તુ મંગાવી પાળ પર બોજન કર્યું. કુમારે કંજુ એ મોટું ગામ છે જ્યારે વૃદ્ધે કહ્યું એ તો નાનું ગામડું છે-આમ વૃદ્ધ કહે રાત તો કુમાર કહે દિવસ-એમ થવાથી વૃદ્ધના મનમાં ભારી વિચિત્રતા લાગી. નળપુર ઘેર આવીને વૃદ્ધે કુમારને આમંત્રણ કર્યું એટલે ત્રણ તાળી દીધા પછીજ તે અંદર આવ્યો. મંદિરમાં વૃદ્ધની પુત્રી સ્નાન કરતી હતી છતાં વૃદ્ધ એમને એમ ચાલી ગયો જ્યારે કુમાર ખડ્ગીએ રહ્યો. પુત્રીએ પિતાને એ કોણ છે એ પ્રશ્ન પૂછી કુમારને બોલાવી પાણી પીવાને સોનાની ઝરી આપી. પછી કુંવરે તેણી (૭) કાચી છે કે પાકી

તે પૂછ્યું એટલે વૃદ્ધને ખોટું લાગતાં શરસેનને અહીં કોણે તને બો-
લાવ્યો છે એમ કહેતાં કુમાર બહાર ચાલ્યો ગયો, અને બહાર એક
સૂત્રી દુકાને બેઠો.

પુત્રીએ તેની હકીકત પૂછતાં બાપે રસ્તામાં જે રીતે પોતાને
કુમારે સંતાપ્યો હતો તે બધું જણાવ્યું. પુત્રીએ સાંભળી કહ્યું કે તે
કુમાર મહા બુદ્ધિમાન છે. જે કર્યું તે તેણે વ્યાજબી કર્યું છે. જુઓ !
(૧) જે વનમાં વાર લગાડી તે સાથીની પરીક્ષા કરવાના કારણે. (૨)
તમે વસ્ત્ર કાઢી નાંખ્યાં અને તેણે ન કાઢ્યાં કારણ કે રખેને કાગડા
આદિ શરીરપર વિષ નાખે (૩) નદીમાં તેણે પગરખાં ન ઉતાર્યાં કે
જેથી સર્પ ડંસ ન થાય કે કાંટા ન લાગે. (૪) મોટા નગરમાં આવીને
કંઈ પણ લીધું નહિ તેમ તેનું પાણી પણ ન પીધું તેથી તે ગામમાં
ઉધમ પણ ન થયો તેમ ગામનો ઉપકાર પણ ન લીધો એટલે તે
ખોટું તોયે નાનું. (૫) જ્યારે નાને ગામે વસ્તુ લઈ નીકળ્યા તેથી તે
ગામ નાનું તોયે બહું-ખોટું. (૬) ઘર પેસતાં ત્રણ તાળી લીધી કે
જેથી ઘરમાં જે કોઈ હોય તે સાવધ રહે અને તેથીજ હું સાવધાન
થયો. (૭) કાચી અને પાકી નારનો અર્થ એ કે કુંવારી તે પરણેલી.
આથી તું જેમ કહે તેમ કરું એમ વૃદ્ધે પુત્રીને કહેતાં પુત્રીએ હજી પણ
તેની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરી જોવા જણાવ્યું.

દાસીને બોલાવી બજારમાંથી બે એવી ચીજ લાવવા કહ્યું કે
એકના ઉપરનાં છોતરાં ખવાય જ્યારે તેનું બીજ ખાવાના ખપમાં
ન આવે અને બીજનાં છોતરાં નહિ પણ બીજ ખાવાના કામમાં
આવે. દાસી બધે ભરી પણ કોઈ તેનો અર્થ સમજે નહિ તેમ
સમજાવી શકે નહિ. આખરે દાસીને શરસેન પાસે જઈ પૂછતાં અર્થ
મળ્યો કે એકનું નામ ખારેક અને બીજનું નામ બદામ; અને તે
પ્રમાણે તે લઈ આવ્યાં બાઈ જણી ખુશ થઈ. પછી કોરાં રામ-
પાત્ર ચાર મંગાવી તે દરેક પર ચાર એમ સોળ ઘેબર મૂકી તે દાકુની
સાથે શરસેન પાસે એવું કહેવરાવીને મોકલી કે આ ગામમાં ચાર પોળ
છે અને દરેક પોળને ચાર કોથીશાં (કાંમરાના પુરજ) છે. શરસેન

અધા લાઇને જણાવ્યું કે 'તારી બાઇને કહેજે કે આ નગરમાં ત્રણજ પોળ છે અને અધા મળી બારજ પુરજ છે માટે અસત્ય બોલવું બલા માણસને ન શોભે !'—આમ બુદ્ધિપરીક્ષાથી તેને મહા-બુદ્ધિમાન જાણી પિતાને તેની સાથે પરણાવવાનો આગ્રહ કર્યો. સાંગણી શેઠની પુત્રી પુણ્યશ્રી શરસેન સાથે વરી. શરસેને નિઃશ્વાસ સહિત પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં પુણ્યશ્રીએ કહ્યું કે મગ્ધના હસવાનો અર્થ પોતે કરશે. એટલે બંને અવનિમંડન નગરમાં આવ્યા—ત્યાં છ મહિનાને થવાને બે દિન બાકી હતા. પ્રધાને રાજાને જણાવ્યું કે તેનો અર્થ તેની વહૂ-પુત્રવધુ સમજાવશે. પાલખીમાં બેસી વહૂએ આવીને રાજાને કહ્યું કે ગામ બહાર એક ખાઇ ખોદાવી અંતઃપુરની નારીઓને પણ બહાર લઇ જાઓ અને ત્યાં આજે પટરાણી આદિ પાસે તે ખાઇ ટપાવે અને ત્યાર પછી પોતે અર્થ કહેશે. વળી આવી રીતે ખાઇ ટપી જાય તેને અંદુ રાજ્ય આપવું એમ જાહેર કરવા રાજાને કહ્યું. ખાઇ રાણીઓ ટપી ન શકી અને ખાઇમાં પડી જ્યારે એક દાસી ટપી પાર ગઇ એટલે તે દાસીને પકડી લેવા રાજાને કહ્યું ને જણાવ્યું કે તે અવસ્ય પુરૂષ છે. આ સાચું નિકળતાં પુણ્યશ્રીએ સમજાવ્યું કે જે પટરાણીએ સતી હોઇ પરપુરૂષનું મુખ જોતી નથી એવા ઢાંગ કરી મગ્ધને પુરૂષજાતિ બતાવી તેનું મુખ જોવા ના પાડી તેણીએજ તે પુરૂષને દાસીનારૂપે પોતાના ચાર તરીકે રાખ્યો હતો; તે માટે મગ્ધ હર્યો હતો; તે તિર્યંચ હોઇ ન હસે, પણ મૂળમાં વ્યંતર દેવ હોઇ પોતે એક બેલ કરવા મગ્ધરૂપે આવ્યો હતો. રાજાએ પટરાણીને દેશવટો આપ્યો—પુણ્યશ્રીને અર્ધ રાજ્ય આપ્યું. મંત્રીનું સન્માન વધ્યું અને તેનો પુત્ર અર્ધ રાજ્યનો ધણી થયો. બીજાનું અર્ધ રાજ્ય રાજાએ પોતાના પુત્રને આપી સંયમ લઇ-પાઠ્યું—છેવટે સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી. [આ આડકથા સ્ત્રીની બુદ્ધિમહતાના દર્શાવ રૂપે પૂરી થઇ.]

વિક્રમરાજ રૂપચંદ કુમાર પાસેથી આ સર્વ સુણી સૌભાગ્ય-સુંદરીને તે કુમાર સાથે પરણાવવા ઉત્સુક બન્યો, માંડલિક રાજા ગુણુ-ચંદ્રે રાજાની ધમ્મજાને આદેશરૂપ માની પુત્રીને ખોલાવી ગાજતે વાજતે રૂપચંદ સાથે વિધિપૂર્વક પરણાવી. રૂપચંદ ત્રણ સ્ત્રીઓનો ભરતાર બની અનેક લીલાવિલાસ માણવા લાગ્યો.

ખંડ ૬—આવા સમામાં સિદ્ધસેન સુરિ વિહાર કરતા કરતા બહુમાં આવ્યા ને સંધને પ્રાકૃત ભાષામાં ગૂંચાએલા સર્વ સિદ્ધા-
તોને સંસ્કૃતમાં અવતારવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી તેનો આદેશ
માઓ. સંધે કહ્યું કે ચૈદ પૂર્વધર, શ્રુતકેવળી પૂર્વે થઇ ગયા છતાં
તેમણે તેમ ન કર્યું—જિન પ્રભુએ પણ ગણધરને આપેલી ત્રિપદી પણ
પ્રાકૃત ભાષામાં આપી હતી તો આવું કથન કરી આલોચનાને
(પ્રાયશ્ચિત્ત) પાત્ર તમે કર્યા છે. તે કેટલી ભેવી તે પોતાપર નાખતાં
આચાર્ય બાર વર્ષ સુધી પોતે આંખેલ કરશે ને ત્યાંસુધી ગચ્છબહાર
પોતે રહેશે એમ જણાવ્યું. સંધે વધુમાં એ વિનતિ કરી એક ગરુ
તીર્થ વાળો અને બીજું અજૈન રાજાને પ્રતિષ્ઠાથી જન કરો. આ
વાતપણુ શિરે ચડાવી આચાર્ય કરતા કરતા અવન્તિપુરીમાં આવ્યા.
મહાકાળના મંદિરમાં પૂજકના માર્ગ વચ્ચે બેઠા. અર્યકને અડચણ
પડવાથી રાજાને જઇ વાત કરતાં તેણે તેને ત્યાંથી ઉઠાડવા અનેક
વર્થ પ્રયત્નો કર્યા. આખરે ચાલુકના પ્રહાર કરતાં દરેક પ્રહાર અંતઃ-
પુરમાં રાષ્ટ્રીઓને લાગવા લાગ્યા ને ત્યાં રક્ષણ થયો. આથી
વિસ્મય પામી તેને સિદ્ધ સમજી રાજાએ ક્ષમા માગી તેમનું સ્વરૂપ
પૂછ્યું. સુરિએ કહ્યું ‘તું અન્યાયી રાજા છો—અન્યાય જે થયો છે તે
જણાવું છું કે પૂર્વે સુભદ્રાનો પુત્ર અને બ્રીશ નારીનો સ્વામી અવન્તિ
સંકુમાર આ નગરમાં વસતો હતો. તેણે આર્યસુહરિત આચાર્ય
પાસેથી નલિનીગુહ્ય વિમાનનો અધિકાર સુણતાં પૂર્વજન્મ સાંભરી
આવતાં તે ગુરુપાસે દીક્ષા લીધી. ધ્યાનસ્થ થઇ સ્મશાનમાં કાચોત્સર્ગ
કરી રહેતાં તેના ત્રીજા બવની વેરણુ શિયાલણી થઇ હતી તેણે ત્યાં
આવી એટલો બધો ઉપદ્રવ કર્યો કે તેને અતે આપુ પૂર્ણ થયું ને તે મરી
નલિની વિમાનમાં દેવતા થયો. તેના મરણ પછી તેની બ્રીશ સ્ત્રી-
માંની એકે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે પિતાના મૃત્યુનું કારણ
અને સ્થાન જાણી તે સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં જિન-
મૂર્તિ સ્થાપી. તેના પછી બહો કાળ વીતી ગયો અને કોઇએ તે જિન-
મૂર્તિના બિંબને જોપવી—જુપાવી રૂઢ (શિવ)નું બિંબ રાખી જળા-

ધારી શરૂ કરી.' આ વાતની પ્રતીતિ કરાવવા (કલ્યાણુર્ભદિર નામનું) સ્તવન ત્યાંજ રચી ઓલતાં રૂદ્રનું બિંબ દાટ્યું ને તેમાંથી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રકટ થઇ. આથી વિક્રમ પ્રતિબોધ પામ્યો. (આ વાત વિક્રમોકે ચરિતમાંથી લીધી છે), સાથે ગયું તીર્થ (અવંતિસુકુમાર-પ્રાસાદ) વાળ્યું-અંતે સરત પૂરી થઇ-આર વર્ષની અવધ ગઇ એટલે આચાર્ય ગચ્છમાં પુનઃસ્થાપિત થયા.

વળી એક વખતે સિદ્ધસેન ખીજે સ્થળે જઇ આવી ઉજ્જયિનીમાં ફરી પધાર્યા. તેમનું નામ 'સર્વસુપુત્ર' પડ્યું હતું, પ્રવેશોત્સવ થતા વખતે વિક્રમ રાજા ફરવા જતા હતા ત્યાં સામા ગુરને દેખી 'સર્વસુપુત્ર' તરીકે ખાત્રી કરવા મનમાંજ વંદના કરી એટલે આચાર્યશ્રીએ 'ધર્મલાભ' આપ્યો. આથી રાજાએ આનંદિત થઇ એક કોટિ સુવર્ણ આપવા જણાવ્યું, નિષ્કંચન જૈન સાધુ કંચન નજ સ્વીકારે એટલે રાજાએ જિન પ્રાસાદ કરાવવા સંધને તે દ્રવ્ય આપ્યું, અને તે બાબતની વિગત પ્રધાને રાજાની વહીમાં નોંધી. ત્યાર પછી સભામાં રાજાએ આચાર્યને ઓલાવી સત્કાર કર્યો. આચાર્યે તે વખતે જ શ્લોક રચી કહ્યા તેથી રાજા અતિસંતુષ્ટ થયો. પહેલા શ્લોકની કદરમાં ઉજ્જેણી નગરી આપી, ખીજે સાંભળાને ઘોડા હાથી રત્ન સુવર્ણ અને મહેલ આપ્યાં, ત્રીજાની કિંમત તરીકે પોતાનાં અંગાભરણ કાઢી આપ્યાં. ચોથાની બદલીમાં ચામર છત્ર, પાંચમાંથી આખું રાજ્ય અને છઠ્ઠા અને સાતમાંના યુગ્મ શ્લોકથી રાજાએ પોતાની પાસે દેવાનું કંઇ નથી એટલે આચાર્યે કહ્યું કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ અંગીકરવાથી અનૃણી થવાશે. સમ્યક્ત્વ શું તે કહી બતાવ્યું તેથી રાજાએ તે સ્વીકાર્યું. શંકાદિક દૂષણ જેવી રીતે અહીં (ઉજ્જેણીમાં) થયેલા બિંબરાજાએ તળ્યાં હતાં તેવી રીતે તજવાથી સમ્યક્ત્વ સચવાશે એમ આચાર્યે જણાવતાં તે રાજાનું વૃત્તાંત સાંભળવાની વિક્રમરાજાની ઇચ્છા આચાર્યે તૃપ્ત કરી.

આઠકથા.

બિંબ નામનો રાજા ઉજ્જેણીમાં પૂર્વે થયો. તેને બિંબ નામની પટ રાણી હતી. તેની સેવામાં શદ્ર નામનો મહાસુભટ હતો. એક વખતે એક

પરદેશી બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમા હતી. વિપ્રે ક્ષિપ્રા નદીમાં સ્નાન કરી લોકો હરસિંધ માતાની પૂજા કરતા હતા ત્યાં આવી જણાવ્યું કે દેવિની ઉપાસના કરવી તે મૂખતા છે, આથી હર- સિંધ કાળિકા દેવિએ કોપાયમાન થઈ તેનું મોઢું બે શૃંગવાળા હરિણનું કરી દીધું. હરિણમુખ વિપ્ર રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે ભોગાદિક દધ દેવિને સંતુષ્ટ કરી મારા મુખની વિકૃતિ તું નહિ ટાળે તો હું આત્મઘાત કરી તને બ્રહ્મહત્યા આપીશ. શુદ્રવીરને કામ સોંપતાં તેણે તે માથે લીધું. આ જોવા રાણી પણ હઠથી રાજા સાથે આવી. દેવી મુખનાં શસ્ત્ર ને બળ જોઈ બળબળી અને વિપ્રનું પૂર્વજેવું મુખ કરી આપ્યું. રાજાએ ધર્મધોષ સૂરિના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ લીધું. રાણી બિંબા એક વખત દેવીનું અદ્ભુત સ્વરૂપ જોઈ તેમની પાસે પોતાને બેસારવા દેવિ પાસે ચાચના કરી. કાળિકા દેવીએ કહ્યું કે તારો ભત્તાર છે તેની પંક્તિમાં બેસવું એ જીને ચોચ છે. રાણીએ કહ્યું મારો ભત્તાર હું આપને આપું છું. આ પછી કાળિકા અને હરસિંધ દેવિએ કળૂલ કર્યું કે બિંબારાજા અમને મળશે તો બિંબારાણી અમારી પંક્તિમાં બેસશે. કાળીએ રાજાપર મોટો મંત્ર મૂક્યો પણ તે સમ્યક્ત્વધારી હતો તેથી તેને બેદી શક્યો નહિ. કાળીએ તેનું સમ્યક્ત્વ દ્વિષિત કર્યા વગર તેનું અંગ બેદાશે નહિ, એવો વિચાર કરી દાસીનું રૂપ લીધું. રાજા સ્તો હતા ત્યાં તેના પગ ચાંપવા લાગી. રાજાને સંદેહ થયો કે સમ્યક્ત્વ સાચું હશે કે જૂઠું. આ વાત દેવીએ જાણી એટલે રાજાપર મુગંધી જળનું સિંચન કર્યું. સવારે રાજા ઉઠ્યો એટલે દેવીએ તેનાપર જગબેદક મંત્ર મૂક્યો કે જે તેના મુખમાર્ગે અંગમાં પેટો. દેવી સ્વસ્થાનકે ગઈ, રાણી મહેલમાં રહી. નૃપના શરીરે રોગ ઉપન્યા-આધિ વધી ગઈ. શદ્ર અને રાજા જીનો વિશ્વાસ કરે તે ગમાર છે એવી વાતો કરતા હતા ત્યાં એક બીનો રડવાનો સ્વર સંભળાયો. શદ્ર જઈને પૂછતાં તેણીએ જણાવ્યું કે હું નૃપને હિતકારી અધિકાધિકા દેવિ છું અને નૃપ મરશે તેથી હું રૂદન કરું છું. શદ્રે રાજા ન મરે તેનો ઉપાય પૂછ્યો. દેવીએ જણાવ્યું કે રક્તાગિરિ ગામમાં એક પર્વત છે ત્યાં મિત્ર સુરનો વાસ છે અને ત્યાં એક

વજ્રપેટી છે તે તું પ્રભાત થયા પહેલાં લઇ આવી તેમાં રાજને પૂર તો રાજને કોષપણુ મારી ન શકે. શદ્ર તે પર્વતે તુરતજ જઈ તે સુર પાસે તે પેટી માગી એટલે તે સુરે કહ્યું કે જો તું સિદ્ધવડ જઈ તે પરતું તૈલિકાનું શય લઇ આવે તો હું વજ્રપેટી આપું. શદ્ર સિદ્ધવડ જઈ તે શય લેવા જાય કે શય એક ડાળેથી બીજી ડાળે જાય પણ પકડાય નહિ, આથી શદ્રે આખો વડજ ઉપાડી ત્રિનેત્ર સુરની પાસે મૂક્યો. આ વીરત્વથી રંજિત થઇ સુરે જણાવ્યું કે સમ્યક્ત્વમાં શંકા કરી તેથી રાજ પર મહાક્રોધ આવ્યું અને તેથી આપવાનું મન નથી થતું છતાં હું સમક્તિ ધારી છું—અને રાજ પણ હતો—અને તે સ્વધર્મી બાઇનું જીવિત ટકે છે તે હેતુથી હું તને વજ્રપેટી આપું છું. શદ્રે તે પેટી લઇ તેમાં રાજને ઘાલી તાળું વાસ્તું. મંત્ર પેટીમાં રહી શક્યો નહિ અને તૃપતું અંગ સમાધિરૂપ થયું. આથી દેવી કોપી ઉગ્ર સ્વરૂપે સપરિવાર યુદ્ધ કરવા આવી. શદ્ર વીર સામો થયો. તુમુલ્લ યુદ્ધમાં શદ્રે દેવીનાં વસ્ત્ર ભોંયપર નાંખ્યાં એટલે દેવી ખિસિયાણી પડી તેના વીરત્વને પ્રશંસી તેને વર માગવા કહ્યું. બિંબરાજને વિજયી કરો એ માગતાં તથાસ્તુ કહી દેવી ચાલી ગઇ. પ્રભાત થતાં પેટીમાંથી રાજને કાઢતાં રાજનું શરીર દિવ્ય અને નિરોગ થયું. રાજ પછી સમ્યક્ત્વ દંડપણે પાળી આયુષ્ય પુરું થતાં સદ્ગતિ પામ્યો. આ રીતે આડ કથા પૂરી થઇ.

વિક્રમરાજએ આ જાણી ગુરૂની પાસેજ સમ્યક્ત્વ લીધું અને તેથી, સંધભક્તિ, મહોત્સવ, ધર્મનો ઉદ્યોત કરવા લાગ્યો. રાજસભાપર સિદ્ધસેન સૂરિએ અતિ પ્રભાવ પાડ્યો. તેમાં રૂપચંદ્ર કુમારે પોતાનું આયુષ્ય પૂછ્યું ત્યારે સૂરિએ આવતી કાલે કહેશે એમ જણાવ્યું. બીજે દિને રાજસભામાં સંધ સમક્ષ સૂરિએ આવી દેશના આપી. સંસારની અસારતા, મનુષ્યભવની હૃલેભતા, અજ્ઞાની જીવનાં કર્મો અને સંસારમાં પરિભ્રમણ, મૃત્યુ પાસે સર્વની અધીનતા, (કબીરની વાણીનો ઉલ્લેખ—અત્ર સમય વિરોધ આવે છે અને સાથે કવિનો તે સાથે પરિચય પણ દર્શાવે છે.) વગેરે પર વિવેચન કર્યું. રૂપચંદ્રનું મન ભીંજાયું

અને તેણે ઉઠી પોતાના આયુધની મર્યાદા ગુરૂને પૂછી. ગુરૂએ છ માસ કલા એટલે કુમારે હુંક અવધિ જીવનની વિચારી દીક્ષા આપવાની ગુરૂને વિનંતિ કરી. ગુરૂએ કહ્યું ‘ માતપિતાનો આદેશ લઈ આવો ! ’ કુમારે માતપિતાનો આદેશ માગતાં તેઓ મૂર્છા પામી ધરણીપર ઢળી પડ્યાં. ભાઈ ભાભીઓ બહેન વગેરે રૂદન કરવા લાગ્યાં.

કુમારે માબ પને સંસારની વિચિત્રતા, સંસાર પ્રીતિની ક્ષણિકતા સમજાવી, પછી માત પિતાએ ત્રણ નારની કંઈ સંભાળ લેવા અને તેના તરફ નજર કરવા કુમારને કહ્યું ત્યારે કુમારે કહ્યું કે ‘ તે પ્રત્યેનો પ્રેમ આ સંસારના જામણમાં વધુ ને વધુ નાંખનાર છે. આયુષ્ય થોડું છે તો પરભવ કંઈ મિત્રરૂપે આશ્રય આપનારૂં લાઈ જવાય એટલે ધર્મ આદરાય તોજ જીવનનું સાદૃશ્ય છે. ’ કુમારે પછી ત્રણે સ્ત્રીઓને દિલાસો આપી સંયમ દોહિલો છતાં ભવતારક છે એમ સમજાવી પોતાનો દંઢ નિશ્ચય વ્યક્ત કર્યો. પછી ભૂપ પાસે જઈ બધી વાત કહી સંયમ લેવાનો અભિગ્રહ જણાવતાં રાજાએ સંયમોત્સવ મહાડંબર સહિત કરવાનું આદ્યું. આખા શહેરમાં દીક્ષા-ઉત્સવનો પડક વજ-હાલ્યો. કુમાર સાથે ખીજ પાંચ વ્યવહારી-વશિકોએ સંસારત્યાગ-વૈરાગ્ય સ્વીકાર્યો. તે સર્વને સનાન કરાવી વિવિધ સુવસ્ત્ર પહેરાવી રતનજ-ડિત રાજ પાલખીમાં ફેરવને બેસાડી નગરમાં ફેરવ્યા. આજુબાજુ ચામર વીંઝાતા હતા, ઉપર છત્ર શેઠી રહેલું હતું, પુષ્કળ લોક સંગાથે ચાલતા હતા. તેમાં કુમારના પિતા ધનદત્ત શાહ અને સસરા સોમદેવ શાહ, કનોજરાજ ગુણચંદ્ર હતા. છેવટે સર્વ વસ્ત્ર, ગુપાસન વગેરે સજી કુમારે દીક્ષા લીધી. સાથે તેની ત્રણે સ્ત્રીઓએ પણ અને પાંચ વશિકોએ પણ દીક્ષા લીધી. આવી રીતે સંયમ લાઈ તે નિર્વહવા પ્રયંડ શાસ્ત્રાધ્યયન, ચારિત્રપાલન, કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે સિદ્ધસેન સૂરિ ઉપદેશ આપે છે : ને વિક્રમ રાજ સાંભળે છે-તેમાં સૂરિએ શત્રુંજયતીર્થનું માહાત્મ્ય કહ્યું; તેની યાત્રા કરવાથી શું પુન્ય થાય છે તે જણાવ્યું. રાજાએ તેથી સંધ લાઈ યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કરી સાથે ચૌદ સેના, સત્તર લાખ સુગ્રાવક, સિદ્ધસેન સૂરિ, પાંચ હજાર મુનિઓ, વગેરેને લાઈ સંઘપતિનું તિલક કરી મુખ

મુહૂર્તે શત્રુંજયતીર્થની યાત્રા કરવા સંઘ સાથે લીધો. તેમાં ૬૯૦૦ સંઘપતિઓ હતા, અઢાર લાખ ઘોડા, બહોતેર હજાર હાથી હતા. ઠેકાણે ઠેકાણે દેવાલય બંધાવ્યાં અને પ્રતિષ્ઠા કરી. સંઘ આવ્યો. દરેક સ્થળે તેની સારી સેવા થઇ. કેટલાક દિવસે વિમલગિરિ-શત્રુંજયનાં દર્શન કર્યાં. મુક્તાફળ અને સુવર્ણનાં ફૂલથી ઋષભદેવને વધાવ્યાં. સ્નાન મહોત્સવ, સત્તરભેદી પૂજા વગેરે કરી જિનમંદિરપર મહાધ્વજ આરોપી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી રાજ્યે મહત્ કીર્તિ સાધી.

મુનિવર રૂપચંદે સકલ જીવને ખમાવી શુદ્ધ હૃદયના પરિણામે આરાધના કરી સર્વ દુષ્ટત્યોની આલોચના કરી ચતુઃશરણુને આદરી -એ રીતે સાત દિવસ સુધી મનશુદ્ધિથી સંલેખના પાળી આયુ પૂરણુ કર્યું અને તે સ્વર્ગ સિધાવ્યા. યોગાભવમાં તે મુક્તિને વરશે. રાજ આ મુનિનો નિર્વાણ મહોત્સવ વિમલગિરિપર કરી સંઘને લાઇ ગિરનારપર નેમિનાથજીનાં દર્શન-યાત્રા કરવા પરવર્યો. ત્યાં પૂજા ભક્તિ કરી સંઘસહિત નિજનગરીએ રાજ આવ્યો, ધર્મ ઉદ્યોતનાં કાર્ય કરી પ્રતાપી રાજ્ય ચલાવી વિક્રમ સ્વર્ગસ્થ થયો. રૂપચંદની ત્રણ સ્ત્રીઓએ સાધ્વી તરીકે શુદ્ધ સંયમ પાળી જીવન પૂર્ણ થયે સુગતિ સાધી. (વિક્રમ અને સિદ્ધસેન દિવાકર સમંધી વિશેષમાં પ્રબંધ ચિંતામણિ, ચતુર્વિજ્ઞાતિ પ્રબંધ, પ્રભાવક ચરિત્ર વગેરે જોવાં.)

આ પ્રમાણે શ્રવણસુધારસ નામનો રૂપચંદકુમારનો રાસ કવિએ ઉલ્લાસથી પૂર્ણ કર્યો.

નલદમયંતી રાસનો સાર સાક્ષરમી ડાહ્યાલાઇ પીતા-મ્મરદાસ દેરાસરીએ ઉપોદ્ધાતમાં આપ્યો છે તેથી તેનો પુનરાવતાર કરવાની જરૂર નથી. તેમજ શત્રુંજયઉદ્ધાર રાસનો પોતેજ સાર રૂપ હોવાથી તેના સારની આવશ્યકતા જણાઇ નથી.

ઉપસંહાર.

આ રીતે ઇ. સનના સત્તરમા સૈકામાં અને વિક્રમ શતક અઢારમાં થયેલા-જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ નામે અખો, પ્રેમાનંદ અને

શામળના પૂરોગામી કવિવર નયસુંદર નામના જૈન કવિસંબંધી ઉપ-
 ર્યુક્ત બાબતો બની શકી તેટલી અવકાશ આદિના પ્રમાણમાં નોંધી
 છે. આવા સુંદર કવિની કૃતિઓ ચુંટી પ્રકટ કરવા માટે સ્વૈ શ્રેષ્ઠ
 દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના સંચાલકોને ધન્યવાદ ધટે છે
 અને તેમને બલામણુ છે કે હવે પછી તેઓ આ કવિની અપ્રકટ કૃતિઓ
 તેમજ બીજા સમર્થ કવિવરો—ઋષભદાસ, સમયસુંદર, સહજસુંદરાદિની
 કૃતિઓ પ્રકટ કરશે. અંતે એ ઇચ્છીશું કે સાક્ષરશ્રી રણછોડભાઈ
 ઉદયરામે ચતુર્થ સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે જે ખેદની વાત
 જણાવી હતી કે બ્રાહ્મણ અને જૈન વચ્ચેના “ધર્મવિરોધનો સારો
 પરિણામ એ આવ્યો કે જેથી ભાષા સાહિત્યના ગ્રંથોની સંખ્યામાં
 સારો વધારો થયો.” ખેદની વાત એ છે કે એક માર્ગના પથિયો
 બીજા માર્ગના ગ્રંથોનું ગ્રહણ કરતા નથી” એ ખેદની વાત દૂર થઈ
 જૈન-અજૈન બંને એક બીજાના ગ્રંથોનું સમભાવે ગ્રહણ કરી મૂર્તર
 સાહિત્યના કલ્યાણના નિમિત્તભૂત થાઓ.

વિજયાદશમી.
 વિ. સં. ૧૯૭૩ પ્રિન્સેસરટીટ
 સુંબઈ.

માહુનલાલ દલીચંદ દેશાઈ
 બી. એ. એલ્ એલ્ બી.

શુદ્ધિપત્રક.

[મને પ્રાપ્ત થયેલ હસ્તપ્રતો પરથી તેમજ વાંચનદ્વારા જે કેંઇ શુદ્ધિઓ, યા પાઠાંતર, મૂલમાં સુધારા વધારા કરવા યોગ્ય જણાયેલ છે તે પૈકી કેટલાક અત્ર નોંધવામાં આવે છે:-મો. દં. દેશાઈ.]

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૫૦	કુટનોટ	તરતારને	તરવારને
૫૯	„	રાખી મૂકી	રાંતાડી મૂકી
૮૭	૨૪	કથં મુદ્ધસિતં	કથમુદ્ધસિતં
૮૭	૨૫	આઘ્રાણિ	આઘ્રાણિ
૮૮	૧૩	વિગતાકારં	વિગતાકાર
„	૧૫	મંદ્રાકાંતા	મંદાકાંતા
૯૪	૧૦ ને ૧૧ વચ્ચે	મૂકો-ટોસી મહાજન	
૯૫	૪ ને ૫ વચ્ચે	મૂકો-ફીયા મહાજન	
„	૧૦ ને ૧૧ વચ્ચે	મૂકો-વલીયાર મહાજન	
„	૧૯ ને ૨૦ વચ્ચે	મૂકો-ગાંધી મહાજન	
„	૨૩ ને ૨૪ વચ્ચે	મૂકો-સુતરીઆ મહાજન	
૧૦૧	૧૬ ખોટો ઉત્તર આપે-તોનું પાઠાંતર-પૂછ્યો ઉત્તર ન આપે.		
૧૦૨	૭ ને ૮ વચ્ચે ઉમેરો બેત:-		
		માદર જહિર દાનત, પિદર આવ્યાર ફરૌસિ;	
		પાતસાહ મીમ કર દન ફિરી આહરત મિયુની.	
૧૦૮	૧૨	પાડી	પીડા
૧૧૦	૧	અમ્હે	“ અમ્હે
„	૨૫	સહી	“ સહી
૧૧૧	૨૪	સ્વસ્તિહીનો રજોહીનો	સ્વસ્તિહીન રજોહીન
„	૨૪	વિવાર્જિતમ્	વિવાર્જિતે
„	૨૫	અશુદ્ધદસદસ્તે	અશુદ્ધદસદસે

शृङ्ख	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११३	२०	अति	कुमति
११४	२५	अधपति	अथ पति
११५	२३	सुखतान	सुखताण्यु
११७	२२	उपरांत	अक्षरं [=उपरांत]
११८	१८	आम	आस
११९	२०	न साथ	अनुसाथ
१२०	१	शनसेन	शरसेन
१२१	१७	हत्या	हत्या
१२२	४	गेहेलि	गेहेलि कारिलि
१३०	३	स्तवतां	तुवतां [=स्तवतां]
१३५	१६	सकृदुच्चरिते	सकृदुच्चरितं
१४७	२	चित्तनं	पत्तनं
"	८	निर्मासयति	निर्भर्त्सयति
१५३	२० ने २१ वच्ये उभेरेः—		

यदुक्तं श्रीसिद्धांते—

असंख्यं जांबिय मा पमाप-जरा०

१५८	२	सम	कुशु
"	४	नवसमयी	नवमा रसभाहि
१६४	८	सरस	सहस [=हस]
१७१	११	समावियु'	समावियु'
१७४	१५	अक्ष नल	पुष्प श्लो३ नल.

નવીન અંકો.

અંક.	નામ.	કિંમત.
૪૪.	શ્રી પિંગનિર્યુક્તિ વૃત્તિ:—મહત્ શીલોસોદર શ્રીમન્મલ્લય- ગિરિ કૃત વૃત્તિયુતમ્ ૧-૮-૦	
૪૫.	શ્રી ધર્મસંપ્રદ-ઉત્તરાર્દ્ધ—શ્રીમાન્માન વિજય પ્રણીત, ન્યાયાચાર્ય શ્રીયશોવિજય કૃત ટિપ્પણી સમેત, આમાં શ્રીયશોવિજયજીના પોતાના હસ્તાક્ષરની બે પ્રતિકૃતિયો આપવામાં આવી છે. ૧-૪-૦	
૪૬.	શ્રીઉપનિષદભવપ્રપંચાકથા—શ્રીમાન્ સિદ્ધર્ષિ સાધુ પ્રણીત—પૂર્વાર્દ્ધમ્.—આમાં જીવોના હિતાર્થે કથારૂપે ભવબળ-ભવપ્રપંચને સારી રીતે ધટાવવામાં આવ્યો છે. ૨-૦-૦	

શ્રીઆનન્દકાવ્ય-મહોદધિ.

ભૌતિક ૬ હું.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat.

Died 1906 A. D. Bombay

श्रेष्ठी देवचंद लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैकमाद्वे

कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९६२ वैकमाद्वे

पौषकृष्णनृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

શ્રી રવચંદ્ર લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્યાર ગ્રંથાલયે—
વાચકે શ્રીનયનુદરે વિરચિત—

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

મંગલાચરણ.

(અનુષ્ટુપ્ છંદ.)

‘અર્હત્સિદ્ધ’ ગર્જેદ્રોપાધ્યાય સાધૂંશ્ચ શારદામ્
ગુરુમણમ્ય સદ્રૂપ-ચંદ્રરાસં તનોમ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

‘શૃંગાર’ હાસ્ય કરુણાદ્ભુતવીર ભયાનકાઃ
રૌદ્રાભિભત્સશાંતાશ્ચે દિમૈનવરસૈર્યુતમ્ ॥ ૨ ॥

(વસ્તુ છંદ.)

આદિ જિનવર આદિ જિનવર અજિત અરિહંત,
સંભવ અભિનંદન સુમતિ પં મપ્રભ સુપાસ ૧સસિપદ,
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરુ વિભલ તહ;
અનંત ધરમ શાંતિ કુંથુ અર મહિ મુનિસુવ્રતસ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરજિણુ, વંદું ૧વાંછિત કામિ. ૧
સિરિ સીમધર (૨): ૧પમુહ જિણુવીશ,
વિહરમાનવંદું વિધેં સકલ સિદ્ધિ ૧સન્નિધિપાઈ,

૧, અરિહંત. ૨, આચાર્ય. ૩, શૃંગાર રસ, હાસ્ય રસ, કરુણા
રસ, અદ્ભુત રસ, વીર રસ, ભયાનક રસ, રૌદ્ર રસ, બિભત્સ રસ,
અને શાંત રસ આ નવ રસ છે. ૪, અંદ્રપ્રભ. ૫, ઇચ્છા પૂર્ણ કર-
નાર. ૬, પ્રમુખ. ૭, નજીક.

(૨)

રૂપમ્'દુ'વરસાસ.

અવ્યય 'અનાદિ' અનંત ગુણ 'ગુણાતીત' નિર્લેપ ધ્યાઈ;
આચારિજ ઉવજ્જાય તિમ સર્વ સાધુ ગુણવંત,
નમું પંચ પરમેષ્ઠિ એ ભક્તિભાવે ભગવંત. ૨

પુંડરીકહ પુંડરીકહ 'પમુહ' ગણધાર,
ઐહહસે' ખાવન્ન સવિ લગ્નિધિ સિદ્ધિમહિમા મણ્ડહર,
ગોતમસ્વામિ ગુણનિલો 'પદમ સીસ સિરિ વીરજિણુવર;
તૂઠો સેવકને દિયે 'અવિચળ આઠે સિદ્ધિ,
સો ગોયમશુદ્ધરાજ મુજ આપો 'અવિરલ બુદ્ધિ.

સખળ સમરથ સખળ સમરથ સકળ જે શક્તિ,
૧૦ પદ્મભાવર્ધ અક્ષેસરી પમુહ દેવી ૧૧ દુરિતાપહારિણી,
જિનશાસને' ભગતી ઋદ્ધિવૃદ્ધિ સવિ મુખકારિણી;
ધીર [ધીર] ચિત્તે ધધો ત્યજી ૧૨ ધવળ ધરૂં તસ ધ્યાન,
ધાતા ધૂમ ધીદાયકા ૧૩ ધૂર ગાઉ ગુણગાન. ૪

(ઐપાર્થ છંદ.)

જિનપતિમુખપંકજ ભારતી, સા સામિણી વંદુ' ભારતી;
૧૪ વિષમ વિયોગ કષ્ટ વારતી, ભવસમુદ્ર ૧૫ હેલાં તારતી. ૧
પ્રહ્લાણી વાણિ સરસતી, નમો નમો શ્રી વિદ્યા સતી;
૧૬ વિશ્વેશ્વરી સાંભળ વીનતી, અવિચળ વચન આપ ભગવતી. ૨
પ્રહ્લાજ્ઞાની યોગી યતી, આરાધે વંદે એક ચિતી;
જો તું તેહને ૧૭ તૂઠી રતી, તો તે સિદ્ધ થયા મહામતી. ૩
જેણે તું સેવી ૧૮ શાસ્વતી, તે સહિ પામ્યા ૧૯ પંચમગતી;

૧, ન ચળે એવા. ૨, આદિ રહિત. ૩, અંત રહિત. ૪ ત્રિગુણથી
અતીત થયેલ. ૫, લેપ રહિત. ૬ આદિ-વગેરે. ૭ પહેલા. ૮ ન ચળે
એવી. ૯ બહુજ. ૧૦ પદ્માવતી. ૧૧ પાપ નાશ કરનારી. ૧૨ ઉજ્જવલ.
નિર્મલ. ૧૩ શરૂવાતમાં. ૧૪ કદંગા-અધરા. ૧૫ સહેજમાં. ૧૬ વિશ્વની
અણીઆણી. ૧૭ એક રતિભર તુલ્યાન થય તો. ૧૮ હમેશાં. ૧૯ મોક્ષ.

જે તુજ નવિ માને^૧ દુર્મતી, તે હહે^૨ દીન દંડ દુર્મતી. ૪
 સેવક પ્રતે સદા પાળતી, વિષમ^૩ વેગે^૪ આપક ટાળતી;
^૫હંસાસણી^૬ ગજગતિ ચાલતી, હંડિ^૭ ત્રણે જીવન મ્હાલતી. ૫
 દક્ષિણ કર પુસ્તક છાજતી, કમળ કમંડળ કરી^૮ રાજતી;
 ૧^૯વાઝે વીણ મધુર મલપતી, સેવ કરે^{૧૦} મુર નર જૂપતી. ૬
 ૧^૧વડ મહિમા ૧^{૧૨}મહિયળ ગાજતી, ભક્તતાણી^{૧૩} ભાવઠ ભાજતી;
 ૧^{૧૪}અશુભ વર્ણ-માળા માંજતી, ૧^{૧૫}નિર્મળ જ્ઞાનદષ્ટિ આંજતી. ૭
 જયકારી યોગિની જાગતી, સકળ કરો સેવક વીનતી;
 આપી સકળ વાણિ સરસ્વતી, સુખ સુખ વસિ અમૃત વરસતી. ૮
 સેવકતાણા હૃદય ઠારતી, ૧^{૧૬}દુર્જન-મદ હેલાં વારતી;
 ૧^{૧૭}હરતી આરિ કદમ્બ આરતી, મંગળમાળા ૧^{૧૮}વિસ્તારતી. ૯

૧ નહારી જુદિવાળા. ૨ નહારીગતિનો દંડ તે કંગાલો મેળવે છે.
 ૩ ઝટપટથી. ૪ દુઃખ-કષ્ટ-વિપત્તિ. ૫ હંસની ઉપર સ્વારી કરનારી.
 ૬ હાથણીની પેઠે મધુરી સુંદર ચાલ ચાલતી. ૭ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ.
 ૮ જમણા હાથમાં. ૯ શોભતી, ૧૦ વીણા (સરસ્વતીવીણા)
 બજાવે છે. ૧૧ દેવો, મનુષ્યો અને રાજાઓ. ૧૨ મોટા. ૧૩ પૃથ્વીમાં.
 ૧૪ પીડા નાશ કરતી-હરકત કરતી. ૧૫ નહારા દંધ અક્ષરો-‘હ ઝ ધ
 ર ધ ભ ખ ન’ અથવા અપશબ્દો અ‘ધ-પ’ગુ-અધિર-નિરસ-અર્થ-
 શત્ય-પ’થવિરોધી અપ્રિય કર્ણકટુ-અર્થવિરોધી-ભૂલાલંકારવાળા-મૃતકા-
 દિથી અપમાન રૂપ થનારી વર્ણ-અક્ષરપંક્તિ આદિને માંજ-સાદ કરી
 નાખતી. ૧૬ ત્રિધ્યાત્વતિભિર રોગથી પકડાયલી આંખોથી સત્ય-
 વસ્તુનું ચતાર્થજ્ઞાન ન થતું હોય તેવી નજરમાં જ્ઞાનનું સિદ્ધાંતન આં-
 જવાથી નજર નિર્મળ-રોગરહિત-તત્ત્વજ્ઞાન સહિત થાય છે. ૧૭ દુષ્ટ
 નિંદકોનો અહંકાર સહેજમાં દૂર કરતી. ૧૮ ચતુ-પાપ-મેલ અને
 ચિંતાને દૂર કરતી. ૧૯ ફેલાવતી.

મ્હેલી ગાથાથી નવમી ગાથા સગી એકજ પ્રકારના પ્રાસ
 મેળવી કવિએ પોતાની જુદિની અમરૂતિ બતાવી છે.

માત મયા કરી મુજને ઘણી, કર સુદષ્ટિ હવે સેવક ભણી;
 સુવચન સરસ સુવિદ્યા આપ, ^૧વિષુધમાંહિ મોટો કરિ થાપ. ૧૦
 સરસતિ તૂઠી આપે રાજ, સરસતિ ^૨સંપૂરે સવિ કાજ;
 જેહને મુખ સરસતિનો વાસ, તેહના ^૩સુર માનવ સવિ દાસ. ૧૧
 સરસતિ માને ઈંદ્ર ^૪દિણેંદ્ર, હરિ હર બ્રહ્મ ચંદ્ર ^૫નાગેંદ્ર;
^૬ષટ્ દર્શન સરસતિ ગુણુ ગાય, સઘળે બ્યાપી સરસતિ માય. ૧૨
 સરસતિ વિના ન દીસે કોય, જે જે જાણુ ચતુર જે હોય;
 વિષુ સરસતિ કો વચણુ મ ભાખ, સૂત્ર ભગવતિમાંહે સાખ. ૧૩
 અક્ષર નમો જા'ભીએ લિવી, તિહાં એ ધુરિ ^૭સૂઅદેવી કવી;
 વીતરાગની વાણિ સાર, એક ચિત્તે ઓળગું ઉદાર. ૧૪
 ચૌદે પૂરવ અંગ અચાર, બાર ઉપાંગ મૂલસૂત્ર ચાર;
 પ્રવર પ્રકીર્ણક છેદ વિચાર, ટીકા ચૂણિ ન લાભે પાર. ૧૫
 સૂત્ર અર્થ જે અછે અનંત, તે પણુ સકળ ગમ્ય ભગવંત;
 પ્રકરણુ સાર સરસ સંખંધ, ચિત્ર ચરિત્ર અનેક પ્રખંધ. ૧૬
 વદ છંદ બ્યાકરણુ પુરાણુ, ધર્મ-શાસ્ત્ર સાહિત્ય સુજાણુ;
 લક્ષણુ તર્ક નિઘટુ અપાર, નાટક શાટક ને અલંકાર. ૧૭
 આગમ નિગમ અંથ સુવિશેષ, જ્યોતિષશાસ્ત્ર ગણિત નિઃશેષ;
 પિંગળ ગીત ભરહના ભેદ, લિપિ અષ્ટાદશ આશુર્વેદ. ૧૮
 ષટ્ ભાષા વિદ્યા નવનવી, મંત્ર ચંત્ર કલ્પ માનવી;
 સકળ શાસ્ત્ર ભારતી-ભંડાર, તે વિણુ કિણુ ન લાધો પાર. ૧૯
 શબ્દ નથી કો 'શારદ વિના, સકળ અંથ શારદ-સ્થાપના;
 જેહને તૂઠી ^{૧૦}વાણિમાત, ^{૧૦}તિહું ભુવને તે થયો વિખ્યાત. ૨૦

૧ પંડિત. ૨ સર્વ કાર્ય પૂર્ણ કરે. ૩ દેવો માનવો વગેરે
 બધા જે વિદ્યાન હોય તેના સેવા કરનારા થાય છે; કેમકે જગતમાં
 વિદ્યાનું મહા માન છે. ૪ સૂર્ય. ૫ વાસુકી સાપ વગેરે. ૬ જૈન-
 બૌદ્ધ-શૈવ-આર્વાક-વેદાંત-સાંખ્ય. ૭ શ્રુતદેવી. ૮ સરસ્વતિ વગર.
 ૯ સરસ્વતિ. ૧૦ સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

માતા સુને મયા ઉદ્ધારિ, ^૧કુવચન-કઠિન-કુબોલ નિવારિ;
 આવી મુજ મુખ કરે નિવાસ, પૂરે માહરા મનની આશ. ૨૧
 રૂપચંદ્ર ગુણવંત કુમાર, વિલસી લોગ તનયો સંસાર;
 બોલું સરસ તેહનો રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉલ્લાસ. ૨૨
 સુપ્રસન્ન જો થાઓ માત, તો હું તેહનો કહું અવદાત;
 રખે માય ^૨પણ અધવિચ રહે, તો તૂટી શારદ ઈમ કહે. ૨૩
 માંગ વચ્છ વર તૂટી આજ, તાહરાં સકળ સીંગથી કાજ;
 તાહરે વદન કર્યો મેં વાસ, રચને ^૩શ્રવણ સુધારસ રાસ. ૨૪
^૪અભિનવ ^૫સરસ કથા-કલ્લોલ, ^૬વેધક મુખમંડળ તબોળ;
 બોલેબોલ સકળ નિર્મળા, આપી ^૭વિબુધરંજની કળા. ૨૫
 પામી સરસતીમાયપસાય, હવે પ્રણમું શ્રી ગુરૂના પાય;
 ગુરૂવિષ્ણુ કુણુ દેખાડે માગ, ગુરૂવિષ્ણુ કિશું ન લહિયે લાગ. ૨૬
 ગુરૂદીવો ગુરૂ^૮ દિણ્યર સમો, તે સહિ ગુરૂને સુંદર નમો;
 શિવગૂઠે ગુરૂ ત્રાતા હોય, ગુરૂગૂઠે ત્રાતા નહિ કોય. ૨૭
 માય આપ તે સહિ ગુરૂ સોય, બંધુ મિત્ર પ્રિયંકર જોય;
^૯ત્રાણુશરણુ ગતિમતિ ગુરૂરાજ, ગુરૂ ગિરૂવા સારે સવિ કાજ. ૨૮

૧ નહારાં વાઙ્મયો-અપશબ્દાદિ. કઠિન કોષની લાગણી દુભાય તેવા-કુબોલ-ગુહા બોલ-અયુક્ત વચન. ૨ રાસ પૂરો કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે તે કોષ વિદ્ય નડતાં અધવચ અટકી પડી મનની હુંસ મનમાંજ રહે તો તું તુષ્ટમાન થયાતું ઉપહાસ થાય માટે આશા પૂર્ણ કરજો. ૩ કાનને અમૃત જેવો મીઠો લાગે તેવો રાસ. ૪ નવીન પ્રકારનો. ૫ નવે રસથી ભરપૂર-શૃંગાર-હાસ્ય-કંઠુણા-રૌદ્ર-બિભાસ-આદ્યુત-જ્ઞાંત-વીર-ભયાનક-એ નવ. ૬ જે મનુષ્યો રસ અલંકાર ભાષાભેદ-ઉક્તિ-ધ્વનિ-અંગાર્થ આદિને સમજનારા અને મર્મવચનોની માધુરીમાં રસબસ થનારા છે તે મનુષ્યોના મુખને તંબોલની પેઠે શોભાવનાર નીવડે તેવો રાસ. ૭ પંડિતોનું મનરંજન કરવાની કળા. ૮ સૂર્ય. ૯ શરણે આવેલાને ખ્યાવનાર.

ગુરુવિષ્ણુ ભુવ કુગતિ રડવડે, ગુરુથી ઉચી પદવી ચડે;
 કેશીગુરુ પ્રદેશીભૂપ, જિમ પડતો રાખ્યો ભવકૂપ. ૨૯
 જેણે બાળપણથી ધૂરે, માઈ પ્રમુખ ભણાવ્યા ગુરે;
 જેણે જૈનતણી દેઈ દીખ, ઉત્તમ ધર્મ શિખાવ્યાં શીખ. ૩૦
 જેણે દીધું સમકિતદાન, જેણે ભણાવ્યાં અંથજ્ઞાન;
 જેણે શીખવ્યા વિનય વિચાર, જેહતણો મોટો ઉપકાર. ૩૧
 તે ગુરૂપય નિત ધોઈ પીજિયે, તોય ઉસીકળ નહિ થીજિયે;
 હું છું મૂઠ માનવીબાળ, સુપ્રસન્ન હો સુગુરુ દયાળ. ૩૨
 કર્મ પાપને દૂરે કરે, શ્રી અરિહંત ધ્યાન મન ધરે;
 ૧ભાવના બારે ભાવે સદા, સ્તવે એક જિનવર-ગુણ મુદા. ૩૩
 મેઘતણી પરે વરસે વાણિ, રૂપ પુરંદર ગુણમણિ ખાણિ;
 ગુણમંડળ સંયમી સુભાણ, નિત આરાધે જિનવર આણ. ૩૪
 પદ પદમક્ષર ઉત્તમ નામ, તે સહિ ગુરૂને કરિ પ્રણામ;
 લહિ પ્રસાદ સૂયો સર્વનો, મ્હેલી બોલ સકળ ગર્વનો. ૩૫
 આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી ૨બુહાર;
 વિભુધ સંત બાણી ઉપકાર, કૂડું હોય ત્યાં કરજો ૩સાર. ૩૬
 કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, ૪કવિતભાવ તો વિરલા લહે;
 ૫સોઈ કવિત જેણે દુશ્મન દહે, -પંડિતજન પરખી ગહગહે. ૩૭
 શારદ માત વસિ સુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રંગિ;
 સુષુતાં સ્વરસ ૬સુવેધકબોલ, હર્ષતણા વધશે કદલોલ. ૩૮

૧ અનિત્ય, અશરણુ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુભિ, આ-
 શ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોકસ્વરૂપ, બોધિદુર્લભ, અને ધર્મભાવના આ બારે
 આવના ભાવવી. ૨ નમસ્કાર-પ્રણામ. ૩ સંભાળી લેશો-સુધારી લેશો,
 ૪ ભાવના રહસ્યને સમજનારા મનુષ્યો કોઈકજ છે. ૫ સત્ત્વ સારી
 કવિતા જોઈને બળીમરે અને પંડિત આનંદમાં લીન થાય. ૬ મનને
 બોધ આપી-હૃદયને સુબોધથી વેધનારા.

ઈષ્ટદેવ પ્રભુમી શુરપાય, ગાઈશું રૂપચંદ્ર-નિરિચય;
 અવશ્ય-સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ્ર-ચરિત્ર. ૩૬
 શ્રોતા કવિ વાણિ મન ધરો, રખે કોઈ વિચ 'વિકથા' કરો;
 'અપ્રતિબદ્ધ સભામાંહિ' ભેચ, કવિ ચતુરાઈ નિષ્કળ હોય. ૪૦
 જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વફળ અંધ ભતોર;
 તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, બાણ પ્રતો' શું કહિયે બહુ. ૪૧
 નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તે સહુ આણુંદપૂર;
 રૂપચંદ્ર સુકથા-કલ્લોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોળ. ૪૨

(દુહા છંદ.)

રૂપચંદ્ર કુણ ? કિહાં હવે ? કિમ તિણે' કર્યા વિલાસ ?
 મુગ્ધુ યોગે' સમય લહિ, કિમ પામ્યો સુરવાસ ? ૧
 સોભાગી મુંદર મુધડ, ધીર વીર ગંભીર;
 શુણ્ય એ આદિ અલંકર્યો, પુણ્ય પવિત્ર શરીર. ૨
 તેહતણો ધુરથી હવે, સહુ સંબંધ રસાળ;
 એકમનાં આદર કરી, સુણજો આળ ગોપાળ. ૩
 જ'બૂદ્ધીપ સોહામણો, પહિલુ વર્તીકાર;
 લખ થોજન તે દીવના, મધ્ય ભાગ વિસ્તાર. ૪
 ભરતક્ષેત્ર તે માંહિલું, પાંચસે' થોજન છવીશ;
 છ કળા અધિકી જીપરે, ઇમ ભાષે જગદીશ. ૫
 દાહિણ્ય ભરતમાંહિ વિવિધ, આર્ય અનાર્યહ દેશ;
 વસે વિશેષે નામ સવિ, તે કુણ લહે અશેષ. ૬

(ચોપાઈ-છંદ.)

શાસ્ત્રમાંહ સાદી પચવીશ, આર્ય દેશનાં નામ કહીશ;
 'અંગ ભંગ કાશિ પ'ચાળ, કલિંગ કુરુજંગલા કુણાળ. ૧

૧ નકામી વાતો-ગપાં-રાજકથા-દેશકથા-ભક્તકથા-ઐકથા
 આદિ વચમાં કરી આનંદમાં ખસેલ ન પહોચાડશો. ૨ મર્યાદા
 રહિત-દંગ વગરની. ૩ આ સાડા પચ્ચીશ દેશ આર્ય-પવિત્ર ધર્મના
 મર્મ બહુવાના અધિકારી છે.

સિંધુ સુરઠ સાંડિલ વૈરાટ, વચ્ચ વિદેહ ચેલી વળી લાટ;
 દ્વિંગી મલય દશાર્ણ છ વર્ત, માગધ કેગઈદેશ કુશાર્ત. ૨
 કોશળ તિમ તિરૂદેશ સમૃદ્ધ, સૂરસેન કેરો વળિ અદ્ધ;
 ઉત્તમ દેશતણાં એ નામ, જિનકંલ્યાણકકેરાં ઠામ. ૩
 શ્રી જિનધર્મીતણાં નિવેસ, હુવે વિશેષે એણે દેશ;
 પંચમ કાળતણો બળ થયો, જિન ધર્મ ઘણે વિષ્ણુએ ગયો. ૪
 આઠન પ્રમુખ અનારજ ઘણા, સમ્યગ્ નામ ન લહું તે તણા;
 રૂપ પારસી હબસ ફિરંગ, ખુરાસાન કાબુલહ ઉતંગ. ૫
 ચીણા મહાચીણાદિક મકા, બાબરકૂલ બલોચીતકા;
 પાણિપંથ [પંત] પ્રકટ મુલતાન, સ્ત્રીરાજ સવાલખ અસમાન. ૬
 બલધર કેર્ણાટ કેનોજ, કુંકણ કાશ્મીર કેંબોજ;
 મેદપાટ મલબાર હમીર, દેશ તિલંગ કચ્છ ને કીર. ૭
 ગૌડ ચીડ ચૌડ નમિયાડ, મરહઠ દક્ષણદેશ નબાડ;
 ગુર્જર વાગડ કાન્હડ લોટ, માળવ મરૂથળી નવકોટ. ૮
 એમ એ દેશ કેતલા કહ્યા, અપ્રસિદ્ધ અણુપ્રીછયા રહ્યા;
 ધર્મીમુખા દેશમાંહિ લગ્યા, અવર અનારજ અળગા ટળ્યા. ૯
 સકળ દેશ મંડન માળવો, જિહાં દુકાળ નામે ટાળવો;
 સકળ ભૂમિ જિહાં સદા સુગાળ, બાણે સુર નર બાળગોપાળ. ૧૦
 વડી વડાઈ દેશની એક, લખમીપતિ જ્યાં લોક અનેક;
 દેતાં દાન 'ન ખંચે હાથ, મારગિ' સુખી સદા વહે 'સાથ. ૧૧
 ઠામ ઠામ કોલહુ પીલાય, 'રસની સરસ પરખ મંડાય;

૧ હાથ પાછો ન ખેંચે-જેને તેને અનુકંપાવડે દાન દીધાજ કરે. ૨ વટેમાર્ગનો સાથ. ૩ શેલડીના કોલ્હુ ફરે ત્યાં જે જાય તેને રસ પાય છે એથી જાણે રસ પાવાની પરખ માંડી હોય તેમ સરસ રીતે-હસી ખુશીથી રસ પાતાં દેખાવ જણાય છે; કેમકે પરાણે વટે-માર્ગને રોક્ષીને રસ પાય છે.

પ્રાણે પંથીજનને પાય, તેહનો ઉલ્લટ કહ્યો ન જાય. ૧૨
 યૌવાં સરસ ચરે શેલડી, વાડી બહુ દ્રાખજ વેલડી;
 સફળ વૃક્ષ ફળ લિયે સહુ ચડી, ન કરે કો આડી લાકડી. ૧૩
 વસતી સીમ દિવસ રાતડી, કોઈ ન જાણે ભય વાતડી;
 સદાકાળ કણ નિબપતિ વડી, પરદેશી કાઠે ભૂખડી. ૧૪
 વિપુળ વાસ સેરી સાંકડી, વઢે ન કો લાખા વાંકડી;
 ગોરસ બહુલ ભેંશ ગાવડી, ન પિયે કોઈ છાશ રાખડી. ૧૫
 દેશ ભલો જ્યાં ધીની ઘડી, ગુળ સખર ગહું ગુળપાપડી;
 સાકર સખળ ખાંડ થડ-હડી, સકળ વસ્તુ સુંઘી કર ચડી. ૧૬
 જિણુ દેશે ન પડે ખૂખડી, ન કો પુરૂષ નારી સુંખડી;
 બોલે ન કોઈ પહીન ભાખડી, કામિનીશિર સોવનરાખડી. ૧૭
 પટોળીજ પહિરી પડવડી, રૂપેં અવર દેશઝી નડી;
 રચણુજડી ઓઢી ઘાટડી, ચમકંતી ચાલે વાટડી. ૧૮
 કુંળી કમળ જેમ પાંખડી, આણુયાળી આંજી આંખડી;
 સ્થામા કામતણી ચોરડી, પ્રિયશું રાસ રમે ગોરડી. ૧૯
 દેશ ભલો જ્યાં નહીં ચોરડી, પ્રીતિ ઘણી પણ નહીં કોરડી;
 અંગ આભરણુ ધરી સુદ્રડી, સઘળે સુવે નિચિંત નિદ્રડી. ૨૦
 સીમ ન રહે અણખેડી પડી, રાય પ્રજાની વિધિ ચોપડી;
 ઉન્હાળે આંખા સાખડી, શીતળજળ કોમળ કાકડી. ૨૧
 નગર સમાન વસે ગામડી, પાળે આણુ રાય કામડી;
 સહ જળ સર ફૂવા વાવડી, પૂજે પાય તાય માવડી. ૨૨
 શ્રાવકજન મુનિપાત્રે પડી, લેઈ આરાધે વ્રત આખડી;

૧ છાર-ગશુ. ૨ વિશેષ વસ્તી. ૩ પોકાર-ભૂખનો પોકાર.
 ૪ કંજૂસ સ્વભાવની-તોખરો ચડ્યા જેવું મ્હોં રાખનારી. ૫ ગાળ-
 મ્હેણાં ટોણાં. ૬ લૂખી પ્રીતિ નહીં-ફક્ત મતલબ પૂરો પડવા જેટલી
 નહીં; પણ શિર સાટે જોડેલી પ્રીતિવાળાં હતાં.

માને સવે પ્રતિ કાપડી, કે ન સકે માંહોમાંહિ બિડી. ૨૩
 કોઈ ન લોપે કુળ-લાજડી, બહુલાં ધન બહુલા ^૧સાગડી;
 પાળે નિજ વાચા પરગડી, અસુખ કોઈ નાવે અધધડી. ૨૪
 લલ્લના હયા વિવેક વિચાર, રૂઠા ગુણ રૂઠા આચાર;
 તે સઘળાં માળવા મઝાર, ભલે દેશ સરજ્યો સંસાર. ૨૫
 તેહ દેશના તિલક સમાન, ^૨અલકાપુરી દીને ઉપમાન;
 ઊભેણી નગરી ^૩ઉદામ, હરખે લોક સુણી જસ નામ. ૨૬
 ઝઘલદેવ બેટો અવયંતી, એ નગરી તેણિ વાસી ખંતિ;
 બનિ આદિ એ પુરી પુરાણ, મોટો જેહતણો મંડાણ. ૨૭
 ગઠ પાખળ ખાઈ જળભરી, અન્યાઈ કે ન સકે ફિરી;
^૪ચઉપખેર કોઠા દઢ પોળ, ઊપર કોસીસાંની ઝોળ. ૨૮
 હરસિદ્ધ પીઠતણો અહિઠાણ, હોરવ વીરતણાં બંધાણ;
 દેવી દેવતણા બહુ વાસ, તે પણ પરતિષ (પ્રત્યક્ષ) પૂરે આશ. ૨૯
 નગરમાંહિ કોટિધ્વજ ઘણા, લાખેસરીતણી નહીં મણા;
 લાખમી સહુ વિલસે આપણી, ^૫પૈશૂન્યતા નહીં કહિતણી. ૩૦
 શિખરબદ્ધ જિનવરપ્રાસાદ, અહનિશિ વાજે ઘંટ નિનાદ;
 ઊપર હેમકળશ ગહગહે, સોવન-દંડ-ધ્વજ લહલહે. ૩૧
 ચોઢી પ્રવર ભલી ^૬પોષાળ, સુનિવર જીવહયાપ્રતિપાળ;
 બેઠા ધર્મકથા તિહાં કહે, ધર્મી સત્યધર્મ ^૭સદહે. ૩૨
 ‘હરિ’ હરિ બ્રહ્માદિકનાં બોય, બહુ પ્રાસાદ અછે વળિ સોય;
 બ્રાહ્મણ વાંચે વેદ પુરાણ, કરે સહુ નિજ ધર્મ વખાણ. ૩૩
 ધવળગૃહે વ્યવહારી વસે, દેશી પરદેશી ઉદહસે;
 સાત ભૂમિ ઉંચાં માલિયાં. ચિત્રિત ગોખ વિવિધ જાળિયાં. ૩૪

૧ ગાડાં હાંકનાર. ૨ કુખેર બંડારીને વસવાની નગરી. ૩ મનોહર.

૪ ચોખેર જુરજ દરવાજા કાંગરાથી શોભતો કોટ. ૫ ચાડી યુગલી

૬ ઉપાગ્રય-પૌષધ કરવાનું મકાન. ૭ કબૂલ કરે. ૮ વિષ્ણુ. ૯ મહાદેવ.

નિર્મલ ભીંતતણી જે મુખા, દીપતેજ તિથે કીધાં મુખા;
 ભૂમિતળે બલ હાળ્યા કાચ, જનભણે દ્રહ બરિયા સાચ. ૩૫
 માંહિ સ્ફટિક રત્નની ભીંત, તિહાં રમતિ પ્રિયશું એકંત;
 નારી 'નવોઢા લાજે બહુ, બણે આ ઉભા છે સહુ. ૩૬
 સુંદર ગોખ માળનિ શ્રેણિ, કામિનીગણુ ખેસે જવ તેણિ;
 દેખી કામી ચિંતે ઇશું, દિવસે ચંદ્ર એ ભિગ્યો કિશું ? ૩૭
 મહાજન ન્યાત ચોરાશી વસે, દેતાં દાન ઘણું ઉલ્હસે;
 ઠામ ઠામ જિહાં 'શત્રુકાર, વસે વિપ્ર વિદ્યાભંડાર. ૩૮
 વર્ણુ અઢાર વાસ બૂબૂઆ, ઘર આંગણુ મીઠા જળકુઆ;
 માણિક-ચોક મનોહર ઠામ, ચોરાશી ચહુટાં અભિરામ. ૩૯
 બહાં હાટ વ્યવહારીતણાં, વિવિધ વસ્તુ લેણાં વેચણાં;
 સવિ કેહને મોટા વ્યાપાર, ક્ષણેકનો ન લહે 'પરિવાર. ૪૦
 એક ગોરા ને ડીલે ભર્યા, વાડ વાણોને પરવર્યા;
 પહિરી વીંટી પંચાગુળે, પેઢીએ ખેડા 'ચાકુળે. ૪૧
 ફાંદાળા ને ફાંદટ કુંછ, હાથથકી નવિ મહેલે મુંછ;
 રૂપે કરી રતનાલા શેઠ, આહક સાહમી માંડે 'દ્રેઠ. ૪૨
 કિહાં ઝવેરી ખેડા ખરે, મોતી રત્ન-પરીક્ષા કરે;
 કિહાં નાણાવટીકેરાં હાટ, કિહાં દોસી વોહરાવે પાટ. ૪૩
 કિહાં કપડી હટી કિહાં સાથુઆ, ખરવાસી ખાશરિયા જુઆ;
 કિહાં કરમી સોની વાણિયે, સોનાં રૂપાં કસિ આણિયે. ૪૪
 કિહાં વ્યાપારિ વડા વળિયાર, ખંગડિયા મોટા 'મણિયાર;
 જડિયા કડિયા ને સોનાર, 'સૂત્રધાર ઠંગર લોહાર. ૪૫
 ફેફળિયા ગાંધી નેસતી, ફડિયા પીઠ ન ચાંપે રતિ;
 ઘીવટિયે ઘી લાલે ઘણાં, મોટાં હાટ મુગધીતણાં. ૪૬

૧ નવી પરણેલી. ૨ સદાવર્ત-દાનશાળાઓ. ૩ નવરાસ. ૪ ગાદી
 ઉપર. ૫ નજર. ૬ ચૂડગર. ૭ મુત્યાર-સલાટ.

પટુવા સૂતરિયા પરગટા, વિસા વિસાઈ લિયે લટપટા;
 કિહાં દલાલ થઈ ઊપરવટા, વોહરાવે વેચાવે કટા. ૪૭
 કિહાં કંદોઈ ઘણાં ઘરહટા, સૂખડિયા સાથરિયા ઘટા;
 બેર કરી તોલે કોરટા, તો તે ઘાટે રાઈની સટા. ૪૮
 કિહાં કંસારા કરે પાલટા, કિહાં ૧છિંપા છાયલના પટા;
 રંગે રંગારા કિહી છટા, ગળિયારા ગળિયે કાલટા. ૪૯
 કિહાં ખાતરી સાળવી ગટા, તંબોળી માળી ઉદટા;
 મહંનિયા મોચી ખરસટા, ધોળી સહી ૨ધાંચા કરસટા. ૫૦
 કિહાં જુગારી રમે જુવટા, નગરનાયિકા ઘર નટવિટા;
 કિહાં મદમત મિલી લપટા, મદિરાપાન કરે ગટગટા. ૫૧
 કિહાં વેચાએ ૩મહીની મટા, કિહાં મંડાએ શાક સામટા;
 કિહાં ૪કવચ ૫આયુધ લિયે ભટા, જે દેખી નાસે કરિ ઘટા. ૫૨
 કિહાં ચેટક નાટકિયા નટા, રમે ભાત્ર ભાતરિયા જટા;
 બાજી બજાણિયા ખુતકટા, ઈંદ્રબળ દાખે ઉતકટા. ૫૩
 મસ્તક વડી વધારી જટા, કિહાં બેઠા દીસે બેગટા;
 સલજ નારી ચાલે સરગટા, નવિ મૂકે છૂટી શિરલટા. ૫૪
 કિહાં બડુઆ માંડે પંચોળ, માંહોમાંહે કરે એક ટોળ;
 ઠામ ઠામ કોતુકની કોડિ, બેઈ લોક રહ્યા મન કોડિ. ૫૫
 લાલે વિદ્યા મૂલિ મંત્ર, લાલે બેહણ મોહણ ચંત્ર;
 કામણ વશિકરણના લેદ, લાલે મારણ અરિ-ઉચ્છેદ. ૫૬
 લાલે ગણિયા ગારૂકળા, ભૂઆ ઉછાળે બાકુળા;
 શાકિનિ ડાકિન સીકોતરી, લિયે ભોગ ચોસઠાં ખરી. ૫૭
 ભારિ દિન મંડળ મંડાય, કોતુકિયાજન બેવા બાય;
 કો વિદ્યાવંત બાંધી સુઠં, મૂકાવે સઘળાંઈ સુઠં. ૫૮
 જેતલ શેખ ચક્ષ ચક્ષણી, વાસ વસે ચોસઠં ચોગિની;

તિહાં 'માનત મનાએ ઘણાં, સહુ કામિત પૂરે મનતણાં. ૫૯
મઠવાસિ સંન્યાસી વાસ, કહી કાપડીતણા નિવાસ;
'ભરડા સરડા 'ગરડા બહુ, ઉજેણીમાં લાલે સહુ. ૬૦
કે અલવેસર લોગી ભમર, કે રતનાળા ફૂળા કમર;
એકા ગોખે સોગઠે રમે, શાળિ દાળિ વિના નવિ જિમે. ૬૧
એક દાતાર દયાપર ઘણા, પીહર હીન હીન જનતણા;
છાના છેલ દાન એક દિમે, ધન પામ્યાનો લાહો લિમે. ૬૨
કેતો કહું નગર-મંડાણ, ઘર ઘર ઓચ્છવ ને કલ્યાણ;
વસે લોક તે ચતુરસુબાણ, પાર ન લાલે રાણો-રાણ. ૬૩
વાડી વન અનુપમ ઉદ્યાન, નંદન વનકેરો ઉપમાન;
કૂવા વાવ સરોવર ઘણાં, 'આશ્રમ તે 'પ'થિજનતણાં. ૬૪
મસાણ ગંધપિ નામ પ્રસિદ્ધ, તિહાંકણ છે મોટો 'વડસિદ્ધ;
રાક્ષસ ભૂત નિશાયરતણા, શાકિનિ પ્રસુખ રહેણ તિહાં ઘણા. ૬૫
નગરી આગળ ક્ષિપ્રા નામ, નદી સર્વદા વહે અભિરામ;
સર્વ લોકના તાપજ હરે, જળચર છવ 'રમણ બહુ કરે. ૬૬
તિણ નગરે મોટો રાજિયો, જેહનો જથ ત્રિભુવન ગાજિયો;
તપે જેમ તેજે 'આદિત્ય, રાજા વીરવિક્રમાદિત્ય. ૬૭
ધીર વીર ગિરુઓ ગંભીર, પરમપુરુષ પરનારીવીર;
ન્યાયવંત દાક્ષિણ્ય દયાળ, 'પરદુખકાતર તે ભૂપાળ. ૬૮
તૂઠો આપે કોડિ અનેક, સહિજે સવા કોડિનો છેક;
પંડિત પંડિતપ્રિય પરગઠો, જાણે પૂર્ણ અમીનો થડો. ૬૯
અયોનિસંભવ આકરો, રૂપસ્વી તેજસ્વી ખરો;

૧. બાધા-આખડી-માનતા. ૨. તપોધન આદાણ. ૩. ગરોડા.
૪ મકાન. ૫. વટેમાર્ગને માટે. ૬. સિદ્ધ વડ. ૭. કીડા-રમત-
ગમ્મત. ૮. સૂર્ય. ૯. પારકાં કુખ જોઈને કાયર થનારો-પરદુઃખને
દાળનારો.

સભામાંહિં બેઠો બળ ભયો, બાણે ઇંદ્ર દેવ પરવયો. ૭૦
 બેઠને મુખ વસિ શારદ સહી, લખમી રહી જિભણો કર ગહી;
 'કીરતિ ઉત્તમ ઠામ ન લહી, તે ભણી દેશવિદેશે ગઈ. ૭૧
 ધનુષતણી વિદ્યા વર એક, રાજવિક્રમ શીખ્યો છેક;
 માર્ગણુ તે મુખ સાંહમે થાય, ગુણુ તેના કિંગતરે જાય. ૭૨
 વિક્રમ ધાવ નિસાણે પડયા, કુટયા અરિમનરૂપી ઘડા;
 ગળિયાં તે નારીનાં નેત્ર, એ પણુ મોટો હુઆ વિચિત્ર. ૭૩
 સહાકાળ સર્વ હાતાર, કવિ કહે તે કૂડું એકવાર;
 નવિ હીધી વૈરીને 'પૃષ્ઠ, પરનારીને 'વક્ષ ન દષ્ટ. ૭૪
 શાળિભંજિકા રૂપેં મુરિ, બત્રીસે સિંહાસન ધરી;
 મોકલિયુંજ ઇંદ્ર મહારાજ, વિક્રમને બેસેવા કાજ. ૭૫
 પ્રબળ પરાક્રમ પૂરો ગુણી, સત્વવંત સાહસનો ધણી;
 કળિયુગ 'ત્યાગ અતુલ જિણે કિયો, સાચો સંવત્સર આંકિયો. ૭૬
 લોક પ્રતિ કીધો ઉપગાર, તે કહેતાં નહિ આવે પાર;
 કરે સેવ આગિયો વૈતાલ, પ્રભાપાળ ભૂપાળ હયાળ. ૭૭
 વિક્રમનો મોટો ભડવાય, સારો જગ પ્રણમાઓ પાય;
 અહનિશ ચૌદ છત્રપતિ ચંગ, ઓટે ઓળગ કરે અભંગ. ૭૮
 રાય રાણા ઓળગે અપાર, મંડળીક મોડોધા સાર;
 શેઠ સાર્થવાહ સેનાપતિ, સેવે અશ્વપતિ ગજપતિ. ૭૯
 સેવે શૂરા ક્ષત્રી ખરા, કહ્યા ન જાય તેહના વરા;
 રાજકુળી છત્રીશ વિશાળ, સેવે નરડ મરડ મુંછાળ. ૮૦

૧. વિક્રમ વગર ક્યાંય ઉત્તમ સ્થળ રહેવાનું સુકીર્તિને ન મળતાં
 તે દિશાના અંતે રહી; મતલબ કે તેની સુકીર્તિ દિશાના અંત
 લગી હતી. ૨ પીઠ. ૩ છાતિ અને નજર. જેણે નથી આપી. ૪ સર્વ
 રૈયતનું દેવું પોતે ચૂકવી આપે તોજ તેનો નવો સંવત્સર લખાય,
 જેથી વિક્રમે તેમજ કહ્યું હતું. ૫ ઓટલા આમળ રહીને વીનતી.

મંત્રિ મહામંત્રી મોટકા, કો નવિ ચૂકે જોળજ ચિકા;
 જલ રથ અથ રત્નભંડાર, સઘળ વસ્તુ અપરંપાર. ૮૧
 અંતઃપુરમાં નારી અપાર, ભામિનિ રૂપતણા ભંડાર;
 રત્નમંજરી લીલાવતી, પ્રમુખ પદ્મિની છે શુણ્વતી. ૮૨
 વિદ્યાકળા જ્ઞાન વિજ્ઞાન, ન્યાય નીતિ દ્વાન સન્માન;
 નથી કોઈ શુણ્વ જગમાંહિ તેહ, વિક્રમ અંગ ન હીસે જેહ. ૮૩
 સકળ ઋદ્ધિ ને સર્વ સમૃદ્ધિ, વિમળ બુદ્ધિ ને કામિત સિદ્ધિ;
 પ્રકટ પ્રતાપે પાળે રાજ, સકળ લોકનાં 'સારે કાજ. ૮૪
 આળમિત્ર બહુ બુદ્ધિનિધાન, ભટ્ટમાત્ર પહિલો પરધાન;
 'રાયતણો બહુળો સનમાન, 'વડ મહિમા જસ મેરૂ સમાન. ૮૫
 હવે તેહ નગરીમાં વસે, 'નિપુણ ન્યાય હુંતા નવિ ખસે;
 દયાવંત દાક્ષિણ્ય સુપ્રદક્ષ, ધનહત્ત શેઠ 'મહાજન મુખ્ય. ૮૬
 પરમાર્હત ને પુણ્ય પવિત્ર, નહિ કોઈ દુર્જન સહુએ મિત્ર;
 મહાજન તણાં કરે સવિ કાજ, કોઈ ન લોપે તેહની 'લાજ. ૮૭
 રાજા વિક્રમ કે બહુ માન, ન ધરે ચિત્ત કિંશું અભિમાન;
 નગરલોક તેહને વશ સદા, વાસ વસે તસ ઘર સંપદા. ૮૮
 હીરા માણિક મોતી ધણા, રૂપ સુવર્ણતણી નહી મણા;
 વિવિધ વસ્તુ પરદેશી સાર, ધનહત્ત ઘરે અપારાવાર. ૮૯
 પયપૂજે જિનવરદેવના, શુદ્ધ કરે સદ્ગુણસેવના;
 છોડે સર્વ 'પાપબ્યાપાર, દીન દુખીનો કરે ઉદ્ધાર. ૯૦
 અત્રુકાર આલેતો સદા, પદ્દર્શન પોપે તે સુદા;
 અહનિશિ રહિ લોકે પરવર્થો, શેઠ મુયશ સઘળે વિસ્તર્થો. ૯૧
 તસ ઘર ઘરણી ધનસુંદરી, રૂપે કરી રંભા અવતરી;

૧ પૂર્ણ કરે. ૨ રાજાનું. ૩ મોટા. ૪ ડાહ્યા. ૫ ચતુર. ૬ શેઠ.
 ૭ મર્ચાંદ-માઝા. ૮ અદાર પાપસ્થાન-પંદર કર્માદાન આદિનો બ્યાપાર.

જાણે 'આચરની કુંવરી, સતી શિરોમણિ શીળે ખરી. ૯૨
 ચતુરા 'અપકવર્ણી' દેહ, પિઉથું પાળે 'અવિહત નેહ;
 અહનિશિ રહે આભારણે ભરી, 'નિજ કર આપે દાને કરી. ૯૩
 પૂરિ પીહર ને સાસરે, અમૃત વાણિ સદા મુખ ઝરે;
 સુકુલિણી સોભાગિણિ સોય, 'ધરમ'ડન સા સુંદરિ હોય. ૯૪
 જિનવર ગુરૂપૂજા વંદના, કરે સાધવીની સેવના;
 વિનયવંતી દાતા ગુણ ધણે, સફળ જન્મ સા કરે આપણે. ૯૫
 મંદિરભૂષણ જાણે નાર, નારિ વિના શૂનો સંસાર;
 નારિ વિના નહિ શોભે સુચોભ, નારિ વિના નહિ ધરનો 'થોભ. ૯૬
 નારિ વધારે ગુણ નિર્મળા, નારિ ચડાવે ધરની કળા;
 ધરણીથી વાધે ધરવાન, ધરણીતણા ગુણ મેરૂ સમાન. ૯૭
 જિમ ચેતનાએ જીવ શોભિયે, સેનાએ રાજા થોભિયે;
 'અન્ધ પ્રતિષ્ઠા જિમ હુએ ગતિ', કવિતા મહિમા વાધે મતિ. ૯૮
 ઘંટાએ શોભા ગજતણી, આપ તે ચાલે જીવા ભણી;
 પતાકાએ પ્રાસાદજ જોય, વૃક્ષ ભલું છાંહે કરી હોય. ૯૯
 સોહે ચંદ્ર કળાએ સાર, દયાવંત દીપે 'અણુગાર;
 નયણથકી મુખ શોભા ખરી, તિમ ધર શોભે ધરણી કરી. ૧૦૦
 'ધરણી વિના કિમ હુએ સંતાન, ધરણી વિના કેા ન લહે માન;
 આવે સગાં પડણા સહી, સ્ત્રી વિણુ તે સચવાયે નહીં. ૧૦૧
 ૧૦૨ સૂધો બે પક્ષે કરી, ૧૧ત્રિહું પક્ષે નિર્મળા સુંદરી;
 અધિકો એક પક્ષ સ્ત્રીતણે, કાં પંડિત નારી અવગણે ? ૧૦૨

૧ લક્ષ્મી, ૨ અપકવર્ણના વર્ણુ જેવી સુવાસના અને સુંદરતા.
 ૩ પક્ષા રંગની. ૪ હાથ ધરેણેથી નહીં પણ દાનવડેથી શોભાયુક્ત
 રાખે છે. ૫ ધરને શોભાવનારી, ૬ મર્યાદા-નિયમ. ૭ ક્ષોડાનાં વખાણુ
 સારી ચાલથી. ૮ સાધુ. ૯ સ્ત્રી. ૧૦ આપનો અને મોક્ષાળનો. ૧૧ પિયર,
 સાસરું અને મોક્ષાળ.

સંસારી સુખ છે જગ બહુ, સ્ત્રીસુખ હેઠાં બાણો સહુ;
 જેહને સુખ નહી નારીતણું, તેહનું શું કહિયે ^૧ગૃહીપણું. ૧૦૩
 ગૃહિને પણ બેતાં સંસાર, સાર સહી બાણો મુનાર;
 રામા રતનબાણ જેહ બાણી, બુઝો માત તીર્થકરતણી. ૧૦૪
 મંગળીક સઘળે ઉદામ, અહવિ દેખ તું ઉત્તમ કામ;
 જેહને પુણ્ય પ્રબળ બહુ પરે, ઉત્તમ નારી અછે તિહુ ઘરે. ૧૦૫
 એક ^૨સૂમની ને ^૩સૂઅરમુહી, સુખ તોબડ નહિ બાણે કહી;
 આણે અંગ ઘણું અભિમાન, કડુઆબોલી ^૪કુત્સિતવાન. ૧૦૬
 મુખે ન સંતોષે કુણ પ્રતે, કૃપણપણું બહુળું ઘર છતે;
 અદેખી નેટ કરે અસમાધિ, બાણે અંગે વળગિ બ્યાધિ. ૧૦૭
^૫કામવિહૂણી ઘર ઘર ભમે, રૂઢી શીખ ન દીધી ગમે;
 નિર્લજ ^૬મામ ન રાખે કિસી, નારી ઘણિયે લાલે ઇસી. ૧૦૮
 પાપ ઘણાં પહોતે જેહને, ઇસી શંખિની ઘર તેહને;
 જે છે પુષ્ટ સુપુણ્યે કરી, તસ ઘર જેહવી ધનસુંદરી. ૧૦૯
 ધનદત્ત શાહ ધનસુંદરી નાર, સરખી ભેડ મિળી સંસાર;
^૭ગૌરીશંભુ ^૮રમાગોવિંદ, ^૯સચીઈદ્ર રોહિણિસું ચંદ્ર. ૧૧૦
 વાઝ વાણોતર સેં(શય)સાત, શ્રીદત્ત મુખ્ય કહ્યો વિખ્યાત;
 દેશ વિદેશ વખાર અપાર, વરતે લોક અપારાવાર. ૧૧૧
^{૧૦}મહિષી વૃષભ તુરંગમ સાર, દાસી દાસતણો પરિવાર;
 ધતદત્ત શેઠ પસાએ સહુ, લીલા લખમી વિલસે બહુ. ૧૧૨

(દુહા-છંદ.)

પુણ્યે સવિ સંપદ મિલે, પુણ્યે લીલ-વિલાસ;

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પુણ્યે ઘણી, પુણ્યે પૂગે આશ.

૧

૧ ગૃહસ્થાશ્રમ. ૨ કંબૂસ. ૩ સૂઅરના જેવા મહોંવાળી. ૪ નકારે વર્ણ-રંગ રૂપ. ૫ વગર કામે. ૬ મર્યાદા. ૭ પાર્વતી ને મહાદેવ. ૮ લક્ષ્મી અને વિષ્ણુ. ૯ ઈંદ્રાણિ. ૧૦ ભેંસ.

પુણ્યે પૃથિવીપતિપણ્ડ, પુણ્યે ભોગ સંયોગ;	
રૂપ નિરૂપમ પુણ્યથી, પુણ્યે તત્તુ નીરોગ;	૨
કંચન કોમળ-કામિની, ભોજન કૂર કપૂર;	
કીર્તિકથા કવિત્તરસ, એ પુણ્યહં અંકૂર;	૩
પુણ્યે કમળા ઘિર રહે, પુણ્યે સુયશ અપાર;	
ઇમ બાણી સહુ માનવી, પુણ્ય કરો અનિવાર.	૪
પુણ્યે તે ધનદત્ત ઘરે, સવિ સંયોગ સમાન;	
દીસે દિન દિન દીપતાં, મન નાણે અભિમાન.	૫
પુણ્યપ્રસાદે શેઠને, અછે ત્રણ્ય સુત ભેડિ;	
એક એક ગુણ આગળા, કિસી ન દીસે ખોડિ.	૬
રૂપદેવ પહિલો રસિક, ખીન્ને તે ગુણદેવ;	
ત્રીન્ને તે ગુણચંદ્ર ગુણિ, રૂપે જેહવા દેવ.	૭
પઠયા ગુણ્યા તે પારખુ, શીખ્યા કળા અનેક;	
ધર્મમતિ ધુરથી સુમતિ, બાણે વિનય વિવેક.	૮
સુકલીષ્ઠા સુંદર સકળ, હયાવંત હાતાર;	
વૃક્ષ જિસાં રૂળ હોય તિસ્યાં, ઇમ બાણો નિરધાર.	૯
કન્યા ઉત્તમ કુળતણ્વી, રૂપવતિ ગુણવંત;	
તે ત્રણે પરણાવિયા, બાપે' બહુળી ખંતિ.	૧૦
કનકશ્રી કમળાવતિ, કમળશ્રી અભિરામ;	
અનુકમે ત્રણેતણ્વી, કામિનીકેરાં નામ.	૧૧
સહુ કુટુંબ મુરનેહલું, ચાલે એકે ચિત્ત;	
હવે ચરિત્ર ચોથાતણો, સાંભળજો એકંત.	૧૨
સીંચાની પુટ સ્વાતિનું, બિંદુ ધરે જિન્મ ગેલિ;	
તિમ ધનસુંદરીએ' ધર્યો, ચોથો ગર્ભ મુમેલિ.	૧૩
સામા રંગે ધરે મણા, ભલા મનોરથ જેહ	
શેઠ સકળ ઉલટ ધરી, કરે સંપૂર્ણ તેહ.	૧૪

પ્રવર દિવસ પૂરે હુએ, શુભ વેળા શુભ વાર;

પુત્ર લહે ધનસુંદરી, વરત્યો જ્ય જ્યકાર.

૧૫

(ચોપાઇ-છંદ.)

ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, ભણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;

નવ રસ કવિ નયસુંદર વાણિ, પ્રથમ ખંડ પહોતો પરમાણુ. ૧

ઇતિ શ્રી રૂપચંદ્રાસે શ્રવણસુધાનામ્નિ પંચ પરમેષ્ઠિ
શાસનદેવતા સરસ્વતિ સદ્ગુરુ દેશ નગરી નરેશ્વર મંત્રી શ્રેષ્ઠિ
સુકુટુંબ રૂપચંદ્ર જન્મ વર્ણન નામ પ્રથમ ખંડ સમાપ્તમ્

ખંડ બીજો.

(વસ્તુ-છંદ)

નમવિ નિરૂપમ નવમિ નિરૂપમ પંચ પરમેષ્ઠિ,

શાસનદેવ તે શારદા સુગુરુ સાર કહું રૂપચંદ્ર,—

રાસ દેશ વર માળવો પુરિ અવંતિ વિક્રમ નરિંદ્ર;

તત્ત્વ મંત્રી ભટમાત્ર ભલો નગરશેઠ ધનહત્ત,

ધનસુંદરી તસુ ઉચરશું રૂપચંદ્ર હુવો પુત્ર.

૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

શારદમાતા સુખ સુખ વસી, વાણિ સકળ વિમળ હુલ્લસી;

બોલું બીજો ખંડ રસાળ, સભા સહુ સુણીને સુવિશાળ. ૧

શુભ ગ્રહ યોગે ભયો ^૧ભત; હરખ્યાં માત તાત ને જાત;

શેઠ પાસે ગઈ સુવધામણિ, આપે ^૨જિન્હા-સોવનતણી. ૨

શેઠ મહોત્સવ માંડે ઘણો, હર્ષ ન માએ હૈયાતણો;

તરિયા તોરણ વનરવાર, ધબ ગુડી લહકે સુકુમાર. ૩

૧ પુત્ર. ૨ વધામણીમાં સોનાની છબ આપી; કેમકે છબવડે

વધામણિ આપી માટે સોનાની છબ આપી ફાંખ દૂર કર્યું.

- સરખી સકળ સોહાગિણી મિળી, ધવળ ગીત ગાએ લળી લળી;
ભાળા બોલે બહુ આશીષ, કુંવર જીવે કોડ વરીષ. ૪
- સુવધાવા આવે ઘર ઘણા, વળતા શેઠ દિયે ચોગણા;
ટોડે કોડે રોપે કેળિ, સાજન સહુ મિલિઆ મનમેલિ. ૫
- પડહ ભેરિ ઝલ્લરિ મૃદંગ, વાજે તૂર નક્કરિ ચંગ;
નાએ નટુવા નવ નવ પાત્ર, ભાતરિયા તે કાઠે ભાત્ર. ૬
- ચારણ ભાટ કવિત કહે છંદ, બોલે બિરૂદ બંદિજનવૃંદ,
તાન માન ગીત ગંધર્વ, કરે પ્રકટ સુકળા નિજ સર્વ. ૭
- અવારી વાહે ધનદત્ત, ઠામ ઠામ વેહેએ બહુ વિત્ત;
આપે વસ્ત્ર સુવર્ણ અપાર, મન ગમતા આપે તોપાર. ૮
- હીરાગળ બાંધ્યા ચંદ્રુઆ, નવ નવ ભાતતણા જીજીઆ;
સ્વજનવર્ગ સઘળો પરિવાર, મેલિ માંડયો કુળ-આચાર. ૯
- શુર ગોત્રજ ને ગૌરિ ગણેશ, તે સવિ મનાવિયા સુવિશેષ;
પછે નગર સારો નોંતર્યો, નહાનો મોટો નવિ વિસર્યો. ૧૦
- લોજન-લક્ષિત કરી નવનવી, સહુ પ્રતે સુપરે સાચવી;
કૌશળ પાન પ્રત્યેકે સોળ, કરે છાંટણાં કેસર-રોળ. ૧૧
- આપી શ્રીકૃષ્ણ ટીલાં કીધ, વસ્ત્રાભરણ ચોગ્યતા દીધ;
સવિ કુળરીતિ કરી ઉદામ, દીધું રૂપચંદ તસ નામ. ૧૨
- બીજતણો જિમ વાધે ચંદ, તેમ કુંવર વાધે રૂપચંદ;
પંચ ધાવ્યે પરવરિયો રહે, રમ્ભાડે હાલડવાં કહે. ૧૩
- સ્તન્યપાન મન ગમતું કરે, દેખી માત તાત મન ઠરે;
ભાઈ આગળ રમલિ બહુ ધરે, બહિનડ લઈ બાહિર સંચરે. ૧૪
- પહિરાવે નવ નવ શૃંગાર, ટોપી માણિકજી ઉદાર;
રત્નજડિત કુંડળ દોચ કાન, કુંવર ગોરો સોવનવાન. ૧૫
- હારપદક હેચે હાંસડી, હથ સંકળા કડલી વાંકડી;
કટિ કંદોરી હીરે જડી, ચમચમતી પાએ મોજડી. ૧૬

૧ શીખંતો રમતો ચમકતો, પય સોવનધૂધર ધમકતો;
 માય તાય ૨ ઉચ્છંગે લિયે, હુલસાવે ૩ યોડી સુખ દિયે. ૧૭
 સંભાળે ૪ સુરતરૂની પરે, સુખસાગર ઝીલે નિજ ઘરે;
 પાંચ વરષ ભર પહોતો જામ, માત તાત મન હરખ્યાં તામ. ૧૮
 તેડયાં સુજન કુટુંબી સહુ, મળ્યા લોક અવર પિણ બહુ;
 ભોજન વસ્તુ દેઇ સુવિચાર, શિષ્યગાયો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૧૯
 ગજવરકંઠ થયો આરૂઠ, ઠમ ઠમ ઢોલ પ્રસૂકે પ્રૌઢ;
 મસ્તક મેઘાડંબર છત્ર, આગળ નાચે સુંદર પાત્ર. ૨૦
 બેઉ પાસે ચામર વિંજિયે, કુંવર દેખી મન રંજિયે;
 મિલિયો મહાજન ૫ સંખ્ય ન પાર, પ્રત્યેકે ૬ શ્રીકૃષ્ણ દે સાર. ૨૧
 પાખરિયા આગળ ઝલમતી, વાટે માગ ન લાસે રતી;
 ભેરિ નફેરી ને દડવડી, શરણાઇ વાજે પરગડી. ૨૨
 દેતાં દાન ન ખંચે ધાર, ઇચ્છીપરે ઉત્સવ હુવે અપાર;
 શુભ વેળા શુભ સુહૃત જોય, ૭ પંડયા ઘર પહુતા સહુ કોય. ૨૩
 ધવળ ગીત ગાય સોહાસણી, કૃણી આશ હવે પંડયાતણી;
 ૮ ખીરોદક સણિયાં દશ ખાર, આપે વેઠ મુદ્રિકા સાર. ૨૪
 નિશાળિયા મેળ્યા તિહાં ઘણા, વહિંચ્યા પહિલા ધાણી ચણા;
 ખારક ટોપર સાકર ભણી, અવર સૂખડી વહિંચી ઘણી. ૨૫
 ખડિયા-૯ જત હેમ-લેખિણી, પાટિ સોવન રૂપાતણી;
 દિયે સર્વ નિશાળિયા પ્રતે, હવે પંડિત બોલાવે હિતે. ૨૬
 રૂપચંદ્ર સુષુ કુંવર પ્રધાન, માહરે તુમે વડા જજમાન;
 નિશાળિયા સહુ માંહિ મુખ્ય, ભણો ૧૦ વત્સ જિમ થાઓ ૧૧ દક્ષ.
 માઇ સર્વ શાસ્ત્રનું મૂળ, પ્રથમ પઠાવ્યાં થઇ અનુકૂળ;

૧ ચીં ચીં કરતો. ૨ બોળામાં. ૩ સુખન-ગચી. ૪ કલ્પવૃક્ષની
 પેડે. ૫ સંખ્યાનો પાર નહી તેટલા પ્રમાણમાં. ૬ નાળિયર. ૭ મહે-
 તાજ. ૮ ઘોળાં. ૯ રૂપા સોનાના. ૧૦ બેટા! ૧૧ ડાલા.

(૨૨)

૩૫૪૬૭૮૯૧૦૧૧.

અરુણાચલી તે ચોખ્યાં બહુ, આડંબર ઘર પહોતાં સહુ. ૨૮
પંડયે પરિ વિમાસી હિયે, સૂત્ર સૂત્ર પ્રતિ આરંભ લિયે;
હરખિ ઇશું પહિલું તે દિયે, કુંવર ^૧શાસ્ત્રસુધારસ પિયે. ૨૯
આળક વિદ્યાના ગુણ લહી, અંગ પ્રમાદ ન સેવે સહી;
કીડા કંદલની મતિ નહીં, શાસ્ત્રવાત સઘળી મન ગ્રહી. ૩૦

(અનુબંધ-૭૬૦)

“ વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્વં ચ, નૈવ તુલ્યં કદાચન ॥
સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ ૧ ॥
મૂર્ખસ્તપસ્વી રાજેન્દ્ર, વિદ્વાંશ્ચ વૃષલીપતિઃ ॥
ઉભૌ તૌ તિષ્ઠતો દ્વારે, કસ્મૈ દાનં પ્રદીયતે ॥ ૨ ॥
સુખ સેવ્યં તપો ભીમ, વિદ્યા કષ્ટતરી મતા ॥
વિદ્વાસં પૂજયિષ્યામિ, તપોભિઃ કિં પ્રયોજનમ્ ॥ ૩ ॥
શ્વાનર્ચમ્ ગતાગંગા, ક્ષીરં મદ્યઘટસ્થિતમ્ ॥
કુપાત્રે પતિતા વિદ્યા, કિં કરોતિ યુધિષ્ઠિર ॥ ૪ ॥
ન વિદ્યયા કેવલયા, તપસાપિ ન પાત્રતા ॥
યત્ર વિદ્યા ચરિત્રંચ, તદ્વિપાત્રં પ્રચક્ષતે ॥ ૫ ॥ ”

(ચોપાઈ-૭૬૦)

ઇમ બાણી કુંવર ગુણકળા, શીખે શાસ્ત્ર અર્થ નિર્મળા;
થોડે દિન લાણિયો બહુ અંથ, કરિ બાણે પરિ એકલ સંથ. ૩૧
શાસ્ત્રશાસ્ત્ર વ્યાકર્ણ વિશેષ, નામમાળ સવિ લાણ્યો ^૨અશેષ;
સરસ કાવ્ય સાહિત્ય સુચંગ, અંધૂ નૈષધ ઊપર રંગ. ૩૨
નાટક શકુંતલા સુમુરારિ, શાટક કર્પૂરમંજરી ધારિ;
અમરશતક શીખ્યો શૃંગાર, લાણિયો છંદ વૃંદ અલંકાર. ૩૩

૧ સ્થાન ૩૫૫ અમૃત. ૨ બાકી નહીં એવી.

વાદસ્થળ ખંડન વિસ્તાર, કર્કશ તર્ક ન્યાય અધિકાર;
 પિંગળ ભરહ ભાવ સંગીત, રાગ તાલ સ્વર ભર્યો વિનીત. ૩૪
 ષટ્ભાષા પ્રીછે પરિ ઘણી, લિપિ અષ્ટાદશ બિંહુ પરે લણી;
 ત્રિંશતિ લીલાવતી વિચાર, ગણિત અથ અભ્યાસ અપાર. ૩૫

(શાલિની-છંદ.)

“ અર્દ્ધતોયે કર્દમે દ્વાદશાંશં ષષ્ઠો ભાગો વાલુકાયાં નિમગ્નઃ॥
 સાદ્રોં હસ્તો દૃશ્યતે યસ્ય તસ્ય, સ્તંભસ્ય ત્વં બ્રૂહિ માનં વિચિત્ત્ય”

(છપ્પય-છંદ.)

નાલેરી નર એક અતુલ તે શ્રીફળ ભરિયાં,
 ચોરે જોઈ ચાહ ભાગ ચોથાનાં હરિયાં;
 ધણી ગયો ધસમસી અર્દ્ધ તે આપે લીધાં,
 ભાગ સાતમાતાણું સગાને સો પિણુ દીધાં;
 આરમો ભાગ ધરમે દિયો બે શ્રીફળ ઊપર લલાં,
 પૂછે નયસુંદર વિબુધ જન કહો એ ફળ સવિ કેટલાં? (૮૪) ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

વાસુ વસંતરાજ અભ્યાસ, ઘૂત કીડા વિવિધ વિલાસ;
 મહેલિકા ગીત કવિશક્તિ, જાણે સવિ લોગાસન સુક્તિ. ૩૬
 અંક-પણ્ણવી કર-પલ્લવી, નેત્ર પ્રમુખ શીખ્યો નવનવી;
 લહે પુરૂષ ધારાદિક સવી, કળા બહોત્તર શીખ્યો કવિ. ૩૭
 વારૂ ચૌદ વિદ્યા અભ્યસી, કરિ જાણે ભારતિ મુખ વસિ;
 લોકાચાર ધર્મ વ્યવહાર, શીખ્યો પુણુ સઘળા વ્યાપાર. ૩૮
 પદી શુણીને પોઠો થયો, આળપણાનો અવસર ગયો;
 હવે વાધ્યું યૌવન તનુ પૂર, દેહતાણું તો દીપ્યું નૂર. ૩૯
 જગ જોતાં આળાપણુ ભણું, જિહાં મન ઠામ રહે એકલું;
 જવ યૌવન વ્યાપ્યું સંસાર, તવ તે ચિત્ત હરીલે નાર. ૪૦

(૨૪)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

તેહજ તન મુખ નયન ઉદાર, બાળપણે નવિ ભજે વિકાર;
જવ યૌવન ભર લેહું અંગ, તવ ચતુરાઈ આવી અંગ. ૪૧
દેખી રૂપચંદ ગુણ રૂપ, મોહે મોટા માનવ ભૂપ;
ચતુર કામિનીનાં ચિત હરે, સહિજે વચન સુધારસ ઝરે. ૪૨
લક્ષણ જે સામુદ્રિક કહ્યાં, કુંચર અંગે સકળ તે લહ્યાં;
લક્ષણ બત્રિશ બહુ પરેતણાં, રૂપચંદ તન દીસે ઘણાં. ૪૩
(આર્યા-છંદ.)

“ રૂપ ભવતિ સપ્તરક્તઃ ષટ્તન્નતઃ પંચસૂક્ષ્મદીર્ઘશ્ચ ॥
ત્રિ વિપુલલઘુગંધીરો, દ્વાત્રિંશ લક્ષણઃ સપુમાન્ ॥ ૧ ॥
નત્વ ચરણ પાણિ રસના, દંત ચ્છદ તાલુ લોચનાતિષ્ઠુ ॥
રક્તઃ સપ્તઃ સદ્યઃ, સપ્તાંગાં સલભતે લક્ષ્મીમ્ ॥ ૨ ॥
ષટ્કં કક્ષા વક્ષો, ગ્રીવા નાસિકા નસ્વાસ્યમિતિ ॥
યસ્યેદમુન્નતં સ્યાદુન્નતય સ્તસ્ય જાયંતે ॥ ૩ ॥
દંત ત્વગ્ કેશાંગુલિ, -પર્વા નસ્વાઃ પંચ યસ્ય સૂક્ષ્માણિ ॥
શુભ લક્ષણાન્યેતાનિચ, જાયંતે પ્રાયસઃ પુંસામ્ ॥ ૪ ॥
નયન કુચાંતર નાસા, હનુ બ્રુજમિતિ યસ્ય પંચકં દીર્ઘમ્ ॥
દીર્ઘાયુ ભવતિ નરઃ, પરાક્રમી જાયતે સદ્યઃ ॥ ૫ ॥
માલમુરો વદનમિતિ, ત્રિતયં ભૂમીશ્વરસ્ય વિપુલં સ્યાત્ ॥
કટિકા જંઘો મેહન, -મિતિ ત્રિકં લઘું પ્રજસ્યંતે ॥ ૬ ॥
યસ્ય સ્વરોચ્ચ નાભિઃ, સત્ત્વમિતિ ત્રયંચ ગંધીરંસ્યાત્ ॥
સપ્તાંબુધિ પર્યંતં, ભૂમિઃ સપરિગૃહં કુર્યાત્ ” ॥ ૭ ॥
(ચોપાધ-છંદ.)

રૂપ નિરૂપમ ^૧કૂટરપણું, કરિ બાણે તન સોવનતણું;
વર્ણવતાં નવિ આવે પાર, જિમ અભિનવ અશ્વિનીકુમાર. ૪૪

૧ રૂપાળપણું.

શિરવર કેશ સરલ અતિ રયામ, ^૧અંબોડો દીસે અભિરામ;
મસ્તકે છત્રતણો આકાર, અવર ઓપમા ન લહું પાર. ૪૫
સંપૂરણ શશિમુખ નિકલંક, ^૨લાલ અષ્ટમીતણો મયંક;
કર દોય ધનુ ^૩લમુહિ વાંકડી, ^૪વિકસિત નયન કમળ પાંખડી. ૪૬
પૂરણ અમિય કચોળાં જોય, ખૂણે રક્ત સુકોમળ સોય;
આકરણાં તસુ લોચન એહ, પેખત પ્રથમ વધારે નેહ. ૪૭
હસિત ^૫કપોળ દોય સુવિશાળ, ભાસા ગલ્લ સોહે સુકુમાળ;
સરલ ^૬નાશિકા શગ દીવડો, મોટિ મુંછ સરડ વાંકડો. ૪૮
^૭લંબકરણ કુંજરના જિસા, ^૮અધર રંગ પરવાળી તિસા;
દંતપંક્તિ દાડિમની કળી, જિંહડા ઘોળ અમિયશું ભળી. ૪૯
વૃષભકંધ જિમ ઉન્નત કંધ, કોટે ત્રણુ ભલા ^૯મણિખંધ;
હંસસ્વર લાંબા ભુજ દોય, હસ્તીશૂંઠ સરીખા હોય. ૫૦
કર મણિખંધ સુદીસે ઘણા, વિશ્વાવીશ પર્વાગુળીતણા;
કરતળ નખ ઉન્નત અતિ રક્ત, જાણે સરસ હિંગળો સુક્ત. ૫૧
અતિ ઉન્નત કક્ષા ને કૂખ, એક રોમ અંગે નહી લૂખ;
હૃદય વિપુળ સુકુમાળ શરીર, ^{૧૦}ક્ષામોદર નાભી ગંભીર. ૫૨
કટીલંક ઝીણો નરતણો, પશ્ચિમ ભાગ સપુટો ઘણો;
જંઘા રંભ-ખંભ ઓપમા, ઠીંચણ મિશ્ર ચરણ દોય સમા. ૫૩
પગ પીંડી પુષ્ટાં કાંકસા, નવી એકે ઊઘાડી નસા;
લંક પાય બિચ ઊંચો ભાણું, તળ અંગુળ નખ રાતા ઘણું. ૫૪
સવિ સોહે સુંદર આકાર, અંગ ન કોઈ વિષમ વિકાર;
કરિ જાણે અભિનવો અનંગ, કુંવર કસ્તૂરિયો કુરંગ. ૫૫

૧ ચોટલીની ગાંઠ. ૨ કપાળ. ૩ ચડેલી કમાન જેવી વાંકી. ૪ ખીલેલાં. ૫ ગાલ. ૬ દીવાની સગ ઉપરથી પાતળી સીધી અને નીચેથી પહોળી હોય છે તેવી. ૭ લાંબી બૂટવાળા વિશાળ (માફકસર) કાન. ૮ હોઠ પ્રવાળાં જેવા રાતા. ૯ સળ પડતા હતા. ૧૦ પાતળું પેટ.

સુખ યોલે મરકલડે હસી, ^૧જાણતણાં મન મહેલે કસી;
 ગજગતિ ગેલિ ચતુર ચાલતો, હીંડે નગરમાંહિ મહાલતો. ૫૬
 પરિવારે પરિવરિયો રહે, માંગણ-જન કીર્તિ અતિ કહે;
 અઢળક મન આપે ભલ વિત્ત, છેલપણે ચોરે પર ચિત્ત. ૫૭
 સુખ વિલસે મંદિર આપણે, ધનદત્ત શેઠ મહોત્સવ ઘણે;
 પાણિઅહણ કરાવાતણી, હિયડે વાત વિચારે ઘણી. ૫૮
 હવે તે નગરમાંહિ સુદ્રેઠ, સોમદેવ નામે રહે શેઠ;
 ધર્મવંત બહુ ધનનો ઘણી, ધનદત્ત સાથ પ્રીતિ છે ઘણી. ૫૯
 તેહને ઘરે સોમશ્રી નારિ, ગોરી ગુણવંતી સંસાર;
 પુત્ર હોય તસ પહેલા હુઆ, ત્રીજી રૂપસુંદરી ^૨ધુઆ. ૬૦
 ચોશઠ કળા કરી ઉત્પન્ન, રૂપે હરી લિયે જન-મન્ન;
 બાળપણથી બહુ ગુણવતી, સુકુલીની સોભાગિણિ સતી. ૬૧
 સ્ત્રીના સવિ ગુણ ધરે અશેષ, અનુક્રમે પામી યૌવન-દેશ;
 પિતાતણે મન ચિંતા ભઈ, પાણિઅહણ કરાવું સહી. ૬૨
 જોશી પ્રતે જણાવી વાત, તે કહે શેઠ સુણો અવદાત;
 ધનદત્ત ઘર ^૩લહુડો દીકરો, તેહને તુમે જમાઈ કરો. ૬૩
 આવી વાત હિયે તે ખરી, ધનદત્ત ઘરે પહુતા પરવરી;
^૪જુહાર કરીને બેસે સહુ, જોશી વાત ચડાવે બહુ. ૬૪
 ધનદત્ત શાહ શાહ સોમદેવ, એહવા બેઠા દીસે હેવ;
 સૂરજ ચંદ એકઠા મિળ્યા, હવે ચિંતવ્યા મનોરથ કૃપ્યા. ૬૫
 રૂપચંદ રૂપસુંદરી કુમારિ, સરખી જોડિ મિલિ સંસારિ;
 પ્રીતિમાંહિ બે સગપણ કરો, તો મહિમા વાધે જગ ખરો. ૬૬
 સત્ય સત્ય સહુ કહિણે કર્યું, શેઠવચન હેયે તે ધર્યું;
 સોપારી પાલટી તિણ વાર, ધવળગીત ગાવે વર નાર. ૬૭

૧ ચતુરના મનની કસોટી કરી લે તેવું. ૨ પુત્રી. ૩ ન્હાનો.

૪ પ્રણામ.

દાઢી પીળી ટીલાં કીધ, કુંકુમ કેસરહાથા દીધ;
 શ્રીફળ ^૧દ્વૈફળ આખ્યાં બહુ, હરખી થાનક પહોતા સહુ. ૬૮
 બિંહુ ધર કરે ^૨સબાઈ સમાન, ^૩ધુર ગણેશ-થાપના પ્રધાન;
 જવારા વાવે વિધિ વડી, પ્રથમ નીપજે પાપડ વડી. ૬૯
 ચોખા દાળ ઘહું શોધાય, ગીત સોહાસણ ^૪ગોરડી ગાય;
 ઘહું પલાળ્યા અતિ અસમાન, નીપાયા પરિ પરિ પક્ષ્વાત્ન. ૭૦
 આંગણ મોટા મંડપ કર્યા, બાણે દેવલવન અવતર્યા;
 ચો પાખળ બાંધ્યા ચંદ્રુવા, બાહર ડેરા તાણ્યા બુવા. ૭૧
 સુખમલ જર બાપહ જર્જરી, તેહની ^૫પરિઅચ પાખળ ધરી;
 છાદ્યા કથિયા ઉત્તમ પાટ, તોરણે બાંધ્યા સોવન ત્રાટ. ૭૨
 વિધવિધ ગોખ માલિયાં રચ્યાં, અતિ અમૂલક વસ્ત્રે લચ્યાં;
 બહુ બાંધ્યાં મોતી-ઝૂમખાં, રત્ન જડયાં સોહે સારિખાં. ૭૩
 ઠામ ઠામ સોવનના થંભ, રત્નપૂતળી જેહવી રંભ;
 સુખે મરકડલાં દેતી હસે, જન બાણે બોલે નહીં કિરચે. ૭૪
 રત્નદીપિકા લઈ એક રહી, એક સોવનલોટા કર સહી;
 એક કર ચામર ધરિ સોહતી, એક વીણા વાગ્યે મોહતી. ૭૫
 વડા મંચ મોટા મતવાલ, ચો પખે મંડાળ્યા ચોશાળ;
 બેસે તિહાં મહાજન સર્વ, આગળ ગીત ગાય ગંધર્વ. ૭૬
 ઠામ ઠામ ગઈ કંકોતરી, સ્વજન મિત્ર આબ્યા પરવરી;
 નિત્ય પુલેકાં ને વારણાં, બિહુ ધર વરતે મંગળ ઘણાં. ૭૭
 મુંહ જોણાં દહેણાં સૂખડી, તિણે કો નવિ પરિવારે ઘડી;
 સ્થામાં વરણાતણા વિચાર, બીજા સવિ કીજે આચાર. ૭૮
 રાખે મુહતો ભલો ધનદત્ત, પરિઘળ ચિત્તે ખરચે વિત્ત;
 મંદિર ઘણી સબાઈ કરે, સારા નગર પ્રતેં નુંતરે. ૭૯
 ઘર-જીભરે ચોરાશી ન્યાત, તિમ તેડી સઘળી પર બાત;

ઠામ જીજીઆ કર્યાં અનેક, જિમ સચવાએ સર્વ વિવેક. ૮૦
 મહાજન સર્વ સુખ્ય માંડવે, કરે સનધ લોજન હવે;
 ચરણ પખાલણ આખ્યાં વારિ, પાંતિ પધાર્યાં સહુ તિથિવાર. ૮૧
 હલ હલ મંડાયે બેસણાં, આડણીઆં તે રૂપાતણાં;
 સોવન-થાળ કચોળાં ઘણાં, ચતુરપણે ચાલે પિરસણાં. ૮૨
 બિહુ પખે બેઠી પોઢી પાંતિ, પહિલાં પિરસે ફળહુલિ ખાંતિ;
 સાકર ચારોળી ચારળી, નીલી સૂકી દ્રાખજ નવી. ૮૩
 છોહારી ખારક ખડકડી, સુખ મહેલી ન જણાએ પડી;
 ચાર રતળ ખળહલા ખજૂર, પિસ્તાં નિમળાં વાયમપૂર. ૮૪
 બદામગોટા મીંજ અખોડ, શ્રીફળપાક ટોપરાં બેડ;
 દૂધપાક સાકરીઆચણા, કેરી કહોળાપાકજ ઘણા. ૮૫
 શુંદવડાં ને પાક ગુલાલ, સાકર સુપતાસાં સુકમાળ;
 મીંજ બિજેરાં દાડિમફળી, વડકેળાં આંખા-કાતળી. ૮૬
 હવે પિરસ્યાં પરિ પરિ પકવાન, મોદક સિંહકેસરિ પ્રધાન;
 સેવઈઆ મોતિયા ઘણા, દળિયા મોદક ઘારાતણા. ૮૭
 કિસમસિયા સમકિનીઆ સાર, મગિયા ફૂલરિયા સુવિચાર;
 ખાળાં ફીણી તિલસાંકળી, શુંદપાક ગુલપાપડી ગુળી. ૮૮
 મહેલી અમરતી હેસમી, મહેલી માંડી મુરકી ગમી;
 પુરમા ઘેબર ઘીએ ભર્યાં, તે જિમતાં આળસ પરિહર્યા. ૮૯
 પેંડા દૂધતણા દહીંધરાં, મોતીચૂર ઈંદ્રશાંખરાં;
 જલેબીજ પિરસી ઠેસણી, તે કહો કિમ જાએ મહેલણી. ૯૦
 ભલ મહેસૂર ગાંઠિયા ગળ્યા, મૂક્યા પાપડ ઘીએ તળ્યા;
 પરિ પરિને પિરસી સૂખડી, ન વીસરી જે જીલે ચડી. ૯૧
 વિચ મહેલ્યાં ખારાં સાલણાં, જિમ પકવાન સોહાવે ઘણાં;
 ખાર એલચી માંજરી મિરી, મહેલી શુંઠજ ખારી કરી. ૯૨

મગિયાં કેર ખ્યાર લીંબુવાં, અવર શાક વિધવિધના બુઆં;
 પિરસી પંચધાર લાપસી, પેખત પ્રથમ આંખ ઉલ્લસી. ૬૩
 રાયલોગ ને સોવનશાળ, પિરસી મંડોરા મગ-દાળ;
 ખળ ખળ નામે ધીની નાળ, બહુત સાલણે બાંધી પાળ. ૬૪
 નીલાં સૂકાં બહુ જાતિનાં, ધાનતણાં નવ નવ ભાતિનાં;
 બહુ વધાર તીખાં તમતમાં, શુઠ મિરી મહેલ્યાં માંહિ ગમ્યાં. ૬૫
 ઘોળવડાં ખાટાં દહીંવડાં, પિરસ્યાં રાઈતાં ધારડાં;
 વર પલેવ ને ઊન્હાં વાટ, જિમતાં ધીનો વાળે દાટ. ૬૬
 ચતુર પિરસતાં જાણે ચાલ, જિમતાં જાણી તરશ વિચાલ;
 શીતળ સાકરવાણિ સાર, ^૧મોઘરવાસિત પાય ઉદાર. ૬૭
 ધનદત્ત શાહ સગાં આપણાં, વાડ વાય કરે વીંજણાં;
 ધનસુંદરી સવિ લહે વિવેક, ન દિયે કૂકું પડવા એક. ૬૮
 કપૂરે વાસ્યા જે કરંબલા, સુગંધ શીતળ પિરસ્યા ભલા;
 ઊપર સતરાં દહી પિરસિયાં, જે જિમતાં લોચન વિકસિયાં. ૬૯
^૨આડ ચલૂને આખ્યાં નીર, કર લૂડણે વળિ ચંચળાં ચીર;
 ભોજન વિધિ રૂડી સાચવી, ભક્તિ યુક્તિ કીધી નવ નવી. ૧૦૦
 ફોફળ પાન પ્રત્યેકે સોળ, દીધાં કેસર કીધાં રોળ;
^૪પરિ પરિનાં કીધાં છાંટણાં, ચુના સુગંધ શ્રીફળ દિયે ઘણાં. ૧
 સવિ સંતોપિ સુપરે ન્યાતિ, તિમ પોષી વળિ સઘળી જાતિ;
 લગન દિવસ સહુ ઉદ્વેગ ધરે, રૂપચંદને નમણું કરે. ૨
 મિળિ સોહાસણ સરખી સહુ, ગાએ ગીત ધવળ વળિ બહુ;
 ઉગટે અંગ કરી સુવિચાર, પહિરાવે વાડ શૃંગાર. ૩
 મસ્તક ખૂંપ સખૂણે ભર્યો, સુગતાફળ હીરે પરિવર્યો;
 રત્નજડિત દોય કુંડળ કાન, વર ગોરો છે ચંપકવાન. ૪

૧ મોઘરાના કુલની સુગંધીવાળું પાણી. ૨ સુંદર. ૩ ઉત્તમ
 રમાલ-કપડાં. ૪ જાતજાતનાં.

હિયે હાર સોહે નવલખા, બાંહિ બાબુબંધ બહિરખા;
 કટિ દોરે જડિયો હીરલે, સોવન કટક ચરણે ગળહળે. ૫
 ચંપક કેતકી ટોડર ચંગ, ઉરે સોહે ઢળકંત અભંગ;
 મુખે આરોગ્યાં પાન અશેષ, નયણે કીધી કાજળ રેખ. ૬
 સખર વસ્ત્ર પહિર્યાં સશ્રીક, દાનતણી તો વાળી નીક;
 ગજવર કંધ ચડયા તિણ વાર, મિળિયા લોક અપારાવાર. ૭
 મસ્તકે મેઘાડંબર છત્ર, વિવિધ પરે વાળે વાજિત્ર;
 રૂપચંદ્ર આલ્યો પરણવા, ઇમ ઉત્સવ કીજે નવનવા. ૮
 બિહુ પખે આમર ઢળે અતિ સાર, સામેલા નવિ લાલે પાર;
 આગળ રાજવાહન ચક્રોળ, ચારણ ભાટ કરે કલ્લોલ. ૯
 પવનવેગ પાખરિયા કર્યા, ચાલે ગજ સોવન ચીતર્યા;
 રથ તડ વાડી કર્યા વિચિત્ર, નાચે નાચ મનોહર પાત્ર. ૧૦
 હૃદયેશ્વિ શૃંગારી સાર, કીધી વાટ અતિ મનોહાર;
 ચાલે અતુલ સાહજન સર્વ, ભલાં ગીત ગાયે ગંધર્વ. ૧૧
 નાચે પાત્ર હરે મન લોક, ઠામ ઠામ જોવે જન થોક;
 વાળે જાંગી ઢોલ નિસાણુ, પરિપરિનાં વાજિત્ર વિનાણુ. ૧૨
 આરગ ઠામ ઠામ થોભતાં, સઘળી પરે સુપરે થોભતાં;
 ચાચકને મન ગમતાં દાન, ઇમ મંડાણે આવે જાન. ૧૩
 રંગે ગીત ગાય જાનણી, પૂગી આશ સવિ મનતણી;
 બહેનડ લૂણુ ઊતારે લળી, જોવા રાજકુળી સવિ મિળી. ૧૪
 ઇમ કરતાં મંડાણુ પ્રધાન, તોરણુ આવ્યા વર-રાજાન;
 સાસુ સસરા સાલા સહુ, તે સાચવણી કરે અતિ બહુ. ૧૫
 કુંસર મૂશળ લેઈ ત્રાક, સાસુ પુખી તાણે નાક;
 ચતુર ચંગ માહેરા માંહિં, વરરાય પધરાવ્યા ઉચ્છાહિં. ૧૬
 સોવન-પાટે ખેઠા કુંવર, શિખ્યા શ્લોક સાલ કહે અવર;
 રૂપચંદના નિમુણી બોલ, મૈન રહ્યા તે કરિ નિરોળ. ૧૭

૧ સારાં. ૨ ધણી ઉતાવળી ચાલવાળા પાખર સહિત થોડા.

રૂપસુંદરી કુંવરીને તદ્દા, ^૧જિગટી ^૨નબ્હણ કરાવી મુદા;
 પહિરાબ્યા સઘળા શૃંગાર, કરિ જાણે લખખી અવતાર. ૧૮
 માંહિ માહેરા કુંવર પાસ, બેસારી કુંવરી ઉલ્લાસ;
 ભેશી વરતે વેળા ખરી, ધવળ દિયે ગોરડી મદ ભરી. ૧૯
 વરવહુ કરમેળાવો થયો, સજન વર્ગ સઘળો ગહગદ્દો;
 સાખિ અગ્નિ કયોં તિણિ વાર, હરખે વરત્યાં મંગળ ચાર. ૨૦
 વાસ્યો શુભ કંસાર કપૂર, આરોગ્યો વર વહુ સુખપૂર;
 કરમોચને દીધાં ધન કોડિ, સોમદેવે ન લગાડી ખોડિ. ૨૧
 વહુ લેઈ વર ઘર આવિયા, માએ મોતીઝડે વધાવિયા;
 મનહ મનોરથ ફળિયા સવે, કરિ ઉચંગ ઉત્સવ નવનવે. ૨૨
 વેવાઈ સવિ સખે રીતિ, તિમ કીધું જિમ વાધે પ્રીતિ;
 નિત ગોરવ નિત જીમણવાર, કયોં વરોડીના બ્યવહાર. ૨૩
 કોરહિતો પોઠાં પકવાજ, અજિ જિત્તર કીધો અસમાન;
 એક ચૂક ન પડી વિવાહ, તસ ઘર ઉત્સવ સદા પ્રવાહ. ૨૪
 દેવાંગણું કરિઉં વિસ્તાર, નિજકુળ રીતિ સકળ સંસાર;
 સંઘપૂજ સાધર્મિક ભક્તિ, સવિ સાચવી મનોહર સુકિત. ૨૫
 રૂપચંદ રૂપસુંદરી એહ, સરખી ભેડિ વધારે નેહ;
 જિહું ચતુર બેહું ગુણવંત, રૂપવંત બે ભાગ્યવંત. ૨૬
 રૂપસુંદરી કુંવરી અંગ, ગુણ અનેક પરિ દીસે અંગ;
^૧કઠિન ઘણું હૃદયસ્થળ હોય, પણ તસ વચન મુકોમળ ભોય. ૨૭
 હીંડે સ્વસ્થ હંસની ગતે, પણ તે અછે દીપતી મતે;
 ભમૂહ વક પણ સરણું ચિત્ત, ચપલ નયન પણ નહીં ચરિત્ર. ૨૮
 રૂપસુંદરી તિમ પુષ્ટ ^૧નિતંબ, જંઘ ^૨ચુગલ જિમ ^૩કદલિ થંભ;
 કેશકૃષ્ણ પણ ગુણ જિજ્ઞા, મુખ સંપૂર્ણ શશિની કળા. ૨૯

૧ પીઠી મોળી. ૨ નવરાવી. ૩ રૂપસુંદરીની ઉત્તમ ગુણાવળી
 બતાવી છે. ૪ પાતળા પેટની. ૫ કુલાનો ભાગ. ૬ બે. ૭ કંઠના
 આંબા જેવી ચમક ઉતાર અને સુંવાળી.

નાભિ ગંભીર નિમ્ન છે જેમ, ઉન્નત જઘન ઘણુ છે તેમ;
 હરીલંકી મૃગનયણી સોય, ^૧તુચ્છ પુન્નિયા ન લહે કોય. ૩૦
 ભામિનિ રૂપતણે ભંડાર, સવિ જુગતા કીધા શૃંગાર;
 શિર વર રત્નજડિત રાખડી, કંઠ નિગોદર ને પદકડી. ૩૧
 કૂલી શિર સેથો સિંદૂર, ટીલું તપે તેજનું પૂર;
 કાને કુંડળ અબુકે આળ, લહડે હાર તે હિયા વિચાળ. ૩૨
^૨નકકૂલી દીસે અતિ લલી, સોવન ટોડર ને ગરસડી;
 ભલ બહેરખે ભુગ દીપતી, કનકગાંઠીઆ કરી ગોમતી. ૩૩
 સુવર્ણ જડાવતણી મુદ્રડી, ^૩કટિમેખળ તે હીરલે જડી;
 પાએ અંઝરના અમકાર, ઠમકાવે ^૪વિંછીઆ અપાર. ૩૪
 મનમોહિની મહારસે રમે, તિમ ચાલે જિમ પિઉને ગમે;
 અહનિશિ વિનય વડાનો કરે, મુખે બોલતી અમીરસ ઝરે. ૩૫
 સાસુ સુસરો આણે હિત્ત, હરે જેઠ જેઠાણી ચિત્ત;
 સહુકે સાથ સદા સંતોષ, કોઈ ન બોલે તેહનો દોષ. ૩૬
 પૂરી પીહર ને સાસરે, અહનિશિ કાજ ધર્મનાં કરે;
 નરનારી ચાલે એક ચિત્ત, નિજ મન ^૫સંયમ પાળે પ્રીત. ૩૭
 નવયૌવન બે નવલે વેશ, બેહુ રંગે રમે સુવિશેષ;
 રૂળ લોગવે બેહુ પુણ્યતણાં, સુખસાગર ઝીલે બેહુ જણાં. ૩૮
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, ભણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણુ, દ્વિતીયખંડ પહોનો પરમાણુ. ૧
 ઇતિ શ્રી રૂપચંદ્ર કુમાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ રૂપચંદ્ર
 જન્મ-મહોત્સવ લેખશાળા-મહોત્સવ વિવાહાદિ વર્ણન નામ
 દ્વિતીય ખંડ સમાપ્તમ્

૧ અભાગિયા અગર ઓછા પુન્યવાળા. ૨ નાકમાં પહેરવાનો કોટી. ૩ કેડની સાંકળી. ૪ પગની આંગળીઓનું ઘરેણું. ૫ પોતાના મનને નિયમમાં રાખીને.

ખંડ ત્રીજો.

(વસ્તુ-છંદ.)

કરિય મહોત્સવ કરિય મહોત્સવ નામ તસ દ્વિદ્,
 રૂપચંદ નામે ભલો માય તાય મહેલિયો નિશાળે,
 પઢી ગુણી પોઢો થયો ગ્રહી કળા જેણે આળકાળે;
 યૌવનવયે પરણાવિયો રૂપસુંદરી નાર,
 આપે બહુ ઉત્સવ કર્યો સુખ વિલસે સંસાર. ૧

(દુહા-છંદ.)

શારદ માતતણી વળી, પામી ^૧મયા અપાર;
 ત્રીજો ખંડ રચું હવે, સુણજો સહુ નિરધાર. ૧
 અતિ અચરિત્કારી અછે, આખો એહ પ્રબંધ;
 સાવધાન થૈ સાંભળો, સહુ સઘળો સંબંધ. ૨
 રાજા વિક્રમ રાજિયો, ભિજેણીનો ^૨ધશ;
 ચૌદ છત્રપતિ તેહની, સેવા કરે નિશદીસ. ૩
 તેમાંહે દેશ કુનોજનો, રાજા ગુણચંદ નામ;
 વિક્રમની સેવા કરે, બાતે રહિ તિણુ ઠામ. ૪
 આસ ખાય નિજ દેશનો, પાળે વિક્રમ-આણુ;
 સહકુટુંબ પરિવારશું, તિહાં કીધો ^૩અહિઠાણુ. ૫
 વિક્રમ પ્રેમ ધરે ઘણુ, તિણે તિહાં કીધ આવાસ;
 ભિજેણીનગરીમાંહિ, પૂર્યો પરગટ વાસ. ૬
 તેહને નારી છે ઘણી, ગુણસેના તસ સુખ્ય;
 બેટી સોહગસુંદરી, બાળપણથી ^૪દખ્ય. ૭
 તેહને કીડાને ^૫બુઝો, તાતે દીધ આવાસ;
 સોળ સખીશું બાળિકા, તિહાં તે કરે વિલાસ. ૮

૧ કૃપા. ૨ ધણી. ૩ મુકામ. ૪ ડાહી. ૫ બૂદો.

- બાળકુમારી બહુ સખે, રહે તિથે આવાસ;
રાત દિવસ અંતર ન લહે, ખેલે મન ઉદ્દાસ. ૯
- એક દિન બેઠી રંગભર, સારે સહેલી સેવ;
નિસુણી પાસે એક ઘરે, રામા રડતી હેવ. ૧૦
- ફદન કરે છે સ્થા લણી, જૂઓ એ કુણ નાર;
એક દાસી ગઈ વેગથું, જઈ પૂછ્યો તેણિવાર. ૧૧
- કહો બાઈ કારણ કિશ્યે, રોવે રામા એહ;
ઘરખણીઆણી ઇમ કહે, વહૂ અમારી જેહ. ૧૨
- અસમાધિ છે એ ઘણું, થયો પ્રસવનો કાળ;
‘બંધ-મોક્ષ હોતો નથી, તે લણી કરે કતાળ. ૧૩
- ઇમ નિસુણી પાછી વળી, આવી કુંવરી પાસ;
કરબેડી ઊભી રહી, પણ બોલે નહીં દાસ. ૧૪
- કુંવરી કહે રે દાસી તું, શી જોઈ આવી વાત ?
કાં રોવે છે કામિની, તે સુજ કહે અધદાત. ૧૫
- દાસી કહે સુણ સ્વામિની, વાત કાંઈ નથી તેહ;
કુંવરી કહે માં ‘જખ ઇમ, સાચું બોલી ન એહ. ૧૬
- તુમે તે કાંઈ લહો નહીં, શું પૂછો વારંવાર;
તે અસમાધી બાલિકા, કરે ‘આકંઠ અપાર. ૧૭
- અસમાધી તે કહો કિશું, દાસી કહે સુણ માત;
પાણિગ્રહણ કર્યા પછી, લહેશો સવિ અવદાત. ૧૮
- સુણી એમ ચમકી ઘણું, બાળા બોલે વાણિ;
પરણ્યાથી દુઃખ એવડું, તો નહીં પરણું જાણિ. ૧૯

(ચોપાઇ-છંદ.)

જિણ સુવરણે તૂટે કર્ણ, કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણ;
જેહથી આગળ એવડું દુઃખ, તે પરણ્યાતું કેહું સુખખ. ૧

તે લણી સુણે સુખાણી તુમે, ^૧નિરધારે નહીં પરણું અમે;
 સહિયર કહે તું યોલ મ એમ, પરણ્યા વિણ રહેવાએ કેમ. ૨
 કહે સોહગસુદરિ કુમારિ, પુરૂષલોલપી તુમે સહુ નારિ;
 એ મેં જે કીધો નિરધાર, ઇણુભવ કદિ ન કડું ભર્તાર. ૩
 સખી કહે મમ જખો આળ, જવ પામેશો ચૌવનકાળ;
 તવ જો મનડું રહે નહીં ઠામ, ઇણુ પરેં પડસી વાત વિરામ. ૪
 તિણુ વચણે ચમકી સા આળ, ^૨ચેટીને દઇ જાઠી ગાળ;
 રે નિર્લજ્જ વળિ વળિ શું કહો, વચન માહડું સાચું અહો. ૫
 તવ સોળહિ સવિ હાળ કરે, તુમે યોલ્યું તે સાચું શિરે;
 નવિ ખીજવિયે જે રાઉલાં, તે છોડ રમાડિયાં ભલાં. ૬
 કુંવરિ તિણુ આવાસેં રહે, સહિયરશું રમતિ ગહગહે;
 અહનિશિ આળા લીલ વિલાસ, અંથ કળાનો કરે અભ્યાસ. ૭
 વર્ષ અગ્યારતણી જવ થઈ, પિતાતણે મન ચિંતા ભઈ;
 કુંવરિ પ્રતેં કહે નરનાહ, પુત્રી તુમ કીજે વિવાહ. ૮
 તવ તે આળા યોલી ઇશું, તાત અમે કિહી નહીં પરણશું;
 છે મુજ નિયમ વરેવાતણો, તુમે ^૩આક્ષેપ મ કરશો ઘણો. ૯
 સોળેને રાયે પૂછી વાત, તિણું પાછિયો કહ્યો અવદાત;
 આળલાવનું લહી સડપ, તવ તે અણુયોલ્યો રહ્યો ભૂપ. ૧૦
 અનુકમે ચૌદ વર્ષ જવ થયાં, વળી સુવચન પિતાયે કહ્યાં;
 પુત્રી આળલાવ પરિહરો, મનગમતો કો કુંવર વરો. ૧૧
 વાળી વચન ન કહેશો તાત, એ બાણેજો સૂધી વાત;
 ઇણુ ખેચેં હું પરણિશ નહીં, ^૪પ્રાણે પ્રીતિ ન હોવે સહી. ૧૨
 ચોખા ઉત્તર સુણિયા કાન, વિવાહ-વાત મહેલી રાજન;
 સુખે સમાધે સહુ નિજ ઠામ, આપ આપણે વરતે કામ. ૧૩

૧ અવશ્ય. ૨ હુંડી-દાસી. ૩ આવા વિચારનો આગ્રહ. ૪ જખરાધી-પરાણે.

इयम्य'ह'वररास.

(६३६-४६०)

૧ સમિથોથી. ૨ કામદેવરાજ. ૩ સોળ વર્ષની. ૪ શરીરના અવયવો યૌવન પ્રાપ્ત થવાથી ખીલી આવ્યા. ૫ કલેશ-ખેદ-દુઃખની વાત છતી કેમ કરાય ? ૭ નીચે.

ગુહ્ય પિરાયા મનતણો, જે રાખે નિજ ચિત્ત;	
ભાલ ન પાડે બાહરે, એહવા થોડા મિત્ત.	૬
એક પાપી પ્રીતે મળી, લિયે વિચારો ^૧ મર્મ;	
પછે ^૨ વિગોવે તેહને, એહવા કરે કુકર્મ.	૧૦
ઇમ જાણી જિતાવળી, કિસી ન કીજે વાત;	
કસિ પુહયે જે આપણે, તેહને દીજે ^૩ ધાત.	૧૧

(રેખતા-છંદ.)

“ જસહી કસહી રે સખી દુઃખ ન દાખિયે,	
પેખી પુરૂષ પ્રધાન મનોમતિ ભાખિયે;	
વાત પડે વિભચાર ખળાં મુખ જે ચડે,	
વિણસે દૂધ પડયું જો જિમ કાચે ઘડે.	૧
મિત્તા તે પરમાણુ જે મિત્તાપતિ હણે,	
એક કને લેઇ ગુહ્ય કહે ખીજા કને;	
પરિહરિએ તે સંગ દૂર ન વાંછિયે,	
પત્થર ચાંચો હાથ કળે કરી ખંચિયે. ”	૨
ઇમ જાણી કુંવરી ચતુર, નાલે કોઇને મજ;	
^૪ મદન નડે પણ આકરો, ન રૂચે પાણી અન્ન.	૧૨
ચતુર સખી છે શ્રીમતી, જાણે ^૫ અંગિત સોય;	
પણ તે કથન ન કહી શકે, લાજ ન લોપે કોય.	૧૩
એક દિન ^૬ રચણીને સમે, નાવે નિંદ લગાર;	
તવ તે સોહગસુંદરી, આવી ગોખ ઉદાર.	૧૪
નિરૂપમ નગર નિહાળતી, પામી અતિ ઉલ્હાસ;	
એહવે એક ધનપતિતણો, તેણે દીઠો આવાસ.	૧૫
મંદિર તે ધનપતિતણે, નિરૂપમ નાટિક હોય;	

૧ જાની વાતનું રહસ્ય. ૨ દગ્ગેત કરે. ૩ ચિત્તની વિચારણાનો મર્મ. ૪ કામદેવ. ૫ ચિન્હો-ચાળા ઉપરથી. ૬ રાત્રી.

ગીતનાદ શુભ સાંભળી, ચિત્તે ચમકી સોય.	૧૬
રાગ તાન માને કરી, મીઠો લાગો ગાન;	
હિયડે ચિત્તે આજ મુજ, ભવિત થયું પ્રધાન.	૧૭
નાદ સરીખો રૂઝડો, જગમાં અવર ન એક;	
નાદે મોહી ^૧ ભારતી, મોહ્યા દેવ અનેક.	૧૮
નાદવેધ તે દોહિલો, મૂરખ ન લહે વાત;	
ક્ષણમાં નાદ સુભણ્ણી, ભેદે સાતે ધાત.	૧૯
નાદતણે રસ દોય લહે, એક મૃગ ખીજી નાર;	
મૃગ મોહ્યાં મસ્તક દિયે, સ્ત્રી દે સુખસંસાર.	૨૦

(માલિની-છંદ.)

“ સુખિનિ સુખનિધાનં દુઃખિતાનાં વિનોદઃ

શ્રવણહૃદયહારી મન્મથસ્યાગ્રદૂતઃ

અતિચતુરસુગમ્યો વલ્લભઃ કામિનીનાં,

જયતિ જગતિનાદઃ પંચમશ્રોત્રવેદઃ ॥ ૫ ॥ ”

નાચ ગીત નિરૂપમ સુણી, થઈ ચળચિત્ત કુમારિ;	૧
મનગમતી સહી શ્રીમતી, બેઠાડી તિથુ વાર.	૨૧

(ચોપાધ-છંદ.)

આવ સખિ એક અચરિજ ભેય, નાટિક ગીત દેખાડે સોય;	
કહે શ્રીમતિ ખાધ તુમે સુણો, એહનો રંગ અછે અતિ ઘણો. ૧	
તવ યોલી સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત જ શ્રીમતિ ખરી;	
નાટિકશું મુજ લાગું તાન, ઘર આપણે કરાવું ગાન. ૨	
સખી કહે તુમે સુણો વિચાર, નહીં ^૨ તુમચે મસ્તક ભરતાર;	
ગીત નાચનો ફાકટપણો, ^૩ રમણ પખે કહું શું પેખણો. ૩	
સુણી વચન અણખોલી રહી, દિન ખીજે તસ ગોખે ગઈ;	
નિસુણે એકમની થઈ ગીત, લાગ્યો વેધ થયું ચળચિત્ત. ૪	

૧ સરસ્વતિ. ૨ તમારે. ૩ રમનારા-ભરતાર વગર.

દિન ત્રીજે વળિ માંડયો તેમ, વહે શ્રીમતી આણી પ્રેમ;
 બાઈ એ વળખાં શું કરો, બોલ એક માહરો મન ધરો. ૫
 કોઈક ચતુર પુરૂષને વરો, અથવા પ્રીતિપણે આદરો;
 મન ગમતા કરો લોગવિલાસ, ગીત નાચની પૂરે આશો. ૬
 ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે, થુંકીને શી પરે ગળિજિયે;
 છાની કુણ્ણુ પ્રીતિ ન થાય, સખી આપણી ^૧કુળવટ જાય. ૭
 સાચું કહિયું શ્રીમતી કહે, મુઝે હજી ન તું કાંઈ લહે;
 પરણી ^૨પ્રચ્છન્ન કીજે પ્રીતિ, તો કેહી જાયે કુળરીતિ. ૮
 ઇણિપરે બાહિર રહે તુજ ^૩મામ, મન માને તો તું કર કામ;
 કુંવરી કહે કિમ કીજે માય, કો જાણે તો ^૪કૂકું થાય. ૯
 સુણી વાત ચમકી શ્રીમતી, લહી વાત એહ મન જે હતી;
 કહે બાઈ તું સુણુ નિરધાર, જન્મ વિફળ જસ નહીં ભરતાર. ૧૦
 નારી રૂપવતી ગુણવતી, ^૫નરપાપે તે નવિ શોભતી;
 જિણે ન લહ્યો નર ચતુર સુબાણુ, તેહતું સહિ જીવિત અપ્રમાણુ. ૧૧
 કુંવરી કહે ચતુર નર કિહાં, જો હોય તો કિમ આવે ઇહાં;
 કરમે મૂરખ લાગે હાથ, તો ^૬બાઉળ લેવી થાય બાથ. ૧૨
 ખપ કરતાં કો સુંદર મિળે, તો ચિંતવ્યા મનોરથ રૂળે;
 કુંવરી કહે તે કરતાં ચાલ, બાહર વાત પડે તતકાળ. ૧૩
 તેહવું કો પરકજળૂ નથી, ન પડે લેહ કિશું જેહથી;
 કામ અનેરે ન મરે કોય, કાજ પિરાયાં શિયળાં હોય. ૧૪
 પહિલી વાત હિયાની કરી, પછે પછતાવો લહિયે સહી;
 ફાકટ ઝાળજ સોનાતણી, જળ માંહિં નાખીજે શ્યા ભણી. ૧૫
 સુણી શ્રીમતી બોલી હસી, બાઈ વાત કહી તે કિશી;
 સહુકો સરીખું નહીં સંસાર, ઉત્તમ મધ્યમ છે નરનાર. ૧૬

૧ કુળની મર્યાદા-લાજ. ૨ છાની રીતે. ૩ લાજ-ઇજ્જત. ૪ ભૂકું-
 નાકરૂં. ૫ પુરૂષ વગર. ૬ બાવળની સાથે બાડ બીડમા જેવું દુઃખ થાય.

વાજિવારણલોહાનાં, કાષ્ટ પાષાણ વાસસામ્;

નારી પુરુષ તોયાનાં, દૃશ્યતે મહદન્તરમ્

કહે તો કૂપ માંહિ ઊતરૂં, કહે તો અગ્નિમાંહિ સંચરૂં;
 વિષમ કામ જે કહે તે કરૂં, જિહાં લગે પ્રાણ દેહમાં ધરૂં. ૧૭
 બાહર વાત પડે શી કહો, સ્ત્રીચરિત્ર તુમે શું નવિ લહો;
 નારી તેમ કરે જિમ ગમે, દેવ ભમાડયા સ્ત્રીના ભમે. ૧૮
 નારી વિમાસે તે સવિ ખરૂં, એહ વાતનું છે પાધરૂં;
 હમણાં નથી સુણી તે વાત, નગરીમાંહિ થયો અવદાત. ૧૯
 કુંવરી કહે થયું તે કિશું, કહો શ્રીમતિ હુવો હોય જિશું;
 વાડ વાત તે શ્રીમતિ કહે, સુણજો જેહ કથા રસ લહે. ૨૦
 વિક્રમનૃપ-ઊજેણીધણી, ધીર વીર ગિરૂઓ ને ગુણી;
 વિક્રમચરિત્ર બેટો તાસ, કળા બહોત્તરતણો નિવાસ. ૨૧
 તેહની માય ઘણી અપ કરી, વિક્રમ વરી વિદેશે ફરી;
 એ પાછળ છે બહુ વિસ્તાર, હમણાં આ સાંભળ અધિકાર. ૨૨
 રાય મહેલી તસ આંચો તિહાં, સુત^૧ પોઠો થઈ આંચો ઇહાં;
 તેણે વડો^૨ પવાડો કર્યો, વિક્રમરાય સરખો છેતર્યો. ૨૩
 ધૂત્યાં બહુ માણસ નૃપતણાં, ઇમ ચરિત્ર તિણે કીધાં ઘણાં;
 વળતી^૩ માનત કીધી રાય, તવ તે આવી લાગ્યો પાય. ૨૪
 પુત્ર ઝાળખી હરખ્યો તાત, પછી તેડાવી તેહની માત;
 તિણે કર્યો અદભુત ચરિત્ર, ઇંચો નામ તસ વિક્રમચરિત્ર. ૨૫
 એહનો છે સંબંધ અપાર, કવિતાયે કહ્યા બોલ વિચાર;
 સુણો વાત આઘી જે હવી, અતિ અચરિત્રકારી અવનવી. ૨૬
 સુતચરિત્ર દેખી મોટકું, રાજ વચન વહે મુખથકું;

સુષો સભા પંડિત પરધાન, વિક્રમચરિત્ર ચરિત્ર 'અસમાન. ૨૭
 શ્રીચરિત્ર જે આગળ કહ્યાં, તે એ આગળ કૂડાં થયાં;
 વિક્રમચરિત્ર તે સાચું હોય, શ્રીચરિત્ર મમ કહિએ કોય. ૨૮
 નગરમાંહિ વાહું 'સંગરો, વિક્રમચરિત્ર બોલ કહું' ખરો;
 શ્રીચરિત્ર કો રખે ઊચરો, અસત્ય ભાષો તો ઉત્તર કરો. ૨૯
 હાજી સભા સહુકો કરે, પુરીમાંહે ઢંઢેરો ફિરે;
 લોક વચન તે સહુ આદરે, ચિત્ત ન કો ઊંડી ચિત્ત ધરે. ૩૦
 એહવે એક શેઠ સુદંત, તેહની પુત્રી છે ગુણવંત;
 નામ તેહનું 'મનમોહિની, અભિનવ રૂપે સુરમોહિની. ૩૧
 બાળકુમારિ ચતુરસુબળ, તેણિયે નિસુણી એ વાણિ;
 કરતી વાત સખીશું કહે, એ મૂરખ નૃપ કાંઈ ન લહે. ૩૨
 વિક્રમચરિત્ર કિશું' પોષાય, શ્રીચરિત્ર આગળ તે વાય;
 એહ વાત નૃપપુરૂષે સુણી, આવી રાજા આગળ લણી. ૩૩
 રાએ તેડાવ્યો કુંવરિ-પિતા, તેહને સવિ પૂછી વારતા;
 શેઠ કહે તે લઘુ ઓકરી, નવિ જાણે બોલી પાધરી. ૩૪
 રાય કહે તેહને તેડાવ, ઉત્તર માહરે મુખે કરાવ;
 છે નાહની પણ લક્ષણ વડાં, દીસે રત્ન ઘડા જેવડાં. ૩૫
 કહે સુદંત ઘર આવી શેઠ, પુત્રી તે' વળગાડી વેઠ;
 લૂલી જીભ ન રહી પાધરી, આવો રાયને ઉત્તર કરી. ૩૬
 'તાત કિસું હું' કૂડું' લવી, જિણે તુમ રીસ કરો એવડી ?
 કહો ત્યાં આવી ઉત્તર કરું, એહ વેંણુ તો છે પાધરું. ૩૭
 પિતા કહે પહોચો રાય પાસિ, હું' છું' કાંઈ રાજાની દાસિ ?
 રાજા મોકલશે પાલખી, તો જઈશ હું' સાથે સખી. ૩૮
 રાજાએ પણ કીધું તેમ, અતિ આડંબરે આવી એમ;
 ભૂપતિ બેસારી નિજ પાસ, ઇંણી પરે પૂછે વચનવિલાસ. ૩૯

૧ બહુન-તેની બરોબરી કરી શકાય નહીં તેવું. ૨ કૂડી પીટાગ્રો. ૩ પિતા.

‘વચ્છ તે’ બોલ માહરો ગ્રહો, મુજને વળિ મૂરખ ચો કહ્યો;
 કહે કુંવરી ચોખું બોલતી, વડા રાય સાંભળ વીનતી. ૪૦
 તુમે પૃથિવીપતિ મોટા ગુણી, એહવી વાત અસત્ય શી ભણી ?
 વિક્રમચરિત્ર કિથું સંસાર ? અમ ચરિત્ર આગળ તે ચાર ! ૪૧
 બાળા ‘વરવી બોલે બહુ, અમને તે’ પ્રીછવીઓ સહુ;
 એવડાં ચરિત્ર તુમે શાં કરો, જે અભિમાન ઇછીપરે ધરો. ૪૨
 રાજન અમે ભોળવું ઈંદ્ર, બાંધી આણું સૂરજ ચંદ્ર;
 અબળાએહવું ધરાવું નામ, પશુઅમેકરૂં વિષમમહાકામ. ૪૩

(આર્યા-છંદ.)

“રવિચરિયં ગૃહચરિયં, તારાચરિયં ચ ચંદ્રચરિયં ચ ॥

જાણંતિ બુદ્ધિમંતા, મહિલાચરિયં ન જાણંતિ. ॥ ૧ ॥

મચ્છપયં જલમજ્જે, આકાસે પંક્તિયાણપયપંતિ ॥

મહિલાણ હીંણ મગ્ગો, તિન્નવિ લોંણ ન દીસંતિ. ॥ ૨ ॥”

નારી ચરિત્રતણો નહીં પાર, સુર નર જિણે ભોળવ્યા અપાર;
 હરિ હર પ્રદ્ધ સરીખા દેવ, તે પશુ સ્ત્રીએ કરાવી સેવ. ૪૪
 સ્ત્રી રૂઠી તસ લિયે ભવડો, સ્ત્રીને અંગે પરાક્રમ વડો.

સ્ત્રીએ જોડાવ્યા સહુકે હાથ, સાચું માન અવંતીનાથ. ૪૫
 ક્ષિણ રાવે ક્ષિણમાંહિ હસે, ભોળા પુરૂષતણાં ‘મન કસે;

બોલે ભુવું અનેરૂં કરે, સ્ત્રીની જોડ નથી જગશિરે. ૪૬
 જે શૂરા જે પંડિતં ભણ્યા, જે તપિયા મોટા ઋષિ સુણ્યા;
 તે પિણુ મહિલાને વશ પડ્યા, રાવણુ રામ સરીખા નડ્યા. ૪૭

૧ બેટા! દીકરી! ૨ કાળજમાં ખટક પેદા કરે તેવી. ૩ જણાવ્યું.

૪ જખરાં-કોઈથી ન થાય તેવાં મોટાં-અધરાં કામ. ૫ જેમ કસોટી
 પર સોનાને કસી જોવાથી તેનો ભાવ જાણી લેવાય તેમ મનનો ભાવ
 કથી લેવાય.

સુણી નારીનો વચનવિલાસ, સુરપતિ નરપતિ થાએ ઠાસ;
 સ્રી નયવે તિમ નાચે સહી, ભૂંડું ભણું વિચારે નહીં. ૪૮
 (અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ ન કિં કુર્યાન્ન કિં દદ્યાત્ સ્ત્રીભિરભ્યર્થિતો નરઃ ॥

અનભ્યાયત્રહેષંતે શિરઃ પર્વણિ મુંઢિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

પહિલું તાકી લોચનબાણુ, કાઠી પુરૂષતણા લિયે પ્રાણુ;
 રૂચિ પાખેં જે નર બોલત, તો તસ નરગમાંહિં બોળત. ૪૯
 સ્રી આગળ નરતું શું જેર, વશ આપણે કરે જિમ ઠોર;
 મોહતણે વચને સાંકળે, નારી જિમ વાળે તિમ વળે. ૫૦
 પાડી પુરૂષતણું મન મૂળિ, પછી કરી નાખે જિમ ધૂળિ;
 સાહમી તેહને ઠગવા મિલે, તે મૂરખ પ્રાણે માંહિ ભળે. ૫૧
 લાલચ પુરૂષ કરે અમતણી, દૂર રહે તો થાય રેવણી
 ૧મન-વિઘટયું તો ન મિળે સંચ, જે નર કોડિ કરે પ્રપંચ. પર
 હિયે બુદ્ધિ આવે તતકાળ, ૨સૂધો ઉત્તર દે સમકાળ;
 આગે એક આહિરીતણી, રાજન વાત નથી તુમે સુણી. ૫૩
 કવિ કહે આડકથા માંહિં કથા, શ્રોતા રખે કહો કો વૃથા;
 ચૌદ સહસ ઉત્તરાધ્યયન ઠાય, જે જે અધ્યયને સંજયરાય. ૫૪
 વિક્રમ કહે કુમરી તુમ સુણો, વચનવિલાસ ઘણો તુમતણો;
 કહો આહિરી તે કુણુ નામ, કિશાં કિશાં કીધાં તિણે કામ. ૫૫
 મનમોહિની કુંવરી તવ ભણે, ભૂપસભા સહુ એકમન સુણે;
 રાજન એક ધનુરો ગામ, રહે આહિર ત્યાં ઢોલુ નામ. ૫૬
 તેહને નારી અછે ઢોલડી, ધનયોવન જેરેં બોકડી; (બોલડી)
 ઢોલુ ઘણો જાએ પરગામ, બહુ રતિ વિણુ જતિ કેરે કામ. ૫૭

૧ બેહાલ હવાલ-ભૂંડી દશા. ૨ મન કાટયું-વિશરી બેઠી. ૩ જે વખતે જવો જોખ્યે તેવો તુરત.

ઢોલી પાછળ કરે બકોર, ખાએ મુખે ભાવતું અઘોર;
 આલે જિમ આપણું ગમે, 'સેલહું'તશું રાતે' રમે. ૫૮
 ગામ-લોક આગળ એક વાર, નાટકિયા નાચે સુવિચાર;
 ગામ ગયો છે ઢોલો ધણી, આવી નાટિક જોવા લણી. ૫૯
 તિહાં એક નર સ્ત્રીવેશે ખરો, ઢોલિયે દીઠો 'કૂટરો;
 નૌતમ નાયકને એમ 'કહે, વસ્તુ અઠોત્તર તું લહે. ૬૦
 જો સ્ત્રીવેશે એ નર આજ, આવે ઘર માહરે છે કાજ;
 નાયકે હા પાડી તેહશું, બહાલું ને વૈધે ઉપદિશું. ૬૧
 ઢોલી તસ લઇ આવી ઘરે, 'સ્વાગત ઘણું કરે શુભ પરે;
 ખીર ખાંડ ઘી ઝાઝાં કરી, જિમવા કારણ થાળી લરી. ૬૨
 એસે જિમવા દેઇ કપાટ, તવ આબો સેલહું'ત ઝપાટ;
 ઢોલીને કહે બાર ઉઘાડ, મુજ પાખે એકલી મ ઝાડ. ૬૩
 ઢોલી લણે વિટલિઓ એહ, કિહાંથી આવિયો 'કુત્સિત દેહ;
 નઠારો વાયોં નવિ બચ, કહો હવે કરશે કિશે ઉપાય. ૬૪
 તવ નાટકિયો કહે ધૂજતો, 'મ્રચ્છન કર મુજ ન કરે છતો;
 કહે ઢોલી 'તિલનો અંખાર, ચોરા માંહે કયોં છે સાર. ૬૫
 તિહાં જઈ ખૂણે બેસો તુમે, એહને ઉત્તર દેશું અમે;
 ઇમ કહિને ઉઘાડયાં બાર, ઘરમાંહિં લીધો ખીજો બાર. ૬૬
 પુનરપિ બાર દિયાં તતકાળ, સેલહું'તને દિયે મુખે ગાળ;
 યથાતથા અવસર વિણ સહી, તમે આવો તે રૂડું નહીં. ૬૭
 સેલહું'ત તવ બોલે હસ્યો, નહીં અવસર હમણાં તે કિશે ?
 હમણાં માહરો ધણી આવશે, પછે રાજ લહિશું જે થશે. ૬૮

૧ રાખેલા-બાર પુરૂષથી છિનાળું કરે. ૨ ખૂબસૂરત-રૂપાળો-
 મનમોહક. ૩ કહ્યું. ૪ આગતા સ્વાગતા. ૫ કદરૂપો-ગંધાતો. ૬
 છુપાવી દે. ૭ તલસરાંનો ઢગલો-તલ વાદી લીધેલા છતાં તલ ખંખેરી
 ન લીધા હોય તેનો ઢગલો.

કાં આજ તટકે સેલહુંત વહે, ઠામ નથી શું તાહરું હુંદે;
હું આંચો તાહરા મોહ લણી, ક્યે મુજ નાખે છે અવગણી. ૬૯
તાહરો વિરહ ઘડી નહીં ખમું, કાંઈ પિરશે તુજ હાથે જિમું;
વળતી ઢોલી બોલી ભાખ, તુજને ખાવાને છે રાખ. ૭૦
એટલે આંચો તસ ભરતાર, કહે કામિની ઉઘાડો ખાર;
ઢોલી કહે કિમ રાખિશ આપ, એ જો આંચો તાહરો ખાપ. ૭૧
તુસ તપતાં માંડયા તિણિ રાત, ખાપુડી કિહાં મુજ છાનો સાંત;
કહે ઢોલી આ માંહે આરડે, ખૂણે રખે આઘો જઈ અડે. ૭૨
મુહવડિ કરે રહ્યાનો થાપ, ખૂણે એક મોટો છે સાપ;
સખણો બેસી રહેજો ઘાડ, ઉઘાડયાં ઇમ કહી કમાડ. ૭૩
તવ આહિર તે બોલ્યો ધરિયું, રે તેં ધાન રાંધ્યું છે કિશું;
મુજને ભૂખ લાગી છે ઘણી, જિણે હું ખેસું જમવા લણી. ૭૪
અત્યારે આપું કિહાંથી ધાન, હીએ તુમારે નહીં કાંઈ સાન;
રોટલ હવે કરિશ હું સહી, કામ હવે તો આવો જઈ. ૭૫
તિણે કિહી બેતાં દીડી ખીર, તવ તે ઢોલો બોલ્યો ધીર;
ખીર ભરી છે આવડી ^૧ત્રાટ, જિમવાની ના કહે શા માટ ? ૭૬
શ્રી કહે પર્વ દિવસ છે આજ, ખીર કરી છે નિવેદ કાજ;
લાવને હું નૈવેદું એહ, ઇમ કહી જિમવા બેઠો તેહ. ૭૭
નાટકિયો તે આરા માંહિ, ક્રુધા ઘણી ચિંતવ્યો ઉપાય;
તે તિલ ખાવા લાગ્યો જામ, ^૨કરકરી બહુળી પ્રગટી તામ. ૭૮
રજ કુંકીને દોથા ભરે, તવ સેલહુંત વિમાસણ કરે;
કૂંકૂંઆડા મૂકે સાપ, હવે ખાધા ઈણિ લાગું પાપ. ૭૯
વળિ વિમાસી મન વારતા, એક વાર રહિયે જીવતા;
પછિ હુશે તે છે પાધરું, હવે અહીંથી સરખાં કરું. ૮૦
ઇશું વિમાસિને તે ^૩પાળ્યો, તવ તે નાટકીઓ ખળભળ્યો;

તિથે ભણ્યું સ્ત્રીએ-સાનજ કરી, હું અહીંથી ભઉં મુજ ધરિ. ૮૧
 ઇમ ચિંતિને ^૧તગડયો તેહ, ઢોલે ^૨અસંલપ દીઠો એહ;
 ઢોલોએ તવ ખુદ્ધિ શી કરી, જો જો નૃપ પ્રમદાનાં ^૩ચરી. ૮૨
 કાં કાં પ્રભુ ઇશ્વર મહાદેવ, ઉમા-માત કાં ભણ્યો હેવ;
 મુજ આશા પૂરણું તું દેવ, હું અહનિશિ કરતિ તુમ સેવ. ૮૩
 મેં અપરાધ નથી કાંઈ ક્યો, કાં એ કામ તુમે પરિહર્યો;
 ઇમ કરતી કેડે ^૪ઉભય, પાછી વળી નિસાસા ખાય. ૮૪
 ઘણું ધ્રુજતાં ઢોલે કહું, કહો એ કુણુ મંદિરથી ગયું ?
 કહું ગયું ને સીધાં કાજ, તે ^૫હાળી વિણસાડયો આજ. ૮૫
 ઢોલો કહે રીસ કાં કરો, વાત હોય તેહવી ભચરો;
 એ ઇશ્વર માતા-પાર્વતી, હું એહની સેવા સારતી. ૮૬
 માહરી ભગતિએ ^૬પ્રીણ્યાં એહ, ઘર આપણે રહ્યાં સ્વયંદેહ;
 આજ અધર્મ ક્યો તુમે ઘણો, નેવેલ ભાગ ભખ્યો એહતણો. ૮૭
 વળિ ખાધું અણુધોયે પાય, તે ભણી એ છંડી ગયાં કાય;
 ઇશ્વર એ મોટા મહાદેવ, વિણ આદરે ન રહે ક્ષણમેવ. ૮૮
 તું તો રોગડ મૂરખ મૂલિ, મહાઈ રજ્યું મેજ્યું તે ધૂળિ;
 ઢોલો કહે ચૂક મુજ પડી, હવે એ કિમ આવે બાપુડી ? ૮૯
 હવે એ આવે શ્યાને ફોક, એહને પૂજે પરખી લોક;
 મહાપૂજા બહુ ભગતે કરાય, તો કદાચ આવેવું થાય. ૯૦
 મહાપૂજા કિમ કીજે ભણો, કંત દ્રવ્ય તિહાં ખેસે ઘણો;
 આપણે ઘર તે ત્રેવડ નથી, ચાલું પરદેશે આંહીથી. ૯૧
 સ્ત્રી કહે વાત ભલી એ કરી, લાવો દ્રવ્ય વિદેશે ફરી;
 મહાપૂજા પછિ કીજે વળી, જિમ ઇશ્વર ઘર આવે રૂળી. ૯૨
 સ્ત્રીએ ઇમ ^૭જલપ્યું તે હૂડ, પણ તેણે કાંઈ ન ભણ્યું કૂડ;

૧ દોડયો. ૨ ન થયા જેવી. ૩ ચરિત્ર. ૪ દોડી. ૫ ખેડત-
 મજૂર. ૬ સંતોષ્યાં. ૭ બોલી-કહું.

તે તો ગયો વિદેશે ઢોર, પાછળ 'પ્રમદા કરે બઠોર. ૬૩
 ભમતો દશાર્ણભદ્ર તે બાથ, દશાર્ણભદ્ર મળ્યો તસ રાથ;
 વાત આપણી સઘળી કરી, તિણે નૃપની માંડી આકરી. ૬૪
 નૃપ કહે મૂરખ પાડ્યો કષ્ટ, તે કહે ના મેં દીઠો 'દૃષ્ટ;
 એતલે સમોસયો શ્રી વીર, દશાર્ણભદ્ર હરખ્યો 'ગંભીર. ૬૫
 રાજા હેડે ધરે વિચાર, આ દીસે છે મુગ્ધ અપાર;
 તોહે દેવ ભક્તિને કાજ, ધન કારણ આબ્યો મુજ રાજ. ૬૬
 હું તો છું પૃથ્વીપતિરાય, ઇણી પરે વંદું શ્રી જિનરાય;
 જિમ જો કુણે ન વાંધા હોય, માંડે વડી સભાઈ સોય. ૬૭
 નગર વાટ શુંગાર્યો હાટ, ઠામ ઠામ બધાબ્યાં ત્રાટ;
 કરી સભાઈ રાએ' દક્ષ, તે કિમ કહીજાએ એક મુખખ. ૬૮
 નગરલોકને હર્ષ અપાર, લેઈ સઘળો નિજ પરિવાર;
 બહુ અભિમાન ધરિમનમાંહિં, જિન વંદને ચાહ્યો ઉચ્છાહિં. ૬૯
 એતલે 'સોહમ-ધર્મ સુચંગ, વીર વંદવા આવે રંગ;
 દેખી દશાર્ણભદ્ર અભિમાન, તિણે 'વિકુબ્યાં ગજ અસમાન. ૧૦૦
 ચોસઠ સરસ ભદ્રજાતિક કર્યો, પંચ પંચ શત મુખ પરવર્યો;
 મુખ મુખ આઠ હંતસલ હોય, હંત હંત અઠ 'વાપી ભેય. ૧
 વાવી વાવી પ્રતે 'પંકજ આઠ, પંકજે લક્ષ પાંખડી પાઠ;
 બદ્ધ છત્રિશ નાટક પાંખડી, વચમાં રહે કાર્ણિકા વડી. ૨
 આઠ અગ્રમહિષીશું બહુ, 'હરિ બેઠો તિહાં ભેવે સહુ;
 ઋદ્ધિ ઇશી દીડી અસમાન, દશાર્ણભદ્ર ગળ્યો અભિમાન. ૩
 પહેલો આવી જિનવર પાસે, સંયમ લેઈ બેઠો ઉદ્દાસે;
 પુરંદરે' પરશંસ્થો ઘણો, અભિમાન રાખ્યો આપણો. ૪

૧ સ્ત્રી. ૨ નજરોનજર. ૩ બહુજ. ૪ પહેલા દેવલોકનો સૌધર્મ નામનો ઇંદ્ર. ૫ દૈવીશક્તિથી ગજનાં બહુજ ૩૫ પેદા કર્યાં. ૬ વાવડી ૭ કમળ. ૮ ઇંદ્ર. ૯ ઈંદ્રે.

ઘણું સ્તવીને લાગ્યો પાય, ચારિત્રપાળે તે ઋષિરાય;
 ઢાલે જિનવાણિ સાંભળી, બૂઝી ચારિત્ર લીધું વળી. ૫
 સારી કાજ સહુ આપણાં, પામ્યાં સુખ અનતાં ઘણાં;
 દશાર્ણભદ્ર કથાકલ્પોલ, અવસર ભણી કહ્યા છે ખોલ, ૬
 વિક્રમ નરપતિ સાંભળ ખરો, તેણી સ્ત્રીએ ચરિત્ર એ કયો;
 થીજા અવર ન લાલો પાર, એક મુખે કિમ કહું વિસ્તાર. ૭
 રાય કહે તે સાચું કહું, તે સમળું અમે સદહું;
 પશુ તમે વિક્રમચરિત્ર જોવરો, જોઈયે પછી ચરિત્ર શાં કરો. ૮
 જો જો કીધું રાયે જોહ, નિજ સુતના ખાંડાશું એહ;
 પરણાવી તેડી સાસરે, વળતું વિક્રમ ઇમ ઉચરે. ૯
 વહુ સાંભળો વાત તુમ ખરી, કરી બુધરામાંથી ચરી;
 ખેટો પ્રસવી આવો બહાર, તો તુમ ચરિત્ર વડાં સંસાર. ૧૦
 જૂમિગૃહે ઘાલી ઇમ કહી, પાપળી ગોમટ કીધો સહી;
 જિમ કો ન શકે જઈનીકળી, ન શકે જિમ તેહુ સળસળી. ૧૧
 જાળી એક મહેલી નાનડી, પાસે એક મહેલી દાસડી;
 જે જોઈયે તે આપે માંદા, કુવરીતણા દિવસ ઇમ જાય. ૧૨
 માસ માસ પ્રતે દાસી ફરે, કુવરી હિયે વિમાસણ ધરે;
 ભંડી બુદ્ધિ વચારી ચિત્ત, એક દાસીશું માંડી પ્રીત. ૧૩
 રાત દિવસ માંડે વારતા, દાસી કહે સુજ થાય ઓરતા;
 ખાઈ તમે કષ્ટમાં પડયા, વિક્રમરાય ઘણી પરે નડયા. ૧૪
 શ્યાને નૃપશું કયો વિવાહ, તુજ ઉપનો આવડો વિખવાહ;
 ભોળી હિયે વિમાસી જોય, સરજ્યાં કિમે ન છૂટે કોય. ૧૫
 એક દિન કહે સાંભળ રે સહી, સુજ આભરણ રૂચે આ નહીં;
 લે એક આપું તુજ હિત કરી, તું છે મનમાની માહરી. ૧૬

૧ કપલ કર્યું. ૨ ચરિત્ર. ૩ જૂયરામાં. ૪ ચોમેરથી ધુમટ-
 વાળી લાથો. ૫ તકરાર-હડીલાઈ. ૬ પીડા-કંડાળો.

ધમ કહી એક દીધી 'મુદ્રણી, સવા લાખની છે પરગણી;
 'પોઠળ હાથ હોએ જેહનો, લોક સહુ 'કિંકર તેહનો. ૧૭
 (હુલા-છંદ.)

“ જિણ દીઠે મુનિ મન ચળે, તરૂણી પસારે હત્ય;
 એકજ અત્ય વશીકરણ, બીજું સર્વ અકત્ય. ૧ ”
 દાસી કહે કરનેડી આજ, કહે સ્વામિની કાંઈ મુજ કાજ;
 કાજ અહીં શું ઉપજે મહને, પણ ના પિતા અમારા કને. ૧૮
 આ જઈ પાનળીડું આપજે, તું અહિંયાં બેઢી આવજે;
 એટલું કામ કરો સુવિવેક, બીજું કાજ નથી અમ એક. ૧૯
 સુણી વચન આણુંદી દાસિ, આવી સુદંત શેઠ આવાસિ;
 આપી પાનળીડું ઉઠ્ઠાસેં, વેગે ગઈ કુંવરીની પાસેં, ૨૦
 શેઠે પાન નિહાળ્યું જિશે, દીઠા અક્ષર લખિયા તિશે;
 સુણે તાત હું કષ્ટે પડી, 'રતી નથી મુજ એકે ઘડી. ૨૧
 સુણે તાતજી સાચી વાત, હવે નિજ પુણ્યે કરશે ધાત;
 'પાર પખે જે લખમી અછે, કાજે કિંશું આવશે પછે? ૨૨
 જો મુજ જીવિતની ખપ હોય, 'શુંગ [સુરંગ] એક દેવાડો તોય;
 હવે કાંઈ નથી રહી વારતા, કરે 'ચિંત છોડની પિતા. ૨૩
 શેઠ ઇશું વાંચી 'ગહિખર્યો, કુંવરીતણે બોલ મન ધર્યો;
 દ્રવ્યે અકલે વિચારી મતે, શુંગ દેવાડી 'પ્રધન ગતે. ૨૪
 તવ કુમરી આવી જિહાં પિતા, હવે જો જો તે કરે વારતા;
 મૂકી અવરસખી નિજ કામ, જિમ તિહાં વાત ન જાય વિરામ. ૨૫
 પિતા ઘરથી થોડે વેગજો, ધવળગૃહ એક કીધો ભલો;
 તિહાં રહિ ધરિ યોગિની સ્વરૂપ, વાએ વીણા ઉદ્ભટ રૂપ. ૨૬

૧ વીટી. ૨ ફોરો-છૂંદો-ઉદાર. ૩ તાબેદાર. ૪ સુખચેન. ૫
 પારવગર. ૬ સુરંગ ખોદાવો. ૭ ચિંતા. ૮ ધનરાયો. ૯ કોષના
 જાણવામાં ન આવે તેમ છૂપી રીતે.

યોગી વેશ કરાવી આર, સેવક મહેલના મુખ્ય દ્વાર;
 ચેશી ન શકે બીજે કોય, જિંચે માળ રહે વિષ્ણુ સોય. ૨૭
 પિતા પ્રતે કુવરી ઇમ બણે, તેડા જમાઇ ઘર તુમતણે;
 લોજન સ્વાગત કરજે ઘણી, શેઠ ગયો તવ રાજ બણી. ૨૮
 મહેલી લેટ બણે મહારાજ, પૂરો હર્ષ એક અરુદ આજ;
 કાલ અમારે છે દિન-પર્વ, આપ પધારો જિમવા સર્વ. ૨૯
 નહીં તો જમાઈજી અમતણે, ઘરે પધરાવો ઉલ્લાટ ઘણે;
 કરો રાજ હવે એથી 'મયા, 'અવર હર્ષ તો પૂરા થયા. ૩૦
 કરતાં વાત ગળગળો થાય, શેઠ પ્રતે સંતોષે રાય;
 બોલ લેવાડી પાછો વળ્યો, પુત્રી પાસ પિતા જઈ મળ્યો. ૩૧
 કીધી સર્વ સુતાશું વાત, પુત્રી શીખામણુ દે તાત;
 જમાઈને સાચવજો ઘણો, હું લેદિશ હવે મન એ તણો. ૩૨
 વિક્રમ રાએ 'અંગજ તદા, વિક્રમચરિત્ર બોલાવ્યો મુદા;
 સુદંત શેઠ ઘણો ખપ કરે, બચ્ચો કુવર જિમવા સાસરે. ૩૩
 કુવર લાજતો બોલે ઇશો, શું સુદંત તે સસરો કિશો;
 વિક્રમ કહે મ 'ઉવેજો પરી, તુમ 'ખાંડે એ પુત્રી વરી. ૩૪
 શેઠ પ્રતે મેં દીધી 'વાચ, તિહાં જિમવા ગયું બેઠયે સાચ;
 હા પાડી ઇમ કરી કુમાર, સાથે કાંઈ ન લીધો પરિવાર. ૩૫
 બટમાત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર, સાથે તેડયો હરિદત્ત મિત્ર;
 પવનવેગ પહ્લાણ્યા દોય, આવે શેઠતણે ઘર સોય. ૩૬
 ચતુરપણે ચાલે મ્હાલતા, દીઠી શેઠતણી તિહાં સુતા;
 યોગણુ વેશે' વાચે' વીણુ, કુમર રહ્યો મારગ બિચ લીણુ. ૩૭
 કુમરીએ' સન્મુખ જોયું' જામ, નયણુ બાણુથી વિંધ્યો તામ;
 મહા સુઘડ 'મોહ્યો તસ રૂપે', બણે પડયો જંબળહ કૂપે'. ૩૮

૧ કૃપા. ૨ ખીજા. ૩ પુત્ર-કુવર. ૪ બેદરકારી બતાવો છો.
 ૫ તરતારને. ૬ વચન. ૭ મોહી રહ્યા.

(૬૬૫-૭૬૬.)

- નયણખાણુ નારીતણાં, તીણાં ખમે ^૧બિઠોય;
 પંડિત નયસુંદર ભણે, હું બલિહારી સોય. ૧
- નારી-નયણે વેધિયા, લાગ્યાં ^૨અંતર ખાણુ;
 તવ કેા મુભટ નહીં તિથો, સાહમો મઠે પ્રાણુ. ૨
- જેહની મૂંછે લિંબુઆ, ત્રણ રહે કહેવાય;
 નારી-નયણે તે પડયા, લાગે ^૩પ્રમદા પાય. ૩
- નારી-નયણે વેધિયા, ન લહે કિથો વિચાર;
 સસેન વાસે ખાપડા, મોહ્યા મરે ગમાર. ૪
- “ગોરી તાહરા નયણમાં, અવગુણુ એક ઘણાહ;
 ઉર લાગતાં શીયળાં, દહે વિદેશે ગયાંહ. ૧
- મુગુણી દીધી નિગુણુ ઘર, નિગુણી ઘર મુગુણાહ;
 તે નર દેવે દંડિયા, જોડિ ન પુંગી ત્યાંહ. ૨
- ગોરી નયણુ તુમારડાં, લોહ વિહુણાં ખાણુ;
 આવતાં દીશે નહીં, ખીંચી લિયે પરાણુ [પ્રાણુ].” ૩
- રાજકુંવર રસિયો તિહાં, રહ્યો તુરંગમ રાખ;
 દોય જણુ ચિત્ત મળ્યો સખળ, સૂર્ય દિયે એ સાખ. ૫
- નેત્ર-પલ્લવિયે નિપુણ, પ્રીછયો કુંવરી ચિત્ત;
 મિત્ર પ્રતે કહે એહથું, વળતાં કરીસું વત્ત. ૬
- મન મ્હેલી કુંવરી કને, આઘો ચાલ્યો જામ;
 મુદંત શેઠ સ્હામો મુગુણુ, આવી કરે પ્રણામ. ૭
- આગત સ્વાગત બહુ કરી, શેઠે લોજન-ભત્તિ;
 કુમરે યોગણી વેધડે, કિંપી ન આણી ચિત્ત. ૮
- લોજન પણુ ભાળ્યું નહીં, કયો આચાર લગાર;
 ચળમને ઊઠ્યો ^૪વેગશું, કુંવર થયા અસવાર. ૯

૧ ને. ૨ કલેજની કોરમાં. ૩ અને પગે લાગે. ૪ ચળેલા મનથી. ૫ તુરતજ.

(42)

શેઠે ભેટ ઘણી કરી, મનમાન્યો તે લેય;	
વેગે વળ્યા વિછેદશુ, યોગિણી-ઘર આવેય.	૧૦
પહેલાં મહેલ્યા શીખવી, કુંવરિયે સેવક તેહ;	
પ્રથમ લગારક ^૧ અડિ કરી, આવણુ દેને એહ.	૧૧
પેસણુ લાગા પોળમાંહિ, સેવક કહે મત જાઓ;	
એ ઘર યોગી કેરડે, ક્યું ધડાં પેશણુ ધાઓ.	૧૨
મંત્રીસુત તવ બોલિયો, રહો રે મૂઠ અજાણુ;	
સુત એ વિક્રમરાયનો, વિક્રમચરિત્ર સુજાણુ.	૧૩
કોતુક આણી ચિત્તમાં, જોવા આ ^૨ આવાસ;	
માંહિં પધારે રાજિયા, રહો અણુબોલ્યા દાસ.	૧૪
ધમ કહી આધા સંચર્યા, પામ્યા ત્રીજો માળ;	
દેખી રૂપ મોહી રહ્યા, સુંદરી સા સુકુમાળ.	૧૫
કાને મુદ્રા રચણુમય, ચંપકવર્ણી દેહ;	
યોગિણી રૂપે જાગતી, નયણે વધારે નેહ.	૧૬
પહિર્યા ભગવા ^૩ ચીર વર, સચરતણી બહુ સાર;	
કુંવર ચિંતે એ કિશુ, ^૪ અમરીનો અવતાર?!	૧૭
જિઠીને જાલી થઇ, ^૫ કર વાતાં વર વીણુ;	
લલિત વચન સુખ લાખતી, કર્યો કુંવર મવ લીણુ.	૧૮
“હિયડા સંકુડિ મિરિય જિમ, મન પસરતો વાર;	
જિહ્વિ ઘર ગયાં ન મન દિયે, તિહ અંગણો નિવાર.	૧
નમિય ન મૂકે બેસણો, હસિય ન પૂછે વત્ત;	
તહ ઘર કિમહી ન જાણયે, રે હિયડા નિઃસત્ત.	૨

૧ હઠ કરી પછી. ૨ મહાન. ૩ ઉત્તમ કપડાં. ૪ દેવીના. ૫ હાથમાં શ્રેષ્ઠ વીણા વગાડતી.

(દુહા-૭૬.)

આવો કહો આયુ વધે, બેસો કહેતાં જલ્દિ;
જસ ઘર આવો ન બેસણો, તસ ઘર જલ્દિ ન સિદ્ધિ.” ૪
બહુ ^૧પ્રણીપત્ય કરેવિ તસ, દીધાં આસન સાર;
બેઠા મન નિશ્ચય કરી, પૂછે વાત કુમાર. ૧૯
કહો તુમે સુગુણ સુબળ અતિ, ચતુરમાંહિ પણ રેખ;
ચોવન આણે અભિનવે, ચોગિણીનો શો વેષ ? ૨૦
બાલક તુમ કૈસે લહો, વડે નાથકા ઠોર;
ઐસા વેશ હમારકા, ગતિ ^૨અમચિ હૈ ઔર. ૨૧
હમ પાસે બહુ શક્તિ હૈ, કરે બડે હમ કામ;
હમરે [હમેરા] આહક કો નહીં, જે ^૩ખૂજે શુભ કામ. ૨૨
કિનશું મનકી વાતડી, કીજે મેરે મિંત;
ઐસા કોઇ સુગુણી નહીં, જિસકોં દીજે ચિત. ૨૩
મેરા હૈયા યું ભર્યા, જયું તારેમે અખલ;
જળી મિલે કોઇ સાજના, તમે કહુંગી સખ. ૨૪
મિત્તા શુભકે બળ નર, જગમે વિરલે કાય;
સાન બિના સખ ઠોર જયું, બહુત જમીમે હોય. ૨૫
સુગુણ મિલે કો આદમી, ઉનશું મેળું ચિત;
દિલ છોડી ઉનસે મિલું, સો એક મેરા મિંત. ૨૬
“જગ સઘળો મેં જોઇયો, નિગુણાંતણો સુગાળ;
જિણ દીઠે મન રંજિયે, તે બહાલાનો દુકાળ.” ૧
ઉરહીને ભલી રહું, ભાતે ભઉ સાથ;
સરજનહાર ઇસા સુગુણ, કોઇ દેવે જો હાથ. ૨૭
“(ચતઃ) ચંદનકા કટકા ભલા, અવર કાઠંકા ભારા;
પંડિતકી દુ ધડી ભલી, મૂરખશું જન્મારા. ૧

વર પંડિતશું રૂપણો, માં મૂરખશું વાત;
 સૂંઘા શુદ્ધ નવિ સાહિયે, મિલે દો ટંક 'નિવાત.' ૨
 ઇશું સુણીને ચમકિયો, બોલ્યો કુંઝર સુબલ;
 યોગિણિ તુમે 'સુયોગધર, કવણ ખંડવે આણ. ૨૮
 જટાધારિ યોગી નિપુણ, કો હોશે તુમ કંત;
 તેહશું નેહ વિછેદવા, કવણ મિલે તુમ સંત. ૨૯
 સુણ બે મેરે સાંધ્યાં, યોગિનિ તો ક્યા હોય;
 યોગીકે કુલ ભપની, વેશ ધર્યાં ઉન સોય. ૩૦
 ગુણ અવગુણકે અંતરે, અંતર જાતિ ન કોય;
 શંખલ તનય સમુદ્રકે, કમળ સુપંકજ જોય. ૩૧
 અભી લગેં મૈ બાલિકા, મેરે શિર સુજ તાત;
 અખ સો આવેગા ચહાં, કરત પેખેગા ખાત. ૩૨
 અસ બતિયાં ઘર છોરિકેં, કૌર અનેરે જાય;
 આરતિ છોરી અંગકી, દિલકી ખાતાં થાય. ૩૩
 કુંવરતણે મન એ સકળ, બેઠી વાત વિશેષ;
 આગે સોનું ને 'સરહું, એ ભખાણો દેખ. ૩૪
 જોહાડીજ પછેડિયે, નિજ તુરંગ બેસારી;
 રાજકુંવર મંત્રીશતનુ, આબ્યાં વનહ મઝાર. ૩૫

(ચોપાઈ-છંદ.)

ઇસ વન રહી ન કડું મૈં ખાત, પાછળ શોધ કરે સુજ તાત;
 અંદ્રપુરિ વન કોશહ તીસ, ઉસ વન જાવેં મેરે ઇશ. ૧
 વાત ખરી તે હિયડે ધરી, પવનવેગેં ચલાબ્યા 'તુરી;
 અંદ્રપુરિ વન પહુંતા 'યદા, પાછળ ચાર ઘડી ફિન 'તદા. ૨
 મારગેં શ્રમ થયો જે ઘણો, થાકો કુંવર પૃથ્વીપતિતણો;

૧ સાકર. ૨ સારા યોગમાર્ગનાં ધરનારાં છો, જેથી કાણુ યોગ
 બંધ કરાવે? ૩. સુમધીવાણું. ૪ ઘોડા. ૫ બ્યારે. ૬ ત્યારે.

કહે સુંદરી કષ્ટ બેસો તુમે, એટલે ઇંદ્રાં બધાં આવું અમે. ૩
હમ અઢેલી રહે' કયું' યાંહ, તુમકો બાર બહુત ઉંદાં થાય;
નાજી કષ્ટ એક પુરમાંહિ રહી, હમણાં અમે આવેશું સહી. ૪
સરવ ભળાવી પુહતાં તેહ, પુરમાંહિ જિહાં 'નાપિત ગેહ;
તન ચંપાવે કરે સનાન, ત્રણ ઘડીનો થયો અતુમાન. ૫
મનમોહિની વિમાસે ઇશું, રહ્યા બ્યસની આવે તિહાં કિશું;
પુરૂષવેષ કીધો 'ઉદામ, ચંદ્રપુરિમાં આવી તામ. ૬
દેખે તો નાપિત ઘર સોય, 'મંચ ઢળાવી પોઢયા દોય;
તે પાસે' ચંપાવે પાય, કુમરી મન ચિંતવે ઉપાય. ૭
સાહમું ઘર 'દૂધારીતણું, તસ ઘર 'મહિષી દૂઝે ઘણું;
પુરૂષવેષે' માંહિ ગઈ કુમારિ, બોલાવી દૂધારી નારિ. ૮
સાંભળ બહેન અછે મુજ કાજ, એ પેલો પોઢયો મહારાજ;
એ મુજ કંત બાણી શુભ નામ, એહને જૂલ્યાનું છે કામ. ૯
પુરૂષવેષ હમણાં મહેલશું, એહને આ મંદિર તેડશું;
દૂધારી થઈ બેસિસ અહીં, કહશું દૂધ હાથશું સહી. ૧૦
આ સોનૈયા ગાંઠે બાંધ, વહિલી થઈ મુજ કારજ સાધ;
મંદિર કરો સજાઈ સહુ, પાન પુષ્પાદિક આણો બહુ. ૧૧
બીજો સવિ તસ દઈ 'આદેશ, પોતે કર્યો કામિનીવેષ;
બેઠી દૂધારી થઈ તિહાં, પેલા સાહમા દીસે જિહાં. ૧૨
કઢવા માંડયું હાથે દૂધ, માંહિ સાકર 'પ્રક્ષેપે શુદ્ધ;
અમૃતથી અધિકું નીપાય, અવર મધુરરસ તૃષ્ણ પોષાય. ૧૩
એટલે કુંવર બિઠયા દોય, હિયડે વાત સંભારી સોય;
બાહર યોગિણી એકલી રહી, આપણુ વિષુ શું કરશે સહી. ૧૪
એટલે આગળ ચાલ્યા જિમે, તે દૂધારી બોલી તિમે;

૧ હનમને ઘેર. ૨ સુંદર. ૩ માંચો-ઢોલિયો. ૪ દૂધ વેચ-
નારી. ૫ મેંચ. ૬ કુકમ. ૭ નાખે.

(૫૬)

૩૫૪૬૭૮૯૧૦૧૧.

ભજતી લોચનતણા વિકાર, દેતી સુખ મરકલાં અપાર. ૧૫
રાજ પધારો આણે કામ, બલિહારિ બાઈ તુમચે નામ;
દૂધ ભણું નીપાયું અછે, આરોગી પધારિયેં પછે. ૧૬
કુંઝર કહે તુમ ઘરનું દૂધ, કવણુ પિયે જે માણસ શુદ્ધ;
સ્વામી પ્રથમ આખણી કરો, મન માને તો પછે વાવરો. ૧૭
મંત્રીસુત કહે રહો ક્ષણમેવ, દૂધ આરોગી ભેધયે દેવ;
એટલે આસન માંડયાં સાર, ત્યાં બેઠા બુધિવંત કુમાર. ૧૮
તિણુ કુંવરિએ ભલી પરે કરી, દુગ્ધકચોટ્યાં મહેલ્યાં ભરી;
કુંવર વાવરવા લાગા જામ, અમૃતસમ મન ભાળ્યું તામ. ૧૯
(ગાથા-છંદ.)

દુદ્ધં સુહાવિ-શુદ્ધં, સકર શુદ્ધં પરિસપ મુદ્ધાં;

ઘટ ઘટ ઘટક પિદ્ધં, તં દુદ્ધં કહ ન સંમરદ્ધ. ૧
તૃપતિ ન પામે પીતાં સોય, હરખ્યા કુંવર બેઠા હોય;
કહો દૂધારી વાત વિગતિ, એહવું દૂધ નીપાઓ નિત્ય. ૨૦
રાજકાજ એ કીધું અમે, ચતુર હશે તો લહેશે તુમે;
મહેલી સોનેયા દશબાર, પુહુંચણુ લાગા જામ કુમાર. ૨૧
કુમરી કહે પધારો કિહાં, રાક્ષસ એકતણો ભય ઈહાં;
રાતે જે બહાર નીકળે, તેહને રાક્ષસ આખો ગળે. ૨૨
તે ભણી અહિં ઠકુરાળા આજ, રહો કહો અમ સરખું કાજ;
સે'જ તળાઈના છે ભોગ, પાન પુષ્પના પણુ છે ભોગ. ૨૩
ઇશું સુણી વિચારી વાત, બાહર જતાં થાય ઉપધાત;
કહે કુમરી બહાલિમ માં ભણો, હસતાં ને રેતાં પ્રાહુણો. ૨૪
ઘણા વિચાર હિયાથું થયા, દૂધારી ઘર વાસો રહ્યા;
કુંવરજઈ પહોઠયા સુખસે'જ, મનમોહિની આવી તિહાં હેજ. ૨૫
નામ જિશું તેહવું પરિણામ, પાયતલાંસણુ લાગી ભામ;
કુંવર કહે અળગાં રહો તુમે, પરચીશું બોલું નહીં અમે. ૨૬

નથી પરણીશી અહું કુમારિ, કર કરગ્રહણ કંત મત વારિ;
હાથ ચડયા હવે જાશે કિહાં, જોર નહીં આવે કોઇ ઇહાં. ૨૭
દેગહિલી શું જોલે વાણિ, પ્રીતિ કહે કિમ થાએ પ્રાણિ [પરાણિ]?
જો નહીં મન માહરું માનશે, તો તાહરું કહે શું આવશે. ૨૮
કહે કામિની ચતુર તું માનિ, હાથી નહીં સાદ્યા જાય કાનિ;
પણ જેહને જિહાં લાગ્યું મન, તે તસ કારણ મહેલે અન. ૨૯
તપ જપ સેવે શૂની વેડ, વેધક તોહી ન મહેલે કેડ;
વેધતણી છે વિષમી વાત, વેધ્યાં માણસ કરે ઉપધાત. ૩૦

(સોરઠા-છંદ.)

હીઅડા હેજ વિણાસ, કૂડા વિષ ન વિલોધયે;
ચઢે ન લોહી માંસ, આવટણો આઠે પહોર. ૧

(દોહા-છંદ.)

મન ગૂંદે નિશદિન ફિરે, વેધ વિગૂચણ જાય;
વેધ વિલૂધ્યાં માણસાં, મિઠ્યાં પછે સુખ થાય. ૧
બહાલાતણે વિયોગડે, જે દુખ હૈડે હોય;
તે હિય જાણે આપણો, અવર ન જાણે કોય. ૨
રખે લગાડે દેવ તું, કહુંને વેધવિકાર;
વેધે વિધ્યાં માનવી, કરે વિખાસ અપાર. ૩
કેહને વેધ મ લાગશે, વેધ્યાં મરે કુરંગ;
ચડે શરાડે જેહને, તે વેધડું સુરંગ. ૪
વેધ બલો જગ તે સહી, ચડે શરાડે જેહ;
એક પખો જે વેધડો, નિત આવટણો તેહ. ૫
માહરું મન તપ વેધિયું, જવ દીઠો તું નાહ;
જૂખ ગઈ તપ વીસરી, અંગે ઉપનો દાહ. ૬
તું ધૂતારો નાહલો, તે ચોર્યું સુખ મન;

૧ ચતા જ'મલમાં. ૨ ચિંતા-વળખાં. ૩ હરિણ.

તુજ વિષુ જમ સઘળું વસે, તે માહરે મન ^૧રજ. ૭
 તું હિંચડે કિમ વીસરે, તુજ ગુણનો નહિપાર;
 માહરે હૈયે એક નહીં, તુજ ^૨ટાળી સંસાર. ૮
 રહી ન શકું હું તુજ વિણા, કહીએ ન શકું તોય;
 માહરે હૈયે તું વસે, તાહરે હૈયે કોય. ૯
 ના ના કહો હવે શું હુએ, પહિલાં પાડી ધંધ;
 નયણે માણસ છેતરો, ઇમ કિમ આવે બંધ. ૧૦
 હિયે વિચારો વાલહા, કઠિન વચન-તારવાર,
 રાખ પરી તે ^૩હીસતી, ખૂટયા પખેં ન માર. ૧૧
 સુગુણ સદૃશ ચતુરનર, ખોલ એક મુજ પાળ;
 ઉત્તર દે દે કરચહી, ^૪આળાલૂંખો ટાળ. ૧૨
 કથન અમારું ને કિમે, કરિશ નહિ તો નાથ;
 તોહી પિણુ પિયુ તાહરો, નહી મહેલું હું સાથ. ૧૩
 તુંહિજ વણલ તુંહિજ પિઉ, તું વાલ્હમ ભરતાર;
 ઇણ ભવમાં તું એક યરણ, ઇમ જાણો નિરધાર. ૧૪

(સોરઠા-છંદ.)

નવો કરેવા નીમ, વિલસું ના ખીને વળી;
 હું તાહરી ^૧તસલીમ, જીવડલે જખી રહી. ૧
 ને નવિ માને નાહ, તો દે ^૨ધીજ જ ધીર તું;
 દવ પાખે લે દાહ, કાં કોઝી કાળજિ કરે. ૨
 તેં ચોરું મુજ ચિત્ત, નેર કિશો તુજશું હવે;
 માન અમારા મિત્ત, લાખે પરિ લાલચ કરૂં. ૩
 કરનેડી કહું એહ, બહાલેસર એક વીનતી;
 કે કર મુજશું નેહ, કે હાથેશું હણ પરી. ૪

૧ જંગલ. ૨ તારાવગર. ૩ આધી નાખ. ૪ આશાનો આધાર. ૫
 નમન. ૬ પરીક્ષા માટે લેવાના ચોળા તપાવી ધીજ કરવામાં આવે છે તે.

વેદન જોહ અખંડ, ખમી ન જાએ મેં ખિલે;
થાશે સહી શત ખંડ, એ હેયો હમણાં હવે. ૫
મોજ મજા લે માનિ, મહારા મિત્ત સુલક્ષણ;
કાંઈ કરે રોવું રાનિ, હું છું પગરજ તાહરી. ૬
(રોહિની-છંદ.)

ઇશાં વચન વેધક સુણી, મોહ્યો કુંવર-મજ;
સુંઠાશું વણિ ઇમ કહે, સાંભળ નારી વચન. ૧
અમે પરદેશી પંખિયા, રહેશું પહોરજ ચ્યાર;
પછે ગતિ શી તાહરી, ઊંડું હૃદય વિચાર. ૨
કિશું વિચારું કંત હું, અમી-છાંટ જોક સાર;
સમુદ્ર ભયોં શું કીજિયે, જો તસ ખારો ^૧વાર. ૩
ચ્યાર પ્રહરની પ્રીતડી, તુજશું રૂચે અપાર;
અવર જન્મ લગેં જોગવે, તે શું કરું ^૨ગમાર. ૪
આવિશ સાથે તેડશે, જો ધરી હર્ષ અપાર;
અથવા કહિશો તિમ કરિશ, ^૩અડ નહીં કરું લગાર. ૫
દુખસાગરમાંહિ ડૂબતાં, ઘો ^૪અવલંબન નાહ;
કુંવરે મનકાશળ તણ, કર્યો ગર્ધર્વ-વિવાહ. ૬
(ચૌપાઇ-છંદ.)

તવ તિહાં મિલ્યો સકળ સંયોગ, રંગે કુમર રમ્યો વર ભોગ;
કુંવરીની આશા તો ફળી, દ્વંધમાંહિ સાકર જિમ ભળી. ૭
રમતાં રસ જવ હવો કુમાર, કુંવરી તવ ^૧મુદ્રા લ્યે સાર;
^૨પ્રચ્છન્ન ^૩સાંતિ પોતા કન્હે, સુખસાગર ઝીલે તે જિહને. ૮
તાલે તાલ મળ્યો મન મેલ, કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ;
ચારે પ્રહર હુવાં ક્ષણ ચાર, ધબક પ્રભાત હવું તેણિ વાર. ૯

૧ પાણી. ૨ મૂર્ખ. ૩ હઠ. ૪ આધાર. ૫ વીંટી. ૬ જાની રીતે. ૭ રાખી મૂકી.

સહસ કિરણ પ્રગટયો શ્રી સૂર, જિઠયા કુંવર નિસુણી તૂર;
 સુખ જપતા જગદીશ્વર નામ, નૃપ સુત બાહર પધાર્યો તામ. ૧૦
 હરિદત્ત આવી દાગો પાય, મિત્ર પ્રતે કહે કુંવર રાય;
 આપણુ આજ થોભિયે ઇહાં, શું કરવું છે જઈને તિહાં. ૧૧
 રાજ કહે તે વચન પ્રમાણુ, થાપ કરી થોભ્યાનું બાણુ;
 યોગિણુ જોઈ વનમાંહિ જઈ, નવિ દીઠી તે કેથી ગઈ. ૧૨
 જોયાં વન વાડી આરામ, યોગિણીનું કો ન કહે નામ;
 કુંવર હિયે વિચારે ખડું, વિવાહ વિચે થયું નાતડું. ૧૩
 આહા માહા કરી પાછા વળ્યા, આવી દૂધારી ઘર મિળ્યા;
 જિમણુ સજાઈ કરજો તમો, નિરખી નગર આવું છું અમો. ૧૪
 ઇમ કહી નગર નિહાળે રાત, એતલે એક સુણી ત્યાં વાત;
 કામસેના ગણિકા અહિં રહે, તે એક ખિરૂં બડું શિર વહે. ૧૫
 ઘર તેને છે 'મીની એક, તેને બહુ શિખવ્યો વિવેક;
 નામ તેહનું હીરી હોય, કીધા વેંત કરે સવિ સોય. ૧૬
 ગણિકા લોક સાખેં પણ કરે, આ મીનાડી દીવો ધરે;
 આપણુ પાસે રમિયે જિહાં, હાર જીત દૂધણુ નહીં ઇહાં. ૧૭
 જિહાં લગી રમિયે ત્રીજો દાવ, એટલા વિચ કો કરી ઉપાય;
 મીની હાથ થકી દીવડો, જે ન'આવે નર પરગડો. ૧૮
 તેહના પગની 'વાણી વહુ, ઘર તેહને દાસી થઈ રહું;
 માહરી ઋદ્ધિ તે તેહની સર્વ, તિહાંથી હું મૂકું મન ગર્વ. ૧૯
 નહિ તો તેહની લેઉં મિરાત, સેવ કરાવું દિન ને રાત;
 કરી હું મારો રાખું સદા, ન દિઉં ઘર બાવા એકદા. ૨૦
 એહ પ્રતિજ્ઞા પાળે ખરી, ઇણી પરે તિણે કપટ બહુ કરી;
 લોકતણાં લૂંટ્યાં આવાસ, મોટા નર કીધા છે દાસ. ૨૧
 કોતક વાત ઇસી તે સુણી, ગયા કુંવર વેશ્યા ઘર બાણી;

આગત સ્વાગત કરી અપાર, બેઠા રમવા થઈ ગમાર. ૨૨
 તવ મીની રહી દીવો ધરી, કુંવરે ખેપ ઘણીએ કરી;
 યજ્ઞ શીખવી બિલાડી દાસિ, દીવો નવિ મૂકે રહી પાસ. ૨૩
 આગે મીની ને શીખવી, તેમાંહિ વળિ વેશા-ધર હવી;
 તો તસ ઝોછી કિસી પ્રસિદ્ધ, ^૧મદમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪
 ચિંતે કુમર વિકટ એ રાંડ, તવ તે ગુણિકા હારી માંડ;
 દાવ ત્રણે જવ પૂરા થયા, તવ તે કુંવરના કર ગ્રહા. ૨૫
 હલ હલ બેડી આણી નવી, કુમર દોયને પગે સાલવી;
 લેઉ ^૨ઉદાળી સર્વ અશેષ, કુંવર ચિંતવે ^૩અયવિશેષ. ૨૬
 આગે પણ કીધા મેં ઘણા, તેમાં ભજો તમે બિહુ જણા;
 હરિદત્ત કહે સ્વામી એ ખૂંટ, ^૪અબ્બ હાંકતેં પેકું ઊંટ. ૨૭
 તવ તે કુંવર કષ્ટમાંહિ પડયા, તિણ રંડાએં બહુ પર નડયા;
 કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો, એ ઊખાણો સાચો મિળ્યો. ૨૮
 હવે કુંવરિએં કર્યા શુભ પાક, દ્રવણ ઘણાં નીપાયાં શાક;
 બેઠ વાટ લાગી બહુ વાર, કાંઈ હજી નાવે ભરતાર. ૨૯
 હે દૂધારી સાંભળ સહી, કાં પતિ હજી પધાર્યાં નહીં;
 નગરમાંહિ કિહી ખોળી લાવ, ઉતાવળી બોલાવી આવ. ૩૦
 તવ દૂધારી ગઈ શોધવા, લોગ પ્રતે લાગી પૂછવા;
 પુરૂષ દોય દીઠા કોઈ નવા, વળતા બોલ સુવ્યા એહવા. ૩૧
 ક્ષત્રી સરખા દોય કુમાર, વેશ્યા-ધર પહુતા સુવિચાર;
 રમત રમાડી તિણે છેતર્યાં, તે બે હમણાં બેડી ધર્યાં. ૩૨
 વેશ્યા-ધર દૂધારી ગઈ, વાત બેઠ તે સૂધી થઈ;
^૫બિભાણી ધર આવી સહી, વાત સકળ કુમરીને કહી. ૩૩
 તે નિસુણી કુંવરી ચિંતવે, એહવું શું કિલ્લું હવે;

૧ ગાંડો હતો ને દારૂ પીધો સાં પછી તોફાનની શી ખામી ?
 ૨ હેરી લ્યો. ૩ આ વળી વધારામાં-બેડી પડી. ૪ બકરી. ૫ દોડી.

૧આરતિ કરવા લાગી ઘણી, ઠંથો હંસ કૂંડી કાગડી. ૩૪
 આણું એહનું એહમાંહિં કૂંડ, એહવું હિયે વિભાસી ગૂંડ;
 પુરૂષવેશ કીધો ૨અતિ ફાર, છાના ૩મુષક લિયે દોષ ચાર. ૩૫
 ગણિકા-ઘર ગઈ જિતાવળી, કામ કિશું કરે તું અલી ?
 તુજશું મુને રમવાનો કેડ, આપણ પાસે રમિયે બેડ. ૩૬
 વળતું હસતી બોલી વેશ, બે ચૂકિય તો દાસ કરેશ;
 હું ચૂકું તો આપિશ સર્વ, ક્ષત્રી મન નાણે તું ગર્વ. ૩૭
 હું ક્ષત્રી રાય વિક્રમતણો, તેં જગે સોર પડાંબો ઘણો;
 હવે બે તે ગાળું અભિમાન, સાખી કીધા લોક પ્રધાન. ૩૮
 રમવા દોષ જણ બેઠા યદા, મીની દીપ ગ્રહી રહી તદા;
 દીપક બે માંહેમાંહે દિયા, બેવે લોક સકળ સાખિયા. ૩૯
 રમતતણો રસ આંબો જામ, ક્ષત્રી મુષક મૂકી દે તામ;
 મીનીએ દીઠા જિણ વાર, નાખ્યો દીપ ન લાઇ વાર. ૪૦
 ધાઈ મુષક પછાડી પડી, વેશ્યા કહે કાં રે હીરડી;
 હવે તું મુજને સૂધી નડી, લોક કહે ધીરી બાપુડી. ૪૧
 સહિજ પ્રતિ શિખામણ નહીં, એ જિખાણો સાચો સહી;
 હસતાં લોક તાણિ દે હાથ, એ રૂડું કીધું જગનાથ. ૪૨
 ઘણા લોક લૂંટયા ઇણ રાંદ, લાગી એહતણી ભિકાંદ;
 મદમાતી થઈતી જિમ ૪સંહિ, વણિ વણિ ગાહ ન લાલે ૫હુંડી. ૪૩
 મોટો મિલ્યો તુને આ વીર, જિણે તાહરું જિતારું નીર;
 ન સકે કો પુહચી જેહને, પરમેશ્વર પુહચે તેહને. ૪૪
 ધૂરતને વણિ ધૂરત મિલ્યો, હવે ૬દર્પ એહનો તો ગળ્યો;
 ઇણિપરે લોક વદે બહુ વાત, બેબે હવે કરે જે રાત. ૪૫
 ગણિકા બાંધી પાછે હાથ, સર્વ ચલાંબો તેહનો સાથ;

૧ ચિંતા. ૨ ઘણોજ ફક્ડ. ૩ જોદર. ૪. આપણા જેવી. ૫
 ફૂતરી. ૬ અહંકાર.

સખ્યા નર તે સવિ મૂકિયા, સાથે કુંવર હોય તે લિયા. ૪૬
 જલિ વૃદ્ધિ દાઠેલા દાસ; લીધું સર્વ રહ્યું આવાસ;
 ત્રણ પલાણી તીખા ^૧તુરી, આલ્યા જેમ અવંતીપુરી. ૪૭
 કોશ ચાર જવ આબ્યા ^૨અરા, તવ તે બોલાબ્યા કુંવરા;
 વિક્રમનરપતિ કુંવર તમે, સ્વામી દાસ તુમારા અમે. ૪૮
 કીધું સકળ તુમે એ કાજ, મંદિર લેઇ પુહયો મહારાજ;
 હું એટલે જઇ આવું આમ, અહીં દૂકડું અછે એક કામ. ૪૯
 સમ કહી સર્વ ભળાવી જલિ, વાટ ફેરવી આણી ભુલિ;
 લઘુલાઘવી કળાએ કરી, મંદિર આવી ઉલ્લટ ધરી. ૫૦
 એતલે વળ્યા નિસાણે ધાય, સુણી વાતને હરખયો રાય;
 આવે વિકટ વેશ્યા-વશ કરી, ધરી ખ્યાત સુતની વિસ્તરી. ૫૧
 અતિ આડંબરે કરી કુમાર, પિતા પ્રતિ જઇ કીધ બુહાર;
 વિક્રમ આણુંદી ઉલ્હાસ, સુત આલિંગી કહે શાખાશ. ૫૨
 સભામાંહિ બહુ થયાં વખાણ, કરે પ્રશંસા રાણોરાણ;
 વિક્રમચરિતણાં વડ ચરી, ગુણિકા ગર્વ તબવી ખરી. ૫૩
 તવ તે કુંવર હિયા માંહિ ધરે, પુણ્યે યશ કીર્તિ વિસ્તરે;
 કૌશું ભેદ ન ભાજે રાત, મુઠોમુઠ રહી તે વાત. ૫૪
 હવે તે મનમોહિની કુંવરી, પાળે ગર્ભ ભલિ વિધિ કરી:
 પૂરણ માસ થયા જેતલે, પુત્રચણ પામી તેતલે. ૫૫
 અશ્રુચિપણું ટાળી સવિ અંગ, આવી ભૂમે રહી તિણ ચંગ;
 કામે મોકલી તવ તે સહી, પોતે પુત્ર લેઈ તિહાં રહી. ૫૬
 પુત્ર પ્રતિ ગાએ હાલડું, બાહર દાસી કહે નાગડું;
 રે બાઈ તુમે એ શું લવો, પુત્ર તુમારે ક્યાંથી હવો ? ૫૭
 કુંવરી કહે મ જામ અપાર, પરમેશ્વરે કરી મુજ સાર;
 એ બેટો મુજ આપ્યો હિતે, દેવ સખાઈ દુર્બલ પ્રતે. ૫૮

ઇંશું સુણી આવરણ દાસિ, વેગે ગધ રાજની પાસ;
 સ્વામિ વાત ^૧અસંભવ થઇ, વહુ તુમારી બેટો લહી. ૫૬
 આંચો સુણી રાય તતકાળ, ^૨ભૂમિગૃહથી કાઢી બાળ;
 બેટો દેખી બોલે ભૂપ, વહુ તે કીધું કિયું સ્વરૂપ. ૬૦
^૩કુળખંપણ દીધું અમ્હ તણે, વળતું મનમોહિની ઇમ લણે;
 અવિચાર્યું મ કહો પ્રભુ તાત, સુત તેડીને પૂછો વાત. ૬૧
 વિક્રમચરિત્ર બોલાવ્યો તામ, કહો સુત કિહાં નિપાયો કામ ?
 હું કાંઇ નવિ જાણું ઇમ કહે, લાલને અણબોલ્યો રહે. ૬૨
 મનમોહિની કહે શુણવંત, સાચું રખે ન માનો સંત;
 રાય વિક્રમની દિઉં છું આણ, સાંભળજો જે કહું ^૪અહિનાણ. ૬૩
 ધુર માંડી યોગિનીશું પ્રીતિ, તેહના પિતાતણી ધરી ભીતિ;
 અંદપુરી વન લેઈ ગયા, તેહની કિંપિ ન આણી દયા. ૬૪
 એકલડી મહેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉછાહિં;
 દ્વધારી ધર પીધાં દ્વધ, વાસો રહ્યા વિવાહ ત્યાં ક્રીધ. ૬૫
 બહુ પ્રેમે દ્વધારી વરી, તેહશું રમત ઘણી નિશિ કરી;
 પ્રભાતે પુહતા વેશ્યાવાસ, તું સૂધાં તિણે પાડ્યા પાસ. ૬૬
 તિહાંથી કુણે મૂકાવ્યા દેવ, તે અહિનાણ કહે સવિ હેવ;
 વળિ સુદ્રિક આગળ ધરી, વડા રાય એ વહૂનાં ^૫ચરી. ૬૭
 સુણી વાત રાય થયો હિરાણ, જોજો નારીતણે ઉપરાણ;
 વિક્રમ મનમાં નિશ્ચે ધરે, અચરિત્ર તે અધિકાં શિરે. ૬૮
 કુંવર મૌન કરી રહ્યો જામ, વિક્રમ નરપતિ બોલ્યો તામ;
 વહુ વચન સૂધો તુમતણો, વર્ણન કિયું કરું મુખ ઘણો. ૬૯
 વિક્રમચરિત્રશું કરો વિલાસ, પૂરો અહનિશિ મનની આશ;
 વિલસો દ્રવ્ય ઘણું ભંડાર, મેં તુજને આપ્યું અનિવાર. ૭૦

૧ ન બની શકે તેવી. ૨ ભૂંચરામાંથી. ૩ કુળને કલંક આવ્યું!
 ૪ નિશ્ચાનીઓ. ૫ ચરિત્ર.

વિક્રમચરિત્રતણે મન વસિ, કામિની મુખ્ય કરી ઉલ્હસી;
 સરખી વય સરખો સંયોગ, રંગે રમે સંપૂર્ણ ભોગ. ૭૧
 કહે શ્રીમતિ સોહગસુંદરી, તેણી હમણાં એ કીધાં ચરી;
 જો એવડાં લહિયાં કુણે નથી, તો એ વાત કિશી તે કથી ? ૭૨
 આપણ ચિંતવિયે તે થાય, કહે તો તેડી આણું રાય;
 ન લહે સણ સણ કોઇ લગાર, એ તું જાણે સહી નિરધાર. ૭૩
 મનમોહિનીનું નિસુણી ચરી, હવે કહેશે સોહગસુંદરી;
 તે સાંભળજો એક મન થઈ, તૃતીય ખંડ સમાપતિ થઈ. ૭૪
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, ભણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણ, તૃતીય ખંડ પુહતો પરમાણ. ૭૫
 પ્રતિશ્રી રૂપચંદ-કુમાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ કનોજરાજ-
 પુત્રી સૌભાગ્યસુંદર્યાધિકારે પ્રથમ પાણિગ્રહણ-નિષેધ પશ્ચાત્ પાંછા-
 ધિકારે શ્રીચરિત્રોપરિ શ્રીમતિકથિત મનમોહિની કથા તત્કથિત આભીરી
 કથાદિ વર્ણન નામ તૃતીય ખંડ સમાપ્ત:

ખંડ ચોથો.

(વસ્તુ-છંદ.)

નૃપ કનોજ નૃપ કનોજતણી જે પુત્રી,
 નામે સોહગસુંદરી જાળભાવે પરણવું છંદે,
 જવ યૌવન જોરે ચડી સુણી નાદ-રસ વેધ મંદે,
 સખી શ્રીમતી મુખથકી મનમોહિની ચરિત્ર,
 તે નિસુણી હવે જે કરે તે સંભળાવું વિચિત્ર. ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

હવે આથો એહનો અધિકાર, સાંભળવા થયો હર્ષ અપાર;
 સભા સહુકો ઉલ્લટ ધરે, કવિતા આણુંદે ઊચરે. ૧

૧સાનિધ પામી ચારદતણું, ચોથો ખંડ હવે વળિ ભણું;
 સુણ્ણને ૨સરસ કથા સુવિથાળ, એકમનાં થઈ બાળગોપાળ. ૨
 તવ બોલી સોહગસુંદરી, બાઈ વાત કહી તેં ખરી;
 તું માહરી ૩મનમાની સહી, તુજ આગળ કાંઈ છાનું નહીં. ૩
 (સોરઠા-છંદ.)

“ સાથિ તે સુવિહાણ, જે હર ખૂંડે હિચાતણી;
 તેને સુંપિયે પ્રાણ, અળજે આવે આપણે. ” ૧
 જે સુખ દુખ જાણે આપણે, કાજ આપણે આવે ધણે;
 તે પરગર્ભ માણસ જાણ, તેહશું જઇયે જાતે પ્રાણ. ૪
 નિજ કારજ કરવા હું શિયાર, તેહવાં માણસ મિળે અપાર;
 પણ પરગર્ભ જે દૃઢ ચિત્ત, હું બલિહારી એહવા મિત્ત. ૫
 મેં તું લહિ એહવી સુજાણ, સુખ આગળ શું કરું વખાણ;
 હવે હું કહું હૈયાનું હીર, સાંભળ તે તું થઈ ગંભીર. ૬
 સુસખી શ્રીમતિને ઇમ દહે, બાઈ ૪મદન ધણે સુજ દહે;
 હવે જિમ તિમ તે વેદન ટાળ, તિમ કરજે જિમ નાવે ૫ગાળ. ૭
 જે મૂરખ નવિ લહે વિચાર, નવિ જાણે અંગિત આકાર;
 અચતુર અઘડ કુરૂપ અપાર, એહવો આણે રખે ગમાર. ૮

(માલિની-છંદ.)

“વર નિજ કર સારી માય મું વારિ નાખે,
 વર વિધહર કાળો માય મું અંગે ગ] રાખે;
 વર અતિ ઘણ ગાઠા નારકી દુઃખ દાખે,
 પણ સુજ કર માડી મૂર્ખ ભરતા મ રાખે. ” ૧
 જિમ ન સુખિણી હોવે ૨કેળિ બાજળી લાઈ,

૧ મદદગાર. ૨ રસવાળી. ૩ મનની માનેલી-પસંદ પડેલી સખી.
 ૪ કામદેવ. ૫ દહેવત ન આવે તેમ કરજે. ૬ કેળને આવળનો સંયોગે
 અતાં તેની ખૂંડી દશા થાય.

- જિમ ન સુખિણી હોવે લિંબ દ્રાક્ષા મિલાઈ;
જિમ ન સુખિણી હોવે ^૧નાગવલ્લી ^૨કરીરે,
તિમ ન સુખિણી નારી મૂર્ખભર્તાશરીરે. ૨
- જિમહ ન રહિ શોભે કોકિલા ^૩ધૂક પાસે,
જિમ સહિ હંસી પામે ખોડ બગલા વિલાસે;
જિમ કરતિ ન શોભે કાગશું ^૪ગોઠિ ^૫સૂડી,
તિમ ચતુર સુનારી મૂઠ હાથે ન રૂડી. ૩
- જિમ ન સુખ ઉપાવે ખોરડી અંબ લગ્ગી,
જિમ ન સુખ ઉપાવે તુંબી ચપે વિલગ્ગી;
જિમ કવચજ લાઈ કલ્પવૃક્ષે ન સારી,
તિમ સુગુણ વિગૂંથે જેહને હો કુનારી. ૪
- જિમહ બગલી પાસે હંસ શોભા ન પામે,
જિમ શુક પહ કાળી કાગડી ન્યૂન કામે;
જિમહ ભમર ^૬કેસુ-પુષ્પ બેઠો ન ફાવે,
તિમ નિશુલ્લિજ સાથે સુગુણને સંચ નાવે. ૫
- જિમ સરસહ દીસે હંસહંસી મિલાવે,
જિમ ચક્રવહ ચકવી મન્નશું મેળિ આવે;
જિમ સુગુણ મયૂરી પ્રેમ વાથે મયૂરે,
તિમ સુનર સુનારી બે રમે હર્ષ પૂરે. ૬
- સુગુણ શ્રીમતિ બાઈ સરિસ સંયોગ સારો,
અણ સરીખહ ઓછો તેહ દૂરે નિવારો;
વર સુગુણ સંગાથે કીજિયે પ્રીતિ બોઈ,
^૭અનચતુરશું મિલતાં કાજ એકે ન હોઈ. ૭

૧ નાગરવેલ. ૨ કરડો. ૩ ધુવડ. ૪ વાર્તા. ૫ પોપટડી.
૬ ખાખરાનાં કેસડાં. ૭ મૂર્ખથી.

(૬૮)

રૂપચંદ્રકવરસાસ.

(સોરઠા-છંદ.)

સરિખા સરિખો મેળ, અણસરિખું અરણે કરે;
કિહાં કંટક કિહાં કેળ, ભૂલણીઓ ઇણપરે ભણે. ૧
(ગાથા-છંદ.)

હંસા રચ્ચંતિ સરે, મમરા રચ્ચંતિ કેતકી કુસુમે;
ચંદન વને શ્રુયંગા, સરિસાસરિસેહિ રચ્ચંતિ. ૧
(દુહા-છંદ.)

મિત્તા એહવા કીજિયે, [જે] બેઠા સોહે પાસ;
વર શિર ^૧બદનામી ચડે, લોક ન દે શાખાસ. ૧
મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ફેફળ ભંગ;
આપ કરાવે ખંડડા, પરહ ચડાવે રંગ. ૨
મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ટંકણખાર;
આપ દગમણુ પરચેહણુ, ગિરવા એ ઉપગાર. ૩
(સોરઠા-છંદ.)

અગરતણે અનુસાર, પીડંતાં પરિમળ કરે;
તે સાજન સંસાર, જોયાં જયવિરલા મળે. ૧
(દોહા-છંદ.)

મિત્ત ન એહવા કીજિયે, ઘણે ચડીજ કુનામ;
ઘોળી કેરા કુંડ જિમ, ખુંદે સાડું ગામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

કહે શ્રીમતિ બોલે માં ઘણું, લેહણું લહિયે આપાપણું;
પૂર્વલવનો જેહણું નેહ, જ્યાં ત્યાંથી આવી મળે તેહ. ૯
વળિ લલાટ જે લખિયો હશે, જોતાં કરી તેહજ આવશે;
તે સોહગસુંદરી કહે ખડું, પરખ્યા વિના પુરૂષ નહીં વડું. ૧૦
કિમ પરખિશ તું પુરૂષ પ્રધાન, ત્યાર થઈ જોજે સાવધાન;

હમણાં હું થઈ છું આકુળી, લાવ પુરૂષ કેા ઊતાવળી. ૧૧
 ઊતાવળાં ન થૈયે માય, સુસ્તાના પ્રાસાદ કહાય;
 ઊતાવળું ચલે અવિચાર, ભૂખ્યો દોય કર ન જમે સાર. ૧૨
 રક્ષણપણે ઊતાવળું કામ, તે ભે આગળ પડે વિરામ;
 પછી તું કહિય ન કહ્યો કાંહલી, સોહગસુંદરી ખોલી વળી. ૧૩
 તેં મુજ જેહ કહ્યું તે ભણું, પણ વિરહી હુએ ઊતાવળું;
 આજ સુશુભિ કેા નાવે અહીં, તો પ્રભાત હું દેખું નહીં. ૧૪
 પછી જિમ શુભ જાણો તિમ કરો, આજ હવે આગસ પરિહરો;
 વેદન મદનતણી છે ઘણી, લાજ તજી કહું છું તે ભણી. ૧૫
 ૧ તવ તે શ્રીમતિ કરી શૃંગાર, કર ધરી એસઠ પાન ઉઘાર;
 રાત બે પહોર ગઈ છે ખરી, એણી વેળા બાહિર નીસરી. ૧૬
 આવી ચિંતામણિ ચઉવટે, પણ તિહાં પુરૂષ ન કેા પરગટે;
 સહુકો સૂતું નિજ ઘર જઈ, ૨ ઘટી દોય તિહાં જાતાં થઈ. ૧૭
 તવ શ્રીમતી વિચારે આજ, ન મળ્યો પુરૂષ ન સીધું કાજ;
 એટલે વિક્રમરાય એકલો, ૩ નિશિચર્યા બેવા નીકળ્યો. ૧૮
 તિહાં આગળ ઊતરીઓ જિમે, શ્રીમતિ સુંદર દેખી તિમે;
 વિક્રમભૂષ ન બણ્યો હિયે, ૪ સહિસા તે ખીડું કર દિયે. ૧૯
 રાજાએ ખોલાવી તામ, કહો ૫ કામિની અમ કેહું કામ ?
 સ્વામિ માહરે છે ૬ સ્વામિની, તે તુમ તેડે ૭ ગજગામિની. ૨૦
 નૃપ કહે પૂછી આવો કાજ, કહે તે તુમ કહેશે મહારાજ;
 જિહાં લગે તુમે પધારો દેવ, તે તુમચી કરશે બહુ સેવ. ૨૧
 ઇશું સુણીને ચમક્યો ઘણું, તિહાં જઈ બેઠયે અચરિતપણું;
 લીધો શ્રીમતિનો તવસાથ, તસ ઘર પહુતો પૃથિવીનાથ. ૨૨
 જાતાં આવ્યો ત્રીને માળ, હાંડિળે બેઠી સાબાળ;

૧ તારે. ૨ ધડી. ૩ રાતચર્યા. ૪ એકદમ. ૫ સ્ત્રી. ૬ ઘણી-
 અણી. ૭ હાથણી જેવી આજ આજનારી.

રાના ભણો રહી ખારિયે, બાણે તેડે તો પધારિયે. ૨૩
 રાયે દીહું અદ્ભુત રૂપ, તવ તે હિયે વિમાસે ભૂપ;
 શું ભઈ એ નારી કુણુ નામ, એહને શું હોશે મુજ કામ ? ૨૪
 તવ કુમરિયે સમશ્યા કીધ, પ્રથમ કણિકા લેઈ દીધ;
 પછી બતાવ્યો જમણો હાથ, બિહુ માંહિં એક ન લહે નરનાથ. ૨૫
 વળી કુમરી કર વીણા ધરે, રાના તોહિ ન બાણે સિરે;
 પુનરપિ જંઘ દેખાડે જામ, વળી ^૧કુસુમ કંદુક લઈ તામ. ૨૬
 કરિ કરિ પુષ્પદંડો મુખ દેય, ^૨દ્રાણે ધરી પુનરપિ નાપેય;
 પછી ભૂમિ મૂકી વળિ હસી, ^૩રાયે ન લહી સમશ્યા કિસી. ૨૭
 પડિત પણુ ભૂદયો તિણુ ઠામ, જોજો પડશે વાત વિરામ;
 તવ ચિંતે સોહગસુંદરી, દશા લલી દીસે પાધરી. ૨૮
 કહિયે નરનો સંગ ન કરું, આજ હિયે તે ઉદલટ ધરું;
 કામ દિયો દાસીને ગૂઢ, તો એ લઈ આવી ઠો મૂઢ. ૨૯
 ન લહી એણે સમશ્યા એક, ન મિત્રું એહશું કરી વિવેક;
 કિમ કીજે એ સાચો પાઠ, કોઠી સાથે ખાવા કાઠ. ૩૦
 કલ્પવૃક્ષ ધંતુરો લહી, તવ શ્રીમતિ બોલાવી સહી;
 રે અબાણુ નર લાવી કિશો, માહરે કાજે મૂરખ ઇશો !! ૩૧
 વહેલો એહને પાછો વાળ, ઇણુ વાતે પડશિ મ જંબળ;
 તવ શ્રીમતી કહે પડવડી, પહિલે ^૪કવળે મક્ષિકા પડી. ૩૨
 આઈ તુમે તો ઘણું સુવેધ, એહવાનો કાં કરો નિવેધ;
 જે જગદીશે આપ્યો આણી, તેહશું પ્રેમ ધરી જે બાણી. ૩૩

(રેખતા-છંદ.)

“ મૂર્ખ રહી મનમાંહિ કે મરકો નાણિયે,
 જે દીધો કિરતાર તેશું પ્રેમ આણિયે;
 પર ઘર દેખી સુચંગ કિમે નહુ બાઈયે,
 દીના હોય કથીર સોના કહાં પાઈયે ? ”

૧

રહે લવલી બોલ ન ચડવડું, દેખીને કૂવે કિમ પડું;
 જે મુજ જગપતિ દેશે કાલ, તેહશું પ્રેમ કરિશ મન વાળ. ૩૪
 એહને ઠામ પુહચાડો તમે, જિમ સુખથી નિદ્રા લહું અમે;
 તવ શ્રીમતી કહે જઇ સ્વામ, તુમે પધારો ^૧તુમચે ઠામ. ૩૫
 અમ ઠકુરાણી કેરાં કાજ, તુમ દીઠે સીધાં મહારાજ;
 આરતિ ટળી ગયું સવિ દુઃખ, દીઠ માળવો લાગી ભૂખ. ૩૬
 રાય ઘણો મન વિલખો થયો, આઃ આઃ એહનો અર્થ ન થયો;
 સવિ ^૨સંકેત સીચે શુભ કહ્યો, પણ તે મેં કાંઈ નવિ લહ્યો. ૩૭
 પહિલી ચૂક પડી મૂંહને, ચાલી આંચો હું એ કને;
 કિહાં કુબુદ્ધિ દીધી જગનાથ, પુખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮
 ઇમ પછતાતો પાછો વળ્યો, હિયડામાંહિં ઘણું કળમળ્યો;
 ઘર જઇ સૂતો ધરે ^૩અંદોહ, મન સાથે અતિ લાગી ^૪ચોહ. ૩૯
 ચિંતે એહ સમશ્યા સાર, કિમ લહેશે એહનો સુવિચાર;
 વળિ વિમાસે સૂધો વીર, કાલ તિહાં કો જાશે ધીર. ૪૦
 પહિલાં તેહનો કડું નિરધાર, પછિ તેહને ઓળખી ઉદાર;
 તેહશું પ્રીતિ ઉપાઈ ખરી, તે મુખે અર્થ લેઉં પરિ કરી. ૪૧
 એહવું ગુદા હિચે ચિંતવી, ^૫અંતરંગ જન તેહ્યા કવિ;
 શીખ સુમતિ દીધી ઉલ્લાસ, જો જો કાલ તિણે આવાસ. ૪૨
 જિહાં મેં નાખ્યો છે ^૬તબોળ, એક નારી છે સહિ તસ સોળ;
 તેહને ઘર કો આંચો ગયો, જો જો નર કુણુ કેતો રહ્યો. ૪૩
 રખે કોઇ જોતાં તુમ ^૭લહે, વળિ રાય શીખામણુ કહે;
 દાના થઈ કરજો સવિ કામ, રખે તેહવું ચૂકો નામ. ૪૪
 એહવી શીખ ધણી તસ દેઇ, નરપતિ બીજાં કાજ કરેઇ;

૧ આપને ઠેકણે. ૨ પ્રસારત. ૩ સંકા. ૪ સાખ-પ્યાર.
 ૫ ખાનગી માણસો-મનુર. ૬ ખાનખીડું ખાઇને યુગ્માની નિશાની.
 ૭ બણી-કળી ભવ.

હવે પાછળ જે પેલી વાત, સાંભળજો જે થયો અવહાત. ૪૫
તે સોહગસુંદરી શ્રીમતી, ન લહે વેધે નિદ્રા રતી;

નવિ સીધું તે કાજ પ્રધાન, તે મન સાલે સાલ સમાન. ૪૬

(દોહરા-છંદ.)

“ એક વિયોગી રોગિયા, સહેજે સરિખું માય;

દિન બાયે જન-વાતડી, પણ રચણિ નવિ બાય. ” ૧

દુખભરી રાત ^૧વિહાણી તાસ, માંહોમાંહે થયો વિશ્વાસ;

દિન ધીજે રજની થઇ જામ, વળિ ગોખે બેઠાં બે તામ. ૪૭

તવ સોહગસુંદરીએ કહ્યો, કાલે કામ એક નહિ થયો;

આજ સુગુણ દો બેઇ લાવ, જિમ તેહશું મિળિયે મન ભાવ. ૪૮

તવ શ્રીમતી કહે સાંભળો, હું કંઈ ન લહું તે આમળો;

તમેજ દેખાડો જેહને, હું તેડી લાવું તેહને. ૪૯

ભલે વદે સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત કહું તે ખરી;

ઓ પેલું તંબોળી હાટ, તિહાં આવે બહુ નરના ^૨ચાટ. ૫૦

ન્હાના મોટા ભર ચૌવની, પેલી શોભાવે એહની;

પણ કુણને એ નાણે મન્ન, હું બેઠી બેઠી નિશિદિત્ત. ૫૧

પણ બે નિશિ જાતે ઘડી ચાર, તવ આવે છે એક કુમાર;

આસણ બેસણ દેઈ તસ માન, તેહને દેખાડે સવિ પાન. ૫૨

દીપશિખામાંહિ દીસે બેય, એહવાં તે અળગાં કરી સોય;

તે સવિ પાન કુમર કર લિયે, બાતાં એક મુંઠી કાંઈ દિયે. ૫૩

તિણે તંબોળી હરખે ઘણો, ચિત્ત બળવે કુંવરતણો;

વળે વહિલું કરી એટલું કામ, તે કુંવરનું ન લહું નામ. ૫૪

તે દેખી બોલો મુજ મન્ન, તેહશું પ્રીતિ મિળે તો ધન ૧

તેહ ^૩તને ચતુરપણું નિરખિયે, મુહલું ઉપદેશે પરખિયે. ૫૫

અલ્લવેસર ગજપતિ હીંડતો, નમંણે નિપુણ પ્રતે પીડતો;

છેલ છબીલો તે બોલાવ, બાઈ 'સુપર કરીને લાવ. ૫૬
જવ આવશે ત'બોળી કને, તવ હું દેખાડિશ સહિ તને;
વાર્તા ઈશી વિચારી કરી, અતિ હરખે સોહગસુંદરી. ૫૭
હવે કુંવર સોઈ રૂપચંદ, કરે સદા મંદિર આણુંદ;
રાત દિવસ અંતર નવિ લહે, લક્ષ્મી ભોગવતો રંગહગડે. ૫૮
પાન પુષ્પ બિપર બહુ પ્રેમ, તેહથી ક્ષણ અળગો નહીં એમ;
જાતે જોઈ લાવે પાન, નિશિ જાતે ચૌ ધડી પ્રધાન. ૫૯
ન રૂચે કો લાવે જુગુઓ, એટલો વેધ કુંવરને હુઓ;

ત'બોળી કેરે હાટ, આવે નિત મન માન્યા માટ. ૬૦
પીતાંબર પહેરે પટકૂળ, 'જંગુ સ્વચ્છ કટિ ધરી અમૂલ;
ભોળિબંધ મસ્તક 'મોળિયો, કંબલ રતન ખલે એક દિયો. ૬૧
ચંચાંગુળી પહેરી મુદ્રડી, ચરણે રતનજડિત મોજડી;
સોવન ભરિયો બટુઓ સાથ, હેમ દંડ એક લીધો હાથ. ૬૨
ઇષ્ટ યુગતે એકલો 'પ્રધાન, તિણુ દિન લેવા આઠ્યો પાન;
સોહગસુંદરીએ જવ દીઠ, તવ તસ નયણે 'અમિય પધઠ. ૬૩
કહે તવ શ્રીમતીને આ જોય, હું કહતી તે નર એ હોય;
હમણાં પાછો વળશે સહી, બહુ અપ કરી આણવો અહીં. ૬૪

(દુહા-છંદ.)

તવ શ્રીમતી તેમજ વળી, કરી સોળ શૃંગાર;
બીડું ચોસઠ પાનતું, નિજ કર ધરી ઉદાર. ૧
આવી તે મારગ વિચે, વાટ રહી તે 'રૂંધિ;
પુરૂષતણું મન પાડવા, મદમાતી તે મૂંધિ. ૨
કુંવર જબ પાછો વળ્યો, લેઈ પાન તતકાળ;
તવ આગળ આવી દિયે, કર બીડું સા બાળ; ૩

૧ ઠીક ચતુરાષ્ટ્ર કેળવાને. ૨ મક્કલાય. ૩ પહેરણુ. ૪ ફેટા.
૫ મુંદર-ઉત્તમ. ૬ અમૂલ વસ્તુ. ૭ શોધીને.

- કુંવર કહે કુણુ નારી તું, મુજ સાથે શું કામ;
તે કહે સ્વામી સાંભળો, આ આવાસ સુકામ. ૪
- અહીં રહે અમચી સ્વામિની. રૂપે' રંભ સમાન;
તે બોલાવે બાળિકા, તેહને છે તુમ ધ્યાન. ૫
- ક્ષણુ વિરહો ન સહી શકે, હવે તુમારો દેવ;
રાજ પધારો રંગભર, તે કરશે તુમ સેવ. ૬
- કુંવર કહે અમે વાણિયા, અમ ઘર વસ્તુ અનેક;
કવણુ કાજ તુમ સ્વામિની, માંગે નેધયે [તે] છેક. ૭
- નારી કહે સવિ એહ ઘર, પરણુ ભયો વિશાળ;
પણુ એ વાંછે રાજિયા, તુમશું ?ગોષ્ઠિ રસાળ. ૮
- અમે વ્યવહારિ વાણિયા, નવિ બાણું તુમ નામ;
અમ સાથે શી ?ગોઠડી, પૂછી આવ જઈ કામ. ૯
- કામિની કહે તે ?મોહને ! કહેશિ તુમને ?સ્વામિ;
ને તસ જીવિત ખપ કરો, તો આવો તિણુ કામ. ૧૦
- એવડું શું રે સુંદરી ! હું કુણુ તે કુણુ તેહ;
મુજ પાખે તે શું મરે, એક પખો શો નેહ. ૧૧
- દૂર થકી તેં તેહતું, ચોરી લીધું ચિત્ત;
અવર ન કો દીઠો ગમે, તેહને તું એક મિત્ત. ૧૨
- એક વાર તું નયણથી, દીઠો દૂર રહ્યાંય;
તિહાંથી લાગો વેધડો, ક્ષણુ વર્ષો સો થાય. ૧૩
- કમલિની સરવરમાં વસે, સૂર્ય વસે આકાશ;
જવ દેખે પિઉ આપણો, તવ તે થાય વિકાસ. ૧૪
- ગયણુ ધડુકે મેહુલો, મહિયલ મોર કિંગાય;
દેખી સજ્જન આપણો, હિયડો ટાઠો થાય. ૧૫
- રહે જળમધ્ય કુમુદિની, ગગન રહે પણુ ચંદ;

- દૂર થકી પ્રિય પેખી કરિ, પામે પરમાણુ'ં. ૧૬
- દૂરથકી તિમ તેહનો, લાગો તુજથું' વેધ;
મુગુણ સલ્લણ તેહથું; મ કરો પ્રીતિ ^૧નિવેધ. ૧૭
- કુમર કહે રે કામિની ! પરધર જાતાં જોડ;
ઉત્તમ નર ને સુણ નિપુણ, ચડે કલંકહ કોડ. ૧૮
- ચડયો કલંક ન જિતરે, ન ચડે જિંચું નીર;
પછે પરતાવો પામિયે, તે કુણ કરે કુધીર. ૧૯
- પ્રાણી ^૨પ્રાણી આપણો, રાખિ શકે તિમ રાખ;
પાએક પાણી જિતરે, ન ચડે વળતું લાખ. ૨૦
- તે લણી સુંદરી આપણો, પાણી રાખો તેમ;
^૩ત્રિવિધે નાડિ વિનાણથું, શ્રીકૃષ્ણ રાખે જેમ. ૨૧
- શ્રીમતી કહે સાચું કહ્યું, તું છે પુરૂષ પ્રધાન;
પણ તસ લાગો વેધડો, તે કિમ ટળે અસમાન. ૨૨
- નીરજ તેહનું જિતરે, જે હોવે નર મૂઢ;
ચતુરપણે રમતાં રસિક, કોઈ ન જાણે ^૪ગૂઢ. ૨૩
- સકિયે ત્યાં ન જણાવિયે, પછિ જાણે [તો] શું થાય;
^૫પિશુન વઢે જે પાપિયા, તે લેખવિયે વાય. ૨૪
- કેતકી કંટકભજજણે, ભમર ભડુછે કાંચ ?
જિહાં મનમાને આપણો, સહી રમેવું ત્યાંચ. ૨૫
- ઈમ જાણી મન થિર કરિ, વલ્લભ વહેલો આવ;
કર જોડી યાયે પડું, ^૬લગલગણાં મ કરાવ. ૨૬
- કુંવર કહે રે મુજ વિના ! શૂનું જગ નવિ હોય;

૧ નાકારો-મના. ૨ નર-ધન્યજીત-પુરુષાર્થ. ૩ ચોટલી, કાચલી અને ખોપરાની અંદર જેમ ત્રણ પ્રકારથી નાળિયર પાણી જાળવે છે તેમ મન વચન સરીરથી જાળવવું. ૪ અંતરનો ભેદ. ૫ નિંદા કરનારા. ૬ કાલાવાલાં.

મંદિર તેડો માનની, બાણો ચતુર જિકોય.	૨૭
જગ બોતાં મિળતાં મિળે, સાજન મિત્ર અનેક;	
નિરખી નેહ કરાવ તું, બાણે જિહાં વિવેક.	૨૮
સ્વામિ સુણ સાચું કહું, વળિ વળિ બોલ મ નાખ;	
તેહને મન એક તું વસ્યો, સૂરજ ચંદા સાખ.	૨૯
મિત્ર મિળે જગમાં ઘણા, સુજન મિળેજ સુચંગ;	
પણ જેહને મન જે વસ્યો, તેહને તેહશું રંગ.	૩૦
હંસો છાંડી માનસર, ન પિયે ^૧ છિદ્ધર નીર;	
મનમાન્યા વિણ ^૨ મહિયલો, તરસ્યો ભમે સુધીર.	૩૧
^૩ બાપૈયો પિઉપિઉ કરી, તરસ્યો ^૪ ગગન ભમંત;	
બય ઉકરતાં જીહડી, ગુણ લેતાં મૂકંત.	૩૨
વળિ તમે નાના શી કરો, ^૫ નિહુર થઇ નિટોલ;	
કોકિલ ^૬ અંખ વિના કહીં, એક ન બોલે બોલ.	૩૩
એક વયણ સાચો સુણો, સુગુણાં સુગુણ મિલંત;	
મન માને તે આપણે, હંસા કમળ વસંત.	૩૪
ગુણવંતા તે બાણીએ, જે ગુણવંત મિલંત;	
જો ગુણિ મિળિયાં ^૭ અવગણે, તો ગુણ કાહું કરંત.	૩૫
સજ્જનશું દુર્જન મિલ્યે, પામે ગુણ અધિકાર;	
કંચન જડિયો કાચ જિમ, માણિક મૂલ્ય ઉદાર.	૩૬
દુર્જનશું સજ્જન મિલ્યે, ગુણ પોતાના બય;	
પીતળ પીરોજો જડ્યો, આછે મૂલ વિકાય.	૩૭
દુર્જનશું દુર્જન મિળે, કાંઈ નાવે લાગ;	
ચુંબક ને પાપાણુ જિમ, સહામી ઊઠે આગ.	૩૮

૧ તલાવડા-ખાખોચિયાનું પાણી. ૨ પૃથિવીમાં. ૩ બપૈયો.
 ૪ આકાશમાં. ૫ કઠોર-નિર્દય. ૬ આંખાના મહોર વગર. ૭ તિરસ્કાર
 કરે-ખેદરહસી ખતાવે.

સજ્જનને સજ્જન મિળે, સ્હાંમી વાધે પ્રીતિ;
 દ્વધમાંહિં સાકર ભળી, મીઠી એહજ રીતિ. ૩૯
 તે ભણી ચતુર સુભણુ નર, તે પણ છે શુભવંત;
 સરિખા સરિખું છે સહી, એહુ મિળેા મન ખંત. ૪૦
 મિળવેા છે મન માનતે, અવર મિળણુ શે કાજ;
 મિળતાશું મન દેધ મિળેા, રીતિ ભલી એ રાજ. ૪૧
 કરમદશા હવે કામિની, પ્રગટ હુસી એ અંગ;
 સુગુણ સલૂણા ^૧સાર કરી, શું કહાવેા બહુ ભંગ. ૪૨
 પદમિનિ સોધ ^૨પ્રભપતે, કીધી કલિકા ^૩દીપ;
^૪નેહ વિહુણી નાહલા, કિમ રહેશે તે ^૫કીપ. ૪૩
 દૈવવશે ^૬અંતિમદશા, હૂઓ ^૭વ્યાપ અપાર;
 હવે ઓલાસે દીપિકા, સ્નેહ વિના નિરધાર. ૪૪
 અધકાર તવ વ્યાપશે, પ્રણમી કહું દયાળ;
 સીંચો સ્નેહ સ્નેહ ધરી, જિમ દીપે સુવિશાળ. ૪૫
 (શાર્દૂલવિકીરિત-છંદ.)

વક્ત્રેચંદ્રમુખી પ્રદીપકલિકા ધાત્રીધરામંડલે,
 તસ્માદૈવવશાદશાપિચરમાતસ્યાઃ સમુન્મીલિતિ;
 તદ્દ્રૂમઃ શિરસાનતેન સહસા શ્રીકૃષ્ણ નિશ્ચિપ્યતાં,
 સ્નેહસ્તત્ર તથા યથા નદિ મયંત્રૈલોક્યમંધન્તમઃ " ૧
 જે દીઠે તન મન હસે, નયણાં ધરે સનેહ;
 તે માણસ નવિ મૂકિયે, પ્રાણુ ત્યજે જો દેહ. ૪૬
 ના કહેશેો તોહિ આવશે, ફેકટ મ કરે જોર;
 વિરહદાવાનલ જવાળતાં, હોશે પાપ અધોર. ૪૭

૧ સંભાળ-બહાર. ૨ બહાએ. ૩ દીવાની શિખા. ૪ સ્નેહ-
 તેલ. ૫ કામ. ૬ મરણ. ૭ પીડાની રચનાનો,

દશ અંગુળી દેઈ વહન, લાગુંજી તુમ પાય;
 વળતો બોલ મં વાળશો, આવોજી ઇચ્છુ ડાય. ૪૮
 મોહન ઘણું મ કહાવશો, ચતુર સુ-વેધ સુભણ;
 તુમ કરમાં સોખ્યા તિણે, પદ્મિનિયે નિજ પ્રાણ. ૪૯
 પછિ જિમ બણો તિમ કરો, આણી મન ઉલ્લાસ;
 ભમરા પરિહરિ કેતકી, લિયો માલતી સુવાસ. ૫૦
 અભિનવરસ એક વાર જો, છેલ્લા પ્રીતિ મ છંડ;
 ચતુર રૂચે જો ચાખતાં, તો પછિ ^૧અવિહડ મંડ. ૫૧
 તે તુજ વિરહે ટળવળે, નીર વિના જિમ ^૨મીન;
 તું તેહને ઈમ અવગુણે, એ નહિ રીતિ ^૩કુલીન. ૫૨
 એક એક વિણુ ઝૂરી મરે, અવર ન આણે મોહ;
 દૈવે તે કાં સરજિયાં, કહિન હિયાં જિમ લોહ. ૫૩

(કુંડલિયા-છંદ.)

“ કબિરા કબહુ ન કીજિયે, અનમિલતાકો સંગ;
 દીવાકે મનમે નહીં, જલબલ મરત પતંગ-
 જલબલ મરત પતંગ, દીપ તો દયા ન આણે,
 મીન મરે ખિણુ માંહિં, નીર વિછુરો નહિ બાણે;
 મરત નાદ પર હિરન, નાદ નવ બાણે પીરા;
 અણુમિલતાશું મોહ, કબૂ નહી કરો કબીરા. ” ૧
 ઇમ નઠોર નહિ થાઇયે, જોઇ વિચારી નાથ;
 ઇણે ભવમાં એ જીવતાં, નહિ મ્હેલે તુમ સાથ. ૫૪
 તુંહિજ વલ્લભ તુંહિજ પ્રિય, તુંહિજ પ્રાણુ આધાર;
 ગતિમતિ એક એહને તુંહિજ, ઇમ બાણો નિર્ધાર. ૫૫
 ઇશાં વચન વેધક વિવિધ, બોલિ બહુત પ્રકાર;
 રૂવરતણો મન લેદિયો, સુગુણુ શ્રીમતિ સાર [નારિ]. ૫૬

કુંવર કહે હ્રમ સાંભળો, હું આવિશ તસ પાસ;
 ઇમ નિમુષિ ઉલ્લટ ધરી, પહિલી ગઈ આવાસ. ૫૭
 સોહગસુંદરીને કહે, વાત આણી સવિ રાસ;
 આ તે નર મેં આણિયો, પાડિ કરી પરિ ^૧પાસ. ૫૮
 મુણી વચન શૃંગાર ભરી, નર મન હરવા ^૨માટ;
 બેઠી પ્રથમ દિવસ પરે, કનક હિંડોલાખાટ. ૫૯
 રૂપચંદ રસ લગીઓ, તે બેવા મનમાંહિં;
 જીવ્યાથી બેયું ભલું, બેઠાએ તે ઉચ્છાહિં. ૬૦
 મંદિર છે ^૩મનમોહિની [માનિની], આજ બેઠું વળી એહ;
^૪કુળવટ રહેશે જિણુ જીગતિ, તિણિપરે કરશું તેહ. ૬૧
 કુંવર કેડેં ચાલિયો, આબ્યો ત્રીજે માળ;
 ઉભી રહી નિરખી નિપુણ, રૂપતણી તે આલિ. ૬૨
 મોહ્યાં રૂપેં માનવી, સસે ન વાસે સોય;
 ચિતે ચિત્ત વિવેકશું, એ શું ^૫અમરી હોય ? ! ૬૩
 કે એ કુંવરી ^૬નાગની, કે વિદ્યાધરી બાણ;
 ઈંદ્રતણી શું અપ્સરા, કે રંભા સુ વખાણ ! ૬૪
 થોડિ કણક લેઈ ઘડી, ^૭ધાતાએ ધર એહ;
 પદ્મિની ગ્રેમ ધરી કરી, ચંપકવર્ણી દેહ. ૬૫
 મસ્તક છત્ર સમાન વર, શ્યામ સરલ શિર વેણિ;
 કરવાસે વાસગ વસ્યો, ^૮કુંતલ મધુકર શ્રેણિ. ૬૬
 રત્નજડિત વિચ રાખડી, ગોફણકું શુણ્મૂળ;
 કંચન ચમરી કુમતું, વિચ વિચ સોવન-કૂલ. ૬૭
 સૈથો શિર સિંહરિયો, મદનનરિંદ પ્રતાપ;

૧ ફંદમાં નાખેલ છે. ૨ વાસ્તે. ૩ મનમગતી સ્ત્રી. ૪. કુળની મર્યાદા. ૫ દેવાંગના. ૬ વાસુકી નાગની કુંવરી. ૭ જાલાએ પહેલવહેલીજ. ૮ નાગ. ૯ માથાના વાળ ભમરાઓની ઝોળ સરખા માળા.

હેમ ઘડી હીરે જડી, બિહુ પખ ફૂલી થાપ. ૬૮

वहनउभण विउसित सहा, पुनिमयंह समान;

કુમર ભણે ધણે જીતિયો, ગગન ગયો તજિ માન. ૬૯

ખિહુ યજ સરિખા રાખવા, ઇશ્વે આહિમનો ચંદ;

ભાળ મિસેં દીસે ધર્યો, મોહવા માનવવૃંદ. ૭૦

ભોંકતણે મિસ લામિની, ધનુષ ધરી એ દોય;

તીખાં લોચન જાણ મિસ, તાકી મકે સોય. ૭૧

यूथभ्रष्ट हरिणीतथां, दोयन वियां ^१उदाजि;

ખિહતી મૃગલી ખાપડી, જઈ રહી વનહ વિગ્રાજિ. ૭૨

વિકસિત પંકજ-પાંખડી, તિસી આંખડી એહ:

નેહ વધારે નિરખતાં, કીધી કાળજી રેહ.

^૨શુકચંદ્રા સમ નાસિકા, કે સગદીપક સાર;

નાકડ્ડલી નિરૂપમ તિહાં, દીસે અતિ મનોહાર. ૭૪

દીર્ઘ ભાલ-સ્થળ તપે, વિશ્વમિત દેવ કપોળ;

લાસા ^૩ગદ્દ સોહામણા, જીલ્લા અમીનું ઘોળ. ૭૫

^૪અધર પ્રવાળા સારિખા, ^૫દાડિમકળિ જિમ દંત;

વિચ્છિન્ન વિચ્છિન્ન સોવન રેખાડી, તે હીરા નિરખાંત. ૭૬

હીચોળા લખમીતણા, જાણે સોવન-વર્ણ;

પેષે દોય પાસે ભલા, એહવા ઉત્તમ ^૧કર્ણુ. ૭૭

પાન આરોગ્યાં પદ્મિની, હસતાં ફૂલ ખરંત;

ખોલતાં અમૃત ઝરે, ધુપર રહે નિરખાંત. ૭૮

ત્રોટી પહેરી મણિજડી, અળકે અળઝળ આલ;

૭ ઝાગનિયાં ભલ ખીંટલી, નિરખે કુંવર નિહાલ. ૭૬

૧ છિનવી. ૨ પોપટની ચાંચ જેવી નમણી. ૩ ગાલ. ૪ પ્રવાળાં
જેવા રાતા હોઠ. ૫ દાડિમની કળી જેવા સરખા ઉગળા. ૬ કાન.
૭ કાનનો દાગીનો.

- હંસશ્રીવ સમ કૂટડી, શ્રીવા શુષ્ણિયલ મન્ન;
કંઠે જીપી કોકિલા, શ્યામ થઈ ગઈ રત્ન. ૮૦
- કંઠ નિગોદર પદકડી, પહિરી ગિરસલીયાંય;
મણિ જડી દોડી ^૧પાટિયાં, કવણુ કહે મૂલાંય. ૮૧
- ભુજા દોય ભામિનીતણી, ^૨કરિવર શૂંઠ સમાન;
તિલ અંગુલ નખ રાતડા, રેખા મધ્ય પ્રધાન. ૮૨
- ખાંહે ખાંધ્યા બહિરખા, ખાનૂખંધ ઝમાલ;
કરકંકણ ચૂડી ચતુર, સોવનમય સુવિશાળ. ૮૩
- કનક ગાંઠિયા ગોમતી, હથ સાંકળ સુવશાળ;
વેઠ દશાંગુળ મુદ્રડી, મહેલી લાઈ ઉદાર. ૮૪
- ઉન્નત કક્ષા કુખ અતિ, વાંસો વડો વિવેક;
રૂડું હૃદયસ્થળ વિપુળ, અલગો રોમ ન એક. ૮૫
- કુચમિસ એ પ્રાસાદ દોય, હીઠા અતિ ઉત્તંગ;
શિખરખંધ સોવનતણાં, સોહે અતિહિ સુચંગ. ૮૬
- ઉદર ^૩ક્ષામ ઊપર ધશા, ત્રિવલી ^૪તટની પાસ;
શિવનિમિત્ત શિવબાણુ તે, ચૌવને કર્યા ઉલ્લાસ. ૮૭
- કસિને કસિ ત્યાં ^૫કુંચુકી, લિખિયા હંસ મથૂર;
પેખી નર મોહ્યા મરે, જે જળ સખળા શૂર. ૮૮
- થણુ વિચ અલકે ઝૂમણાં, લહકે નવસર હાર;
અર્ધહાર એકાવળી, રત્નાવળી ઉદાર. ૮૯
- સોવનમય ટોડર ભલો, ચંપકલિ દીપંત;
દોય કર અલ્યો કનકનો, આરીસો આપંત. ૯૦
- નાસિકજ ગંભીર અતિ, રસ શૃંગારહ-કૂપ;
સુગતાકળ ગળ-માળ જે, તે ધડીયાળ સરૂપ. ૯૧

૧ મળાનું ધરણું. ૨ હાથીની શૂંઠ સમાન ચઢતી. ૩ પાતળા પેટ. ૪ નદી. ૫ ચોળી-કાંચળી.

કટિલંકે જિણે કેસરી, જીત્યો હુઝો અદક;
 કટિમેખળ હીરે જડી, પહિરે સોઈ વિશિષ્ટ. ૯૨
 કૂર્મપૃષ્ઠ ઉન્નત જઘન, પુષ્પ વિશાળ નિતાંબ;
 જંઘા કદળી-થંભ જિમ, તિમ બાનુ નહીં લાંબ. ૯૩
 સુંદર ચરણતણા નળા, પીંડી પણ મનોહાર;
 પુષ્પા ઉન્નત કાંકસી, અંગુલિ અતિહી ઉદાર. ૯૪
 નખ રાતા બહુ દીપતા, જોડવા કર્પણ હોય;
 તલિ આંગુલિ રેખા લલિ, મહેદી લાઇ જોય. ૯૫
 ચરણે સોવનમય સખળ, અંજરના અમકાર;
 રત્નજડયા વળી પાગડા, ^૧વિંછિયડા ઠમકાર. ૯૬
^૨ચરણા ચોળી ચૂનડી, પહિરી સાડી સ્વચ્છ;
 પીતાંબર ^૩પટકૂળ વર, ઘાટડી મૂલ ^૪અતુચ્છ. ૯૭
 ચૂવા ચંદન લાઇયા, કીધા ^૫કુંકુમ રોલ;
 ચંપક કેતકી ઉર ધર્યા, કિય શૃંગારહ સોલ. ૯૮
^૬શિરકુંતલથી નખ લગી, નિરખી કુમરેં સોય;
 તૃપતિ ન પામે આંખડી, વળિ વળિ રહાસું જોય. ૯૯
 કુમર સાથ સંશ્રામ-રસ, માનુનિ માંડે બાણિ;
 તીણાં લોચનબાણુ તવ, મૂકે તાકી આણિ. ૧૦૦
 વેણિ કરી તરવાર તિહાં, ગુરજ ગદા બુજદંડ;
 ખાંડો સોવન ખીંટલી, હાર તે પાસ પ્રચંડ. ૧
^૨મયગળ જિણુ આગળ કર્યા, મદમતા ^૩કુચ હોય;
 હાર ચૌવન જોરે ચડી; બીડી સુંદરી સોય. ૨
 એહ ^૪સમરાંગણુ આગળે, કવણુ ન ભગે વીર;

૧ પગમાં-આંગળીઓમાં પહેરવાનું ધરણું. ૨ ધાધરો. ૩ ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૪ ધણું. ૫ કેસર. ૬ માથાની વેણીથી માંડીને. ૭ હાથી. ૮ રતન. ૯ લણઈ આગળ.

- એક રહ્યો શિર ધન જનની, શેઠ સુદર્શન ધીર. ૩
- ત્રી લોચન દષ્ટિ વિશે, ડસ્યા ન ડોલ્યા બેઠું;
થૂલિભદ્ર શુદ્ધ વયર સમ, હું બલિહારી તેઠું. ૪
- ચોરથકી તેહુ ચતુર, વંકચૂળ શુભવંત;
નૃપનારિયે બહુ નડયો, સિરે ન ચૂક્યો સંત. ૫
- રૂપચંદ્ર કુંવર તિહાં, માની હાર અપાર;
એકમનો ન્યાળે નિપુણ, વાર વાર અતિ સાર. ૬
- વળિ વિભાસે એહને, જો શિર હોયે કંત;
તો હું પરમારથ લહી, વહિલો વળિથ નિચિંત. ૭
- સાથે મ્હેલ્યા પાહરી, તિણે જાતો ધણ કામ;
દીઠો જોવે વેગળા, પડશિ વાત વિરામ. ૮
- હાલો નિશિ નિરખી કરી, કરે કાજ નિરધાર;
રેલસપણે જો રાતડી, આગળ દહે અપાર. ૯
- પણ કહો સજ્જન શું કરે, નિરખે નયણું દોય;
પશુ ન જોઈ સહી સકે, કિમ જીવવાએ સોય. ૧૦
- હવે તે કુમરતાણું તદા, કુંવરી ચોરી ચિત્ત;
કરે સમસ્યા કામિની, સુણજો સાચા મિત્ત. ૧૧
- પહિલો કર કરણે દિયો, પ્રીછયો તામ કુમાર;
દેખાડે કુંવરી પ્રતે, સોનૈયા સુવિચાર. ૧૨
- તવ કુંવરી હરખી ઘણું, વળિ જિમણો કર તામ;
દેખાડયો રૂપચંદને, કુંવર પ્રીછે કામ. ૧૩
- નીચો જોઈ તવ રહ્યો, લિયે કુંવરી કર વેણિ;
તવ કુંવર આણુંદિયો, શિર કર ધરિયો તેણિ. ૧૪
- કુંવરી પ્રીછે તવ વળિ, જંઘ દેખાડયું તામ;
કુંવરે ખભા દેખાડિયા, વળિ કુંવરી ઉદામ. ૧૫

- મુગંધિ પુષ્પતણો દડો, ઉર ચાંપી મુખ દેય;
 ઘણું નાશિકાયે ધરી, દૂર પડે નાખેય. ૧૬
- કુંવરે તવ કડિથી 'ધટી, છોડી જીભી એમ;
 ફાડી બે કટકા કરી, આગળ નાખી તેમ. ૧૭
- 'પુનરપિ થુંકયું' કુમરિયે, કુમરે શિરથી સાર;
 સોપારી છટી લઈ, તે નાખે તેણિવાર. ૧૮
- ઈમ તે 'પ્રીછયાં બિહુ જણ્યાં, 'અવર ન જાણે કૌય;
 વાત લહી પરચિત્તની, હું બાલહારી સોય. ૧૯
- અતિ આણુંદે સુંદરી, ઉલ્લટ માય ન અંગ;
 આવી કુંવરપગે પડી, સ્વાગત કરે સુચંગ. ૨૦
- દાસિ છું હું રાઉળી, માંહિ પધારો સ્વામ;
 ભાવ ભકતે કરૂં ભામણ્યાં, બલિહારી જાઉં નામ. ૨૧
- આજ પવિત્રાંગણ હુઓ, પવિત્ર થયો આવાસ;
 જિહાં જીવનજી આવિયા, પૂરેવા મન આશ. ૨૨
- હિયડો ઠરે વધામણ્યાં, સહેજે સરિયા કાજ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે મિળિયા મહારાજ. ૨૩
- અંગણ મોતિ વાવિયા, મંડપ પસરી વેલ;
 મનગમતા સજ્જન મિલ્યા, હિયડા કુંપળ મહેલ. ૨૪

(સોરઠા-છંદ.)

- જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સહામા મિળ્યા;
 ઉઘાડયાં હિય-હાટ, કચ ટાળી કુંચીતણી. ૧
- ધન્ય આજકા દીહડા, સ્વામિતણો મુખ દીઠ;
 શિરથી સીસક ઊતર્યા, આંખે અમિય પછંઠ. ૨૫
- આજ સકોમજ રેહિયા, જે સરજ્યા શ્રવણેણ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે મિલિયા નયણેણ. ૨૬

હિયડા સુષુ સૂષો કહું, હર્ષ કરે અસમાધ;
નિરૂપમ નાહ મિલ્યો હવે, ત્રિકરણ શુદ્ધ આરાધ. ૨૭
(ઢાળ-અંદાયણની દેશી.)

રે વાહલા સુષુ વાતડી, સફળ જન્મ હુઓ આજ;
જો તું નયણ વયણ મિલ્યો, હવે સીધાં સહુ કાજ. ૧
સીધાં કાજ સફળ હવે સ્વામી, જો તુમ સેવ સોહગનિધિ પામી;
આજ મને પરમેશ્વર તૂઠા, આંગણ આજ અમિયમેહ વૂઠા. ૨
ધન ધન આજતણો દિન જાણું, ધન ધન આજની ઘડી વખાણું;
આજતણી વેળા શુભ મહારી, જો તેં પિયુ મનમાંહિં સંભારો. ૩
‘સુરપતિ પાસથી નૈનાં સારાં, પિઉ હું માંગી લેઉં ઉધારાં;
તિણે વળિવળિજેઉં તુમ સહામું, કહેતાં તોય તૃપતિ નહીં પામું. ૪
જુજ બાણાસુર પાસથી લેઉં, વલ્લભશું આલિંગન દેઉં;
તોહે તૃપતિ ન આવે હૈયે, વળિ વળિ એક મુખે શું કહિયે. ૫
જીજ્ઞાસુ લેઈ વાસુકી^૨ અહિ કેરી, તુમશું કીજે જોષિ ભલેરી;
તોહે વાતનો નાવે છેહ, મોહન પવિત્ર કરો મુજ દેહ. ૬
પૂરવ ભવચા પ્રગટયા સ્નેહા, પ્રિય તું પ્રેમમહારસ મેહા;
સંજનન સુગુણમાંહિં અમિરેહા, હવે હું તુમ ચરણારી^૩ ખેહા. ૭
હવે મુજ ઉપર મયા ઉધારો, પ્રીતમ મંદિરમાંહિં પધારો;
ઇષ્ટ પર જોલી કોમળ વાણી, પ્રેમે કુંવર લિયો માંહિં તાણી. ૮
આસન ખેસણ ખહુ વિધિ મૂકે, શ્રીમતી ચાલ ન એકો ચૂકે;
‘સુરભિતેલ લક્ષ્મણક સુ લેઇ, કુંવર તને શુભ મર્દન દેઇ. ૯
નીર સુગંધિએ^૪ મંજન સારે, મારગનો શ્રમ ખેદ નિવારે;
પહેરી ‘સુવસન લૂહી તન ચીરે, આવન અંદન લાયાં શરીરે. ૧૦
કરી આચાર ગાંધર્વ વિહવાએ^૫, સોહગસુંદરી પરણિ ઉછાહે;

૧ ઇંદ્રની પાસેથી હજાર નેત્ર ઉધારે માગી તને નિરખું. ૨ વાસુકી નાગની એ હજાર જીભ. ૩ પગની ધૂળ. ૪ સુગંધી તેલ. ૫ સુંદર વસ્ત્ર.

આગળ સુખડી વિવિધ ધરીને, ભક્ષણ દોય જણ એકત્ર કરીને. ૧૧
અન્યો અન્ય વદનમાંહિં મહેલે, પ્રીતે નયણ વયણ રસ ખેલે;
ચતુરપણે કર સુખ ચોખાળી, 'પૂગી પાનશું ખીડાં વાળી. ૧૨
કેતકીકાથો રંગ કપૂરે', આરોગે ઠપતિ હિત પૂરે;

મંદિરમાંહિં અનૂપમ 'ઝોરે, માંહોમાંહે સુગુણ ચિત ચોરે. ૧૩
ભીંત સુધાભા શશિહર જીપે, ચિહું પખે રયણમેં દીપ મુદીપે;
ચાફ લોચ વિવિધ પટ બાંધ્યાં, બિચબિચ મોતિ ઝૂમખાં સાંધ્યાં.

બાવન ચંદન સહેજ સુવાળી, ઉપર ઠંચન ખોળ વિશાળી;
પાટી પંચવણ હીરજ કેરી, તિહાંકિણ ગુંથી ભજે ભલેરી. ૧૫
ત્યાં કુંળી હંસ રૂની તળાઇ, ખાટ પછેડી ઉસિસાં સબઈ;

કોમળ ગાલમસુરિયાં વડાઈ, ફૂલતણી બહુ વસ્તુ નિપાઈ. ૧૬
પંચવર્ણ કુલ પગર ઝમાલા, ધૂપધટી પરિમળ સુવિશાળા;
તિણ સેજે સુખ ભર નર નારી, બેઠાં બેઠિ કરે બહુ સારી. ૧૭

પૂરવ પુણ્ય પસાઉલે, મે પામ્યો તું કંત;

નામ તુમારો નવિ લહુ, તે મુજ કહો ગુણવંત.

ગુણવંતા તુમ નામ શું બોલો, હવે મુજ આગળ હૈકું બોલો;
કુંવર કહેજેજે તુમ નિરખી, કહોને નયણાં 'ચળે શું દેખી ? ૧૮
'રોહિણી વદલલ કવણ કહીજે, એ જોતાં 'અમ નામ લહીજે;

કહો હવે નામ તમારું કેહું, સુંદરી કહે નિમુણો કહું જે હું. ૧૯
'શું નરનારીતણું વખાણે, 'પ્રમદા નામ ભણું શું ભણે;

કહુ પરે 'નામ ભણો તુમ દાસી, અન્યો અન્યે જો જો 'વિભાસી. ૨૦
કહે કુંવરી રૂપચંદ સુનામ, મેં ભણ્યું પિઉ તુમચો નામ;

૧ સોપારી. ૨ ઝોરડામાં. ૩ રૂપ. ૪ ચંદ. ૫ રૂપચંદ. ૬ સૌભા-
ગમ. ૭ સુંદરી. ૮ સૌભાગ્યસુંદરી. ૯ વિચારી જુઓ; કેમકે પોત-
પોતાનું નામ લખીને કે સમશયાથી બતાવવું પશુ મોડેથી ન કહેવું
એમ નીતિશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

મેં વળી પ્રીછયું પ્રિયે નહીં કાચું, નામ સોહગમુંઠરી સાચું. ૨૧
માંહે માંહે કરે ગુણ-કેલી, બોલે આર્યા ગીતિ પ્રહેલી;

(કુવરીપ્રાહ.)

કહે કુંવરી પિઉ છે દોય રામા, નામે એક અછે બેઉ સ્થામા. ૨૨
લોક ભલું વાંછે સહુ તેહને, છપિત ફેક નહિ ધર જેહને;
તેહને કલીબ કળાશું સ્નેહા, તે શોભાવે સુર નર દેહા. ૨૩
અહનિશિ રહે જલમાંહિનારી, તે પણ છે અતિ બહાલી મહારી;
૧ તે તુમ વાટ દિવસ નિશિ ભેટી, આજ સફળ તસ આશા પહોટી.

(કુંવર ઉવાચ:-હે સુલોચને ! તે દ્વેષિતવ લોચને !)

કુંવર કહે એક રતન રૂડું, તે પોષે ત્રિભુવનને રૂડું;
તે બિણ્ણ માહિ બંધાવે છુડાવે, તે જમ બ્યાપિ બિરૂદ ધરાવે. ૨૪
તે એકને થાપે બિથાપે, તે મેં રતન રાખ્યું હતું થાપે;

૨ તે લીધું વલ્લભ તુમે ચોરી, તુમશું શી હવે કીબે ભેરી. ૨૬
(કુમરીપ્રાહ:-હે પ્રાણજીવન ! તત્ તવ મન રૂંતિ પુનઃ કુમર ઉવાચ.)

(ગાથા-૭૬.)

૩ કિં જીવી અસ્ય ચિન્હં ? ૪ કા મજ્ઞા હોઐ મયણરાયસ્સ ?
૫ કા પુષ્પાણ પહાણં ? ૬ પરણીઆ કિંકુણઐ બાલા ? ૧
(સાસરઐ જાહ)

(કુમરીપ્રાહ.)

માણ્ઠિં ગીયં પાણ્ઠિં પાણીયં મારેઐ વર કુરંગી;
તીય મહિલાણય કંતં, રસ્સર ઉત્તરં દેઐ. ૨
(નથિસરં-પુનઃ કુમાર ઉવાચ.)

(અનુષ્ટુપ-૭૬.)

કયં મુદ્ધસિતં ગ્રામં, કયં રક્તો પયોધરો;
આગ્રાણિ ફલ પક્વાનિ, કયં મક્ષંતિ માનવાઃ ? ૩

૧ આંખ્યો. ૨ મન. ૩ સાસ (શ્વાસ.), ૪ રહ (રતિ.) ૫
બય. ૬ સાસરે બય.

(૮૮)

૩૫અ'૬૬'વરરાસ.

(કુમરીપ્રાદ-કરપીડનાત્-પુનઃ)

શૂઆણ પીયં મુહમાણ મંદળં, થીજણાણ મુલ્લવકર;

તં દીઠં પાયતલે, તેણાહં આગઓચિત્ત.

૪

(પ્રત્યુત્તરે રુષિરં.)

(અંદ્રાયણા-છંદ.)

પછમ વિના મધુ માસે આવે, બીયખખર વિણુ મુખ શોભાવે;

અંત્યક્ષર વિણુ દૂર કરીજે, સો જિન ગુરૂવંદી વપુ કીજે. ૨૭

(પ્રત્યુત્તર પાવન.)

પઠમખખર વિણુ સુભટ સોહાવે, બીઅખખર વિણુ બીજ વવાવે.

અંતક્ષર વિણુ ધનુષે ચાલે, સો સેવો શ્રી જિનવર આલે. ૨૮

(પ્રત્યુત્તર-શરણ.)

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

શરીરં વિગતાકારં, મનુસ્વાર વિવર્જિતમ્;

યદિદં જાયતે રૂપં, તત્તે ભવતુ સર્વદા.

૧

(મંદ્રાકાંતા-છંદ.)

કાચિત્કાંતા રમણ વસતો પ્રેષયંતી કરંડં,

નીત્વા માસા નકલિકમલિષત્ પાતમસ્યોપરિણાન;

ગૌરીનાથં જ્ઞાગિત ચકિતા ચાંપકં ચિત્ર ભાવં,

પૃચ્છત્યાયાન્ વિમલધિષણો મલ્લિનાથઃ કર્વીદ્રઃ ૧

(વ્યાલદર્શને પુષ્પકરંડે પવનો નાયાતિ, ચંપકદર્શને ધ્રમરો નાયાતિ,

દશરદર્શને સ્મરો નાયાતિ-દ્વિત્યાશયોદ્ધેયઃ)

(ગીતી-છંદ.)

મણિમય મંદપ મધ્યે, ક્રીડંતિ કાપિ કામિનીરમ્યા;

અપરાધે નવિ નાહો, દયિતં ચરણે ન તાઢયામાસ. ૧

(સ્વપ્રતિરૂપં રત્નમંડપમધ્યે મિતૌ પ્રતિચિંચિતમિતિભાવઃ)

(ઉપભતિ-છંદ.)

કાચિન્મૃગાક્ષી પ્રિય વિપ્રયોગે, ગંતુનિશાપાર મપારયંતી;
ઉદ્ગાતુ માદાય કરેણ વીણાં, શશાંકમાલોક્યશ્નૈર્જુહાર. ૧

(શશાંકે મૃગલાંછનમસ્તિમૃગસ્યનાદઃ પ્રિયોભવતિ તસ્માત્ સપ્વનાદ
થવળાર્થમૃગઃ સ્થિરભિવતિ મૃગોસ્થિતેચન્દ્રોડપિ ન ચલતિ ચન્દ્રાચલને
નિશાવૃદ્ધિ મામૃદિતિભાવઃ ઇત્યાદિ ભાવશતક મધ્યગાનિ વૃત્તાનિ.)

(ઢાળ-ફાગની ઢેરી.)

- ઇમ અનોપમ અમૃતથી ગળી, કરે ગોષ્ઠિ ભલિ ભલિ મન રૂળી;
કામિની કનક ગૌર શરીરા, રૂપચંદ્ર રસસાગર હીરા. ૧
- આહે હીરુ મુદ્રડી ઊપર, તીણી પરે સરસ સંયોગ;
હંસ સુરત રમે હેજે એ, સેજે એ સખળા લોગ. ૨
- આહે અહંકરતાં અતિરસ, અધરસ અમૃતપાન;
કરે કુંવર તણ મીઠા, કીડા અતિ અસમાન. ૩
- સુંદરી કહે તવ સ્વામી, કામી મૂકો રાગ;
ટેવ ભલી નહીં એ તુમ્હે, અમ્હે સહી કરશી ટાંગ. ૪
- નન મમ કરતાં અંગના, અંગના ભીડે સોય;
બાહુપાશ કુચતસ્કર, રસભર બંધે દોય. ૫
- ચોળી કસણ ત્રદૂકે, મૂકે તોહિ ન કંત;
થણ ગજમત્ત કરે વશ, અંકુશ કર જ મહંત. ૬
- માલતી મોહ્યો મધુકર, તિમ નર નારી લીણ;
વિવિધ રમત રમે રાગિય, લોગિય લોગ કુલીણ. ૭
- વનિતા વાડી મીઠી, દીઠી પાસ કુમાર;
કરતાં કેળિ સુરાજિયે, લીજિયે શ્રીફળ સાર. ૮
- કમનજ શાખાએ દોષજ, અચરિજ જાણિ રહંતિ;
વિકજ કમળમાંહિ અનુપમ, દાડિમ બીજ સુપંતિ. ૯

પારધિયા તુજ કરણી, તરૂંચિએ કિમ કહી જાએ;
 સંકુળ્યું તે મૃગ તુજ મન, હમન હવે રે ન થાએ. ૧૦
 કેવડી વાત વિચારી, નારી પય સેવંતિ;
 બુધ રહી કિમ સુંદરી, બોલસિરિ વિલસંતિ. ૧૧
 પગ ચાંપું મન વાળું, પાળું ગુલાબશું પ્રીતિ;
 મોહનવેલિ સંભાળી, નિય માળી ધરે ચિંતિ. ૧૨
 હોરે નયણાં મરૂંચો, ગિરૂંચો મિળિયો હવે નાથ;
 વૈરી વિયોગ નિવારો, મારો મોગર ગ્રહિ હાથ; ૧૩
 “વર અસોક પાટલ જાવત્તી, પારિજાત જામૂઅણ રત્તી;
 કુંદ દંત મચકુંદ સુકિત્તી, પ્રાણ ત્રાણ જુત્તં ન લહંતી.”^૧
 હંતિ હવે મન કમળે, વિમળે ભ્રમર તું એક રેખ;
 રે રસિક તુમ્હે મૂળા, ચૂકતા ચારૂ વિવેક. ૧૪
 તું મન માન્યો વલ્લભ, દુર્લભ પામ્યો દેવ;
 રખે રે વિયોગ હવે પડે, ન જડે તુમ પય-સેવ. ૧૫
 ઇશુ પરે વિવિધ મનોહર, સુંદર વેધક બોલ;
 વદન સુધારસ પીધાં, કીધાં રંગટકોલ. ૧૬
 રજની હુઇ રતી એકસી, એકે ન થઇ વાત;
 હવે વળી કુણુ દિન કામશું, પામશું પિઉ સંઘાત. ૧
 (ચંદ્રાયણાની-ચાલ.)
 સજ્જન સુગુણ તુમ્હારડા, મુગતાફળ મનોહાર;
 હાર કરી મન દોરડે, કંઠ ઠવું સુવિચાર. ૧
 માફ વચન સાંભળ એક ક્યામા, આપણિ પ્રીતિ મિળિ અભિરામા;
 તુમ શુણુ કુસુમતણી ^૧વરદામા, નહીં ક્ષણ અળગી રાખું અમે રામા. ૨
 તુમશું પ્રીતિ સભર ભર જોડી, ન શકે કોઈ ^૨યુગાંતે વિછોડી;
 કહું એક બોલ નિટોલ વિજોડી, હવે પાછલિ ^૩રજની છે થોડી. ૩

તાલેક માંહિં પ્રભાતહ થાયે, તો અમ કિમ પછે કામ જવાયે;
 તે ભણી જો તુમ ^૧આયસ સહિયે, તો મોહિની મંદિર હવે જમ્યે. ૪
 કીજે વાત ^૨પ્રચન્ન તે રૂડી, અવર તે આગળ થાએ કૂડી;
 બાહર બોલ પડયો ન સમાએ, લોક ને બિહિક ન બાંધ્યાં જાએ. ૫
 જમ્યે વચન સુણી પિઉ તાહરું; કાં મન હજી રે ન કાટે માહરું;
 જાઓ કહું કિમ જીવન રાયા, જિહાં લગે પ્રાણુ ધરું માંહિ કાયા. ૬
 તમે તનથી સવિ પાપ ગમાયો, દુરિજન રોગ સંતાપ પળાયો;
 જેણી જીભે કહિયે તુમ્હે જાઓ, સા ^૩રસના શત ખંડજ થાઓ. ૭
 જિમ વાધે પિઉ ^૪અવિહડ નેહા, જિમ ન જળે નિજદાસી દેહા;
 લોકમાંહિ વળિ વ ત ન ચાલે, તે વિધિ કરવો માહરે વાહલે ! ૮
 ચંદવદની અમ પ્રાણુ અમારા, મૂકું થાંપણ પાસ તુમારા;
 જાળવજો કરી યતને બેહુ, જિમ દઢ વાધે અવિહડ રેહુ. ૯
 કામિનિ કહે કરતાર તું, વદલલ મેળે કાંય ?
 જો મેળે તો કાં વિરહ, એ દુખ મેં ન ખમાય. ૧૦
 મેં ન ખમાય વિરહ દુખ દમ્યા, કીધે પ્રેમજળે પછી જીઆ;
 તિહાં લગે પ્રાણુ લહે સુખ શાતા, જિહાં લગે પ્રીતિ મિલે નહીં રાતા. ૧૧
 મેં મન મૂલે ઉવારી મ્હેદયું, કાં તેં પ્રેમ કરી સુખ ઠેદયું ?
 બહુલ વિયોગ સંયોગ ન કાંઈ, એ સવિ પૂરવદત્ત કમાઈ. ૧૨
 કેતાં વિરહતણાં દુખ બોલું, કુણુ આગળ મારું હિયડું બોલું ?
 પૂરવ પાપ કર્યો મેં કેસા, પામ્યા પુન્ય વશે સુરિજન ઐસા. ૧૩
 કુંવર કહે મ ધરો દુખ મોટું, તુમ વિણુ તિહાં જીવિત મુજ બોટું;
 જખ જગદીશ્વર બહાર [સાર] કરેશી, તખ તુમ સાથ મિલાપક દેશી.
 ઇચ્છપરે બોલી બોલ રસાળા, પરશંસી પ્રીછવી સા બાળા;
 નિજ વસાંચળે લહે આંસુ, કહો હવે કમળે કિશું રે વિમાતું ? ૧૫
 તુમે અંદેહ મ ધરજો લગારે, કુંવર શિર નામી સુપધારે;

(૯૨)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

મંદિર દ્વાર લગે સા વેળાવે, પાચ નમી નિજ સે'જે આવે. ૧૬
કુંવર ઉચ્છક મંદિર જાવે, તવ નૃપસેવક સૂધું ભાવે;
એ પુર શેઠનો લઘુ સુત જાણો, સંશય અવરતણો મન નાણો. ૧૭
ધ્રમ લહી શોધ ગયા નૃપ પાસે, પહુતા કુંવર નિજ આવાસે;
રૂપસુંદરી પિઉ વાટડી જોએ, કુંવર પધાર્યો મંદિર મોહે. ૧૮
કહો પિઉ એવડું રહ્યા કિહાં આજ, પિઉ કહે મિત્રમંદિર હુતો કાજ;
તે સુકુલિની સાચું સાની, વળી જોલ ન કહે રહે છાની. ૧૯
પોઢયા કુંવર થાક્યા રતિ રંગે, રસભર નિદ્રા કિયે સે'જ સંગે;
હવે સુપ્રભાતે સંબંધ જે થાશે, તે હવે પંચમ ખંડ કહેવાશે. ૨૦

(ચૌપાઈ-છંદ.)

ખંડ ખંડ વાણિ વિસ્તાર, લણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
નવરસ કવિ નયસુંદર વાણી, ચોથો ખંડ ચડયો સુપ્રમાણ. ૧

મતિશી રૂપચંદ્રકુંભાર રાસે શ્રવણસુંધારસ નામ્નિ સૌભાગ્ય-
સુંદર્યાધિકારે પ્રથમ વિક્રમાદિત્યાગમનં પશ્ચાત્ રૂપચંદ્રાકારણ્યં પ્રમદા-
રૂપ વર્ણનં સમશ્યા વિદ્વદ્ગોષ્ઠિ સંભોગાદિ વર્ણનં નામ ચતુર્થ
ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ—પાંચમો.

(વસ્તુ-છંદ.)

પ્રથમ વિક્રમ પ્રથમ વિક્રમ રાય તેડેવિ,
અસન પછે નવિ આદર્યો કલ્પવૃક્ષ ધતૂર જાણીઓ,
બીય દિવસ બહુ ખપ કરી રૂપચંદ્ર આવાસે આણિયો;
તેહશું પ્રીતિ મિળી ધણી કુંવર રમી ગયો ઠામ,
હવે આગળ તે સાંભળો જે કરશે નરસ્વામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

સુષી ચરિત્ર ચોથા ખંડતણું, સભા સહુ મન રંજી ઘણું;
 વળિ રંગે કવિને વીનવે, પંચમ ખંડ સુણાવો હવે. ૧
 લહિ પ્રસાદ સરસતિનો વળી, પંચમ ખંડ કહું મન રૂળી;
 આણંદી એકમન સાંભળો, મૂકી મનથી સહુ આમળો. ૨
 તે સેવક નૃપ પાસે ગયા, સમાચાર રજનીના કહ્યા;
 નૃપ કહે રખે ભૂલા હો તુમે, એહવા પુરૂષ હોસી સો ગમે.૩
 નાજ તે અમે સૂધું કર્યું, તવ પ્રભુજી આગળ ઉચ્ચર્યું;
 રાય કહે જઈ થાનક રહો, રખે વાત કુણુ આગળ કહો. ૪
 એટલે પ્રગટ થયા ૨શ્રીસૂર, વાગ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
 નિત્યકર્મ સવિ નરપતિ કરી, સભામાંહિં બેઠા પરવરી. ૫
 શ્રીગરણા વેગરણા વળી, રાજકુળી છત્રીશે મળી;
 એટલે ભદ્રમાત્ર પરધાન, રાજસભા આબે સાવધાન. ૬
 પ્રભુમી વિક્રમનરપતિ પાય, ઉભો રહ્યો યથોચિત ઠાય;
 સુણુ મંત્રિ રાજન કહે વાત, નગરચેઠં ધનદત્ત વિખ્યાત. ૭
 તેહને પુત્ર ચારથું સહી, બહેલા તેડી આણો અહીં;
 રખે કરો ક્ષણ એક તિહાં થોભ, તિમ કરજો જિમ રહે તસ શોભ.૮
 મહાપ્રસાદ કહિ મંત્રી તામ, ચાલ્યો રાયને કરિ પ્રણામ;
 બહેલો શેઠતણે ઘર ગયો, તવ ધનદત્ત શાહ ભોલો થયો. ૯
 ભલે પધાર્યાં સ્વામી અહીં, ઘરે મુજ તેડાબે ફરે નહીં ?
 આજ પવિત્ર કીધું આંગણું, પવિત્ર કર્યું મંદિર અમતણું. ૧૦
 શેઠ ભણે સ્વામિ કહો કાજ, મંત્રિ ભણે તેડે મહારાજ;
 શેઠ તદ્વા ૧૬તધાવન કરે, મંત્રીશ્વરને ઇમ ઉચ્ચરે. ૧૧
 વિવિધ ગદ્દીયા લેઈ પાથર્યાં, પરદેશી શુંથણિયે ભર્યાં;
 રાજ બિરાજીએ જેટલે, રહું મુખ શુદ્ધ કરી તેટલે. ૧૨

લાળે મંત્રી ના કિમ કહે, તવ વાણેત્ર સમસ્યા લહે;
 શ્રીહત્ત પ્રમુખ સાતસો જેહ, આગળ સવિ જિભા છે તેહ. ૧૩
 ન લહે બોલ સચિવ જિમ કિયા, તિમ બે ચાર માંહિંથી ખસ્યા;
 ચહુટે જઇ પાડી હડતાળ, મહાજન સવિ મેજ્યું તતકાળ. ૧૪
 તેડયા અર્હદાસ આણુંદ, ઈસિર આંબૂ ને અભિચંદ;
 સોમહત્ત શૂરો સંધણ, તેડયો વીરપાળ વાઘણ. ૧૫
 આબ્યો ઉદયકરણ ઇંદ્રિણ, નાથ નરપતિ ને નાનણ;
 અચળુ અમરૂ ને અભિરાજ, સૂને સમરો ને શીરાજ. ૧૬
 આથો અમકો અમિયો અમૂ, વાંકો વેલુ વચ્છો વિમૂ;
 કીકુ કરમણ કાહનો કમૂ, ધીરૂ ધરમણ ધીરો ધમૂ. ૧૭
 તેડયો અમથો જિહો અદ્દ, થાવર હુંબસ બાબુ બદ્દ;
 સહિસો શામળ સોમો પદૂ, ગાંગો ગિરૂઓ ગોરૂ ગટૂ. ૧૮
 કાળૂ કેથવ ને કર્મસી, ધાનો ધોરી ને ધર્મસી;
 કથળુ કંકુ ને કમળસી, તેડયો વાનો ને વિમળસી. ૧૯
 ચાંદા ચોથા ચેલા આવિ, બાકર બડુવા ને બોલાવિ;
 સાંઠો ઢાંઠો ધણુ ઉધીંગ, રંગો રત્નો રહેવાઘો રીંગ. ૨૦

(નાણુવટી મહાજન.)

પધરાવો પાસા પદમસી, સારણ શવગણ ને સોમસી;
 જગડૂ જગશી ને જેરાજ, જગમલ જોધાનો છે કાજ. ૨૧
 બહવ જેવંત ને જગપાળ, નાનૂ નીનૂ ને નરપાળ;
 જોગૂ જેતમાલ જિનદાસ, શિવસી સારંગ ને શિવદાસ. ૨૨
 સૂદા શિખા શિવા સોમણ, ભાદા ભારમદ્દ લીમણ;
 મધુવા વધુવા વાસણ વના, શ્રીવંત જસવંત જાગા જના.

(સોની મહાજન.)

મેઘા માંકડ માકા મના, ધર્મદાસ ને ધૂળા ધના;
 લાઇયા લખમણ ને લાવણ, લહુઆ અહુઆ ને માલણ. ૨૪

સમરથ સ્ત્રીમૂ ને શવરંગ, નાસણ નરમદ ને નરસિંગ;
 સ્ત્રીધર દેધર દાનુ દક્ષ, દામૂ દેવચંદ સવિ સુખ્ય. ૨૫
 ત્રીકમ તાહલણ ને તીજીઓ, સાહલણ સહસકરણ સહિ જીઓ;
 વિજીઓ ગોથો ગણપતિ ગાંગ, મેડૂ મહિયો મહિપતિ માંગ.
 માધવ મેઘ સુરારિ સુકુંદ, તેડયો કરમચંદ સોમચંદ;
 રત્ના રૂપચંદ શ્રીચંદ, હીરા હરખા ને હરિચંદ. ૨૭
 તેડયો તેજપાળ તેજસી, રામુ રહિયો ને રાજસી;
 ચાંધયો ચીતલ ને ચાંપસી, ગંગદાસ ગોધૂ ગોપસી. ૨૮
 મેહરદાસ મહિરાજ પહિરાજ, હેમુ હાંસુ આણિહરાજ;
 રવા રતનસી રહુકાં કરો, પૂંજો પરખો તેડો ઝરો. ૨૯
 જીવો જીતૂ ને જસધીર, પૃથિમલ્લ પેથા પાસવીર;
 સહસવીર જસવીર જગાડ, હરિઆ હરપતિ ને જિહાડ. ૩૦
 હામૂ હાડૂ ચુડો તેડિ, લોળા ભીલા ભુવડ મ જેડિ;
 ખોખા ખીમા કાંખો રાઓ, ભાંજણ સાજણ વાર મ લાઓ. ૩૧
 (એવેરી મહાનન.)

લખમીદાસ લખૂ લાડકો, લખિયો લાલૂ ખોલ લકો;
 દેપૂ દેવવાસ દેવલ, માંડણ મામચંદ મેઘલ. ૩૨
 હરલ કુંવરલ મેલલ, ગણલ ગોવિંદલ ગેલલ;
 વાસો વિરૂઓ ને વીરલ, વીરદાસ શંકર સૂરલ. ૩૩
 શ્રીપતિ ભૂપતિ ને વર્દમાન, સહિદે બહિદે સકલ સમાન;
 દેધઓ દેતૂ ને દેપાળ, પુણ્યપાળ શ્રીપાળ દયાળ. ૩૪
 હંસરાજ વાળૂ વરસંઘ, જીવરાજ થાઉઓ થાનસંઘ;
 કાભૂ રાભૂ પાંચો પચૂ, ગેહલૂ દેહલૂ સાચો ભચૂ. ૩૫
 તોડો નાકર ઠાકર નપૂ, હુંગર ડાહ્યો ધાંધૂ ધપૂ;
 રતનપાળ રખિયો રજપાળ, સોનપાણ લાઉઓ ભૂપાળ. ૩૬
 જિઆ કિઆ જેકરણ જણાવ, અખે અભ અરહા બોલાવ;

તેડ ગલા નાકુ નારાયણિ, વૈભ વિદ્યાધર પંચાયણિ. ૩૭
ભૂટો છૂટો ઝૂટો જસૂ, સૂટો કૂટો વેણુ વસુ;

માંગૂ સાંગૂ ફાંગૂ કહ્યો, લાડણુ લટકણુ લીંબો લહ્યો. ૩૮
મંગળ માહવો છાંછો છખૂ, ટોકર ત્રંબક કૂકુ કખૂ;

બકોલ બહુઓ બોટો બગૂ, ભાંજૂક બાઉઓ રોટો રધૂ. ૩૯
કૂટરસી ફાંદાળુ ફેદો, ફાંકૂ હુકૂ નર નારદો;

શાણો ભાણો રાણો સહુ, કામદેવ કલ્યાણો કહું. ૪૦
સદેવચ્છ સુંદર જોદાસ, ધૂધર ઘોધર છાંડીધાસ;

રાંકાં રીડાં ને પીડાર, ચાંપો ચોખા નામ અપાર. ૪૧
રિપલદાસ શ્રેયાંસ સુચંગ, રાયમલ્લ રણસંગ અપંગ;

નવરંગ નેમિદાસ ગોવાળ, મિલ્યો મહાજન બાળગોપાળ. ૪૨
હાટ સંઝેયા હૂંહૂં કરી, આબ્યા શેઠમંદિર પરવરી;

થોહુ કરી સહુ પોળે રહે, માંહિ વાણોત્ર સમશ્યા કહે. ૪૩
એટલે શાહ દાતાણુ કરી રહ્યો, તવ વળિ બોલ મંત્રીસરે કહ્યો;

તુમ વેગે તેડે નરનાહ, ઉચ્છક આવો ધરી ઉછાહ. ૪૪
મંત્રી પ્રતિ બહુ સ્વાગત કરી, આગળ વિવિધ વસ્તુ લેઇ ધરી;

ચાલ્યા લેઇ ભલ મિલણો સાથ, મંત્રિ શેઠ બે વિલગા હાથ. ૪૫
દીઠો દ્વારે મહાજન રહ્યો, જુહાર જુહાર માંહોમાંહિ કહ્યો;

મંત્રી શેઠ આગળ ચાલંત, પાછળથી મહાજન આવંત. ૪૬
મંત્રી ભણે એ આવે કિથે? શેઠ કહે કાંઇ કારણ હુશે;

સચિવ કહે છે કહ્યો નરનાથ, ચાર પુત્ર તમે લેજો સાથ. ૪૭
સુત બેઠા તે દોસી હાટ, આપણુ તિહાં તેડેશુ વાટ;

આગળ હાટ સુ આબ્યા એહ, પુત્ર ત્રણે બેઠા છે જેહ. ૪૮
સાથે તે ત્રણે તિહાં લિયા, લાજે મંત્રી નવિ બોલિયા;

એટલે રાજદ્વારે સહુ ગયું, માંહિ બાણુ નરપતિને થયું. ૪૯
સભા માંહિ તેડાબ્યા સહુ, માન મ્હાંત રાજા દિયે બહુ;

સત્તા અને શાહાજીપત વિવેક. (૯૭)

કહો મહાજન સાથે કુણુ કામ ? સહુ પધાર્યું છે ઇંછુ ઠામ. ૫૦
 પ્રભુનું દર્શન કરવા કાજ, મહાજન સહુ આંચું છે રાજ !
 આજ અમે હૂવા નિષ્પાપ, તુમ દર્શને ટળ્યા સંતાપ. ૫૧
 નગરશેઠ અમારા લણી, આજ રાજમયા હું ધણી;
 શેઠ અમારા સાથે હળી, તેહ લણી આંચ્યા છું વળી. ૫૨
 લલે પધાર્યા હરખ્યા અમે, વળે પાન બીડાં લઈ તુમે;
 ક્ષણેક ગોષ્ઠિ શેઠશું કરી, હમણાં ઘરે જશે હિત ધરી. ૫૩
 મહા પ્રસાદ કહી મહાજન મુદા, કરી પ્રણામ આદ્યું સહુ તદા;
 પાંચ સાત દશ પંદર ધઈ, બાહિર બેઠા અળગા જઈ. ૫૪
 શેઠ ભેટ મૂકી પચ નમ્યો, ચિત્ત રાચને ગાઢો ગમ્યો;
 આસન બેસણુ અતિ બહુ માન, શેઠ પ્રતિ દે સુગુણિધાન. ૫૫
 રાજા રંગે પૂછે વાત, ધનદત્ત શાહ તું પુર વિખ્યાત;
 ધન્ય એહ નગરી અમ તણી, જિહાંકણુ વસો તુમે સિતગુણી. ૫૬
 લક્ષ્મી છે કેતી તુમતણે, સુત વળી છે કેતા નૃપ ભણે;
 મહારાજ લખમી નહી પાર, બેટા ચતુર ચંગ છે ચાર. ૫૭
 રાય ભણે શાહ સાચું માન, તાહરું જગ જીવિત છે ધન્ય;
 સઘળા ઘર સરખા સંયોગ, નહિ કલેશ કો વિરહ વિયોગ. ૫૮
 શેઠ ભણે મહિતા સવિ હોય, સ્વામિ ચરણકમળ લસોય;
 અમે રાઉતાં છોડુ સ્યામ, સુખ સંપતિ સવિ તાહરે નામ. ૫૯
 ભકું શેઠ બેટા તુમતણા, કળા સુગુણુ શાખ્યા છે ઘણા;
 ત્રણ પુત્ર આ ચોથો કિહાં ? ઘેર હોય તો તેડો ધિહાં. ૬૦
 ભણે શેઠ તે બાળક બહુ, વિવિ બ્યાપારની ન લહે સહુ;
 લખમી લેખું પણુ નવિ લહે, તે રંગે રમતો ઘર રહે. ૬૧
 રાય કહે રૂડું તમે ભણ્યું, પણુ તસ રૂપ ઘણું મેં સુણ્યું;
 એકવાર તે ભેવા કામ, તેડયો ભેઇયે આણે ઠામ. ૬૨
 સુણી શેઠ અણુબોલ્યો રહે, રાય મંત્રી પ્રતિ વળિ ધમિ કહે;

શેઠતણે લહુડો ફીકરો, તેથી આવો ^૧જેજ મ કરો. ૬૩
 ગયો મંત્રી તે પૂછે તિહાં, કુમર તુમારો ^૨લહુડો કિહાં ?
 માય કહે સૂતો છે બાળ, કિશું કામ એવડું સમકાળ ? ૬૪
 ભણે મંત્રી તે બાણે રાય, ત્રીજે માળે પહુંતી માય;
 ગળગળતી બોલી ^૩ગહબરી, ઊઠો સુત નિંદ્રા પરિહરી. ૬૫
 બાગ્યો કુંવર કહે કાંઈ માત, જનની કહે સુત તુમચો તાત;
 ત્રિહુ સુતશું રાઉલે લેઈ ગયા, વળિ તુમ તેડેવા આવિયા. ૬૬
 સુણી વાત પામ્યો સંકેત, સહી રાબાએ બાણી હેત;
 ધીર થઈ માને કહે ઇશું, તુમે માત દુખ માણો કિશું. ૬૭
 રાબા કહેશે તે સાંભળી, હમણાં ધર આવીશું વળી;
 પહેરી વસ્ત્ર લલા શૃંગાર, જઈ મંત્રીને કરે બુહાર. ૬૮
 મંત્રી કહે કુંવર તુમ પ્રતે, રાબાજી તેડે છે હિતે;
 હાજી પધારો આવું સાથ, સુજને કૃપા કરી નરનાથ. ૬૯
 તવ આણુંદે બાએ દોય, રાજસભાએ પહુતા સોય;
 નરપતિ દેખી હરખ્યો રંગ, કુંવર બેસાર્યો ^૪ઉત્સંગ. ૭૦
 શેઠ તુમારા પુત્ર ઉદાર, એક એકથી ચડતા સાર;
 લહુડો રૂપવંત અતિ ઘણું, રૂપચંદ તે સાચું લણું. ૭૧
 દેખી હર્ષ ઊપજે ચિત્ત, એહશું અમે કરીશું પ્રીત;
 શાહ તમે પહુંચો ધર સહુ, પછે કુંમર એ આવશે ^૫લહુ. ૭૨
 ત્રિહુ સુત સાથ દિલાસો દેય, શેઠ પ્રતે નૃપ વોળાવેય;
 સુત ઊપર કરજો શુભ દ્રેઠ, ઈમ કહી મંદિર પહુંતા શેઠ. ૭૩
 મહાજન સમાચાર પૂછેય, શાહ ^૬ઉદંત તસ સર્વ કહેય;
 સહુ સમજી નિજ થાનક બાય, હવે કુંવર બોલાવ્યો રાય. ૭૪

૧ વાર-હીલ. ૨ ન્હાનો પુત્ર. ૩ ધભરાધને. ૪ બોળામાં. ૫
 ન્હાનો છોકરો-શીઘ્ર. ૬ જતાંત-હકીકત.

મિત્રપણું અમ સાથે કરો, જે ભેધયે તે સવિ ઉચ્ચરો;
 આ સવિ ઋદ્ધિ અછે તુમતણી, અમે બશેર અજ્ઞના ધણી. ૭૫
 ચિંતે હિયડા સાથ કુમાર, ન ઘટે એવડો શેઠ બુહાર;
 રાજન હું બાળક તુમતણો, સેવકને શું કહિયે ઘણો ! ૭૬
 રૂપચંદ વળગાડ્યો બાંહિ, નૃપ પહુતો અંતઃપુર માંહિ;
 રૂપચંદના સ્વાગત કાજ, પાક પવિત્ર કરાવ્યો રાજ. ૭૭
 આગળ વિવિધ સૂખડી ધરી, નૃપ કુંવરે લક્ષણ તે કરી;
 બેઠા બિહુ એકાંતે જઈ, નૃપ બાણે મૈત્રી હવે થઈ. ૭૮
 ભૂપતિ પૂછે ભાઈ કહો, કુણ કુણ અંથ તુમે જે લહો ?
 અમે વણિક વ્યાપારી રાય, અંથકળા પણ કિશી લણાય. ૭૯
 કહે રાજા આપણે સનેહ, કૂડો કિમે મ કહેશો એહ;
 તું દીસે સવિ ગુણભંડાર, વિદ્યાકળા ન લાભે પાર. ૮૦
 જેહથું થયો મૈત્રીનો ભાગ, તેહથું કપટતણો કહીં લાગ;
 હું તુજ ભાઈ કરી ત્રેવડું, તું થઈમ રહ બુચો એવડું. ૮૧
 હું છું રાજ તુમારો બાળ, તું અમ ઠાકુર દેવ દયાળ;
 તુમથું કપટ કિશું કેળવું, જેહવું બાણું કહું તેહવું. ૮૨
 કુંવર તમે છો બુદ્ધિનિધાન, છિદ્રાટીના લહો વિધાન;
 કહો કેઈ સ્ત્રીએ તેડિયા ? એકાંતે તસ મંદિર ગયા. ૮૩
 તવ તે ઇશી સમસ્યા કરે, પહિલી કર કરણે લેઈ ધરે;
 દક્ષણ કર વીણા જંઘવામ, પુષ્પદોઢા દાખે અભિરામ. ૮૪
 કરી એટલું થૂંકે વળી, તે શું કુમર કહો મન રૂળી ?
 એહ સમસ્યા-તણો વિચાર, મિત્ર ભણી મુજ કહો ઉદાર. ૮૫
 કુંવર વિભાસે હિયડા સાથ, ધૂર્તપણું માંડયું નરનાથ;
 મેં તે કાંઈ ન માનવું સરે, નન્નો એક દોષ સો હરે. ૮૬
 કુંવર કહે સુણ સ્વામિ સમર્થ, હું કિમ બાણું એહનો અર્થ !

અમો હિંગ તોલ વાણિયા, ઓછા વણિગતણા પ્રાણિયા. ૮૭
 કરીએ વિવિધપરે વ્યાપાર, બૂઠાં સાચાં લવી અપાર;
 ઇણુ પરે ઘરનો નિર્વાહ કરે, તો તેહને એ કિમ સાંભરે? ૮૮
 કુંવર હોય જે નરપતિતણા, જેહને ઘરે કરી નહીં મણા;
 રંગે રમે ન માથે ભાર, તે લહે રાજન એહ વિચાર! ૮૯
 નૃપ કહે મેં તો માન્યો મિત્ર, પણ તું અસત્યજ ભાષે અત્ર;
 લાજ રાખું છું ભાઈ ભણી, કાં મુહબત લોપે મુજતણી. ૯૦
 રાજન મહોબત લોપે કિશો? મુધા બોલ તુમ મનશું વસ્યો?
 જો એ માંહિ કાંઈ ન લહું, તો હું અર્થ કેઈ પેરે કહું? ૯૧
 તું ન લહે તે જાણું અમે, એહવાં કામ કરો સો ગમે;
 છળતા મુજ સાથે પરિહરો, ખંધાઈ આવી શું કરો? ૯૨
 સ્વામિ કિશે કહું એ ઘણું, હું પ્રભુ છોડું છું તુમતાણું;
 મયા કરો મુજને મહારાજ, ખીજી કાંઈ આયશ ઘો કાજ. ૯૩
 કાજ અમારે છે એતણું, જો મુજ સાથે રાખો લણું;
 તો કહે શીઘ્ર એહનો અર્થ, નહિ તો થાશે 'મુધા અનર્થ. ૯૪
 રીશ મૂઠ મુજને ન ચઢાવ, પૂછું તે કહી બેશ બતાવ;
 નહિતો જો હમણાં જે થાય, પછી કહીશ જે ન કહું કાંય. ૯૫
 કુંવર વચન તવ બોલ્યો ખરું, સ્વામિ જે બોલે તે કરું;
 પણ અણુપ્રીછી કહું શી પરે, જે થાશે તે ખમશું શિરે. ૯૬

(ઢાળ-વિધાવિલાસના રાસના પવાડાની.)

રાય પ્રતે તો અતિ રઢ લાગી, પૂછે વાળી વાળી;
 સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિમ તે, કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧
 શામ દામ ભેદે ભૂપાળે, કીધા કોટિ ઉપાય;
 પણ તે ગયું ભરિયા ઘટ ઊપર, તવ રીસાયો રાય. ૨

૧ વિના કારણે ગુસ્મ થશે.

- રે રે મૂઠ ! મ મર અણખૂટયે, કહે રૂપરે સાચું;
શરમ આટલી વેળા રાખું, હવે નહીં મહેલું કાચું. ૩
- હવડાં ઉધે માથે ટાંગિશ, મારિશ મમ પ્રહાર;
ફાંકટ કાં થયો ફીટણહારો, બોલ પૂછું જે વિચાર. ૪
- કિંથુ વિચાર કહું રે રાજા ! કાંઈ બોલાવે કૂટો;
મારમુંહે જે કરી મનાવશી, તે નહીં દીસે રૂટો. ૫
- ઈમ કરતાં જે કાલે નિપાઓ, તે કાં ન કરો આજ;
હું મરણાંતે ન જૂઠું બોલું, તે સૂઝું મહારાજ. ૬
- રાજ ઘણાજ થયો રોષાકુળ, સુણી કુંવરની વાણી;
પછી હાથેથી ચોરતણી પરે, લેઈ બાંધિયો તાણી. ૭
- દીંકા પાદુ ગડદા મૂકે, હાં હાં કરીને હૂકે;
વાંસે તીખા ચાણુક ત્રોડે, તોડે કુંવર ન ચૂકે. ૮
- આંખે ખાટો આંસુ ન પાડે, ચિત્ત કર્યો દબધીર;
મુંહે વાળી વચન ન ભાજે, જો જો ગુણ ગંભીર. ૯
- રાય કહે રે પરગટ પાપી, કાં એવડો મરાવે;
ખોટો ઉત્તર આપે કપટી, કાં હજી સાન ન આવે. ૧૦
- સાન વિહુણા તું છે સ્વામિ, જે વળિ વળિ મુજ પૂછે;
વાત વિચારી કહી મેં ના ના, તોડિ હજીજ ન પ્રીછે ! ૧૧
- પ્રીછ્યાં સવિ લક્ષણ મેં તાહરાં, જો જે હવે જે થાય;
ઇમ કહી ઝટ જાલી કુંવરને, નૃપ બાહિર લેઈ જાય. ૧૨
- ચડિ તુરંગમેં ચાલ્યો ભૂપતિ, એકે હાથે કુમાર;
હઠ્યો રાય મારે વળી મારગેં, પેજે લોક અપાર. ૧૩
- નગરમાંહિ હુઓ હાહારવ, પાટી વળી હડતાળ;
માય બાપ સસરો ને સાસુ, સાંભળી કરે રકતાલ. ૧૪
- ઠામ ઠામ પોકારણુ પરિયા, ઘડિયાં વજ્રમય હેયાં;

(૧૦૨)

રૂપચંદ્રકુંવર સમ.

- રૂપચંદ્રને માર સાંભળી, જે ચતખંડ ન થયાં. ૧૫
- માય બાપ ^૧આકંઠ કરે અતિ, ભગિનિ બાઈ ભત્રીજા;
- સગાં સહીજાં કિમ નાણે દુખ, રૂદન કરે જે બીજા. ૧૬
- એટલે વળિ મહાજન હલહલ, મિલિઓ સવિ સમકાળ;
- ધનદત્ત સોમદત્ત સંઘાતે, જઈ વીનવે ભૂપાળ. ૧૭
- મહારાજ અપરાધ વિના અતિ, કાંઈ કુંવરને મારો;
- માય બાપ પરજા ને રાજા, ન્યાયધર્મ સંભારો. ૧૮
- અમે અન્યાય કર્યો નહીં એકો, રખે આકળા થાઓ;
- આપ આપણાં કીધાં વિલસે, કાં અમ અવગુણ ગાઓ. ૧૯
- શું અપરાધ કર્યો ધણ બાળકે, વળિ કહે નરરાજ;
- ફાંગટ ઘર મુખ લેઈ જાઓ, તે સુણી જાશે લાજ. ૨૦
- સુણી વચન નૃપનું રોષાકુળ, મહાજન સવિ રહ્યું મૌન;
- આળ્યો રાય જિહાં કુંવરી ઘર, કાંઈ ન મહેલે ^૨બિન. ૨૧
- રાખી આવાસ સ્હામી કુંવરને, હાથે કરે પ્રહાર;
- શ્રીમતિયે ગ્રામેથી દીઠો, ઓળખ્યો સોઈ કુમાર. ૨૨
- તવ બ્યાકુળ થઇને તે બિટી, ગઈ કુંવરી જિહાં સૂતી;
- બઠ બઠ તજ નિદ્રા સુંદરી, હવે જે ગાઢી ^૩વિગૂતી. ૨૩
- બિટી ^૪ગહિબરી સોહગસુંદરી, પૂછે શું છે બાળ ?
- આ જે સોઈ કુંવરને સાહમા, મારે છે ભૂપાળ. ૨૪
- ઘણી હિયાશું હિંમત આણી, જોયું તો તે તેમ;
- કહે શ્રીમતી સાંભળ બાઈ, હવેય થાશે કેમ ? ! ૨૫
- કુંવરી કહે હવે જેજ ન કીજે, રોયે ન રહેરાજ;
- કહું તે કરી ઉતાવળે આવો, બેહની એતલું કાજ. ૨૬
- સાકર દ્રવ્યે બર્થું કચોલું, એ દેખે તિમ રાખ;
- માંહિ મૂકી ઉકરડે નાખે, રખે વઢે મુખ બાખ. ૨૭

૧ પોઠાર-પૂમે પાડે. ૨ બાકી. ૩ ભારી ફજતી. ૪ ધબરાઇને.

- સા એતલું કરીને તે આવી, તે દીકું રાજાએ; ૨૦
- કહે પાછલી વાત રહી સવિ, આ હવે શું કહેવાએ ? ૨૮
- કહે એતલું તો તુજ મૂકું, હવે આવે ઉર વાજ;
- તાહરું નામ પછી નહીં લેઉં, વહે કુમર સુણ રાજ. ૨૯
- સહુએ રાજસભા આ ઊભું, કાંઈ પૂછો નહીં કોઈને;
- ઉદય પાપ અધિકું આ દેખું, વળી વળી પૂછો મુંડને. ૩૦
- હું ને વાત કિસી એ બાણું, તો કાં ન કહું પહેલાં;
- આમ જે માર ખાઉં મહારાજન, શું લાગો છો ગહેલા. ૩૧
- ને ને ધીરવંતનાં લક્ષણ, ભૂપતિ કહે સલાને;
- આવડો કૂટી કોથળો કીધો, તોહી હજી ન માને. ૩૨
- હવે કો વાંક રખે મુજ કાઠો, એહમાં એહની વાત;
- હમણાં પાપ પ્રકટશે પૂરું, થાશે ને ઉપધાત. ૩૩
- લોક કોઈ ન શકે મુખે બોલી, કોહોને રાખે વારી;
- હઠી બેહુ હઠ પૂરે ચડિયા, વાત સુણે તે નારી. ૩૪
- વળિ શ્રીમતી સુંદરીને કહે, તાહરી બુદ્ધિએ બાલે !
- પુરૂષરત્નશું પ્રીતિ કરીને, કાંઈ મરાવે અકાળે. ૩૫
- સોહગસુંદરી વળી અંદેશી, શ્રીમતીન કહે કામ;
- એક સોનેયો બે મુગતા ફળ, જમણે કર અભિરામ. ૩૬
- અમી ધરી વળી હાથે હાથે, બાહિર પધારો બાઈ;
- કુમર દેખે તિમ ઊતરી આગળ, આવો માંહિ ઉભાઈ. ૩૭
- તેમ તેણિયે તતક્ષણ કીધું, વળિ દીકું રાજાએ;
- કુંવર પ્રતિ કહે કિથું વિચારે, મુખે નવિ બોલે કાં એ ? ૩૮
- સવિ અપરાધ પૂરવલાં મૂક્યાં, એકે નહીં સંભાર;
- કહે આ કામનિયે શું કીધું ? તો હવે સહીય ન માર. ૩૯
- માર્યા ભુંધ હું નથી બીહતો, મરવું છે એકવાર;
- અણસમજ્યું કહેવાએ કિશિપરે, શું પૂછો વારવાર. ૪૦

- સુણી રાય કોધે પૂરાણો, હુઓ કાળ કૃતાંત;
ભૂકુટી ^૧લીપણુ સેવકને કહે, આણો એહનો ^૨અંત. ૪૧
- શૂલિકા રોપણુ કરજો સામેં, એહને આણે ઠાય;
કહી એમ રોપારૂણુ રાજ, અંત:પુરમાંહિં જાય. ૪૨
- પીસે દાંત ^૩અધર વળિ કરડે, વરડયો બોલે વાણિ;
અહા અહા જગમાંહિં એહવા ધીઠા, દુષ્ટ હુવે છે પ્રાણી. ૪૩
- મેં ^૪આક્ષેપમાં ઝોછ ન મૂકી, પણ એ હરામી ખોટો;
મરણુ આગમ્યું ^૫હેલાં માંહિ, એ મહાપાપી મોટો. ૪૪
- તે સેવક મનમાંહે વિમાસે, ધિગ્ રાજની સેવા;
પુરૂષરત્ન એહવું વિણસાડી, શું જીવીશું દેવા ! ૪૫
- એટલે અતિ હાહારવ હુઓ, પાડે લોક પોકાર;
માય બાપ ભગિની ને ભાઈ, ધરણી દળ્યાં તેણિવાર. ૪૬
- રમણી સાસુ સસરા શાળા, કરે આકંઠ અપાર;
જિમ તિર્યચને રૂંગાં આવે, તિમ રોવે પરિવાર. ૪૭
- દેખી સમાચાર સોહગસુંદરી, થઈ અચેત તતખેવ;
ધનદત્ત શેઠને ચેતના વાળે, પુત્ર વડો રૂપદેવ. ૪૮
- સઘળે મિળી વિચાર એ કીધો, ભટ્ટમાત્ર ઘેર જઈએ;
જો એ કુંવરને જીવતો નાણે, તો એ જીવર દહીએ. ૪૯
- મહાજન સહિત ગયા મંત્રિઘર, તવ ભટ્ટમાત્ર ઉભાણો;
કુંવરને સેવક રાખી રહ્યા, ત્યાં જઈ કહે સપરાણો. ૫૦
- રે રે નૃપ પાસે જઈ આવું, તિહાં લગી કોઈએ એહને;
કરી દેખાડશે વાળજ વાંકો, તો એહનો દંડ તેહને. ૫૧
- ઈમ કહી રાજમાંહિં ગયો વેગે, ભૂપતિને કહે સ્વામિ;
કાં એ રત્નરાજ વિણસાડો ! નિપુણ ન્યાયપથગામિ ? ૫૨

૧ ડરામણી. ૨ નાશ કરી નાખે. ૩ હોઠ. ૪ તિરકાર સહિત બોલ-માર. ૫ સહેજમાં.

વિષ્ણુ અપરાધે બાળ ન મરાવે, રાજ કહે મમ ^૧અંજે;
 એહવે લાગે અછે એ કપટી, એહની કરણી દેખે. ૫૩
 મેં પહિલાં સાહમો સનમાન્યો, થાપ્યો વળી કરી ભાઈ;
 મરણ આંગરુનું પણ નવિ માન્યું, જુઓ એહની ખોટાઈ ! ૫૪
 સ્વામી ખોટાઈ એ ન કહિયે, એજ સુગુણ મહારાજ;
 છાની વાત પ્રગટ કિમ કીજે, જો આવે ચમરાજ. ૫૫
 તું પૃથ્વીપતિ પરદુખ કાતર, તું સહોદર પરનારી;
 છોડ જેમ પ્રભને પાળે, સાચી કીર્તિ વિસ્તારી. ૫૬
 તે હવે ^૨મામ જશેજ જગતપતિ, ઇશુ વાતે નહીં રૂડું;
 ઉત્તમ તે નવિ હોવે ઝોછા, જુઓ ^૩અંદેશી ઊડું. ૫૭
 સુગુણ સંપૂર્ણ જે હુએ તે કિમ, આપણી એળ ઉઘાડે;
 જોર કર્યે ન કહે નિજ કરણી, જો હવે વળેતાડે. ૫૮
 જો એ પુરૂષતણો વધ થાશે, તો સંદેહ તુમારો;
 કહો ટાળશે કવણ અનેરૂં, પુરૂષરત્ન કાંઈ મારો. ૫૯
 જો કદાપિ જીવતો રહેશે, તો વળિ એહજ કહેશિ;
 વળી વળી વીનતી કરૂં વસુધાપતિ, એહને ન મરાયેશિ. ૬૦
 ઇમ કહી કળા-કથન વિવિધ પરે, શાંત કર્યો રાજન;
 નૃપ કહે તો હું જીવતો મૂકું, જો થાએ તું જમાન. ૬૧
 અવધિ છ માસતણી દેઈ આપું, કથન કહાવે જેહ;
 મંત્રી ભણે સ્વામી વાડ પણ, કરવું હું કહું તેહ. ૬૨
 માંહોમાંહિ બોલખંધ દેઈ, મંત્રીસર ઉલ્હાસેં;
 થઈ જમાન કુંવરને કોડે, લેઈ આબ્યો નિજ આવાસેં. ૬૩
 માય બાપ મહાજન સવિ હરખ્યાં, હરખ્યો સવિ પરિવાર;
 ધનદત્ત શેઠ સંતોષી વાળ્યો, વરત્યો જયજયકાર. ૬૪
 કુંવર પ્રતે નિજ મંદિર રાખી, ભટ્ટમાત્ર પરધાન;

(૧૦૬)

રૂપચંદ્રકુંવરસાસ

ત્રણ દિવસ ^૧આવળમાં ભારી, વાળી શરીરની સાન. ૬૫
 વૈષ વિવેકી અનેક તેડાબ્યા, લેપજ દીધ રસાંગ;
 થોડા દિવસ માંહે કુંવરને, જાતે હૃષ્ટપુષ્પાંગ. ૬૬
 રાય પ્રતે વીનવે મંત્રીશ્વર, જે તુમે અર્થ કહાવો;
 તો નિજ પુત્રી મદનમંજરી, રૂપચંદ્રને પરણાવો. ૬૭
 રાય બોલ દીધા ભણી માન્યું, સાર સામગ્રી કીધી;
 નિજપુત્રી અભિનવ ઉત્સાહે, રૂપચંદ્રને દીધી. ૬૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ સર્વત્ર વાયસાઃકૃષ્ણાઃ સર્વત્ર હરિતાઃ શુકાઃ ”

સર્વત્ર દુઃખિનાં દુઃખં સર્વત્ર સુખિનાં સુખમ્. ”

માય તાય સુણી સહુ વિમાસે, શું બઈ એહ શું કહાય; !
 એક દુઃખ ને આવે હાસું, એ બિખાણો થાય. ૬૯
 મદનમંજરી સાથે કુંવર, મંત્રીશ્વર આવાસે;
 અહનિશિ સુખ વિલસે સંસારી, ક્રીડા-કામ ઉલ્હાસે. ૭૦
 પશુ તે સોહગસુંદરી કેરો, પ્રેમ ઘણો મન ભાવે;
 નિશિદિન શ્વાસ પહેલાં સુંદરી, હિયડે વળી વળી આવે. ૭૧

(દોહરા-છંદ.)

સોહગસુંદરીને કહ્યો, શ્રીમતીએ ^૨ઉપચાર,
^૩વાજ્યો ચિત્ત સુણ્યો તદા, વલ્લભનો સત્કાર. ૧
 સુણી કુશળ હરખી સખળ, દિયે વધાવા સાર;
 દિન કેતે વળી સાંભળ્યો, પાણિઅહણુ વિચાર. ૨
 હૈડા માંહિ ધરે ઇશો, ધન એહનો અવતાર;
 અવિચળ ભાગ્યતણો ધણી, વળિ પામ્યો જયકાર. ૩

૧ આવળતા પાંદડાંમાં ભારી રાખવાથી મારનો ફુખાવો નાશ પામે છે. ૨ ઉપાય. ૩ રાજની કૃપા થઇ બાણીને.

ધીર વીર ગંભીર ગુણ, પૂરો પુરુષ અલોક;	
પર કારણે પીડા ખમી, તોહિ ન લાંગ્યો લોક.	૪
એક રાતની પ્રીતડી, પાળી ઇશ્વે અલંગ;	
માહરે કાળે માનવી, તુણ નિમ તોળ્યું અંગ.	૫
એહના ગુણ કિમ વીસરે, દેહે ધરિયે પ્રાણ;	
મનમોહન મિલશે યદા, તે દિન સહી સુપ્રમાણ.	૬
એક દિન બેઠી રંગમાં, તેડી શ્રીમતી તામ;	
ધનદત્તની દાસી થઇ, કર જઇ એટલું કામ.	૭
ગુપ્ત લેખ આપું લખી, પિયુ કર દેજે સોય;	
^૧ પરત લખાવી લાવજે, નિમ સુજ આનંદ હોય.	૮
સ્વસ્તિ શ્રી પ્રણમું ^૨ પ્રથમ, -પરમેશ્વરના પાય;	
લેખ લખું રણિયામણો, ^૩ સુજન વસે નિજી ઠાય.	૯
ગરિમાધર ગિરવો ગુણી, ગૌરવર્ણ ગંભીર;	
જ્ઞાનવંત ગુણપારખૂ, શક્તગકાર શરીર.	૧૦
પંરમપૂજ્ય પંડિત પરમ, પરમ પ્રેમી પરધાન;	
પરમ સુજન વલ્લભ પરમ, રૂપચંદ ચરણાન.	૧૧
નિજ આવાસથકી નમી, ચરણરેણુકા દાસિ;	
સોહગસુંદરી વિનયસહ, લખ્યો લેખ ઉદહાસિ.	૧૨
સાનંદ સાલિંગન, પ્રિય પંચાંગ પ્રણામ;	
પદપંકજ ભ્રમરીતણો, વાંચો રતિપતિ-કામ.	૧૩
પૂજ્ય શ્રી ચરણસ્મરણ-કરણતણે પરસાદ;	
વિજયી છે તુમ અનુચરણિ, દુર્બળ વિરહવિષાદ.	૧૪
પિઉચા ક્ષેમકુશળતણા, ઘડી ઘડીના લેખ;	
પાઠવવા સુજ જિપરે, મયા કરો સુવિશેષ.	૧૫
અપર પિઉ તુમ પ્રેમની, વાધી વેલ અપાર;	

(૧૦૮)

૩૫૪૬૭૮૯૧૦૧૧.

કિમ રહેશે હવે સહિયા, પિઉ-તરૂ વિષુ નિરધાર.	૧૬
શૂનું કાયા પંજરું, સહી એકલું ^૧ હુંઠાર;	
તુમ ^૨ સમીપ છે પ્રાણિયો, તેહની કરજો ^૩ સાર.	૧૭
દિવસ દોહિલા નિર્ગમું, વૈરિણી નિશિ ન ^૪ વિહાય;	
નિંદ ન આવે પાપણી, સુપનામાં ન મિલાય.	૧૮

(અતુડુપ-છંદ.)

“યાઃ પश्यન્તિ પ્રિયં સ્વમે ધન્યાસ્તા સસ્રી યોષિતઃ ॥

અસ્માકંતુ ગતે કાંતે, ગતાનિદ્રાપિ વૈરિણી.”

પરમ પનોતા પ્રિયજ તું, પામશિ સુજન અનેક;	
નિશ્ચય મનથી આદર્યો, માહરે તું પ્રભુ એક.	૧૯
તેં પ્રિય કાજે માહરે, ખમિયાં દુઃખ અનંત;	
પણુ પરગટ પીડા નહીં, સાધુ સાધુ ગુણવંત.	૨૦
અંપક ચૂવા ચંદનહ, આતુકખોલ સુચંદ;	
એ પાંચે તન પરજળે, જો ન મિળે ૩૫૪૬.	૨૧
કેળિપત્ર કુંકુમ કમળ, કજ્જલ કનકશૃંગાર;	
એ પાંચે સુજ નવિ રૂચે, જો ન લહું ભરતાર.	૨૨
પિઉ પ્રવાસેં આલિયા, છવડૈયાં હવાસ;	
વળિયાં વાસર વીંજણો, નસિ નેઉર નીસાસ.	૨૩
^૫ ભૂષણુ પિઉ દૂષણુ થયાં, આંખે કાંકણુ જોય;	
વદન હાર વર માનજો, તિલક હથેળી હોય.	૨૪
કટિમેખલ મેખલ થઇ, વિંછિયા વિંછી યોગ;	
નેપુર તે હડ જોવડું, જો નહીં પ્રિયસંયોગ.	૨૫
સાઠર કાંકર સમ ગણું, દૂધ ^૬ ગરળ સમ તેમ;	
ચૂવા ચંદન કચરો કહું, બિહાં ન મળે પિઉ પ્રેમ.	૨૬

૧ શૂનું ધર. ૨ પાસે. ૩ ખરણસ. ૪ ખૂટતી નથી. ૫ ધરેણું. ૬ ઝેર.

પિઉ ગુણ ખેર-અંગાર હુઆ, તિણે મન લાગી લાલ;	
અવગુણ નીર ન પામિયે, તો તે કિમ ઓલાય.	૨૭
તુમ ગુણ 'ધુણ મુજ અંબવન, અહનિશિ કોરે કંત;	
તિણે તન થાએ દૂળળું, દુખ બાણે લગવંત.	૨૮
હનિય ન ફાટે હિયડલું, તો એ કિશે સનેહ;	
જે જગ એવે વિરહિયાં, નામ માત્ર તસ દેહ.	૨૯
હું હિયડે બાણું ઘણું, પ'ખ લેઈ શુકરાજ;	
ઊડીને આવી મિળું, જિહાં માહરો વરરાજ.	૩૦
વિણ પ્રાપતિ કિમ પામિયે, સજ્જન સેવ સુચંગ;	
પરમેશ્વર જળ મેળશે, તળ મિળશું ગુણગંગ.	૩૧
કેહશું કીજે રંગોડી, કેહશું કીજે રંગે;	
બહાલા વિણ સહુ વીસડું, કો નાવે મન મેળ.	૩૨

(સોરઠા-છંદ.)

જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સુહણે નહીં;	
અણગમતાની વાટ, આવે પણ ભાવે નહીં.	૧

(દુહા-છંદ.)

થોડી પ્રીતિ વિરહ ઘણું, તે નવિ ખમિયો જાય;	
સરજ્યાં કિમે ન છૂટિયે, હિયડા ઝૂરે કાંય.	૧
જવ જગદીશ્વર મેળશે, તવ મિળશું એકાંત;	
પિઉ પનોતા તિહાં લગે, મુજને ધરજો ચિત્ત.	૨
હું દાસી છું રાઉલી, રખે વિસારો રાજ;	
વાચા દીધી પાળજો, મુજ અવિતને કાજ.	૩
તું છે લોગી ભમરલો, નવ નવ કુસુમ રમેશ;	
પણ તુજ ઊપર એકલી, માલતી મમ મહેલેશ.	૪

(૧૧૦)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

અહો છઉં અનેકથું, પંથી પિયુ કહેય;
જેહ વિણુ ધરીઅ ન ભવિયે, એ અપરાધ ખમેય. ૫
(ભક્તતિ).

કોઇ નર છે મુજ વહ્નહા, તુજ ગુણરાગી ઈશ;
મુજતનથી ન અળગા રહે, કંત મ કરજો રીશ. ૬
(કાન.)

યૌવનમદ સ્ત્રીના મને, પદમખખર એકાર;
અંત્યક્ષર લોપે સહુ, તે મુજ ધરજો હાર. ૭
(પ્રેમ.)

જે મન મિળવા ઉણસે, તે કિમ લિખ્યે સંતોષ;
પાત્રી સ્વપ્નાંતર જમ્યે, કિમ થાએ તત્તુપોષ. ૮

પણુ સજ્જન સંદેસડે, પામે ભુવ કરાર;
વાંચી વળી વળી પૂછીએ, તોહિ ન આવે પાર. ૯

તુમ લખતાં એતો ગુણી, નયણે ન ખંચી ધાર;
કે જાણે મન માહરો, કે જાણે કરતાર. ૧૦

જે જે નવરે ઊપજે, વાત હિયામાંહિં રાય;
લેખમાંહિં તે કિમ લિખું, મળ્યા પખે ન કહાય. ૧૧

કાગળ લીનો મિશિ ઢળી, ન લખાણો એક યોલ;
થોડે ઘણું કરી માનજો, પિઉ પાત્રી રંગરોળ. ૧૨

(ચરણાકુળ-છંદ.)

પદમક્ષર વિણુ જગહી ભાવે, મધ્યક્ષર વિણુ મરણુ કહાવે;
અંતક્ષર વિણુ પંખી મેળો, સો સજ્જન મોકલજો બહેલો
(ઉત્તર-કાગલ.) ૧

(દોહા-છંદ.)

સહી એ એક સંદેસડો, કરે પિઉથું લગ્ગ;
નયણે કાજળ શિર તિલક, મું ઊભા ઉભગ્ગ. ૧

- રેણે કનજળ ભાગીઆં, તિલક કવણુ ગુણે ભગ્ન;
પડી પણુગ પયોહરાં, ઊચટ ઊચટ લગ્ન. ૨
- જવ પિઉશું મેલાવડો, મિળશે પુણ્ય પ્રમાણુ;
તવ મુખ લહેશે પ્રાણિયો, એ સૂધો મન આણુ. ૩
- એ પત્રી વાંચી કરી, વળતો લેખ સુરેખ;
પિઉ મુજ ંહેલો પાઠવો, પ્રેમ ધરી સુવિશેષ. ૪
- હિયડું અહનિશિ પરજળે, ભરિયો વિરહ-અંગાર;
તે ઝોલવળે મોકલી, લેખ પ્રેમજળધાર. ૫
- લેખ એહ વાંચી કરી, ધરળે હિયા મઝાર;
રખે કો દુર્જન કર ચડે, પડશે વાત વિચાર. ૬
- એહ લેખ જિણે પાઠવ્યો, જે વાંચશે સુચંગ;
તેહને જગપતિ મેળળે, વહેલો સર્જનસંગ. ૭
- પ્રેમ-લેખ ઇણીપરે લખી, ખીડી કરી ઉદાર;
શ્રીમતી સાથે પાઠવ્યો, જિહાં વલ્લભ ભરતાર. ૮
- ધનદત્તની દાસી થઇ, પહોતી રૂપચંદ પાસ;
લેખ દિયો પ્રણમી કરી, કુમરે લિયો ઉલ્લાસ. ૯
- ચતુર ચમકિયો ચિત્તશું, સમાચાર વંચેવિ;
પ્રિયા લેખ વાંચી કરી, નિજ ^૧ભૂષણ તસ દેવિ. ૧૦
- હિયડે હરખ ઘણો હરો, વળિ ભાગી દુખઝાળ;
કુંવરતણે મન ઊપંના, પ્રેમ વિરહ ^૨સમકાળ. ૧૧
- ગુણ સમરી ગોરીતણા, સ્નેહ ધરી સુવિશેષ;
રૂપચંદ રામા પ્રતે, પ્રેમે લખે પ્રતિ-લેખ. ૧૨

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“સ્વસ્તિ હીનો રજોહીનો શિરોનામ વિવર્જિતમ્ ॥
અશુદ્ધદત્ત હસ્તેષ્વ, લેખે સિદ્ધિર્ન વિચિતે.”

૧ દાગીનો, ૨ ઝોડી વખતે બેઉ પેદા થયા.

(૧૧૨)

૩૫૪૬૭૮૯૧૦૧૧૨૧૩.

સ્વસ્તિશ્રી શિરસાનત્વા પારગં પરમેષ્ઠિનમ્ ॥

રૂપચંદ્રો લિખત્યાશુ, લેખં યત્ર નિજ પ્રિયામ્. ૧

(દોહા-૭૬.)

- કમલાક્ષી કમલાનના, કમલા સમ કલરૂપ;
કલહંસી જીતે ગમન, કંચન કમળ સ્વરૂપ. ૧
- સોભાગિણી શશિધરવદની, સા સકળા સુકુલીણ;
શામા સોહગસુંદરી, સકળ સુલક્ષણ લીણ. ૨
- સસ્નેહં સાલિંગનં, આનંદં સુવિચાર;
પ્રેમવતી પત્ની પ્રતે, સમાહિશતિ ભરતાર. ૩
- પુણ્ય પ્રભાવે છું અમે, વિજયી કુશળ ઉદંત;
તુમચા વાંચી હરખિયા, તે જાણે ભગવંત. ૪
- અપરં ઇહાં સર્વો ભદ્રં, જીજી કરે સવિ લોક;
મંત્રી જીવ સમ જાળવે, પણ તુજ વિષુ સવિ કૌક. ૫
- પ્રમદા પણ એક છે વરી, તેહશું થોડું મન;
પ્રીતિ તુમારી જીવડો, સંભારે નિશિ દિન. ૬
- તુમશું જે મનમાનિયું, તે અન્યથી નાવંત;
ભમરો બહુ કૂલે ભમે, માલતી ગુણ ભાવંત. ૭
- રખે જાણે તું વીસરી, સુજ મનથકી લગાર;
શ્વાસ પહેલી સાંભરે, દિનમાંહિ કેઇ વાર. ૮
- સજ્જન જળ લગ વેગળા, તખ લગ નયણે દીક;
જળ નયણાં અંતર હુવાં, સખ હીઅમાંહિં પધક. ૯

(અનુષ્ટુપ-૭૬.)

“દૂરસ્થોપિ ન દૂરસ્થો યો યસ્ય હૃદિ વર્તેતે ॥

ચંદ્રઃ કુમુદ સંઢાનાં દૂરસ્થોપિ વિકાસકૃત્.” ૧

(ઉપભ્રાતિ-૭૬.)

“ગિરૌકલાપી ગગનેચ મેઘો લક્ષાંતરે ખાનુ જલેચ પદ્મ ॥
દ્વિલક્ષ સોમઃ કુમ્ભદોત્પલાનાં યો યસ્ય ચિત્તે ન કદાપિ દૂરે.” ૧
(શાર્દૂલવિહીડિત-૭૬.)

“નિત્યં બ્રહ્મ યથા સ્મરંતિ મુનયો હંસો યથા માનસં
સાનંદં સ્ફુટ સલ્લકી વનયુતાં ધ્યાયંતિ રેવાં ગજાઃ ॥
યુષ્મદ્ દર્શન લાલસાઃ પ્રતિદિનં સ્નેહં સ્મરામો વયં
ધન્યઃ કોઽપિ સવાસરોઽત્ર ભવિતા યત્રાવયોઃ સંગમઃ” ૧
(ગાથા-૭૬.)

“મિરિ કપૂરિં નેહો, જં નેહો સીલવદ્ અમ્ભારો;
દુદ્ધસ્સ ઉદગા નેહો, સા નેહો અમ્હ તુમ્હસ્સ.” ૧

“અહિ નકુલાળય નેહો, જં નેહો ઉંદિર વિહાલસ્સ;
દીવ પતંગે નેહો, સો નેહો અમ્હ તુમ્હસ્સ.” ૨

હિયડે દુખ આણુ રખે, ગૂરો રખે લગાર;
સુંદરી જવ સરજથું હશે, તવ મિળથું સુવિચાર. ૧૦

સમ દેઉં છું માહરા, રખે ધરો ક્ષણ દુઃખ;
પશ્ચિની તેતાં પામિયે, જેતાં લખિયાં સુખખ. ૧૧

મુજને વીસારો રખે, હેયાથી ક્ષણ મેવ;
તે ઉપાય રચથું વળી, વહિલા મિલથું હેવ. ૧૨

ભ્રીતી ગઆ નર નામ જે, એ ઇકાર કરીજ;
ખીજાં કરી કુડાલડી, અમને ખડું ધરીજ. ૧૩

એહ લખિત વાંચી કરી, ધરજો હરખ અશેષ;
વળતા વળી વહેલા લખો, સુખ સંતોષ સુલેખ. ૧૪

વાડૂ લેખ ઇણિ પરે લખી, શ્રીમતીને આપેય;
સા સનમાની ધર ગઇ, સુંદરીને કર દેય. ૧૫

(૧૧૪)

૩૫૪૬૬૦૧૨ શાસ્ત્ર.

કંતલેખ દેખત પ્રથમ, હરખી હિયા મગ્ગર;
વાંચી રોમાંચી ઘણું, સોહગસુંદરી નાર. ૧૬
ઘણું પ્રશંસી શ્રીમતી, દીધું વચન સન્માન;
મન સંતોષિ ધરી સુખે, મંદિર રહે સાવધાન. ૧૭

(ચોપાઈ-છંદ.)

વાત સંભારે વસુધાઈશ, તવ તે ભુદ્ધિ રચે મંત્રીશ;
મદનમંજરીને શીખવી, કુમરી તુમે કંત રીઝવી. ૧
૧વર માંગળે દાખી નેહ, ૨વારો ૩જનકતણો સંદેહ;
સુણી વાત કુમરી હા કહે, એક દિન સા પ્રસ્તાવસુ લહે. ૨
પિઉશું ગોષ્ટિ કરે મન રખી, નવ નવ રમત રમે લખી લખી;
કંત પ્રતે પૂછે મહારાજ, કાંઈ વિમના દીસો આજ ? ૩
૩૫૪૬૬ કહે વિમના નથી, કૂડી વાત તમે શી કથી;
ના સ્વામિ સુખને આકાર, હું બાણું છું નથી ગમાર. ૪
પૂર્વ પ્રેમ સાંભરતો હુશે, સુખને પિઉ મન નાણો કિશે ?
ના જી મ કહે પ્રિયે એહવું, માહરે નહીં કે તુમ જેહવું. ૫
સ્વામિ શું સુખને પ્રીછવો, સાલે સોઈ પ્રેમ અભિનવો;
પણ હુંએ પ્રિયુછું તુમ દાસિ, કળા એક મન ધરો ઉદ્દાસિ. ૬
સવિ ભોગાસન સુંદરી સુક્રિત, કુંવરીએ દેખાડી વ[વ્ય]ક્રિત;
૩૫૪૬૬ મન ચમકયો ઘણું, એહે પણ ઓછી નહીં બાણું. ૭
તૂઠો કહે માંગ વર નાર, કુંવરી કહે સ્વામિ અવધાર;
જો જીવન તૂઠા ઈણ વાર, તો સુખ પિતા-સંદેહ નિવાર. ૮
રે કામિનિ શું માંગે ઇશું ? તેમાંહિ હું બાણું કિશું !
અધપતિ વચન અલીક મ ભાખ, સુખ આગળ છાનું મમ રાખ. ૯
સ્વામિ હુંએ પણ તે વરી, સુખ આગળ શું બેસી ફરી;
૪૫૫૫૫ સવળે વાંકો થાય, પણ બિલમાંહિ ૫સરલો બાય. ૧૦

૧ વચન ઘણુ ભો. ૨ દૂર દરો. ૩ પિતાનો સંદેહ. ૪ સાપ. ૫ સીધો.

નારી મન આપીને મળે, તે સાથે અળથું શું ટળે;
અથવા બોલ કહો સુખ જેહ, નહિતો પ્રભુ કિમ રહેશે તેહ. ૧૧
(ગાથા-છંદ.)

“અલસાં જેણવિસજણેણ, જે અલ્લખરાં સમુલ્લવીયાં;
તે પત્યર ટંકણ કોરિઅન્વા, ન અન્નહા હુંતિ.” ૧
રૂપચંદને બે પદે મિળી, જિમ સાપે છહુંદરી ગળી;
વર હીધો તે કિમ કરું ^૧ફાક, તવ મન એ સાંભર્યો ^૨શ્લોક. ૧૨
(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાંતુ યાંતુ પ્રાણા મનોરમા;
યા મયા સ્વયમેવોક્તા વાચા માયાતુ શાશ્વતી. ૧
વળિ વિમાસે હિયડે ખરું, પ્રગટ કરીને તે હું વરું;
સીને કહે માની તુજ વાચ, કહિશ પિતા તાહરાને સાચ. ૧૩
સુણી કુંવરી હરખી મન સાચ, પ્રધાનને કહે માન્યું નાથ;
પામ્યો પરમાણુંદ પ્રધાન, રાય પાસે પહુતો સાવધાન. ૧૪
કહે સુણો વિક્રમ મહારાજ, તુમ કુંવરીએ કીધું કાજ;
લંકાનો ગઠ હીધો આજ, વાત મનાવી સોધ વરરાજ. ૧૫
હરખ્યો રાજા કહે શું ભણો, મંત્રિ વદે એ સાચું સુણો;
તવ નૃપ કહે કાલે અહિ તેડિ, માન્યા પછી ન કીજે ^૨જેડિ. ૧૬
હા ^૩પરડી મંત્રિ ઘર ગયો, પ્રભાતે રાજા ^૪ઉત્સુક થયો;
ધકે એકદ્યો ^૫સુખાસન સાર, સાથે બહુ પ્રેમ્યો પરિવાર. ૧૭
કુંવર સુખાસને થઈ ^૬આરૂઠ, દો પખ આમર છત્ર શિર પ્રોઠ;
આબ્યો આડંબરે ^૭કુમાર, મળિયા લોક ન લાલે પાર. ૧૮
રાજા દે બહુ માન સુબલ, આવો ^૮હડીતણા સુલતાન;

૧ નામો. ૨ વાર. ૩ કહીને. ૪ ઉતાવળો. ૫ પાલખી-મ્યાનો-
સુખપાલ. ૬ બેસીને. ૭ હડીલાઓનો બાદશાહ.

હા પ્રભુ તુમે કહ્યો તે સહી, પ્રસ્તાવે હું તનિયે નહીં. ૧૯
 રાજા કહે આવો એકાંત, અર્થે કહી ટાળો મુજ જાંત;
 હવે ગોઠ કીજે શી પરે, છકતી વાત થશે જો સરે. ૨૦
 ૧ પ્રચન્ન વાત હવે શી કરો, લોક પ્રતે રહેશે આકરો;
 પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો, નાચણ પેઠિ ઘુઘટ કિશો. ૨૧
 સાધુ સાધુ રાજા કહે કુંવર, પેલી વાત કહું સવિ પ્રવર;
 કુંવર કહે સુણ અવનીનાથ, પ્રથમ કહે તેણિ દીધા હાથ. ૨૨
 પુત્રી રાય કનોજ નામ, મેં વળી ધન દેખાડયો તામ;
 ધનદત્ત શાહનો ૨ અંગજ બાણિ, તિણે વળતો દેખાડયો ૩ પાણિ. ૨૩
 કહ્યો મુજને હવે હાથે આલિ, હું તવ નીચો રહ્યો નિહાળિ;
 પરમી સંગે ૪ અધોગતિ હોય, તવ ૫ વીણા કર ગ્રહી રહી સોય. ૨૪
 તે કહે બાળકુમારી અછે, મેં મસ્તક કર ધરિયો પછે;
 બોલ ચડાવ્યો માથે એહ, ડાબી બાંધ દેખાડે તેહ. ૨૫
 બાંધ ઉઘાડું તુજ આગળે, રખે વાત કહિં થાએ મિળે;
 મેં તવ ખલા દેખાડ્યા બેય, ૬ પખે બેહુ સુકુલીણા એહ. ૨૬
 પુષ્પદટા સુધી નાંખિયો, પછી ૭ નિર્મોલ્ય હુશે ભાખિયો;
 મેં ધરી ચીરી ઊભી લહું, ઊભો ચીરે તોય નવિ કહું. ૨૭
 સા રહ્યામું જોઇ થુંકી વળિ, થુંકે થશે પછી અમૃત ટળી;
 મેં ૮ પૂગી મૂકી રડવડી, ન કહું જો શિર જાશે પડી. ૨૮
 રાજન એહ સમસ્યા કરી, પછે તિહાં મેં છાની તે વરી;
 રાય કહે તિહાં કર્યો પ્રહાર, તવ તિણે શું કીધું દોય વાર. ૨૯
 સાકર દૂધ કચોળું ભરી, માંહિ ૯ રક્ષા પ્રક્ષેપણ કરી;
 ઊકરડે નાખો કહે એહ, સાકર દૂધ આપણા નેહ. ૩૦

૧ છાની. ૨ પુત્ર. ૩ હાથ. ૪ નરકગતિ. ૫ સરસ્વતી વીણા વગાડનારી બાળકુમારી છે. ૬ મા આપ અને મોશાળ. ૭ નકામો. ૮ સોપારી. ૯ રાખ નાખી.

કો લહેશે તો થાશે રાખ, પછી વળી કહાવી એ ભાખ;
 સોનેયા દોય મોતિ આગ, ધન જોઈયે મુજ પાસે માંગ. ૩૧
 મોતી જિમ ગુણ દાણા હોય, તિણી પરે આપણ રહેવું દોય;
 જાણે રખે કોઈ લવલેશ, અશિમાંહિ તુજ સાથ પ્રવેશ. ૩૨
 ઇણ પરે તિણે સમસ્યા કરી, વાર્યા ભણી ન મેં ઉચ્ચરી;
 રાય કહે ધન તુજ અવતાર, લલો લલો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૩૩
 જીવમથતાં કહ્યો મુજ નહીં, મુજ પુત્રી આગળ કિમ કહી;
 ચિત્તે ચિત્ત મિલે જ્યાં રાય, તિહાં છાતું કાંઈ ન રખાય. ૩૪
 મન લહિયો એ જાણ્યો કેમ, ચિત્ત અસંભ્રમ લાગે એમ;
 કુંવર કહે સ્વામિ સુણ વાત, તું પૃથિવીપતિ પરભતાત. ૩૫
 પ્રભ સકળ તુજ છોડ સહી, મન વિકલ્પ તાહરે કો નહીં;
 એહવી વાત લેઈ તેં કિસી, ન્યાયનીતિ તાહરે મન વસી. ૩૬
 કુંવર તાહરી મતિ નિર્મળી, તેં ક્ષણમાંહિ સમસ્યા કળી;
 પણ વળતું જે જે તેં કહ્યું, તે સવિ તિણ સ્ત્રીએ કિમ લહ્યું ?! ૩૭
 રાજન સ્ત્રી કેટલી સુખુદિ, નારીની જગેં ઘણી પ્રસિદ્ધિ;
 આગે મંત્રી-વહૂ મહારાજ, જુદિયેં લીધું અરધું રાજ. ૩૮
 નરપતિ કહે મંત્રી-વહૂ કિસી ? તેહની કથા કહો ઉલ્લસી;
 રૂપચંદ્ર ભૂપતિ આગ્રહે, કથા સુખુદિ કામિની કહે. ૩૯
 અવનિમંડણ નગર અલંગ, રિપુમર્દન રાજ તિહાં ચંગ;
 મયણવતી રાણી મુખ્ય નામ, બીજી પણ છે બહુ અભિરામ. ૪૦
 મયણવતી માયાવી લાણું, રાયતણું ચિત્ત ચોરે ઘણું;
 રાજ રંગ ભરે ઉચ્ચરે, તુજ ઉપરાંત ન કો માહરે. ૪૧
 મતિમેહર મહેતો રાયને, કેનકસિરિ કામિનિ તેહને;
 ખેટો બહુ ગુણવંત ઉદાર, શૂરસેન નામે સુવિચાર. ૪૨
 એક દિન સલામધ્ય રાજન, ખેટો પાસે રહ્યો પ્રધાન;

એતલે એક 'ધીવર આવિયો, નૃપ આગળ મચ્છો લાવિયો. ૪૩
 સ્વામિ આ મચ્છો ગુણગેહ, 'ભખતાં રાગ રહિત હોય દેહ;
 મેં 'સમુદ્રસુર સેવા કરી, તિણે મુજ આ આપ્યો 'હિત ધરી. ૪૪
 મેં બાણ્યો હું ન ભખું પેટ, વડા રાયને કીજે ભેટ;
 રાજા હરખ્યો વાત સુણેય, ધન દેઈ તસ બોલાવેય. ૪૫
 તેડી મદનવતીની દાસિ, કહે રાણીને ઘો ઉદ્દાસિ;
 તે લઈ આવી રાણી કને, રાણી કહે શું લાવી મને. ૪૬
 દાસી કહે રાજાએ રાજ, મચ્છ મોકલ્યો 'વ્યંજન કાજ;
 રાણી કહે તે મમ ઉઘાડ, અપર પુરૂષ મુખ મમ દેખાડ. ૪૭
 જો એ બાણ્ણિ હું માછલી, તો હું શાક નિપાવત 'હલી;
 પણ એ પુરૂષ ન જોઈ માછલો, જઈ રાજાને આપો ભલો. ૪૮
 દાસી જઈ રાજાને કહે, પુરૂષ બાણ્ણિ રાણી નવિ ગ્રહે;
 એ કહે રાય વિના હું સહી, અવર પુરૂષ મુખ જોઈ નહીં. ૪૯
 મીન મૂક્યો તે સભા મઝાર, રાજા ચિંતે 'ભલિ એ નાર;
 તવ તે મચ્છો ખડખડ હસ્યો, રાયતણે મન 'વિસ્મય વસ્યો. ૫૦
 શું લઈ હસ્યો માછલો મુઝો ! તવ મતિમેહરને કહે જુઝો;
 હસ્યો કિશ્યો મંત્રિ માછલો !! કહો અર્થ એ ઉતાવળો. ૫૧
 ફાંકટ આમ ખાઓ રે કિશું, જે કોઈ અર્થ ન બાણે ઇશું;
 જો જીવ્યાની આશા કરો, તો વિચાર વહેલો ઉચ્ચરો. ૫૨
 'કાળક્ષેપણ કરવા બાણ્ણી, માગી અવધિ છ માસહતણી;
 મંત્રી ચિંતે શી પરે કરૂં, અર્થ કિશું 'અલક્ષે ઉચ્ચરૂં. ૫૩
 નૃપ કહે માસ છમાંહે કહે, તો તું અર્થ રાખ્ય સહી લહે;
 નહિતો ખટમસવાડા પ્રાંત, કુટુંબસહિત તુજ આણીશ અંત. ૫૪

૧ માછીમાર. ૨ ખાતાં. ૩ દરિયાના દેવતાની. ૪ સ્નેહ લાવીને.
 ૫ શાક-તકરારી. ૬ હમણાં. ૭ પતિવ્રતા-સતી સુંદરી. ૮ આશ્રય.
 ૯ વખત જવા માટે. ૧૦ સમજ્યા વિના.

મંત્રી જેર ગયો હા બાણી, હેયામાંહિ વિમાસણુ ધણી;
 અરતિ અભૂખ અનિદ્રા થઈ, મતિ સઘળી મુંઝાઈ રહી. ૫૫
 પુત્ર તાતને પૂછે વાત, મંત્રી સકળ કહે અવદાત;
 કુંવરે કુટુંબતણો ક્ષય લેહો, મનનો 'મંત્ર ન કોઈને કહેા. ૫૬
 છાનો થઈ પંથીને વેશ, સૂરસેન ચાલ્યો પરદેશ;
 ખડ્ગ 'સખાયત કીધું હાથ, લીધું મારગ 'સંબળ સાથ. ૫૭
 વાટે ભાતાં નર કો મિલ્યો, તેહથું કુંવર વાતે વળ્યો;
 કહોલ પધારણો કુણુ ઠામ, તે કહે ભથું નળપુર ગામ. ૫૮
 મુજને તેડિ બથો તિહાં, તે કહે કુણુ વારે છે કિહાં;
 કિમ તિણુ પુર બચો છો સહી, કુંવર કહે ભેવા એ મહી. ૫૯
 (ગાથા-છંદ.)

“ દેસે વિવહ ચરિયં, જાણિજ્ઞઈ સુજન દુજ્જન વિસેસો;
 અપ્પાણંચ કલિજ્ઞઈ, હિંદીજે તિણ પુહવિયે. ” ૧
 વાટે કુમર વિમાસે ગુણી, કઈં પરીક્ષા સાથીતણી;
 કહે ભાઈ ક્ષણ થેલો અહિ, હું 'અરણ્ય ભુવિ આલું જઈ. ૬૦
 ઇમ કહી વૃક્ષાંતર જઈ રહે, તવ મન સાથે પેલો કહે;
 એ કાજે' ખોટી કુણુ થાય, ઇમ ચિંતિ આગળ બિભાય. ૬૧
 (રેખતા-છંદ.)

“ ચલિયે તિનકે સાથ ચલંતાં જે ચલે,
 પણ દુખ ચલે ન સાથ જે લાંબા ડગ ભરે;
 લીલા ગેલિ કરંત કે અંગ ન મોડિયે,
 સો સોના જલિ ભાગ્યો કે કમ્મહ તોડીએ.” ૧
 કુમર વિમાસે નહિ એ ભલો, વર હું સહી બંધશ એકલો;
 એટલે પાછળથી આવિયો, વૃદ્ધ એક ભો વ્યવહારિયો. ૬૨

ચૂનસેન કહે ભાભા કહો, કિણ નગરે બશો કિહાં રહો ?
 વૃદ્ધ કહે હું નળપુરિ જિહાં, કાકા મુજ લઈ બશો તિહાં ? ૬૩
 વૃદ્ધ કહે આવોજી તમે, નળપુરમાં મૂકીશું અમે;
 તેહની કુમર પરીક્ષા કરે, ^૧બહિર્ભૂમિ બાશું કહે પરે. ૬૪
 ક્ષણ એક રહો ભાભા એટલે, છાનો જઈ બેઠો ^૨તરૂતળે;
 ઘડી બે ચાર થઈ નાઓ તદ્દ, સાદ કરી બોલાવે વૃદ્ધ. ૬૫
 પહોર એક ^૩ડોકર થોભિયો, પછે આઓ મંત્રી મોભિયો;
 વૃદ્ધ કહે શી એવડી વાર, તે કહે હતોજ ^૪પેટ વિકાર. ૬૬
 તવ તે આઘા ચાલ્યા સોય, વાટે ^૫ગોષ્ઠિ કરે તે દોય;
 લાગ્યો થાક ઘણું થાકિયા, એક તરૂ તળે વિસામા લિયા. ૬૭
 વૃદ્ધ શરીર ઉઘાડો કરે, પવન લિયે હાય હાય ઉચ્ચરે;
 કુવર ઢબૂરી બેઠો અંગ, શેઠ કહે આ અભિનવ ઢંગ. ૬૮
 વળિ મારગ તે ચાલ્યા જામ, એટલે નદિ એક આવી તામ;
 શેઠે ઊતાર્યા ખાસડાં, કુવર પગે રાખ્યાં પરગડાં. ૬૯
 ચિંતે વૃદ્ધ ભલો વાંકડો, ^૬હેકડ હાળી દીસે વડો;
 એ આહવાં રૂડાં ^૭પગત્રાણુ, વણસાડે ભીંજવી અભણુ. ૭૦
 વળિ આઘા ચાલ્યા જેટલે, નગર એક આઓ ^૮તેટલે;
 સવાર બાણી ત્યાં નહિ રહ્યા, વચે જોતા તે વહેતા ગયા. ૭૧
 મોટું નગર વસે કહે વૃદ્ધ, કુવર કહે ઉદ્વસ અસમૃદ્ધ;
 સુણી વચન ચિંતે ડોકરો, ^૯ગાઠો અવળો એ છોકરો. ૭૨
 એક આઓ ન્હાનું ગામ, સરવરપાળ જમણનો ઠામ;
 મારગ જતાં મધ્યાહ્ન થયા, તે બેઠે તિહાં જામવા રહ્યા. ૭૩
 તિણ ગામથી વસાણો લિયો, ^{૧૦}સરવરપાળે ભોજન કિયો;
 કુવર કહે એ નગરજ વડું, વૃદ્ધ વહે ન્હાનું ગામડું. ૭૪

૧ જાનર માટે. ૨ ઝાડ હેઠળ. ૩ બુદ્ધો. ૪ પેટમાં બિગાડ નદ. ૫
 મૂખે ખેડૂત જેવો. ૬ ભેડાં. ૭ બહુજ અવળચંડો. ૮ તળાવની પાળે.

ચિંતે વૃદ્ધ વડો કે એહ, વિકરમાંહિ દીસે છે રેહ;
 હું નિશિ કહું એ કહે દીશ, કિહાં એ સાથ મળ્યો જગદીશ ! ૭૫
 કેતે દિન નળપુર આવિયા, શેઠ કહે અમ ઘર પાવિયા;
 શૂરસેન સાંભળ મુજ ઘરે, આજ કહું છું ભોજન કરે. ૭૬
 કુંવર તેડયો આગ્રહ કરી, કુંવર કહે સુણ વાતજ ખરી;
 હાથે તાળી દેઇ ત્રણ, ઘરમાંહે જઇએ બે મત્ત. ૭૭
 લે હો માન્યું સાથે આવ, ફેાકટ રીશ મને ન ચડાવ;
 ઈમ કહી 'મંદિર પેસે યદા, પુત્રી સ્નાન કરે છે તદા. ૭૮
 ગયો ઘસમસી મંદિર જામ, પુત્રી મનમાંહિ લાલ તામ;
 પાછળ કુંવર રહ્યો ખડકિયે, તે પેખી ચિંત્યું કુંવરિયે. ૭૯
 એ કુણ પુરૂષ રહ્યો આંગણે ! ^૧વસ્ત્ર સંભારી શિર આપણે;
 માંહે પિતા પ્રતે જઇ લણે, સાથે કવણ પુરૂષ તુમતણે. ૮૦
 પિતા કહે એ માંહિ તેડિ, આપ અભોખું વચ્ચ મ જેડિ;
 તવ તસ કુંવરી બોલાવેય, ^૨કંચણ કરવી અભોખું દેય. ૮૧
 કુંવર કહે શેઠ તુમ સુણો, એ સંદેહ હરો મનતણો;
 કરવી કાચી પાકી એહ, સુણી વચનને તણખ્યો તેહ. ૮૨
 હત્યાવડો કે દીસે હુંડ, વળિ વળિ રીશ ચડાવે ચંડ;
 દરડ વરડ નાખીને લણે, તુજને અહીં તેડયો છે કુણે ? ૮૩
 શૂરસેન દેખી અપમાન, બહાર તવ ચાલ્યો સાવધાન;
 શૂન્ય હાટ આઘેડું એક, ત્યાં જઇ બેઠો ધરી વિવેક. ૮૪
 પુત્રી કહે કુણ નર એ તાત ? તાતે કહ્યો પૂરવ અવદાત;
 ઇણે મુજ પંથ સતાવ્યો ઘણું, કહું કિશું એહતું જડપણું. ૮૫
 કથન માહરાં અવળાં કર્યાં, કુંવરીએ બુદ્ધે મન ધર્યાં;
 કહે તાત એ ડાહ્યો ગુણી, તુમે કાંઈ નાખ્યો અવગણી ? ૮૬

પિતા કહે શી કાઠું ખોડ, તું પણ દીસે ઝોહની ભેડ;
સરિખા સરીખું એ ભે મળ્યું, દેવ પ્રતેતું દ્રવણ ટળ્યું. ૮૭
(ગાથા-છંદ.)

“રેહલિ ગેહલિ, મા ચડસિ પાંચ ઓ લીંબ;

અહવા તુજ્જ ન દોસો, સરિસા સરિસેહિ રચ્ચંતિ.” ૧

તુમે કહ્યું તે સાચું પિતા, પણ એક કહું તે સુણો વારતા;
એણે તુમને જે જે કહ્યું, તે સઘળું સાડું મેં લહ્યું. ૮૮
અરણે વાર લગાડી ઘણી, ભેધ પરીક્ષા સાચીતણી;
^૧કાકાદિક વિદ્યા રખે કરે, તિણ વચ્ચે ^૨વપુ ઢાંકયું પરે. ૮૯
નદીમાંહિ પહેર્યો ^૩પગત્રાણ, તે સ્વામિ એ સૂધું જાણ;
વિષકંટાદિક દીસે નહીં, પગે ભાંજે તો ^૪રીખે સહી. ૯૦
તિણ નગરે તુમે કાંઈ નવિ લિયો, પાણી માત્ર કાંઈ નવિ પિયો;
તે તુમ લેખે ઉદયમ ગણો, ઝોહને પિતા મૂર્ખ કાંઈ ભણો. ૯૧
નહાને ગામ વસ્તુ લઈ જમ્યા, સુખી થયા તિહાંકણ વીસમ્યા;
તો તે નગરથકી તુમ ભલો, પિતા ન જાણો શું એતલો ? ૯૨
ઘર પેસત ત્રણ તાળી કરી, તે પણ વાત તુમે નવિ ગ્રહી;
જો રહી દારે દેતા તાળ, તો હું થતે એતન તતકાળ. ૯૩
કાચી પાકી કરવી ધાર, છે કન્યા કે પરણી નાર ?
ઇણે સર્વે સાચું ઉપદેશ્યું, ફેકટ તુમ મન ઝૂંડું વસ્યું. ૯૪
પ્રીછયું તાત વદે હા ખરું, હવે વચ્છ તું કહે તિમ કરું;
કુંવરી કહે હવે શું હોય, ઊડાડી ખુચકારે હોય. ૯૫
વળી એ નર પરખી ભેધએ, તવ કુમરી વિમાસ્યું હિયે;
ખાહાર જઈને જોયું જિમે, હાટ પેદીએ દીઠો તિમે. ૯૬
વેગે આવી ઘરમાંહિ, એક દાસી તેડી ઉચ્છાહિ;
આપી દ્રવ્ય કહે મન ભાવ, વસ્તુ હોય કહું તે લાવ. ૯૭

૧ કાગડા વગેરે વીટ કરી દે. ૨ સરીર. ૩ પગરખાં. ૪ રીખાય.

એક વસ્તુનાં ફળ છેતરાં, આપણે બીજા નાખીએ પરાં;
 એક નાખીએ બીજા ઉદાર, નાખીએ છેતરાં અસાર. ૯૮
 જઇ ચઢુટામાંહિ ભિતાવળી, એ બેઉ વસ્તુ લાવ મન રૂળી;
 તવ દાસી વેગે તિમ કરે, જઇ ચઢુટે જનને ઉચ્ચરે. ૯૯
 કહે કુંવરીએ કહી જેહવી, દોય વસ્તુ આપો તેહવી;
 લોક કહે શું ઘેલ્લી થઇ, પૂછી આવ રૂડી પરે' જઇ. ૧૦૦
 જિમ 'પ્રીછે તિમ કહે કો ઇશો, ઇશુ પરે' અમે ન બાણું કિશે;
 સઘણે ભમી ઉસનની સોય, પશુ તે વસ્તુ ન આપે કોય. ૧
 ઘેર આવી કુંવરીને કહે, બાઇ નામ ન કો તસ લહે;
 તિણી પરે કહું જિમ પ્રીછે સહુ, ભમી ભમી હું આવી બહુ. ૨
 રીસ ચડાવી કહે કુમારિ, તે આણ્યા વિશુ નાવિશ દ્વાર;
 રૂડી પરે' તેશું વળિ કહે, નવિ લાવી તો ઘરે કિમ રહે. ૩
 તે બાપડી વળી નીકળી, આંસુ પડે થાએ ગળગળી;
 શૂરસેને તે દીડી અસે, કાં રે બાઇ રોવે કિશે ? ૪
 દાસીએ હતી તે કહી, તવ તે વસ્તુ કુમારે' લહી;
 બાઇ આવ અપાલું સોય, ગાંધી હાટ ગયાં તે દોય. ૫
 લીધ એહારી ખારક ગળી, બદામ ઉજળી લીધી વળી;
 દાસી વસ્તુ લેઈ ઘર ગઈ, પોતે બેઠો 'તિહાંકણુ જઈ. ૬
 કુંવરી કહે કિમ લક્ષ્મી વિવેક, દાસી કહે સાહમો નર એક;
 આ પેલો બેઠો છે હાટ, તિણે અપાવી રૂડા માટ. ૭
 કુંવરી હરખી હિયે અપાર, કોરાં 'ચપણુ અણ્યાબ્યાં ચાર;
 ઉપર ઘેબર મહેલ્યાં સોળ, દાસી સાથ કહાંબ્યા બોલ. ૮
 આ સવિ આપે તેહને જઈ, વળી એટલું આવે કહી;
 માહરી શેઠકુંવરીએ રાજ, આ સવિ મોકલીઆં તુમ કાજ. ૯
 મુખવચને એ કહી અવધાર, ઇશુ નગરીએ પોળજ આર;

ચાર ચાર કૌશીસાં ઓળ, તુમે નિરધારી બે બે પોળ. ૧૦
 કહી એટલું વહેળી વળે, વળતું તે કહે તે સાંભળે;
 ઇમ કહીને દાસી મોકલી, બતાં તેહને પ્રીતે ઝલી. ૧૧
 માં માં કરતાં લીધાં નાર, એક ચપલ શું ઘેબર ચાર;
 બીબાં સવિ લઈ આવી તિહાં, શૂરસેન બેઠો છે જિહાં. ૧૨
 આપી ઘેબર કહાબ્યા બોલ, તે સઘળા તિથે કહ્યા નિટોલ;
 શૂરસેને તે સવિ રાખિયું, બતાં તેહને ઇમ ભાખિયું. ૧૩
 કહેજે તે કુમરીને મન, ઇણ નગરે છે ^૧પોળજ ત્રણ;
^૨કૌશીસાં બારજ એટલું, અસત્ય ન બોલે માણસ ભલું. ૧૪
 ઘર આવી કુંવરીને તેહ, કહે વાત તવ ચમકી એહ;
 તવ ઝલી દાસી કહે ખરું, ચોથા ભાગતાણું શું કર્યું? ૧૫
 અતિ ચંપાવી માન્યું તિથે, ચિંતે કુમરી ઉપાએ કિથે!
 એ નરશું થાએ વિવાહ, તો પૂજે મનનો ઉચ્છાહ. ૧૬
 પિતા પ્રતે કહે સાંભળ વાણ, ઇણ વાતે સંદેહ મ આણ;
 પરણાવે તો એ વર વરૂં, નહીં તો બાળકુંવારી મરૂં. ૧૭
 પિતા વિચારીને ત્યાં ગયો, શૂરસેનને હાથે ગ્રહ્યો;
 અતિ આદરે આણ્યો આવાસે, તે કુંવરી દીધી ઉદ્દાસે. ૧૮
 સાંગણુ શેઠ તેહનું નામ, પુત્રી પુણ્યસિરિ અભિરામ;
 લખમીનો તસ ઘર નહીં પાર, શૂરસેન સુખ વિલસે સાર. ૧૯
 સરખી બેડી મળી મનોહાર, સુખ અનુભવે બેહુ નરનાર;
 પાળે પ્રીતિ નીર માછલી, કુંવર પ્રતે વાત પાછલી. ૨૦
 એક દિન સાંભરી થયો નિરાશ, મુખે બે ચાર મૂક્યા નિશ્વાસ;
 તવ કુંવરી કહે પિઉ તુમે ગુણી, એવડું દુખ આણો શ્યામણી. ૨૧
 કુમરે કહ્યો પૂર્વ વૃત્તાંત, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળ કંત;
 સભામાંહિ હસિયો માછલો, તેહનો અર્થ કહું હું ભલો. ૨૨

એ દુઃખ રખે ધરો તુમે સ્વામિ, આપણુ જઈએ તેણે કામિ;
 સુષ્ટિ કુંવર મન હરખ્યો ઘણું, શેઠ પ્રતે કરે મોકલામણું. ૨૩
 શેઠે આપી ઋદ્ધિ અપાર, તે સવિ સાથે લેઈ કુમાર;
 પુણ્યસિરિશું અકળ અળીહ, નિજપુર આળ્યો થોડે દીહ. ૨૪
 ઘેર જઈને પ્રણમ્યો ^૧તાત, પછી પાય લાગ્યો જઈ માત;
 દેખિ પુત્રને લોચન ઠંઠા, માત તાતે ઓવારણાં કર્યાં. ૨૫
 સાસુ સસરાને પાય પડી, વહુ દેખી વિકસી આંખડી;
 માતપિતા સવિ કુંવર પ્રતે, સમાચાર સવિ પૂછે હિતે. ૨૬
 પુત્રે પૂર્વ વાત કહી સહુ, માત તાત આણંધાં બહુ;
 મચ્છ હસ્યાનો જે સંદેહ, વહૂ તુમારી કહેશે એહ. ૨૭
 હરખ્યો મંત્રિ ગયો નૃપ પાસ, રાય કહે મંત્રી સાબાશ;
 અવધિમાંહિ થાકે દિન દોય, પછી તાહરી કેહીપરે હોય ? ૨૮
 મંત્રી કહે રાજન સુજ વહૂ, એહનો અર્થ લહે છે સહુ;
 મોકલીએ પાલખી પવિત્ર, અહિં આવી કહે અર્થ વિચિત્ર. ૨૯
 રાજાએ સવિ તે પરે કરી, આડંબરે આવી સુદરી;
^૨પરિઅચ બંધાવી વચમાંહિ, તવ ^૩નરપતિ પૂછે ઉચ્છાહિ. ૩૦
 મચ્છ હસ્યો તે વહૂ શ્યામણી ? પુણ્યસિરિ ઓલી તવ ગુણી;
^૪મીન હસ્યો તે કહીશું પછે, પહેલી એક વીનતી અછે. ૩૧
 રાય ભણે જે કહે તે કરૂં, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળો ખરૂં;
^૫ખાઈ એક ખણાવો ખાર, તેડો સવિ અંતઃપુરનાર. ૩૨
 પટરાણી આદિ દર્ધ આજ, ખાઈ ઓલંધાવો મહારાજ;
 માહરી દૃષ્ટે જોઈ તેહ, પછે ટાળું તેહનો સંદેહ. ૩૩
 રાજાએ કીધું તે કામ, પટરાણી મન ચિતે તામ;
 જો જો કામજ છોડીતણું, માપમાંહિ કણ મોટું ઘણું. ૩૪
 ખાઈ ટપાવા માંડી યદા, નૃપ પાસે કહેવરાવ્યું તદા;

ખાઈ ટપી પડે' જઈ પડે, અર્ધ રાત્ર્ય તેહને કર ચડે. ૩૫
 ટપી થકે નહી ખાઈ વડી, તે પ્રમદા સવિમાંહે પડી;
 પટરાણીની દાસી એક, ખાઈ ટપીને પહોતી 'છેક. ૩૬
 આંચો લોભ હિયે તેહને, વહૂ કહે નૃપ ઝાલો એહને;
 જુઓ વિમાચ્યું તેહનું થયું, આગમ ચિંત્યુ વાએ ગયું. ૩૭
 પુણ્યસિરિ કહે નૃપ 'અવધાર, એ સ્ત્રી નહી નર છે નિરધાર;
 તવ રાજ્યએ પરીક્ષા કરી, સકળ વાત તે બાણી ખરી. ૩૮
 પુણ્યસિરિ કહે સુષુ ભૂપાળ, સ્ત્રીચરિત્ર એ વડાં દયાળ;
 પરનર કહી તબયું સુખમીન, પાસે કો રાખે એ હીન. ૩૯
 એવી સતી મૂળગી નાર, 'મીની જઈ આવી કેદાર;
 મત્સ તણે મન અચરીજ વસ્યો, સભામાંહિ તે ખડખડ હસ્યો. ૪૦
 રાજ્ય કહે મૂઓ તે મત્સ, કેમ હસી શક્યો રે વત્સ ?
 કહે કુમરી કો વ્યંતર દેવ, અચરિજ દેખી રમિયો હેવ. ૪૧
 રાએ પ્રીછ્યો સઘળો હેત, તવ મન સૂષો વસ્યો સંકેત;
 એ એ સ્ત્રીનાં લક્ષણ જુઓ, હું ક્ષિણ નવિ રહેતો એ જુઓ. ૪૨
 હું બાણતો ઇણે સંસાર, એહવી સતી નહીં કોઈ નાર;
 એહ એ ચાલી એહવે માગ, પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩
 કહે પુણ્યશ્રી તેં કિમ લહ્યું ? અતિ 'દંભકપણું ઇણે અહ્યું;
 તે કારણ મેં અસતી લહી, ભતિ ભતિનું પ્રીછે સહી. ૪૪
 (દુહો.)

“ ધૂતો હોય સુલક્ષણ, વેશ્યા હોય સુલભજ;
 ખારા પાણી નિર્મળા, બહુ ફળ ફળે અકભજ.” ૧
 પટરાણી 'દેશોટે દીધ, પુણ્યસિરિ પરશંસા કીધ;
 અતિ રાએ સન્માની તેહ, અર્ધરાત્ર્ય બેઠેથી લિયે એહ. ૪૫

૧ પાર પહોંચી. ૨ ધ્યાનમાં લ્યો. ૩ બિલાડી. ૪ કપટપણું.
 ૫ દેશપારની શિક્ષા.

રાજ્યે માન્યો મંત્રી ઘણો, અર્દરાજ્ય આપ્યો આપણો;
 અર્દરાજ્ય નિજ સુત થાપિયો, પોતે વૈરાગ્યે વ્યાપિયો. ૪૬
 છંડી રાજ્ય કરે નિજ કાજ, સંયમ લેઇ થયો ઋષિરાજ;
 તપિજપિ કર્મતણો મળ ¹દેહો, ચારિત્ર પાળી સદ્ગતિ ગયો. ૪૭
 રૂપચંદ કહે વિક્રમરાજ, જિમ વહુ બુદ્ધે સિધ્યાં કાજ;
 તિમ કેતી નારી આપણું, બુદ્ધે કાજ સમારે ઘણું. ૪૮
 સુણી કથા વિક્રમ હરખિયો, રૂપચંદ સદ્ગુરુ પરખિયો;
 હરખી સભા સહુ કો મજ, મુખ બોલે કુંવર ધન ધન. ૪૯
 રાયકનોબ ગુણચંદ્ર જોહ, પાસે બેઠો છે પણ તેહ;
 વિક્રમરાય હસીને કહે, તુમ પુત્રી એહના ગુણ લહે. ૫૦
 તે બેહલી બોલાવો અહીં, રૂપચંદને પરગટ સહી;
 પાણીઝહણ કરાવો તમે, ઇચ્છ વાતે બહુ હરખું અમે. ૫૧
 વિક્રમનો પામી ²આદેશ, પુત્રી પાસે ગયો નરેશ;
 પિતા કહે પુત્રી મન ધરો, રૂપચંદ ગમતો વર વરો. ૫૨
 લાજ રહી અણબોલી બાળ, તવ ગુણચંદ્ર કહે ભૂપાળ;
 પુત્રી મન માણસો વિચાર, રૂપચંદ સદ્ગુણી ભરતાર. ૫૩
 શૃંગારી સોહગસુંદરી, પછે સુખાસન થાપી કરી;
 સપરિવાર રૂટે અધિકાર, આણી વિક્રમસભામગાર. ૫૪
 ગુણજાતા વિક્રમ ભૂપાળ, હુઓ ન હોયે ઇશે મયાળ;
 સોહગસુંદરીને કહે વત્સ ! તું ગુણરૂપી સાચી ³લગ્ન. ૫૫
 પરમમિત્ર માહરો રૂપચંદ, કર્યો જમાઇ ધરી આણુંદ;
 તુંએ પણ મુજ પુત્રીસમી, રૂપચંદને ⁴ગાદી ગમી. ૫૬
 હવે મનથી સવિ તણ વિચાર, પ્રગટ પરણ રૂપચંદકુમાર;
 સભામાં મુખ્ય સોહગસુંદરી, નૃપ સાનિધ રૂપચંદે વરી. ૫૭
 ધનદત્તશાહ બોલાવ્યો તાત, તેજ્યા રૂપદેવાદિકે જાત;

(૧૨૮)

રૂપચંદ્રવર રાસ.

સહુ સુજન તેજ્યા નર નાથ, સોમદત્ત તે સસરા સાથ. ૫૮
મહાજન સવિ તેડયું સુવિચાર, વિક્રમ સવિ લેઈ પરિવાર;
શુભચંદ્રરાયતણે દરબાર, ભોજન કીધાં વિવિધ પ્રકાર. ૫૯
ભક્તિ કરી તિણ રાએ બહુ, પછે મહાજન સાથે સહુ;
વિક્રમ બહુ આડંબર કરી, રૂપચંદ્ર ^૧ગજ-બંધે ધરી. ૬૦
પંચ શબ્દ વાળાં નિર્દોષ, દિયે વસ્તુ માગણુ જન પોષ;
આડંબરે ધનદત્ત આવાસ, સુપરેં સહુ આવ્યા ઉલ્લાસ. ૬૧
ધનદત્ત શેઠ વિવેકી તદા, સુપરેં સંતોષ્યાં સહુ મુદા;
પરમાણુદે સહુ ઘર બાય, રંગે પલણે વિક્રમરાય. ૬૨
નિત્યે સુજ ^૨મંદિર આવળે, કામકાજ સર્વે કહાવળે;
^૩અંતર કાંઈ આણો રખે, વણિવણિ શું કહિયે તુમ સુખે. ૬૩
રાજ સહુ નિજ થાનક બાય, ઉદ્દેશ અતિઘણુ અંગ ન માય;
રૂપચંદ્રની કરે પ્રશંસ, ભાગ્ય બળી છે એ નરહંસ. ૬૪
રૂપચંદ્ર માતા ને પિતા, સકળ સહોદર જે અતિમતા;
સહુ કુટુંબશું સરખી પ્રીત, ત્રણે સ્ત્રી ચાલે શુભ રીત. ૬૫
દીધ પિતાએ ભલ આવાસ, રાત દિવસ તિહાં કરે વિલાસ;
નાટિક ગીત કથા કલ્લોલ, સુંદરી ત્રિહું સાથે રંગરોળ. ૬૬
કહીં સખેલ સોગઠાં ચંગ, કહીં શત્રંગ અષ્ટાપદ રંગ;
કહીં નાટિક ગંધર્વહ ગાન, કહીં દીએ મન વંછિતદાન. ૬૭
ખંડોખળી ચંદન જળભરી, કહીં ઝીલે સાથે સુંદરી;
સોવન શીંગી ભરી રસાળ, માંહોમાંહિ છાંટે સુવિશાળ. ૬૮
કુસુમવસ્ત્ર કુસુમાયુધ સાર, વાસિત ^૪કુસુમનીર મનોહાર;
કુસુમ-સેજ કુસુમાલંકાર, કુસુમકેળિ ઈમ કરે ઉદાર. ૬૯
નવ યૌવન ટોળી મદમત્ત, ભામિનિ ભાવ કરે અનુરત્ત;

૧ હાથી ઉપર મહેલમાં. ૩ જુદાઇ. ૪ કૂલથી સુગંધીવાળું કરેણું પાણી.

ધન યૌવન વલ્લભ સંયોગ, સકળ રમે સંસારીલોગ. ૭૦
પૂરવ પુન્યતણાં ^૧અહિનાણુ, એ સવિ ભણેજો જગ ભણુ;
રમી વિરમશી છેહડે જોહ, છટ્ટે ખડે કહીશું તેહ. ૭૧
ખંડખંડ વાણી વિસ્તાર, લણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
નવરસ કવિ નયસુંદર વાણિ, પહોતો પંચમખંડ પ્રમાણિ. ૭૨

છતિશ્રી રૂપચંદ્રકુમરરાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ વિક્રમાદિત્ય
રાગ વિવિધ યુક્ત્યા રૂપચંદ્રસ્ય સમસ્યાર્થ પ્રસન્ન પ્રકરણું કુમરેણુ
અકથનં મંત્રી-પુદ્ગલારાજાકુમરાય નિજ સુતાદાપનં પશ્ચાદર્થ યાપનં
રૂપચંદ્ર મુખાત્ પુદ્ગો પુણ્યશ્રીકથા શ્રવણું તતો કુમરસ્ય પ્રકટ સૌ-
ભાગ્યસુંદરી વિવાહકરણું મહતા મહેન રૂપચંદ્રસ્ય નિજ પિતુરાવાસે
ત્રેપણું વિલાસાદિ વર્ણુનો નામ પંચમ ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ-૬ કૂલ.

(વસ્તુ-છંદ.)

રાયવિક્રમ રાયવિક્રમ કરી બહુ જોય,
તોય કુંવર ન માનિયો મંત્રી વચને જામાત કીધો,
ત્રેમે વર દીધા લણી પછે અર્થ બોલ્યો પ્રસિદ્ધો;
રંજ્યો ચરિત્ર કથા સુણી સભા સહિત ભૂપાળ,
તવ તે પરણાવી પ્રગટ સુખ વિલસે સુવિશાળ. ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

પંચમ ખંડતણે અધિકાર, સુણી ઊપનો હર્ષ અપાર;
ગુણિયલ ^૨મનપંકજ ઉલ્હસ્યાં, કહ્યાં કથન તે હૈડે વસ્યાં. ૧
સકળ સભા શ્રેતા ^૩ગહગદ્યાં, આગે સુણવા ઉત્સુક થયાં;
કહે કવિ નય પ્રભુ પૂરો રૂણી, છટ્ટો ખંડ સુણાવું વળી. ૨

૧ નિશાન. ૨ મનરૂપી કમળ. ૩ રાજ થયાં.

(૧૩૦)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

સરસતિ વરસતિ વચનવિલાસ, મુજ સેવકની પૂરે આશ;
 સા સ્વામિનીનો લહી પ્રસાદ, મહેલી ગર્વ માન વિષવાદ. ૩
 ભાવ ભગતે પ્રણમી ગુરૂચંદ, સ્તવતાં ઘણુ લહિયે આનંદ;
 'મેધાવી મહિમા મનોહાર, રૂપચંદ ગુણમણિ-ભંડાર. ૪
 પદ અક્ષર પહિલે અભિધાન, તે ગુરૂવંદી દયાનિધાન;
 નયધર કવિ છટો ખંડ કહે, સુંદર સુપ્રસ્તાવજ લહે. ૫
 રૂપસુંદરી રત્નમંજરી, ત્રીજી વળી સોહગસુંદરી;
 ત્રણ સાથે સરખો મનરંગ, 'મધુકર મન માલતિ સુચંગ. ૬
 રતિ અનંગ જિમ પાળે પ્રીતિ, તે ત્રણે ચાલે પિઉ ચિત્ત;
 પિઉ પણ નવિ લોપે તસ નીતિ, ઉત્તમની તો એહજ રીતિ. ૭
 ત્રણે શાસ્ત્ર સુક્તિ જાણતિ, ત્રણે ભાવ ભલા આણતિ;
 ત્રણે ચિત્ત ચોરે પિઉતણો, ત્રણે જીપર પિઉ મન ઘણો. ૮
 એ સવિ પુન્યતણાં પરિભાણુ, પુન્યે મનવાંછિત કદ્યાણુ;
 પુન્યે સવિ સરખા સંયોગ, પુન્યે પ્રબળ પંચધા ભોગ. ૯
 પુન્યે નોયે વિરહ વિયોગ, પુન્ય પસાયે તનુ નિરોગ;
 ઇમ જાણી પુન્ય કરજો સહુ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ જિમ પામો બહુ. ૧૦
 લીલાપતિ લીલારસ પૂર, જિગ્યો અભિનવ જાણે સૂર;
 છ ઋતુના નવનવા વિલાસ, ઇમ સુખ વિલસે ખારે માસ. ૧૧

(માલિની-છંદ.)

“ હિમ શિશિર વસંતે ગ્રીષ્મ વર્ષા શરસ્તુ ।

સ્તપતપનવિનાંભોહર્મ્યગોક્ષીરપાનૈઃ ॥

દિવસ કમલ લજ્જા શર્વરી રેણુપંકૈઃ ।

સુખમનુમવરાજંસ્તદ્વિકોયાંતુ નાશમ્ ॥ ”

વિક્રમશય કરે હિત સદા, પ્રેમી આપ સુખાસન સદા;

રૂપચંદને સભા મઝાર, તેડાવી સદ્ગુણ સંભારિ.

૧૨

૧ શુદ્ધિ-સ્મૃતિશાળી. ૨ ભમરો.

કરિ ગુણગોષ્ઠિ અતિહિ ઉદ્દાસ, પધરાવે વળિ પ્રેમે આવાસ;
 સુખભર કાળ ગમે આપણો, દાને યશ વિસ્તારે ઘણો. ૧૩
 એહવે સિદ્ધસેન ગણધાર, પરવાદિકૌશિકદિનકાર;
 જ્ઞાનરત્નકેશ ભંડાર, લીધો સકળ શાસ્ત્રનો પાર. ૧૪
 સૂરીશ્વર દેતા ઉપદેશ, વિહાર કરતા દેશ વિદેશ;
 ભરૂઆચ નગર પધાર્યો જામ, સકળ સંધ મન હરખ્યો તામ. ૧૫
 એક દિન સંધ પ્રતે વિનતી, સિદ્ધસેન બોલ્યા યતિપતિ;
 શ્રીસંધનો પામી આદેશ, હોહું શ્રીસિદ્ધાંત અશેષ, ૧૬
 સુંદર સંસ્કૃત ભાષાએ કહું, જે શ્રીસંધ સાનિધ લહું ખરું;
 કહો વિચારી શ્રાવક જાણ, શ્રીસંધનો આદેશ પ્રમાણ. ૧૭
 (નમોઽર્હત્ સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધૂભ્યઃ) इत्यादि ॥
 તવ શ્રીસંધ વિચારે હિયે, વળતું ગુરુમુખે શું બોલિયે;
 પણ જવ ચૂક પડે ગુરુ પ્રતે, તવ શ્રીસંધ શીખવે હિતે. ૧૮
 તે ભણી શ્રાવક કહે નિટોલ, ગુરુ તુમે શ્યા એ બોલ્યા બોલ;
 વીતરાગની લોપી આણ, હિયે વિચારી નિરખો જાણ. ૧૯
 શ્રીજિનવર તીરથ ગુણધાર, પૂરવ ચાહતણા લણનાર;
 આગે બહુ શ્રુતકેવળિ હવા, તુમે તેથી પડિત અભિનવા. ૨૦
 તેણે જિનમુખે ત્રિપદિ લીધ, પ્રાકૃત ભાષાએ રચના કીધ;
 તે જિનવચન ઉથાપે જેહ, અનંત સંસારી થાએ તેહ. ૨૧
 એહવું સુખથી બોલ્યા ભણી, આલોચણ તુમ આવી ઘણી;
 ઘણું કિશું સુખ દાણું અમે, નિરખો શાસ્ત્ર નિહાળી તમે. ૨૨
 સુણી વચન સહુગુરુ કહે સત્ય, તુમે કહ્યું તે માન્યું તહત્ત;
 મહાતુભાવ મોટો શ્રીસંધ, નિર્મળ પૂર્ણ પ્રવાહ સુગંગ. ૨૩
 જેહને માને ત્રિભુવનભાણ, કુણ મૂરખ લોપે તસ આણ;
 જે શ્રીસંધ આલોચણ દિયે, તે અમે કર જોડી કીજિયે. ૨૪

સંઘ કહે શુર ગિર્યા તુમે, શી આલોચણુ આપું અમે;
 નિરખો અંથ આલોચણુ સાર, બેઠ તપ આચરો ઉદાર. ૨૫
 નિરખી અંથ કહે શુર તામ, એ અમ આલોચણુનું કામ;
 બાર વર્ષ આંખિલ તપ કરું, તિહાં લગે ગચ્છ બહાર સંચરું. ૨૬
 સંઘ કહે સ્વામિ નિહાળિયેં, એક ગયું તીરથ વાળિયેં;
 મિથ્યાત્વી એક નૃપ આકરો, પ્રતિબોધી તે શ્રાવક કરો. ૨૭
 વચન પ્રમાણુ કરી શુર સહી, શ્રીસંઘની સમ્મતિ તે ગ્રહી;
 દિન કેટલા એકાકી ફરી, આંખ્યા સૂરિ ^૧અવંતિપુરી. ૨૮
 જૈનતણું દર્શન ગોપવી, થઇ અવધૂત અકળ કો કવી;
 મહાકાળ પ્રાસાદ મઝાર, બેઠા મૂળ ગભારા બહાર. ૨૯
 એટલે આંખ્યા ^૨અર્ચક તિહાં, પૂછે કુણ બેઠો છે ઇહાં;
 બિઠ વચેથી જિમ જાઉં મધ્ય, મહાદેવ પૂજું મન શુદ્ધ. ૩૦
 ઇણપરે બહુપરે બોલ્યા તેહ, હિયે કશું નવિ આણે એહ;
 તવ તિણે જઈ વીનવિયો ભૂપ, કહ્યો સકળ અવધૂત સ્વરૂપ. ૩૧
 આંખ્યો વિક્રમ જાતેં ચડી, તે તિહાં બેઠો દીઠો અડી;
 રાય કહે રે મૂરખ બિઠ, મહાદેવને કાં દે પૂઠ. ૩૨
 રાયેં કર્યા અનેક ઉપાય, તે સવિ સિદ્ધસેન મનેં વાય;
 મુખદુતી નવિ બોલે લાખ, બાંધી મુંઠી લહે જ લાખ. ૩૩
 તવ રાજા કોધાકુળ થયો, સેવકને કહે શું એ રહ્યો;
 પાપી કિશી વિમાસણુ કરો, એહને ઘસડી નાખો પરો. ૩૪
 તવ સેવક જઈ વળગ્યા જામ, વજ્રતણી પરે દેખે તામ;
 રાય કહે આણુક કોરડા, કરો પ્રહાર વડા લઈ દડા. ૩૫
 તવ પ્રકાર સેવક તે કરે, શુર મુખથી નવિ બોલે શિરે;
 તે પ્રહાર અંત:પુર જિહાં, રાણીને જઈ લાગે તિહાં. ૩૬
 નાસે એક અબળા આરડે, એક અચિંત ભૂમંડળેં પડે;

જિહ્વાં પેસે ત્યાં ન શકે રહી, રાણી સવિ અધમૂર્ધ થઇ. ૩૭
ઠામ ઠામ પડિયો પોકરાણુ, તવ નરપતિને કીધી ભણુ;

ગયા ખુબિયા કહિ સવિ વાત, સ્વામિ એ મોટો ઉતપાત. ૩૮
અહીં તુમે એહને કરે પ્રહાર, તિહાં રાણી પાડે પોકાર;

ઇશું સુણી રાય અંખો થયો, હિયડા સાથ વિભાસી રહ્યો. ૩૯
ચિંતે એ નહાનો નવિ હોય, મહાસિદ્ધ દીસે છે કોય;

એહશું ભેરતાણું નહીં કામ, પાય લાગીને કરૂં પ્રણામ. ૪૦
નૃપ કહે ચૂક પડી મુજ ઘણી, તુમે વાત પ્રભુ કહો આપણી;

શ્યે કારણ બેઠા ઇમ અહીં, કિશે દેવ પૂજણુ દો નહીં ? ૪૧
મહાપુરૂષ તું મોટો સાધ, ખમો સ્વામિ એ મુજ અપરાધ;

હું કર બેઠીને વીનણું, કહો સ્વરૂપ હુએ જેહવું. ૪૨
કરે રાજા લોગાદિક સોય, થાઓ પરગટ બેકોઇ હોય;

તવ અવધૂત મહા આકૃતે, ઇણપરે બોલ્યા રાજા પ્રતે. ૪૩
રે રે તું અન્યાયી રાય ! દીસે ઘણો અહિયાં અન્યાય;

ન્યાય વાત ત્યાં કહિયે કિશી, તવ નૃપ વિક્રમ બોલ્યો હસી. ૪૪
શું અન્યાય અછે કહો અહીં ? પૂરવ વાત સવિ ગુરે કહી;

પુરિ ઇણ અવંતિ સુકુમાળ, હવો [હતો] વણિક લીલા ભૂઆળ.
માત સુભદ્રા તેહની સતી, નારી બત્રિશ હતી ગુણવતી;

બહુ વિલાસ કરતો ધનપતિ, આર્યસુહસ્તી મળ્યા 'સંયતિ. ૪૬
સુણી વિચાર નલિનીગુહમતણો, પૂરવભવ મોહ લાગ્યો ઘણો;

પૂછી વાત બાએવા તિહાં, ગુરૂ જ્ઞાને કરી બેયું ઇહાં. ૪૭
દીઠો શેષ માત્ર તસ આય, રાતે દિયે દિક્ષા ગુરૂરાય;

સૂધો બોલ સુગુરૂનો ગ્રંથો, નિશિ મસાણ કાઉસગ ગ્રહી રહ્યો. ૪૮
તસ ત્રીજા ભવની વૈરિણી, મરી નારી થઇ શિયાલણી;

૨ નવપ્રસૂત આવી વિકરાળ, કાઉસગ જ્યાં અવંતિ સુકુમાળ. ૪૯

(૧૩૪)

રૂપચંદ્રવર રાસ.

કયો ઉપસર્ગ સાધુને ઘણો, પૂરણ આયુ થયો મુનિતણો;
 નલિની વિમાને દેવજ થયો, બંહાણે સમાચાર માએ લલ્લો. ૫૦
 વહુ બત્રીશ સાથ દુખ ધરે, પ્રેતકાર્ય બેટાનાં કરે;
 સહયુગ્ર પ્રતે કહે પ્રભુ સુણો, ધણી નથી કો લક્ષ્મીતણો. ૫૧
 કયા ધરી ગુરુ કહે વિવેક, લહે સુતથું મુંદર સી એક;
 અતુકમે તેણિયે પામ્યો પુત્ર, તિણે લહું તાતવું ચરિત્ર. ૫૨
 તે બાણીતો થયો જિણ વાર, તાત કાઉસગ કામ ઉદાર;
 આ પ્રાસાદ કરાવ્યો સહી, જિનવર મૂર્તિ થાપી અહીં. ૫૩
 ઘણો કાળ બાતે સુણિ વાત, રાજન્ અહીં વ્યાપ્ત મિથ્યાત;
 મિથ્યાત્વિયે તે બિંબ ગોપવી, રૂદ્ર જળાધારી લઈ ગંધી. ૫૪
 સુગુરુતણે મુખે મેં સુણ્યો, શાસ્ત્રમાંહિ દીકો તે લણ્યો;
 વરતે અહીં એવડો અન્યાય, તિહાં અમે શું બોલું રાય. ૫૫
 રાય કહે અમે સમજી વાત, આ શંકર છે જગવિખ્યાત;
 કઈં ભક્તિ પૂજું એ સ્તવું, એહથી દેવ કવણુ છે નવું! ૫૬
 ગુરુ કહે શી પૂજા એ કરો, કંઠ પખે માળા કિહાં ધરો ?
 નાક વિના શું દીજે ધૂપ, પાય પખે કિહાં પ્રણમો ભૂપ. ૫૭
 ઉત્તમ નમસ્કાર સ્તુતિ જેહ, ન ખમે માહરી કીધી એહ;
 રાય કહે તે જોઇયે ઇશું, સ્તુતિ કીધી ન ખમે તે કિશું! ૫૮
 પ્રણમી સ્તવી દેખાડો તમે, નહીં ખમે તે જોશું અમે;
 ભૂપે વચન કહ્યું તે જામ, તવ ગુરુ સ્તવના કરે અભિરામ. ૫૯
 (આ બાબત વિક્રમાર્ક ચરિત્રના સાતમા સર્ગમાં જુવો.)

(ઉપેદ્રવજ્ઞ-છંદ.)

“ઇતોરિહંતં પરતોરિહંતં, યતો યતો યામિ તતોરિહંતમ્;
 વિનારિહંતં જીવનં ન પશ્યામ્યતોરિહંતં સ્મરણં પ્રપદ્યે-” ?

૧ મરણ કાર્ય. ૨ જીવન. ૩ ગોપવી.

ધમ જિનરાજ સ્તવ્યા જગદીશ, ક્રીધાં કાવ્ય તે ચુખાલીશ;
કલ્યાણમંદિર નામ ઉદાર, કીધું સ્તોત્ર ગુરે તિણુ વાર. ૬૦
તવ પ્રગટ્યા જિનશાસન દેવ, પીંધી 'વેહર દિયે 'તતતએવ;
મૂરતિ પ્રગટી પાર્શ્વજિણું, સેવિત પદ્માવતિ ધરણેંદ્ર. ૬૧
પદ્માસને બેઠા જિનરાજ, તે દેખી હરખ્યા ગુરરાજ;
ભક્તિ ભાવેં પ્રણુમી ધમ કહે, રાજન્ સ્તુતિ માહરી આ સહે. ૬૨
કિહાં હરલિંગ કિહાં જગગુરુ એહ, રાગ દ્વેષ વિવર્જિત દેહ;
છત્યા વિષય કષાય વિકાર, ભવસમુદ્રનિસ્તારણહાર. ૬૩

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ સર્વજ્ઞો જિનમાન્યોયં, જ્ઞાનશાલી ગુણાધિકઃ
મુક્તિલક્ષ્મીવરઃ શ્રીમાન્, ધરણેંદ્ર નમસ્કૃતઃ ૧
પાપદાવાગ્નિ જલદઃ સુરેંદ્રગણ સેવિતઃ
સમસ્ત દોષ રહિતો, નિસ્સંગઃ કલુષાપહઃ ૨
અસ્ય પૂજા નમસ્કાર, પ્રભાવૈર્ભવિનાં વિભો
ભવંતિ સંપદોવશ્યા મુક્તિશ્ચાપિ ગૃહાંગણે. ૩
સઠ્ઠદુર્ચ્ચરિતે યેન, જિન હત્યક્ષર દ્વયમ્;
વદ્ધઃ પરિકર સ્તેન, મોક્ષાય ગમનં પ્રતિ. ” ૪

ઠણી પરે સત્ય વચન બહુ કહી, વિકમનૃપતિ પ્રબોધ્યો સહી;
મિથ્યાભાવ સકળ પરિહર્યો, જિનધર્મે નિશ્ચળ મન કર્યો. ૬૪
ધમ ઊન્નતિ જિન-ધર્મહ કરી, સંઘવચન બહુલું આચરી;
ગચ્છમાંહે પહુતા ગુરરાજ, વિકમનરપતિ પાળે રાજ. ૬૫
સિદ્ધસેન 'ગણુપતિ 'અક્રોધ, લોકપ્રતે દેતા પ્રતિબોધ;
વળિ એકદા અવંતિપુરી, પહુંતા પરિવારે પરવરી. ૬૬

૧ ચીરા-આર ૬૧૩. ૨ તરતજ. ૩ ગચ્છના અધિપતિ. ૪ કોપ, રહિત.

સંઘ સકળ હરખયો મનમાંહિ, સ્હામા વંદન જાય ઉછાહિં;
 અતિ આડંબરે સવિ સમુદાય, વંદે સૂરીશ્વરના પાય. ૬૭
 કરે મહોત્સવતણો પ્રવેશ, એહવે શ્રી વિક્રમનરેશ;
 ૧રાજપાટિકા કરવા જાય, સ્હામા આવે છે ગુરૂરાય. ૬૮
 આગળ લણે ગુણ સ્તુતિ ભાટ, તું ગુરૂ ધર્મ દેખાડે વાટ;
 પરવાદીગજલેહન સિંહ, સકળ સૂરિમાં આડી લીહ. ૬૯
 તું ભારતી-હૃદય-વર-હાર, તું અભિનવ ગૌતમ અવતાર;
 તું અશેષ વિદ્યા-ભંડાર, તે વાદી કીધા ધિકાર. ૭૦
 તું ષટ્ દર્શન-પશુ-ગોપાળ, વાદિવૃંદનો વસુધાપાળ;
 તું ગુરૂ વાદીગરૂડ મુકંદ, તું સર્વજ્ઞપુત્ર સૂરિંદ. ૭૧
 સુણી બિરૂદ સર્વજ્ઞ સુપુત્ર, હિયે વિચારે રાજ વિચિત્ર;
 એ સર્વજ્ઞ-પુત્ર વિખ્યાત, તો સહી જો લહે મુજ મન વાત. ૭૨
 ઇશું વિમાસીને નરનાથે, તવ વંદના કરી મન સાથે;
 ગુરૂ જાણી કર ઉચો કરી, ધર્મલાભ આસીસંસ્કરી. ૭૩
 આવી નૃપ પૂછે ગુરૂ કંહે, ધર્મલાભ રથે દીધો મુન્હે ? !
 ગુરૂ કહે મનશું વાંધા તુમે, ધર્મલાભ તિણે દીધો અમે. ૭૪
 તવ રાજ રંજયો મનમાંહિ, સ્વર્ણ કોટિ આણી ઉછાહિં;
 સૂરિ પ્રતે કહે પ્રભુ લીજિયે, ગુરૂ કહે એ અમે શું કીજિય ? ૭૫
 દ્રવ્ય અનર્થતણો એ પંથ, તે જાણી નવિ રાખે નિઝંથ;
 જિનપ્રાસાદ કરેવા કાજે, સંઘ પ્રતે દીધું નરરાજે. ૭૬
 તવ પ્રવીણ મહેતા તેણીવાર, દાનતણી ૨વહિયે સુવિચાર;
 રહ્યા રાય વિક્રમની પાસે, લખે શ્લોક એ મન ઉલ્લાસે. ૭૭

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

ધર્મ લાભ इति प्रोक्ते, दूरा दुत्सृत पाणये;

सूरये सिद्धसेनाय, ददौकोटिं नराधिपः

સુજ મંદિર ઉગમતે સૂર, બહાણે પધારવા તુમ સૂરિ;
 ઈમ કહી નૃપ નિજ કારજ ભય, 'પોષાળે પહોતા ગુરરાય. ૭૮
 તવ પ્રભાત બીજે દિન ભૂપ, સભામાંહિં બેઠો સુરરૂપ;
 નિજ મંત્રીશ્વરને કહે સહી, સિદ્ધસેન ગુર તેડો અહીં. ૭૯
 આવી મંત્રી વિનય બહુ કરે, સહિ ગુર પ્રતે વચન ઉચ્ચરે;
 સ્વામિ શ્રી વિક્રમભૂપાળ, તુમ પધરાવે દેવ કયાળ. ૮૦
 સંઘ સમસ્ત મિથ્યા તે સુણી, બાણી લાલ ગુરે હા લણી;
 સંઘ સહિત નિહાં પહોતા સૂરિ, વંદે વિક્રમ આણુંદ પૂર. ૮૧
 ગમણુગમણુ પડિછમી કરી, સૂરીશ્વર બેઠા પરવરી;
 વિક્રમરાય સિંહાસન છેડિ, ગુર આગળ બેઠો મન કોડિ. ૮૨
 તિહાં સવિ રાજકુળી છે મિળી, સંઘ સહિત બેઠો મન રૂળી;
 સોઈ શેઠ ધનદત્ત શાહ જેહ, સુત ચારેશુ બેઠો તેહ. ૮૩
 રૂપચંદ તે કુંવર સુચંગ, ગુર દેખી રોમાંચુ અંગ;
 ભાવલકતે પ્રણુમી ગુરૂપાય, બેઠો સોઈયથોચિત ઠાય. ૮૪
 પ્રથમ લહી પ્રસ્તાવ ઉદાર, સૂરી સુભાષિત કહે સુવિચાર;
 પુરૂષરૂપે સાચી સરસ્વતિ, રાય પ્રતે બોલ્યા યતિપતિ. ૮૫
 (અનુબંધુપ-છંદ.)

અપૂર્વેયં ધનુર્વિદ્યા ભવતા શિક્ષિતા કુતઃ

માર્ગઘૌઘઃ સમખ્યેતિ ગુણો યાતિ દિગંતરમ્ !

સુણી શ્લોક રંભેઓ ભૂપાળ, ઉજેણી આપી તતકાળ;
 પુનરપિ ગુર બોલ્યા સુવિવેક, રાજન્ શ્લોક સુણો વળી એક. ૮૬

(અનુબંધુપ-છંદ)

ભયમેક મનેકેભ્યઃ શત્રુભ્યો યુગપત્સદાઃ

દદાસિ યચ્ચતે નાસ્તિ રાજન્ ચિત્ર મિદં મહત્ !

(૧૩૮)

રૂપચંદ્રવર રાસ.

૧ તો ઘણો સુણી આ શ્લોક, તવ વિક્રમ નૃપ ભેતાં લોક;
૨ હરિ ૩ કરિ રત્ન કનક પૂરિયો, નિજ મંદિર સદ્ગુરુને દિયો. ૮૭
સભા સહુ પડિત પરધાન, હૃદય સાથ ચમક્યા અસમાન;
બોલ્યા તવ ગુરુ બુદ્ધિનિધાન, શ્લોક વળિ સાંભળ રાજાન. ૮૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

કીર્તિસ્તે યાતયામેવ, ચતુરાંભોધિ મજ્જનાત્;

આતપાય ધરાનાથ, ગતામાર્તઠ મળ્ડલમ્ !

જિમ જળધરધારાએ ભેય, કદંબપુષ્પ ઉલ્લસે સોય;
તિમ રોમાંચિત હુઓ નરેશ, દીધાં અંગાભરણ અશેષ. ૮૯
વાદિરાય વિશ્વવિખ્યાત, સુકવિમાંહિં મુખ્ય અવદાત;
સિદ્ધસેનસૂરીશ્વર નામ, વળિ શ્લોક બોલ્યા ઉદામ. ૯૦

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

સર્વદા સર્વદોઽસીતિ મિથ્યાસંસ્તૂયસે બુધૈઃ

નારયો લેભિરે પૃષ્ઠિં ન વક્ષઃ પર યોષિતઃ !

સુણી રાય રંબ્યો અતિ હિયે, ચામર છત્ર આપણાં દિયે;
પુનરપિ સિદ્ધસેન ગણધાર, બોલ્યા શ્લોક સભામાંહિ સાર. ૯૧

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

અમીપાન કરંડાભાઃ સપ્તાપિ જલરાશયઃ

ત્વચ્છોરાજહંસસ્ય પંજરં શુવન ત્રયમ્ !

અદ્ભુત શ્લોક ભાવ લહી ઇશો, રંબ્યો રાય ધણું મન હસ્યો;
ગુરુને દેશ નગર પુર સાથે, સકળ રાજ્ય દીધું નરનાથે. ૯૨
હિયે વિચારે પડિત જેહ, સુરગુરૂથી નિર્ભળ મતિ એહ;
સભા સહુ પામે આણુંદ, શ્લોક યુગ્મ બોલ્યા સૂરીંદ. ૯૩

૧ પ્રસન્ન થયો. ૨ થોડા. ૩ હાથી.

(અનુક્રમ-૭૬.)

અસિધારાપયે નાય, સ્તુ શ્રોણિત પિચ્છલે;

આજગામ કયં લક્ષ્મી ? નિર્જગામ કયં યશઃ ! ૧

સરસ્વતિ સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મીઃ કરસરોરુદ્ધે;

કીર્તિઃ કિં કૃપિતા રાજન્, યેન દેશાંતરં ગતા ! ૨

શ્લોક યુગ્મ ગુરુ ગુપ્તી સુષુપ્તિ, સભા સહિત મન રંજયો ધણું;

કહે પ્રભુ હવે નહીં કાંચ તેહવું, જે તુમ દેવે સુષુપ્તિ એહવું. ૬૪

ગુરુ કહે એહ વચનનો રાય, તો તું સહી 'અનૃષી થાય;

જે સમકિત ધારે મન શુદ્ધે, કહું તે તાહરા હેતે' બુદ્ધે. ૬૫

રાય કહે સમકિત તે કિયું ? સૂરિ કહે નૃપ જાણે ધણું;

દેવતત્વ ગુરુતત્વ ઉદાર, ધર્મતત્વ ઓળખિયે' સાર. ૬૬

દેવ ઉપર મતિ દેવહતણી, ગુરુ ઉપર ગુરુની મતિ લણી;

ધર્મ ઉપર મતિ ધર્મ સ્વરૂપ, તે સમ્યક્ત્વ કહીજે' ભૂપ. ૬૭

અદેવ ઉપર મતિ જે દેવ, 'અગુરુતણી ગુરુ બુદ્ધે' સેવ;

અધર્મ તે જાણે ધર્મ વાત, તે રાજન કહિયે મિથ્યાત. ૬૮

ત્રણ લોક પૂજિત જિતકામ, સકળ દોષ વર્જિત અભિરામ;

નિર્મળ સકળજ્ઞાન દિનકાર, સત્યદેવ સુકિત-દાતાર. ૬૯

કોધ લોભ માયા મદ માન, મત્સર કલહ-કંઠ અસમાન;

નાટિક ગીત કામિનીરંગ, તેહિ જ 'દેવમાંહિ એ સંગ. ૧૦૦

શત્રુ મિત્રજન દોષ સમાન, પૂરણ 'અતિશય કરી પ્રધાન;

નિઃસંગી નિર્લેપ નિરીહ, અક્ષય અક્ષર અકલ અપીહ. ૧

જન્મ જરા મરણાદિકતણું, દુખ અનંત જિણે વાર્યો ધણું;

૧ દેવાદાર. ૨ અદાર દોષથી સહિત તે અદેવ-કુદેવ કહેવાય.

૩ કુગુરુ-પરિબ્રહ્મચારી-ગૃહસ્થાશ્રમી-સોભી લંપટ આદિ દુર્ગુણવંત. ૪

સર્વ. ૫ યોગિશ્વર અતિશયવંત.

ભવસમુદ્રનો લાઘો પાર, તે અરિહંત ત્રિજગ આધાર. ૨
 આઠ કર્મ મોટા રિપુ સુણ્યા, તે જિણે હેળામાંહિં હણ્યા;
 તે શિવગતિદાયક અરિહંત, સાચો દેવ સોઇ ભગવંત. ૩
 ચોશઠ ઈંદ્ર સુરાસુર વૃંદ, પૂજે જેહને ધરી આણુંદ;
 અર્હત સકળ પૂજાને જેહ, અર્હત નામ ભણીજે તેહ. ૪
 કર્મભીજ સંસારહપણે, તપ દાવાનળે બાળ્યું જિણે;
 પુનરપિ તેહજ ભીજે નહીં, શ્રી અરૂહંત ભણું તે સહી. ૫
 જે આગે 'ષટ જીવ નિકાય, તેહને જિમ પાળે તિમ તાય;
 'રૂપણ તૂષણ નહિં લગાર, સોહી દેવ સાચો સંસાર. ૬
 મહા મલ્લ જે રાગ દ્રેષ, જેણે જીત્યા લોક 'અશેષ;
 તે જિણે હેળાં મનાવી હાર, સોઇ દેવ શિવગતિદાતાર. ૭
 મહામલ્લ મોટો જગ મોહ, જિણે ત્રિભુવન પાડયો અંદોહ;
 તે જિણે હાર મનાવી હેવ, સોઇ દેવ સાચો 'મહાદેવ. ૮
 ઠાકુર એક એહ ભગવંત, ત્રિહુ જગને સુખકર માહંત;
 'ધાતા પણુ એ જગગુરુ કહ્યો, જેહથી પંથ મુક્તિનો લહ્યો. ૯
 પુરૂષોત્તમ એહજ જગદીશ, જગન્નાથ ધ્યાઓ નિશિદીશ;
 નહી મુક્તિ એક જિનવર વિના, કીજે તાસ 'ત્રિધા સેવના. ૧૦
 અવર નામ ધારક છે બહુ, તે સંસારિ ભણ્યો સહુ;
 મનમથબાણે રસિયા જેહ, મુક્તિ શકે આપી કિમ તેહ. ૧૧
 જેહને હાથ શસ્ત્ર દેખિયે, વામ અંગે નારી નિરખિયે;
 રૂપણ તૂષણ સુખ દુખ કરે, સોઇ દેવ કિમ તારે તરે ?? ૧૨
 જે ભણી વિક્રમરાય સુબલ, દેવતત્ત્વનો એહ વખાણુ;

૧ પૃથ્વિકાય, અપકાય, તેજકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને
 ત્રસકાય. એ ૭ કાયના જીવ. ૨ ગુસ્સે થવું કે પ્રસન્ન થવું જેને છેજ
 નહીં. ૩ બાકી નહીં એવા. ૪ શંકા. ૫ અજ્ઞા. ૬ મન વચન
 કાયાથી. ૭ કામદેવનાં બાણનાં.

સત્યદેવ જિનવર આરાધ, સફળ જન્મ કરી કારજ સાધ. ૧
 ગુરુ જે પંથ મહાત્મત ધાર, જેમાંહિ લાલે^૧ પંચાચાર;
^૨પંચેન્દ્રી વશ રાખણહાર, ^૩ચાર કષાય કરે પરિહાર. ૧૪
 ષટ નિકાય પ્રાણિ રખવાળ, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય પ્રતિપાળ;
^૪અષ્ટ પ્રવચન જનની જેહ, એક ચિતે^૫ આરાધો તેહ. ૧૫
 દશ વિધિ સાધુ-ધર્મ આદરે, સત્તર ભેદ સંયમ આચરે;
 વરજે પાપ અઢારે ઠામ, જપે એક જિનવરતું નામ. ૧૬
 ખમે પરિસહ જે બાવીશ, શત્રુ મિત્ર સમ ચિત્ત સુણીશ;
 દોષ બયાળિશ રહિત આહાર, લીજે કાજ કાયા આધાર. ૧૭
 જે તપિયા ન કરે તનસાર, દાખે ધર્માધર્મ વિચાર;
 શાંત દાંત માહંત સુણિંદ, તે ગુરુ સેવ્યાં દિયે મહાણુંદ. ૧૮
 સર્વ વસ્તુ અભિલાષી જેહ, જેહને ઘર કુટુંબ અતિ નેહ;
 સર્વ લખી ચારી અબ્રહ્મ, હિંસાતણો પ્રકાશે ધર્મ. ૧૯
 અતિ આરંભ પરિગ્રહ કળ્યા, ભરવા પેટ પાપ-પથ લખ્યા;
 તિણે ભવસાયર કિમ તારિયે^૬, નિર્ધન સેવ્યું શું ધન દિયે ! ૨૦
 દુર્ગતિ પડતાં જે હોય ત્રાણ, તેહ ધર્મનાં કરો વખાણ;
 જેહ કેવળિ લાખિત બાણ, જિહાં પ્રશસ્ય છે જિનવર આણ. ૨૧
 વિનયમૂળ જ્યાં દયા પ્રધાન, જે ભવજલનિધિ તરી સમાન;
 સર્વ જીવહિતકર બાણિયે^૭, શુભ ધર્મ તે મન આણિયે. ૨૨
 જેહ ધર્મમાં હિંસા ઘણી, દયા ન દીસે પ્રાણિતણી;
 શૌચ મૂળ પોકારે ધર્મ, નિષ્કારણ બાંધે બહુ કર્મ. ૨૩
 કૂડાંશાસ્ત્રતાણાં પદ લણી, વાટ દેખાડે હિંસાતણી;
 પ્રાણિ-વધ થાપે નિશિદ્દીસ, શી ગતિ તસ હોશે જગદીશ ! ૨૪

૧ ગાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર.
 ૨ નાક આંખ કાન મ્હોં શરીર. ૩ ક્રોધ માન માયા લોભ. ૪ પાંચ
 સમિતિ ત્રણ ગુણિ એ આઠ.

(૧૪૨)

૩૫૨૫૬૬૫૨૨૨૨૨.

તે કુધર્મ બાણી છાંડિયે, સુધર્મ ઉપર મતિ માંડિયે;
 ૧ત્રણ તત્ત્વ એ સાચા ધરે, જિમ સંસાર જલધિ ભિતરે. ૨૫
 પરભવ બતાં પ્રાણી પ્રતે, છે ૨સખાઈ તે જીવો નિજમતે;
 પાળો પંચભૂષણ સમકિત, ટાળો દૂષણ કરી સમ ચિત્ત. ૨૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ,)

“ સ્થૈર્યં પ્રભાવના ભાક્તિઃ કૌશલ્યં જિનશાસને;
 તીર્થસેવાચ પંચાસ્ય, ભૂષણાનિ પ્રચક્ષતે. ૧
 શંકા કાંક્ષા વિચિકિત્સા મિથ્યાદૃષ્ટિપ્રશંસનમ્;
 તત્સંસ્તવશ્ચપંચામી સમ્યક્ત્વં દૂષયંત્યમી. ” ૨

(શ્રી હેમસૂરિ પાદેઃ)

સાંભળ વિક્રમ ૩અવનિપાળ, જે સમ્યક્ત્વ ધરે સુવિશાળ;
 ૪શંકાદિક દૂષણ પરિહરે, તે સઘળે જય-લક્ષ્મી વરે. ૨૭
 બે કદાચ શંકાદિક થાય, તો તે પડે કષ્ટમાં રાય;
 ઉદાહરણ તે ઉપર જીવો, આગે અહિભિંબ નૃપહુઓ.
 ભણે ભૂપ કહો પૂજ્ય દયાળ, હુવો કવણ તે બિંબ ભુવાળ;
 રાય પ્રમુખ એક ચિત્તે સહુ, સભા સાંભળે હરખે બહુ. ૨૮
 ગુરૂ બોલ્યા અમૃતસમ વાણિ, રાજન આ ઉજેણી બાણિ;
 હુઓ નામ બિંબય રાજન, ગજ તુરંગ લક્ષ્મી અસમાન. ૩૦
 તેહને બિંબા નામે સહી, રૂપવંતી પટરાણિ કહી;
 ૫ત્રણ શક્તિશું પાળે રાજ, ભૂપ પ્રજાનું સારે કાજ. ૩૧
 શૂદ્ર ઈશે નામે એક વીર, ૬મહા સુભટ ૭સમરાંગણ ધીર;
 બિંબયરાયતણી કરે સેવ, અંગ ઓળગે અહનિશિ મેવ. ૩૨

૧ દેવતત્ત્વ, ગુરૂતત્ત્વ, ધર્મતત્ત્વ, ૨ મદદગાર. ૨ રાજ. ૪ શંકા
 કંખા વિગિચ્છા વગેરે. ૧ દાનશક્તિ, વીરશક્તિ, ધર્મશક્તિ. ૨ બડો
 લડવૈયો. ૩ લડાઇના મેદાનમાં બહુ ધૈર્ય રાખી ફતેહ મેળવનારો.

એહવે તિણુ નગરિયે એક, પરદેશી બ્રાહ્મણ સુવિવેક;
 આબ્યો ક્ષિપ્રા નદી મગાર, સ્નાન કરી રૂડે આચાર. ૩૩
 લઈ ચંદન પુષ્પાદિક હેવ, પૂજે નગરમાંહિ સવિ દેવ;
 હરસિધ પીઠ આગળ આવિયો, ત્યાં લોકે દીઠો ભાવિયો. ૩૪
 દિન વૈશાખી પૂનમતણો, દેવી મહિમ દેખાડે ધણો;
 હરસિધ દેવિ કાળિકા નામ, દેવી ગુણુ છે ત્યાં ^૧અભિરામ. ૩૫
 ચાત્રા કાજ મિત્યાં સવિ લોક, તવ તે બ્રાહ્મણ કહે રે કોક;
 લોક સવે એ મૂરખ થયાં, શું પૂજે દેવીને રહ્યાં. ૩૬
 વિપ્રવચન સુણી એ કાન, તવ કાળિકા કોપિ ^૨અસમાન;
^૩આખા પુષ્પ હાથશું લેય, બ્રાહ્મણતણે વદને મારેય. ૩૭
 શૃંગ સહિત દોય પાસે ભયો, તવ તે વિપ્ર હરિણમુખ થયો;
 જે દુહવે મુનિવર દેવને, રૂળ તતકાળ હુવે તેહને. ૩૮
 તવ તે ^૪વાડવ ધરે વિવાહ, વેદ ઉચ્ચરે સરલે સાદ;
 પુરિમાંહિ ^૫આરડતો ગયો, રાજદારે જઈને રહ્યાં. ૩૯
 તેડયો ખિંખચરાયે^૬ સોય, કહે વેશગર તું છે કોય;
 ભલો વેશ તે^૭ કાઢ્યો એહ, ^૮યાચ પાસ મુજ જોઇયે તેહ. ૪૦
 વઢે વિપ્ર વેશધર નહીં, દ્રવ્યાદિક નવિ જોઇયે સહી;
 હરસિધ કોપ હવો મહારાજ, તો એ વદન થયું ધમ આજ. ૪૧
 રાય કહે તો શું દુખ ધરે, ^૯પોતકાર એવડો શો કરે;
 પહેલાં પોતે મ્હેલી ધૂળ, મશળી પેટ ઉપાયું^{૧૦} શૂળ. ૪૨
 વસ્તુ હોય તો પાછી વળે, દેવીકોપ કિશી પરે ટળે;
 સમાચાર વાડવના લહી, સભા સહુ આશ્ચર્યી રહી. ૪૩
 બ્રાહ્મણ વઢે નરેશ્વર લેઇ, હરસિદ્ધને ભોગાવિક દેઇ;
 મુખવિકાર જો નહિ ટળેશ, તો હું તુજ હત્યા આપેશ. ૪૪

૧ મનોહર. ૨ બહુજ. ૩ ચોખા-દાણા, ૪ બ્રાહ્મણ. ૫ ખૂમ
 પાડતો. ૬ માગી લે. ૭ પોતકાર.

તવ નરપતિ મન આવી દયા, ત્યાં જાવાને ઉત્સુક થયા;
 વળગ્યા શૂદ્રવીરને હાથે, રાણી કહે હું આવિશ સાથે. ૪૫
 શૂદ્રે 'વારી પણ નવિ રહે, તવ આવણુ દે નરપતિ કહે;
 એહની ઇચ્છા પૂરણુ થાય, આપણુ વિણુ એ તિહાં કિમ જાય. ૪૬
 સુણિ શૂદ્ર અણુબોલ્યો રહ્યો, રાય રાણી તે ત્રીજો થયો;
 હરસિધ પીઠે આવે યદા, વિકટ શસ્ત્ર ધરી દેખી તદા. ૪૭
 એહવે શૂદ્ર સુભટ ગાજતો, દેવીએ દીઠો આવતો;
 તે સવિ દેખી દેવી ખળભળી, છંડી ભવન ગઈ વેગળી. ૪૮
 રાજા તિહાંકણુ આંચો હવે, શૂનું દેખીને ચિંતવે;
 ગઈ દેવી એ દેખી શૂદ્ર, તે ભણી પાછો વળિયો શૂદ્ર. ૪૯
 તવ દેવી આવી સવિ ઠામ, પ્રભુમે રાય વિનવે અભિરામ;
 હરસિધિ પ્રસુખ કાળિકાતણી, પૂજા ભકિત કરે નૃપ ઘણી. ૫૦
 'પ્રીણી હરસિધિ બોલી માય, બેઠયે તે વર માંગો રાય;
 ભણે ભૂપ જો તૂઠી 'ક્ષિપ્ર, કરો માત 'પૂરવ મુખ વિપ્ર. ૫૧
 તવ તે રાય વચન મન ધર્યું, પહેલું મુખ પ્રાદાણુતું કર્યું;
 હરખ્યો વિપ્ર કરે નિજ કાજ, નિજ મંદિરપહુ તો વરરાજ. ૫૨
 બહાણે વનપાળક સુવિચાર, વધામણિ દિયે એક સાર;
 ધર્મઘોષ પહુતા વન સૂરિ, આંચો રાજા આણુંદ પૂર. ૫૩
 ત્રિકરણુ શુદ્ધે પ્રભુમી પાય, ધર્મદેશના નિસુણે રાય;
 પહિલાં સમકિત ભાખ્યું જોહ, રાયે આદર્યું હરખી તેહ. ૫૪
 સુણી સૂરી ગુરના મુખથિકું, મુખ હુખ ભૂવણુ દ્રવણુથિકું;
 ગુરવંદીને મંદિર ગયો, બિંબય સમકિત ધારી થયો. ૫૫
 બિંબારાણી એક દિન મુદા, હરસિધ પીઠે આવી યદા;
 દેવીરૂપ દેખી 'ઉદામ, તવ રાણી મોહી અસમાન. ૫૬

૧ મનાકરી. ૨ પ્રસન્ન થઇ. ૩ જલ્દીથી. ૪ પહેલાંની પેઠે.
 ૫ મુંદર.

બિંબા આચે કાળી કહે, તુમ પાસેં બેસારો મહે;
 કહે કાળિકા તવ ^૧નિરધાર, તાહરો અમ્હે આપ ભરત્તર. ૧૭
 તો તુજ ^૨પાંતિ દેવીમાંહિં, બેસારિયેં અમે ઉછાહિં;
 બિંબા કહે આપને તેહ, આપ્યો રાજા ભર્તા જેહ. ૧૮
 આપ્યો તો અમ્હે લીધો ભલો, હરસિધ આગળ કહે એટલો;
 તવ રાણી કહે કાળીતણે, હરસિધપ્રતે વાત સવિ ભણે. ૧૯
 લહી વાત હરસિધ કહે તામ, કાળી એ રૂડું નહિ કમ;
 પૂજા ભકિત કરી ઇચ્છે વડી, એહને કિમ લીજે બાપડી. ૨૦
 રાજા ભકિતતણો કરનાર, તેહને લીધે દોષ અપાર;
 એ ભુડી નારીનું કહ્યું, કાળી કિશું તુમે એ અહ્યું. ૨૧
 મંડપ માહરે આવ્યો રાય, તેહને લેતાં ^૩રૂડું થાય;
 પછે કો નહિ આવે લેઈ ઇશું, પૂજા વિષ્ણુ પોસાસું કિશું? ૨૨
 વળી વાર્તા ^૪વિમાસો ખરી, એ માનવિણી આપણ ^૫સુરી;
 કિમ બેસે પાંતે આપણી, કાળી વાત મૂકો તે ભણી. ૨૩
 હરસિધતણો વચન નવિ ગ્રહે, કાળી રીશ કરી ઇમ કહે;
 બિંબય રાય-બળિ મેં લિયો, પાંતિ ઠામ રાણીને દિયો. ૨૪
 મોટે વાત હાથ જે ગ્રહી, તે રૂડું પણ સાચું સહી;
 તવ સવિ દેવી થઈ એક ચિત્ત, કાળી તુમે કહ્યું તે સત્ય. ૨૫
 જે ^૬વિશ્વાસ આપણો ધરે, તેશું વિશ્વાસઘાત કુણ કરે;
 કાળી મ કરો કર્મ કઠોર, ઇણ વાતે હુવે ^૭પાપ અધાર. ૨૬
 બિંબાને કહે સઘળી દેવી, આવ બેસ અમ પાંતે હેવ;
 જે તુજ ભર્તા લેશું સહી, તો તું સદા બેસજે અહીં. ૨૭
 તવ કાળીએ મૂક્યો તામ, મહામંત્ર જગલોકક નામ;

૧ અવસ્થ. ૨ પંક્તિ-ઓળમાં. ૩ નહાઈ. ૪ વિચારો. ૫ દેવી.

૬ મહાનૂ પાપ.

સમકિતધારી છે ભૂપતિ, તે લાણી લોદી ન શક્યું રતી. ૬૮
 જઈ સમીપ કાળીને બક્યો, એહને હું આંગમી નવિ શક્યો;
 કાળી મનશું કરે વિચાર, એહને છે સમકિત આધાર. ૬૯
 જે હોય સૂધો સમકિતધાર, તેહને ન શકે લજ્જા વિકાર;
 તો હવે ^૧છળ જોઈ એ ^૨છળું, વળી વિચારે મન એટલું. ૭૦
 જવ એ નરપતિ સમકિત શોષ, શંકાદિક મન ધરશે દોષ;
 તહા મંત્ર મૂકિશ હું જોય, તવ નૃપઅંગ લેહશે સોય. ૭૧
 ધરી કાળિકા દાસી રૂપ, રાણી સાથે ગઈ જ્યાં ભૂપ;
 અંતઃપુરમાં પોઢ્યો રાય, સોય ^૩તલાંસણ લાગી પાય. ૭૨
 તવ રાજા એહવું ચિંતવે, સુખ અનંત સમકિતથી હવે;
 તે સાચું કે જૂઠું હોય, કાળિ લહે અંતર્ગતિ સોય. ૭૩
 દેવી તે અવસર મન ધરી, સિંચ્યો [રાય] સુગંધિ જળે કરી;
 સુખ વિકાશ કરી નૃપ ઊઠીઓ, તવ દેવીએ મંત્ર મહેલિયો. ૭૪
 તે જગલેહક મંત્ર અલંગ, સુખ મારગે પેઠો નૃપઅંગ;
 કરી એટલું દેવી કાળિકા, નિજ યાનક પહોતી તિહાં થકા. ૭૫
 બિંબારાણી નિજ ઘર રહી, તવ તે મંત્રપ્રભાવે સહી;
^૪સકળ રોગ ^૫શીઘ્રહ ઊપના, નૃપ શરીર વ્યાપી વેદના. ૭૬
 ક્ષણ સૂતાં બેઠાં ^૬રતિ નહીં, મરણ-વેદના વ્યાપી રહી;
^૭સહસા એ હમણાં ઊપની, તે ન લહું જે કિમ નીપની. ૭૭
 બુદ્ધિયે શૂદ્ર વિચારી કહે, જે નર સ્ત્રીકરણી નવિ લહે;
 નારીનો બહુ ધરે વિસાસ, તે તાહરી પરે થાય નિરાશ. ૭૮
 સ્ત્રીવિશ્વાસ ધર્યો અતિ ઘણો, રાજન રૂળ લોગવ તેતણો;
 નારી સહેજે કુટિલ અપાર, તેહને કુણુ વીસસે ગમાર. ૭૯

૧ કપટ. ૨ છેતરૂં. ૩ પગનાં તળિયાં ઓળાંસતી હતી. ૪
 અધાં દર્દ. ૫ તુરતજ. ૬ સુખ-એન. ૭ એકદમ.

(સ્તંભ-૭૬.)

“ આવર્તેઃ સંશયાના મવિનયશ્રુવનં ચિત્તનં સાહસાનાં ।

દોષાણાં સન્નિધાનં કપટશતમયં ક્ષેત્ર મપ્રત્યયાનામ્ ॥

સ્વર્ગદ્વારસ્ય વિઘ્નં નરકપુરમુખં સર્વમાયાકરંડં ।

સ્ત્રીયંત્રં કેન સૃષ્ટં વિષમયચરિતં પ્રાણિનાં લોહપાશઃ

(વસંતતિલકા-૭૬.)

एता हसन्ति च रुदन्ति विषादयन्ति ।

निर्भासयन्ति रमयन्ति विहंबयन्ति ॥

एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां ।

किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ”

રાજા શૂદ્ર કરે ઇમ વાત, એતલે એક થયો અવદાત;

ગાઠ સ્વરે કો રોવે નાર, રાજા સુણી ભણે તિણુવાર. ૮૦

કવણુ નારી રોવે એ શૂદ્ર, વહેલો બેઠો આવ કહે ભદ્ર;

રાયવચ્ચને આલ્યો તે ^૧વીર, તે સ્ત્રી પાસ ગયો ગંભીર. ૮૧

પૂછે બાઈ કિયો તુમ શોક ? જે મૂકો છો મોટી પોક;

તવ ગદગદ સ્વરે કહે સાબાળ, બિંબય નામે નગરભૂપાળ. ૮૨

રાજ્ય સોય નૃપને હિતકરી, અધિષ્ટાયિકા હું છું ^૨સુરી;

મરશે નૃપ તે હુઃખ ^૩અતુચ્છ, તિણે તાર સ્વરે રોઉં ^૪વત્સ ! ૮૩

શદ્ર શૂર વળતો કહે માય, મુજને કાંઈ કહો ઉપાય;

જિણુથી મરણુ ન પામે રાય, તન નીરોગ ભૂપતું થાય. ૮૪

દેવી કહે રક્તગિરિ નામ, પર્વત એક અછે ઉદામ;

ત્યાં ત્રિનેત્રસુરનો છે વાસ, વજ્રપેટી એક છે તાસ. ૮૫

તે તું હમણાં થઈ નિખર્ડીક, લાવ શૂદ્ર થઈ સાહસીક;
 તે પેટીમાંહિ ઘાલો રાય, તો એ નૃપ કોણે ન મરાય. ૮૬
 પ્રભાત પહેલાં જો હોય કાજ, તો જીવતો રહે મહારાજ;
 સુણી વચન રાતેં તિણુ ઠામ, શૂદ્ર ગયો સ્વામિને કામ. ૮૭
 દીઠો મહાકાળકંકાળ, દેવ ત્રિનેત્ર રૂપ વિકરાળ;
 તવ ત્રિનેત્રસુર 'સહસા તસેં', દેખે શૂદ્ર માનવી જિસેં. ૮૮
 કહે દેવ તું માનવ ઇન્દ્ર, મહા શૂર ઇલાં આબ્યો કિન્નર ?
 નાવે અહીં કો સાહસહીણ, કાજ હોય તે કહો કુલીણ. ૮૯
 દેવવચન સુણીને ગહગદ્દો, સમાચાર નિજ પ્રભુનો કહ્યો;
 માંગી વજ્રપેટિકા સોય, પુનરપિ તે સુર કહે તું જોય. ૯૦
 સિદ્ધવડ હુંતી તૈલિકા નામ, શબ તે લાવો આણે ઠામ;
 તો હું તુજને પેટી દેઉં, આલ્યો શૂદ્ર ચલાવી હિઉં. ૯૧
 ગયો સિદ્ધવડ તેણી રાત, વડલે ચડી માંડી ખપરાત;
 તે શબ શૂદ્ર વીર જવ ગ્રહે, તવ 'શબ અવર ડાળ જૈ રહે. ૯૨
 શૂદ્ર વળી તિણુ ડાળેં જાય, પહુંચે મડું અનેરે ઠાય;
 ઇમિ શાખા પ્રતિશાખા ફરે, તવ તે ભડ વડથી ઊતરે. ૯૩
 તે વડવૃક્ષ સમૂળો લિયો, જઈ ત્રિનેત્રસુરપુર મૂકિયો;
 વીરપણે રાંજ્યો તે દેવ, 'સુર કહે ધીર પુરૂષ સુણ હેવ. ૯૪
 તું કોશળ વીરનો રાય, 'વિષમ કાજ તે સઘળાં થાય;
 હું હરખ્યો દેખી ધીરપણું, પણ એક સુણ તે સાચું ભણું. ૯૫
 બિંબચરાએ કૂડી બુધ કરી, સમકિતમાંહે શંકા ધરી;
 તવ યોગિનિ ચક્રે તે ભણી, મહા કળે પડિયો તુજ ધણી. ૯૬
 હું તુજને કાજેં એકાંત, એ પેટી નાપું કલ્યાંત;

પણ સમકિતધારી જો ભૂપ, આપું તે ભણી ભવિતરૂપ. ૬૭
 હું પણ છું સુર સમકિતધાર, જો પેટી ઈંદ્રને ઉદાર;
 કોપથકી લેઈજ અપાય, પણ છે માહરો સ્વામિભાય. ૬૮
 પેટીમાંહિં ઠવી રાબન, કહેજો હવે થજો સાવધાન;
 જે દ્રવણ લાગ્યું તે ખામિ, શંકા ધરો પછે રજો સ્વામિ. ૬૯
 પેટી દિયે દયાનો લિયો, ઇમ શીખવી શૂદ્ર ચાલિયો;
 તવ તે વેગેં લાગ્યો તિહાં, રડે રાય આકંદે જિહાં. ૧૦૦
 રાજા ઘાલ્યો લેઈ પેટિયેં, જીપર દહ તાણું તે દિયે;
 તે સુરશીખામણ સવિ કહી, રાયેં સર્વ હિયેં સદહી. ૧
 પેટીમાંહિં રહ્યો ભૂપાળ, ચિંતે જે જિનદેવ દયાળ;
 સમકિતિ શંકાએ લાગ્યું પાપ, તે મિથ્યાકુળકૃત હો ખાપ. ૨
 મંત્ર જે જગલેદક એટલે, નૃપશરીર હુંતું નીકળે;
 પેટી સોય પ્રભાવે સહી, ન શકે મંત્ર દેહમાં રહી. ૩
 તે નીકળી વેગે જવ ગયું, અતિ સમાધિ નૃપ અંગે થયું;
 પન્નગ મંદિરથી જવ જાય, તવ ઘરસ્વામિ સુખિયો થાય. ૪
 સમાચાર તે લહી સવિ દેવિ, તિહાં આવી સઘળી તતખેવિ;
 ડમરૂ ભંભારવ વાજતી, હક્કા હોળા [કોળા ?] હળ ગાજતી. ૫
 રૂપ ભયંકર કરી અપાર, લઈ આવી સઘળો પરિવાર;
 નિજ સ્વામીને લેવા ભણી, દીકી દેવી આવી ઘણી. ૬
 શૂદ્ર વીર કોધે ધડહડયો, દેવીશું સંઆમે ચડયો;
 આયુધ વિકટ ધરી નિજ હાથ, કરે સંઆમ સુરીની સાથ. ૭
 એક પક્ષે સુરીગણ ભલો, બીજે પક્ષે શૂદ્ર એકલો;
 કરે સંઆમ થઈ સાહસી, તિસો શૂદ્ર ભડ દેવી તિસી. ૮
 મહેલે બાણ ઇંછી પડે ઘણાં, ત્રોડે હાર મોડે કાંકણાં;

દેવી પશુ વરસે તિલુવાર, શૂદ્ર ઉપર આણુવળી ધાર. ૯
 રાષવતી દેવી હાકતી, ગદા શકિત ^૧કાતી મૂકતી;
 સમકિત ^૨સાનિધ શૂદ્ર અભંગ, શસ્ત્ર ન કો લાગે પટુ અંગ. ૧૦
 શૂદ્રે ^૩સમરાંગણુ તિલુવાર, નિરાં ક્રિયાં દેવી હથિયાર;
 દેવી હાર માની સવિ રહી, તવ કાળી હરસિદ્ધિ સહી. ૧૧
 પેટી લઇ આકાશેં જાય, કેડે થકો શૂદ્ર તવ ધાય;
 કહે સમકિત સાચું હોય સાર, તો માહરો હોજો જયકાર. ૧૨
 જો સમકિત મહિમા પરગડો, તો એ કરથી પેટી પડો;
 તવ તે પેટી જૂંધ પડી, લેવા અવર દેવી દડવડી. ૧૩
 વળિ શૂદ્ર બોલ્યો તતકાળ, જો સમકિત મહિમા સુવિશાળ;
 ભૂમિથકી એ પેટી તોય, દેવી લેઇ શકે નહીં કોય. ૧૪
 તોહો લેવા ઉત્સુક થઇ, ગતશકિત સુરી સવિ થઇ;
 લાજીને તે રહી વેગળી, કાળિ હરસિદ્ધિ આબ્યાં વળી. ૧૫
 કરી રૂપ પોતે અતિ ^૪રૂદ્ર, આણુ વરસે ઉપર શૂદ્ર;
 કરે સંગ્રામ શૂદ્ર આકરો, કાળી ખમિ [ન] શક્યાં ત્યાં ખરો. ૧૬
 ગયાં વેગળાં ત્યાંથી ટળી, હરસિદ્ધિ માં રહી વેગળી;
 તવ શૂદ્રે મહેલ્યાં ઇમ શસ્ત્ર, પડ્યાં ભુંય હરસિદ્ધિનાં વસ્ત્ર. ૧૭
 વસ્ત્ર વિનાનાં બાણ્યાં જામ, શૂદ્ર થયો ઉપરાંઠો તામ;
 પોતે વસ્ત્ર વિના નવિ લહે, તવ હરસિદ્ધિ શૂદ્રને કહે. ૧૮
 તું સમરાંગણુ છે વડ-વીર, બિહતો પૂંઠ દિયે કિમ ધીર !
 બોલ્યો શૂદ્ર ન બિહું અભંગ, પશુ જનની નિરખું નિજ ^૫અંગ ૧૯
 જો જો તન હરસિદ્ધિ તે સુણી, તવ મન લાજ ઉપજી ઘણી;
 સકળ વસ્ત્ર સંભાળી કરી, હરખી શૂદ્ર પ્રતેં કહે સુરી. ૨૦
 શૂદ્ર પરાક્રમી સ્વામિભક્ત, દેખી હ્રુદ્ધ ચિત્ત થઇ શકિત;

તવ યોદ્ધા હરસિદ્ધિ માત, માંગ વત્સ વર તૂડી રાત. ૨૧
 ભલો ભલો તું ^૧અટલ ^૨અખીહ, સકળ સુભટગજલેહનસિંહ;
 જયવંતો જગ સમકિતસાર, જેથી તમે લલો જયકાર. ૨૨
 ભણે શૂદ્ર જે તૂડી માય, તો વિજયી કર જિંબયરાય;
 ભલો ભલો યોદ્ધા હરસિદ્ધ, એ મેં વર દીધો મન શુદ્ધ. ૨૩
 તેડી સવિ દેવી સંઘાત, થાનક તુમે પધારો માત;
 હરખી હરસિંધ કહે શૂદ્રને, દેવી સવિ તેડી નિજ કને. ૨૪
 લિયા વસ્ત્ર ભૂષણ જે હતા, સંતોષિ સઘળી દેવતા;
 સૂધી વાત શૂદ્રશું કરી, નિજ થાનક પહોતી સવિ સુરી. ૨૫
 તવ પ્રભાત થયું ઊગ્યો સૂર, વાજ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
 પેટીથી શૂદ્રે તતકાળ, બાહર પધરાવ્યો ભૂપાળ. ૨૬
 નૃપને અંગ ^૧નિરામયપણું, શૂદ્ર ^૨પ્રશંસા કીધી ઘણું;
 જિંબય શૂદ્રને માને ઘણું, કષ્ટ વિલય ગયું રાજાણું. ૨૭
 પાળે રાજ અખંડ પ્રતાપ, સમકિતશું મન લેધું આપ;
 તે દિનથી ^૧વર્જિત દૂષણે, પાળે સમકિત સુભૂષણે. ૨૮
 શૂદ્રવીર કીધો ઘર-ઘણી, કીર્તિ વિસ્તારી જગ ઘણી;
 કાળે આયુ પૂરણ થયો, કાળ કરી સદ્ગતિયે ગયો. ૨૯
 તે ભણી વિક્રમ-નરપતિ એહ, નિર્મળ સમકિત પાળે જેહ;
 તે ભવજલધિ તરે માનવી, શૂદ્ર વાત એ નૃપ માનવી. ૩૦
 સંસારી સ્વર્ગાદિક સૌખ્ય, સુખ અનંતા જાણો સુખ્ય;
 તે સવિ તાસ હથેળીમાંહિ, જિણે સમકિત આદર્યો ઉછાંહિ. ૩૧
 દુર્ગતિબાર ^૧અર્ચના દીપ, તિણે સવિ સુખ આકર્ષિ લીધ;
 ધહિ ભવ પરભવનો આધાર, જિણે સમકિત આરાધ્યું સાર. ૩૨

૧ ન ટળી શકે તેવો. ૨ ખીક પગરનો. ૩ રોગથી રહિત. ૪ વખાણ. ૫ દૂષણ રહિત. ૬ નક્કરી ગતિનાં બારણાંને ઉલાળો.—સુગળ દીધી કે તે પછી કમાડ ઉઘાડી શકે નહીં.

(૧૫૨)

૩૫૭૬૬૦૧૨૧૨૫.

(ગાથા-છંદ.)

“ અંતોમુદ્ગત્તમિત્તંપિ, ફાસિયં હુજ્જ જેર્હિ સમ્મત્તં ।

તેસિં અવદ્ધ પુગ્ગલ, પરિયટ્ટો ચેવ સંસારો. ॥ ”

(શ્રી સિદ્ધાંત વાક્ય.)

જિણે સમકિતનું દીધું દાન, તેહના ગુણ જગ મેરૂસમાન;
કરે ઉપકાર કોણી તસ કોય, તોયે ઓસિંકળ નવિ હોય. ૩૩

(ગાથા-છંદ.)

“ સમ્મત્તદાયગાણં, દુપ્પટ્ટિઆરં ભવેસુ વહુએસુ ।

સવ્વગુણ મેલિઆહિવ, ઉપચાર સહસ્સ કોડીહિ ॥ ”

(શ્રી ધર્મદાસ ગણિ મિત્ર વાક્ય.)

કહું ભૂપતિ તાહરા હિત ભણી, દ્યો સમકિત અવંતિધણી;
તે રણ શુક્લતણે ઊતરો, મનવાંછિત જયલક્ષ્મી વરો. ૩૪
સિદ્ધહસેનસૂત્રિનાં ઇસાં, સાંભળિ વચન રાય મન વસ્યાં;
સભા સમક્ષ ઊઠી ભૂપાળ, કહે સમકિત ગુરૂ આપ દયાળ. ૩૫
ગુરૂ કહે આદિ માર્ગ તું સાધ, ^૧ત્રિધા ભકિત અરિહંત આરાધ;
રાય સુણી મન હરખયો બહુ, ^૨સાધર્મિક સંતોષ્યા સહુ. ૩૬
સંઘભકિત પૂજા ગુરૂતણી, ^૩ચાડ મહોત્સવ માળવધણી;
અતિ ઉઘોત ધર્મનો કરે, શ્રીગુરૂમુખે સમકિત ઉચ્ચરે. ૩૭
સુજને દેવ સદા અરિહંત, ગુરૂ તે સાધુ સદા ગુણવંત;
વીતરાગનું બાખ્યું ધર્મ, તે દાયક હોએ ^૪શિવ-શર્મ. ૩૮
મજ્જ વચન કાયાએ સદા, એ સમકિત ધાર્યું મેં મુદા;
વાસકેપ કરે ગુરૂ ગુણી, આળાવો ઉચરાવે ભણી. ૩૯

૧ મન વચન કાયા. ૨ સમકિત ધારી બાહ બાઈઓને.

૩ મનોહર. ૪ શિવસુખ-મોક્ષનાં મુખ.

ઉચ્ચરતાં સમકિત રાજન, ધન્ય પુરૂષ સુધિયો જિજ્ઞે કાન;
 ૧ જોધબીજ અજુઆલ્યાં ઘણે, રૂપચંદ્રકુંવર તવ ભણે. ૪૦
 પ્રભુ તમે સમકિત કહ્યું ઉદાર, તે વાંછે અમ કુળઆચાર;
 જૈનધર્મનો છે વિશ્વાસ, સેવ્યાં આપે શિવપુરવાસ. ૪૧
 દેઇ ઉપયોગ હોય જેટલું, મુજને કહો આશુ કેટલું ?
 તે પછે કોઇ કહો ઉપગાર, વહેલો જિજ્ઞે તરિયે સંસાર. ૪૨
 ગુરૂ કહે આજ કરી ૨ નિરધાર, કાલે તેહનો કહિશ વિચાર;
 સાચું માને કુમર રૂપચંદ્ર, કરો ધર્મ જિમ લહો આણુંદ. ૪૩
 ગુરૂ વંદી નિજ થાનક જાય, જીવદયા ૩ ઘોષાવે રાય;
 ન્યાયઘંટ બંધાવે ખાર, પિયે ૪ ચતુઃપદ ગણિયું વાર. ૪૪
 લોક સહુ માને જિન-આણુ, સઘળે હોય જિનધર્મ વખાણુ;
 કોઇ ન લોપે નરપતિ રજા, જેહવો રાજા તેહવી પ્રજા. ૪૫
 બીજે દિન દેશનરસલીણુ, ગુરૂ સભાએ પહોતા સુકુલીણુ;
 વિક્રમરાય સકળ પરિવાર, મળ્યો ૫ ચતુર્વિધ સંઘ અખાર. ૪૬
 તાત સાથ રૂપચંદ્ર કુમાર, સાસુ સાથે વહુ સુવિચાર;
 સહુ સુગુરૂ વંદન આવિયાં, સુણી સૂરિ વાણી ભાવિયાં. ૪૭
 મેઘતણી પરે વચન ગંભીર, દિયે દેશના સદ્ગુરૂ ધીર;
 અહો લોકો સંસાર અસાર, સકળ વસ્તુ સોહણા બ્યવહાર. ૪૮
 અસ્થિર લક્ષ્મી ને એ વાસ, સ્ત્રી ધન યૌવનની શી આશ;
 જરામરણના ભય ૬ અસમાન, ચંચળ પીપળ પાન સમાન. ૪૯
 જેહ વાત સૂધી જાણતાં, મતિ ધર્મની નથી આણતાં;
 પડયા પ્રમાદે તે જુઓ મૂઠ, પાપકર્મ સેવે છે ઝાંઢ. ૫૦

૧ સમકિત ૨ નિશ્ચય. ૩ ઢંઢેરો પીટાવવો. ૪ ઢોર પશુને પશુ
 મળેલું પાણી પાવાનો બંદોબસ્ત કરાવ્યો. ૫ સાધુ, સાધ્વી, આવક,
 આવિઝ. ૬ બહુ.

(૧૫૪)

૩૫૫૬૭૮૯૧૦ રાસ.

(દોહરા-છંદ.)

- એક અજ્ઞાની જીવડા, મન આણી અવિવેક;
એક જીવને કારણે, ^૧હિંસે જીવ અનેક. ૧
- મુખ ^૨અસત્ય વાણી વદે, પરધન કરે ^૩અપહાર;
પર રમણીશું ^૪રતડા, તેહનો રથો અવતાર. ૨
- પાપ પરિશ્રદ્ધ મેળતાં, નાણે મન સંતોષ;
અતિ અખત્ર પરે કરી, કરે કુટુંબહ કોષ. ૩
- તેહને પડતાં નરકમાં, પછી ^૫સખાઈ ન કોષ;
પાપ કરે તે એકલો, લોગવશે તિહાં જોય. ૪
- તૃષ્ણા ખાઈ અતિ સખળ, કુણે ન પૂરી જાય;
લાભે લોભ વધે ઘણો, મન સંતોષ ન થાય. ૫
- લોભતણે રસ લગીઆ, કરે કુકર્મ અનંત;
પરભવથી બિહતા નથી, શી ગતિ તસ ભગવંત ! ૬
- ચૌરાશિ લખ યોનિમાં, ભમતાં ભમત અપાગ;
દશ દુષ્ટાંતે દોહિલો, લહ્યો મનુજ અવતાર. ૭
- જીવ અનાદિ નિગોદમાં, ભમિયો કાળ અનંત;
પૃથિવી અપ તેઉ વાઉ તિહાં, કાળ અસંખ મહંત. ૮
- ^૧સાધારણ ^૨પ્રત્યેક વન, કાળ અનંત અસંખ;
તિહાં જીવે દુખ ભોગવ્યાં, કુણ કહી જાણે ^૩સંખ. ૯
- પૂરા જૂ માખી પ્રમુખ, બિ તિ ચૌરિંદીમાંહિં;

૧ મારે. ૨ જૂહી. ૩ હેરી-ચોરી-છેતરી લે. ૪ આશક્ત-લીન.
૫ ખેલી. ૬ જે વાળાને ભાગતાં સરખાં ભાગે-ઝેઘાં ભેઘાં
ચોટયાં ઉગે તે. ૭ સરખું ભાગે નહીં-ચોટયું છેલું ભેલું ઉગે નહીં
તે. ૮ ગણત્રી.

સંખ્યાતા ભવ ભોગવ્યા, દુખ જીવે વળિ ત્યાંહિં.	૧૦
જળચર થળચર ને ખચર, ઉરપરિ ભુજપરિ હોય;	
પંચેન્દ્રી તિર્યચમાંહિં, જીવ 'રૂઢ્યો તે જોય.	૧૧
સાતે નરકે દુખ સદ્ધાં, સાગર આયુ અનેક;	
કોડિ વરષ કહે કેવળી, તોય ન આવે છેક.	૧૨
મુરગતિ માંહિં રડવડયો, તિહાં ન સૌખ્ય લગાર;	
કામ કોષ અવિરતિપણે, વિક્ષણ કર્યો અવતાર.	૧૩
^૨ મણ્ડુઅ જન્મ હવે પામિયો, તોય ન ^૩ સીધો અર્થ;	
દેશ ^૪ અનાર્યમાંહિં પડયો, કીધાં કોડિ અનર્થ.	૧૪
આર્ય દેશમાંહિં લહ્યા, નીચ કુળે અવતાર;	
તિહાં પાપે પિંડ પોષિયો, ન લહ્યો ધર્મ-વિચાર.	૧૫
ઉત્તમ કુળ અવતાર હોય, તો ^૫ દોહિલી મુનિ-સેવ;	
ધન કારણ ધંધે પડયો, નહિ નવરો ^૬ ક્ષણમેવ.	૧૬
કર્મયોગે નિર્ધન થયો, દોહિલું ઉદર ભરાય;	
ભમતો હીંડે રાત દિન, તો કિમ ધર્મ કરાય.	૧૭
જો કદાપિ લખમી લહી, ધર્મતણી મતિ જાય;	
કૃપણપણું આપે ઘણું, પુણ્યે નવિ ખરચાય.	૧૮
રામા રામા ધનતણું, આઠ પહોર મન ધ્યાન;	
છોડ્યાધિયે વીંટીઓ, મન ધરતો અભિમાન.	૧૯
મંદિર હાટ કરાવિયાં, કીધાં વિવાહ કામ;	
અભિમાને ધન વ્યય કરે, ન ગમે ધર્મહ નામ.	૨૦
રાઉળ ચોર પલેવણે, ધન જો ગયું ખમાય;	
પુણ્યે દેતાં પાપકો, વીશ વિસામણ થાય.	૨૧

૧ રઝૂઓ. ૨ મનુષ્ય. ૩ સરળ ન થયો. ૪ અપવિત્ર-સનાતન જૈન ધર્મથી રહિત. ૫ મુશ્કેલ. ૬ પળવાર.

(૧૫૬)

રૂપચંદ્રવરસસ.

- પંચેન્દ્રી પરવશપણે, સેવે પાપ ^૧અહાર;
વિષયતણે રસ વાહિયો, તજે ધર્મ-વ્યવહાર. ૨૨
- મિત્રે કુસંગતિ માનવી, સેવે કુવ્યસન ^૨સાત;
મદમાતો રાતો રમે, ધર્મ ન જાણે વાત. ૨૩
- ધર્મભુદે^૩ હિંસા કરી, મોહો મૂઢ મિથ્યાત;
વિક્ષણ જન્મ કરે આપણો, જીવતણો ઉપધાત. ૨૪
- ચાલ ચલાવે આપણી, પામી નૃપ બહુ-માન;
^૪કર બેસારે નવનવા, લોક પ્રતે કરે ^૫જાન. ૨૫
- કરે ^૬પિશુનતા પરતણી, લિયે વિવિધ પરે^૭ લાંચ;
માણસરત્ન મરાવતાં, મન નાણે ખળખંચ. ૨૬
- અતિ આરંભ પરિગ્રહે^૮, કલ્પ્યું કરે ઇમ પાપ;
લક્ષ ^૯અલક્ષ અજાણતો, કિમ સહશે સંતાપ. ૨૭
- મોહનિદ્રાચે^{૧૦} ઘેરીઓ, ધર્મવાત ન રૂચંત;
હિલો શ્રાવક કુળલહી, ઇચ્છપરે એજે ગમંત. ૨૮
- સુરગિરિથી સોવન ઘણું, વાર અનંતી લીધ;
તોય મોહમૂર્છાતણી, જીવે^{૧૧} તૃપ્તિ ન કીધ. ૨૯

૧ પ્રાણાનિપાન, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્રેષ, કલહ, અવ્યાખ્યાન, રતિ, અરતિ, પરિપરિવાદ, માયામૃષાદ, મિથ્યાત્વ શબ્દ. ૨ ચોરી, જુગાર, વેસ્યાગ-મન, મદિરાપાન, માંસમજાણ, શિકાર અને પરસ્ત્રીસેવન. ૩ ટ્યાકસ. ૪ નુકશાન. ૫ નિંદા-ચાડી. ૬ કરા, ખરદ, ટાઢા દહીંમાં કે જાથમાં નાખેલાં કઠોળનાં વડાં, રાત્રિભોજન, બહુ બીજવાળાં ફળ, વંત્રાક, બોળઅથાણું, પીંપરની પીપિયો, વડના ટેટા, ઉખરાં, અજાણ્યાં ફળ, સૂરણ વગેરે સધળી જાતના કંદ અને મૂળા વગેરે અનંતકાય, માટી, ઝેર, માંસ, માંખણ, કુર્ણુ ફળ, જેનો રસ ચલિત થયો હોય તે વસ્તુ, વગેરે ન ખાવા હાયક.

જળનિધિ જળથી બહુ પિયાં, જનની ધાન સદીવ;	
કણ અનંત મૂંડા ભણે, તૃપ્તિ ન પામે જીવ.	૩૦
વાર અનંતી વિલસિયા, દેવતણા વળિ લોગ;	
રાજ ઋદ્ધિ પરિવારના, મિત્ર્યા અનંત સંયોગ.	૩૧
માત પિતા બંધવ બહેન, રમણી સુત સંસાર;	
પરભવે કોઈ ન સખાઈયાં, ઊંડું હૃદય વિચાર.	૩૨
કુણ વૈરી કુણ વલ્લહો, કવણ અનેરો આપ;	
ભવ અનંત ભમતાં હુઆં, નિત્ય નવાં માખાપ.	૩૩
મરણ કાળ જો જીવને, રાખી કો ન શકંત;	
પાયક છન્નુ કોડિપતિ, તે પણ મરણ લહંત.	૩૪
નાજે ધન કારણ પડયો, કરે કોડિ ઉપચાર;	
તેહને તૂટે આઉજે, કોઈ ન રાખણહાર.	૩૫
સગાં સણીબં સહુ મળી, શોચે મંદિર બહાર;	
ફદન કરે સ્વારથ ભણી, ગુણ તેહના સંભારી.	૩૬
સાગર સંખ્યા આઉખાં, બહુ બળવંત હવંત;	
પહોતાં પૂરણ આઉજે, તેહું દેવ ચવંત.	૩૭
સકળ દેવ સેવા કરે, માને મસ્તક આણ;	
તેહું ઇંદ્રે મરણશું, કાંઈ ન ચાલે પ્રાણ.	૩૮
ચોસઠ ઇંદ્ર ^૧ ચરણ લુહો, પૂજો સુર નર વૃંદ;	
પહોતા પૂરણ આઉજે, ગતિ પંચમી જિણુંદ.	૩૯
તીર્થંકર ગણધર સધર, ચક્રી ^૨ કેશવ ^૩ રામ;	
પરમ પુરૂષ તેહું ચળ્યા, અવરતણું કુણ નામ.	૪૦
માત પિતા બ્રાતા ભગિની, સ્ત્રી વલ્લભ સુકુદુંબ;	
મરણ સમે ન કરી શકે, કો કણ એક વિલંબ.	૪૧

(૧૫૮)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

- “કબિરા ગર્વ ન કીજિયે, ઉચા દેખિ આવાસ;
આજ કાલ ભુંઈ લેટણા, બિપર જામે ઘાસ. ૧
- કબિરા કંથા જલ ગઈ, ખપ્પર હુવા ફૂટિ;
ચોગિહંસા ચલ ગયા, આસન રહી બિભૂતિ. ૨
- કબિરા. માયા-ડાકિની, ખાયા સખ સંસાર;
ખાયા ન કબિરા ખાપડા, રહ્યા પ્રભુકે આધાર. ૩
- હાડ જલે જયું લક્ઝડી, કેશ જલે જયું ઘાસ;
સંસાર જલતા દેખિકે, કબિરા હુઆ નિરાશ. ૪

(કબીરવાણી.)

(અનુક્ર. ૫-છંદ.)

“ઈંદ્રચૈવ યમચૈવ, લોકપાલ સ્તથૈવચ;
યદા છિદ્રગ્રહેપ્રાપ્તા, સ્તદા કન્યા મિરિષ્યતિ.”

- દુર્ગતિ પડતાં જીવને, નથી સખાઈ અનેક;
પરકારણ પાતિક કરી, વેદન સહશે એક. ૪૨
- ઇમ જાણી જગ જાગતાં, ચેતો ચતુર સુજાણ;
ધર્મ એક નિશ્ચય કરો, જે દુર્ગતિનો ^૧ત્રાણ. ૪૩
- ચિંતામણિ કર પામિયો, લહ્યો મનુજ અવતાર;
સામગ્રી જિન ધર્મની, નહીં પામો ફરિવાર. ૪૪
- જે પ્રમાદવશ નહીં કરે, વિમળ ધર્મ જગનાથ;
તે મૂરખ ^૨માખી પરે, પછે ધસે જયું હાથ. ૪૫
- મમતા મહેલો કારમી, સમતા ધરો સ્વભાવ;

૧ ખયાવ. ૨ માખી મધ સંધરી ખાઇ શકતી નથી, નથી ખવરાવી શકતી અને જ્યારે છેવટ વાધરી મધ લઇ જાય છે ત્યારે પછી બે હાથે માથું ફૂટી હાથ ધસે છે કે હાય ! મેં કશું ન કર્યું જેથી હવે ખચિત પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

ભવસમુદ્ર તરવા ભણી, બેસો જિનધર્મ નાવ.	૪૬
કુણ બહાણું અળખામણું, શત્રુ મિત્ર સમ ભણુ;	
સહુએ સર્ણું માહરે, એહવું હિયડે આણુ.	૪૭
ધણીપરે ^૧ નવરસમયી, ગુરે દેશના દીધ;	
કાન-કચોળે તે સુધા, ભવિણવે ભરી પીધ.	૪૮
વિક્રમ નૃપ હરખ્યો ઘણું, હરખ્યો માનવવૃંદ;	
કાચા કુંભતણી પરે, મન ભીનો રૂપચંદ.	૪૯
સભા સમક્ષ ભીડી કરી, પ્રણમી શ્રીગુરૂપાય;	
સિદ્ધસેન ગુરૂને કહે, તાર તાર મુનિરાય.	૫૦
આયુ હવે છે કેટલું, તે ભાખો ગુરૂરાજ;	
સંયમ ઘો સુગુરૂ તમે, સારો માહરૂં કાજ.	૫૧
રૂપચંદ સાંભળ કુમર, તુજ છ માસ છે આય;	
જિમ સુખ પામેો તિમ કરો, ધમિ બોલ્યા ગુરૂરાય.	૫૨
સુણી કુંવર શોન્યા કરે, આહા ! થોડો કાળ;	
કિશો ધર્મ મેં થાયશે, જન્મ ગયો એ ^૨ આળ.	૫૩
દીક્ષા ઘો સૂરીંદ મુજ, ગુરૂ કહે ^૩ આદેશ લાવ;	
ધર જઇ માત પિતા પ્રતે, બોલ્યો સમતા લાવ.	૫૪
માત પિતા સહુ સાંભળો, મયા કરી મુજ આજ;	
ઘો આદેશ દીક્ષાતણો, જિમ ^૪ સારૂં નિજ કાજ.	૫૫
અહિં વિચાર કે નાણુશો, પૂરો એ મન આશ;	
^૫ અર્થ સારૂં હવે આપણું, છે આયુ ષટ માસ.	૫૬
માત પિતા તે સાંભળી, ધરણી ઢળ્યાં તિણવાર;	
ભાઈ ભગિની ભામિની, નયણે ન ખંડે ધાર.	૫૭

૧ શૃંગાર, હાસ્ય, કરુણા, વીર, બિભત્સ, રૌદ્ર, ભય, શાંત,
અદ્વૈત. ૨ અમથો—નકામો. ૩ રત્ન. ૪ સફળ કરે. ૫ મતલબ.

કુંવર કહે મમ દુખ ધરો, સારો મ્હારો અર્થ;	
રોયે રાજ ન પામિયે, થાઓ ધીર સમર્થ.	૫૮
કુંવર ધીર કિમ શાઇયે, તું અમ પ્રાણ આધાર;	
તુમ વિણ કિમ રહેશું અમે, શૂનો એ સંસાર.	૫૯
આ સંસાર અસાર છે, મોહ મ ધરજો માત;	
ક્ષણ જાએ હવે લાખિણો, ^૧ શીઘ્ર સમ્મતિ દો તાત.	૬૦
માત પિતા કહે તાહરી, ^૨ પ્રીછવ ત્રણે નાર;	
કાજ સરે તે કર પછે, જો તસ હોય વિચાર.	૬૧
તે ત્રણેને કહે કુમર, સુણોજ સાચી વાત;	
સંયમ લેતાં મુજજને, રખે કરો ^૩ વ્યાધાત.	૬૨
આયુ છે હવે થોડું, આફં માહફં કાજ;	
દો આદેશ ઉતાવળો, તુમે ધર કરજો રાજ.	૬૩
મુણી વચન સહસા તદા, ધરણી હળેજ બાળ;	
કુમર કહે રે કામિની, કાં ઇમ કરો કંટાળ ? !	૬૪
પ્રેમ ઘણો જો દાખશે, તો નાખશે સંસાર;	
મરણથકી કિમ રાખશે, જુઓ વિચારી નાર.	૬૫
પરભવેં ધરમ ^૪ સખાઈયો, સાથી અવર ન કોય;	
તે આદરવા દો હવે, રૂદન કર્યે શું હોય.	૬૬
વાર અનંતિ પામિયા, ^૫ કૃત્રિમ સુખ સંસાર;	
પણ જિનધર્મ ન પામિયો, ત્રિહું જગનો આધાર.	૬૭
જો તુમ પાળો પ્રીતડી, ^૬ અવિહડ ઇણ અવતાર;	
તો ^૭ અંતરાય મ થાયશે, કરો સખાયત નાર.	૬૮
તુમ ત્રણે અતિ ચતુર છો, શું કહું વારંવાર;	

૧ પુરત. ૨ પૂછી જો-સમજવી જો. ૩ હરકત. ૪ મદદ કરનાર.
 ૫ બળાવડી. ૬ અખંડ-સાચી. ૭ હરકત-મના.

- હું બહુ ભવ ભગી ^૧ઓસડું, લેવા ઘો તતભાર. ૬૬
- પ્રીછી ત્રણે બાલિકા, બોલી એહવી વાણિ;
પિઉ તુમ સાથે પણ અમે, સંયમ લેશું બાણિ. ૭૦
- અતિ દોહિલું સંયમ અછે, તુમે સુકોમળ અંગ;
મંદિર મ્હાલો માનની, શ્રાવકધર્મ સુચંગ. ૭૧
- પ્રિય તુમ વિણ મંદિર કિશું, શું એ અંગ અસાર ?
સઘળે શૂનું નારીને, જો શિર નહીં ભરતાર ! ૭૨
- કુંવર કહે એકાંત તુમ, જો હોય સંયમ રાગ;
તો શુભ બણો તિમ કરો, હું સેવિશ ^૨ગુરૂ-પાગ. ૭૩
- સીશું ઇમ નિશ્ચય કરી, ભૂપ સમીપે જાય;
સકળ વાત સૂધી કહી, પ્રીછયું વિક્રમરાય. ૭૪
- સંયમ-ઉત્સવ કુમરનો, આપે રાય કરંત;
જિજ્ઞેષી નગરી મહી, ઇમ ^૩પડહો વાજંત. ૭૫
- કુંવર સાથ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુરૂ પાસ;
તેહનો ઉત્સવ હું કરું, તે નિમુણી ઉદ્દાસ. ૭૬
- રૂપચંદ્ર કુંવરતણો, દેખી અતિ વૈરાગ;
મહા પાંચ વ્યવહારિયા, કરે સંસારહ ત્યાગ. ૭૭
- જીવદયા ઘોષાવિયે, દીજે દાન અપાર;
શોભા નગર કરાવિયે, મારગ ^૪હાટ શ્રંગાર. ૭૮
- મુહુરત દિન મહોત્સવ ઘણો, મિલિયા લોક અનેક;
નિજ સમકિત નિરમળ કરે, દેખી કુંવર વિવેક. ૭૯
- સંયમ અર્થિ સહુ પ્રતે, ^૫નમણ કરાવી સાર;
વિવિધ વસ્ત્ર રચના કરી, પે'રાવી શ્રંગાર. ૮૦
- રતનજડિત નૃપ પાલખી, તિણે કુંવર બેસંત;
બેઈ લોક સંખ્યા વિના, ભવિક હૃદય વિકસંત. ૮૧

બેહુ પખે ચામર વીંઝતા, નૃપ ધરતા શિર છત્ર;	
ચાચકે જન સંતોષતા, વાગતા બહુ વાજિત્ર.	૮૨
ધનદત્તશાહ કુટુંબશું, સોમદેવશાહ સોય;	
નૃપકનોજ ગુણચંદ પ્રમુખ, સાથે છે સહુ કોય.	૮૩
બહુ ઉત્સવ કરતા સવે, પહોતા જ્યાં ગણધાર;	
ભોંય સુખાસન મહેલીઆં, મહેલ્યા સવિ શૃંગાર.	૮૪
રૂદન કરતાં તિણ સમે, માય તાય કહે ભાય;	
કુમર અમારો વલ્લહો, જીવથકી ગુરુરાય.	૮૫
તુમ વચને વૈરાગિયો, એ સંયમ હ્યે આજ;	
^૧ વેહરો ભિક્ષા પુત્રની, ^૨ સારો એહનાં કાજ.	૮૬
રાય પ્રમુખ સજ્જન સહુ, કહે એમ ઉત્સાહિ;	
રૂપચંદ એ કુંવર અમે, બહાલો જીવિત પ્રાહિ.	૮૭
સંયમ લે છે તુમ કન્હે, એહની કરજો સાર;	
કુંવર કર જોડી કહે, ઘો પ્રભુ સંયમભાર.	૮૮
તે પાંચે વ્યવહારિયા, સુંદરી ત્રણે સાથ;	
રૂપચંદ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુરુ હાથ.	૮૯
પંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરી, લીધો મુનિવર વેશ;	
સમકિત સહુ નિર્મળ કરે, સુગુરુ દિયે ઉપદેશ.	૯૦
ગુરુ વંદી મુનિવર નમી, સહુ નિજ થાનક ભાય;	
કરે પ્રશંસા કુંવરની, રૂપચંદ ઋષિરાય.	૯૧
સામાયિક આદે કરી, પલણે ^૪ અંગ અગ્યાર;	
^૫ ગુરુણી પાસે સાધવી, પાળે સંયમ ભાર.	૯૨

૧ પુત્ર અર્પણ કરિયે છિયે તેની ભિક્ષા અંગીકાર કરો. ૨ સફળ કરો. ૩ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ એઓનો સર્વવિરતિરૂપ ત્યાગ. ૪ આચારાંગ, સૂયગાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતા, ઉપાશકદશાંગ, અંતમકદશાંગ, અનુષ્ઠાનવાઈ, પ્રશ્નબ્યાકરણ અને વિપાકસૂત્ર એ ૧૧ અંગ છે. ૫ સાધવી.

(ચોપાઇ-૭૬.)

એક દિન સૂરિ દિયે ઉપદેશ, નિમુણે માળવદેશનરેશ;
 શ્રી શત્રુંજય તીરથતણો, મહિમા સુચરૂ ખોલે ઘણો. ૧
 દેવ નથી અરિહંત સમાન, મુક્તિ સમું પદ નથી પ્રધાન;
 શત્રુંજય સમ તીરથ નહીં, કદપ સમો કોઇ શ્રુત નહી. ૨
 શ્રી શત્રુંજય યાત્રા કરું, એહવો ધ્યાન જો આવે ખરું;
 તો ભવકોટિ સંચિત પાપ, સહસ પદ્યોપમ જાય સંતાપ. ૩
 યાત્રા કાળે^૧ અભિશ્રદ્ધ કરે, લક્ષ પદ્યોપમ પાતિક હરે;
 ઈશુ મારગ જો સાગર સંખ્ય, પ્રાણી પાતિક હરે અસંખ્ય. ૪
 દીઠે વિમલાચળ જિનદેવ, કુગતિ દોય છેદી તિણ ખેવ;
 પૂજા સ્નાત્ર કરે જિનરાય, દુષ્કૃત સહસ્ર સાગર જાય. ૫
 ધૂપાદિક ઊખેવે જોય, લહે ઉપવાસ પંદર રૂણ સોય;
^૨ઓગાહે મનશુદ્ધે કપૂર, પામે માસખમણ પુણ્યપૂર. ૬

(અનુબંધ-૭૬.)

“ અષ્ટષાષ્ટિષુ તીર્થેષુ, યાત્રાયાં યત્ફલં ભવેત્;
 શત્રુંજયાદિનાથસ્ય, સ્મરણે તત્ફલં ભવેત્.
 દૃષ્ટ્વા શત્રુંજયં તીર્થં, દૃષ્ટ્વા રૈવતકાચલમ્;
 સ્નાત્વા ગજપદેકુંદે, પુનર્જન્મ ન વિચિતે. ” (પુરાણોક્ત)
 શ્રી શત્રુંજયતીરથ વડું, નથી અવર કો જગ પડ (૨) વડું;
 અતિ મહિમા નૃપ વિક્રમ સુણી, મેળે સંઘસુ યાત્રા ઘણી. ૭
 વડારાય અવની આધાર, અછે ચોદ સેના નહીં પાર;
 તે સવિ સાથ^૩ સંભળ કરે, દેશ વિદેશ વાત વિરતરે. ૮
 સત્તર લાખ મહા ગુણવાંત, સુશ્રાવક મિલિયા માહંત;
 પુત્ર કલત્ર સકળ પરિવાર, સાથે અવર ન લાલો પાર. ૯

૧ કોઇ પણ પ્રકારનો દંડ સંકલ્પ કરવો, આધા-નિશ્ચય કરવો.

૨ ઉતારે, આરતિ કરે. ૩ તૈયારી.

આવે સિદ્ધસેન સૂરિંદ, સહસ્ર પાંચ મિલિયાજ સુષ્ટિંદ;
 સાધુ સાધવી ગણ સંયુક્ત, આબ્યા સાધુ પ્રસાદે ચુક્ત. ૧૦
 શ્રી ગુરુ સિદ્ધસેન ગણધાર, શુભ મુહૂરત જોઈ સુવિચાર;
 'ભાળે' શ્રી વિક્રમ ભૂપાળ, ધરે સંઘપતિ તિલક વિશાળ. ૧૧
 શુભ મુહૂરતે નાખ્યો શિર 'વાસ, રાયતણે મન અતિ ઉલ્લાસ;
 દેવાલય પૂજા જિનતણી, સંઘ ભક્તિ કીધી અતિઘણી. ૧૨
 મંગળ પાઠકને છે દાન, અગણોત્તરસેં સંઘપતિ માન;
 દેવાલય મહોત્સવ નહીં પાર, કરે પ્રતિષ્ઠા સહિ ગુરુ સાર. ૧૩
 સેજવાળાં કોડિ દશ લાખ, ઊપર નવ સરસ તે લાખ;
 ચાડે 'તુરંગમ લાખ અઢાર, ચાલ્યો સંઘ અપારાવાર. ૧૪
 બહોતર સરસ ભટ્ટા ગજ સોય, સંખ્યા મુખ્ય ન બાણે કોય;
 સંઘ સકળ સવિ મેળી કરી, ચાલ્યો વિક્રમ ઉલ્લટ ધરી. ૧૫
 મારગ સંઘ 'સુશ્રુષા ઘણી, કરતો પુણ્યકાજ પુર ઘણી;
 મહા સુપુણ્ય કરતો નરરાજ, થોડે દિન ભેટયો 'ગિરિરાજ. ૧૬
 મુગતાકળ સોવનનાં ફૂલ, ગિરિ વધાબ્યો અતિ બહુ મૂલ;
 અતિ આણુંદ ધરી મનમાંહિં, ઋષભદેવ ભેટયા ઉત્સાહિં. ૧૭
 દેખી હરખે અંદયકોર, ઘનગર્ભરવેં હરખે મોર;
 તિમ દેખી શ્રીઆદિજિણુંદ, સંઘ સકળ પામ્યો આણુંદ. ૧૮
 સ્નાત્ર મહોત્સવ ન લહુ પાર, સત્તર ભેદ પૂજા સુવિચાર;
 નાટિક ગીત ઉગટી માળ, ભરે પુણ્ય-ભંડાર વિશાળ. ૧૯
 મહાધ્વજા જિનમંદિર સાર, વિક્રમ નરપતિ દેધ સુવિચાર;
 શ્રીસંઘપૂજા ભગતિ સાહમી, 'વિધિ સાચવે સકળ પય નમી ૨૦
 શ્રી સિદ્ધસેનસૂરીન્ધરતણા, ઉપદેશે ઉલ્લાસે ઘણા;
 વિક્રમરાય જગેં જસ લિયો, વર ઉદ્ધાર વિમળગિરિ કિયો. ૨૧

૧ કપાળમાં. ૨ વાસકેપ. ૩ થોડા. ૪ સેવા આકરી. ૫ સિદ્ધા-
 ચળછ. ૬ સ્વધર્મિની.

- રાજ્યે ચંદ્ર સૂરજ જિહાં નામ, રૂપચંદ્ર મુનિવરનો નામ;
કરી ભાવ પૂજા વંદના, માગે જિનવર પયસેવના. ૨૨
- લહી નિજ આયુનું બંધાણ, લેઇ સુચુર આદેશ સુબાણ;
અણસણતણા કરે ઉચાર, 'ચારે આહારતણા પરિહાર. ૨૩
- કરે મહોત્સવ રાજા ઘણો, નીજામે સદ્ગુરૂ આપણો;
રૂપચંદ્ર મુનિવર મન શુદ્ધે, પાપ સકળ પરિહરે 'ત્રિવિધે'. ૨૪
- ૧૭એ કાયના જે જગજીવ, તેહને કર્યા સંતાપ અતીવ;
પૃથ્વી કાય બણાવી ઘણી, અનુમોદના કરી તસતણી. ૨૫
- જાણુ અજાણુપણે કેા જુઓ, તિણે મુજ કર્મબંધ જે હુઓ;
શ્રી અરિહંત સામે જાણુજો, તે મુજ મિચ્છાદુષ્કર હજો. ૨૬
- કરી અપકાયતણી વિરાધના, કરણી કરાવણુ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત સામે જાણુજો, તે મુજ મિચ્છાદુષ્કર હજો. ૨૭
- તિમ વળી અગ્નિકાય વિરાધના, કરણુ કરાવણુ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત— ૨૮
- વીજ્યા વાયુ વીજળ્યા જેહ, અનુમોદી કર્મ બાંધ્યા તેહ;
શ્રી અરિહંત— ૨૯
- છેલો છેદાંચો વણુસઈ કાય, અનુમોદે કર્મ બંધન થાય;
શ્રી અરિહંત— ૩૦
- ૪બિ-તિ-ચોરેંદી વિકલેંદ્રી પ્રાણ, દુદ્યા જે પણુ જાણુ અજાણુ;
શ્રી અરિહંત— ૩૧
- પંચેંદ્રી સન્નિ અસન્નિયા, જાણુ અજાણુપણે દુહંબ્યા;
શ્રી અરિહંત— ૩૨

૧ અસન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ. ૨ મનથી, વચનથી અને કાયાથી. ૩ પૃથ્વી કાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય. ૪ બે, ત્રણ, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા વિકલેન્દ્રિય જીવો.

^૧સૂક્ષ્મ ^૨બાહર જીવહ બાણ, ^૩પર્યાપ્તિ અપર્યાપ્તિ બાણ;
 ચૌરાશી લખયોનિ મહંત, ^૪રૂપો જીવ તિહાં વાર અનંત. ૩૩
 આણે ભવે એનેરે ભવે, હુહબ્યા જીવ લેહ નવ નવે;
 શ્રી અરિહંત— ૩૪
 મૃષા વચન બોલ્યા વળિ મિળી, બોલાવ્યાં અનુમોદાં વળી;
 શ્રી અરિહંત— ૩૫
 લિયાં અદત્ત લિવરાવ્યાં જિકે, અનુમોદી કર્મ બાંધ્યા તિકે;
 શ્રી અરિહંત— ૩૬
 સેવાવ્યાં સેવ્યાં અપ્રદા, અનુમોદી બાંધ્યાં બહુ કર્મ;
 શ્રી અરિહંત— ૩૭
 મેલ્યાં મૂર્છા પરિગ્રહ પાપ, મેલાવ્યાં અનુમોદાં આપ;
 શ્રી અરિહંત— ૩૮
 નિશિભોજન કીધાં કશવિયાં, મહાપાતિક જે અનુમોદિયાં;
 શ્રી અરિહંત— ૩૯
 ઇલીપરે પંચ મહાવત ધરી, વિરાધના જિકે મેં કરી;
 શ્રી અરિહંત— ૪૦
 પ્રાણિપાત ^૧અલીક ^૨વચન, ચૌરી મૈથુન મૂર્છાધન;
 ક્રોધ માન માયા ને લોભ, રાગ દ્વેષ પાપધર થોભ. ૪૧
 કલહ કઠોરજ અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્યતા પાપ અસમાન;
 રતિ-અરતિ ને પરિપરિવાદ, માયામૃષાવાદ સવિવાદ. ૪૨
 મિથ્યાદર્શન શલ્યજ નામ, એ અઢાર પાપાતિકનાં ઠામ;

૧ જેણે સૂક્ષ્મનામ કર્મ બાંધ્યું હોય તે. ૨ જેણે બાહરનામ કર્મ બાંધ્યું હોય તે. ૩ આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, આસોઆસ, ભાષા અને મન આ છ પર્યાપ્તિ પૈકી જેને જેટલી શાસ્ત્રોમાં કથી છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિયોવડે યુક્ત હોય છે તો તે પર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે અન્યથા અપર્યાપ્તિ બાણવો. ૪ બુદ્ધ. ૫ અઢારે પાપરચાનક છે.

જે મેં સેવાબ્યાં સેવિયાં, કુકર્મ અનુમોદી બાંધિયાં. ૪૩
તે મન વચન કાયાએ કરી, નિંદું પાપ ધ્યાન શુભ ધરી;
શ્રી અરિહંત— ૪૪

જિનવર આણુ આરાધી જેહ, સુકૃત સકળ સંભારૂં તેહ;
તે મુજ અનુમોદના ભાવજો, ભવ ભવ સોઈ ઉદય આવજો. ૪૫
સદા શરણુ મુજ શ્રીઅરિહંત, સિદ્ધશરણુ મુજ શ્રી ભગવંત;
સૂધા સાધુશરણુ આદરૂં, શ્રીજિનધર્મશરણુ શુભ કરૂં. ૪૬
શરણુ ચાર એ સુખદાતાર, મુજ ભવ ભવ હોજો સુવિચાર;
હોજો ^૧પંચ પરમેષ્ઠિ સાર, ઇહભવે પરભવે મુજ આધાર. ૪૭
સર્વ જીવ સંસાર મગ્ગર, ભ્રમણુ કરે છે કર્મવિકાર;
તે સવિ માહરે ^૨ખંધુ સમાન, ^૩છેહ લગી રેહજે સાવધાન. ૪૮
ઇણુ પરે સાત દિવસ મન શુદ્ધે, સંલેખણા પાળી મન ખુદ્ધે;
આજિખું સંપૂરણુ કરી, શુભ ધ્યાને પામ્યા સ્વર્પુરી. ૪૯
લહેશે મુક્તિ થોડા ભવમાંહિ, એહવા તુલ્ય સંસારી પ્રાહિ;
વિક્રમરાય શોક નવિ ધરે, મુનિનિર્વાણુ મહોત્સવ કરે. ૫૦
પછે સુગુરૂ સંઘ સહ રાય, વિક્રમ શ્રી ગિરનારે જાય;
શ્રી યદુવંશરત્ન જિન દેવ, કીધી નેમિજિનેશ્વર સેવ. ૫૧
પૂજા ભક્તિ ધ્વજારોપણા, તિહાં પણુ કરે મહોત્સવ ઘણા;
વળતા સંઘ સહિત રાજાન, પહોતા નિજ નગરીએ પ્રધાન. ૫૨
પ્રગટ પ્રતાપે પાળે રાજ, અહનિશિ કરે ધર્મનાં કાજ;
કરિ ઉદ્યોત સકળ જિનધર્મ, શ્રી વિક્રમ પામે સુર શર્મ. ૫૩
તે ત્રણે સાધવી સુબાણુ. આરાધી ગુરૂ ગુરૂણીઆણુ;
શ્રી જિનધર્મ શુદ્ધ સદ્ગી, સંયમ પાળી સુગતિ લહી. ૫૪
(વસ્તુ છંદ.)

સૂરી સિદ્ધસેન સૂરી સિદ્ધસેન સંઘ આદેશે,
ગત તીરથ વાળિઓ જિન ધર્મ ઉદ્યોત કીધો,

૧ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. ૨ ભાઈ. ૩ મરણુલગી.

(૧૬૮)

રૂપચંદ્રકુંવરસાસ.

વિક્રમ સમક્રિત શિર ક્રિયો, સભા મધ્ય ઉપદેશ કીધો;

રૂપચંદ્ર કુંવર સુણી વૈરાગે લેઈ દીખ;

સંયમ પાળી સુર થયા, આરાધી ગુરૂ શીખ. ૧

(ચોપાઈ છંદ-અન્ય પ્રસારિત.)

ધમ જે રૂપચંદ્ર મુનિપરે, ભોગાદિક વિલસી પરિહરે;

સાધે સોઈ કાજ આપણું, ઇહભવે પરભવે સુખ લહે ઘણું. ૧

રૂપચંદ્રનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અંગે આણી ઉલ્લાસ;

કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સંવત્સર કીધો સોય. ૨

શ્રી જિનવર-શાસન સુવિવેક, હૂવા અભિનવ ગચ્છ અનેક;

ચંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર. ૩

તે શ્રી ચંદ્રગચ્છ શિષ્યગાર, શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ ઉદાર;

ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દિગ પટ સય સાત. ૪

થાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરૂ ભુવનચંદ્ર અભિરામ;

સૂરીશ્વર ગિરૂવા ગચ્છપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર યતિ. ૫

દેવભદ્ર ગુરૂ ગણિ અવતંશ, વીર-વચન-માનસ-સરહંસ;

સંવત બાર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ. ૬

શ્રીગુરૂદેવભદ્ર ગણિ રાય, જવજીવ આંખિલ નિર્મોય;

વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી થાપના. ૭

તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્રસૂરીશ;

જેહથી વૃદ્ધતપાગચ્છ નામ, પ્રગટ્યો પુણ્ય પ્રબળ અભિરામ.

તાસ પાટે ગિરૂઆ ગચ્છપતિ, શ્રી ક્ષેમકીર્તિસૂરીશ્વર યતિ;

બૃહત્કલ્પ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ્ર બેતાલિશ માન. ૮

પરવાદીગજબેદનસિંહ, ગચ્છનાયક ગુરૂ અકળ અખીહ;

તસ અનુક્રમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦

રત્નાકર ગચ્છ એહનું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટ્યો ઉદામ;

તસ અનુક્રમે જયતિલકસૂરીહ, તસ પરતખ હુઆ ધરણિંહ. ૧૧

તાસ પટે' જિમ ગોતમસ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહસૂરિ સુખનામ;
 જિજ્ઞે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પણ્ણમાન્થો અહમહશાહ. ૧૨
 તાસ પાટે' ઉદયાચળ ભાણ, શ્રી ઉદયવલ્લભસૂરીશ્વર ભાણ;
 તસપદ્મલંકરણ સુષિંદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનલિષ્ટંદ. ૧૩
 પદ્મ પ્રભાવિક આણ્ણંદપૂરે, વંદુ' શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ;
 તાસ પાટ દીપક દિનરાજ, ગુરૂ શ્રી લલિતસાગર ગુરૂરાજ. ૧૪
 તાસ પાટોદોતક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગોતમ અવતાર;
 શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણધાર, જસ નામે નિત નિત જ્યકાર. ૧૫
 તાસ શિષ્ય તસ પાટ પ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણ નિધાન;
 સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળ સૂરિ વંદુ નિશિ દીસ. ૧૬
 ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીંદ, તાસ પાટે ગુરૂ તેજ સુષિંદ;
 દેવરત્નસૂરીશ્વર રાય, વિજયમાન વંદુ' નિત પાય. ૧૭
 શ્રીધનરત્નસૂરીશ્વરશિષ્ય, અંગે ગુણ સોહે નિશિદીશ; ૧૮
 વિજયવંત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહચડાવણહાર;
 મુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરૂતણા, માણિક્યરત્ન વિબુધ ગુણ ઘણા.
 ગુરૂશ્રી ભાનુમેરૂ ખુધરાય, તસ પદપંકજમધુકર પ્રાય;
 લઘુ વિનયી નયસુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ ચડયો પરમાણિ. ૨૦
 મુનિ શંકરલૈચન રસમાન, લેજે ઈંદુ (૧૬૩૭) જે સાવધાન;
 એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશિર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
 શુદ્ધિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર;
 વિજય સુદર્ત વૃદ્ધિ યોગ લહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂરણ થયો. ૨૨
 વીળપુર વર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર;
 હું મૂરખ માનવી અભાણ, જે બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩
 જે જગ વિબુધ સંત કવિપતિ, કર જોડી તસ કહું વીનતિ;
 અસદ્ વચન જે બોલ્યો અહીં, તે તમે સૂધો કરજો સહી. ૨૪

(૧૭૦)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

કેતો ચરિત્ર માંહેલો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વખુદે કરી;
કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઝોણું ખામું સહી ! ૨૫
વીતરાગના વચન વિરૂદ્ધ, જે મેં કાંઈ કહ્યું અશુદ્ધ;
જિનવર સંઘ સામે જાણ્યો, તે મુજ મિથ્યાદુષ્ટ હજો ! ૨૬
પ્રથમ (શૃંગાર) રસ થાપિયો, છેડો (શાંતરસે) વ્યાપિયો;
બોલ્યા આર પદારથ કામ, શ્રવણ સુધારસ રાસ સુનામ. ૨૭
એ ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાધે વરખુદ્ધિ;
એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણુંદ. ૨૮
એ સુણતાં સવિ આરતિ ટળે, એ સુણતાં મનવંછિત મિળે,
આવે હર્ષતણા કલ્હોલ, એ સુણતાં મંગળ રંગ રોળ. ૨૯
એકમના આણી ઉલ્હાસ, નયસુંદર જાણી એ રાસ;
જે નરનારી ભણે સાંભળે, તે ઘર નિશ્ચેઅડ્ડળાં ફળે. ૩૦

ઈતિશ્રી રૂપચંદ્રરાસે શ્રવણસુધારસનામ્નિ પદ્ અંડ મનોહર
પ્રગટ પ્રખંધે શ્રી મિદ્ધસેનસુરિણા ગતતીર્થવાલનં શ્રી જિનધર્મેષિત
કરણું શ્રી વિક્રમનૃપસ્ય જિનધર્મે સ્થિરકરણું શ્રી સમ્યક્ત્વસ્થાપનો
પરિબિંબયનૃપકથાનકં કથનં શ્રી વિક્રમનૃપસ્ય સુશ્રાવકકરણું તદા
રૂપચંદ્રસ્ય પ્રતિબોધદાપનં રૂપચંદ્રેણ સંયમ અહણું શ્રી વિક્રમાદિત્યેન
શ્રી શત્રુઞ્ચ તીર્થોદ્ધાર કરણું શ્રી રૂપચંદ્ર મુને સ્વર્ગગમનાદિ વર્ણુનો
નામ પદ્ અંડ સમાપ્તઃ

ઈતિ.

વાચક શ્રીનયસુન્દર વિરચિત—

નળદમયન્તીરાસ.

નમસ્કારરૂપ મંગલારંભ.

(ઢાળ ૧ લી-રાગિણી રામગિરી.)

૧આતમબુદ્ધિ ધરી મન સાથેરે, વિશ્વ સંભાળ્યું ત્રિભુવનનાથેરે;
પૂરવજન્મમે પારેવો રાખ્યોરે, સો સ્વામીએ દયાધર્મ દાખ્યોરે. ૧

(ઢાળ ત્રૂટક.)

દાખ્યોરે દયાધર્મ ૨દુઃખ વિમોચક, સકળ જનસુખકાર;
સો સોળમો તીર્થેસરૂ, હું નચું વારંવાર. ૨
અચિરા ૩ઉયરે અવતરી, જિણું કર્યો હિત ૪એકાંતિ;
જગમાંહે ૫અહિત સમાવિયું, ૬તિણું નામ પામ્યા શાંતિ! ૭ ૩.

૧ આત્મવત્ સર્વ મૂલેષુ-હું હું તેવાજ બીજા બધા જીવા-
ત્મા છે એમ જાણીને વિશ્વની સંભાળ લીધી. તર્ક રૂપે એમ પણ
અર્થ થઇ શકે છે કે મેંધ વિશ્વનું જીવન હોવાથી મેંધરૂપ રાજાએ
પોતાની વાસ્તવિક પાળકબુદ્ધિ મન સાથે ધરી વિશ્વ (વિશ્વસેન રાજાની)
સંભાળ લઇ ચિંતા દૂર કરી. તેમજ ત્રીજા જન્મમાં પ્રાણ સાટે કબૂ-
તરને બચાવી દયાનું ખરૂં રહસ્ય દર્શાવ્યું હતું તે સ્વામિયે અહિંયાં
પણ દયા ધર્મ દર્શાવ્યો. ૨ દુઃખ દૂર કરનાર. ૩ ઉદરે-કુંખે. ૪
નિઃસ્વાર્થે અચળહિત સાચવ્યું. ૫ મરડીથી થતું મરણ અહિત. ૬
સંવત ૧૬૬૪ માં વાચક શ્રીમેધરાજે પણ નળદમયન્તી રાસ રચ્યો
છે, જે ત્રીજા મૌકિતકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. તેની અંદર
પણ શાંતિનાથનીજ સ્તવનારૂપ મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે,
કારણ કે દમયન્તીએ શ્રીશાંતિના ધ્યાનથી ગયેલું સુખ પ્રાપ્ત કર્યું હતું
જેથી બંને કવિયોએ પણ તેમનુંજ મંગળ સ્તવ્યું છે. ૭ “માય ઉઅર
આવી કરી, દેશમાં નિવારિ મારિ; શાંતિ થઇ સહુ લોકને, શાંતિ નામ
દિયો સારિ. ૨.” ઐ. ૩. પાનું ૩૭૪. શ્રીજિનહર્ષજી; હરિખળ રાસે.

૧વિશ્વસેનરાય પ્રતે કિયો, જિણે નામ સાચો અર્થ;
 આધાર બે ૨પરિ જગતણો, સવિ કાજ કરણુ સમર્થ. ૪
 ચક્રવર્તી પુહુવિયે પાંચમે, મન રમ્યો તેહને પાય;
 સો સ્વામી નામ સંભારતાં, સવિ ૩હુરિત દૂર પળાય. ૫
 આગેરે જિણે પ્રભુ પૂજિયા, ધૂજિયા તેહથી પાપ;
 આરાધતાં અરિહંતને, સવિ ટળ્યા મનસંતાપ. ૬
 ૪મહાસતી દમયન્તી હવી, તિણે લક્ષ્યા શ્રીભગવાન;
 વનમાંહિ વેલાઉલ થયો, જળ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન. ૭
 વનમાંહિ એકલડી પડી, ૫સા ચઢી દુર્ગર્જન હાથે;
 પાતક ટળ્યાં ૬સાજન મિળ્યાં, જળ કૃપા કરી જગનાથે. ૮
 કુણુ હવી દમયન્તી સતી, નળરાય જેહનો ૭કંત;
 રાજિયો ભારત અર્દ્ધનો, મહીમાંહિ યથ મહંત. ૯

૧ પૂર્વના આગલા ભવમાં શ્રીશાંતિનો જીવ મેધરથ નામા રાજ
 હતો, તેથી આવી ઉક્તિ લગાવી છે કે—જ્યારે મેધરથ રાજાએ
 મેધનો સ્વભાવ વિચારી વિશ્વની સંભાળ લીધી ત્યારે વિશ્વસેનરાયે
 પણ પોતાના નામને સાચો કરી બતાવ્યો. એટલે કે વિશ્વરૂપ સેના
 (લશ્કર)ના રાજાનો એજ ધર્મ છે કે રાજ્યભરમાં શાંતિને જન્મ
 આપી અશાંતિનો અંત આણુવો. તે વિશ્વસેન રાજાએ શાંતિને જન્મ
 અપાવી સ્વરાજ્યમાં ફેલાયલી અશાંતિ (મરડી) નો અંત આણ્યો.
 “શાંતિ કીધી ગર્ભ હુતે, અભિનવો જગ સુરતર;” મૌ. ૩ પાનું ૩૧૦
 મેધરાજકૃત નળદમયન્તી રાસે. ૨ આ લોક અને પરલોક. ૩ પાપ.
 ૪ સરખાવો—“સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુઈ, દેવી દવ-
 દંતી તણીરે આપદા દૂરે ગઇ.” મૌ. ૩. પાનું ૩૧૦. મેધ૦ નળરાસે.
 ૫ દમયન્તી નહારા જનોના ફંદમાં ફસાઇ પડી ત્યારે જગનાથની
 કૃપાથી, ૬ ઉત્તમ જનો મળ્યાં. ૭ પતિ-ધણી.

- ૧ મુર લોકે ઈંદ્રે વખાણ્યો, પાતાળે ૨ પન્નગરાજે;
પરિહરિ પ્રેમ પ્રિયા તણે, થયો દૂત ૩ દેવહ કાજે. ૧૦
- સહી સત્યસંગર એહવો, જગમાંહિ અવર ન કોઈ;
સિત છત્ર કીરતિ મંડળે, ઝગમગે જેહની જોઈ. ૧૧
- જેહનીરે કીરતિ કામિની, ૪ કવિ મુખ કરી આવાસ;
જેલે નિરંતર તિહાં રહી, નવનવા રંગવિલાસ. ૧૨
- ૫ ભારતી લખ્ય પ્રસાદ બુધ, ૬ શ્રીહરપ સરિખો જેહ;
કવિતારે કીરતિ જેહની, નવ તૃપ્તિ પામ્યા તેહ. ૧૩
- માણિકસૂર મહાયતિ, તિણે કર્યો નળાયન ગ્રંથ;
૭ નવરસપયોધિ વિલોવવા, કરે થયો જો સુરમંથ. ૧૪
- સ્વસમય ને પરસમયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર;
શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉદ્દાસ થાય અપાર. ૧૫
- અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડશું સંબંધ;
મન રંગ એહવો જાપનો, જોલશું પુણ્ય પ્રબંધ, ૧૬
- કિહાં સતી પુણ્યસલોક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;

૧ ઇંદ્રલોક-દેવલોકમાં. ૨ નાગેંદ્ર. ૩ વચનનો બાંધ્યો નળરાય પોતાની પ્રાણાધિક બારી પત્નિનો પ્રેમ ત્યજી દઇને ઈંદ્ર-વરુણ-યમ અને અગ્નિ એ ચાર દેવોની સાથે દમયંતી વરે એવી સરચોટ ગોષ્ઠિ-મસલત ચલાવવા પોતે દૂતરૂપ થઇ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો. ૪ જે નળ રાજની કીર્તિરૂપી સ્ત્રીએ કવિના મુખરૂપ ધરમાં નિવાસ કરી નવનવા રંગ વિલાસ નિરંતર ખેલતી હતી. અર્થાત્ જેની કીર્તિ કવિયો ગાયાજ કરતા હતા. ૫ શારદાથી પ્રાપ્ત થયેલ વિદ્યારૂપ પ્રસાદ બળવડે. ૬ નૈષધકાવ્ય કરનાર શ્રીહર્ય. ૭ નવરસરૂપી દરિયાનું મંથન કરવા માટે મંદરાચળરૂપ રવૈયો બની પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

- ૧ ઉતકીર્ણ મુક્તાક્ષણ વિષે, શુભતણી પરે હું ગતિ. ૧૭
 કહો મંદ કિમ કવિ યશ લહે, કિમ ચડે પર્વતે પંચુ;
 ૨ તુલણાએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ સરીપું કંચુ. ૧૮
 નિજ બુદ્ધિ સાડે ખોલતાં, હસતા રખે કવિ સોય;
 ૩ પંખિયા નિજ ભાષા વહે, તસ કરે વારણ કોય ? ૧૯
 અનુક્રમે નલાયન અનુસરી, ભાખશું નળ-અધિકાર;
 ૪ તિહાં સુગુર ને શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરજો સાર. ૨૦
 શારદા વરદા વીનતી, મુજ સફળ કરજો માત;
 ૫ વિષુ-વિધ્ન એ પૂરણ હજો, નળરાયનો અવદાત. ૨૧
 દિશિ ઉદ્દીચીપતિ નાયકો, અલકાપુરિપતિ જોહ,
 ૬ પૂર્વાવતારી નલ નૃપો, સુર ધનદ નામે તેહ. ૨૨
 સલોક પતિ સમકિત ધરો, સારજો કવિ મન કાજ;
 ૭ જિમિ પુણ્યસિલોગ પવિત્ર એ, ગામશું નળ મહારાજ. ૨૩
 (લળ બીજી-દેશી ચોપાઈ.)
 ૮ ઇય એક નલ નૃપ કીર્તન, સુણતાં ગણતાં વાધે ધનન;
 ૯ દૂર હોય કલિકાળ કલંક, વશ થાયે અરિ જે હુએ વંક. ૧
 (કથારંભ).
 ૧૦ આ અવસર્પિષણી ચઉથે આરિ, ધરમ શાંતિ જિનવર અંતરિ;
 ૧૧ જખૂદ્ધીપ ભરત અહિકાણ, આર્યાવર્ત દેશ મંડાણ. ૨

૧ વિષેલા મોતીની અંદર દોરાના સરખી મારી મતિ છે એટલે કે કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો એમાં કંઈ નવાઈ જેવું કયું નથી. અર્થાત્ નલાયન ગ્રંથના આધારથી આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે એથી કંઈ નવીન ચમત્કૃતિ ભરી રચના ગણાય નહીં. એમ કવિ પોતાની લક્ષુતા દર્શાવે છે. ૨ ખરોખરી. ૩ ઉત્તમ ડાંગર અને કાંગ, એ બે સમાન કેમ થઈ શકે ? ૪ મના કોણ કરે ! ૫ સરસ્વતી દેવી. ૬ ઉત્તર દિશાનો ધણી. ૭ કુબેર બંડારી. ૮ શ્રી મેધરાજે નળના પાંચ પૂર્વભવોથી શરૂઆત કરેલી છે, જ્યારે અહીં નળરાજના ભવથીજ વર્ણન આરંભાયું છે. ૯ પંદરમા શ્રીધર્મ અને સોળમાં શ્રીશાંતિ એ બેની વચ્ચેના સમયે.

નિષેધનચર ^૧અવનિ ઉરહાર, ^૨અમરાવતીતથે અનુસાર;
 ગઢ મઢ મંદિર પોળ ^૩પગાર, ચૌરાશી ચહુટાં મનોહાર. ૩
 વાબ્ય સરોવર કૂપ રસાળ, વિમળ વિકસ્વર કમળ ^૪મરાળ;
 વિવિધ વૃક્ષ વન અંડ વિશાળ, ^૫પુણિત ક્લિત સદા સમકાળ. ૪
 પ્રભાળ તિહાં નિષેધ નરિંદ, પૂરણ પ્રળળ પ્રતાપ મરિંદ;
^૬વીરસેના જસ સેવા કરે, વીરસેન નામાંતર ધરે. ૫
 દશ સહસ્ર રાણી તસ તણે, રૂપે ^૭અમર સુંદરી અવગણે;
 પટરાણી બહુ ગુણસુંદરી, જસ ધડિ રાણી ગુણસુંદરી. ૬
 તસ કુળ રત્નાકર ચંદ્રમા, જસ શેલે શુભ સર્વોપમા;
 વૈરી વન અનલોગતસળો, નિર્મળ ગુણનામે નૃપ નળો. ૭
 ઋષભદેવવંશી વડવીર, વીરસેન નળ નરપતિ ધીર;
 ઇચ્છું રાજ રાજેશ્વર નળો, જગતિ માંહિ હુસ્તે નહિ હવો. ૮
 જે નળ નૃપને કરતાં રાજ, વનચર વિકટ ન લોપે લાજ;
 પ્રભ ન જાણે આપદ કિસી, ધર્મ અર્થ સાધે હુલ્લી. ૯
 ષોડશવર્ષતણું વયમાન, તવ તસ રૂપ હવો અસમાન;
 દેખી સુર જો ધરે સનેહ, તો માનવનો શું સંદેહ. ૧૦
 પુણ્ય પ્રમાણે નળ નૃપ તણે, વરતે પ્રભ મનોરથ ઘણે;
 તે તે સકળ ક્રમે ભતિ આશ, ^{૧૧}પ્રાય ન દીસે કોઈ નિરાશ. ૧૧

૧ સ્ત્રીના ઉર ઉપર શોભતા હારની પેઠે પૃથિવી રૂપી સ્ત્રીની છાતી ઉપર શોભાયમાન. ૨ દેવપુરી જેવી. ૩ કોટ. ૪ હંસ. ૫ દરેક ઋતુઓની અંદર ફૂલેલાં ફળેલાં વન-વૃક્ષો ધટાયુક્ત રહે છે. અર્થાત્ દરેક ઋતુમાં ફળનારા વૃક્ષોથી શોભાયમાન. ૬ સરવીરતાવાળા લશ્કરી કોકો. ૭ દેવાંગનાને પણ સરભાવે તેવી. ૮ તેણીના કુખ રૂપી રત્નાકરમાંથી પ્રકટ થનાર ચંદ્રમા સરખો છતાં વૈરીઓના વનને આળવા અગ્નિ જેવો જ્વાળામયમાન, અને સર્વ સુંદર ઉપમા યુક્ત. ૯ ઘણું કરીને, મોટે ભાગે.

લહે કૃષી મન માંગ્યા મેહ, અન્યો અન્ય ન ભાળે નેહ;
 પરાભવે નહીં એકો ઇતિ, કો જિનધર્મ ન લોપે નીતિ. ૧૨
 વસુધાક્ષેત્ર સરસ દે અન્ન, ખાણુ સવે બહુ મૂલ્ય રતન;
 ૧ આગર હેમરજત બહુ ભાતિ, મહાવનિકરિણી ૨ કલલ સુભતિ. ૧૩
 ૩ મહિષી ઘેનુ ગરે બહુ ૪ ખીર, નદી કદી ન વિખૂટે નીર;
 વૃક્ષ સદા ફળે અંગણિ બારિ, પ્રાય નહીં ૫ મૃતવત્સનારિ. ૧૪
 કનક ૬ વિષેદન અવસરિ તિલિ, ૭ બંધન સિર વર વનિતાવેલિ;
 ૮ દંડ ધ્વજાએ છત્રે જોય, ૯ કર સંગ્રહણુ વિવાહે' હોય. ૧૫
 કુચ કચિ ૧૦ કંઠન શામલતાપણુ, ૧૧ વક અપલ ભૂલોચન ભણુ;
 ૧૨ છિદ્રવિલોકન હારે સુણુ, ૧૩ મારિશબ્દ તે ૧૪ સારિભણુ. ૧૬
 ૧૫ બદ્ધમુષિતા ખડગે ખરી, ૧૬ રનેહ હાનિ તે દીપે' કરી;
 ૧૭ જડતા તે જલમાંહે રહી, ૧૮ મુખમુદ્રા તે કમળે કહી. ૧૭
 દોષ ન કો નળા નરપતિ રાજે, પ્રભ ૧૯ લોભિણી પુણ્યહ કાજે;
 જો રાજ પોતે પુન્યવંત, તો તસ પ્રભ સદા હુએ સંત. ૧૮

૧ ખાણુ, અગર. ૨ હાથણીનાં અગ્યાં. ૩ ભેંસ, ગાય. ૪ દૂધ. ૫ જોણીનાં બાળક જીવતાં ન હોય તેણીને મૃતવત્સા સ્ત્રી કહે છે. ૬ છેદવાપણું સોનામાં. ૭ બંધન માથાના અખોડામાં. ૮ દંડ ધજા કે છત્રમાં. ૯ હસ્ત બંધન પરણવા વખતે. ૧૦ કંઠિનતા અને કાળાશ કુચમંડળમાં. ૧૧ અપળતા નેત્રમાં અને વાંકાશ બ્રમરોમાં. ૧૨ છિદ્ર જોવાનું હારમાં. ૧૩-૧૪ માર શબ્દ સોગદાં બાજીની રમતમાં. ૧૫ બંધાઇ ગયેલી મુંડી તરવારની મુંડ પકડવાના કામમાં. ૧૬ રનેહ - સ્નિગ્ધ (તેલ)ની અછત દીવાના કોડિયામાં. ૧૭ જડપણું જળ-પાણીમાં, અને ૧૮ મુખનું બિડાવું (મુંગે મ્હોડે રહેવું) કમળમાંજ નજરે પડતું હતું, એવો દોષરહિત રાજ્યકારોબાર હતો. આવાજ જૂદા જૂદા ભાવો 'અભયકુમાર ચરિત્ર' અને 'કાદંબરીમાં' પણ જોવામાં આવે છે. ૧૯ પુણ્યના કામોમાંજ લોભિયણ હતી, કોઇનું ઝોળવી કે પડાવી લેવામાં નહિ.

નળરાબનો દેખી દાન, ^૧અર્થે ઇશુ કરે અનુમાન;
 ઇંછી રાબા ઇમાઈ ભણી, તવ નકાર ન ભણ્યું નિરગુણી. ૧૯
 અથવા ભણી વિસાર્યું સહી, જેણી નૃપ ^૨મુખે સો મુખિયો નહીં;
 નળ નૃપનું ચિત્ત ઉત્તતપણું, કિસીપરે કહેવાએ ઘણું. ૨૦

(કાવ્ય.)^૩

“નાક્ષરાણિ પઠિતા કિમપાઠિ, વિસ્મૃતઃ કિમથવા પઠિતોપિ;
 इत्यमर्यिचयसंशय दोला, खेलनं खलु चकार नकारः”

(વંશસ્થવૃત્તઃ)

“विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो, न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः
 अमानि तत्तेन निजायशोयुगं—द्विफालवद्धाधिकुराः शिरःस्थितम्”

એક દિવસ નળ નરપતિ રંગે, ^૪અભ્યંગન વસ્તાવે અંગે;
 જોળી કેશ ચૂઆદિકે ભરિયા, મસ્તકે દોય અંબોડા કરિયા. ૨૧
 તવ નૃપ આગળ દર્પણુ ધરિયો, નિજ વદનેડું વિલોકન કરિયો;
 શિર દેખી અંબોડા દોય, રાબા મન ચિંતાતુર હોય. ૨૨
 નહિ અંબોડા અપયશ થયા, એ ખિંહું શિર ઉપરે રહ્યા;
 એક અપયશ એક સાચું માનિ, વહિંચી મેરૂ ન દીધું દાનિ. ૨૩
 કરિ સંકલ્પ દાન અધિકારિ, અર્થી હાથે મેહલતાં વારિ;
 સમુદ્ર નીર નીઠાડયાં નહીં, ખીજો અપયશ એ શિરે સહી. ૨૪
 એહવા ઉચ્ચ મનોરથ ઘણા, કેતા કહિયે નળ નૃપ તણા ?

^૫ત્રણે શક્તિ શું પાળે રાજ, પ્રભા લોકનાં સારે કાજ. ૨૫
 દેશ સકળ સાધ્યા સુવિચાર, યૌવન સુખિ પામ્યું જયકાર;
 કીધા સવિ અક્ષય ભંડાર, સેનાસાહસુ ન લાલે પાર. ૨૬

૧ ચાચક-કાર્યની ઇચ્છા રાખનારાઓ. ૨ મુખે. ૩ આ બંને શ્લોકો શ્રીહર્ષકૃત નૈપધકાવ્યના છે. ૪ તેલ મર્દન કરાવે. ૫ પ્રભુત્વશક્તિ, મંત્રશક્તિ અને ઉત્સાહશક્તિ.

અન્ય દિવસ છે વરષાકાળ, જાએ માળ ચડયો ભૂપાળ;
 પાસે છે મહેતો શ્રુતશીલ, પૂરી બિઠો સભા સુશીલ. ૨૭
 ઇંદ્રસભા સરિખી પરખદા, નળનૃપનિ સેવેછિ^૧ તદા;
 ઇણુ અવસરે દેખી મલપતી, તાપસશ્રેણિ^૨ સુપરિ આવતી. ૨૮
 તે તાપસ સવિ ^૩સિંહ-દુઆર, પામી મોકલિયો ^૪પડિહાર;
 રાજા પ્રતિ કહ્યો ^૫અધિકાર, ^૬પાઉ ધરાવ્યા સહુ તેણી વાર. ૨૯
 રાજાદિક તસ પ્રણમ્યા પાય, બેઠા સહુ યથોચિત ઠાય;
 રાજા પ્રતિ દે ઋષિ આશીશ, નૃપ ! જીવે તૂં કોડિ વરીષ. ૩૦
 ભૂપતિ ^૭પ્રણિપતિ સ્વાગતિ કરી, આગળ કૂલ ફલાવલી ધરી;
 ઋષિને કારણ આન્યાતણું, પૂછે વિનય કરીને ઘણું. ૩૧
 કહો સ્વામી તપ કરતાં વને, ધ્યાન કરતાં એકે મને;
 કરતો હોય કોઈ ‘અંતરાય, તે મુજને કહો કરી પસાય. ૩૨
 તાપસ કહે મહારાજન સુણો, ઋષભદેવ સ્વામી સહુતણો;
 સેવક તાસ ^૮કચ્છ-મહાકચ્છ, તાપસ વ્રત તિણે ધરિયો અતુચ્છ. ૩૩
 કીધો સર્વ સંગ પરિહાર, જટાધાર વનફળ આહાર;
^{૧૦}તૃણ-કુટિર વનમાંહે વાસ, પહિરણ અંગે ^{૧૧}વાકુલાં તાસ. ૩૪
 આદિનાથ અવિચળ અરિહંત, જટા મુકુટ મંડિત ભગવંત;
 તાસ ભજન આરાધન સાર, ^{૧૨}ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરિ ત્રિણવાર. ૩૫

૧ સેવે છે. ૨ ટોલી. ૩ રાજગઢના મુખ્ય દરવાજે. ૪ પટાવાળાને.
 ૫ હકીકત. ૬ અંદર દાખલ કર્યા. ૭ નમસ્કાર કરી આગતા સ્વાગતા
 સાચવી. ૮ હરકત. ૯ કચ્છ-મહાકચ્છ એ બે રાજ્યોએ શ્રી ઋષભ
 સાથે દીક્ષા લીધી. શ્રી ઋષભને એક વર્ષ અન્ન ન મળ્યું તે સમયે
 કચ્છ-મહાકચ્છાદિ ભૂખની પીડા સહી ન શકવાથી તથા ઋષભ તુલ્ય
 ચારિત્ર ન પાળી શકવાથી ગંગાતટે તાપસપણું અંગીકાર કરી રહેવા
 લાગ્યા. ૧૦ ઝુંપડી-પર્ણકુટી. ૧૧ વલ્લભચારી-ઝાડની ઝાલનાં વાં. ૧૨
 મન વચન અને કાયાએ ત્રણેની શુદ્ધતા સાથે.

તેહને વંશિ અમ્હે રાજન્ન, તાપસ ત્રત પાળું નિશદિન્ન;
 ૧પતિત પર્ણ આહાર કળકૂલ, સકલ જીવસું રહું અતુકૂલ. ૩૬
 ગંગાતીરે તમોહર^૨ નામ, આદિનાથ પ્રાસાદ ઉદામ;
 સોવન મૂરતિ ઋષભજિણુંદ, ^૩ભરત વિનિર્મિત નયનાનુંદ. ૩૭
 તિહાં અહનિશિ ઓલગીએ સ્વામી, ^૪નિરાતંક રહિતાં તેણિ ઠામિ;
 દુર-દૈવત પ્રેરિત પાપિયો, કૈાચકર્ણ રાક્ષસ આવિયો. ૩૮
 ગિરિ વૈતાઢય પ્રથમ વાસિયો, મિલી સ્વજન સો નિઃકાસિયો;
 સાધિ તિણિ કુવિદ્યા ઘણી, કેડે પડિયો તે તાપસતણી. ૩૯
 કરતાં ઋષિને તપ સાધના, તે પાતકી કરે ^૫ચાતના;
 મહારાય ! તેહને વારિયે, એ વીનતી હિયે ધારિયે. ૪૦
 તાપસ વચન સુણી કહે રાય, તુમ્હે ભાખ્યું તે ^૬મહાપસાય;
 હું વારિસ તે પાપી પ્રતિ, તુમ્હે સહુ રહિએ મનરતિ. ૪૧
 ઋષિ સંતાપી વાળ્યા સર્વ, કૈાચકર્ણનો હરવા ગર્વ;
 અતિ ઉત્સુક થોડે પરિવારિ, આવ્યો નૃપ તે વનહમઝારિ. ૪૨
 રાયે તે યોલાવ્યો દુષ્ટ, વૈરી કૈાચકર્ણ પાપિષ્ટ;
 બ્રહ્મા સ્ત્રી બાલક ગોતણી, હત્યા કરે નિરંતર ઘણી. ૪૩
 વણિ અહીં રહે ઋષિ સંતાપવા, તે હું તુજ આવ્યો વારવા;
 કે આ વન છંડી બા ^૭પરો, કે યુદ્ધ કરવા સજ થા ખરો. ૪૪
 સુણી વચન અભિમાને ચડયો, કૈાચકર્ણ કોપે ધડહડયો;
 બારે બા મૂરખ માનવી, કાં મરવા મતિ આવી નવી ! ૪૫
 'જોજોરે મુજ ભુજબલ પરચંડ, કુંકે હોશે ફાટી શતખંડ;
 મ મર અખૂટયે અરે અબાણ ! એક પ્રહારે બાથે પ્રાણ. ૪૬

૧ ભોંપ પડેલાં પાંદડાં ફૂલફળ. ૨ તમઃ અધકારને હરવાવાળું મંદિર. ૩ ભરતેશ્વર મહારાજની ભરાવેલી. ૪ સોગરહિત દુઃખ વિના. ૫ પીડા. ૬ મોટી કૃપા. ૭ દૂર, પાછો. ૮ દેખજો.

નૃપ કહે જૂઝ મ ભાળે ઘણું, ^૧ખેચરકુળે દીધું ખાંપણું;
 મેહલિ મત્ત તું પ્રથમ પ્રહાર, અમેહ કુળ એહ નથી આચાર. ૪૭
 સોમ (સૂરજ) વંશી જે રાજ વીર, પહેલો ધાય ન મૂકે ધીર;
 ઇશે વચન નરપતિનો સુણે, ^૨કૌચકર્ણ ^૩રેષાણુપણે. ૪૮
 રાય પ્રતે મેહલે ^૪કરવાલ, તે જાળવે અલવે ભૂપાળ;
^૫ક્ષિતિપતિ કરે ધનુષ ટંકાર, કરિ યુગાંત ગાજ્યો જલધાર. ૪૯
 વરસે વીરસેની (વૈરસૈન) તેણી વાર, રિપુ શિર વિકટ ^૬શિલીમુખ ધાર;
 હણે પિશાચ ચડયો હઠિ તામ, વરતે સખળ વિકટ સંગ્રામ. ૫૦
 બાણાવળિ વીર મેહુતણી, ^૭અર્કછાંહ આચ્છાદે ઘણી;
 દેવી દેવતા ભૂમિ સામંત, નિરખી રહ્યા ^૮સમર માહંત. ૫૧
^૯અચલા ચાલી ચરણ પ્રહારિ, ઝખ ઝખ ઝખકાવે તરવારિ;
 ક્ષિણે ક્ષિતિ રક્ષણ લહે જય વાદ, ક્ષિણે ^{૧૦}રજનીચરનો ઉન્માદ. ૫૨
 ધનુષનિનાદ ^{૧૧}ધરાધવતણો, ફેતકાર ^{૧૨}રાક્ષસનો ઘણો;
 તેણે દશ દિશિ ગાજી રહી, ઘણું ધ્રૂજવા લાગી ^{૧૩}મહી. ૫૩
 વ્યાત્ત વદન પિશાચ વિધાય, અગ્નિશસ્ત્ર મહેલે મહાકાય;
 જલદ શસ્ત્રે તે વારે રાય, તવ ^{૧૪}પલાદ સુદગર લઈ ધાય. ૫૪
 નલરાયકુંડલી કરી કો ^{૧૫}દંડ, બાણ અર્ધ ચંદ્રાદિ પ્રચંડ;
 તેણે કરિ મહેલે મર્મ પ્રહાર, પણ તે ન નમે દુષ્ટ લગાર. ૫૫
 ક્ષણે હસ્ત ^{૧૬}ક્ષિણે ^{૧૭}દીરઘ થાય, ક્ષિણે ક્ષિતિ ^{૧૮}ક્ષિણ આકાશે જાય;
 વામ પાશિ ક્ષિણિ દક્ષિણ લાગે, ક્ષિણ આગળ ક્ષિણ પૃથ્વી ^{૧૯}વિભાગે.

૧ વિઘાધર. ૨ ગુરુસાથી લાલચોળ. ૩ તરવાર. ૪ રાજ. ૫
 તીર. ૬ સૂર્યની છાયા-પ્રકાસ. ૭ લકાઈ. ૮ ધરતી પગના ધખકારાથી
 કંપી ઉઠી. ૯ રાક્ષસનું તોફાન. ૧૦ રાજ. ૧૧ કુંકાડો, કુતમર. ૧૨
 પૃથ્વી. ૧૩ રાક્ષસ. ૧૪ ધનુષ. ૧૫ ટુંકો. ૧૬ લાંબો-મોટો. ૧૭
 જમીન ઉપર. ૧૮ પાછલા ભાગમાં.

ઈમ ચિરદૃષ્ટિ કરી વંચના^૧, વપુ^૨ વરાહ ધરી હુર્મના;
 અતિ ચંડાગતિ નાઠો જાય, તવ તે પૂઠે નરાધિપ ધાય. ૫૭
 જિમ પન્નગ^૩ કેડે પંખિરાજ, તિમ પલાદ પૂઠે મહારાજ;
 ન ગણે ગર્તા^૪ ગિરિવન વૃક્ષ, ઉલ્લા^૫ ઘે જાણે કરિ પક્ષ. ૫૮
 ઘણી ભૂમિ જઈ દૂક્યો રાય, તવ તે શૂકર સન્મુખ થાય;
 કોલ^૬ ધરાધવ બે યુધ કરે, તેણે યુદ્ધે પર્વત થરહરે. ૫૯
 રાયે મર્મસ્થાનકે માર, ક્રીધો તીક્ષ્ણ કુંત^૭ પ્રહાર;
 પડયો ભૂમિ આરડે^૮ સશોક, કૌંચકર્ણુ પામ્યો પરલોક. ૬૦
 તવ વિજયી નલનૃપ ઉપરે, પુષ્પવૃષ્ટિ સુર કિન્નર કરે;
 જય જય શબ્દ દેવ ઉચ્ચરે, તાપસવૃંદ હર્ષ સહુ કરે. ૬૧
 તે ઋષિની ચિંતા અપહરી,^૯ તમોહરણ વન નિર્ભય કરી;
 તે કુલપતિ^{૧૦} સવિ દે આસીસ, નૃપ જીવે તું કોડ વરીસ. ૬૨
 ઇતિ આસીસ ઘણી મુનિ તણી, શિર આપણે ધરી સો^{૧૧} ગુણી;
 નિજ પુર પહુતા લેઈ પરિવાર, વરત્યો સઘળે જયજયકાર. ૬૩
 અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવ રસ ભંડાર;
 કવિ નયમુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવો પ્રથમ પ્રસ્તાવ. ૬૪
 ઇતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલોપાખ્યાને કૌંચકર્ણુવધ-
 વર્ણનોનામ પ્રથમ: પ્રસ્તાવ:

૧ ઠગાઇ. ૨ સૂચરતું રૂપ. ૩ સાપ. ૪ ખાડો. ૫ સૂચર. ૬
 બાલાનો માર મારી. ૭ બૂમો ખાડે. ૮ મરણ. ૯ દૂર કરી. ૧૦ તાપ-
 સપતિ અને તાપસો. ૧૧ તે-રાજ.

પ્રસ્તાવ બીજો.

(દુહા-છંદ.)

- હવે બીજા પ્રસ્તાવનો, નલચરિત્ર અધિકાર;
બુદ્ધિમાનિ મુજ બોલતાં, સરસતી કરજો સાર. ૧
- બાનુમેરૂ શુરપદકમળ, હૃદયકમળ રાખેસ;
કીર્તિ પુણ્યશ્રદ્ધોકની, ભલી પરે ભાખેસ. ૨

(ગાથા છંદ.)

- નલનિવ પુણસિલોગો, મહાસર્પ જસસ દેવિ દમયંતી;
તસસય કીર્તિ મળામો, રામોન્વ જયંમિ^૧ વિરુલાઓ. ૩
- (પદ્મી છંદ.)

- વિખ્યાત જસ જગમાંહે, એક દિવસ નૃપ ઉચ્છાહે;
પરવર્યો બહુ પરિવારે, આવિયો વનહ મઝારે. ૪
- તિહાં અંબ જંબ કદંબ, જંબીર અર્જુન^૨ લિંબ;
ધવ ખદિર^૩ તાલ તમાલ, પુન્નાગ^૪ ચંપકમાલ. ૫
- કેતકિ બાહુ વેલિ, મયકુંદ મોગર વેલિ;
અતિ સદલ કદલિ^૫ વૃક્ષ, વળિ અવર^૬ તરવર^૭ લક્ષ. ૬
- શુક^૮ પિક^૯ કપિંજલ મોર, ચાતક^{૧૦} હારીત ચકોર;
કિન્નરી કિન્નર ગાન, તિહાં સદા^{૧૧} મુદ અસમાન. ૭

(ઢાળ ૧લી-દેશી-ચોપાઈ.)

- રમે રંગિ તિણે વન મહારાય, એહવે ઇક^{૧૨} પંથિ પથિ બાય;
તીરથ કરતો ભૂતલ ભમે, સો નૃપને દેખે તિણ સમે. ૧
- મન ચિંતે એ મોટો રાય, એ જંગમ-તીરથ કહેવાય;
એહનો વદન વિલોક્ન થાય, તો નિર્મળ હોવે મુજ કાય. ૨

૧ જગમાં. ૨ સાદડ. ૩ ખેર. ૪ પુન્નાગ. ૫ કેળો. ૬ બીજા. ૭ ઝાડ. ૮ પોપટ. ૯ કોમલ. ૧૦ બપૈયા. ૧૧ આનંદ. ૧૨ વટેમાર્ગ.

ઇશું^૧ વિમાસી નળનૃપ પાસિ, સો પંથિ પહુંતો ઉદ્ધાસિ;
 તિણે નયણે નિરખ્યો ભૂપાળ, ચિંતે અવરૂપ સવિ આળ. ૩
 સો પંથી નૃપ દૃષ્ટે હવો, પૃથિવીપતિ પરખી અભિનવો;
 નિજ^૨ સમીપ તેડયો સો ગયો, પ્રભુ પય પ્રણમી આગળ રહ્યો. ૪
 નળનૃપતિ તસ દેઈ સન્માન, પૂછે સાંભળ સુશુણિધાન;
 કુણુ કુણુ તીરથ યાત્રા કરી? હવે કિહ જવાની મતિ ધરી? ૫
 ભૂતળિ ભમતાં કૌતુક વાત, દીડી હુએ તે કહો મુજ ભ્રાત;
 સો કહિ મેં બહુ તીરથ કર્યો, હિવ મુજ નિજ મંદિર સાંભર્યો. ૬
 રાજન્! વાત સુકૌતુક એક, સો કહિતાં નહું આવે^૩ છેક;
 પણ બે પૃથિવી^૪ રત્નસ્રવા, પંસા નયણે નિરખી અભિનવા. ૭
 દક્ષિણ દિશિ છે દેશ વિદર્ભ, સ્ત્રી નર રત્ન અમૂલિક ગર્ભ;
 કુંડિનપુર તિહ સરસ વિશાળ, ભીમનરિંદ પ્રભાપ્રતિપાળ. ૮
 મહિષી પુષ્પમતી પદ્મિની, સુતા તારા દમયંતી કની;
 સ્ત્રી શુણ્ડરૂપ રચણકી ‘ખની’, અદ્ભુત વાત સુણો તેહની. ૯
 હું તે પુર આગળ સંચર્યો, તિહને વનિ વિસામો કર્યો;
 ઇંક વડ છાંહિં બેઠો યદા, તૂર શબ્દ મેં સુણિયા તદા. ૧૦
 નર વિમાનિ સા બેસી કરી, દાસી^૫ સહસ્ર સાથ પરવરી;
 તિણુ વનકીડા કરવા કામ, આવી હું બેઠો જિણે ઠામ. ૧૧

૧ વિચારીને. ૨ પાસે. ૩ પાર. ૪ રત્નોને પ્રસવનારી. ૫ સુંદરી.
 ૬ ખરી રીતે ‘કુંદન’ અથવા ‘કુંદિન’ બોધ્યો. પરંતુ પ્રાચીન સમયે
 વિશેષ નામોમાં આવો બેદ કેમ નહિ હોય તે સમજી શકાતું નથી.
 દાખલારૂપે ‘દંડ’ ‘નાંદાલ’ ‘નાદલાઈ’ ને પણ ‘ડંડ’ ‘નાંદાલ’ ‘નાંદલાઈ’
 લખવામાં આવતું ને હજી લખાય પણ છે. જેમકે ‘ડુમસનું’ ‘ડુમસ.’
 અર્થાત વિશેષ નામોમાં ‘ડ’ કારનો બહુ બેદ તે કાળે નહોતો તેવું
 જણાય છે. ગમે તે (૩-૬) લખવામાં આવતું તે ચાલતું હશે. ૭
 રાણી પુષ્પમતી. મેઘરાજના નળાખ્યાનમાં ‘પુષ્પવંતી’ અને પ્રેમાનંદમાં
 ‘વન્મતી’ નામ આપ્યાં છે. ૮ ખાણ. ૯ હજાર.

શિરપર પ્રવેત છત્ર છાજિયે, બિહુ પાસે આમર દીજિયે;
 ૧નિસાણે વળી આ નિર્ધોષ, તે દીઠે વાધે સુખપોષ. ૧૨
 પુરૂષ ભણી હું અળગો રહ્યો, સા સુંદરીની દૃષ્ટે થયો;
 પરદેશી પંથી બહિયો, દાસી પાહિ પાસે આણિયો. ૧૩
 સા કન્યાયે હું પૂછિયો, નર તેં કવણુ દેશ ૩વંછિયો ?
 કવણુ કવણુ દેશાંતર ભમ્યો ? કુણુ કુણુ તીરથ નાહ્યો નમ્યો ? ૧૪
 બંધવ ! સુણુ ઇક પૂછું વાત, ચંદ્ર (સૂર્ય) સુવંશી નૃપ અવદાત;
 પુરિ કોશલાનો રાજિયો, નિષધ નૃપતિસુત શુણિ ગાજિયો. ૧૫
 જસ જનની લાવણસુંદરી, કીરતિ તાસ વિમળ વિસ્તરી;
 વૈરિવાર વન અનલ અબીહ, શ્રીનળરાજ રાજશુભ લીહ. ૧૬
 ૪માગધજન મુખિ યશ વિસ્તર્યો, ૫અવનિ ઇંદ્ર અભિનવ અવતર્યો;
 દાનિ દરિદ્ર વિંધતું હણ્યું, ૩પે કામદેવ નિરજહ્યું. ૧૭
 કૌંચકર્ણુ જિણુ હણ્યો પલાહ, શ્રવણુ નયણુ મુજ લાગ્યો વાહ;
 ૬મુજ મનમૃગ વાશુર જયું ભયો, સો નર કિહ તુજ દૃષ્ટે થયો ? ૧૮
 વળતું હું બોલ્યો સુણુ માત, તે મુજ ન મિલ્યો મહા વિખ્યાત;
 હવે મુજ સો ૭દિશિ બવા લાગ, પુણ્યયોગિ પામિશ તસપાગ. ૧૯
 સુણી વચન સા માઈ તથ્ય, તો તિણિ મુજ દીધાં નેપથ્ય;
 વાળ્યો બહુ ૮શંખળ દેઈખળે, કહ્યું મુજ સંભારે સો મિલે. ૨૦
 સા કન્યા મેં દીઠી ઇસી, ઇંદ્રલોકિ ૯અમરી નહું તિસી;
 તિહને ભાળ તિલક દીપતો, દીસે ભાનુપ્રભા ૧૦ અપતો. ૨૧
 તે પિણુ જન્મકાળથી ભણું, એ અચરિત મેં દીડું ઘણું;

૧ નગારે ડંકા દેવાથી અવાજ થતો સાંભળ્યેથી અને તે-
 ણીને દીઠેથી સુખની પુષ્ટિ વધે છે. ૨ મારફત. ૩ ધમ્મજો છે ? ૪
 માંગણુ-માચકજનોથી ! ૫ પૃથ્વીમાં. ૬ માઈ મન ફંદમાં ફસાવલા
 હરિણની પેઠે તેના શુણુમાં સપડાયું. ૭ તે દિશામાં. ૮ ભાતું.
 ૯ દેવાંગના. ૧૦ સૂર્ય તેજને પણ જીતે તેવો, અને તે પણ વળી
 જન્મથીજ, તિલક સહિત જન્મેલી.

સુષ્ટિ હો વીરસેન નૃપ બાત, ઇષ્ટ થલ ભૂલી નથી વિધાત. ૨૨
જો સા વરસે તુજને કની, તો હર્ષિત હોશે 'મેદની;

શાશે સંકળ 'સ્વયં'ભૂ પ્રયાસ, 'ઉભય ચિત્તની કળશે આશ. ૨૩
તુજને 'સ્વસ્તિ હુંજો રાજન, મનવંછિત કળજો 'અનુદિન;

હિવ મુજ શીખ દિયો મહારાય, જિમ હું પહુચું માહરે ઠાય. ૨૪
પંથિ વચન સુણી હરખીઓ, મહાપ્રસાદ પૃથિવીપતિ કિયો;

તસ વંછિત દર્ધવોળાવિયો, નિજમંદિર મહીપતિ આવિયો. ૨૫

(ઠાળ ૨ છ-રાગ રામગિરી.)

ભૂપેં પંથિ વાળ્યો સુમુહૂતરે, નળ નૃપ સુંદર મંદિરિ પુહૂતરે;

સો પંથિને ક્ષિણ ન વીસારેરે, વળી વળી તેહની વાત સંભારેરે. ૧

(ત્રૂટક.)

સંભારતાં ગુણ સુજન કેરા, કિમહિ ન આવે પાર;

ભીમિ વિના સો ભૂપતિ, સૂનો લહે સંસાર. ૨

સુગુણ સુણ્યા દમયંતીના, જે દિનથી રાજનિ;

પરબ્રહ્મ યોગીની પરે, સો રહ્યો તેહને ધ્યાનિ. ૩

રતિ નહી ખૈઠાં સભામાંહિ, ગીત શું નહીં ચિત્ત;

નાટક નામ ન સંભરે, સો ઉષ્ણ નાવે શીત. ૪

'ઉદ્યાન-મંદિર-રજની-વાસર, નહી રતિ સુખ સેનિજ;

ગૃહ વાટિકાએં ખંડોખલી, નવિ રમે રાજા હેજિ. ૫

કરે તાપ 'ચંદન ચંદ્રમા, ન સોહાય ચંગા ચીર;

૧ ભૂમીના મનુષ્યની મેદની. ૨ લોકોના કહેવા પ્રમાણે જો સૃષ્ટિ બ્રહ્માએ રચી હોય તો તેમની મહેનત દમયંતીને જન્મ આપવાથી સંકળ થઈ ગણાશે, જ્યારે, ૩ ખેડેલી આશા કળશે તે વારે. ૪ કલ્યાણ. ૫ હમેશાં. ૬ વનવાટિકામાં, ઘરમાં, રાતમાં, દિવસમાં. ૭ ચંદન અને ચંદ્રમા શીતળના કરનાર છતાં તે વિરહની દશાઓના વેગથી તાપ-સંતાપ કરતાં હતાં, કેમકે તેઓ વિરહને વધારનાર છે જેથી શાંતિને બદલે અશાંતિ વધારતાં હતાં.

- અતિ ગવિલ સરસજ સૂખડી, નવિ રૂચે સાકર ખીર. ૬
- કર્પૂરવાસિત ^૧ખીડલી, કસ્તૂરિકા ગુરૂવાસ;^૨
- શ્રીખંડ^૩ કેસર અંબરા, નવિ કરે અંગે ઉદ્ધાસ. ૭
- મયકુંદ મોગર માલતી, અંપકો દુમનક વેલી;
- કેતકી કંદુક કુસુમથું, ન સોહાય કરવી કેળી^૪. ૮
- સા વાત વળી વળી સાંભરે, નવિ વીસરે ક્ષિણ એક;
- દશ^૫ દશા લાગી પ્રગટિવા, તવ ધરે રાય વિવેક. ૯
- બુઓ મદન^૬ મોટો સુભટ એ, જિણે વશ કર્યો ત્રિભુવન;
- વેગળી^૭ જનશ્રુતિ સાંભળી, વિન્હલ થયું મુજ મન. ૧૦
- ઉદ્ધાસ અણદીઠે થયો, જઈ રહ્યો તિહાં મન-રંગ;
- જાંજળે પાડયો જીવડો, કલપના કોડિ કુરંગ. ૧૧
- એ મદન રંગે મોહિયા, પ્રાણી ત્યજે નિજ પ્રાણ;
- જે પડિતા ગુણ મડિતા, ક્ષણ થાય તેહ અનલ. ૧૨
- પડતાંરે પ્રમદા જળમાંહિ, જડજંતુ ને શીંગાળ;
- અતિ પીવરા જે ધીવરા, તેહું પડે તતકાળ. ૧૩
- ઇંદ્રિ^૮ એકેકી મોકળે, પ્રાણી લહે દુઃખ દેખિ;
- આલાન^૯ બંધનિ ગજ પડયો, લોલુપી સ્પર્શ વિશેષિ. ૧૪
- જીભડી પરવશ માછલું, માંસનું લોભી ભાજિ;
- કંઠડે લાગે કાંટડો, તવ લહે મરણ અકાજિ. ૧૫
- નાસિકા પરવશ ભમરલો, કમળે બંધાણો રાતિ;

૧ પાનખીડું. ૨ અગરનો સુવાસ. ૩ ચંદન. ૪ આનંદ-રમ્ભત ગમ્ભત. ૫ અભિલાષા, ચિંતા, ગુણકથન, સ્મૃતિ, ઉદ્યોગ, પ્રલાપ, ઉન્માદ, જડતા, વ્યાધિ અને મરણ આ દશ અવસ્થા પ્રગટવા લાગી. ૬ કામદેવ. ૭ ફક્ત અન્ય મુખથી વાત સાંભળી લીધાથી છોટે રહ્યો હતો પણ. ૮ એક એક ઇંદ્રિયોના રસથી પણ જીવો દુઃખ ખમે છે તે કવિ વર્ણવે છે. ૯ હાથી બાંધવાનો સ્તંભ.

વન-કરી-સુખ મારગ થઈ, પરલોકે જાય પ્રભાતિ.	૧૬
રંગિયો દીપ પતંગીઓ, લોચન વશ પરમાણિ;	
સો અંગ જાળે આપણું, ઈમ કરે જીવિત હાણિ.	૧૭
મૃગહૃદે નાદ સવાદિયું, છે શ્રવણ પરવશ તાસ;	
સો મૂઠ તેણે મોહિયો, બંધાય લુપ્ધક પાસ.	૧૮
ઈમ એકેકું આચર્યો, વિષય દેય પંચત્વ;	
પાંચે પરગટ પરવશે, કિમ સુખે રહેશે સત્વ.	૧૯
શ્રીચરણ ^૧ નૂપુર રૂણિતથી, ઉનમત્ત હુંએ રસરાજ;	
ત્યોં ફળે તરૂં તિલકાદિકા, જ્યોં કરે રંભન કાજ.	૨૦
એકેંદ્રિ આદિકને નડે, આંકડે ન નમે ગર્વ;	
ઇણ વિષય વૈરી વાંકડે, સાંકડે રાખ્યું સર્વ.	૨૧
સંસાર પારાવારનો, ઉત્તાર નહીં દુસ્તાર;	
ચિત્તમાંહિ જો અંદ્રાનના, નવિ ભજે ભાવ વિકાર.	૨૨
(અનુબંધભ.)	

“ સંસાર તવ પર્યંત, પદવી ન દવીયસી;

અન્તરા દુસ્તરા નસ્યુ-ર્યદિરે મદિરેક્ષણા:”

કલિમલ અભૂખ અનાદરૂ, કરે અરતિ તે અતિહાથ;

મન શુક્ષમાંહિ જખ વર્યો, એ વૈરી વિષય વાઘ. ૨૩

૧ સ્ત્રીના પગનાં ઝાંઝરનો ઝણકાર થવાથી કામદેવનો મદ થડે છે. ચપો, તલ, આશોપાલવ વગેરે ઝાડો પર સ્ત્રીનાં કટાક્ષ, પાનનું પીક, સ્પર્શ તથા ઝાંઝરનો નાદ થવાથી ન ફળતાં :હોય તે ફળે છે. જીઓ એ માટેના દુહા:—

“ દિવ્ય સુંદરી જો કરે, બકુલ-વૃક્ષ પર ધાર;

“ સુખથી મધુ-ગંડૂપની, ફાલે તે તરકાળ. ૧

“ નૂપુર-રવથી ઝણકતા, ચરણે કરે પ્રહાર;

“ અશોકને કદિ સુંદરિ, પુષ્પ ગ્રહે તે વાર. ” ૨

પંડ્યાકૃત કાદંબરી, પૃષ્ઠ ૭૬, આં ૪થી.

(૧૮૮)

નળદમયંતીરાસ.

ત્રિવટે ત્રિવળિ કુચ ચુવટિ, સ્ત્રી અંગે કામ પિશાચ;
અહનિશિ વસે તિહાં જો(ખલુ)ખલ્યો^૧, સો છલ્યો માને સાચ. ૨૪
(ગાથા-છંદ.)

“મધ્યે ત્રિવલિ ત્રિપથે, પીવર કુચચત્વરે ચ ચપલદશામ્;
છલયતિ મદનપિશાચઃ, પુરુષં હિ મનાગપિ સ્ત્વલિતમ્.”
સ્ત્રી અંગ ભૂ કુચ પર્વતા, રોમાવલિ મહાવન્ન;
તિહાં વસે મનમથ ચોરટો, લૂટવા નર લખ ધન્ન. ૨૫
(દૂહા-છંદ.)

“અવલાદેહ અંગ અતિનીકો, ડરવર ભૂમિ અપૂરવતત્થ;
તત્થ ઉત્તંગપયોધર પર્વત, ગિરિપરિશિસ્વર પરે સમરત્થ.
બરદરાજમનિ વનરોમાવલિ-લૂંટે લખ જિહિ નરનથ્થ;
તિહિમન જાઈ મનભ્રમભૂલિત, હરિહરચિત્ત હઠી મનમથ્થ.”
ઉનમત્ત હરિ કરિ વથ કરે, ખેલવે કાલ રંભુજંગ;
તે સુલટ સખળા પેખિયે, વિરલા વિદારે અનંગ. ૨૬
(વસન્તતિલકા મર્ત્તહરિ શૃંગારે.)

“મત્તેમકુમ્ભદલને શુવિસન્તિ શૂરાઃ,
કેચિત્પ્રચળ્દમૃગરાજવધેઽપિદક્ષાઃ;
કિન્તુ બ્રવીમિ^૨ કૃતિનાં પુરતઃ પ્રસહ્ય,
કન્દર્પદર્પદલને વિરલા મનુષ્યાઃ ! ૬”

મન થકી પાપી પ્રગટિયો, એ વિષમ કોઈ વિકાર;
તેણિ બાણ અજ્ઞાની કર્યો, સંવર્યો શાસ્ત્ર વિચાર. ૨૭

૧ રંભલિત થએલ. ૨ સિંહ અને હાથીને તાબે કરે પશુ,
૩ કામદેવનો નાશ કરે તેવા વિરલા હોય છે. ૪ પ્રત્યન્તરે ‘મલિનાં.’

- મુજ મુજનશું દુર્જનપણું, રે કાં કરે કંદર્પ;
 પણ લહી મેં પરિ તાહરિ, તું દ્વધ પાયો સર્પ ! ૨૮
- માતું-કામ કહે નળરાયને, તેં તડિ કરી મુજ દેહ;
 તે વૈર વળતું વાળવા, મેં લહ્યો અવસર એહ. ૨૯
- વળી રાય મનશું ચિંતવે, સંભવે સાચું એહ;
 તે સુંદરી શું માહરે, સહી 'ગત-ભવાંતર નેહ. ૩૦
- અન્યદા મુજશું એવડો, ન કરે અનંગ કુરંગ;
 જિહાં તિહાં ન બેસે જીવડો, પણ સહી પૂરવસંગ. ૩૧
- સા કમળનયના કામિની, થિર રહી મુજ મન ઇમ્મ;
 તેહનારે મનની વાતડી, મેં લહી બાથે કિમ્મ ! ૩૨
- ધન્યા રે સા કન્યા હજી, કુણુ હુશે તસ મન કંત;
 મુજને સંભારે શ્યાભણી ! કિમ લહિશ એ વૃત્તાંત. ૩૩
- અથવા રે જે જગદીશ્વરે, દીકું હશે તે સત્ય;
 કલપના છોડિ કારિમી, આરાધિયે એક નિત્ય. ૩૪
- સુવિચાર એ સાચો કરી, 'સંવરી ઇંદ્રિય આપ;
 નળરાય રાજ સુખે કરે, પરિહરિ પાપ સંતાપ. ૩૫

(ચોપાઇ-છંદ.)

અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવો દ્વિતીય પ્રસ્તાવ. ૩૬
 ઈતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે પથિકવાર્તાવર્ણનોનામ
 દ્વિતીય: પ્રસ્તાવ:

૧ દમયંતી અને નળને પૂર્વના પાંચ ભવનો સ્નેહ હતો. “પૂરવ પાંચ ભવાંતર ચરી, નળરાજે દવદંતી વરી;” મૌકીક ૩. પાનું ૩૨૨. ૨ વશ કરી.

પ્રસ્તાવ ત્રીજો.

(દોહા-૭૬.)

જિન મુખ ભારતી ભગવતી, મુજ મુખિ કરો નિવાસ;
 જિમ ત્રીજા પ્રસ્તાવની, કહું કથા ઉલ્હાસ. ૧
 વિનય કરી નિત વંદિએ, ભાતુમેરૂ મુનિરાય;
 નલ નરેન્દ્ર ગુણ બોલતાં, જિમ મતિ નિર્મલ થાય. ૨

(ઢાળ ૧ લી-દેશી ચોપાઇ.)

અન્ય દિવસિ માતા સરસતી, હંસવાહના અતિ હરખતી;
 સાથે સઘજો નિજ પરિવાર, ચલી મેરૂ શિખરિ સુવિચાર. ૧
 શ્રી હ્રી કીર્તિ કાંતિ દેવતા, શારદસખી ગુણે અતુરતા;
 આપ આપણે વાહનિ ચડી, ચાલી ચતુર દેવિ ચડવડી. ૨
 આસો શુદ્ધિ અઢાહી તણા, ઉત્સવ નવરજનીના^૧ ઘણા;
 સિદ્ધાયતન વંદવા કાજ, ચાલી માત ચડી હંસરાજ. ૩
 સાથે અવર^૨ દેવી બહુ થઈ, કનકાચળ^૩ નંદન વન ગઈ;
 શાશ્વત જિન વંદા મન હસી, પાંડુકવન પુહુતી ઉલ્હસી. ૪
 સિદ્ધાયતન જિનેશ્વર તણી, શાશ્વત મૂરતિ વંદી ઘણી;
 પૂજ પરમેશ્વરના પાય, ઉત્સવ સુરી^૪ કરે તિણ ઠાય. ૫
 ગાય ગીત નાચે મન રળી, બાણે સવિ આશા અહીં ફળી;
 નવ દિન ઉત્સવ કરી સુચંગ, ઠામે પહુંચવા હૂઓ રંગ. ૬
 અવર દેવના વાહન જેહ, સવિ આગળ આવિ રહ્યાં તેહ;
 હંસ ન આંચે લાગી વાર, પૂછે પરમેશ્વરી વિચાર. ૭
 અવર દેવિ વાહન હારીત, બોલ્યો તવ ઇક થઈ વિનીત;
 માત તુમારૂ^૫ વાહન જેહ, રાજહંસ અતિ ઉજવળ દેહ. ૮

૧ નવરાત્રીના. ૨ ખીજ. ૩ મેરૂશિખર. ૪ દેવી.

ખાલચંદ્ર નામે પંખિયો, નિજ હંસી દેખી હરખિયો;
 કમળ મૃણાલ જાળ છે જિહાં, સોમકળા શું કીડે તિહાં. ૯
 સાચી વાત લહી સા જિમેં, તવ દેવી કોષે ધમધમે;
 ધૂમિત લોચન સુરત શ્રમેં, આબ્યો ખાલચંદ્ર સો તિમેં. ૧૦
 કોપ વચનિ ખોલી સરસતી, જરે ^૧વિગતત્રપ દુર્મતી;
 વાહન તું માહરૂં વિહંગ, તીરથ ભૂમિ થયો ^૨રતરંગ. ૧૧
 ખાહીલપણે ^૩વરદાસ્થું રમ્યો, જો તેં ન્યાયપંથ અતિક્રમ્યો;
 તો તુજ વાસ ^૪ભૂમિહુ ખરો, જાપાપતિ ક્ષિતિમંડળિ કરો. ૧૨
 ઇતિ શારદાતણે હુઓ શાપ, તવ તે હંસ ધરે સંતાપ;
 પરમભક્તિ જઈ લાગ્યો પાય, ^૫કરિ કરિ કૃપા હવે સુજમાય. ૧૩
 જનની કોધથકી ઉપશમો, એ અપરાધ કર્યો તે ખમો;
 તવ સવિ દેવી થઈ ઇકમતી, શ્રીવાણીને કરે વીનતી. ૧૪
 ભગવતી ! ખોલ ^૬માનિ અમ ખરો, એહને શાપ ^૭અનુગ્રહ કરો;
 એ ^૮મરાળ માતા તુમ જાળ, એહશું કોપ કરો વિસરાળ. ૧૫
 તવ સરસતી કહે થઈ કૃપાળ, મહી મંડળિ કો મહાભૂપાળ;
 વિરહાતુર અતિ વ્યાકુળ ચિત્ત, રાજસુતા સાથે ^૯અનુરત્ત. ૧૬
 તેહનું ^{૧૦}દૂતપણું તું કરી, વિરહવેદના વારિશ ખરી;
 સુરનર નાગ પ્રસિદ્ધ વખાણ, તવ તુજ શાપ અનુગ્રહ જાણ. ૧૭
 ઇશું કહી પ્રાણી સંચરી, અવર ^{૧૧}વિહંગમ વાહન ધરી;
 નિજ થાનકિ પુહુતી શારદા, કહે હંસ હંસીને તદા. ૧૮
 સોમકળા ! તું મ પડિશ શોકિ, આપણું જઈ વસશું ભૂલોકિ;
 વહેલો શાપાનુગ્રહ કરી, સુર સુખ ભોગવશું સુદરી. ૧૯

૧ લાજ વગરના. ૨ કામદેવની કીડામાં આસક્ત. ૩ સ્ત્રી સાથે.
 ૪ ભૂમિમાં. ૫ કર, કર. કૃપા કરો. ૬ માન, અવધાર. ૭ જાપ મટવા—
 ફાક થવા કૃપા કરો. ૮ હંસ. ૯ લીન થયેલો. ૧૦ તેનું દૂતપણું તું
 કરીને. ૧૧ પક્ષી.

શાપ શારદાનો ^૧અન્યથા, આ ^૨કલ્પાતિ ન હુવે વૃથા;
 હવે રીસ માતાની ઘણી, પરિણામિં સા યશકારિણી^૩. ૨૦
 હું વાહન છું બ્રાહ્મીતણું, મનિ વિજ્ઞાન દેખાડું ઘણું;
 ગરૂડ પ્રપૌત્ર પ્રબળ પંખિયો, માહરે મિત્ર સખળ સાખિયો. ૨૧
 તિણે મુજશું કીધી છે વાત, કુંડિનપુરિ લૈમી અવદાત;
 નળનૃપશું લાગ્યો તસ નેહ, નળ મન સખળ વસી છે એહ. ૨૨
 તે સુપાર્શ્વ પંખી ^૪ચુણ્ણ લણી, જાએ ભૂમિ નિરંતર ઘણી;
 તિણિ એ વાત સર્વ છે લહી, મિત્ર ^૫માટિ મુજ આગળ કહી. ૨૩
 સા લૈમી નળનરપતિ તણું, દૂતપણું બોલિસ હું ઘણું;
 અન્યો-અન્ય વધારશિ પ્રેમ, શાપાનુગ્રહ હોશે એમ. ૨૪
 ઈમ કહી સમજાવી સુન્દરી, સોમકળા હંસી મન ઠરી;
 સાથે અવર હંસ પરિવાર, રાજહંસ સાંચર્યો ^૬સદાર. ૨૫
 શરદકાળ આવ્યો તિણિ સમે, વળી નળરાજ વનમાંહિ રમે;
 વિરહાનળ પુનરપિ બ્યાપિયો, કામ દમે નૃપને પાપિયો. ૨૬
 વીસરવા વિરહ વનમાંહિ, એક દિન રાય રહ્યો તરૂ છાંહિ;
 એટલે રાજહંસિની ^૭રાશિ, ^૮ક્ષિતિ પુહુતી હુંતી આકાશિ. ૨૭

૧ નકામો. ૨ આ કલ્પના અંતે ખાલી જનાર નથી. ૩ છેવટે
 મારાં માતૃ યશ દેનારાં છે. ૪ કણ, દાણો. ૫ માટે. ૬ સ્ત્રી સહિત.
 ૭ ટેળું. ૮ પૃથ્વી ઉપર. ૯ પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનમાં પણ હંસ
 સમાગમ વર્ણવી હંસ પાસે દૂતપણું કરાવેલું છે. માત્ર આમાં નળને
 પાન્યિકદ્વારા દમયંતી જાણવામાં આવે છે. જ્યારે પ્રેમાનંદમાં નારદ-
 દ્વારા જાણ કરાવી, પછી હંસતું દૂતપણું કથ્યું છે. આમાં વર્ણવેલી
 સરસ્વતી અને હંસની વાત પ્રેમાનંદમાં નથી. પ્રેમાનંદે માત્ર વનમાં
 મેળાપ થયો ત્યાંથી વર્ણવ્યું છે. જુઓ—

“એવે સમે જહુ હંસ ત્યાં દીઠા, સુવર્ણનાં છે અંગ;
 તે દેખી દમયંતી વિસરી, ટળી ગયો અનંગ.

ભણે ઉત્તમળ પિંડ કપૂર, અથવા ક્ષીરોદધિ જળપૂર;
 મહાદેવનો હાસ્ય સમૂહ, ^૧મુક્તાહાર નિકરનો જિહ્વ. ૨૮
^૨તપ્તરજત શશિ કિરણ કદંબ, હુગ્ધભૂત દક્ષણ ભ્રમ^૩કંઠુ;
^૪દધિઅથ શેષનાગ ^૫નિર્મોક, દીઠો રાજહંસનો થોક. ૨૯
 અતિ સુંદર ચંચા ને ચરણ, અનુપમ અવર અંગનો વરણ;
 સહસા તિણ વન હવો પ્રકાશ, રાભ અચરિજ બુવે ઉલ્લાસ. ૩૦
 સખળો રાજહંસનો સાથ, તેહનો બાલચંદ્ર ^૬યૂથનાથ;
 કનકવલય તસ કંઠિ વિશાળ, રત્નજટિત અતિ ઝાકઝમાળ. ૩૧
 મુખ મસ્તક તે સોવન વરણ, અતિ સુંદર સોહે આભરણ;
 ચરણે વળ રત્ન મંજીર, બોલે વિમળ વચન ગંભીર. ૩૨
 તિણ હંસે રાભ મન હર્યું, દેખી રૂપ હૃદય અતિ ઠર્યું;

“ નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
 આવી કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માએ ક્યારે નિરમી.

* * * *

“ એવે સકલ પંખીનો રાભ, દીઠો પૃથ્વીમાંય;
 વૃક્ષ તણે થડ નિદ્રા કરીને, ઉભો છે એક પાંચ.”

આમાં અને પ્રેમાનંદ એ બંનેમાં મૃગને રાભએ લીધાનું વર્ણવ્યું
 છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે પ્રેમાનંદમાં હંસ પકડાયો ત્યારે દિલગીર થઈ
 ચંચુપ્રહાર કરી, છેવટે રાભનું મન લઈ હર્ષથી તેણે વાત કરી. અને
 આમાં રાભના હાથમાં આવતાંજ હંસે આશીર્વાદ દીધો.

શ્રીમેધરાજકૃત નળાખ્યાન લઘુ હોવાથી આ પ્રસંગ વર્ણવ-
 વામાં આવ્યો નથી. એમાં નળના પાંચ પૂર્વભવ, અને નળનું
 સામાન્ય વર્ણન વર્ણવી, દમયંતીના સ્વયંવરની વાત કથી છે.

૧ મોતીના હારનો ઢગલો. ૨ તપાવેલી ચાંદી-રૂપું. ૩ શંખ. ૪
 દહીંના જાત્યો. ૫ શેષનાગની ઝાંચળી. ૬ ટોળાનો નામક.

(૧૯૪)

નળદમયંતીરાસ.

અતિ કૌતુકે ચિત્ત^૧ આવર્યો, રાય કર લેવા મન કર્યો. ૩૩
અતિ આનંદો નળ ભૂપાળ, યૂથનાથ ગ્રંથો હાથ^૨ મરાળ;
^૩નૃપ કર કમળ પદ પાંખડી, બેઠો બુદ્ધિમંત તિહાં ચડી. ૩૪
બોલે મધુરાં વચન^૪ પ્રધાન, ચિરંજીવ નળ મહારાજન !
વિશ્વવિશ્વનો તું આધાર, તુજને સદા હુંજે જયકાર ! ૩૫

(આર્યા-છંદ.)

“ જય જગદાશિલં સિલીકારિણ્યન્ ,
કુમુદ મદ પ્રતિપન્થિભિર્યશોભિઃ ॥
નિષધનૃપ નિષિદ્ધ સર્વશત્રો,
નિશિલનિમંગિનિષેવિતાઙ્ગ નિત્યમ્ : ॥ ૧ ॥

(વસંતતિલકા.)

રાજેન્દ્રરાજતિ ભવદ્વનરાજિરેષા,
પ્રૌઢાલિરઙ્ગન સમાનતમાલકાન્તાઃ ॥
યદ્વામહીપતિ સમા કતમાપિ ભાતિ,
પ્રૌઢાલિ રઙ્ગન સમાનતમાલ કાન્તા ॥ ૨ ॥ ”

રાજન પુંડરીક મહારી, અતિ નિર્મલ તાહરું યશવારિ;
તે પરિસર્યું સકલ સંસારિ, વિમલ હવું તિથે જગ વિસ્તારી. ૩૬
રાજન તુજ કીરતિ હંસિકા, હવી^૧ વિરચી હંસ સંગિકા;
તિથે સા^૨ વરટા હુઈ ગર્ભિણી, પછી ભૂમિ ઉલ્લંઘી ઘણી. ૩૭
સવિભૂ ભમી ગઈ આકાશ, પુહુતી સુરગંગાનિ પાસ;
તિથે તટે અવસ્થાન ક્ષણ કિયો, શરદચંદ્ર ઈંડક પ્રસવિયો. ૩૮

૧ ચિત્તની ચતુરાઈ ઢંકાઈ ગઈ. ૨ હંસ. ૩ રાજના હાથરૂપી
કમળની પાંખડી ઉપર. ૪ ઉત્તમ. ૫ શ્રદ્ધા. ૬ હંસી.

તવ યશ રાજહંસ રાજન્ન, તસ નિવાસ પિંજર ત્રિભુવન્ન;
 પાણી પાત્ર જલધિ તસ ઘણે, અરિયશ ધવળ કમળ સો ચુણે. ૩૬
 તવ કીરતિ કન્યા જગમાંહિ, રાજન ખેલ કરે ઉચ્છાંહિ;
 કીડા ભૂમિ હિમાચળ કયો, પૂર્ણચંદ્ર ^૧કંદુક કર ધયો. ૪૦
 ખડોખલિ ખીરોદધિ તાસ, શિખ્યા દિગ્ગજ દંત નિવાસ;
 ઓઢણિ સુરગંગા શશિમુખી, ગોદેવિ તેહની પ્રિય સખી. ૪૧
 પંચાલિકા મિથુન સા તાણું, નૃપ ^૨ગિરીશ ^૩ગૌરી તે ભાણું;
 તવ કીરતિ-કન્યા કીડવા, રચ્યા ખેલ ^૪દ્રુહિણે અભિનવા. ૪૨
 સત્ય કહું મત જાણે આળ, તવ કીરતિ યોગિની કૃપાળ;
 એક કર હિમગિરિદંડ વિશાળ, દ્વિતીય પાણિ તસ તારકમાળ. ૪૩
 હિમરૂચિમંડલિ કાપાલિની, ભાલિ તિલક જસ સુર વાહિની;
 ખિણુમાં નાશ કરે રિપુજાળ, વિજયવતી સા હુ ચિરકાળ. ૪૪
 તવ કીરતિ દ્વતી સંચરી, ત્હારે વશ કરવા સુંદરી;
 પહિલાં ^૫હરિપત્ની ભોળવી, નિશ્ચળ મન તુજશું મેળવી. ૪૫
 તવ મન શંકા કરે ^૬ગિરીશ, આપે હુઓ અર્ધ નારીશ;
 બ્રહ્મા સુણી ચતુર્મુખ લયો, સહસ્ર નયન તે સુરપતિ થયો. ૪૬
 એ આશંકા કરી વિચાર, ન કરે નારી-સંગ કુમાર;

૧ દડો. આ કાવ્યની અંદર ધણાજ અલંકાર સાથે રાજની સુકીર્તિ આદિતું વર્ણન છે તે જો સવિસ્તર વર્ણન કરવા જાય તો આખું પૃષ્ઠ ભરાય તેમ હોવાથી તેનું રહસ્ય સૂત્ર અલંકારના જાણુ-કરથીજ જાણી લેવા સોંપવું પડ્યું છે. ૨ મહાદેવ. ૩ પાર્વતી. ૪ અન્નાએ. ૫ લક્ષ્મી. ૬ મહાદેવ અને પાર્વતીના હરણુ માટે શંકા થવાથી અર્ધ અંગમાં તેણીને શમાવી દીધી. અન્નાજી તો તે આશ્ચર્યના લીધે ચાર મુખવાળા થયા. ઇંદ્ર હજાર નેત્રવંત થયા અને કાર્તિકેસ્વામી તો શંકાના ભયથી જીનો સંગજ ત્યજી કુંવારાજ રહ્યા.

સા તવ કીરતિ નિશ્ચળ હુંજો, નળ નૃપ કોટિ કદ્ય જીવજો! ૧૪૭
 ૨સાલંકાર ઇસી સરસતી, રાજહંસને મુખિ વરસતી;
 નળનરેંદ્ર શ્રવણે સાંભળી, ચિતશું ચમત્ કયો વળિ વળિ! ૪૮
 ૩ઈલાનાથ એહલું મન ધરે, અહો નવીન અચરિત એ શિરે!
 લક્ષ ગમિ એ કિશા મરાળ, કવણુ એહ તેહનો યૂથપાળ! ૪૯
 પિંછ પરિચ્છદ પંખી બાતિ, એહ તન રત્નાભૂષણુ વિભાતિ!
 અનુદ્યુત એહની ૪ભારતી, વિમલમતિએ કુણુ ૫ખગપતિ! ૫૦
 સકળ શુણોદય પ્રભુતાપણું, એ પંખીને શોભે ધણું!
 તો સહી ૬શાપજ્ઞ કો દેવ, થઈવિહંગમ આળ્યો હેવ! ૫૧
 અથવા કૌતુક કામ વિશેષિ, આળ્યો દેવ વિહંગમ વેષિ!
 એ પંખી કર લીધે રંગ, માહરૂં ફરકે ૭દક્ષિણ અંગ! ૫૨
 ૮ધરાધીશ એહલું ચિંતવે, તવ સો રાજહંસ વીનવે;
 સુણુ હો કૃપાવંત નળરાય, અતિહિ ૯જરાતુર છે મુજ માય. ૫૩
 ૧૦સા યણુ બણુ એક સુતવતી, પ્રિયા એક ૧૧વરટા મુજ સતી;
 ૧૨નવ પ્રસૂત સા સુણુ ૧૩જિતમાર, તે બિહુને એક હું આધાર. ૫૪

૧ પ્રેમાનંદે, હંસમુખે આશીર્વચનો ન બોલાવતાં આ પ્રમાણે
 વિલાપ વર્ણવ્યો છે—“હંસે માંડયોરે વિલાપ, પાપી માણસારે; શું
 પ્રગટ્યું મારું પાપ, પાં આ કાળા માથાના ધણી, પાં જેને નિર્દયતા
 હોયે ધણી, પાં એ તો જીવતે મારે તતખેવ, પાં હવે હું મુઝો
 અશ્વેવ, પાં હુંપી નાંખશે માહારી પંખાય, પાં મુને શેકશે
 અગ્નિમહાંય, પાં” કહ્યું ૭ મું. ૨ અલંકારયુક્ત. ૩ રાગ. ૪
 વાણી. ૫ પંખી. ૬ શાપથી બ્રહ્મ થયેલો કોઈ દેવતા છે! ૭ જમણું.
 પુરૂષોત્તમ જમણું અને સ્ત્રીઓત્તમ હાથુ અંગ ફરકે તે બ્રહ્મ અને તેથી
 વિપરીત અબ્રહ્મ ગણાય છે. ૮ રાગ. ૯ ધરડી-જરાવસ્થાથી અક-
 લાયલી. ૧૦ તે. ૧૧ હંસી. ૧૨ સુવાવડી. ૧૩ સતી-ક્રમદેવને વક્ષ
 અથ પરપતિનો સંગ ન ધવ્વજમારી છે.

વિધાતાએ સો તુજ વશ કર્યો, વિધિ વિયોગ પાપે નવિ ડર્યો;
 સોચકળા હંસી એતલે, વળિ વળિ પ્રભુમે નૃપ પય [તે] તળે. ૫૫
 સુષુ ભૂનાથ સાથ શાર્દૂલ, સકળ સંતને તું અનુકૂળ;
 પુણ્ય મ્લોક તાહરી જગિજ્યાતી, તેં વશ કીધા વિકટ^૧ આરાતિ. ૫૬
 અમ્હે મન આણી દઢ વિશ્વાસ, આબ્યાં તુજ વનિ કરવા વાસ;
 તું વિશ્વાસઘાતકી થયો, જેણે મુજ પતિ કર અહી રહ્યો. ૫૭
 જિહાંથી રક્ષણ ભેધયે દેવ ! તિહાંથી ભય કિમ હોવે હેવ !
 મહારાજ મુજ પતિ વ્યતિરેક, ખીરનીર કુણ કરે વિવેક ! ૫૮
 તસ હણતાં કિમ વહયે હાથ, મુંચ મુંચ વણ્ણ નરનાથ !
 થા ^૨પ્રસીદ મુજને કરી મયા, દે પતિભિક્ષા આણી દયા ! ૫૯
 અહિ આભરણ સર્વ એહનાં, રાખ અંગ ^૩અક્ષત દેહનાં;
 હું બાળા બળિ જઈ તુજ નામિ, બ્રિઆરણાં ઉતાડું સ્વામિ. ૬૦
^૪શુર આદેશિ વર્તવું ઘણું, શત્રુ સાથ શૂરાતનપણું;
 દીન વિષે જે ધરવી દયા, મહાતુભાવ ત્રિહુ લક્ષણ કહ્યાં. ૬૧

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ગુરુવાદેશવર્તિત્વં, શૂરત્વં ચ વિરોધિષુ;
 દીનેષુ ચ દયાલુત્વં, મહતાં લક્ષણત્રયમ્” ॥

પ્રાણપ્રિયા પાપે વણ્ણલા, જીવિત વિણ હોયે દુર્લભા;
 અવર પંખી આ નાથ વિહીન, આશુ ટળવળી ભરશે દીન. ૬૨
 ઇતિ હંસીને વિવિધ વિલાપે, ^૫સદય હૃદય નૃપ હુઓ આપે;
 દિવ્ય રૂપ એતલે અદૃષ્ટ, વાણી અંબરે હુઇ વિશિષ્ટ. ૬૩

૧ જખરા શત્રુ. ૨ પ્રસન્ન. ૩ ખંડન કર્યા વિનાનાં. ૪ શુર-
 વડીલ જનોના હુકમમાં રહેલું. શત્રુઓની સાથ બાથ બીડી પરાક્રમ
 બતાવવું, અને દીન જીવોપર દયાળુપણું રાખવું આ ત્રણ લક્ષણ
 મહાન પુરુષોનાં છે. ૫ દયા સહિત.

(૧૯૮)

નળદમયંતીરાસ.

મહારાજ મ ધરિય ^૧અંદોહ, રાજહંસ દેશિ તુજ સોહ;
દ્વતપણું દમયંતી પ્રતિ, મેહલિ હંસ કરશે મન રતિ. ૬૪
ધતિ વાણી નિસુણી ગહગહો, હંસીને ધમ કહિ નૃપ રહો;
શુભે! મ કર એવડા વિલાપ, અમ્હે નવિ લેઉં અવવધ પાપ.^૨ ૬૫
સોમવંશી જે જે રાજન, તસ કુલિ અવદયા પરધાન;
તે કુળ સંભવ તું મુજ જાણિ, બાળા બોલ મ કડ્છાવાણિ. ૬૬
એ તાહરો પતિ બાળ મરાળ, પ્રિય દર્શન સુગુણી સુકુમાળ;
મુજ લોચનને ઉત્સવ થયો, કૌતુક કારણિ મેં કર ગ્રહો. ૬૭
વાણી હવી વિમળ આકાશિ, તિણે એ રાજહંસ ગુણ રાશિ;
વિરહાંશુધિ પડતાં વારશે, ^૩પ્રવહણી પરિ મુજ તારશે. ૬૮
હંસે તવ વાણી ઉચ્ચરી, એ તુજ ચિત્ત પરીક્ષા કરી;
રાજન હું વાહન ^૪ભારતી, તિણે લહું વાત હુવે જે છતી. ૬૯
તુમ્હે પૂછો તે કહું વૃત્તાન્ત, કહો કાજ તે કડું મહંત;
નિજ ^૫કિંકર મુજ જાણી દેવ, ચિત્ત પ્રવૃત્તિ પ્રકાશે હેવ. ૭૦
અમૃત વચન હંસનાં સુણી, અતિ ^૬પ્રમોદ પાર્યો ^૭ક્ષિતિધણી;
હંસ પ્રતે ભાખસે સુભાવિ, તે બોલિય ચોથે પ્રસ્તાવિ. ૭૧
અંથ નળાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે ^૮ઈહવો તૃતીય પ્રસ્તાવ. ૭૨
ધતિશ્રી કુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે હંસાગમનવર્ણનો
નામ તૃતીય: પ્રસ્તાવ:

૧ સંકા. ૨ આવોજ ભાવ પ્રેમાનંદે પણ કહ્યું ૮ માં વર્ણવ્યો
છે. ૩ જહાજ. ૪ સરસ્વતી. ૫ લસ. ૬ આનંદ. ૭ રાગ. ૮ આ.

પ્રસ્તાવ ચોથો.

(ઠાહરા.)

સંભારી મતિ ચારદા, પ્રીણિયું આતમરામ;
વિમળ વચન ભણુવા ભણિય, (શ્રી) ભાતુ મેરૂ શુરૂ નામ. ૧
(ઠાળ ૧ લી-૨૨ી ચોપઈ.)

હંસ પ્રતે હવે કહે નળરાય, રાજહંસ તુમ્હે કરી પસાય;
જેહશું મુજ લાગ્યો છે મોહ, તેહની કથા 'કહુ સંદોહ. ૧
હંસ કહે દક્ષિણ દિશિ ભણી, સિત્તરિ લાખ ગામનો ધણી;
ન શકે કો આંપી તસ સીમ, કુંડનપુર રાજા શ્રીભીમ. ૨
રૂપિ હરાવી 'હરિગેહિની, 'પ્રિય'ગુમંજરી પ્રિયા તેહની;
સા શીલાદિગુણે ચોભતી, સુખસાગરિ ઝીલે 'દંપતી. ૩
'વસંત' માસિ અન્યદા રાય, રાણિ સહિત 'કીડવા બાય;
તિહાં ઇક શાખામૃગ સુંદરી, દીડી લઘુ બાળક પરિવરી. ૪
નિજ કંઠે વળગાડી બાળ, સા વાનરી ચડી દે ફાળ;
સ્તન્યપાન નિજ શિશુને દિયે, માનવની પરિ આંપી દિયે. ૫
કંઠિ આલિંગવીને સૂએ, રાય રાણી તે કોતુક બુએ;
મન ચિંતે જીવિત આપણું, 'સંતતિ વિના નિરર્થક ભણું. ૬

(અનુષ્ટુપવૃત્ત.)

“અપુત્રસ્ય મૃદં શૂન્યં, વિશા શૂન્યં ચ બાન્ધવાઃ
મૂર્ત્વસ્ય હૃદયં શૂન્યં, સર્વ શૂન્યં દરિદ્રતા.”

૧ કહો આ પ્રતિમાં ધણે સ્થળે 'હો' ને ઠેકાણે 'હુ' વાપર-
વામાં આવેલો છે. ૨ લક્ષ્મીજી. ૩ ખીબ પ્રસ્તાવની નવમી ગાથામાં
'પુષ્પમતી' આપેલું છે. ૪ પતિ-પત્નિ. ૫ ફાગણ ચૈત્ર માસે. ૬
રમવા. ૭ પુત્ર પુત્રી વિના.

લીલા રાજ વૃથા સવિ એહ, સંતતિ વિના ન શોભે ^૧ગેહ;
 સંતતિ વિના ન ચાલે ^૨પાટ, વિણ સંતતિ નહિ ધર્મ ^૩આધાટ. ૭
 ઈણ ચિંતાએ ઘણું દુઃખ થાય, મંદિર પુહતાં રાણી રાય;
 પ્રભાકાજ ઇંદ્રી સંવરી, આરાધે સુરી ચક્રેશ્વરી. ૮
 છંડી આહાર કરે ઉપવાસ, ડાહ્ય સંધારે શયન નિવાસ;
 સ્ત્રી ભતોર તપસ્યા કરે, ચક્રેશ્વરી આસન શરહરે. ૯
 સાને વાત લહી સાહી એ, એક ^૪પક્ષાંત દર્શન દીએ;
 શંખ, ચક્ર સારિંગ ધનુ ગદા, ચ્યારિ ચિહ્નું ભુજ ધરતી મુદા. ૧૦
 આદિ શક્તિ આવી પ્રત્યક્ષ, સ્તવના કરે દંપતિ (દયિતા) ^૫દક્ષ;
^૬માયા ણીજ મયિ મહામાય, જય જગદંબે કરો પસાય. ૧૧
 સેવે પાય રિષભ દેવના, ^૭ઉદ્ધત અમર કરે સેવના;
 શાસિત શત્રુ ચક્ર શંકરી, નમો નમસ્તે ચક્રેશ્વરી. ૧૨
 ઈતિ સંસ્તવન કરી શુભ મતી, ^૮પ્રીણિત ચિત્ત હવી ભગવતી;
^૯કહિએ નિયમ સંપૂર્ણ કરો, વચન કહો તે હિયકે ધરો. ૧૩
 મેં ^{૧૦}પ્રેરિત ચારણ ઋષિ એક, દમનક નામે સદા સુવિવેક;
 સો પ્રભાત તુલ્ય ઘર આવસિ, તેહથી તુલ્ય [મનરતિપાવશે]
^{૧૧}આરતિ ભાજસી. ૧૪
 ઈતિ કહી સંતોષ્યાં નૃપ સતી, અંતર્ધાન હવી ભગવતી;
 પ્રભાત ઋષિ દમનકે આવીઆ, વડમુક્તાફલે વધાવીઆ-
 [પાઠાંતર] રાય રાણીને મન ભાવીઆ. ૧૫
^{૧૨}અબ્યુત્થાનાદિક સનમાન, સનમુખ ગમન ધરણ શુભ ધ્યાન;
 ત્રણ પ્રદખ્યણા દે વંદના, કરે સંચતિ પ્રતિ ^{૧૩}પૃચ્છના. ૧૬
^{૧૪}પાદ-પીઠ સોવનમય સાર, તિહાં બેસાર્યા ^{૧૫}શ્રીઅણુગાર;
 મુનિ આગળ કરજોડી રહે, વાંછિત ફળ્યાં આજ એમ કહે. ૧૭

૧ ધર. ૨ વંશપરંપરા-રાજપાટ. ૩ ન્યૂનતા રહિત ધર્મ મર્યાદા.
 ૪ પંદર દિવસ પછી. ૫ ડાહ્યા. ૬ હોંકાર. ૭ તોફાની. ૮ સંતુષ્ટ.
 ૯ કહે. ૧૦ વિધાયારણ મુનિ. ૧૧ ચિંતા. ૧૨ ઉઠી ઉભા થઈ નમન
 આદિથી સન્માન કર્યું. ૧૩ પૃચ્છા-પ્રશ્ન. ૧૪ આસન. ૧૫ મુનિ.

ચિંતામણિ અહા કરતલ મળ્યો, અંગણિ સાચુ' ^૧મુરતરૂં રૂપ્યો;
કામધેનુ પામ્યો ^૨ઘટ કામ, કીધુ પવિત્ર પૂજ્ય મુજ ધામ. ૧૮
પૂજ્ય તુમ્હારા પય લેટીયા, અશુભ કર્મ દલ સવિ ખેટીયા;
દયા ભણી અમ્હ કીધી કૃપા, પાઉધાર્યા ^૩સમતા રસપ્રપા. ૧૯
મુનિવર ધર્મ-લાભ-આશીષ, દેઈ કહે ^૪મુણિ વસુધા ઈશ;
સમકિત વાસિત છે તુજ મન, પરમ પુરૂષ તુજ હુંસી પ્રસન્ન. ૨૦
(શાર્દૂલ વિકીડિત છંદ.)

यस्मिन् यान्तिलयं पुनः पुनरपि प्रत्युद्गता कोटिशः,
कल्लोलाइव वारिधौ हरिहर ब्रह्मादयस्तेपिहि;
निर्व्युत्पात्ति निरञ्जनं निरुपमं निःकेवलं निःकलं,
नित्यं निर्विषयं ततोनुपरगं तद्ब्रह्म शर्माणिते ॥ १ ॥
ઈતિ આશીષ વૃત્તિ મુનિ ભણી, કહે સાંભળ નરપતિ તું ગુણી;
અમ્મા પિઉ સરખા જે કહ્યા, તે શ્રાવક તુદા સિત લદ્યા. ૨૧
યદ્યપિ હોયે ચતિ નિરાગ, તોપણ તેહુ ધરે ગુણ-રાગ;
જીહાં ^૧છદમસ્થપણાનો લાગ, તિહાં લગે સંયમ હોય સરાગ. ૨૨
તે ભણી દ્રઢ ધમ્મી તુમ્હે લહી, અહા મન હરખ ઉપજે સહી;
તુદા મન ચિંતા સંતતિ તણી, મન મોદેજો કહું તે મુણી. ૨૩
પ્રિયંગુમંજરી રાણી પ્રતિ, ગુણ વાધસ્યે પ્રથમ સંતતિ;
જગત માનિની કન્યા હુશે, તેહના ચરણ દેવ અરચશે. ૨૪
સકળ મુલક્ષણ પૂરણ સતી, કરિ અવતાર હુશે સરસતી;
તેહના ગુણ ગાસ્યે સંચતિ, કંત હુશે ^૨ભરતાર્ધપતિ. ૨૫
ભરત ચક્રી થાપિત માહંત, અષ્ટાપદ થાપના અરિહંત;
તપ ^૩ઉદ્યાપન કૃણી જગીસ, તિહાં જેણે તિલક દિયા ચૌવીશ. ૨૬

૧ કલ્પવૃક્ષ. ૨ કામકુંભ. ૩ સમતા રસની પરખ જેવા. ૪
મુણી-સાંભળ. ૫ કેવળજ્ઞાન વિનાની દશા. ૬ અરધા ભારતવર્ષનો
ધણી. ૭ ઉજમણું.

તેહજ પુન્ય પ્રભાવે કરી, તિલક પામશે સા કુંવરી;¹
 આજન્માંત લગે નિજ ભાળ, ભાનુકિરણ સરખું સંભાળ. ૨૭
 ²ત્રણે પુત્ર તદનંતર હોશે, તેહથી રાજ ઘણું શોભશે;
 સુણી વચન દમનકે ઋષિ તણું, રાય રાણી પ્રીત્યાં મન ઘણું. ૨૮
 વળિ વળિ પય પૂજે મુનિ તણા, દેઇ ઉપદેશ ધર્મના ઘણા;
 અતિ દ્રઢ ધર્મે કરી દંપતિ, ³વિયત પંથ પુહુતા મુનિપતિ. ૨૯
 તિહાંથી આશ કૃષ્ણી નૃપ તણી, પિયં ગુમંજરી હુઇ ગર્ભિણી;
 શુભ ડોહલા નિત નવલા ધરે, તે સવિ રાય સંપૂરણ કરે. ૩૦
 શુભ મુહૂરતે પ્રસવી બાલિકા, ઝલકે જેમ ⁴અંશુમાલિકા;
 ભાલે-તિલક ઉઘોત અખંડ, બાણે તરૂણ ⁵કિરણ માતૈંડ. ૩૧
 વધામણી પુહતી નૃપ પાસિ, અતિ શ્રીમતી હવી સા દાસિ;
 રાયે ⁶લઈ પ્રથમ સંતાન, ઉત્સવ કીધો અતિ અસમાન. ૩૨
 યાચક લોક હરિદ્ર ચૂરિયાં, ⁷જનપદ મન વંછિત પૂરિયાં;
 મેલી સુજન કરે સવિ કામ, નૃપ થાપે પુત્રીનું નામ. ૩૩

૧ અર્થાત્ જન્મથીજ તેના ભાળમાં તિલક રહેશે. ૨ પ્રેમાનંદે
 પણ આવોજ ભાવ વર્ણવ્યો છે. કડવું ૩ જીવું.

- “ એવે સમે એક દમન નામે, આવીયો તાપસ;
 “ આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડયો ખટરસ.
 “ ઘણા દિવસની ગઈ જુધા, ને પામીઓ સંતોષ;
 “ ત્રિકાળનાને જાણીઓ, રાણીને વંજા દોષ.
 “ પૂછીને ત્યાં ખરૂં કીધું, નિશ્ચે નહિ સંતાન;
 “ કંઈણા આણી આપીયું, રાય રાણીને વરદાન.
 “ ત્રણ પુત્રને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ;
 “ એઘાણી રાખજે એટલી, જે માહારે નામે નામ.”

૪ આકાશ પંથે. ૫ કિરણોની માળ. ૬ સૂર્ય. ૬ લહી, પામી.
 ૭ દેશનાં માણસોનાં.

^૧વનદંતી દવથી રાખીઓ, રાણી સુપન હવો સાખીઓ;
તેહ ભણી દવદંતી સુતા, ઈસુ^૨ કહી હુલાવે પિતા. ૩૪
રૂપે^૩ દમી ત્રિભુવન સુદરી, તેહ ભણી દમયંતી કુંવરી;
બેહુ નામે કરી હુલાવતાં, તૃપતી ન પામે મન હરખતાં. ૩૫
સપ્ત વર્ષ સા બાલા લહી, ચોશઠ કળા વેગે^૪ તિથે અહી;
^૨પાઠક સાખી ભૂતજ થયો, શાસ્ત્ર કદંબ સુખે^૫ કરી અહો. ૩૬
પ્રથમ ભણી વ્યાકરણ વિશેષ, નામ કોષ સાહિત્ય અશેષ;
ન્યાય અંથ છંદાલંકાર, પિંગલ ભરહ સુકુન રૂત સાર. ૩૭
ગણિત અંથ વેદાંત પુરાણ, ગીત નૃત્ય સંગીત સુભણ;
^૩આયુર્વેદ ગણિત શુભ કળા, ^૪પ્રવચન અર્થ અદ્યા નિર્મળા. ૩૮
ચિત્રિત લેખ લિખિત લિપિ સર્વ, ^૫વારે વિબુધ સગર્વી ગર્વ;
^૬નવે તત્ત્વ ^૭ખટ આવશ્યકી, લઘુ પણિ વિરતિ અહી શ્રાવિકી. ૩૯

૧ જંગલનો હાથી સરખાવો:-

- “ તે રાણીએ સહણે પેખીયોજ, દંતી એક ઉદાર;
“ દવથી ત્રાડો અતિ સુખ પામવાજ, આવીયો નૃપ ધરખાર. ૪
“ જાગી રાણી ભૂપતિ પૂછીયુંજ, સહણા તણો વિચાર;
“ ગજ પરમાણે છોર થાયસેજ, રાય કહે સુખકાર. ૫
“ પુત્રી પ્રસન્ની રાણી રાયનેજ, કીધાં ઉચ્છવ કામ;
“ સુપન વિચારી રાજા નવ હવેજ, દવદંતી એ નામ. ” ૬

મો. ૩. પૃષ્ઠ ૩૧૭-૧૮ શ્રીમેધ ૦ નળરાસે.

૨ ભણાવનારો. ૩ વૈદક. ૪ સિદ્ધાંતના. ૫ પડિતો જે ગર્વ-
વંત હતા તેઓના ગર્વ દૂર કર્યાં.

૬ “ જીવાઽઽર્જીવાપુણં, પાવાઽઽસવસંવરોયનિઙ્ગરણા;

બંધોમુક્ષોયતદ્વા, નવતત્તાહુંતિનાયન્વા ॥ ૧ ॥ ”

નવતત્ત્વપ્રકરણે.

૭ સામાયિક, ચોવિસથો, વાંદણાં, પ્રતિકમણ, કાઉસગ, અને
પ્રત્યાખ્યાન એ છ આવશ્યક ક્રિયા.

(૨૦૪)

નળદમયંતીરાંસ.

ઈસી ન સરજી છે કો નવી, નહી દેવી કો નહિ ^૧દાનવી;
મનુષ્ય હોકિ નિરખે માનવી, શુદ્ધ વાત એ નૃપ ^૨માનવી ! ૪૦
અનુક્રમ સા પામી યૌવન, ^૩મન્મથરાજ રમણ કાનન;
કવણ સુરૂપ વખાણી શકે, માનવ જીહ્વા એકે થકે. ૪૧
સા લાવણ્ય સુધારસ વાવ, કુણ માનવ નિજ પુણ્ય પ્રભાવ;
નિજ હોઅન પુટ કરશે પાન, તે સહી જગમાંહી પ્રધાન. ૪૨
સરખી વય સરખા આચાર, સરખા કુળ સરખા શૃંગાર;
રાજ સુતા આલી સાતસે, અહિનિશિ સા કન્યા પાએ વશે. ૪૩
સુણતાં નૃપતિ ન હોએ લગાર, દીઠે થાય સફલ અવતાર;
સા નરેન્દ્ર તુજ સુખકારિણી, હોએ વામ અંગ ધારિણી. ૪૪
એહવું હંસ કથન સાંભળી, ક્ષિતિપતિ ચિત્ત રહ્યું કલમલી;
વળિ વિશેષ વિરહાતુર થયો, હંસ પ્રતિ એણી પરે કહિ રહ્યો. ૪૫
સાંભળ રાજહંસ તું ગુણી, સઘળી વાત લલિ તેં ભણી;
તેહના ગુણ તુજ મુખથી સુણી, અંતઃકરણ રહ્યું રણગુણી. ૪૬
કહી એકેકો તસ ગુણ લવો, અમૃતથી અધિકો અભિનવો;
તેં એ જન સવિજન સાખીઓ, મહા મોહસાગર નાખીઓ. ૪૭
વૈદલિનું^૪ વર્ણન કરી, એ જનતણી મનોમતિ હરી;
કેમ વિસરી જાએ સા તિસી, ^૫કહું કુલહંસ હરચે પરિ કિસી. ૪૮
દિન આતલા હતો સંદેહ, તુજ મુખે સત્ય સુણ્યું સવિ એહ;
હવે જીર્ણાંત કિમ રહેશે મિત્ર, બે દમયંતિ ન હુએ ^૬કલત્ર. ૪૯
તેહને ગુણ ફંદી મેહલીઓ, અવર અધ્યાતમ સંકેલિયો;
મિત્ર વિના કુણ લહે મન વાત, તસુ ગુણે લેધા ^૭સાતે ધાત. ૫૦

૧ દૈત્યની સુંદરી. ૨ હંસ કહે છે હે નળવ્રત ! આ વાત ખરી-
શુદ્ધ માનવી. ૩ કામદેવને રમવાના ખામ જેવી બની. ૪ કહો. ૫
આ ન થાય તો. ૬ લોહી, માંસ, મેદ, હાડ, પેશી, રસ, વીર્ય; એ
સાત મુખ્ય ધાતુઓ છે.

વળતું હંસ કહે સુપ્રસન્ન, પ્રમુદિત મન થાઓ રાજ્ય;
 તો હું તાહરો સેવક સહી, જો દમયંતિ પાસે જઈ. ૫૧
 તમ આગળ તુજ કહું ગુણ છતા, તુજશું મન નિશ્ચલ અનુરતા;
 કરું 'ત્વદેકશરણ સા કની, યોગી બ્રહ્મા જેમ એક મની. ૫૨
 તાહરે પ્રેમ-પયોદધિ પડી, નહિ સલસલી શકે બાપડી;
 તુજ વૌણ તાલોવેલી થાય, તો સાચું માને મહારાય. ૫૩
 મુજ ! આજ્ઞા આપો હવે સહી, જેમ કુંડિનપુર બાવું વહી;
 તિહાં લગે નિજ સમીપ સુર સાખિ, માહરો હંસ વર્ગ તું રાખિ. ૫૪
 માહરી પ્રાણ પ્રિયા સુંદરી, સોમકલા પરિ કર પરવરી;
 હું જળ લગે જઈ આવું તિહાં, તવ સમીપ સા રાખે ઇહાં. ૫૫
 જો વૈદલિ તવ વ્યતિરેક, અવર પુરૂષ પરણે અવિવેક;
 તો મેં સોમકલા માહરી, હારી સારી તાહરી કરી. ૫૬
 તે વલતી મુજને 'નાપવી, સત્ય પ્રતિજ્ઞા એ થાપવી;
 રાજહંસ વિરયો એમ કહી, રાજહંસ વળી બોલ્યો સહી. ૫૭
 સાંભળી હંસ વિહંગમ સખે, કેતા ગુણ કહું એકે મુખે;
 કારણ વિણ ઉપકારી ખરો, અવર કવણ કહું તુજ ઉદરો. ૫૮
 તું મુજ જીવિત તું મુજ પ્રાણ, તે મુજ કીત કર્યો ગુણ બાણ;
 કોઈક પૂરવ પુણ્ય સખ'ધ, 'હંસ છન્ને તું આબ્યો બંધુ. ૫૯
 યદ્યપિ વિદલિ દુર્લભા, તુજ પ્રસાદી હોશે વલ્લભા;
 'જેમ જમૂત પ્રસાદે વેલી, વૃક્ષ સાથે આલિંગે ગેલી. ૬૦

૧ યોગ સાધનાર જેમ બ્રહ્મા સાથે લીન બને તેમ તમારા ચરણમાં દમયંતીને લીન કરાવીશ. ૨ તહારા પ્રેમ સમુદ્રમાં મગ્નજન કરવા પાડીશ કે અન્ય તરફ સળસળી પણ કહી શકે. ૩ પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનમાં હંસીને રાજા પાસે રાખવાની વાત નથી ૪ નમસ્કાર. ૫ હંસનારૂપે ભાઈ આવ્યો. ૬ વર્ષોદની કૃપાથી વેલી ઝાડ સાથે લપટાઈ પડે તેમ.

પણ તું કરે પ્રતિજ્ઞા જેહ, એવડું કથું પરિક્રમ એહ;
 મિત્રભાવ તુજ સાથે ખરો, 'ભૃત્યભાવ તે મેહડું' પરો. ૬૧
 'સ્વયિ પર્જન્ય' પુહવી જલ ભરે, સૂરિજ સ્વયિ અભુચાલું કરે;
 સ્વયિ વૃક્ષ આપે ફળફૂલ, અમૃત વસે ચંદ્ર અમૂલ. ૬૨
 રિતિ જગ વરતે જે સજ્જના, તે ઉપકારી વિષ્ણુ પ્રાર્થના;
 તે સવિ માહરેતું અવતંસ, મિત્ર પરમ ઉપકારી હંસ ! ૬૩
 મિત્ર વિના ભવિત તે ફેક, મિત્ર વિના કુણુ વારે શોક;
 મિત્ર વિના કુણુ લહે મન વાત, મિત્ર વિના કુણુ લહે સંઘાત ! ૬૪

(બૈત.)

“યદીગાં નીદર્ય હાં, બેચાર બુદન્ મુચ કિલાસ્ત;
 રાજબૂદ બાહર કિસેધ, જિહાર કર્દન મુસ્ત કિલાસ્ત.” ૬૫

(દોહરા.)

હુનિયામે' ચારાં વિગર, જે ભવણા સવિ ફેક;
 કહ્યા ન જાવે હરકિસે, આપણે દિલકા શોક ! ૧

(પૂર્વ ઢાલ ચોપાઈ.)

મિત્ર વિના કુણુ ઉભો રહે, મિત્ર વિના કુણુ આપદ સહે;
 મિત્ર વિના 'કુણુ આપદ દહે, 'ખીર નીર ઉપનય કવિ કહે. ૬૬
 સુખ મિઠાં વિષ્ણુકાં ચિત્ત, તે મિત્રાઈ શત્રુ નિમિત્ત;
 સા મિત્રતા વિના સારીએ, જેથી જશભવિત હારીએ. ૬૭

(દુહાછંદ.)

સજ્જન તિહાં ન પતીજિયે, જહાં કપટકો હેત;
 બાળું કળી કણેરકી, તન રાતું મન શ્વેત ! ૧
 સેઓ ઇસી પ્રીતી કરી, જેસી રૂખ કરાય;
 ધૂપ સહે શિર આપણે, ઝોરાં છાંહ ધરાય. ૨

૧ નોકર ભાવ. ૨ મેષ પોતાની મેળેજ. ૩ દોસ્તદાર. ૪ પોતે
 હુઝ વેઠે. ૫ દ્વષ પાણીની પેઠે.

(પૂર્વ હાલ-ચોપાઘની.)

એક સભજનતા પંડિત હીન, પંડિત તો દુર્જનતા 'પીન;
પંડિતતા સભજનતા પાણું, એક વિષે દુર્લભતા ઘણું. ૬૮

(રથોદ્ધતા છંદ.)

“भवन्ति केचित् सुहृदो न पण्डितो, विचक्षणाः केपि न सौहृदेरताः
सुहृच्च विद्वांश्च स दुर्लभो जनो, ययौषधं स्वादु च रोगहारि॥”

એ બેડ ગુણ દીઠા તુજ અંગે, તે દમયંતી કથા પ્રસંગે;
વેળા સફળ કરી માહરી, તું જન વિરહ ચોર પાહરી. ૬૯
તું દોય પક્ષ વિશુદ્ધ શરીર, તું વિવેક કારણ જળખીર;
શીખ સહોદર શી તુજ કહું, જીવિત જો એ તુજ કરી લહું. ૭૦
એણી પેરે શીખ બહુ પરી કહે, મનવાંછિત માહરું તું લહે;
તુજને શીખ બહુ દીજીએ, રાય હંસને આશીષજ દીએ. ૭૧

(આર્યા-છંદ.)

“ तववर्त्म निवर्त्ततां शिवं, पुनरस्तु त्वरितं समागमः

अै साधय साधयेप्सितं, स्मरणीयाः समये वयंवयः ”

એણી મારગ કુશળે પુહચીએ, વહેલો વળી મેળાપકર હુંજે;
અવિગત ઇષ્ટ કામ સારજે, સોઈ વેળા મુજ સંભારજે. ૭૨

(હાળ ૨ જી-રાગ ગાડી.)

સોમકળા સુપરે સંતોખી, પ્રીછવીયો પરિવાર;
ચાલ્યો ચતુર હંસ હવે, ત્યાંથી નૃપને કરી જીહાર. ૧
નૃપ આશીષ ધરી નિજ મસ્તકે, વાટે વહો વિહંગ;
નગર નદી અટવી ઉલ્લંઘી, લીલાએ ગિરિ શ્રંગ. ૨
કુશળે કુંડિનપુર સો પાથો, વેગે ન લાઇ વાર;
દમયંતિનો ક્રીડા-પર્વત, તેણે પેખ્યો મનોહાર. ૩

- શૃંગ ઉત્તંગ મણિમય મરકત, સજ્જળ જલદ જિમ નીલ;
કનકકેલી ^૧દામનિ જિમ ઝલકે, મુરગિરિ સરખી લીલ. ૪
- તિહાં વૈદલિ કીડા-કાનન, ^૨માનન વર્ણન તાસ;
વૃક્ષસેક સારિણિ જલ વાસિત, જિહાં કર્પૂર ખરાસ. ૫
- વિવિધ દેશના વૃક્ષ વિશેષે, સફલ સદલસછાય;
નાવે પાર નામ ઉચ્ચરતાં, દર્શને તૃષ્ણા જાય. ૬
- ખડોખલી ચંદન રસપૂરી, કસ્તૂરી ^૩ધનસાર,
તિહાં ખાંતે ખેલે વૈદલિ, સાથે સખી પરિવાર. ૭
- રાજહંસ સુંદર શીતલ વન, નિરખી લોચન ઠારે;
શ્રી શારદ કીડા કરવાનું, નંદન વન સંભારે. ૮
- રત્નજટિત સોવનમય શ્રંખલ, વિમલ કનક પદ્મચંકી;
દોલા કેલી કરે તિહાં બેઠી, દમયંતી ^૪હરિલંકી. ૯
- કેલી કમલ કર કમલ ભમંતી, લટકતા ઉરહાર;
^૫રમા સરીખી રમતી હીઠી, હરખયો હંસ અપાર. ૧૦
- સહસા પંખ સંવરી ^૬નલથી, બેઠો મહી મરાલ;
સરસ શબ્દ પંખીના સુણીને, હવી સસંભમ બાલ. ૧૧
- સન્મુખ થઈ નિરખવા લાગી, તવ હીઠો સો પંખી;
^૭સાલિંભંજિકા પરે થઈ નિશ્ચલ, કર ઝહીવા આકાંક્ષી. ૧૨
- લૈમીલાવ મનોગત ખૂઝી, હંસ ન તિહાંથી હીંડે;
જવ કર ઝાલે તવ સો ચાલે, નવ આકાંશે ઉડે. ૧૩
- દમયંતીને એ પરે દેખી, હાસ કરે સવિ આલી;
પંખી માત્ર વશ કરી ન શકે, એમ કહી કર દે તાલી. ૧૪

૧ વીજળી. ૨ રમવાનો ખગીચો. ૩ ખરાસ. ૪ સિંહના સરખી
પાતળી કેડના લંકવાળી. ૫ લક્ષ્મી. ૬ આકાંક્ષી. ૭ કાઠની પૂતલીવત.
૮ દમયંતી. ૯ સખી.

- ધખત રાખવતી દમયંતી, કહીરે સખી સંદોહ;
તાળી હધ જે 'ખગ ત્રાસવસે, તે કરસે મુજશું દ્રેહ. ૧૫
- એ પ'ખીને પગલે ભતાં, જે મુજ સાથે આવે;
તેહશું માહરી રીસ બાણબે, એમ કહી આઘી ભાવે. ૧૬
- જેમ જેમ હંસ ભરે 'ભુવિ પગલાં, તેમ સાથે સા આવે;
હંસ હીંડવું તસ શીખવતો, બાણે નિજ ગતિ આવે. ૧૭
- વળિ વળિ 'પાણિ પસારે લેવા, પણ શો અદ્યો નવ ભાય.
'શ્રમ પ્રસ્વેદવતી દમયંતી, તવ સા વિલખી થાય. ૧૮
- તવ 'મરાલ ભાખે સુણ 'મુગધે, તું મુજ લેવા ધહે;
મુજ અનુપદિ એકલી વિચરતી, કેમ વન ગહને ન ખીડે. ૧૯
- શુણ ખેચર' બૂચરકર ગોચર, કહે શુભે કેમ દૂકે;
તું યૌષિતે લહી યૌવન પણિ, 'શૈશવભાવ ન મૂકે. ૨૦
- પુણ્યશ્લોક 'ધરિત્રી-ભૂપણ, નલરાજા નરહંસ;
તેહનો હું અભ્યંતર સેવક, હું કીડાકલહંસ. ૨૧
- જેહનું સુદ્ધ ખમી કેા ન શકે, દાનવ માનવ કોય;
સુણ સુંદરી ! તેહના સેવકને, કવણ પરાભવ હોય. ૨૨
- વાત દૂર (દૂત) દેશાંતર કેરી, હું પુહયાહું તાસ;
કોણી ગમે કીડા વન તેહનિ, રાજહંસ છે દાસ. ૨૩
- વિવિધ પરે' નલનૃપની સેવા, કરે હંસ મન રંગે;
કેતા વાયુ પ'ખે' કરી નાખે, રાય પ્રતિ' રત સંગે. ૨૪
- કે કોમલ કમળનું દલ આણી, રચે સેજિ સુકમાલ;
અંતઃપુર નારીને કેતા, ગતિ શીખવે મરાલ. ૨૫

૧ હંસ પ'ખીને ખીવરાવશે. ૨ જમીનપર. ૩ હાથ લ'ખાવો.
૪ આકર્ષી થતા પરસેવાથી. ૫ હંસ. ૬ મોળી ! ૭ આકાશમાં ઉડ-
નારાં પ'ખી પૃથ્વીપર ફરનારા માણસોના હાથમાં એમને એમ શી રીતે
આવી શકે. ૮ ખાળક ભાવ. ૯ પૃથ્વીના શૃંગાર સરખા.

કેતા વળી નૃપ વનિતા આગલે, વૃત્ત મ્લોક વખાણે;
 હંસ સાથે હંસતી ^૧હરિણાંખી, શંકા કિંપિ ન આણે. ૨૬
 કેતા રાજહંસ પત્નીસું, નિત વિનોદની વાતે;
 રાય પ્રતિ કૌતક ઉપાયે, નવનવાં (વનમન્દિર) દિન રાતે. ૨૭
^૨તૂઠી માત શારદા નૃપને, હંસ વર્ગ તેણિ દીધું;
 બારતી વાહન ભણી અમ્હે ભણું, શાસ્ત્ર વિવેક પ્રસિધું. ૨૮
 જે સામાન્ય માનવી હોએ, દર્શન તાસ ન દીજે;
 તું છે ^૩સકલસુંદરીભૂષણ, ^૪ગોઠિ તેહ ભણી કીજે. ૨૯
 ગોઠિ સમાન લહી મેં તાહરી, રહિસિ તેડિ મદ પૂરિ;
 વિષમ ગોઠિ ભણી તુજ આગલિ, મેહલી આંખું દૂરિ. ૩૦
 તું કલ્યાણિ પ્રવીણ સુણી છે, બોલિ સુભાષિત સાર;
 અથવા પૂછ ^૫કૃષ્ણદરિ મુજને, હું તે કહું ઉદાર, ૩૧
^૬તન્વી ! મેં તું કેડે તેડી, વૃથા ખેદ ઉપાવા;
 બહાણું કથન કહું તે કીજે, તે ઓસિંકલ^૭ થાવા. ૩૨
 ઇતિ વચનામૃત રાજહંસનાં, ‘કરણકચોલે પીધાં;
 હરખી હરિણલોચના ચિત્તે, કાજ સકલ મુજ સિધાં. ૩૩
 દિવસ આજનો સફળ મુજ હુવો, મુજ અમીએ ઠરિઉં ચિત્ત;
 મુજ વરનો અભયંતર ^૮ચર એ, ભે મિલીઓ એકંતિ. ૩૪
 પણ એ આગલ સહસા કિમ મનની, વાત ન થાયે હેવ;
 રખે કોઈ આંખું હુવે ^૯છળવા, ^{૧૦}દાનવ અથવા દેવ. ૩૫
 અથવા સંભવીએ એ સાચું, પુણ્યવંત જે પ્રાણી;
 તે શું છીજે તસ નવિ સંપજે, સાચિં તે એમ ભણી. ૩૬

૧ હરિણ જેવી આંખવાલી. ૨ સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈ હંસ
 રોહું નક્કરે આપ્યું. ૩ સ્ત્રીઓના શબ્દગાર તુલ્ય. ૪ વાત. ૫ પાતળા
 પેટવાળી. ૬ નાણુક ઓ. ૭ આભારી. ૮ કાનરખી કચોળા વડે.
 ૯ દત્ત. ૧૦ કળવા. ૧૧ દાનવ.

જય જય તે નિષધાધિપ રાજા, ધન્ય ધન્ય નલ નામ;
 વિસ્મયકરણ^૧ વિહંગમ જેહના, કરે મનોગત કામ. ૩૭
 ચે કારણ એ મુજવન આન્યું, પંખી ગુણે અગણ્ય;
 કિ શું હોયે નળરાયે મોકલ્યું, કિહાં છે એવડું પુણ્ય. ૩૮
 સો રાજા મુજને શું બાણે, ^૨સ્વયી થાયે કિમ ^૩રાગી;
 ભલે હંસ તેહનો ઇહાં આન્યો, મુજ ભાયગગતિ બગી. ૩૯
 એહલું મુખ પંકજથી ભેઉં, નલનૃપ શ્રવણે પેસું;
 તો મુજ અરથ સવે સહી સિધા, ભે તમુ મનિ જઈ બેસું. ૪૦
 ઇશું ચિંતવી બોલી બાલા, મુખ લોચન વિકસંતી;
 રાજહંસ નલદૂત ચિરંજય, તેં મુજ નિજ ગુણિ કીતી. ૪૧
 બાલ-લલિત જે તુજશું કીધું, તે ખમભે અપરાધ;
 પ્રથમ ^૪સમીહિત એ મુજ માતું, જે તુજ દરસણુ લાધ. ૪૨
 મૂલ ચરિત્ર ^૫કહું મુજ આગલ, કુણુ છે તે નલરાય;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ પ્રસિદ્ધા, જસ કીરતિ ગવરાય. ૪૩
 હંસ કહે ^૬ઈંદી-વરનયને ! તુજ વિનોદને હેતિ;
^૭ધૂરિથી કથા કહું તુજ આગલ, સુપ્રસિદ્ધ સંકેતિ. ૪૪
 અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયમુંદર સુંદરભાવ, એતલે હવે 'તુરિય પ્રસ્તાવ. ૪૫
 ઇતિશ્રી કુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે હંસમુખાદ દમયંતી વૃત્તાંત
 શ્રવણતાં પ્રતિહંસ પ્રેક્ષણાદિવર્ણનો નામ ચતુર્થઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ જેના પક્ષીઓ પણ આશ્રય ઉપજાવે તેવા છે. ૨ પોતાની મેળે.
 ૩ સ્નેહવંત. ૪ ઇચ્છિત. ૫ કહે. ૬ કમળપત્ર સમાન અણીઆગાં
 રાતા ખૂણાવાળાં નેત્રવાળી. ૭ પ્રથમથી. ૮ એવો.

પ્રસ્તાવ પાંચમો.

(હા.)

(ઢાળ ૧ લી-ફરી ચાપાઈ.)

હવે પાંચમ પ્રસ્તાવની, પ્રસ્તાવના સુણેસિ,
ભાનુમેરૂ વંદિ કરિ, નલ સંબંધ ભણેસિ. ૧
આર્યાવર્ત દેશ અભિરામ, સકલ સાધુજનનો વિશ્રામ;
નિવધનયરિ ગંગાતટિ વાસ, વીરસેન પૃથવીપતિ તાસ. ૨
પત્ની શીલાદિક ગુણ ભરી, રૂપવતી દાવણ્યસુંદરી;
સ્વાતિબિંદુ 'મુકિત પુટ જેમ, ગર્ભ ધરે સા રાણી તેમ. ૩
'મતિ મહી ઉરણ કરવા તણી, 'પ્રીતિ શ્રવણચણી ઘણી;
શુભ સંપૂર્ણ દોહલે કરી, જનમ્યે પુત્ર રોર જલતરી. ૪
રવ્યાદિક મેષાદિક મુદા, ઉચ્ચ પાંચઅહ વર્તે તદા;
'વર્ધાપનિકા દે રાજન, ઉત્સવ મંડે મેરૂ સમાન. ૫
લખમી પણિ વ્યય કીધી ઘણી, આશા પૂરી સવિ જનતણી;
એ સુત ચિત્ત નહી લાગે લોભ, તિણે નલ નામ ઠંચું^૧ અતિશોભ. ૬
સો સંવ્યક્ત થયો જેણિ સમે, શાસ્ત્ર સમૂહ અહું તિણિ તિમે;
'ચાર વેદ જાણે 'ષટ અંગ, ષટ તર્કી ભાષા ષટ રંગ. ૭
'વણ્યુમુખની પરિ વિક્રમ ઘણું, નથી પાર તેહના ગુણ તણું;
લિખિત પઠિત વિજ્ઞાન-વિલાસ, ન સા કલા જિહાં નહીં અભ્યાસ. ૮
યશ વિસ્તારિયો પણે કિશોર, રૂપ વર્ણવું કેમ રંભોરૂ;

૧ મોતીની છીપના દાખાની પેડે. ૨ પૃથ્વીને દેવાથી મુક્ત કરવાની વિચારણા હતી. ૩ દરેક શ્રવ ઉપર ચતના-દયા મુક્ત. ૪ વધા-મણી. ૫ સ્થવ્યું, સ્થાપિયું. ૬ મરૂ, યજુ, સ્યામ, અથર્વ. ૭ શિક્ષા, કેળવ, બ્યાકરણ, નિરૂક્ત, જ્યોતિષ, હંદ પ્રબંધ. ૮ કાર્તિકસ્વામી જેવું.

સંપૂર્ણ^૧ શશિધર સ્વલોક, નલનૃપ વદન સદા નિકલોક. ૯
 રશિર વર શામ સરલ ધર્મિભલ, તરૂણી હૃદય વિહારણ ભલ;
 અતિ વિશાલ ભાલ સ્થલ ભણું, કપોલ પાલી ઝલકે ઘણું. ૧૦
 ભૂયુગ વક્રેસ કોમલશામ, ધનુષ દોઝે ધરીયાં અભિરામ;
 લોચનયુગલ કમલદલ કહું, અતિ વિશાલ ઉપમા કુણ લહું. ૧૧
 શુક મુખ અતિ સરલ નાશિકા, લંબ કર્ણ બાડી ખૂટિકા;
 રસના રકત મુધારસ ઘોલ, અધર અમીઢહ વિદ્રુમરોલ. ૧૨
 ઉચ્ચ સતેજ ગલ્લસ્થલી, આરૂ ચિખુક ગ્રીવા લલુ વલી;
 સ્થૂલ સ્કંધ બાહુ આબન, વક્ષ વિશાલ કપાટ સમાન. ૧૩
 બહુ પ્રકાર લખ્યણુ બત્રીશ, સિંહાદિક વળી જે ગુણ વીશ;
 સવિ એકઠા મળ્યા નલ અંગિ, કરિ કલ્લોલ મુધા ગુણ સંગિ. ૧૪
 કહી ન શકું અદ્ભુત શોભના, તસ સૌભાગ સગુણ વર્ણના;
 જંગમ કો ગુણરાશિ નવીન, પ્રગટિઓ પૃથ્વીમાંહી કુલીન. ૧૫
 એક દિવસે સેવક પરિવારિ, બાદ્યાલી ભૂમિકામગરિ;
 અસ્વાપહૃત મહાવન ગયો, અહો રાત્રિ એકાકી રહ્યો. ૧૬
 તિહાં એક સરોવર દેખી રમ્ય, અધ્યયકી ઉતરિયો અગમ્ય;
 પંથ ખેદ વારિયું જલસ્નાન, તવ કરૂણ ધ્વની મુણીઓ કાન. ૧૭
 દુઃખિત જન રક્ષા કર ધીર, સ્વર અનુસારિ ચાલીઓ વીર;
 સમી વૃક્ષ સાથે એક સાધુ, કીલિત દીકું અતિ સા બાધ. ૧૮

૧ પૂર્ણચંદ્ર કલકે મુક્ત છે પણ નલરાજનું મુખચંદ્ર સદા નિષ્કલકે
 છે. ૨ આશાપરતી ચોટલી ભીતું હૃદય વીંધવા બાલા જેવી ચડા ઉતાર
 છે. ૩ હોઠ અમૃતના ધરા જેવા છતાં પરવાળાં જેવા રાતા. ૪ મનોહર
 ચિખુક. ૫ મોટા ખબા અને હાથ દીગણે અડી શકે તેટલા લાંબા.
 ૬ છતી પ્હોળી દરવાજાના કમાડ જેવી. ૭ સિંહનો ૧, બગલાનો
 ૧, કુકડાનો ૪, કુતરાનો ૬, ગધેડાનો ૩, અને કાગડાનો ૫ એ
 ચાણાખમાં કહેલા ૨૦ ગુણો. ૮ ખેનડીના. ૯ બધેલો.

તેહને શિષ્ય રૂદન અતિ કરે, પાસે એક કન્યા દુઃખ ધરે;
 નલ-કુમાર પ્રણમી મુનિપાય, પૂછે શું દુઃખ છે મુનિરાય ? ૧૯
 શિષ્ય કહે 'સાંભલુ કુમાર, મહિતા વાત અમુખ નહિ પાર;
 પૂરવધર શ્રીગુરુ ગણધાર, 'સંમેતાચલ ભણી કરીઓ વિહાર. ૨૦
 મહાનુભાવ ગુરુ માહરા એહ, સંયમ તપિ સંશોષિત દેહ;
 વિહાર કરતાં શ્રમ પામીયા, ક્ષણ સરોવરતટિ વિશ્રામીયા. ૨૧
 હું 'વેયાવૃત્ત કરું વિવેક, એતલે અધમ વિદ્યાધર એક;
 ચાલ્યો^૧ રાજસુતા અપહરી, નભમારગિ મિલીઓ તસુ અરી^૨. ૨૨
 તેહને થયો કન્યાનો લોભ, શત્રુ બેહુ ઝૂઝે 'અક્ષોભ;
 સ્ત્રી પડતું મેહલી તિણિ સમે, સરોવર મધ્ય પડી સા તિમે. ૨૩
 'અક્ષતાંગ બાહર નીકળી, ગુરુ સમીપ આવી આકુળી;
 'રાધિ! રાધિ! કન્યા કહે પૂન્ય, સૂરિ કહે મહાભાગિ મધૂજ. ૨૪
 કન્યા કહે જાલંધર દેસ, અંદ્રબાહુ તેહતણો નરેશ;
 હું' કેનકેવતી તસ કુંવરી, અધમાધમિ 'ખેચરિ અપહરિ. ૨૫
 જાતાં આ સરોવરમાંહિ પડી, એ બેહુ માંહોમાંહિ' ભડી;
 વળી આવી અપહરસે આજ, એહથી ભગારો ગુરુરાજ ! ૨૬
 'આસ્વાસના દેઈ તેહને, ઉપગારી ગુરુ કહે એક મને;
 ભંડુલી વિદ્યા ઉચ્ચરી, સર્વ અંગ રક્ષાએ કરી. ૨૭
 અરિ ભૂખી ખેચરો કુધીર, બહુ^૩ પ્રહારિ જર્જરિત શરીર;
 આ કન્યા ગ્રહવા આવીઓ, વિદ્યાબલિ સો નવિ દ્રાવીઓ. ૨૮
 સા કન્યા ગ્રહી સક્રીઓ નહિ, તેહ પ્રભાવ મુનિનો સો લહી;
 વૃક્ષ સાથિ મુનિ ખીલી દુષ્ટ, કરી વિકર્મ નાઠો પાપીષ્ઠ. ૨૯

૧ સાંભલો. ૨ સમ્મેતશિખર. ૩ સેવા આકરી. ૪ ચાલ્યો.
 ૫ શત્રુ. ૬ ક્ષોભ રહિત. ૭ કંઈ પણ વાગ્યા કે ઝખમી થયા વગર.
 ૮ રાખ રાખ ! રક્ષા કર. ૯ વિદ્યાધરે હરણ કર્યું. ૧૦ દિલાસો. ૧૧
 ધણો માર વાગવાથી ખોખરું શરીર થઈ ગયું હતું છતાં.

આ વેદના સહિ મુનિ આપ, નિજ મનથું નાથે પરિતાપ;
 મહાનુભાવનાં લક્ષણ એહ, રક્ષા ન કરે આતમ દેહ. ૩૦
 હવે જો એક પ્રહર જાયસિ, તો ગુરૂ પ્રાણ મુક્તિ થાયસિ;
 એહ કુવિદ્યા મુષ્ટિ કીલણી, મધ્યાનિહં જીવિત હારિણી. ૩૧
 ગુરૂ પરલોક પામશે યદા, શિષ્ય ^૧અનશન કરશે તદા;
 તિવાર પહિલી એ કન્યકા, મરવા કારણ થઈ ^૨ઉત્તશિકા. ૩૨
 હત્યા એક નારી દો સાધ, એ પ્રતીકાર એક છે ^૩દુસ્સાધ;
^૪ચુંડરીકગિરિ છે ઝોપધી, તેહથી ^૫શલ્ય સમે એ સુધી. ૩૩
 માયાનિગ્મૂલની તસ નામ, લખ્યણુ ખત્રીસે કરી અભિરામ;
 ભૂપતિ પુત્ર અસમ સાહસી, યુવા કોઈ લાવે ઉલ્લસી ! ૩૪
 સિંહ વ્યાધ ^૧વૃક વ્યાપી રહી, ^૨કાતર કો ન શકે સા અહી;
 પ્રતીકાર એવડું કિહાં થાયે, ^૩નિરાખાધ કિમ હુએ ગુરૂરાય. ૩૫
 એહવો નર અહીં કિહાં આ સમે, ^૪કહું ? પરાયિ પીડા કુણુ ખમે;
 હા ! હા ! રાજસુતા આશું, રાખી પણુ હવે હોસ્થે પરાસ્થુ. ૩૬
 ઇતિ ^૧શોકાર્તિ તપસ્વી તણા, નલો વચન તિહાં સુણીયાં ઘણા;
 પરદુઃખે અતિ દુઃખિત ^૨થયું, બોલ ^૩એહવું મુનિને કહું. ૩૭
 રાજપુત્ર સવિ લખ્યણુ યુક્ત, છું સાહસી પ્રમાદ વિરક્ત;
 પશ્ચિ એક દુઃખ હીયડેન સમાય, તૂરણુ તિહાં કિમ જઈ અવરાય.
 તો એ જીવિત સહી અધન્ય, ન હવો સાધુ ^૧વેચાવય પુન્ય;
 તો એ ધિક્ ^૨મિથ્યા અભિમાન, જો ઉપગાર ન દીધું દાન. ૩૮
 તવ હર્ષિત બોલ્યો સો યતિ, હિવે ^૩અધૃતિ કો મ કરો રતિ;
 એહજ શ્રીગુરૂતણે પ્રભાવિ, અશ્વહૃદય નામિ સંભાવિ. ૪૦

૧ પ્રાણ ત્યાગ કરવા અનશન કરશે. ૨ તૈવાર. ૩ દુખે શાધી શકાય એવો. ૪ શત્રુંજય. ૫ અખમ. ૬ વરૂ. ૭ કાપર. ૮ પીડારહિત. ૯ કહો. ૧૦ શોકથી પીડાયેલો. ૧૧ થયો. ૧૨ એહવો. ૧૩ સેવા. ૧૪ જુદો. ૧૫ અધીરતા.

મંત્રપઠિત સિદ્ધજ આ કરું, તે સુજ સુખે આવે છે ખરું;
 તે તુમ્હે ^૧પુરુષવૃષભ સુખિ ભણું, તુમ્હે પ્રભાવે સાચો તે સુંહું. ૪૧
 શીત ઉષ્ણ નવિ આસન દ્વરિ, નાવે ક્ષુધા તૃષાનું^૨ પૂરિ;
 વાજ પંખાલા જિમ્બ જાઈ, મારગિ ભૂમિ છળે નહી પાય. ૪૨
 અન્ધકર્ણિ સો મંત્રજ ભણી, થા ^૩આરૂઠ વેગે તું ગુણી;
 સો ગિરિદોશત ^૪યોજન હુંતિ, મહોષધી પરિખે તિહાં ખંતિ. ૪૩
 તીશ્રુ ગંધ પત્ર છે ત્રણિ, સ્વેત પુષ્પ ફલ સદા સુવર્ણિ;
 ઇતિ શીખવી મંત્ર તસ દીઝો, ઇમિ કરી નળ વેગે^૫ ચાલીઝો ૪૪
^૬અર્ધ યામિ પુહતુ ગિરિશ્રંગે, વ્યાઘ્રાદિક ^૭વંચી મન રંગે;
 લેઈ ઓષધી કુશલે ખેમિ, આઁયો ^૮આશુ પાસિ ગુરૂ પ્રેમિ. ૪૫
 તેહનિં રપશિ મારે^૯ સુકમાલ, ગુરૂ ઉત્ક્રીલિત^{૧૦} હુએ તતકાલ;
 થયા સચેતન જવ સૂરીશ, નળ પેખ્યો ^{૧૧}તવ કહે આશીષ. ૪૬
 સુગતિ વશીકર ચૂરણ સુષ્ટિ, ધર્મ સુષ્ટિ પરમાણુ સુવૃષ્ટિ;
 વીતરાગપદ^{૧૨} રેણુ પવિત્ર, તે તુજ પાવન કરો સુમિત્ર. ૪૭
 નળકુમાર ! તુજ સરિખુ કોઈ^{૧૩}, માનોમ્મત મહીતલિ નહીં હોઈ,
 અરધ ભરત લોગવશે રાજ, કરશે સખલ ધર્મનાં કાજ. ૪૮
 જેહથી જીવહિંસા નવિ હોઈ, ^{૧૪}અરિ પરાભવી ન થકે કોઈ;
^{૧૫}સૂરિજપાક રસવતી આમનાય, અતિહિત કરી દીઝે ગુરૂરાય ૪૯
 વળિ ગુરૂ ધર્મદેશના દીઝે, એતલે ^{૧૬}સેનાની આવી ઝે (મિલે);
 દેઈ ભલામણ કુંવરીતણી, વળિ હિતશિક્ષા આપી ઘણી. ૫૦
 નૃપ કુમારને પૂછી સૂરિ, સમેતશિખર પુહતા સુખ પૂરિ;

૧ પુરુષમાં ધોરી જેવા બાર વહન કરનાર છો જેથી. ૨ સ્વાર.
 ૩ બસો યોજન. ૪ અડધી રાત્રે. ૫ છેતરીને. ૬ જલદીથી. ૭
 ખીલાયા વગરના-ફૂટા થયેલા. ૮ પેખ્યો, નળને જોખને. ૯ પદની
 રેત. ૧૦ સન્માનથી ઉચ્ચપદવાળો. ૧૧ શત્રુ. ૧૨ સૂર્યપાક રસોપનો
 વિધિ. અર્થાત્ સૂર્યના કિરણોવડે દૂધપાક કરવાની વિધિ. ૧૩ સેનાપતિ.

‘ગભરૂદ સા નૃપ કુંવરી, તાસ તાત ધરિ પુહતી કરી. ૫૧
નિજ પુર પુહતા કુંવર પ્રધાન, પિતા પ્રશંસી દે બહુ માન;
એક દિન બેઠા પૂરિ સભા, નલસુતની સોહે સુપ્રભા. ૫૨
(હાળ ૨ છ-રાગ ધનાશ્રી.)

હવે ચંદ્રબાહુ નૃપ કેરો, વિનયવંત એક દૂતજી;
આવ્યો નૃપ પ્રણમી કરજોડી, કહે નિજ પતિ આકૂતજી. ૧
બાલધરપતિ ચંદ્રબાહુ નૃપ, વીરસેનપદ વહેજી;
કરજોડીને કરે વિનતિ, સુણતાં સહુ આણુદેજી. ૨
કેનકાવલી સુતા સો નૃપની, પ્રાણ ૨ત્રાણ કય કીતીજી;
સા અત્યંત રાગિણી નલની, સહુ લહે વાત વહીતીજી. ૩
સપરિવાર સા સાથે તેડી, નૃપ પુર બહાર ઉતરીયાજી;
નળશું પાણિઅહણ કરાવ્યું, આવ્યા આણુંદ ભરીયાજી. ૪
સુણી પ્રવૃત્તિ ચિત્ત સપુરોજન, હરખ્યું નિષધાધીશજી;
સમૂહરતિ સુતને મેં પરિણાવ્યો, પૂગી મનહ જગીસ^૧જી. ૫
નળને તેહશું રમતાં રંગે, કાલાતિ કમ થાયેજી;
એક દિન ૨શ્રુતશીલાદિક આગલ, વીરસેન કહે રાયજી. ૬
વૃદ્ધ સચિવ ! તુહમે સાંભલુ^૨ સાચું, રાજધુરા અતિભારજી;
યુવા ધનુર્ધર સવિગુણ પૂર, નળને કીજે રાયજી. ૭
લઘુ સુત કુંવર સેવા કરશે, નલ પાળશે સુરાજજી,
તુહમે જઈ નળ સુતને સમજાવો, અહમે કરશું ધર્મકાજજી. ૮
નૃપ આદેશ^૩ ચડાવી મસ્તકે, નળ સમીપ સો આવેજી;
દોઈ કરજોડી તન સંકોડી, અમૃત વચન સુણાવેજી. ૯
સુણો કુમાર તુહમે ભાર-ધુરધર, ૫૨ ઉપગારી વીરોજી;
‘પ્રબલ પ્રતાપી કીરતી બ્યાપી, પિતૃભક્તિ^૪ ગંભીરોજી. ૧૦

૧ હાથી ઉપર બેસેલ. ૨ પ્રાણીનું સંરક્ષણ કરનાર. ૩ આજ્ઞા, ઇન્જિન.
૪ મંત્રીનું નામ. ૫ સાંભલો ! ૬ દુકમ. ૭ મણી પ્રતાપી. ૮ પિતાની ભક્તિમાં.

એક સિંહ સુતને પ્રસાદે, સિંહી નિર્ભર સુએલ;
 દશ સુત પ્રસવી ^૧તુહુએ ખરી પણિ, ભાર વહી કુકુએલ. ૧૧
 વિદ્યમાન તું સુત ભાર લામ, જે વસુધાનો ભારલ;
 પિતા વહિતુ તું બાયાનું, મહિમા કિશ્કુ કુમારલ ! ૧૨
^૨આગામિક-ભવ-સંબલ વંછે, પંડિત પિતા તુંમાહરોલ;
 રાજભાર નિજ મસ્તકે લેઈ, અરથ તાતનું સારોલ. ૧૩
 ઇમ કહી બાંહિ ધરી કર બેઠો, પિતાપાસિ લેઈ આવેલ;
 બલે કરી સિંહાસને બેસારિઓ, મસ્તકે છત્ર ધરાવેલ. ૧૪
 તવ નલ વિકચ કમલદલલોચન, લલ્લબાકુલ નત ગ્રીવલ;
 પુરૂષવૃષલ નિરુપૃહ ઇમ ભાખે, ઝરતો ^૩અશ્રુ અતીવલ. ૧૫
 વિષ્ણુ અપરાધ પિતા કાં છંડી, હું છઉં લઘુવય બાલલ;
 ઇષ્ટ સમે રાજભાર ન ધટે, પિતા કરો સંભાળલ ! ૧૬
 ઇત્યાદિક બહુ વચન વદંતા, અતિ આગ્રહ ઉદારલ;
 પિતા પુત્રને તિલક વધારે, વરતાવે જયકારલ. ૧૭
 અવર સકલ સામંત નરેસર, તીરથ જલ ભુંગારલ;
 કરે અભિષેક કુંવરને રંગી, સંતોષ્યો સંસારલ. ૧૮
 સારથવાહ સેઠિ મંત્રીસર, રાજકુલી છત્રીસલ.
 સપરિવાર નળના પય પ્રણમ્યા, તુઠંયા શ્રીજગદીશલ. ૧૯
 લેરી નફેરી પડહ ઝલ્લરી, વેણા^૪ વેણું મૃદંગલ;
 બધિર કરિઉં તેણી નાદિ^૫ અંબર, ^૬પુહવી પસરિઓ રંગલ. ૨૦
 દીન ખીન ધનહીન ઉદ્ધરિયાં, છોડયા સવિ ^૭અપરાધીલ;
 યાચકજનમન વંછિત પૂરિયાં, કમલા કીરતિ વાધીલ. ૨૧
 ક્રમાયાત શ્રુતશીલ સચિવની, સાર બલામણુ દીધીલ;
 નલને સર્વ સમો પિતા તે, ધર્મતણી મતિ લીધીલ. ૨૨

૧ તોયે પશુ. ૨ આવતા ભવતું ભાતું ચાહતો હોવાથી, ૩ આંસુ.
 ૪ વીણાવાદ્ય. ૫ આકાશ. ૬ પૃથ્વી. ૭ મુન્દેગાર.

નિષધરાયે સંસાર નિષેધી, નિનવચનામૃત પીધુંલુ;
 માયા મમતા મૂલ નિવારી, કાજ બિહુ ભવ સિધુંલુ. ૨૩
 'સરવવિરતિ સંયમ આરાધી, 'મુરપદવી તિલ્લિ સાધીલુ;
 નલ્લને પ્રીતિ પિતાશુ' આંધી, ન વીસરે સા વાધીલુ. ૨૪
 પિતા પાસિ કર્નેડી રહિતા, સોમ દ્રષ્ટિ મુજ દેતાલુ;
 'સિર ચુ'ખી 'ઉત્સ'ગિ બેસારી, હિતશીખામણુ કહિતાલુ. ૨૫
 તાત સંઘાતિ ભોજન કરતા, કરિ દેતા તંબોલલુ;
 માહરૂં લધુ લીલાઇત દેખી, મન ધરતા રંગરોલલુ. ૨૬
 ઇત્યાદિક વહી વહી સંભારી, હૃદય વિદીર્ય ન થાયેલુ;
 તું સહી વળ સાથિ એ ઘડીઉં, દુઃખ એ ખમ્મું ન બાયેલુ. ૨૭
 એમ વિલાપ કરતો નૃપ રાખ્યો, શ્રુતશીલાદિ પ્રધાનેલુ;
 શિથિલ શોક કેતે દિન કીધું, યશ વિસ્તારિએ દાનિલુ. ૨૮
 સો દિગ્વિજય ચિહ્નું દિશિ સાધી, રાજ અખંડિત પાલિલુ;
 જયસ્તંભ જગતીતલિ રોપ્યા, પ્રભતણા દિન વાલિલુ. ૨૯
 વિવિધ ધર્મ અઘાટ વળાવે, સકળ સંત સંતોષેલુ;
 'શિષ્ઠાનુગ્રહ' 'દુષ્ટ વિનિગૃહ', 'ષટ દર્શન પ્રતિ પોષેલુ. ૩૦
 (હાળ ૩ છ-દેશી ચોપાઈ.)

નિતનવલા ઉત્સવ તિહાં થાય, મુખ ભોગવે તિહાં નલ મહારાય;
 નવ નવ દેશ તણા રાજન, વિવિધ ભેટ લાવે અસમાન. ૩૧
 લાવે લક્ષણવંત 'તુરંગ', લાવે મત્ત વડા 'માતંગ';
 'મુકતાફલ મણિમાણિક ધણા, અભિનવ વસ્તુ તણાં ભેટણાં. ૩૨
 રૂપવંત પુત્રી આપણી, કે રાજા પરણાવે ઘણી;

૧ સર્વથા ત્યાગ, સાધુપણું. ૨ દેવપદવી. ૩ સિર. ૪ ખોળામાં.
 ૫ સારાજનો ઉપર કૃપા. ૬ દુષ્ટજનોપર ક્રૂરતા. ૭ યોગી, જંગમ, સેવક,
 સંન્યાસી, દર્વેશ, બ્રાહ્મણ; અથવા જૈન, મિમાંસક, યૌધ, સાંખ્ય, શૈવ,
 અને નાસ્તિક આ છ દર્શન. ૮ ઘોડા. ૯ હાથી. ૧૦ મોતી.

માનવલોકે ઈંદ્ર અવતરિઓ, નલનૃપ રાજરિદ્ધિ પરિવરિઓ. ૩૩
 સુષ્ણિ સ્વરૂપ જિત હરિભામિની, નલમહારાય કીરતિ કામિની;
 વસ્ત્ર એક 'ખીરોદધિસાર, પહિરી અંગે ધરે શ્રંગાર. ૩૪
 ધરિઓ એક ગંગાજલિ હાર, એક કરિ કંકણ મેરૂ ઉદાર;
 શશિ ધર મંડલ કુંડલ એક કાન, અવર વિભૂષણ એણિ માન. ૩૫
 નલ સમીપિ યાચે ખાપડી, સ્ત્રી સ્વભાવિ ગહિલિ હઠિ ચડી;
 અણહુતું નૃપ કિહાંથી દીયે, તેણિ કરી સા રીસાવી હીયે. ૩૬
 ભમતી હોંડિ દેશ વિદેશી, સ્વર્ગિ મૃત્યુ પાતાલિ નિવેશી;
 હંસ ભણિ સાંભલિ 'દમયંતિ, તુહિ તસ પૂગી નહી ખતિ. ૩૭
 નિર્મલ નલ કીરતિની તુલા, 'નાવિ શશિ સંપૂરણ કલા;
 તે ભણી મૃગ કલંક સો વહિ, એ ઉપમા કારણ કવિ કહિ. ૩૮
 નલનૃપ શત્રુતણા આવાસ, પડ્યા ભૂમિ તેણિ ઉગ્યા ધાસ;
 તે ચરિવા મૃગ આવે સોઇ, તો શશિ નલકીરતી સમ હોય. ૩૯
 'સુષ્ણિ સુંદરિ ! નલરાજ હઠી, રીપુ કીરતિ કીધી એકઠી;
 પછે પ્રહ્લાંડ મૂસ માહિં ધરી, નિજ પ્રતાપિ વિશ્વાનરે કરી. ૪૦
 શોધી પુટપાકે સા ધમી, મૂલથકી 'કસ્મલ નીગમી;
 નર્મલ યશ રૂપાનો પિંડ, નલરાજએ લહિઓ અખંડ. ૪૧
 સુષ્ણિ કિશોરી ! મન રંગિ કરી, નલનરેંદ્ર કીરતિ વહારી;
 તેહતું શેષનાગ બે મૂળ, કરિયું હિમાચલ થડ અતિ યૂલ'. ૪૨
 તેહતું થંભ શિખર કેલાસ, મંડપ તે પર ઠિયું આકાશ;
 તારકે શ્રેણિ કુસુમ ગણ ભણું, તારકે પતિ તે ફલ તસ તણું. ૪૩
 ઇંદ્ર અનેક નલ નૃપ વારતા, કહેતાં પાર નહી ગુણ છતાં;

૧ કીરસાગર જેવું ઉજવળ વસ્ત્ર. ૨ હંસ કહે છે હે દમયંતી
 સાંભળ ? ૩ ચંદ્રમાં સોળ કળા, અને નળમાં અનંત કળા છે, જેથી
 ચંદ્રકળા કરતાં નળકળા વિશેષ છે. ૪ સુણ, સાંભળ. ૬ પાપ-મળ.
 ૭ રત્ન, ઓહું.

તુજ વિનોદ કારણ ^૧તન્વંગિ ! તસ ચરિત્ર લવ બોલ્યો રંગિ. ૪૪
હવિ તું કહે તે પૂરૂં ખંતિ, ગંતુ કામ સુજ લહે શુભવંતી;
સુણી વચન અતિ વિરિમત મની, તવ બોલી નરપતિ નંદની. ^૨ ૪૫
રાજહંસ તેં સુર સાખીઆ, મહાનુભાવના ગુણ બાખીઆ;
વાત એહ મન સુખકારિકા, સફલ આજની હુઈ ધારિકા. ૪૬
જી ! તું વલી પૂરવે રૂહાડિ, તો નલરૂપ લખી દેખાડિ;
તવ સા લિખિત સભાઈ દીએ, હંસ નખેં કરી આલેખીએ. ૪૭
અતિસશ્રીક અમૂલ અનૂપ, દીઠું હંસ લિખિત નલરૂપ;
તવ ^૩મનમથ વસિ હુએ સા બાલ, શ્રમ જલ કંપવતી તતકાલ.
નિજ કંઠથી ઉતારી હાર, હંસ કંઠિ ચાપિયો તેણિવાર;
જય જય ^૪જીવિ ! જીવિ ! ચિરકાલ ! ભદ્ર ભદ્ર ! તું બાલ મરાલ !
વળતું હંસ વચન એ ચંચો, કિશે હાર સુજ કંઠિ ઠંચો;
^૫રમર પરવસિ લજ્જા પરિહરી, સા બોલી લોચન જલભરી. ૫૦
મ કર હંસ માયા સુજ સાથિ, તું મોકલીયો છે સુજ નાથિ;
જે સુજ જીવિતનો આધાર, તેહને તું દેજે સુજહાર. ૫૧
^૬બાલભાવ સુજ મત જાણુજો, કહું તે સાચું મનિ આણુજો:
મેં મન વચન કાયાએ કરી, પહિલો નલ મહેલ્યો છે વરી. પર
તુજને ચતુર કિથું ^૭પ્રારથું, શીખામણુ તે શી તુજ કથું;
ચતુર લહે અંગિત આકાર, ‘આણુ જનમિ એહજ ભરથાર ! ૫૩
^૮માગધ સુખથી સુણિયો યદા, મેં નલ નિશ્ચે વરીઓ તદા;
દેહ વહું આ નલને કામિ, અહિનિશિ વરતું હું નલ નામિ ! ૫૪
એ ^૯કલ્પાંત વચન નવિ ચલે, આ ચિત્ત અવર કામિ કિમ ભણે !
^{૧૦}કરહી પય જીમ માખણુ છાસિ, ભિન્ન કરી કુણુ શકે વિમાશી.

૧ કૃશાંગી. ૨ રાજપુત્રી, દમયંતી. ૩ કામવશ. ૪ જીવ ! જીવ !
૫ કામવશે લજ્જા છોડીને. ૬ છોકરમત. ૭ વીનવું. ૮ લાવે.
૯ માંગણુ-ભાટ. ચાચક જન. ૧૦ કલ્પાંત કાળે પણુ. ૧૧ ઉટડીતું
દૂધ જમાવી તેમાંથી છાશ માંખણુ કોઇ જુદું પાડી સકેજ નહીં.

ઇતિનુદતિ ^૧સુદતી પ્રતિ હંસ, કહે ^૨કરિઓરૂકની અવતંસ;
 જુ તુજ એહ પ્રતિજ્ઞા ખરી, તો કહું તે સાંભલ સુંદરી. ૫૬
^૩પ્રિયવદનિ ! હું તાહરે કાજ, મોકલીઓ છે નલમહારાજ;
 તું માગધ પંથી મુખ કરી, જિહાંથી નલ શ્રવણે સંવરી. ૫૭
 તિહાંથી નૃપને લાગુ ^૪વેધ, સો ન શકે કો કરી નિષેધ;
 કરિ વેદના અંગે અનંગ, ન રૂચે અવર પ્રિયાનો સંગ. ૫૮
 તાહરિ વિરહે સો નરસિંહ, અતિ દોહલ્યા નિગમે છે દીહ;
 તસ તતુ દીસે કૃશતાપણું, ભયું ^૫અંગુલીય કર કંકણું. ૫૯
 મરતાં ભય તુજ વિરમૃત તણું, પીડે વિરહ જીવને ઘણું;
^૬સંપ્રતિ સો નરપતિ મહાભાગ, ^૭જીવિત મરણ બેઇ સમભાગિ.
^૮તરલ-લોચના ! તાહરિકાજ, ^૯વિગત-રૂપહ સો દીસે રાજ;
^{૧૦}સરખલિત કરૂણ વાણી ઉચરે, મન તેહતું તુજ ^{૧૧}પાખલિ કરે.
 જુ હું જાઉં શીઘ્ર ^{૧૨}તસુ પાસિ, તુ જીવે તુજ સંગમિ આસિ;
 એ તું સત્ય લહિ દમયંતી, શીખ આપી મુજને મતિમંતિ. ૬૨
 ઇતિ કહી દવદંતી વન સંગ, છોડી ચાલ્યો ગગન વિહંગ;
 રાજસુતા હાહારવ કરે, હંસવિયોગ તણું દુઃખ ધરે. ૬૩
 હા ! હા ! કિહાં ગયું ^{૧૩}કલહંસ, સાથે સે ! ન ગયું લેઇ હંસ ?
 ઇતિ વિલાપ કરતી ^{૧૪}શશીમુખી, દીકી તિહાં આવી સવિ સખી.
 કહે સખી ^{૧૫}રૂચે વિલપે આકૃણી, નિજ તતુ તપાવિ છે શાભણી;
 એકાકીની ગઇ શે ઘણે, પાઉધારો મંદિર આપણે. ૬૫

૧ સારા દાંતવાળી. ૨ હાથી કુંભરથળ સમાન સ્તનમંડળવાળી.
 ૩ પ્રિય મુખી. ૪ મોહ. ૫ આંગળીની વીંટી હાથ સૂકાઇ જતાં મોટી થઇ છે. કંકણુ જેવી. ૬ હમણાં. ૭ મરવું ને જીવવું બે સમાન થઇ રહેલ છે. ૮ અપળ લોચનવાળી. ૯ ગરજ વગર. ૧૦ સખલિત કરૂણ-વાણી. ૧૧ તારી પછવાડે. ૧૨ દુરત. ૧૩ હંસ બાળક. ૧૪ ચંદ્ર મુખવાળી. ૧૫ શા માટે.

નર વિમાનિ બેસારી કરી, સખી જન પરિવારે પરિવરી;
 દમયંતી પુહતી ^૧આવાશિ, રાજ હંસ આવ્યો નલ પાસિ.
 જિહાં વનમાંહિ રહીઓ છે રાય, વરસસમાન ઘડી તસ યાય;
 જોયે વાટ વિહંગમ તણી, એટલે નયને દીઠો ગુણી. ૬૭
 દેખત લોચન અમીએ ઠર્યો, હંસપ્રતિ અભિઆરણ કર્યો;
 હંસ રાયને કરી જીહાર, આગલ ધરીયા ઉપાયન હાર. ૬૮
 હંસ બણે સાંભલિ ક્ષિતિધણી, ચિંતા સવિ મેહલો મનતણી;
 વધામણી આપું મહારાજ ! સિધું તાહરું વંછિત આજ. ૬૯
^૨સા પહીલી છે તુજ રાગીણી, વણિ તાહરી કીરતી મેં બણી;
 નિશ્ચલ ચિત્ત હવી સા સુણી, હાર મોકલ્યો છે તુજ લણી. ૭૦
 માગધ જન મુખથી સાંભળ્યું, તે દિનથી ^૩લૈમી મન મળ્યું;
 હાર તેહનો સત્યકાર, સિધું અર્થ હુવો જયકાર. ૭૧
 લૈમીજિમ હિયડા શું હાર, નૃપ આલીંગે વારોવાર;
 હરખી કંઠ આપણે ઠવે, વિરહાનલ કાંધકે ઉલ્લવે. ૭૨
 પૂછે હંસ પ્રતિ સુણે મિત્ર, રૂપ ધરે સા કિયું વિચિત્ર;
 હંસ કહે મેં કિમ કહેવાય; શેષ નાગ નિશ્ચય નવિ યાય. ૭૩
 તેહવું ^૪મુખકજ સતત વિકાસ, અમૃતકુંડ જાણી ગુણ રાશી;
 સરલ વેણી છલિ તેણી ભૂપાલ, વસિગ નાગ ધરિયું રખવાલ. ૭૪
 વદન સુધા રૂચિ નવલ કિશોર, તિહાં રમશે તુજ નયન અકોર;
 ઉભય સમાન પક્ષ નિકલ'કે, ધરિઓ ભાલિ અષ્ટમી ^૫મયંક. ૭૫
 રતિ રાણી રાજા ^૬પંચબાણ, ચાલ્યાં જગત્ર મનાવ્યા આણ;
 પહિલું તુજ વશિ કરિવા બણી, ભમિહી દોઈ દમયંતી તણી. ૭૬
 ધનુષ દોઈ રતિ કામે ધરિયાં, તસ કટાક્ષના વક શર કરિયાં;
 ઉચ્ચ નાસિકા નલિકા હુસે, તુજ તનિ સોઈ બાણ લાગશે. ૭૭

૧ ઘેર. ૨ દમયંતી મારા જવા પહેલાંથીજ તમારાપર પ્રેમ રાખનારી છે. ૩ દમયંતી. ૪ મુખકમળ. ૫ આઠમનો અર્ધચંદ્ર. ૬ કામદેવ.

૧ રસના રક્ત સુધારસ થાલ, દંતપંતિ હીરક દોષ સોલ.
 અધુર સોષિ વિદ્રુમ^૨ તંબોલ, ઝળકે ગદલ સ્થલી કપોલ. ૭૮
 ૩ કમલાકીડન દોલાકર્ણ, પદ્મ ગર્ભ તનુ સોવિન વર્ણ;
 ૪ કંબુ કંઠિ કોમલ ભુજલતા, ૫ કદ્દપદ્રુમશુ અનુરતા. ૭૯
 સુધટિત કનકકલશ વક્ષોજ,^૬ કૂપ પ્રથમ રસનાભિપયોજ;
 ત્રિવલી મધ્ય અતિક્ષામોહરી, પૃષ્ઠિ નિતંબ લંક કેસરી ૮૦
 કદલી થંભ જંઘ ભૂયલી, નિમ્ન જાનુ કોમલ અંશુલી;
 પૂર્વ જંઘ કર ચરણ સુચંગ, શુભ રેષાતલ યાવકરંગ. ૮૧
 પદ્મરાગ-મણિ નખ ઉપમા, 'શ્રીદેવીના દર્પણ સમા;
 કિમતસ સકલ રૂપ વર્ણવું, તેહની તુલા કવણ ઓઠવું. ૮૨
 ૮ રમા ચપલ યોગિનિ પાર્વતી, સદાકાલિ કુંવરી સરસ્વતી;
 સચ્ચી સહિસલોચનની પ્રીયા, કિન્નરીઐ ગાયનપતિક્રીયા. ૮૩
 સવિધા નાગલોકકામિની, પતિ તનુ છિદ્ર ભાનુભામિની;
 તિલોત્તમા રંભા ઉર્વશી, સુરગણિકા તસુ ઉપમ કિશી. ? ૮૪
 જોતાં સઘળે છે આમલા, દમયંતી નહિ કો તુલા;
 દોષરહિત દમયંતીનારી, ભલે ભૂપ સરજી સંસારી. ૮૫
 ધતિ પ્રવૃત્તિ દમયંતીતણી, હંસે હરખ ધરીને ભણી;
 હરખોત હૃદય કરીઉં ભૂપાલ, નૃપ સમીપિ રહીઉં કેતુ કાલ. ૮૬
 ભૈમીતણા સુશુભ ભાખવે, નિતવિનોદ નવલા દાખવે;

૧ જાલ. ૨ પરવાળાં. ૩ લક્ષ્મીને રમવા માટે. ૪ શંખ જેવી
 ગદન. ૫ કદ્દપદ્મ. ૬ પયોધર-રતન. ૭ અલતા-પોથીના રંગ સહિત.
 ૮ લક્ષ્મી. ૯ લક્ષ્મી ચપળ છે, પાર્વતી યોગિની છે, સરસ્વતી સદા
 કુંવારી છે, છંદ્રાણી હનર આંખવાળાની સ્ત્રી છે, કિન્નરી ગાનારાની
 સ્ત્રી છે, નાગપત્નિ એર વાળાની સ્ત્રી છે, સૂર્ય પત્નિના પતિના સ્ત્રીરમાં
 છિદ્ર છે, અને તિલોત્તમા ઉર્વશી દેવોની ગણિકા છે, જેથી દમયંતીની
 બરોબરી કરવા ને કોઈ લાયક નથી.

‘દુસ્સહ વિરહ વિદાર્ભિ તણું, હંસે તુચ્છ કરિયું’ સો ઘણું. ૮૭
 એકદિનિ નિશાશેષી શુભ મના, હંસ રાયને પૂછ્યા વિના;
 આણી તીરથ યાત્રા રંગ, સપરિવાર સંચરિયો^૨ વિહંગ. ૮૮
 નિજસ્વરૂપ કો ન લહે જિગ્મ, મહી મંડલિ સો માહાલિ તિગ્મ;
 ફરશે તીરથ ભૂમિ અનેક, સોમકલા સાથે સુવિવેક. ૮૯
 વળિ વિયોગ વૈદર્ભિતણું, નૃપમનિ હંસનું વિરહજ ઘણું;
 ન વિસરે જેઃગુણ મન વશ્યા, પામ્યુ નલ^૩ પૂર્વાધિકદિશા. ૯૦
 વળિ વળિ વિલપે તે ‘નરહંસ, હા ! હા ! મિત્ર કિહાં ગયું હંસ ?
 ગુણ દાખવી ગયો તું’^૪ ભદ્ર, કાં ઉલટાવ્યો વિરહ સમુદ્ર. ૯૧
 મિત્ર ! તાહરા સગુણ અનેહ, ન વીસરિ જીહાં રહેશે દેહ;
 ‘ખંધો ! ઇતિ જાણે નિસ્ધાર, નવો વિસરિ તાહરા ઉપગાર. ૯૨
 (અનુક્રુપ.)

“શત્રુર્દહતિ સંયોગે, વિયોગે મિત્રમપ્યહો;

ઉભયોર્દુઃસ્વદાયિત્વે, કો ભેદઃ શત્રુમિત્રયોઃ ?”

શત્રુ દહે સંયોગે મલીયું, મિત્ર દહિયુણ અલયું^૧ ટળ્યું;
 દોષ દુઃખ જી ! દેઈ ખરું, શત્રુ-મિત્ર વચે શું અંતરૂં ? ૯૩
 (દોહરા છંદ.)

“તું વિછડ્યા આવે નહીં, મેરે દિલકે યાર;

મેં નજીક ખૂ તુંહી, રહેવે કોશ હજાર. ૧

રે વઢેલ ! તો દર્શકું, અધર રહ્યો જી આય;

અખ કયા આજા હોત હૈ, ફિરિ ઘટ રહેં કિ જાય ? ૨

જિહ મેરા છોરે નહી, તેરી આશિષ મિત્ત;

શિર હાલે લી તો અથે, જીદા ન હોસી ચિત્ત. ૩

૧ દુઃખે કરીને સહન થવા જેવો વિયોગ. ૨ સંચર્યો. ૩ પ્રથ-
 મના જેવી શોકદશા. ૪ રાજા. ૫ કલ્યાણકારી. ૬ હે ભાઈ !

મિટ્ટીમે'સેં જીવતા, મૈ ભિહું જળ બહાર;
 તવ ફિરિયાદ વહી કરે, કહાં હૈ મેસ ચાર. ૪
 પ્રિયતમ બિછૂરન ફિર મિલન, કા બાણે કળ હોય;
 એહ જગ મિલન 'અનુપ હે, મિલી ન વિછુરો કોય. ૫
 બિછુર મિલે તે બહુત સુખ, જી! પ્રિય તમ એહી ભાઉ;
 પ્રેમ પલટિયો હે સખે, બિછુરે મિલે તો કાઉ! ૬
 બાણું તું તે સજ્જના, વિછડશું મૂઆહ;
 ૨કબાડીની કાઠબું, વેચી કીયા જૂયાહ. ૭
 તું વિછડતી સજ્જના, એકનિસા સુમુખખ;
 એક ભરીયા એક ઠાલવ્યા, સજ્જનતાથે દુખખ. ૮
 કુણુ ભરીયા પાલવ્યાં, ૩કહું સખે મુજ તેણુ;
 હુઃખ હુંતા સો પાલવ્યા, નયણુ રસ ભરિયાં જોણુ. ૯

(સૌરઠા.)

સજ્જનીયાં સંસાર, દેખું તુજ પેખું નહી;
 કાં કીધું અંધાર, વિરહ દેધને વાલહા. ૧૦
 જે મન તુજ મિલે, તે અવરહશું કિમ મિલે;
 કણ ખૂટે કોઠાર, બીબું ન ખાજે ખાદરા. ૧૧

(પૂર્વ ઢાલ-ચોપાઈ.)

ઇતિ બહુપરિ વિલપે રાજન, તે વારે શ્રુતશીલ પ્રધાન;
 ન રૂચિ કરે નગર પ્રવેશ, કેતા દિન વોલિ રદ્ધા નરેશ. ૯૪
 હવે દમયંતી મંદિર ગઈ, મદનપ્રહારે જર્જર થઈ;
 દિવસનિશા નલ ! નલ ! ઇતિ જપે, ચંદનચંદ્ર અંગિ અતિ તપે.
 જગ નલમય બાણે સા બાલ, અવર જિકો જપે સો આળ;
 સ્નાન વિલેપન ને શૂંગાર, કરિ પરિહાર સરસ આહાર. ૯૬

૧ સાફ. ૨ લાકડાં કાપી લાવનારો કઠિયારો. ૩ કહો ! ૪ ત્યાગ.

સખી સાથિ ન કરે ^૧આલાપ, મુખિ નિસાસા વચન વિલાપ;
 રૂઢન કરંતી ^૨ગત ચેતના, ભૂમિ પડી ભૂપતિનંદના. ૬૭
 અંતઃપુર હાહારવ થયું, સખીવૃન્દ સવિ જમહું રહ્યું;
 કરિ આલી આકંઠ અપાર, વેગે કરે શીતલ ઉપચાર. ૬૮
 અંદનાદિક કદલી દલ વાય, વલિયું ચેત વિચરતાં ઉપાય;
 નલ કે અનલ^૩ ઇશું મુખિ ચવે^૪, કેલીપત્ર સખિ વીજ મા હવે. ૬૯
 (ગાથા.)

“મામા વિજસી સહીષ, કદલીપત્તેણ સરલ તરલેણ ।
 અર્ધમુદ્રે નહુ જાણસી, પવણેણ હુઆસણો ઢહૈ ॥ ૧ ॥”
 (દોહરા.)

“પ્રેમ નાગકી હું ડસી, માજ કિલે જે આઈ;
 ઇંસ હુખ વેદન ગારૂકી, યશ થઈએં હુખ બઈ. ૧
 બાજ પીયારે આપણા, પીર ન ખૂઝે કોઈ;
 જસકી વેધી હું મરું, સો વેદ હમારા હોય. ૨
 હીયા ભીતરિ દવ બલે, ધૂંયા ન પરગટ હોય;
 કે હું બાણું રે સખી, કે જિણિ લાયા ^૪જેય. ૩
 અંચલ બંધુ કંધરે, ખોલ તુહારે લેય;
 હોશે કોઈ દેસરા, જિણી હું કંત મિલેય. ૪
 સુહણી સાંઈ આઈઆ, ધાઈ લાગિ ગલિ રોઈ;
 ડરું ન ખોલું અંખિઆ, મત બિછોહા હોય. ૫
 બારી બહુત યું પુલ્લહે, હું આહું સો નાંઈ;
 મૂજ ચિંતા ઉસ પુલ્લકી, સો નિશદિન હીયરે માંહી.” ૬
 (પૂર્વ ઢાલ-શોપાઈ.)

ઇતિ પરિ ^૫કુંદનંતી વિલપતી, દેખી વાત લહી જે હતી;
 સખીજન આસ્વાસિ હિતભણી, આન્યે ભૂપ કોલાહલ સુણી. ૧૦૦

૧ વાતચિત. ૨ ગઈ. ૩ ખોલે. ૪ પાસંતરે ‘સોય’. ૫ કુંદ પુષ્પ
 જેવા ઉજવલ દંતવાળી.

(૨૨૮)

નળદમયંતીરાસ.

¹મનમથલખ્યણુ સવિ સંવરી, પિતા પાય પ્રણુમે કુંવરી;
ચતુરપણે તસુ ²અંગિત લહી, ઇતિ આશિષ પિતાએ કહી. ૧૦૧
થોડા દિવસમાંહી સુષ્ટિ સુતે ! સ્વયંવરા મ'ડપ ગુણુરતે;
ગુણુમય વંછિત વર તું લહે, અંતઃકરણુ સાથિં ગહિગહે. ૧૦૨
સખીપ્રતિ વળિ શીખ્યા હૌંચે, કરે સંતોષ સુતાને હૌંચે;
સુણી ³સંબાળ વચન નૃપ તણાં, આલીવર્ગ કરે ઉચ્ચારણાં. ૧૦૩
વિરહ વિષાદ હતો તે ઘટિયો, મોદ સુધા સાગર ઉલટિયો;
નિજ મંદિર દમયંતી સખી, સપરિવાર વિચરે હરખતી. ૧૦૪
અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે હવે પંચમ પ્રસ્તાવ. ૧૦૫
ઇતિમીકુળેરપુરાણે, નલાયનોદ્ધારે, નલોપાખ્યાને હંસ પ્રેક્ષણુ
નલકથા દમયંતી અંગે કથન દૃપત્ય પરસ્પર રૂપવર્ણનો
નામ પંચમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ કામદેવનાં લક્ષણો સંકેલીને. ૨ ચિન્હ જાણી લઈ. ૩ બ્યાળ-
સ્તુતિ આદિ અલંકાર છે.

પ્રસ્તાવ છઠ્ઠો.

(ચોપાઈ.)

વંદી ભાનુમેરૂં ગુરૂં ભાવિ, કહું કથા છઠ્ઠે પ્રસ્તાવિ;
હવિ કુંડનપુરનો રાજાન, દૂત પ્રતેં દેધ સનમાન. ૧
મોકલીઆ ચ્યારિ દિસિ અંતિ, સવિ નરપતિ નુહું તરિવા ખંતિ;
સ્વયંવરા વૈદર્ભિ તણો, ભીમં ઉત્સવ માંડિયો ઘણો. ૨
તેપણિ ગોડ ચોડ કણોટ, દ્રવિડ સુવેદી વત્સ વિરાટ;
લાટ ભોટ વણિ અંગ તિલંગ, કુંકણ કાશ્મીર કુરૂ વંગ. ૩
માલવ મગધ મલય મેઢપાટ, ગંગાપાર સુઘોડા ઘાટ;
પારસ્કર કામરૂં કનોજ, વાગડ ખડગ કચ્છ કાંભોજ. ૪
સોરઠં મરહઠં આદિ અનેક, દેસિ દૂત પાઠંબ્યા વિવેક;
¹અનુચર એક ²વિદુરવાગમી, ચતુર જવન³ વાહન ઉપશમી. ૫
દેવદત્ત ઇતિ નામે ભલે, આર્યાવર્ત દિશિ મોકલે;
સખી સુખેં દમયંતી તાસ, એહવાં કહાવે વચન વિલાસ. ૬
સકલ ભૂપ આકરણે જેહ, તાતદેશ પ્રમાણુજ તેહ;
મન નિશ્ચલ ઉત્કંઠા ધરી, દમયંતી નલનૃપને વરી. ૭
ઇતિ ધ્રુવ રાજસુતા આકૂત, જાણી સો સુવિચક્ષણુ દૂત;
અવર રાય આમંત્રણુ કરી, આર્યાવર્ત ગયો ગહિગહી. ૮
જિણિ વનિ મહેતાસું શ્રુતશીલ, નલ મહારાય કરિ વનલીલ;
તિહાં સો રત્ન ઉપાયન પાણી, નૃપ પ્રણુમી બોલ્યો ઇતિ વાણી. ૯
મહારાજ ! રાજેશ્વર વીર, કમલ નયન નલ નરપતિ ધીર;
લોચન સફલ હુવાં મુજ આજ, સીધાં સકલ મનોગત કાજ ! ૧૦

૧. નોકર. ૨. ભગવદ્ ભક્ત જતાં બોલવામાં છટાદાર—સમય-સૂચક. ૩. ઊંટપર બેસીને.

પ્રભુમી ભાલિં કરી અંજલી, વિનતી એક સાંભલ કહું વળી;
 દેવ વિદર્ભ દેશનો ધણી, લીમરાય પ્રીતિ અતિ ધણી. ૧૧
 ઉત્સવ સુતા સ્વયંવર તણે, તુમ આમત્રે આદર ધણે;
 કૃપા કરે તિહાં પાઉ ધારિવા, દમયંતીનું ચિત્ત ઠારિવા. ૧૨
 નૃપશેખર ! તુજ વિષ્ણુ સા બાલ, ન રૂચાવે ચિત્તિ અવર નૃપાલ;
 ક્ષણ વિલંબ હવે નવિ કીજીયે, પ્રયાણ^૧ ભંભા પ્રભુ દીજીયે. ૧૩
 ગંભીરાર્થ વચન ઇતિ સુણી, બાણી પ્રવૃત્તિ પ્રીયા મન તણી;
 શ્રુતશીલને કરિ ભૂ સાન, તવ બોલ્યો બુદ્ધિવંત પ્રધાન. ૧૪
 ધણી વાત ઉત્તમ તેં કહી, અમ સ્વામિએ નિજ મન ગ્રહી;
 સા પહિલી પણિ છે અદ્ધે સુણી, સ્વભાવિ તિલકા અતિ સદ્ગુણી.
 નથી વિલંબ અદ્ધારે કિર્યો, આ આબ્યા જવ તુદ્ધે પુહચર્યો;
 તેહને કનક કોટી વર તુરી, દેઇ વાલ્યો સંતોષી કરી. ૧૬
 સો આબ્યો કુંડિનપુર વહી, વાત સકલ ભૂપતિને કહી;
 વળતું દમયંતી મનરૂલી, વયસી હાથ કહાવે વળી. ૧૭
 માત ઉદીચી દિસી રાબન, કુંડિનપુરનું લાયું તાન;
 પણિ નલરાય કનકની કોડી, મુજને દીધી મન રૂકોડી. ૧૮
 ઇશું સુણી ચતુરા ચીત્તવે, વહેલો નલ સંગમ સંભવે;
 તેહને ભૂષણ દેઈ પંચાંગ, વાધો પતિ મિલાપક રંગ. ૧૯
 હવિ નિષધાધિપ ચતુરંગિણી, સેના સજ્જ કરાવે ગુણી;
 અતિ ઉત્સુક કુંડિનપુર ભણી, આલ્યો કરી સબાઈ ધણી. ૨૦

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

શ્લેષઃ સીદતિ કૂર્મરાદ્ વિલિખતિ ક્ષોણીતલં મજ્જતિ,
 ક્ષુબ્ધન્ત્વં બુધયઃ પતન્તિ ગિરયઃ ક્રન્દન્તિ દિગ્દન્તિનઃ ।

૧ પ્રયાણ ડોકો. ભંભા પ્રયાણ સમયનું એક વાજિંત્ર છે. ૨ હોંસે.

હ્રસ્વં વ્યોમ તલં દિશઃ કવલિતા રુદ્ધો રવિઃ પાંચુના,
 ચક્રે તસ્ય બલચ્ચલઙ્ગિરભિત સ્ત્રૈલોક્યમપ્યાકુલમ્ ૧
 સો બલ સબલ સાથિ પરિવરિથો, કેતુ પંથ અતિક્રમ કરિથો;
 નલરાય પામ્યો તટ નર્મદા, નહી પાસિ ઉતરીથો મુદા. ૨૧
 એટલે ઇંદ્ર સાથિં દિક્પાલ, સુરગિરિ પુહુતાછે સુવિશાલ;
 સુરી સાથિં નંદનવનિ રમિ, નારદઋષિ આઠ્યા તિષ્ઠ સમિ. ૨૨
 તવ સુરપતિ થઈ 'અબ્યુત્થાન, નારદ એસાર્યો દેઈ માન;
 ઇંદ્ર કહે ઋષિ! વંછિત લહો? અહિં આઠ્યા તે કારણ કહો. ૨૩
 તુલ્ય મનિ હરખ હુવે જેથી, તે સંગ્રામ કિશું 'ક્ષિંતી નથી;
 વસુધરા શું થઈ નિર્વીર, જિણે તુલ્ય અહિ પઉધાર્યા ધીર? ૨૪
 નારદ કહે સાંભલિ 'સુગ્રામ ! સંપ્રતિ ભૂતલ નહિ સંગ્રામ;
 તેહનું કારણ છે તે સુણો, લીમરાયની પુત્રી તણો. ૨૫
 સ્વયંવરા ઉત્સવ છે ઘણું, તેહની ભેડી ન ધીલ ભણું;
 સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાલે ભેઈ, દમયંતી સરખી નહી કોઈ. ૨૬
 પૂરવ વૈર છંડી સહુ વળી, તિહાં આવે છે નૃપ મંડલી;
 કલિ નહિ કરે તિહાં કો તદા, બાણે તીર્થંકર પરપદા. ૨૭
 ઇણે કારણે ઇંદ્ર મહારાજ ! યુદ્ધ નથી ભૂમંડલે આજ;
 મનિ બાણ્યું દેવતા કદાપિ, યુદ્ધ કરે તો ભેઈએ આપિ. ૨૮
 સુર કલિ કોતુગ જેવા તણું, અહિં આઠ્યાનું કારણ ભણું;
 સુણી ઇંદ્ર કહે નારદ સુણો, અહીં પણિ સમર નથી સુરતણો. ૨૯
 સુણી 'કલહપ્રિય થયો નિરાશ, મુખિ મોટા મૂકી નીસાસ;
 કહે અહીં રદ્યા તણું શું કામ, કદાપિ ભૂમંડલે સંગ્રામ. ૩૦
 વિવાહ લૈભિની 'અવસાન, જે કલિ હોય મિલે રાજન;
 તો હુવે દ્રષ્ટિ પારણું સહી, બ્રહ્મપુત્ર ચાલ્યો ઇમ કહી. ૩૧

૧ હઠી ઉભા થઇને. ૨ પૃથ્વીમાં, આપને હર્ષ થાય તેવો શું
 કોઇ સંગ્રામસમય નથી ? ૩ ઇંદ્ર. ૪ ક્ષેષપ્રિય નારદમુનિ. ૫ સમય ઉપર.

સુર રિખીના સુખની એ વાત, ચમક્યો સુણી દેવ સંઘાત;
 લૈમિ રૂપ સ્વયંવર ઠામ, જોવા ઉત્સુક ભયો સુગ્રામ. ૩૨
 એ આભનક સાચું ધરું, લોક ગતાનુગતિક તે ખરું;
 સ્વયંવરા જોવા માનવી, ઇંદ્રાદિક નિજી^૧ મતિ હવિ. ૩૩
^૨વરૂણ હુતાશન ને ચમરાજ, ચાલ્યા સાથિ ઇંદ્ર મહારાજ;
 સાચી વાત સુણી સા સચી, નિજ મનશુ શુદ્ધિ ઢચમચી. ૩૪
 મલિન વદન મંજુધોષા ભઈ, રંભાખંભી થંભ થઈ રહી;
 મૌનભાવિ ભાવી મેનિકા, હુઈ વિખિત્ર સહુ સુર કન્યકા. ૩૫
 હરિ દિસિપાલ સહિત સંચરિયો, નલ નૃપ રેવાતટ ઉતરીયો;
 દીઠો મહીતાશું શ્રુતશીલ, હરાવતું શ્રીનંદન લીલ. ૩૬
 નદી નર્મદા તણે નૃપ સોચ, મંત્રિ સાથિ વન કોતુક જોય;
 સહસા ચક્રવાક સુંદરી, દીઠી ચ્યારી હંસ પરવરી. ૩૭
 સા નીરખી મહીંતાને કહે, આ અસમંજસ મોહું દહે;
 જુઓ રથાંગી કેડે ફિરે, હંસા સુરત કામના કરે. ૩૮
 પશ્ચિ ચકવી નવ વંછે સંગ, તિમ તિમ હંસ ધરે છે રંગ;
 અનુચિતરાગ ભલો નહીં એહ, ભતી જુમુએ કિસ્થું સનેહ. ૩૯
 એ અસમંજસ જે નીરખીએ, તેહતું કારણ એ પરખીએ;
 લૈમી મેલાપક સુણી ભાય, એકો એક વિધિ કરશે અંતરાય. ૪૦
 ઇતિ વારતા 'સચીવશું' કરે, પ્રિયા મેલાપક ચિંતા ધરે;
 એણે યુગતે વર્તતો નૃપાલ, પેણે ઇંદ્રાદિક દિગ્પાલ. ૪૧
 અતુલ રૂપ દીઠું મહીનાથ, ઇંદ્રાદિક ચિંતે સુર સાથ;
 આહા રૂપ લાવણ્ય અગણ્ય, આહો આહો! જગતિ તલ ધન્ય! ૪૨
 એમ કહી શિર ધૂણે દેવતા, ચિંતે એ નૃપના ગુણ છતા;
 દેખી દમયંતી^૩ મહામના, નહિ પરણે નલ રાજા વિના. ૪૩

૧ નિજી-નિજ, પોતાની. ૨ પાણી, અમ્મિ આદિ દેવો. ૩ પ્રધાન સાથે. ૪ મોટા મનવાળી.

એ દાતાર અતુલ સાંભળ્યો, આજ આપણી દ્રષ્ટિ મિલ્યો;
 દમયંતી એહની રાગિણી, આપણી સા પહિલી છે સુણી. ૪૪
 પૂરણ પ્રેમ નરેશ્વર તણો, લૈભી સાથિ સુશ્રુ' છે ઘણો;
 એ જો પ્રિયા પ્રેમ પરિહરે, દેવદૂત હુધને સંચરે. ૪૫
 દમયંતીશ્રુ' વિધી કરે, તો એ સત્ય પ્રતિજ્ઞા ધરે;
 ઉન્નત ચિત નહીં યે સારીખું, હવે આપણ કીજે પારીખું. ૪૬
 ઇશુ' વિમાસીને ^૧સુરરાજ, નિગમેષીને દીધું કાજ;
 નલને કહી સુકોમલ વાણી, સપદિ સમીપ માહરે આણી. ૪૭
 ચાલ્યો નિગમેષી ^૨હરિદૂત, જિહાં નૃપ વીરસેનતું પૂત;
 દેખી નલરાય ચિંતિ હેવ, મુજ સમીપ આવે કુણ દેવ. ૪૮
 ઇંદ્રદૂત આવીઓ નલ પાસ, બોલ્યો એહવે વચન વિલાસ;
 રાજન ! મન વિશ્વમ ^૩માણજે, મુજ ^૪સુરહુત દૂત જાણજે. ૪૯
 તુજે યૌલોમી' પતિ ભગવાન, પાઉધરાવે છે દેઈ માન;
 સા સાંભલી સસંજ્ઞમ પણે, ઊઠિયો મન ઉલટી આપણે. ૫૦
 કર જોડી શિર અંજલી ધરી, ચાલ્યો ચતુર ચિંતના કરી;
^૫પાકશાસન આવે પરિવરી, બિહુ પખે ચમર ચલાવે ^૬સુરી.
 વર વિમાનિ સિહાસણિ સાર, તિહાં બેઠો જન બહુ પરિવાર;
 બેઠો નાટક બદ્ધ બત્રીસ, કરાવતો પૂરવે જગીસ. ૫૨
 ગાયે કલ-કઠિ કિન્નરી, ચારણ કરે ગુણ સ્તુતિ ખરી;
 લોકપાલ(ક) સાથિ ^૭ગિરિઅરી, આંબ્યો ભૂમિ અવસ્થિતિ કરી.
 દેવરાજના પ્રણમી પાય, જોડી હાથ રહ્યો નલરાય;
 પાવક વરૂણ અને ચમરાજ, ભૂપે તે પ્રણમ્યા નિર્બ્યાજ. ૫૪
 કહે ભૂપ ઇંદ્રાદિક પ્રત્યે, ^૮ભુ ! પ્રભુ દર્શન દીધું હિતે;
^{૧૦}તુ મુજ સીધા સઘળા અર્થ, વિલય ગયા વળી કોડી અનર્થ. ૫૫

૧ ઇંદ્ર. ૨ ઇંદ્રનો ભક્ષસ. ૩ મનઆણજે. ૪ આણતો. ૫ ઇંદ્રનો દૂત.
 ૬ ઇંદ્ર. ૭ ઇંદ્ર. ૮ દેવીઓ. ૯ હું'ગરાઓનો શત્રુ-ઇંદ્ર. ૧૦ નો.

કુળ્યું પુણ્ય માહરું ^૧અસ્તોક, તુલ્લે પાવન કીધું ભુલોક;
 કિહાં મુજ તપ થોડું મહારેવ, કિહાં તસ ફલ પામી તુલ્લસેવ.
 મુજ કિંકર બાણી આપણો, પ્રેમ ધરિ મુજ ઉપર ઘણો;
 કાજ હુવે તે કહો મહારાજ, સફલ જનમ મુજ હુવો આજ. ૫૭
 ઇતિ નૃપવચન સુણી સુરસાથ, સહિત સુરંભયો નિર્જરનાથ;^૨
 વળતું વચન રાયપ્રતિ ભણે, છે તન કુશળ ભૂપ તુમ તણે. ૫૮
 સપરિવાર વિજય છે તુલ્લે, ચ્યારિ લોકપાલ આ અલ્લે;
 દેવલોકથી આઠ્યા અહી, રાજન ! તુજ મિલવાને સહી. ૫૯
 આગે તાહરી કીરતી સુણી, સિદ્ધ ચારણે જે વળી ભણી;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાધારક ધીર, ^૩વસુધાતલિ એક તું વડવીર. ૬૦
 અંગી કરો વચન જો અલ્લ, તો એક કારિજ કહીયે તુલ્લ;
 રાજા મનશું ચિંતે ઇશું, મુજશું કારિજ હોયો કિશું. ૬૧
 રાજ રમા લીલા ભંડાર, તે દેતાં મુજ નહિ વિચાર;
 અનાયત પણિ લેમી મુખે, ઇંદ્રાદિક મુજ યાયે રખે. ૬૨
 તથાપિ જે કહે તે સાંભળું, ઇતિ સુવિચારી બોલ્યું બહું;
 સુપ્રસન્ન વાણી ગંભીર, ^૪વાસવ પ્રતિં કહી નલ્લ ધીર. ૬૩
 કારજ તુમ મન હોયે જેહ, મુજને દેવ ! પ્રકાશો તેહ;
^૫કિંકરની પરિ ઇમે શિર ધરી, સા તુમ આણ પાળવી ખરી. ૬૪
 ઇસું સુણી ઇંદ્રાદિક સહુ, સાધુ ! સાધુ ! ઇતિ બોલ્યા બહુ;
 દંભ સમુદ્ર ઇંદ્ર ઉલ્લસી, નલરાજાનિ કંહે ઇમ હસી. ૬૫
 રાજન ! વિષમ કાજ ^૬તેં સરે, એહવું અલ્લ મન નિશ્રય ધરે;
 કાજ અલ્લારે થોડું એક, વચન વ્યય તો કરો વિવેક. ૬૬
 ભીમરાય કુંડિનપુર ધણી, ^૭ધૂયા દમયંતી તસ તણી;
 સો છે સ્વયંવરા ઉત્સુકી, કાજ એહ ^૮સીજે તુજ થકી. ૬૭

૧ બહુજ. ૨ ઇંદ્ર. ૩ પૃથ્વીમાં. ૪ ઇંદ્રને. ૫ દાસની પેઠે.

૬ તારાથી. ૭ પુત્રી. ૮ સફળ થાવ.

હૂત કર્મ તેહસું જઈ કરો, ગુણ અક્ષારા બહુ ઉચ્ચરો;
 જિમ દમયંતી અક્ષને વરે, તેહ પરે તે કરવી શિરે. ૬૮
 રૂપ સુષી દમયંતી તણું, તેહને ગુણ અક્ષિ મોહિયા ઘણું;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો તું ઘણી, પાણી એ આજ્ઞા અક્ષ તણી. ૬૯
 કર્ણશૂલ સરિખા એ બોલ, અતિ કઠોર સાંભળી નિટોલ;
 મન માને ઈંદ્રને પિશાચ, વળતો નળ બોલ્યો ઇતિ વાચ. ૭૦
 સ્વામી ! તુલ્ય વચન પ્રમાણ, પશ્ચિ એક વાત વિચારો જાણ;
 જે ભમીને સોંપ્યા પ્રાણ, પૂરણ પ્રેમતણું બંધાણ. ૭૧
 સા અત્યંત સુષિ રાગિણી, ચાલ્યો તેહને વરિવા ભણિ;
 તેહસું હૂતપણું કેમ થાયે, લોકે વિડંબના ગવરાયે. ૭૨
 યદ્યપિ કેવલ તુમચે કામ, 'સા દયિતા હું છંડું' સ્વામ;
 સ્વામિ અર્થે પ્રાણ આપોઈ, તો નારી શું ધરી હોઈ. ૭૩
 કરવું હૂતપણું સ્ત્રી તણું, તે પામર પશ્ચિ ગહેઈ ઘણું;
 સીમલ પુષ્ક ન લેં આમીણ, તો નાગર કિમ ગ્રહે કુલીન. ૭૪
 વળિ આજ્ઞા ગુરૂની જે સાર, તિહાં નહી કૃત્યાકૃત્ય વિચાર;
 જો પણ ગુરૂનું વચન અકૃત્ય, તોપણ કીજે જાણી સત્ય. ૭૫
 પણ સો ગુરૂ જો મૂરખ થાય, તો તસ કથન કરિયું કિમ જાય ?
 હુયે સારથી વિલોચન^૧ યદા, મારગિ રથ કેમ ચાલે તદા ? ૭૬
 વળિ વિચાર અવર પરિહરું, કેવલ કથન તુમારું કરું;
 પશ્ચિ વૈદર્ભિ તણો પ્રસંગ, કિમ એકાકિ મિલે અભંગ. ૭૭
 તિહાં છે 'આરક્ષકના લક્ષ, કિમ એકલાં જવાયે 'દક્ષ ?
 જો ! જીપીજઈએ યામિકા, તો વીસસે કિમ ભિમિકા. ૭૮
 પહિલું છે તસ અંગિકાર, એણિ ભવિ એક નલ ભરતાર;

૧ પાળો. ૨ તે સ્ત્રી. ૩ હાંકનાર આંધળો હોય તો. ૪ લાખો ચોક્કસ છે અથવા જ્યાં લાખ ચોક્કસ ચોક્કસ કરે છે તેમને છેતરીને અંદર કેમ દાખલ થઈ શકું ? ૫ ડાહ્યા.

સા કદાચિ મુજને ઝોળખે, તો લાજે^૧ કિમ બોલે મુખે. ૭૬
 તે લણી લોકપાલ ! સુપ્રસન્ન, થાઓ એક મુજ ગ્રહો વચન્ન;
 એણિ અર્થે અવર ઊઠવો, મુજને^૨ વિષમ કામે પાઠવો. ૮૦
 લોકપાલ વળી બોલ્યા વાણી, રાજન! તું સાંભળ ગુણખાણી;
 તુજને એ લાખવું અયુક્ત, લૈભી સાથ મ થા આસક્ત. ૮૧
 દીઠા વિષ્ણુ સા તિં કિહાં વરિ, શતવરા કન્યા હોય ખરી;
 તેહસું વિદી તો ર્યો દોષ, દેવ ભક્ત તું છે નિર્દોષ. ૮૨
 સર્વ ભૂમિ સ્વામી સશ્રીક, સદા નિતેન્દ્રિય શુચિ નિર્ભીક;
 વિભુધવાગમી રિપુગંજલો, અર્થીજન આશા પૂરણો. ૮૩
 એહવી તુજ તુલણા કુણ ધરે, લૈભીશું^૩ જે વિદી કરે;
 અર્થ એહ સીઝે તું થકી, અવર પ્રવેશ કરી કુણ શકિ. ૮૪
 ઇંદ્ર વરૂણ રવિસુત ચિત્રભાનુ, યાચે તુજને દેઈ બહુમાનુ;
 એહવા તુજ યાયક કિહાં મિલે, તું દાતાર ક સિકલ મિલે. ૮૫
 મેલી અનિત્ય પ્રિયાનો મોહ, રાખ નિત્ય કીરતિ કુલ સોહ;
 કુટિલભાવ મનથી પરિહરો, ઉઠો દેવ ! કાજ જઈ કરો. ૮૬
 ઇતિ સાંભલી વિમર્શન કરે, પ્રિયા પ્રેમ વળી વળી સાંભરે;
 કર ધુણાવે થઈ સશંક, બાણે લાગ્યો વૃશ્ચિક ડંક. ૮૭
 વળી મનસ્થું^૪ એ કરિ વિચાર, લાજે રખે પ્રતિજ્ઞા સાર;
 ચિંતા અવર સકલ બે રહી, દેવકાજ મેં કરવું સહી. ૮૮
 ગુરૂશિષ્યાભોગી પ્રદ્યુમ્ન,^૫ મહિરાપાની અને કૃતદન;
 બ્રહ્મ-પ્રતિજ્ઞાનો જે ધણી, ગતિ અઘોર પાંચ એ તણી. ૮૯

૧ કાંઈન-આકરા. ૨ ન્યાં લગી કુંવારી ત્યાં લગી સો વર સાથે
 રાગ રાખે તોપણ શું ? ૩ ગુરૂશ્ચીનો ગમન કરનાર, અથવા ગુરૂની
 શર્યામાં સતાર, બ્રાહ્મણને મારી નાંખનાર, દારૂ પીનાર, કર્યા ગુણને
 વિસરી જનાર અને બોલ આપી ફેક કરનાર, આ પાંચ જણ અધો
 ગતિને પામે છે.

જીવિત યૌવન રાણી મં રમા, કરિ વર કર્ણ ચપલ ઉપમા;
 બાણી પ્રેમ પ્રિયાનો તને, દેવકાજ નિશ્ચય પડિવજો. ૬૦
 ઇતિ મન સાથિ કર્યો વિચાર, ઈદ્રાદિક ઉલ્લસ્યા અપાર;
 નલને દીયે અદૃષ્ટીકરણ, ચમરાજ ઈદ્ર અગ્નિ ને વરૂણ. ૬૧
 હુવા દેવ સવિ અંતરધ્યાન, સ્થાનકે પુહતો નલ રાજાન;
 સંધ્યા કારજ સઘળાં કરી, કુશલિ અતિકમી ^૧શર્વરી. ૬૨
 પ્રભાતિ તૂર શબ્દ નિશ્ચાન, સુણી ^૨વેતાલિક વચન પ્રધાન;
 નલ નરપતિ નિદ્રા પરિહરી, પ્રભાત કારજ સઘળાં કરી. ૬૩
 સભામાંહી નૃપ બેઠો હવે, એટલે દ્વારપાલ વિનવે;
 સ્વામી ! દમયંતીનો દૂત, પુષ્કર નામે દ્વારિ પુહત. ૬૪
 સાથે બે કિન્નર કિન્નરી, વંછિ ભેટ સ્વામિ તાહરી;
 નલનૃપ કહે ^૩આશુ અહીં તેડી, એણી વાત ક્ષણ એક મજેડી.
 કિન્નર ^૪યુગ્મ સાથિ ઉલ્લાસિ, પુષ્કર તેડિયો નલનૃપ પાસિ;
 એ પ્રણયો ભૂપતિના પાય, રાજા પૂછે કરીય પસાય. ૬૬
 લીમભૂપ વિજયી પરિવાર ? આવ્યાનું કારણ કહો સાર ?
 પુષ્કર કહે પૃથવીપતિ ! સુણો, હું સેવક દમયંતી તણો. ૬૭
 આજ સ્વયંવર કાજ અનેક, રાય મલ્યા છે કુણુ લહે ^૫છેક;
 તેહનું ^૬સ્વાગત કરવા બાણી, બ્યાકુલ મન કુંડિનપુર ધણી. ૬૮
 તુલ્કને પાઉધરાવા દેવ, લૈમીએ પાઠવીઓ હેવ;
 તુલ્ક પ્રયાણ દિનથી સા નિત્ય, ^૭ચરમુખ પૂછે પંથ પ્રવૃત્તિ. ૬૯
 દેવ ! સેવ તુમ કરવા સદા, કિન્નર ^૮મિથુન મોકલ્યું મુદા;
 સુણી વચન રંજયો જગદીસ^૯, કિન્નર યુગ્મ દીયે આશીષ. ૧૦૦

૧ રાત વિતાવી. ૨ ભાટના દુહા ગાથા આદિ કથન. ૩ જલદીથી.
 ૪ બે, બેડું. ૫ પાર. ૬ સન્માન આદિ. ૭ જનસૂસના મહેંએથી પંથ
 સંબંધી સમાચાર. ૮ બેડું. ૯ રાજા.

તેહને ઉતારા આપીયા, નિજ સમીપિ નિશ્ચલ થાપીયા;
 સંધ્યા વિધિ સાધિ નરપતિ, બોલાવ્યાં કિન્નર દંપતિ. ૧૦૧
 કલા પ્રગટ સો કરે આપણી, ગીત સુણાવે ગાથક ગુણી;
 ઘોષવતીનો નાદજ સુણી, સપરિવાર રંજિયો ^૧ક્ષિતિધણી. ૧૦૨
 સભા સહુ થઈ ચિત્ર સમાન, પૂછયું નૃપે પુષ્કર દેઈ માન;
 કહો એ યુગ્મ કિહાં પામીયું, ભૈમીને હિત કરી કુણે દીયું. ૧૦૩
 પુષ્કર કહે વિદ્યાધર-સુતા, વૈદર્ભિને શુણે અનુરતા;
 સા કેશીનીનામિ શશીમુખિ, ભીમસુતાની છે પ્રિય સખી. ૧૦૪
 કિન્નર યુગ્મ દિયું તેણીઈ, એહને ગાને સભા ^૨પ્રીણીઈ;
 ભૈમી પ્રેમ ખરો તુમ ધરી, મોકલીયાં કિન્નર કિન્નરી. ૧૦૫
 સુણી રાય મનિ ચિંતે ઇશું, એ ભૈમી સુર કન્યા કથું;
 વાંછે ઇંદ્રાદિક જસ દેવ, સારે કિન્નર કિન્નરી સેવ. ૧૦૬
 સુજશું પ્રેમ પૂરણ એ ધરે, પણ અંતરાય દેવ વિચ કરે;
 કિમ છોડશું પ્રિયાનો સંગ, કિમ કીજશું પ્રતિજ્ઞા ભંગ. ૧૦૭
 એક પખિ વ્યાઘ્ર એક પખ ^૩તટી, વાત એહ દીસે સંકટી;
 કેમ નીપજશે હોય પ્રકાર, રાજા એહવો કરે વિચાર. ૧૦૮
 ભૂપે સભા વિસર્જન કરી, સુખે ^૪સ્વલ્પ નિદ્રા આહરી;
 પ્રભાતી ગીત સુણી કિન્નરી, લહિઓ બોધ ^૫તંદ્રા પરિહરી. ૧૦૯
 દેવકાજ નિશ્ચે આચરું, કીરતી કાજ પ્રિયા પરિહરું;
 રખે જાઈ વાચા આપણી, ચાલ્યો ચતુર કુંડિનપુર લણી. ૧૧૦

(અનુબંધ ૫ છંદ.)

“રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાન્તુ, યાન્તુ પ્રાણા વિનશ્વરા;
 યા મયા સ્વયમેવોક્તા, વાચા મા યાતુ શાશ્વતી.” ૧

૧ રાજા. ૨ સંતોષવંત કરી શકાય છે. ૩ વાધ અને નદીના
 ન્યાયની વાત જોવું મારે પણ બન્યું. ૪ થોડી. ૫ ધેન-નિદ્રાપ્રકાર.

નિજ પરિવાર સકલશું સહી, નલ કુંડિનપુર આબ્યું વહી;
 સમાચાર સો લહી નૃપ ભીમ, સન્મુખ આલ્યા^૧ જવ નિજસીમ. ૧૧૧
 સ્વાગતિ પ્રણિપતિ કીધી ઘણી, મિલ્યા બેહુ પ્રેમે^૨ ક્ષિતિ ઘણી;
 દોય રાય ચિત્ત વિકસ્યાં ઘણાં, દીધાં ઠામ ઉતારાતણાં. ૧૧૨
 સપરિવાર નૃપ તિહાં ઉતર્યા, દેખી નગર લોક મન ઠર્યા;
 ભૈમી એ વર વરશે ખરી, એહવી લોકવાણી વિસ્તરી. ૧૧૩
 લોજનાદિ વિધિ સાધન લણી, ભીમે મહિતા મેહલ્યા ગુણી;
 એહ વાત દમયંતી લહી, હીયડા સાથે ઘણું ગહગહી. ૧૧૪
 સાર રસવતી સુંદર શાક, અતિ ઉત્તમ નિપાયા પાક;
 ભૈમી નિજ વલ્લભનિ હેત, સખી સાથે મોકલિ સુચેત. ૧૧૫
 સપરિવાર નૃપ લોજન કરી, દેવ અર્થ નિશ્ચયે મન ધરી;^૩
 અંતર્ધાન કરી નિજ કાય, કુંડિનપુરમાં પુહતા રાય. ૧૧૬
 નવનવ પુર કૌતક નિરખતો, નૃપ મંદિર પુહતો હર્ષતો;
 સુણી ગંધર્વી કન્યા રાસ, ભૈમીનો તિહાં લહી^૪ આવાસ. ૧૧૭
 દેવદૂત તિહાં આબ્યો હસી, અંતર્ધાન રહ્યો સાહસી;
 પેખે રંભા કે ઉર્વશી, દમયંતીની દાસી તિસી. ૧૧૮
 ઉત્સુક મુખ જોવા વલ્લભા, આબ્યો તિહાં અબ્યંતર સભા;
 જિહાં ભૈમી આલી^૫ પરિવરી, સિદ્ધાસન બેઠી સુંદરી. ૧૧૯
 વાત કરી સહુ સખી હરખતી, દમયંતીનું મુખ નિરખતી;
 આજ ગઇ ચિંતા સવિ દૂર, ઝીલી સખી સુખ સાગર પૂર. ૧૨૦
 સા તુજ વલ્લભ ઈહાં આવીઓ, સકલ લોકને મન ભાવિઓ;
 લોચન તુજ ચક્રે હરખસી, તસમુખ-ચંદ્ર-પાન પામસી. ૧૨૧
 સુણી સખી ! તાહરે ભરતારે, યશ પૂરિયો સારે સંસારે;

૧ પ્રત્યંતરે-“ સન્મુખ આબ્યુ જવ નિજસીમ. ” ૨ પ્રત્યંતરે
 “ દેવ અર્થ નિશ્ચલ આદરી. ” ૩ પોતાનું રૂપ છુપાવી. ૪ મકાન. ૫
 નળ રાજા-ઈન્દ્રનું દૂતપણું ગ્રહીને. ૬ આતુર. ૭ સખીવૃન્દ.

હાને પૂર્વા માગધ જન, રૂપ સુધારસ વિશ્વનયન. ૧૨૨
 ગુરૂ આશીશ આજ તુજ ફલી, કુલદેવી સહી તૂઠી વળી;
 ફળ્યા મનોરથ સહુ અમ આજ, તું વલ્લભ પામીસી વરરાજ. ૧૨૩
 એહવાં સખીવચન નૃપ સુણી, અતિ આદરી ^૧અનિમેષજ પણી;
 નયણે પીયે વલ્લભારૂપ, હરખ શોક સાથે લહે ભૂપ. ૧૨૪
 મનિ ચિંતવે જેહવી સાંભળી, તેહથી કોડી ગમે આગળી;
 હા વિધાત ! તેં કીધું કિયું ? પ્રેમવિદ્ધ માંડિયો એહયું ! ૧૨૫
 હા હા ! ઈંદ્ર વન્ન કરી એહ, ગિરિપરિં કાંઈ ન ભેલો દેહ;
 લોકપાલ ! તુંજ લીલારસે, શાપી ભસ્મ ન કીધું કિસે ? ૧૨૬
 ભીમ સુતાને પ્રેમે જડિયો, પણ તુમે વૈર વિના કાં નડિયો;
 પ્રિયા ^૨પ્રેમપાદપ સૂકવ્યું, ક્ષત્રીધર્મથકી ચૂકવ્યું. ૨૨૭
 એહવું જેટલું જોઇએ રૂપ, તેટલું સુણીએ લાભ સરૂપ;
 ઇસું વિમાસી તૃપતિ-વિહીન, નિરખે રૂપ ઈંદ્ર આધીન. ૧૨૮
 હરિ જિમ સહસ નયન કો ધરે, મેષોન્મેષ કદા નથ કરે;
 નિરવધી જીવિત ધારી જોય, લૈમી નિરખણુ પાર ન તોય. ૧૨૯
 ઇસું વિમાસે નિરખી રૂપ, ચિત્ર લિખિત જિમ તિહાં નલભૂપ;
 એટલે લૈમી લોચન ^૩વામ, કુરકે મન હરખે સા તામ. ૧૩૦
 અંગિ ^૪પુલક ઊપજે ઘણે, લૈમી સખીપ્રત્યે ઇમ ભણે;
 તવ નૃપ સહસા પરગટ થયો, ^૫કૈરવિનિ વન જિમ શશિ રહ્યો. ૧૩૧
 તે દેખી નરપતિબાલિકા, સફલ કરે લોચન-માલિકા;
 જોતાં સકલ રૂપ સંદોહ, ઐણુ સર્વ પામ્યું બ્યામોહ. ૧૩૨
 થઇ રોમાંચ કુંચ કામિની, કરે નિરીક્ષણુ સહુ એક મનિ;
 ન કરે કોલાહલ લવલેશ, ધરિ શંકા ^૬યામિક પરવેશ. ૧૩૩

૧ પલકારો મર્યા વિના એક ટસે જોવું. ૨ પ્રેમ રૂપી વૃક્ષ.
 ૩ કાચું નેત્ર ફરકવું. ૪ રૂવાડાં ઉભાં થઇ આવ્યાં. ૫ પોયણના સમ-
 હમાં ચંદ્રમા ઉદિત થાય તેવી રીતે. ૬ રાતે.

કીડા સુક સારિકા મયૂર, દેખી નલ દર્શન રસપૂર;
ચિત્ર લખિત પરિ નિશ્ચલ રહે, અવરભાવ કેતા કવિ કહે. ૧૩૪
હવે વૈદર્ભી લોચન-બાણ, નૃપ ઉપર પડિયાં 'સપરાણ;
બાણે 'લોચન-કેરવ કરી, પૂજા કરિ ભીમ કુંવરી. ૧૩૫
બેહુ જણ દ્રષ્ટિ એકઠી મિળી, બાણે બેહુ મન આશા ફળી;
લેહી અંગ છેક નીકળી, 'પંચબાણની બાણાવળી. ૧૩૬
હંસે એ દેખાડિયું લખી, સો નલ એહ કશું હુઈ સખી?
'પરબ્રહ્મતણી પરિ લીન, દર્શન દેખી થઈ આધીન. ૧૩૭
આપોપું નલપતિ બાણતી, કૃપાભાવ મનશું આણતી;
કહે કળિયું અમ લોચન પુણ્ય, જિણિ તુમ દર્શન દીકું ધન્ય. ૧૩૮
હરણે હૃદય-કમલ વિકસિયે, અર્ધ લેઈ આસન બેસિયે;
અલંકરીજે આસન એહ, પ્રગટ કરો વચનામૃત મેહ. ૧૩૯
કવણ દેશ 'અધુના અંધાર, કિહાં કરશે ચંદ્રોદય સાર;
તુજ નામિ કુણ માઈ વણ, સોઈ હે મુજ કણીભણ. ૧૪૦
સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાળ નિવાસ, જિહાં હોસે તિહાં પુણ્ય પ્રકાશ;
કુણ કુળ સફળ કરિયું અવતરી, કેહિ બતી પવિત્રજ કરી. ૧૪૧
ઈતિ પૃથ્થા પ્રત્યુત્તર વાણી, શ્રવણિ સુધારસિ કર ગુણબાણિ;
અત્યાદર દેખી રાજજન, અલંકરિયું મણિ સિંહાસન. ૧૪૨
વૈદર્ભિએ સ્તુતિ જે કરી, તે પણિ રાયે ચિત્તિ નવિ ધરી;
રાખી શુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા ખરી, બાલ્યો નૃપ સાહસ આદરી. ૧૪૩
ભદ્રે ! સ્વસ્થ ચિત્ત થઈ મુણે, મુજને દેવદૂત તું મુણે;
ઈંદ્ર વરૂણ યમ પાવકતણી, સીખ ગ્રહી આબ્યો તુજ ભણી. ૧૪૪
માહરું માનવ લોકિ નિવાસ, ઈંદ્રાદિક મુજ પૂરે આશ;
દેવદૂત તે માહરું નામ, આબ્યો તેહનું કરિવા કામ. ૧૪૫

૧ તાકીદે. ૨ લોચન૩૫ કમળ વડે. ૩ કામદેવના પાંચે બાણની.
૪ ચોગી જેમ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં લીન થાય તેમ દમયંતી નળસ્વરૂપે
લીન થઈ. ૫ હમણાં. ૬ કાનનું આબૂપણ.

પરમારથી કહું એક તત્ત્વ, તેહતું સદ્ગુણ કડું ^૧દૂતત્ત્વ;
 ઇતિ નિમુણી ચમકી સા બાલ, મૌન ધરી બીડી તત્કાલ. ૧૪૬
 દેવદ્રત કહે મુગ્ધે ! કાંચ, એ આસન છાંડીને બાચ;
 વચન કહું તે સુણ એક ^૨ચિત્ત, એ નર રખે લહે અવિનીત. ૧૪૭
 તુજ મતિ છે ^૩અસ્ખલિતાનંદ, વિજયી છે તુજ ^૪આલીવૃન્દ;
^૫સંભલી ^૬ગૌરી ! ^૭ગિરા માહરી, સુભગે ! સખલ દિસા તાહરી. ૧૪૮
 ઇંદ્ર હંડધર પાવક વરૂણ, વ્યારિ દેવ ચિહ્નુંદિશિ આભરણ;
 તે વસિ થયા ગુણે તાહરે, માને સત્ય વચન માહરે. ૧૪૯
 તાહરે કાજે ઇંદ્ર મહારાજ, છોડી દેવલોકનાં કાજ;
 સુરપતિપદવી તુણ લેખવે, નિશિદિનિ તુજને મન ચિંતવે. ૧૫૦
 ન રૂચી વાત શચિશું કિશી, નવિ સુહાર્દ દીડી ઉર્વશી;
 ન ગમિ નાટક રંભાતણું, ત્રિલોત્તમા સાથિ રૂસણું. ૧૫૧
 મંબુઘોષાનું ટળીયું માન, ગ્રહી રહિયો એક તાહડું ધ્યાન;
 પુરંદરે એક તેં કરી હીંચે, ^૮કલત્રવંતપણું વંછિયે. ૧૫૨
 હંડધરા દક્ષિણદિશિસ્વામિ, તે પણિ થઈ રહિયો તુજ નામી;
 ધર્મરાજ નવિ પૂરે સભા, ^૯ત્રિકરણ વંછે તું વહ્નલા. ૧૫૩
^{૧૦}ધૂમોર્ણી દીડી ન સુહાય, રાત દિવસ તાહરા ગુણ ગાય;
 તેહનો પૂર મનોરથ શુભે ! ^{૧૧}લલને ! લોકપાળ વલ્લભે. ૧૫૪
 તરૂણિ ! તુહને પાવક જપે, આપોપું અંગિ અતિતપે;
 હોતું દ્રવ્ય તસ ન રૂચે કોશું, તસ મન તાહરે પાસેં વશ્યું. ૧૫૫
 સ્વાહા દેખી હાહા કરિ, નામ નિરંતર તુજ ઉચ્ચરિ;
 મુગ્ધે ! તેહનો પ્રેમ મ મેલ્લી, કાચ કાજ માણિક્ય મ ઠેલી. ૧૫૬

૧ દૂતપણું. ૨ પ્રત્યંતરે “ વચન કહું તે સુણ દેખ ચિત્ત. ”

૩ અખૂટ આનંદ. ૪ સખિયોનો સમુદાય. ૫ આમાં સાંભલને બદલે
 દરેક સ્થલે ‘સંભલ’ ‘સંભલી’ પ્રયોગો વાપરેલાં છે. છતાં મોટે ભાગે
 સુધારી ‘સાંભલ’ કરવામાં આવ્યું છે. ૬ સુંદર સ્ત્રી ! ૭ વાણી. ૮ સ્ત્રી
 કરવાની ઇચ્છા. ૯ મન તન વચનથી. ૧૦ ચમત્કૃતિ. ૧૧ હે લલના !

પાશધરણુ પશ્ચિમ પતિ કહિયો, વરૂણ શરણુ તાહરું ઘડી રહિયો;
 તાહરે વિરહ દાવાનલ વહિયો, તું તેણિ જલસંચય સંઘહિયો.
 યદ્યપિ અંગ ધરે સો પાશ, તથાપિ આયુષિ થયું અપાશ;
 તેહની પૂરણુ આશા પૂરી, વિરહવેદના વાડું ફરિ. ૧૫૮
 દુઃસહ તુજ વિયોગ વિકરાલ, ચતુરે ! એ વ્યારે દિશિપાલ;
 ખમતાં ઘડી વરસ તસ થાય, ^૧નિશિવાસ અતિ દુઃખે જાય. ૧૫૯
^૨મૃતતુ ! સ્વયંવર તાહરો લહી, તે વ્યારે ^૩સુર આબ્યા અહી;
 દેવલોક છડિયો તુજ કાજ, તું લીલા કરિ તેહને રાજ. ૧૬૦
 એહ વાત તું સર્વ વિચાર, તેણે મુજ શિર સુંપ્યું છે ભાર;
 તેહ ભણી મહાક્ષણુ (નર) એષ, તેહતું જાણે જંગ મ લેષ. ૧૬૧
 વળિ કહાબ્યું છે તે ^૪અવધારી, લીમમૃતે ! તું અમૃત વારિ;
 હોયે તુજ વિરહાનલ એહ, દાધા નવપલ્લવ કરી તેહ. ૧૬૨
 કરિ ^૫પ્રસાદ અગિકર સ્વર્ગ, તુજ ઓલગશે ^૬અમરીવર્ગ;
 નહિ તો ભૂતલે ^૭નિવશું અમે, ‘મયા કરી જો માનો તુમે. ૧૬૩
 તે (લ)ક્ષણુ હવે પામિશે કદા, તુજ ^૮મુખપંકજ દેખી મુદા;
 લોચન એહ કૃતારથ હુશે, તવ મન હૃદિ^{૧૦} તુષ્ટિ પામશે. ૧૬૪
 દેવદૂતનાં ઇચ્છાં વચનન, સુણી ચમક્યું દમયંતી મત્ર;
 અહો વાત તે ઓલે કિશી, સુર રથે પ્રીતિ ધરે છે ઇસી ? ૧૬૫
 એહને ^{૧૧}સ્વર્ગ વધૂના ભોગ, શેં વંછે માહરો સંયોગ ?
 સદા ^{૧૨}શર્કરા જેહને સહે, સો પિણુ કિમ પીંપરી મુખ ગ્રહે. ૧૬૬
 નથી જાણતા જ્ઞાને કરી, એ લૈભી નલનૃપ સુંદરી;
 પરનારી સાથે શું પ્રેમ, એણી વાતે કેમ વંછે ખેમ ? ૧૬૭
 રૂપ સકલ સોભાગ-નિધાન, દૂત એહ દીસે પરધાન;

૧ રાતનો સમય. ૨ સારા શરીરવાળી ! ૩ દેવો. ૪ કબૂલ કર, વિચાર. ૫ કૃપા. ૬ દેવીઓનો સમુદાય ઓળગ કરશે. ૭ વસતું. ૮ મહેરબાની. ૯ પ્રત્યન્તરે “પદપંકજ”. ૧૦ પ્રત્યન્તરે “દૃષ્ટિ તુષ્ટિ”. ૧૧ દેવલોકની સુંદરીઓનો. ૧૨ સાકર.

એહને દર્શન કુણ સુંદરી, શીલ ન લોપે ધીરજ ધરી. ૧૬૮
 સુજ મન કો ન હરે નલ વિના, એ દેખી હું હુધ એકમના;
 તો થઈ દૂત દેવનો સહી, નલ વલ્લભ એ આબુ અહી. ૧૬૯
 ૧પરચિત્ત ધાતુ દ્રવિષ્ટ ટંકણો, અતિ બલ વિષયા સુદ્ધ અંકણો;
 સુષુવા દેશ વંશ એતલું, સુજ મન ૨મોદ ધરિ અતિ ઘણું. ૧૭૦
 ઇંદુ વિમાસી ભૈમી વાય, દેવદૂતને કહે સુણિ સાચ;
 ૩નિરાતંક તે બોલી વાણી, ૪ગોકુમ ભંગ મ કર સુણખાણી. ૧૭૧
 મેં તુજ નામાદિક પૃચ્છિત, તેં મતિ વચન કહ્યું ૫કુત્સિત;
 ૬યથાઈ લાખ્યું અજ્ઞાન, ૭હસ્તીની પર કરીયું તેં સ્નાન. ૧૭૨
 તુજ નામાદિ સુણું સવિવેક, સુણીવા અવર ન ઇચ્છા એક;
 જલતૃષ્ણા જલ પાને શમે, ૮મધુપાને નવિ છીપે કિમે. ૧૭૩
 ઇતિ ભૈમીનાં વચન વિશાલ, સુણી પ્રત્યુત્તર કહે ભૂપાલ;
 અયિ ! સુજ નામ વંશ છે જસ્યું, તે સુણુવા તુજ આગ્રહ કિસ્યું. ૧૭૪
 માન(વી)ની હોયે મનીષા જેહ, વિના પ્રયોજન ન વહે તેહ;
 વળિ સ્વયનામ સ્વયં કિમ કહે, જે અક્ષર લવ સાચું લહે. ૧૭૫
 તો સ્વનામ હું કિમ ઉચ્ચરું, ભંગ વ્યવસ્થા હું કિમ ૯કરું;
 તથાપિ આગ્રહ તાહરે માન, કિમપિ કહું તે સાંભળી કાન. ૧૭૬
 ૧૦વંશહિમાં સુવટો મન આણુ, સુજનિ પત્ર માત્ર તસ જાણુ;
 મૌન રહિયો નૃપ એટલું કહી, તવ ભૈમી વળિ બોલી સહી. ૧૭૭
 વંશ પ્રકાસ્યું ન કહિયું નામ, કીધું ૧૧અર્ધ વંચના ૧૨કામ;
 શ્રોતાનું ચિત્ત હરવા ઇહાં, એ ચતુરાઈ સીખી કિહાં ? ૧૭૮

૧ પારકા ચિત્તરૂપી ધાતુને ગાળી નાંખવા ટંકણુ સમાન. ૨ આનંદ. ૩ ભયરહિત થઇને, દુઃખ વિના. ૪ ઇન્દ્રિયોનો-પૃથ્વીનો કાયદો-નિયમ ન હોય. ૫ ખરાબ. ૬ મરજીમાં આવે તેમ અજ્ઞાનપણે બોલેલું. ૭ હાથી નહાઇને માથે ધૂળ નાંખે તેથી સ્નાન ન કર્યા જેવું થયું. ૮ દારૂ પીનાથી. ૯ પ્રત્યંતરે “ ભોગ વ્યવસ્થાનું કિમ કરું.” ૧૦ ચંદ્રવંશ. ૧૧ અર્ધી હાગધનું કામ. ૧૨ પ્રત્યંતરે “ કીધું અર્ધ વચને કામ.”

કહિ 'પ્રછજ પ્રગટ વર્તિની, કિહાં દુસ્તારા ફર આમિની;
 દેવદૂત ! તાહરી 'ભારતી, અભિનવ જેમ નદી સરસતી. ૧૭૯
 તે ભણી મેં તુજ આગલ રહી, ઉત્તર પ્રગટ ન દેવો સહી;
 માર્હાં કુલ કુમારીકા જેહ, પુરૂષ સાથિ નવિ બોલિ તેહ. ૧૮૦
 ઇમ કહી દમયંતી રહી મૌન, દેવદૂત તવ બોલ્યું ધૂન;
 સુંદરિ ! તુહો પૂછ્યું જે સર્વ, તે કહેતાં હું ન કરું ગર્વ. ૧૮૧
 પણ તું માને ગુણી-ગંગિકા, પરવશિ દૂત તણી 'ભૂર્વૈકા;
 અલવે વાત કરંતા સુણો, થાય વિલંબ દૂતને ઘણો. ૧૮૨
 એવડી વાર રહી કિમ શકે, સ્વામિ દુઃખી થાયે મું થકે;
 તો શું દૂતપણું રે માહરું, સ્વામિદ્રોહ કીસી પરે કરું. ૧૮૩
 સુરપતિ સહસ લોચને કરી, ભેતા હશે વાટ માહરી;
 ધિગ ! વિલંબકારિ એ દૂત, જેહનો પંથ જીવે 'પુરદૂત. ૧૮૪
 ઇતિ અનુરાય કરતો ભૂપાલ, દેખી જાંપી ભીમક બાલ;
 વિનયવતી થઈ ઇમ ઉચ્ચરે, અવિનય કુણુ સુરપતિનો કરે. ૧૮૫
 મહાનુભાગ તે મોટા દેવ, અમર અસુર નર સારે સેવ;
 તેહને ત્રિધા નમું ત્રણિકાલ, તે માહરી કરજો સંભાલ. ૧૮૬
 તથાપિ તુજ પૂછું એક વાત, અમૃતલોભુ સુર સંઘાત;
 કહો માનુષી તાસ કિમ ગમે, કિમ હંસી 'બંદાલે રમે. ૧૮૭
 વય બલ બુદ્ધિ તેજ તેહની, કિહાં વળી કિહાં માનુષ દેહની;
 નહિ એ સંયોજના વખાણુ, કિહાં સુરરત્ન કિહાં પાપાણુ. ૧૮૮
 દેવતણિ આવર્જનકલા, તિહાં માનુષીનું હુઈ કૌસલા;
 'ગજરોહણુ ન લહે આમીણુ, 'કરિપાખર ખર ન હુઈ ધૂરીણુ. ૧૮૯
 કિહાં સુરકન્યા કિહાં માનુષી, કિહાં શશીવદની કિહાં હલમુખી;
 ચંપક મોગર માલા કિહાં, કૂબક કાસ કુસુમ 'સજ કિહાં. ૧૯૦

૧ ગુપ્ત પણે કહી. ૨ ચાણી. ૩ આજીવિકા. ૪ ઇંદ્ર. ૫ કુકડ-
 વેલાના વેલામાં. ૬ ગામડિયો હાથી પર બેસવું શું બળી શકે ?
 ૭ હાથીની પાખરો ગધેડાને ન શોભી શકે. ૮ માળા, હાર.

તેહ બણિ ચતુરાઈ ચિંતવી, ઇંદ્રાદિક જોડ્યા મહાકવિ;
 બાજો સિંહ તણો આશ્લેષ, મૃગલી ખમી શકે નહિ રેખ. ૧૬૧
 પિતા પિતામહ તે સુર સ્વામ, હું તેહને છોડને ઠામ;
 તે પ્રભુ માહરી ચિંતા કરો, મુજ વિવાહ વિધ ૨અપહરો. ૧૬૨
 દેવદૂત ! સાચું સાંભલો, એહ સ્વયં'વર ઉત્સવ ભલો;
 અનેક સહસ મિદ્યા છે રાય, પણિ હું પૂજસિ નલનૃપ પાય. ૧૬૩
 એહ પ્રતિજ્ઞા સાચી બણું, તુજ મુખે સુર પ્રારથના મુણું;
 દોષ પરિભઈ કિમ સરસે કાજ, દેવદૂત ! ઘોસીખ્યા આજ. ૧૬૪
 મહાપુરૂષ સુરદૂત સંમર્થ, તેહથકી કિમ નિપજે અનર્થ;
 સુરપતિ પ્રમુખ કહિયા જે ચ્યાર, તુચ્છ કામનાથી તસ વાર ! ૧૬૫
 સુરખ વચને રોષ નવિ ગ્રહે, શીખ્યા બેહુને સારી કહે;
 યશ વંછે સહુશ્યુ' ધરે નેહ, સાચો સ્વજન ધર્મ છે એહ. ૧૬૬

“ દેયા સમ્યક્ સુમતિરુમયોરન્તરં રક્ષણીયં,
 સોઢવ્યં ચ સ્વલિતમશિલં મૃદબુદ્ધેર્જનસ્ય;
 લિપ્સા કીર્તેર્મહતિ મનસિ પ્રેમ સર્વત્ર ધાર્યમ્,
 ધર્મઃ સોયં જગતિસદૃશઃ શાશ્વતઃ સજ્જનાનામ્ ॥૧૧॥ ”
 ઇતિ (પરિ) વિવિધ વચને પ્રીછન્થો, દેવદૂતનો યશ સંસ્તન્થો;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞા મનિ સંગ્રહી, ભૈમી મૌન ધરી વળી રહી. ૧૬૭
 અન્ય નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર ૩સુંદરભાવ, એતલે હવો છૂઠો પ્રસ્તાવ. ૧૬૮
 ઇતિ નલાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે ઇંદ્રસમાગમન, હરિશ્ચગમેષી-
 પ્રેક્ષણુ, નલરાય આમંત્રણુ, દેવદૂતનામધરણુ, તત્ર ગમન,
 દમયંતીડમે વાર્તાકથનવર્ણનો નામ પછઃ પ્રસ્તાવઃ ”

૧ પિતાના પણુ દાદાશ્વ. હું તેમનું છોડ છું. ૨ દૂર કરો. ૩ પ્રત્યંતરે “ કવિ નયસુંદર અભિનવ ભાવ. ”

પ્રસ્તાવ સાતમો.

(ચોપાઈ.)

પ્રયાદ પામી સરસતી તણે, મનિ પ્રમોદ ઉપન્યો અતિ ઘણે;
 શ્રીગુરુ બાનુમેરુ પ્રણમેશિ, હવે સપ્તમો પ્રસ્તાવ ભણેશિ. ૧
 દેવદૂત વણિ જ'પુ' ખરૂં, ભીમ-સુતે ! સાંભલ નાગરૂં;
 વિચસ્વીની તુજ સરિખી ભેઈ, ઐણી જગે ભેતાં અવર ન કોઈ. ૨
 વિનય વચન તું વહી સુવેધ, કીધુ 'નિર્જર પ્રેમ નિષેધ;
 તે ન ઘટે તુજ ભીમકેસુતે ! અંદ્રવદનિ ! સાંભલ શુભમતે. ૩
 તુજ ઉપરિ તે રાગી ઘણે, તુજને તિહાં 'પરાંમુખ પણે;
 એ કિહીં નવિ સાંભલ્યું ન દીઠ, ભે 'નિધાન નિર્ધના અનિઠ. ૪
 વધૂ હોતાં 'વૃંદારકતણી, તુજ મોટિમ વાધે અતિ ઘણી;
 મેરૂ મહીધરે ચડે જિ કોય, તસુ નીચતાપણું કિમ હોય ? ૫
 મોટાનિ લઘુ સાથિ પ્રેમ, સમય વિશેષે' હુઈ એમ;
 મૃગલે અંદ્ર કરિયો સકલ'ક, તોહિ ન મેલે મોહ 'મય'ક. ૬
 મનો વચન કાયા દ્રઢ ભક્તિ, સુરપૂજન કીળે નિજ શક્તિ;
 ભક્તિભંગ તુજ કાં સુર વિષે, તેહને ન રૂચિ તે કાં ઝંખે ? ૭
 કરી પ્રમાણ માહરૂં વચન, સુર સાથે થાઓ સુપ્રસન્ન;
 ઇમિ મુજ તુજ કીરતી વાધસે, સુર કામિત સંપૂરણુ હુંસે. ૮
 અથવા રણમથવા વર ભલુ, જી ! તુજ ચિત્ત રૂચિ એકલુ;
 ઉર કુણુ વર વંછે તે ચિકિ, તે વિણુ તુજ કુણુ નિરખી શકે. ૯

૧ ઇંદ્રદેવ. ૨ મ્હોં ફેરવીને બેસવાપણું. પ્રતમાં "પરાંમુખ-પણું" લખેલું છે. ૩ નિર્ધનને નિધાન મળ્યા છતાં અનિષ્ઠ લાગવું. ૪ ઇંદ્રની વહુ. ૫ અંદ્ર.

અથવા પાવકનિ પતિ કરો, તેજસ્વી વર હીયડે ધરો;
 ક્ષત્રી બાતીતણો ગુણ એહ, તેજસ્વી વિણ ન ધરે નેહ. ૧૦
 અથવા ધર્મશીલા તું સતી, ધર્મરાજ વર વર ગુણવતી;
 બહુ દાક્ષિણ્યવતી તું જોય, સો પણિ દક્ષિણદિશિ પતિ હોય. ૧૧
 અથવા વરૂણ તરૂણ વર વરો, એણી વાતે શંકા શી કરો;
 દેખી સાચરતણા તરંગ, રાતિ દિવસ ઉપજિસે રંગ. ૧૨
 સુણી દમયંતી ચિત્તે ઈચ્છું, વળી પ્રતિવચન કહીસે કિચ્છું;
 ઇમ ચિંતી દીરઘ નિસ્વાસ, મેહલી બોલી હુંતી નિરાશ. ૧૩
 નિર્દય દેવદૂત ! સંભલે, તેં સવિ કહિયું શબ્દ 'મોકળે;
 'તપ લોહ સૂચીમય બોલ, તે એહ કર્ણે ભરિયા નિટોલ. ૧૪
 એ તુજ વચન હરે છે પ્રાણ, તેહને કુણ વારસે સુભણ;
 સા કેશિની પ્રતિ સવિ કહી, આપેં મૌન વિલંબી રહી. ૧૫
 તવ કેશિની કહે સુણિ દૂત ! ભીમસુતાનું કહું આકૂત;
 મુજ મુખે દમયંતી મહાસતી, ઇણી પરે કહાવે છે ગુણવતી. ૧૬
 તત્ત્વવાત સુરવર બાણતા, શ્યે ઇમ ચિત્તે નથી આણતા;
 એ ભૈમી તો સહી 'પરદાર, જે મનિ વરિયો નલ ભરતાર. ૧૭
 એહ વાત બાણે સંસાર, તેહશું કિમ વંછે વ્યભિચાર ?
 જે હુએ જ્ઞાત-તત્ત્વ મહાસતી, તે કિમ વ્રત ખંડાવે સતી. ૧૮
 એ 'કામાર્ત થયા તું કહિ, ભૈમી મન સાથેં નવિ ગ્રહી;
 ભૈમી કહે માહરે તે પિતા, તો કિમ એ મિલશે વારતા. ૧૯
 દમયંતી મનિ 'નલનૃપ વસ્યો, 'મુધા મોહ તે મંડે કીસો ?
 નલથી મન અલગું નહિ થાય, 'સુરગિરિ શિખર ચલે જો વાય. ૨૦

૧ મુક્તકંઠે. ૨ તપાવેલા લોહની સોય જેવા ડામ દેનારા તારા વચનો. ૩ પારકી સ્ત્રી. ૪ કામથી પીડાયેલા. ૫ પ્રત્યંતરે "દમયંતી મનિ નલ વર વસ્યું." ૬ નકામો-જુઠો. ૭ મેરગિરિ અચળ હોવા છતાં તેનું 'શિખર' જો વાયરાથી ચળાયમાન થાય તોપણ !

(કવ્ય-શાદ્દભ.)

“સંગ્રામેષ્વચલઃ કલાસુ કુસલઃ સેવાજુષાં વત્સલઃ ।

સત્કીર્ત્યા ધવલઃ સ્વભાવસરલઃ પ્રત્યર્થિકાલાનલઃ ॥

શોભાશોભિતવિગ્રહો જનપતિર્ધૂમખંડલાસ્ખંડલઃ ।”

શ્રીવહ્નીનવકન્દલઃ પુરુવરઃ સૌભાગ્યસિન્ધુર્નલઃ ” ॥ ૧ ॥

સો નલ આખ્યો છે ઇષ્ટિ કામિ, લૈમીને પરણેવા કામિ;
તેહને લૈમીયું બહુ મોહ, તે કિમિ સુર પાડે વિછોહ. ૨૧
વળી વળી વધે ઘટે શશિ કાય, ૧૨'લા છેદી વળી વળી થાય;
રસપતિ ભિન્ન થયો વળી મિલે, પણ એ વાચા વચન નવિચલે. ૨૨
એક સ્તંભિ ન બાંધે કોઈ, મોટા મત્ત ૧૨'મતંગજ દોઈ;
૧૨'દો અસિ એક કોસે કિમ રહે, કિમ ૧૨'દો ભાતુ એકઠા વહે. ૨૩
૧૨'સૂચી ઉભય વહના જે હોઈ, ચતુર ન તેણે સીવે કોઈ;
જઈ ન શકીએ દોઈ મારગે, ઇતિ ભાખીએ શબ્દ પારગે. ૨૪
તિમ એ ઉચિત નહિ નિરધાર, ૧૨'કુલહારાને દો ભરતાર;
વળી વિશેષે દેવ માનવી, એ અનુચિત ગતિ સહી માનવી. ૨૫
ન કરિ કુલટાનું આચરણ, જે લૈમીને દે કો મરણ;
નલ નૃપ વિના અવરથું નેહ, ન કરે લૈમી મૂકે દેહ. ૨૬
જ્ઞાન વિમલ દર્શન ચારિત્ર, રત્ન ત્રણિ એ કહિયા પવિત્ર;
તિહાં ચારિત્રરત્ન જિનવરે, શીલ રૂપ ભાખ્યું શુભપરે. ૨૭
તત્સ લોપે કામુક કામુકી, કામતણા રસ વાદ્યા થકી;
ભરમરૂપ કોપાનલ તણા, તેણિ સ્વવંશી વિસ્તારિઈ ધણા. ૨૮

૧ આ આખું પાદ અમે નવું મૂક્યું છે. ૨ કેળ કાખ્યાથી પાછી નવપદ્ધત થઈ કૃષિત થાય. ૩ મસ્તાન હાથી. ૪ એ તરવાર એક મ્યાનમાં કેમ હોય! ૫ એ સૂર્ય સાથે શી રીતે ચાલે? ૬ એ મ્હોંત્રાણી સોય. ૭ કુળવંતી સ્ત્રીને. ૮ અન્યપ્રતે “ ન કરે જી ! લૈમી ધરી દેહ. ”

(૨થોદ્ધતા ૭૬.)

“ન્યવેશિ રત્નત્રિતયે જિનેન યઃ,

સ ધર્મચિન્તામણિરુજ્જિતો યયા;

કપાલિકોપાનલભસ્મનઃ કૃતે,

તદેવ ભસ્મ સ્વકુલે સ્તુતં તયા.” ॥ ૧ ॥

સ્વદ્ય અપલતા કરે શીલધાત, કાચ પાત્ર જિમ ન ખમે પાત;

લાગે તાલવૃંતનું વાય, તોહિ ^૧મૃણાલ-તંતુ ખંડ થાય. ૨૯

દમયંતીનું એ મન અંગ, વંછે એક નળ નૃપનો સંગ;

એ કદાપિ મિલે ^૨કોડી અનંગ, તોહિ ન થાયે પ્રતિજ્ઞા ભંગ. ^૩ ૩૦

મિલે ભુજંગી સાથ ભુજંગ, દાનવી સાથ દાનવ રંગ;

મૃગશ્યુ^૪ મૃગલી વૃક્ષશું વેલિ, હંસી હંસ મોરશ્યુ^૫ ઢેલિ. ૩૧અકવાશું અકવી મન તોષ, ^૬શુકશું શુકી પ્રતે સંતોષ;

દેવી રંગે રમે દેવશું, તિમ એક હું નૈષધ સેવશું. ૩૨

માનુષ સાથે માનુષી મળે, એ અનુક્રમ દેવે નવિ ટળે;

દેવદૂત ! સાચું સુણ ^૭ગૂઢ, મૂલ પંથ કુણ લોપે ^૮મૂઢ. ૩૩

સુખ અથવા દુઃખ થાય કદાપિ, અપયશ વા યશ હોએ આપિ;

નરકવાસ^૯ વા સ્વર્ગનિવાસ, નિધન સદા વા ભવિત આશ. ૩૪

હુવે તોહિ ન ત્યજે કુલવંત, મૂલ પંથ તે(જે) સાચું સંત;

મૂલ પંથ વૈદર્ભિ તેમ, “અલોભુપા કહિ લોભુપિ કેમ ? ૩૫

દંદ્ર વરૂણ યમ પાવક જેહ, દમયંતી મન નલનૃપ તેહ;

^{૧૦}પંચમ લોકપાલને વરે, તો અપરાધ કિશું એ કરે ? ૩૬

* નૈષઘીયચરિતે ૧ સર્ગે ૭૧. ૧ કમળનાળનો તંતુ તાડાના વાયરાથી પણ ખંડિતજ થાય. ૨ કોડી કામદેવ. ૩ પ્રત્યંતરે “તુહી રેષ ન થાયે ભંગ.” ૪ મોરડી. ૫ પોપટથી પોપટડી. ૬ ગૂઢ-ગુણ-ખરી રીતે. ૭ મૂર્ખ. ૮ અન્યપ્રતે-“નરકપાત.” ૯ જેને લાલચ નથી તે લાલચું કેમ થાય ? ૧૦ રાજ-રાજ પાંચમો લોકપાલ કહેવાય છે.

વળી વળી તુજને કહિયે કિંતુ, નહિયું ધંક મન નિશ્ચે વચ્ચું;
 કાલ સ્વયંવર હોયે કાજ, લૈમી વરસે નહમહારાજ. ૩૭
 હવે તુમે કૃપા કરો સુરૂત, જઈ પ્રીછવો પ્રમુખ પડૂત;#
 હવે સુરતું કહાંયું મ મ કહો, રખે લવલેશ શેષ મન અહો. ૩૮
 આગિ એક વૈદર્ભિ પાસિ, આંયું હતું હંસ ઉલ્હાસિ;
 'તેણિ નલરૂપ લખી લખિયું, તાહરૂં રૂપ તાસ સાખિયું. ૩૯
 તેહ લણી તુમ કરશે સુરવાત, એ હોય વીરસેનનૃપજાત;
 પ્રગટ થઈ કર મનસંતોષ, સજ્જન પીડે છે બહુ દોષ ! ૪૦
 ઇતિ કેશિની વદન નિર્ગત, પરમ વલ્લભા વચનામૃત;
 પીધું કરણ-કચોલાં ભરી, નલરાજે એક ચિત્તે કરી. ૪૧
 ઇમ પ્રિયાને અભ્યર્ચ્યું ઘણું, સાહસ નવિ છંડયું આપણું;
 વળી વિશેષ થયું સાહસી, લૈમીપ્રતિ ઇમ બોલ્યું હસી. ૪૨
 અહો અહો ! હંસીની કલા, પંખી જાતિ પણ ગુણ નિર્મલા;
 ખીર ઉઠકે પંડિતપણું ખરૂં, લહે સેવાલ કમલ અંતરૂં. ૪૩
 'પંકજનયણે ! તું પંડિતા, સકલ કામિની ગુણમંડિતા;
 કિહાં મણિ કિહાં પાષાણ અસાર, કિહાં રવિ તેજ કિહાં અંધાર.
 સુર નર વિચ અંતર એવડું, કાં ચતુરે ! ચિત્તે નવિ ત્રેવડું;
 મનસાએ સુર કામિત કરે, માનવ વંછિત કહે સરે. ૪૫
 *કરભી જિમ છંડી સેલડી, કંટક વૃક્ષ ચરે આપડી;
 તિમ તું સુરપતિની દેવિણી, નલ માનવી સાથે રાગિણી. ૪૬
 એકદેશપતિ નલરાજન, 'ચર્મ ચક્ષુ ઉપજીવે ધાન;
 મલ મૂરે પૂરિત હુઈ કાય, સંખ્યા સહિત લોગવે આય. ૪૭
 અવર ન ઉત્તમ જાસ સમાન, ત્રિભુવનમાંહિ સ્વર્ગ વિમાન;

* પ્ર૦ અં ૦ “ પુરહૂત ” ઈ. ૧ “ કામિનિ કુંદન નળ હીરો
 સાર, જકનારો હંસ સોવણકાર; ” કડતું ૨૩. પ્રેમાનંદ. ૨ હે કમળ
 ભોયને ? ૩ સાંઢણ. ૪ ચામડાની આખોવાળો અને ધાન્ય ખાઈ જીવનારો.

તિહાં અસંખ્ય સુરસુરિ નિવાસ, તેહની ઇંદ્ર પૂરવે આસ. ૪૮
 ઇંદ્રતણી જે માને આણ, તો તેઅહિ નિશ્ચલહિ કલ્યાણ;
 જેહને ખત્રીશ લાખ વિમાન, મોટું ઇંદ્રતણું રાજધાન. ૪૯
 સો વર મહા પુણ્યે પામોયે, મૂઢપણે તે નવિ કામોયે;
 અતિ ચતુરાઈ ભલી મ ધાર, તાડું તે રૂડું વ્યવહાર. ૫૦
 માનવ-દેવતણા સંયોગ, આગે સાંભળીયા છે લોક;
 ગંગાધર ભરતેશ્વર વાસ, વરસ સહસ નવનવા વિલાસ. ૫૧
 વળી સાચું ચિતિ કરે વિચાર, તે ચ્યારિ કુપસ્યે જિજિવાર;
 તવ તુજ કિમ સકસ્યે નલ વરી, એવડી શક્તિ નથી તસ ખરી. ૫૨
 ઇંદ્ર વરૂણ યમ પાવક તણી, શક્તિ સહુ જાણે આપણી;
 ૧ સ્પર્દા બલવત્તરસું જેહ, ભામિની ! ભલી મ જાણસી તેહ ! ૫૩

(આર્યાહંદ.)

“ અનુચિતકર્મારમ્મઃ, સ્વજનવિરોધો બહીયસી સ્પર્ધા;

પ્રમદાજનવિશ્વાસો, મૃત્યુદ્વારાણિ ચત્વારિ. ” ॥ ૧ ॥

સુષુ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, તે વિચારવા મ કર પ્રમાદ;
 રાજપુત્રિ ! તું બુદ્ધિનિધાન, એણી વાતે મ મ થા અજ્ઞાન. ૫૪
 તુજને સહુ ૨ તત્ત્વજ્ઞા કહે, વચન વિચાર મ મૂઝી રહે !
 ભલી પરે ઇંદ્રાદિક વરો, નહી તો ૩ અનુશય પામસિ ખરો. ૫૫
 ઇતિ સુરદૂત વચન સાંભળી, વલી વૈદર્ભિ ભધ આકુળી;
 શંકા દુઃખ અને અભિમાન, હવા અંગ તસ ત્રણિ સમાન. ૫૬
 બોલી દેવસેવકપ્રતિ અસ્યુ, દૂત ! વચન તાહરું મનિ વસ્યુ;
 શક્તિ સખલ ઇંદ્રાદિકતણી, તાહરા કહિયા વિના લહું ઘણી ! ૫૭
 હાથે રવિ કિમ લિધું જાય, ભૂખ બળે કિમ ઉદધિ ૪ તરાય;
 કમિ કુણ મેરૂ ઉલંઘન કરે, તિમ સુર જીવી ૫ કુણ જય વરે ! ૫૮

૧ હરીશ્ચંદ્ર. ૨ તત્ત્વવાત જાણનારી. ૩ પશ્ચાતાપ. ૪ સમુદ્ર. ૫ જીતી.

સુર ચિંતે તે સાધે સર્વ, સુર આગલ કુષ્ઠ માંડે ગર્વ;
 સુર તુસે^૧ તો સળલી દિશા, સુર આગલિ માનવ તે કિચ્છા ! ૫૯
 પશુ જેહનું^૨ જીહાં લાગું મન્ન, કાચ અહે તે કરી રતન્ન;
 તિમ નલ ભૂપ વિના માહરૂં^૩, અવર ઠામ ન રમે મન ખરૂં. ૬૦
 જિમ દિનકર સાથે કમલિની, કારણ વિના પ્રીતિ જિપની;
 તિમ નિષ્કારણ નલસું પ્રેમ, વૈદર્ભિને આન્યો એમ. ૬૧
 વિષ દેખીને નાચે મોર, રૂદન કરે વિષ દેખી ચકોર;
 શિવ ધતૂર નિવડ પ્રીતિડી, વૈરભાવ સાથે કેવડી. ૬૨
 રતિ અંગાર સાથ કર્પૂર, ^૪દૃગકજ્જલ સીમંત સિંદૂર;
 એકને એક સાથે સંતોષ, એકને એક દીઠે હુએ રોષ. ૬૩
 અહીં કોહનું નવિ ચાલે કહિઉં, ઉત્તમ મધ્યમ જેણિ જે અહિઉં;
 તે જીવતાં ન મેલ્હે કિમે, તેહનું મન તે ઉપરી ભમે. ૬૪
 જેહનું તેહનું સો માનવી, નિર્ગુણ અથવા ગુણ પૂરણ કવિ;
 વીરસેનસુત લૈભીકંત, બંધવ પિતા અવર માહંત. ૬૫
 વળી વળી બહુ સું દાખીએ, સાંભલવું સુર નર સાખીએ;
 નલ વલ્લભ લૈભી નવિ લહે, નિજ અંગ ^૫હુતાશને^૬ હહે. ૬૬
 સુણી સુરદૂત પ્રતિજ્ઞા ઇસી, મન ચિંતે એ બહુ મેં કસી;
 તોહિ ટેક ન દે લવ એક, હવે કીજે વલી કૌર્યો વિવેક. ૬૭
 નિવડ નેહ નિષ્કારણ ધરે, ઇંદ્ર સરીખા વર પરિહરે;
 શીલધર્મ સાચું આદરે, એહની તુલા અવર કુણ કરે. ૬૮
 તુહિ દેવ અર્થે હું વળી, પુનરપિ એહને જોઉં કલી;
 કદાચ વૈદર્ભિ મન વળે, તો સહી દેવ મનોગત રૂળે. ૬૯

૧ તુષ્ટમાન થાય તો. ૨ અન્યપ્રતે “તિમ નલ ભૂપતિ એહાં માહરૂં.”

૩ સૂર્ય. ૪ આનંદ. ૫ આંખ. ૬ અગ્નિમાં બાળશે. ૭ ધણો મજબૂત.

૮ કારણ વગર.

ઇચ્છું વિચારી સ શુભવંત, સુરનો પક્ષપાત ઝોકાંત;
 કરી પ્રકાશિ વચન ઉદાર, સુંદરી ! શીખ સાંભળો સાર. ૭૦
 તું તો સુરવંછિત નવિ કરે, સુરચું કોધ કરી ને મરે;
 તો સુરને શી લાગે ગાળ, 'અનુશય કિચું' હુસે સંભાળ. ૭૧
 અતિ બળ તેજતણા જે ધણી, તસ કંઠણા નહિ 'દીનહંતણી;
 દીપક ઉપર જલે પતંગ, દીપકને નહીં કયા પ્રસંગ. ૭૨
 ભામિની ! ભર સમુદ્રમાં જોય, પ્રવહણુ લાગે સરણુ કુણુ હોય;
 તિમ દિગપાલ કુપે જેહને, શરણુ ન કે દીસે તેહને. ૭૩
 ચદિ તું કંઠિ બાંધી પાશ, પામસિ મરણુ રહી આકાશિ;
 ગગને રહી દેખી તુજ તમે, 'વાસવ લેઈ જાસ્યે તિણુ સમે. ૭૪
 અશિમાંહે જુ અંગ દહેસી, તો પાવક ઉત્સંગે રહેસી;
 ને જલપાતિ' મરણુ કામેસી, તો તું કંત વરણુ પામેસિ. ૭૫
 ને વળી અન્ય ઉપાયે કરી, જવા મન કરસ્યે ચમપુરી;
 તો ચમવંછિત ફલસ્યે સહી, નિજ મંદિર બધકાં તું લહી. ૭૬
 ઇમ ભક્તો સક્તો સુંદરી, સુખે' દુખે' પ્રેમ હઠે કરિ;
 ઇહભવ પરભવિ જંખ મ આળ, તાહરો કર ગ્રહસ્યે દિગપાલ. ૭૭
 તેણિ નલ મોહ મેલિહ કારિમો, વિનયે 'વાસવાદિચું' રમો;
 પુણ્યે એ પામ્યા સંયોગ, સ્વર્ગતણા અંગિકર લોગ. ૭૮
 ઇતિ સુરદૂતવચન સાંભળી, લૈભી અતિ મનસ્યું' કલમલી;
 દૂતવચન સાચું જાણીયું, અતિ દુઃખ ચિત્ત સાથિ આણીઉં. ૭૯
 'સખેદા વેપથુ વર્તિની, શુષ્ક કંઠ અધરા સા કની;
 સહસા વૈદર્ભિ ભામિની, બુદ્ધિ બ્રંશવતી સંપની. ૮૦

૧ પસ્તાવો. ૨ ગરીબની. ૩ ઇંદ્ર. ૪ ઇંદ્ર આદિ વાસવ આદિ.
 ૫ ખેદ સહિત થતાં પરસેવાવંત બની સુકાતે કંઠે અને લૂપે હોઠે
 નિશ્વાસ નાખતી જળજળીઆં લાવીને.

(દુહા-રાગ માઝ.)

- મુખિ નિસાસા મેહલતી, મન્દમન્દ સા રોઈ;
 'લૈમી બહુ દુઃખ ધરે, સખીવૃન્દ સહુ કોઈ. ૧
- સ્વયંવરા ઉત્સવ સખળ, તાતે માંડિયો જેહ;
 હા હા ! હવે વિક્રળ હુસ્યે, જવ કુપસે સુર તેહ. ૨
- વીરસેનમુત સાંભલે, બેઠો જિણિ ઠામ;
 મન વચન કાચે કરી, હું છું તાહરે નામ. ૩
- નાથ ! નાથ ! સંભાળ કરી, જઇ પ્રીછવી દિ પાલ;
 આગે તેં આરાધિયા, તેહને કરો કૃપાલ. ૪
- મુખ લજ્યા નહી લોપસે, તાહરી માહરા નાથ;
 કૃપા કરો નિજ નારીની, સમજાવો સુર સાથ. ૫
- તાહરે કાબે કંતણ ! ૨નિધન ભણું નિર્ધાર;
 તેણિ સુરલોકે સ્થુ કંઈ, જિહાં નહી નલ ભરતાર. ૬
- જે પહિલાં લૈમીતણું, હૃદય વિદારે દેવ;
 તેહથી સ્થુ મુખ પામશે, વૈદર્ભિ ક્ષણમેવ. ૭
- પૂરવપુણ્યતણું જિહાં, ૩વ્યય નિત હોય અપાર;
 ૪અવર પુણ્ય ઉત્પતિ નહિ, સો સુરલોક ૫અસાર ! ૮
- ૬ઉછંખલ પતિ જેહના, સેવક સખલ કઠિન્ન;
 દૂરિ રહી વંદન કંઈ, સો સુરલોક રતન્ન. ૯
- હા જનની રે હા હા જનક ! હા બંધવા દયાલ !
 કોપ એ કઠિન દિગપાલનું, કિમ કરસ્યું ૭વિસરાણ ? ૧૦
- પ્રાણુ કિસ્યે કારણિ રહ્યા, મોકલાવે સા બાળ;
 ઇતિ વિલપતી વૈદર્ભિની, પેખે નલ ભૂપાળ. ૧૧

૧ પ્રત્યંતર “ લૈમી દુઃખે દુઃખ ધરે. ” ૨ મરણ. ૩ ખરચાઇ
 જાય. ૪ ખીજ નવા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. ૫ નકામું છે. ૬
 તોફાની, ઉછાંછળો. ૭ નાશ.

(૨૫૬)

નળદમયંતીરાસ.

ફૂતપણું સુરપતિતણું, વીસરીયું તેણીવાર;
આસ્વાસેં ભૈમી પ્રતિ, વચન સુધારસ ^૧વારિ.

૧૨

(ઢાલ-પૂર્વ-ચોપાઈ.)

વિરમ વિષાદહુંતી વલ્લભો, ^૨મુંચ મુંચ રોદન તું શુભે;
અપિ તુજ કંત ^૩સુહું નલ જોહ, પેખ પેખ તુજ આગળતેહ. ૮૧
આ સિંહાસન અર્ધ ઉદાર, ^૪અલંકરો સુંદરી સુવિચાર;
કઠિનવચન તું કરી સાબાધ, ^૫ક્ષામોદરી સો ખમ અપરાધ. ૮૨
ઇતિ ^૬મનમથમંધર બહુ વાણી, નૈષધ બોલ્યુ વિવિધ વિનાણિ;
રાજસુતા આસ્વાસી ખરી, પુનરપિ સુરવાચા સંભરી. ૮૩
જિમ યોગેંદ્ર કાળવશ થયો, ક્ષણ ઇક ભંગ સમાધિજ થયો;
સાવધાન વળિ હોયે યદા, પુનરપિ લહે સમાધિ તદા. ૮૪
તિમ નરપતિ હુવો પૂરવરૂપ, આપે ઇતિ સુવિચારીયું ભૂપ;
અહો ! નવિ સીધું સુરકાજ, પુત્રી ખેદાણી નરરાજ. ૮૫
એણિપરિ અર્થ ન સીધા દોય, કિમ રતિ લહફ્યે સુરપતિ સોય;
નવિ દૂંધણુ સા દેવું સુરનાથ, વાત ન જો એકે નલહાથ. ૮૬
ઇતિ શોચા કરતો નિરખીયો, ભીમસુતાએ નલ પરખીયો;
નલ વલ્લભ જાણિ ગુણ જડી, સહસા ^૭તૃપાપયોદધિ પડી. ૮૭
‘મોદ સમુદ્ર ઉલટિયો ઘણો, ધન્યપણું લહેતી આપણો;
પતિ સમીપ બેઠી તત્કાળ, ^૮ત્રપા પાસ બંધાણી બાળ. ૮૮
નવિ બોલે નવિ ચાલી શકે, નવિ જોયે નવિ વાચા બકે;
વળી લાજે ન શકે ^૯ઉસસી, ^{૧૦}દમયંતી એણિ ભાવિ વસી. ૮૯

૧ અન્યપ્રતે ‘સાર’. ૨ મૂક મૂક. ૩ પ્ર૦ અં “હું” ૪ શોભાવો.
૫ સૂક્ષ્મ ઉદરવાળી. ૬ કામદેવને મથન કરનારી. ૭ લજ્જા સમુદ્રમાં.
૮ આનંદ. ૯ લજ્જા *ઉલ્લસી (?) ૧૦ સ્તબ્ધદશા પામી બેસી રહી.

ઇષ્ટ અવસ્થે^૧ સો પંખીરાજ, બાલચંદ્રનામે હંસરાજ;^૨
 રાજહંસ અતિઉજવળ દેહ, બ્રાહ્મીસાપતણો લહી છેહ. ૬૦
 સહસા નલ દમયંતી પાસ, આબુનું વિહંગ હુંતી આકાશ;
 આશીષ કહી નૃપ આગળ રહિયો, રાયે મિત્ર સો પંખી લહિયો. ૬૧
 જયજય કહિને પ્રણમ્ય પાય, સો દેખી નૃપ હરખ ન માય;
 ભલે બંધવ તું વંછીત મલ્યો, ચિંતિત આજ મનોરથ ફર્યો. ૬૨
 અતિ આવર્જન નરપતિ કરે, રાજહંસ તવ ઇમ ઉચ્ચરે;
 મહારાજ ! સાંભલ નળ બૂપ, તુમે લહિયો કૃપારસકૂપ. ૬૩
 યષ્ટિ એવડી કઠિનતા હેવ, તુજ મન કહો કિમ આવી દેવ ?
 કૌમલ કમલ કઠિન જિમ નાલ, સૌમ્યરૂપ તિમ મનિ અકુપાલ. ૬૪
 દૂત કાજ કીધું સુરતણું, રાજસુતા બીહાવી ઘણું;
 નિજ કીરતી રાખેવા ભણી, આછું કિંપિ ન મેહલ્યું ગુણી. ૬૫
 રાજપુત્રી ભૈમી સાંભળો, પ્રાણુ રખે કરો આકળો;
 કઠિન વચન નૃપનાં સાંભળિ, ભય લવલેશ મ ધરજો વળી. ૬૬
 દેવ મહેન્દ્રાદિક તે(જે) ચ્યાર, તે નવિ લિયે બળે પરનાર;
 મહાનુભાવ ન કરે અન્યાય, તેહ ભણી નિર્ભય હોજો માય. ૬૭
 રાજન ! તુમેં એવડી વાર, દેવદૂત ભાખ્યો સુવિચાર;
 હવે જો પ્રાણુ કંઠગત થાય, તોહિ દૂત રખે ભાખો રાય. ૬૮
 એ તવ પ્રિયા વાર એટલી, વિરહાનલે રહી છે પરજલી;^૩
 હવે દુર્વચન કુવાયે^૪ કરી, જવાળા રખે દીપાવો ખરી. ૬૯

૧ પ્રત્યંતરે “બાલચંદ્ર સાધિત પરકાજ.”

૨ અન્યપ્રત્યે “ભલે ભલે બંધવ તું મિલિઓ,
 વંછિત આજ મનોરથ ફરિઓ.”

૩ નમ્રતાપણાનાં સ્નેહ વચન. ૪ તમારી પ્રિયા. ૫ બળા.

કઠિન સાથિ કઠિનપણું કહિયું, કૌમળસ્થું કૌમળપણું લહિયું;
 ૧કાષ્ટ કઠિન કૌરે ભમરહું, ૨કુસુમપ્રતે નવિ પીડે ભહું. ૧૦૦
 એણી રાજસુતાએ રાજ ! તાહરા સમાચારને કાજ;
 સુજ ૩તિર્યચપ્રતિ ફોરી ફોરી, દાસી જિમ પ્રારથના કરી. ૧૦૧
 હવે તુમ વચન ૪પ્રારથું એક, સો નિશ્ચે કરજો સુવિવેક;
 પ્રાતઃકાલ સ્વયંવર હુસે, તિહાં ચ્યારે સુરપતિ આવશ્યે. ૧૦૨
 તુમો પણુ પાઉધારજો તિહાં, પછે ભૈમીચિત્ત રૂચસે જિહાં;
 તાસ કંઠે દમયંતી બાલ, આરોપણુ કરશે વરમાલ. ૧૦૩
 સ્વામિન્ ! સત્ય વિચારો હિયે, ૫ગર્હિત દૂતથિકુ ૬વિરમોયે;
 હવે ૭રજની થોડી છે દેવ, નિજ ઘરે પાઉધારો ૮દ્રુતમેવ. ૧૦૪
 તુજ ઘર નેગમેષી સુર ગયો, તાહરી વાટ બુચે છે રહ્યો;
 વલતા સમાચારને કાજ, મોકલીયો છે ૯નિર્જરરાજ. ૧૦૫
 તુહાને સ્વસ્તિ હજો દંપતિ, ઇતિ કહી સંતોષી નલ-સતી;
 બેહુને શીખ દેઇ ગુણુ રાશ, ૧૦ખગ ઉડી ચાલ્યું આકાશ. ૧૦૬
 રાજહંસને વચને કરી, ભૈમી મન ૧૧આનંદે ભરી;
 અતિ અવનમ્રપણે સખીયાહી, સ્વાગત વસાવે ઉચ્છાહિ. ૧૦૭
 દધિ દુકુલ ૧૨દુર્વા ચંદન, ૧૩શાલિ રત્ન મુક્તાદિક ધન;
 તેણિ પતિપદ અર્ચન આચરિયું, સ્વયંવરામંત્રણુ બહુ કરિયું. ૧૦૮
 અથ સત્વર ઉઠિયો મન ચિરી, દમયંતી મોકલાવી કરી;
 શબ્દી આપણે વસ્ત્રાવાશ, ગયો ધીર વીરાતન રાશ. ૧૦૯

૧ લાકડું. ૨ ફૂલ. ૩ પક્ષીને-તિર્યચ પંચેદ્રિને. ૪ અરજ કરી
 માંગી લઉં છું. ૫ તિરસ્કાર-નિંદાયોગ્ય. ૬ દૂતથકી-દૂતપણું ત્યજી દો.
 ૭ રાત. ૮ તાકીદો. ૯ ઈંદો. ૧૦ હંસપક્ષી. ૧૧ અન્યપ્રતે "અતિ."
 ૧૨ ધરો, દરોઈ. ૧૩ કંગર.

નેત્રમેષીએ પૂછી વાત, કહિયું નીપન્યું જે અવઘાત;
મુર સંતોષ્યું (બ્યા) સ્થાનકે ભય, શયનીયે પોઠયા નલરાય. ૧૧૦

શ્રમ નિવારવા નિદ્રા કરી, (સ્વ) મંદિર દમયંતી સુંઠરી;
સ્વયં અગણ્ય પુણ્ય માનતી, સુખશય્યાયે પુઢી સતી. ૧૧૧

અંથ નલ્લાયનનું ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસભંડાર;
કવિ નયમુંદર સુંઠર ભાવ, એતલે હવુ સસમ પ્રસ્તાવ. ૧૧૨

ઇતિ શ્રીનલ્લાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે સ્વયંવરમંડપમંડન,
સર્વ નૃપ આમંત્રણ, દિગ્પાળ ઇદ્રાદિ સમાગમન, નલરાય-
દેવદૂતનામ સ્થાપન, તત્ર પ્રેક્ષણ, દમદંતીસહ-ઉત્તરપ્રત્યુત્તર-
કરણવર્ણનો નામ સસમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ આઠમો.

(૬૯૫.)

- હવે અષ્ટમ પ્રસ્તાવની, સુકથા સભા મઝારી,
 શ્રીભાનુમેરૂ ગુરૂ પય નમી, કહું સરસતિ આધારી. ૧
 ૧ગયું તીમિશ્રાસ્થું તિમિર, પ્રગટ હવા શ્રીસૂર;^૨
 તવ ભાનુપ્રભ ભૂપ ઘરિ, વાગ્યાં મંગલ તૂર. ૨
 ગાન કરે મંગલ ધવલ, ૩વારવધૂ સુવિચાર;
 કિન્નર મિથુન^૪ ગુણ સ્તવે, નલ્લનરેંદ્ર જયકાર. ૩
 છંદ ભણે ૫વૈતાલિકા, નવ નવ કીર્તિ કવિત્ત;
 નલ્લનૃપ પુઠયો ૬જગવેહ, વાણી પુણ્ય પવિત્ર. ૪

(૭૧૫૫-૫૨૫૬-૭૬૦.)

- આગમં તર્ક પુરાણુ વેદ પરમાર્થ વિશારદ;^૭
 ચાચક જન ચાતક સમૂહ નવ કાંચન ૮વારિદઃ
 વાપી કૂપ તડાક, ચૈત્યમંડિત ભૂમંડલ;
 નિર્મલતર નિજ કીર્તિ નિચય નિર્જિત વિધુમંડલ.
 આખાલ કાલ કલિમલ રહિત, ધર્મ કર્મ નિર્માણુ પર;
 તવ સુપ્રભાતમનુદિનસુદિત, વીરસેન સુત નૃપતિ વર. ૫

(ભુજંગપ્રયાતઞ્દ.)

- કલાકેલિકલ્લોલિનીલબ્ધપાર ! કુલે વીરસેનસ્ય ધર્માવતાર !
 જયશ્રીવધુકણ્ઠશૃંગારહાર, સદા નૈષધ ત્વં સદાચારસાર ! ૬
 યશોરાશિભિર્નિર્જિતક્ષીરનીર ! પરાકિનીમેઘમાલાસમીર !
 કયં વર્ણ્યસે વીર કોટીરહીર ! ક્ષિતૌ નૈષધ ત્વં હિ ગંભીરધીર ! ૭

૧ સૂર્યકિરણોથી અધાર નાશ પામ્યું. ૨ સૂર્ય. ૩ વેસ્થા. ૪ બે.
 કિન્નરોનું જોડું. ૫ ભાટ. ૬ જગાડે. ૭ હુંશિયાર. ૮ વર્ષાદ.

મહાધર્મનિર્માણબદ્ધાવધાન ! પ્રમોદપ્રધાનપ્રસિદ્ધિ દધાન !
 ન કચિત્ પરો દત્તસન્માનદાન ! સિતૌ નૈષધક્ષ્માપતે ત્વત્સમાન ! ૮
 (સર્વ લઘુરેકસ્વરઃ)

અમલતમસરલનવકમલદલસમચરણ !
 સમરભરતરલતરસકલભટમદહરણ !
 યનસજલજલદરવ ! મદનરસસમયકરણ !
 ભરતનરચરતનય જય સમયજનશરણ ! ૯
 (માલિની છંદ.)

ઇયમપિ રમણીયા જાતરૂપાત્મકસ્ય,
 ત્રિદશનિકરભાજો ભૂધરસ્યોપકંઠમ્;
 યદ્ઝ્ઞકરમાલા દૃશ્યતે સંપતન્તી,
 તદુદય સમયોઽયં ત્યજ્યતાં નાથ ! નિદ્રા. ૧૦
 (ચોપાઈ.)

અતિઉદાર વૈતાલિકવાણી, શ્રવણે સાંભલી ગુણુમણિખાણી;
 નલ્લનરપતિ નિદ્રા પરિહરી, ^૧ખિહુ સિન્ધ્યા છોડી કરી. ૧૧
 અંગિ પવિત્ર થઈ સો હવે, પ્રાતઃકૃત્ય સકલ સાચવે;
 પૂજા ઉત્તમ ^૨અષ્ટપ્રકાર, પરમેશ્વર પૂજ્યા સુવિચાર. ૧૨
^૩પરમેષી પુરૂષોત્તમતણી, સ્તવનાં કરે ઇતિ સ્તુતિ લાણી;
 જયજય વૃષભધ્વજ વિખ્યાત, નાભિ સમુદ્ભવ પ્રાદીપ્તાત. ૧૩

૧ બેઠો.

૨ “ જળ ^૧ચંદન ^૨કુસુમે કરી, ^૩ધૂપ ^૪દીપ મનોહાર;

“ અક્ષત ^૫ફળ નેવેઈથી, કરો સફળ અવતાર.” આ આઠ પ્રકાર.

૩ શ્રીઅરિહંત, શ્રીસિદ્ધ, શ્રીઆચાર્ય, શ્રીકૃપાધ્યાય, અને શ્રીસુનિ,

એ ૫૨ પરમેષી.

(વસંતતિલકાઞ્ઠં)

વિશ્વસ્થિતિસ્થપતયે ભગવન્ ! જના યે,
 તુભ્યં નમન્તિ કમલાસનસંસ્થિતાય;
 બ્રાહ્મીપિતર્નિરુપમધ્રુવ ! સર્વથાપિ,
 તેષાં હિ નાભિભવ ! નાભિભવઃ કદાપિ. ૧૪
 સ્વામિન્ ! જટામુકુટમાલિતમૌલિભાગં,
 કન્દર્પદર્પદલનં વૃષભધ્વજ ! ત્વામ્;
 ધ્યાયન્તિ યે હૃદિ મહેશ્વર ! ભવ્યસત્ત્વાઃ
 સર્વજ્ઞ તે શિવપદં સહસા લભન્તે. ૧૫
 લક્ષ્મીનિવાસ ! નરકાન્તક ! સૌમ્યરૂપ !
 શ્રીવત્સલાઞ્છન ! સનાતન ! વિશ્વનાથ !
 ભાસ્વન્ ! સુદર્શન ! વિભો ! પુરુષોત્તમ ત્વં,
 નત્વા પ્રિયં જિન ! જના જનયન્તિકિં ન. ૧૬

(ચોપાઈ.)

ઇતિ પુરૂષોત્તમ શ્રદ્ધેસાન, સ્તવ્યા જિનેશ્વર શ્રીભગવાન;
 નલ્લનૃપ અંગિ ધરે શૃંગાર, મસ્તક મુગટ મનોહરહાર. ૧૭
 શક્તી-સૂરજસમ કુંડલ કાન, અવર વિભૂષણ અતિ અસમાન;
 નિજ શરીર સોભાવી યદા, મહામંત્રિ તિહાં આવે તદા. ૧૮
 કરભેડી નૃપને લવને, સ્વામી ! ભીમરાય તુહા(ને) હવે;
 સ્વયંવરા મંડપિ મહારાજ, પાઉ ધરાવિ છિ પ્રભુ ! આજ. ૧૯
 તે ઇતિ વલ્યા ? નિમંત્રણ કરી, સ્વયંવરની તિહાં રચના ખરી;
 અતિ વિસ્તીર્ણ અતિહી આયામ, સુંદર સળલ સ્વયંવર ઠામ. ૨૦
 અતિ ઉત્તંગ થંભ નહી પાર, ઉપર રચના રચી અપાર;
 નવનવ ભાંતિતણા અંદુઆ, અતિ વિચિત્ર ખાંધ્યા બૂબૂઆ. ૨૧

૧ પ્રતિઆતરે “ તે પ્રધાન વળ્યા નિમંત્રણ કરી.”

લહકે સુકતાફળ ભૂમખાં, પિંડિત તારાશુષ્ક સારોખાં;
 કનક પૂતલી રત્ન જડાવ, બહુ દીસે કરતી નવ ભાવ. ૨૨
 માંડયા ^૧મંચક ને મહામંચ, ક્રીધા અવર અનેક સુસંચ;
 તે કિમ કવિ જાણે કહી પાર, અભિનવ દેવલોકજ અવતાર. ૨૩
 તેણિ સ્થયંવર મંડપ સહુ, આવે મહારાજ ગણુ બહુ;
 જોસે ભૂપ^૨ થયોચિત કામ, વદલિને વરવા કામ. ૨૪
 ચિહ્નું દિસિતણા મલ્યા તિહાંભૂપ, એક જોવા દમયંતીરૂપ;
^૩એક આંખ્યા કૌતક નિરખવા, ^૪એક સજ્જન દુર્જન પરિખવા. ૨૫
 તિહાં આંખ્યા વિણુ કો નવિ રહિઉં, ભરતભૂમિ નૃપગણુ ગહિગહિઉં;
 સ્વર્ણરત્ન સિંહાસન સંચ, પ્રથવીણુજ જોડો મહામંચ. ૨૬
 શુભ કપૂર અગર વર તાણી, ધૂપઘટી તિહાં બહેકે ઘણી;
 વર ચંપક મોગર માલતી, કુસુમમાલ તિહાં બહુ મહિકતી. ૨૭
 તંતિલેદ વીણાદિક જાણુ, ધનલેદે તાલાદિ વખાણુ;
 શુધીરલેદ વંશાદિક જોય, અનદ તે મરૂજાદિક હોય. ૨૮
 ઇત્યાદિક લેદે વાજિત્ર, વાજે ઝલ્લરી ^૫ઝંઝરી ચિત્ર;
 વાજે લેરી શંખ મૃદંગ,^૬ પણુવ ^૭વેણુ ઢક્કા^૮ નવરંગ. ૨૯
 એવં વિધ વાજિત્ર અનેક, વાજે નાદ મિલે સવિ એક;
 ગાથક ગાન કરે કૌશલા, પ્રગટ કરે ગંધર્વીકલા. ૩૦
 ભૂપ ભૂપ ^૯મંચિકિ નવનવા, કૌતુક જોવા સરિખા હવા;
 નાટકગીત કવિત વાજિત્ર, મંચ મંચ પ્રતિ દીસે ચિત્ર. ૩૧
 તેણે સ્થયંવર નર વર દૂત, મહાસુભટ દ્વિજ સામંત સૂત;
^{૧૦}વારવધુ સોવિન દંડ ધાર, જોતાં જન કો ન લહે પાર. ૩૨

૧ પ્રતિ અંતરે “ માંડયા કનકમંચ મહામંચ. ” ૨ જો જોના દરજ્જા લાયક સ્થળ હોય તે સ્થળે વ્યવસ્થાપક ખેસારે છે. ૩ કોઈ કૌતુક જોવા માટેજ. ૪ કોઈ દુર્જન અને સજ્જનની પરીક્ષા કરવા માટેજ આંખ્યા છે. ૫ ઝંઝરી (?). ૬ ઢોલ. ૭ વાંસળી. ૮ ઢક્કા. ઢોલ, મૃદંગ વગેરે ઉપર ધક્કો દબ અવાજ કરવો તે. ૯ મંચકે, માંચડે. ૧૦ ગુણિકાઓ.

હવિ નલનૃપ સારી શૃંગાર, અભિનવ રતિપતિનો અવતાર;
 તેણિ સ્વયંવર પાઉધારિયા, અવર ભૂપ રૂપિં હારિયા. ૩૩
 પ્રતિહાર પય લાગી તામ, મહામંથ સિંહાસનિ ઠામ;
 અલંકરાવે નલનૃપ પાહિ, તિહાં ^૧ક્ષતિપતિ બેઠો ઉઞ્છાહિ. ૩૪
 તવ શોભી અતિ નરપતિ સભા, અવરરાય લોપાણી ^૨પ્રભા;
^૩ટિટ્ટિભિ ઘણુંમાન મનિ વહે, પણિ રાજહંસ લીલા કિમ લહે. ૩૫
 (દોહરા છંદ.)

“ તાં ઢકવા તાં ઢકવલી, ^૪ જાં નાંવ વાળે તૂર;
 તાં ચંદા તાં ચાંદ્રણી, જાં નવિ બિગે સૂર. ”

(ચોપાઈ.)

ધતિ સ્વયંવર ઉત્સવતાણું, મહિમા મનોહર વર્તિ ઘણું;
 તવ ચિંતે ચ્યારે દિગ્પાલ, લૈભી વરસે નલભૂપાલ. ૩૬
^૫તુ આપણુ રચીએ નલરૂપ, જઈ બેસી જે ઉપનલભૂપ;
 ઈમ ચિંતી ચ્યારે નલ હવા, નલનૃપ પાસિ બિઠા નવા. ૩૭
 પંચેનલ પેખે જન સહુ, સભા સકલ આવર્ણ બહુ;
 ચતુર્નલો પેખી નલરાય, વિસ્મય ચિત્ત સશકિત ^૬થાય. ૩૮
 પંચકલ્પતરૂ કરી ^૭પ્રધાન, જિમ શોભે નંદન ઉદ્યાન;
 તિમ તિહાં પંચ નલાકૃતિ કરી, રાજશ્રેણિ વિરાજી ખરી. ૩૯
 ‘શકાદિક તિહાં આવ્યા લહી’, અવર દેવ સહુ હરખ્યા સહી;
 અતિકૌતુક આણી મનમાંહિ, તિણિ સ્વયંવરિ આવ્યા ઉછાહિ. ૪૦

૧ રાજ. ૨ કાંતિ. ૩ ટિટ્ટિ. ૪ અન્યપ્રતે “ તાંહાં લગિ
 હર્ષ હ્રષ્ઠ ધણું, જાં નવિ વાળમ તૂર; ” ૫ તો. આમાં ‘તો, જો,
 સાંભલો’ એને સ્થળે ‘તુ, જુ, સાંભલુ’ એવા પ્રયોગો વાપરવામાં
 આવ્યા છે. તેમજ ‘બેસે, બેઠે, તેણે, પેખે’ ઇત્યાદિ સ્થળે ‘બેસિ’
 અથવા ‘બિસિ,’ ‘બિઠિ’ ‘તેણિ’ અથવા ‘તિણિ’ અને ‘પેખિ’
 એમ પણ વાપરેલાં છે. ધણે સુધાર્યાં પણ છે. ૬ શકાચુક્ર. ૭ ઉત્તમ.
 ૮ ઇંદ્ર વગેરે. ૯ લહી-નણીને, ઇંદ્ર વગેરે આવ્યા નણીને.

દક્ષ-યક્ષ-મધુર-ગર્ધર્વ, કિન્નર-કિંપુરુષાદિક સર્વ;
 તક્ષક-શંખચૂડ-કર્કોટ, પ્રમુખ મહોરગ આળ્યા મોટ. ૪૧
 વામુકિનાગ નાગનો રાય, પ્રેમિ પાઉ ધારિયા તિથિ ઠાય;
 નાગકન્યા ચમર વીજીઈ, પર્ષદ લોક ^૧સખળ રીઝીઈ. ૪૨
 ગિરિવર નદી સમુદ્રહતણા, સમધિષ્ઠાયક સુર જે ઘણા;
 તે સવિ તિહાં આળ્યા ઉલ્હસી, વળી વિદ્યાધર આળ્યા હસી. ૪૩
 સિદ્ધ સકલ રિષિ નારદ વળી, સિદ્ધાંગના અપ્સરા મળી;
^૨શ્રીસર્વજ્ઞ સભામાંહિ જિન્મ, દીસિ ત્રિભુવન મિલિયું તિન્મ. ૪૪
 ઇંમ સુર નર બહુ મિલિયા દેખી, રંજ્યો રાજ લીમ વિશેષી;
 મનિ ચિંતે મુજ પુત્રી ધન્ય, જોવા સુરનર મિલ્યા અગણ્ય. ૪૫
 પશ્ચિ મોટી ચિંતા એક વહે, એ સર્વનાં કુલાદિક (કો) કહે;^૩
 પ્રતિહારિકા નહિ કોઈ ઇસી, સંપ્રતિ સા ગતિ હોસે કિસી. ૪૬
 દેવ સહુ જાણી એ વાત, જઈ વીનવિ ^૪ભારતી માત;
 તવ સુર સહુ પ્રારથના કરે, કર જોડીને ઇંમ ઉચ્ચરે. ૪૭
 સુણ માત ! ભારતી ભગવતી ! તુમે સવિ વાત લહો જે છતી;
 ભૈમીસ્વયંવર આ અભિનવુ, ઇચ્છુ અવર કો હુસ્યે ન હવુ. ૪૮
 સુરનર મિલ્યા ન લાભિ પાર, કવણુ કહીસ્યે તસુ અધિકાર;
 ભીમરાય મનિ ચિંતા ઘણી, અમે પ્રારથું માતા તે ભણી. ૪૯
 આસશ્રીક સભા સુરતણી, વળી માનવી વડા ક્ષિતિધણી;
 તુમ વિષ્ણુ એહની લહે કુણ વાત, સુપ્રસાદ થાવો હવે માત ! ૫૦
 એ સભા મધિ કુણે યોદાય, તુજ વિષ્ણુ કવણુ ^૫કોવિદા થાય !
 જુઓ સુવર્ણ ચેત્ય સામટે, ^૬કાષ્ઠમયી ઘંટા કિમ ^૭ઘટે ? ૫૧
 ઇત્યાદિક પ્રારથના મુણી, હપિત ચિત્ત હવી ^૮આફણી;

૧ અન્યપ્રતે “પ્રખળ રંજીઈ.” ૨ શ્રીકેવળીભગવાનની. ૩ અન્ય
 પ્રતે “લહે” ૪ સરસ્વતીદેવી. ૫ પંડિતા. ૬ લાકડાના. ૭ શોભે ?
 ૮ અરજ-વીનતી. ૯ એનીમેળે, સ્વયં.

સભામધ્ય આવી તત્કાલ, ઉરિ લહિકે મુગતાફલ માલ. ૫૨
ગંગાજલ સરિખાં નિર્મલાં, વસ્ત્રાભરણુ ધરિયાં વપિ^૧ ભલાં;

ભીમરાય આગલ ભારતી, પ્રગટ થઈ યોદ્ધી^૨ મતિમતી. ૫૩
રાજન્ ! ચિંતા મ કરશેા કિસી, હું સ્વયંવરિ આવી ઉલ્હસી;

ન કડું સુર પ્રારથના ભંગ, વળી સ્વયંવર જોવા થયું રંગ. ૫૪
દંડ સુવર્ણતણેા કરિ ગ્રહું, કુલ કુમાદિક સહુનાં કહું;

ઇચ્છું સુણી હરખયું ભૂપાલ, સ્વર્ણદંડ કરિ દે તત્કાલ. ૫૫
અથ વાજિત્ર તણા નિર્દોષ, ભીમભૂપ મંદિર નિર્દોષ;

વાગાં મંગલ તૂર મૃદંગ, સકલ લોકમનિ માય ન રંગ. ૫૬
સહસ પુરષ વાહિની વિશાલ, સહસકિરણુ જિમ ગ્રાકગમાલ;

સહસ શિખર સોઢે જેહને, શકસભા ઉપમ^૩ તેહને. ૫૭
કોણુ ચતુષ્ક ચ્યાર બારણાં, તિહાં વિજ્ઞાન વિવિધપરિ ઘણાં;

દમયંતી એહવી પાલખી, અલંકરી સાથે બહુ સખી. ૫૮
દમો દમનને ત્રીજુ દંત, ભીમપુત્ર એ ત્રણિ માહંત;

અર્ધ^૪ સનહ સ પરિકર તિહાં, રહિયા પાલખી ભૈમી જિહાં. ૫૯
સુભટસેન નવિ લાભે પાર, દાસી સહસ સાથિં પરિવાર;^૫

૯૬ કે કરિ કર્પૂરબરાસ, ૧૦૬ કે કરે તાંબુલાદિ વિલાસ. ૬૦
કે કરિ ચુઆ મૃગમદ સાર, કે કરે સજલ કનકભૃંગાર;

૧૧ દેવકુસુમ-એલાદિક ભરી, થગી કથીપા કે કર ધરી. ૬૧

૧ વપુ, શરીરે. ૨ બુદ્ધિવાળી. ૩ ઈંદ્રની સભા જેવી ઉપમા.
૪ ચારે બાજુએ ચાર બારણાં. ૫ એવી પાલખીમાં સખીઓ સહિત
જોબાવીને-એસીને. ૬ “દમન દંતુ દુર્દમન, દમયંતી નામજ ધરયાં”
પ્રેમાનંદમાં. અને કવિ બાલણ્યમાં “દમયંતી દમ દંત એ ત્રણ, દમન
ચોથો ધાર.” ૭ સાવધપણે શ્રેષ્ઠ સહિત પરિવાર સાથે. ૮ અન્યપ્રતે
“દાસી સહસ તાણું પરિવાર.” ૯ કે કે, કોઈ કોઈ. ૧૦ કે, કઈક.
૧૧ લવિંગ-એલગી.

કનકે ધૂપધાણું ધૂપનાં, વળી પંજર સોવન રૂપનાં;^૧
 તે માંહી ફીડા ^૨ફીર મયૂર, ^૩પિક ^૪સારિકા સુવાચા સૂર. ૬૨
 નિજકર ગ્રહી તસ બોલાવતી, દાસી શ્રેષ્ઠિ સાથિ ચાલતી;
 લૈભીચુવા ચિત્તે સાલતી, ચાલી દાન પ્રબલ આલતી. ૬૩
 વાજિ પંચ શબ્દ નીસાણુ, જોઈ ^૫અટાલે રાજોરાણુ;
 કવિત છંદ વૈતાલિક ભણે, ગીતધ્વનિ ગંધર્વની સુણે. ૬૪
 ખેલા કેલી કરે મુદ્ધકી, નૃત્યકલા દાખે ^૬નર્તકી;
 ઇત્યાદિક આડંબર ઘણે, પુહતી પાસિ સ્વયંવર તણે. ૬૫
 એટલે ત્રણિ લોકના લોક, રવિ જોવા કારણિ જિમ ^૭કોક;
 તિમ જોવા દમયંતી બાળ, સભા ફોભ હુવો ^૮સમકાલ. ૬૬
 સભા મધ્ય જવ કરે પ્રવેશ, તવ સુર કિન્નર ^૯ઉરગ નરેશ;
 લૈભીવચન સુધારસ ^{૧૦}પાન, નયનકચોલે કરે એક તાન. ૬૭
 નલનૃપ દેવદૂતપણું કરી, જાણે લૈભી હુહવી ખરી;
 તિણિ સો નૃપ અપરાધી લહી, બંધપાસ માલા કર ગ્રહી. ૬૮
 કેતા રાય વિકત્તવર મુખે, ^{૧૧}ગોઠી કરે સહચરચુ મુખે;
 પ્રતિ થગીધર દાખે સાન, તાંબુલાદિ ગૃહિ કરી પાન. ૬૯
 પત્ર સમારી ખીડી કરે, મધ્યા તર્જની મધ્યે ^{૧૨}ધરે;
 કર્પૂરાદિક મિશ્રીત આસી, સત્વર હંતે ગ્રહે ઉલ્લસી. ૭૦
^{૧૩}સારિ કેલી કરંતા કે રાય, પાસક નાંખી ચિંતી દાય;
 કેતા રમે ^{૧૪}કુસુમ કંદુકે, રમતિ કમલમુખી દે કરીથકે. ૭૧
 ઇતિ પરિ સઘળી રાજા વળી, વિનોદ ^{૧૫}કેલી કરે મન રૂલી;
 તેણે દમયંતી દીડી યદા, સકલ વિનોદ વીસરિયા તદા. ૭૨

૧ સોનારૂપાના. ૨ પોપટ. ૩ કોયલ. ૪ મેનાં. ૫ રાજરાણી ગોખમાં
 બેસીને જીવે. ૬ નાય કરનારાં. ૭ ચક્રવાકપક્ષી. ૮ એકી વખતે જોવાને
 ફોબ—મગબગટ થયો. ૯ સાપના રાજા—વાસુકી નાગ. ૧૦ અન્ય પ્રતે
 “સુધારસિ” ૧૧ વાત, ગોષ્ઠિ. ૧૨ સોગંદા. ૧૩ પુષ્પદયાવડે. ૧૪ મુખમત.

સુરનર સવિ તિહાં^૧ તનમય થઇઉ, નિરખે રૂપ એકચિત્તે રહિઉ;
 ધન ધન હાથ વિધાતાં તેહ, અંગોપાંગ ઘડિયાં સવિ તેહ.^૨ ૭૩
 જે આપણિ શ્રવણિ સાંભળી, સા લૈમી આ દુષ્ટે મિલી;
 આ તે ભાલ તિલક એહને, નયન 'ઇહે જોવા જેહને. ૭૪
 સફલ પ્રયાસ હવુ આપણું, ખેદ સમ્યું સવિ મારગતણું;
 ધન્ય દિવસ વેળા આ ધન્ય, જિણિ દીકું સીરત્નનયત્ર. ૭૫
 વર્ણવિભવ કુલરૂપ સુવેષ, પરિજન પ્રેમ વિલાસ વિશેષ;
 ચિત્તિ ચિંતવતા ભૂપતિ સર્વ, ગહિને પડયા જિમ છંડી ગર્વ. ૭૬
 અવરરાયતું કહિયે કિર્યું, જી નલનરપતિ ચિંતે ઇર્યું;
 એ લૈમી દેખી સતીવંત, ધૈર્ય કવણ ન ચૂકે સંત. ૭૭
 નલનરૂપ દેખી સુર માનવા, લૈમીઆશ મહેલતા હવા;
 નલલૈમી સરિખું સંયોગ, અવર સાથે અણસરિસ 'યોગ. ૭૮
 સભામધ્ય દમયંતી સતી, 'અમર 'નરોરૂપપ્રતિ નિરખતી;
 સફલ કરેવા સુર વિનતી, તવ યોલી ભારતિ 'ભગવતી. ૭૯
 ભો ! ભો ! સુરવર માનવગણા, લોચન સફલ કરો આપણા;
 નિજ મનથી શંકા 'પરિહરી, નિરખો લીમભૂપકુંવરી. ૮૦
 સુણિ સશિવદને ! લીમકસુતે ! દુગ વિશ્લેષ કરો શુભમતે;
 'દે કન્યે ! રહી સભા વિચાલિ, રંજે સુરનરરૂપ નિહાલિ. ૮૧
 આ જો યક્ષદેવતા સભા, માનવને જોવા દુર્લભા;
 તુજ પુણ્યે તે આળ્યા અહીં, નિધાનનાં સ્વામિ એ સહી. ૮૨
 એમાં જી તુજ આવે લાગ, તો તું સો વર વર મહાભાગ;
 પ્રાહિં એ 'વટવૃક્ષે' વસે, આદર જો તુજ મન ઉલ્લસે. ૮૩

૧ દમયંતીમાંજ મોહ પામી સ્તબ્ધ બની ગયા. ૨ અન્યપ્રતે
 “ જેણિ એહ. ” ૩ ઇચ્છે. ૪ પ્રત્યંતરે “ અવર સાથે તે અસરિસ
 સંયોગ. ” ૫ દેવતા. ૬ મતુષ્ય અને સર્પ વગેરેને. ૭ પ્રત્યંતરે “ ભાષા
 ભગવતી. ” ૮ પ્રત્યંતરે “ અપહરી. ” ૯ અન્યપ્રતે “ તં કન્યે ! ”
 ૧૦ ધણું કરીને વડના ઝાડમાં રહે છે.

ધંધી સુષ્પી ભાષા ભારતી, તેહને નમસ્કાર સારતી;
 વિદર્ભેતનયા આગલ વહી, વળી ^૧ગોદેવી યોદ્ધી સહી. ૮૪
 આ ગંધર્વદેવ સુંદરા, નિજ ગર્વે ઉત્તત કંધરા;
 કરિ વાજિત્ર વહ્નકી ધરે, સ્વર ગ્રામ ^૨શ્રીમુખે ઉચ્ચરે. ૮૫
 જો તુજ પ્રબલ પ્રેમ-સંગીત, તો વર વરિ ગંધર્વ વિનીત;
 તિહાંથી પશ્ચિ આગલિ સંચરી, વળી ^૩વાણી ઇશ્વિપરિ ઉચ્ચરી. ૮૬
^૪વિલોક વાસુકી ^૫પન્નગરાય, જેહને ^૬સહસ વહન એક કાય;
 દો દો જીહ્વા એક એક મુખે, તેણિ તાહરા ગુણ ^૭થુણસે મુખે. ૮૭
 તક્ક શંખચૂડ કર્કોટ, દુર્જનપ્રતિ દમ્ભે ઠંઠ દોટ;
 વાસુકીરાય તણા યોધાર, મન માને સો વર ભરતાર. ૮૮
 ક્ષણટોપ એહને મણિ જેહ, ^૮દિગમંડલ હીપાવે તેહ;
 જજે તુજ ભાલતિલક ^૯ધ્રુતિ કરે, તિમ ક્ષણરત્ન તમ સવિ હરે. ૮૯
 અવર દેવ નંદનવનિ રમે, એ ભોગી સઘળે જગિ ભમે;
 ઇચ્છું સુષ્પી તસ કરી પ્રજ્ઞામ, વળી આગલિ સા ચાલી તામ. ૯૦
 પુનરપિ કહે ભારતી ભગવતી, ગિરિ વૈતાઢયતણા અધિપતિ;
 આ વિદ્યાધર સભા સુભણ, અનેક ઉત્તમ વિદ્યાખાણ. ૯૧
 આદિ પ્રજામી રોહિણી, ^{૧૦}વેડપવિદ્યાદેવી ભણી;

૧ સરસ્વતી. ૨ પોતાને મોંઢે. ૩ સરસ્વતી. ૪ જો, નિહાલ. ૫ સાપનો રાજ. ૬ હજાર મુખ. ૭ ગારો. ૮ દિશા મંડળને. ૯ પ્રકાશ.

૧૦ “ ॐ રોહિણી પદ્મતી, વજ્રાસંસ્થલા તહ ય વજ્રાંકુસિયા;

“ ચક્રેસરી નરદત્તા, કાલિ મહાકાલિ તહ ગૌરી. ॥૭॥

“ ગંધારી મહાજાલા, માણેવિ વરુદ્ધ તહ ય અચ્ચુત્તા;

“ માણસિ મહામાણસિયા, વિજ્ઞાદેવીઓ રક્ષંતુ. ॥૮॥”

તિજયપહુત્તોત્રે.

પહેલી રોહિણી પુનઃ ખીજને પેદા કરનારી, ખીજ પ્રજાસિ
 અતિમાનવાળી, ત્રીજી વજ્રશૃંગલા વજ્રસમાન સાંકળ ધારણ કરનારી;

વળી મોહની ^૧અગનગામિની, એ સવિ એહને વશિ વર્તિની. ૬૨
 નમી-વીનમી વિદ્યાધરરાય, તેહના એ અન્વયી કહિવાય;
 એમાંહિ રૂચે સો ચિત્તે ધરો, વચ્છે ! વિદ્યાધર વરતરો. ૬૩
 શશિમુખિ ! ઇત્યાદિક સુરવૃંદ, તે તુજ ચિત્તને દે આનંદ;
 હવે માનવી સલા નિરખિયે, ચક્રોર નયણે નૃપ પરખિયે. ૬૪
 સૂરિજવંશ વિભૂષણ ભણું, ભૂપ અયોધ્યાનગરી તણું;
 શશિવદની ! સાંભલ દેઇ કર્ણ, આ બિઠો રાજ મકતુપર્ણ. ૬૫
 એહશું ચિત્ત રૂચે તો વરો, ^૨પદ્મલોચને ! કાં પરિહરો;
 ઇત્યાદિક કહી રહી ભારતી, સા આગલિ આલી મલપતી. ૬૬
 જગન્માત વળી કહે તું સુણે, આ અંગાધિપ ભૂપતિ મુણે;
 પુષ્પકરંડિની પુરી પ્રસિદ્ધ, તેહનું સ્વામિ સખલ સમૃદ્ધ. ૬૭
 ચિત્તિ રૂચે તો વર વર્ણિની, ! વળી આધી આલી ^૩નૃપ-કની;
 તક્ષશિલાનગરીનું રાય, દાખે સરસ્વતી તિણે ઠાય. ૬૮
 તેહના ગુણ બહુપરિ ઉચ્ચર્યા, વૈદલિએ મન નવિ ધર્યા;
 ગુર્જરપતિ ગુણ બોલ્યા વળી, લૈભીમતી તેહશું નવિ ભળી. ૬૯
 અવર દેશના નરપતિ વળી, સવિ દેખાઇ નૃપ મંડળી;
 તેહના ગુણ બોલ્યા જિમ યથા, લૈભીમનિ સવિ હુયા ^૪વૃથા. ૧૦૦

એથી વજ્રકુશી વજ્ર અને અંકુશ ધરનારી, પાંચમી અપ્રતિયક્ષા
 ચક્ર ધરનારી, છઠ્ઠી નરદત્તા અથવા પુરૂષદત્તા પુરૂષોને વરદાન
 દેનારી, સાતમી કાલિ સ્યામવર્ણવાળી, આઠમી મહાકાલિ વિશેષ સ્યામ,
 નવમી ગૌરી શ્વેતવર્ણની, દશમી ગાંધારી ગાયના વાહનવાળી, અગ્ની-
 આરમી મહાબવાલા મોટી બવાળાયુક્ત, આરમી માનવી મનુષ્યોની
 માતા સમાન, તેરમી વૈરિયા વૈર શાંત પાડનારી, એકમી અકુમા
 ચાપરહિત, પંદરમી આનસિ મનને સહાયકારી, અને સોળમી મહા-
 આનસિ સાનિધ્ય કારિણી વિદ્યાદેવીઓ છે.

૧ આકાશમાં ચાલનારી. ૨ પ્રલંતરે “કમલોચને.” ૩ રાજ-
 પુત્રી. ૪ નકામી.

વળી ભારતી ભણે ભગવતી, સાંભળ દમયંતી શુભવતી !
 રાજલોક 'પ્રેમાકુલ બહુ, તુજ ઉપરિ દીસે છે સહુ. ૧
 યજ્ઞિ તે તુજ મનિ દીસે વાય, તાહરું ચિત્ત હરે નલસાય;
 જિમ ચંદ્રિકાંત જને પીજીયે, ચિત્ત ચંદ્રકોર જને રંજીયે. ૨
 ઇમ કહેતી આગલ સંચરી, શ્રીભારતી લીમકુંવરી;
 પંચમ લોકપાલશ્યુ' તિહાં, લોકપાલ બેઠા છે જિહાં. ૩
 પંચ નલો પેખી મનોહાર, તવ ભારતી કહે સુવિચાર;
 સુષ્ટિ ! નલરૂપ ધરી સુરપતિ, આ બિહુ નિરખો શુભવતી. ૪
 એહસ્યુ' પ્રબલ પ્રેમ કીજીયે, સુરસુખ સુધારસ તનુ પીજીયે;
 માનવભવે સુરવર સંયોગ, એ દુર્લભ મિલવો સંયોગ. ૫
 અવર લોકપતિ ઉપનલભૂપ, બેઠા ચ્યાર ધરી નલરૂપ;
 એ ચ્યારિ દેવતા અભંગ, એહસ્યુ' નિશ્ચલ કરિ મન રંગ. ૬
 એ માંહિ જે તુજ વાલ્હી ગંઠી, વરમાલા રોપુ તસ કંઠી;
 એહવા ઉત્તમ વર તું લહી, કાં મનસું મુંઝાઈ રહી. ૭
 એ વર છંડી અવર વરેશી, તો કિમ ચિંતાસમુદ્ર તરેસિ;
 એ વિલંબ એ જડતા કિસી, એ વર અંગિકર ઉલ્હસી. ૮
 ઇન્ધ્યાં સુષ્ટિ ભારતીવચન, કલમલીઉં વૈદર્ભિ મન્ન;
 નલ દિગ્પાલ ન અંતર લહે, થઇ વિષન્ન તિહાં ઉભી રહે. ૯
 તો હવે એ કેહીપેર હુસ્યે, નલવલ્લભ કિમ કરી આવસ્યે;
 દુર્જન થયો દેવ સંઘાત, વલ્લભ ભલ્યો માંહિ એ વાત. ૧૦
 સહુ સમક્ષ જો કહું વરમાલ, અંગિકરજો નલ-ભૂપાલ;
 તો નલ સુર બહુ થાય વિરોધ, કિહાં નલમાનવ કિહાં સુરયોધ.
 જો યજ્ઞ મુજ ભાષા શીખવે, નલ સુર વિગતિ કરી દાખવે;
 તો "વાણીશ્યુ" હુઈ વિદ્રેષ, સુરપતિ લાજ ન રાખે રેષ. ૧૨

૧ પ્રેમવડે અકળાયલા. ૨ પ્રત્યંતરે "ચતુરે." ૩ રોપો, આરોપો. ૪ સરસ્વતી. ૫ સરસ્વતી ઉપર.

ઇત્યાદિક ચિંતવતાં ચિત્ત, સુંઝાઇ નહીં લીધી મિત્તિ મત્ત; ^૧
^૨જલ આવત્તિ પડી ગજ વહુ, કથમપિ નિર્ઝમ ન લહે લહુ. ૧૩
 તિમ સુરકપટ મહોદધિ પડી, સા ન લહે નિર્ઝમ વાતડી;
 એતલે શુદ્ધબુદ્ધિ ઉપની, વિનય કરે સુરપતિસ્થુ કની. ૧૪
 આરિ દિસિ-સ્વામિ ! માહરૂ, નમસ્કાર ચિત્તે ધરજો ખરૂ;
 સુઝ બાલિકા સાથિ સુકુમાલ, થાઓ પૂજ્ય તુમે દિસિપાલ. ૧૫
 તમ રૂઠે વૈદર્ભિ તણી, તુમ વિષ્ણુ અવર નહિ ગતિ બણી;
 અજ વિરોધીતણું શરીર, રાખી ન શકે નીર સમીર. ૧૬
 નિર્ઝલપ્રતિ બલવત્તરતણું, તેજ પ્રગટતાં નહીં યશપણું;
 જિમ કાકને કુઠાર કઠોર, મૃગલીને વળી જિમ હરિએર. ૧૭
 તિણે જગતી બલે નહિ સૂર, પલાવે નહિ સાયરનું પૂર;
 શક્તિવંત જે ક્ષમા ધરંતિ, તેણિ કારણ એ જગ વરતંતી. ૧૮
 દમદંતી ઉપરી દિગપાલ ! ઠેવલ કરૂણા કરો કૃપાલ;
 આપો ભિક્ષા ભતોંતણી, સુપ્રસન્ન થાઓ જગધણી. ૧૯
 જે પશ્ચિ નૈષઢ્યપતિ વ્યતિરેક, દમયંતી મન ધરે અવિવેક;
 તેા તુઠો હણ્ણો વજ્રે કરી, જ્ઞાને કરી પરિભ્રમિત્યો ખરી. ૨૦
 ઇતિ પરિ વિનય કરંતાં સતી, નિજ મન બુદ્ધિ ધરે ^૩ધીમતી;
 સુર માનવ અંતર બાણવા, એતા બોલ ચિત્તે આણવા. ૨૧
^૪મેયોન્મેષ સુરા ન કરંતિ, વળી ^૫ભૂભાગે પાઉ ન ધરંતિ;
 મને કરી સાધે સવિકામ, નવિ ^૬કુરૂમાઇ કદા સુમદામ. ૨૨
 ઇણી લક્ષણે ઓળખીએ દેવ, અંથે ઇતિ ભાષે જિનદેવ;
 બોલ એહ લૈમીએ અહિયા, ઇણિ અવસરે સુર સુકૃપા થયા. ૨૩

૧ મતિ. મતિ ખહેર મારી ગઇ. ૨ જળ-પાણીના ભરમાં
 પડેલી હાથણી કેવી રીતે ઝટ નીકળી શકે? ૩ બુદ્ધિવાળી. ૪ દેવો
 આંખો મટમટાવતા નથી. ૫ પૃથ્વી પર પગ અડાડતા નથી. ૬ કુલની
 માળા કદિ કરમાતી નથી. કુરૂમાઇ-કરમાયે.

ચિન્હ એક સવિ ભેયાં યદા, અપ્રપંચ નહીં બહુયો તદા;
 એતલે સરસ્વતી કરિ ધરી, દમયંતી મુખ આમલ કરી. ૨૪
 લાવી લોકપાલને પાસી, પય પ્રણુમાવે અતિ ઉદ્ધાસી;
 ચ્યારિ વંદા દોષ કર બેડી, વૈદર્ભી રહી અંબલી બેડી. ૧૨૫
 તે ચ્યારિ પામ્યા સંતોષ, મનહુંતી મેહલ્યુ સવિ રોષ;
 કહિ ભારતી ^૧ભીમજા ! મુણે, ઈંદ્રાદિક તુજ તૂઠા મુણે. ૨૬
 પ્રણુમત જન ઉપરિ જસ કૃપા, નિજ ગુણ સાંભલતાં જસ ત્રપા;
 શીલવિષય જસ શ્રદ્ધા ઘણી, ^૨પ્રકૃતિ માહંતતણી એ ભણી. ૨૭

(અનુબંધ ૫૭૬)

પ્રણતેષુ દયાલુત્વં, લજ્જાલુત્વં ચ સંસદિ;

શ્રદ્ધાલુત્વં ચ શીલેષુ, પ્રકૃતિર્મહતામિયમ્. ^૩

૨૮

(ચોપાઈ.)

એકવા એ સુરપતિ નિર્દોષ, ન કરે કુણસ્થું દીરઘ રોષ;
 સુભગે ! તુજ પતિભિક્ષા દીએ, તું અસમાન હરખ ધર હિયે. ૨૯
 આ તુજ વલ્લભ નહીં મહારાય, કરિ અનંગ ધરી આંચો કાય;
 વરમાલા રોપો એક કંઠિ, બંધો ^૪નિવડ નેહની ગંઠી. ૩૦
 ઇતિ નિમુણી ભારતીવચન, અતિ વિકસ્થું વૈદર્ભિમત્ત;
 સમઠ સુધાસમુદ્ર વિચિ રહી, કર પંકજે વરમાલા ગ્રહી. ૩૧
 સકલ લોક દેખતાં વિશાલ, નહીંનૃપ કંઠે ઠવી વરમાલ;
 પુષ્પવૃષ્ટિ તિહાં સુરવર કરે, ^૫બંદીજન જયજય ઉચ્ચરે. ૩૨
 તપ વાનિત્ર વિવિધ વાળ્યાં, મંગલ ધવલગીત ગાળ્યાં;
 તિહાં અતિ ^૬કલરવ ઉછળ્યો, અવર ભૂપગણ અલગે ટળ્યો. ૩૩

૧ ભીમરાજની પુત્રી ! દમયંતી ! ૨ મોટા પુરુષોની આવીજ પ્રકૃતિ હોય છે. ૩ નમ્રલોકોમાં દયાલુપણું, સમામાં લજ્જાલુપણું અને શીલમાં શ્રદ્ધાલુપણું રાખવું એ મોટા માણસોની પ્રકૃતિ છે. ૪ ગાદા, દંડ. ૫ વાચકજનો. ૬ અવાજ, ઘોંઘાટ, બૂમટો,

કરિવા યુદ્ધ થયા સજ સહુ, તવ સુરપતિ ઇમ યોદ્ધા બહુ;
 સુર-માનવીસલાજન જોય, નલ-દમયંતી ઉપરિ કોય. ૩૪
 મને કરી ચિંતવસ્યે આળ, તેહનું ફલ લહસ્યે તત્કાળ;
 શિર-સ્ફોટ તતક્ષણિ થાઈસ્યે, સો ^૧સત્વર યમપૂરી બાઈસ્યે. ૩૫
 સુરપતિ વિનય વચને હરખીઓ, દમયંતીને નલવર દીઓ;
 નલ-દમયંતી રંગે વરો, રખે અસૂયા ^૨ કો જન કરો. ૩૬
 વળી પ્રેમ મનિ આણી ઘણુ, 'સૂરિજપાક' રસવતીતાણુ;
 દીયુ ^૩આમ્નાય નલપ્રતિ ખરૂં, નલનાં વિધન સહુઈ અપહરૂં. ૩૭
 ઇતિ બહુ ઘોષે ^૪નિર્જરનાથ, અંતર્ધાન હવુ સુરસાથ;
 પુહતાં ઠામિ ^૫અમર આપણે, સરસ્વતી ભૈમીપ્રતિ ઇમિ ભણે. ૩૮
 નિવડ નેહ વલ્લભરયું હુજો, સંતતિ યુગલ વિમલ પામજો !
 ઇતિ આશીષ દીએ ભારતી, તવ ^૬મરાલ આનંદ ખગપતિ. ૩૯
 સો ભગવતીને પાથે નમ્યું, પૂરવરોષ સકલ ઉપશમ્યું;
 તેહને ^૭શાપાનુગ્રહ કરિયો, વાહન ધર્મ રહિયો મન ઠરિયો. ૪૦
 પુહતી માત આપણે ઠામિ, હવે કુંડિનપુરકેરો સ્વામી;
 વિનય કરી રાજા મંડળી, રાખી સુજન રહિયા મન રૂલી. ૪૧
 વર્ત્યું સઘળે જયજયકાર, વિવાહ મહોત્સવ મંડિયો સાર;
 સકલસજનમનિ હરિષ ન માય, ચાલ્યો ઉદ્ધટ ^૮પ્રવરપ્રવાહ. ૧૪૨
 (હાલ—રાગ કેદારો.)
 હવે કુંડિનપુરનો અધિપતિ, મહાદેવી ત્રિયંગુમંજરી સતી;
 ઉત્સવ મંડે વીવાહતાણુ, 'જનપદજન સહુ હરખયુ ઘણુ. ૧
 નિજ પત્નિપ્રતિ રાજા ભણે, બહુ પુણ્ય ફળ્યું સુણ આપણે;
^૯જામાતા નલ સરખુ લહિઉ, ત્રિહુંભવને યશ સાચુ રહિઉ. ૨

૧ અન્યપ્રતે " સીધર " શિષ્ટ. ૨ હરકત-ગડખડ. ગુણી ઉપર દોષનો આરોપ. * વિધિ. ૩ ઇંદ્ર. ૪ દેવો. ૫ હંસરાજ. ૬ આપ યાગવાની કૃપા કરી. ૭ મોટો. ૮ દેશનાં લોકો. ૯ જમાઈ.

સહી આપણા પુણ્ય ^૧અગણ્યજી, જીવિત આપણું ધન્યજી;
 હમયંતી સરખી ^૨નંદના, બામાતા નલ સરીખો સુમના. ૩
 હવે આલસ અળગો છંડીએ, વિવાહ વિવધપરિ (૨૭૧) મંડીએ;
 આજ્ઞા એવકને દીજીએ, મંડપ રચના વર કીજીએ. ૪
 ઘરિ બંધુવર્ગ પાઉધારિય, બહુમાને સખળ સત્કારીય;
 નિત ^૩લોજનવાર કરાવીએ, દાનિ ^૪વૈશ્રમાણુ હરાવીએ. ૫
 યાચક ઉપરિ બહુ રીઝીએ, દાલીદ્ર દવાનલ વીઝીએ;
^૫કેકાણુ કનક કરિ દીજીએ, ભૂપતિ ^૬કમલાક્ષ લીજીએ. ૬
 નિર્દોષ લગનદિન આવીઓ, સવિલોકને મન ભાવીઓ;^૭
 મંડપ મંડાનજ માંડીઆ, દારિદ્રનાં દરિદ્ર ખાંડીઆ. ૭
 માતર મંદિર રચના ખરી, ચતુરાઇ વર ચતુરે કરી;
 મંડાણુ સકલ માંડી કરી, બાણે દેવ ભૂમિ આવી ખરી. ૮
 ગૌરી શ્યામા સોહામણી, તિહાં ધવલ મંગળ આય ઘણી;
 હિવેલૈમી અંગે જીવટણુ ^૮કરે, સુખે મંગલ ^{૧૦}બહુપરિ ઉચ્ચરે. ૯
 નહવણાદિક વિધિ સઘળું કરી, વળી વસ્ત્ર વિવેકે વપુ ધરી;
 આભૂષણુ અંગે અલંકરી, બહુ નૃપ નારીયે પરવરી. ૧૦
 વાજિંત્ર વિવિધપરિ વાજંતી, શિરી મેઘાડંબર છાજંતી;
 બહુ મંગલ ધવલ સુગાવતે, મણિ માણિક વધાવતે.^{૧૧} ૧૧
^{૧૨}માયહરે આણી ભીમકુ-સુતા, અંગિ રંગ અધિક જનની પિતા;
 હવે નલનૃપ અંગિ ઉગટ સારિ, બહુ ધવલ મંગલ ગાય નારિ. ૧૨
 સુર નિર્મિત વસ્ત્ર ધરિયાં અંગે, આભરણુ સકલ પહિરિયાં રંગિ;
 બાણે જંગમ સુરતરૂ હવુ, નરદેવ નિપુણ નલ અભિનવુ. ૧૩

૧ ન ગણી શકાય તેટલાં વિશેષ. ૨ પુત્રી. ૩ જમણુવાર. ૪ કુબેર
 બંડારીને. ૫ ઘોડા. ૬ લક્ષ્મી મળ્યાનો લ્હાવ. ૭ પ્રત્યંતરે “ સહુ
 સજનવર્ગ મનિ ભાવિયો. ” ૮ સોળ વર્ષની શ્યામા. ૯ અન્યપ્રતે
 “ ઉગટ કરે. ” ૧૦ અન્યપ્રતે “ મંગલવાણી ઉચ્ચરે. ” ૧૧ અન્યપ્રતે
 “ મણિભોતી ભાજિ વધાવતે. ” ૧૨ માયરે, ચોરીમાં.

મુંગારિઓ ધવલમતંગભે, આરૂઢ હવે નૃપ હોઈ સભે;*
 પરિવાર અસંખિત પરિવરીઓ, નલ કુંડિનપુરમાંહી સંચરિયો.
 ૧ પાખરીયા પાર ન કો લહે, ૨ મદમસ્ત મતંગજ બહુ વહે;
 ૩ પાયકદલ સંખ્યા કુણુ લહે, જન થોકિ થોકિ ભેવા રહે. ૧૫
 આગલથી ચાલે સાજનું, માણસ મિળીયું સહુ રાજનું;
 સુણિ કૌતુક વાજિત્ર વાજતું, નામ ન લિયે કો અન્ય કાજનું. ૧૬
 ખેલા ખેલે ખંતે ખરા, નાટક નટૂઆ નટક બહુતરા;
 નવ નાટક નિરૂપમ ૪ નૃત્યકી, કરે ગાન મધુર બણે પિકી. ૧૭
 ગંધર્વ આવે ગંધર્વકળા, વૈતાલિક છંદ ભણિ ભલા;
 ઇંત્યાદિક ઉત્સવ નવનવા, નલનરપતિ આદ્યુ પરણવા. ૧૮
 બહુ જન ભેચે ઉંચા ચડી, બણે આ ધન વેળા ધડી;
 નલરૂપ પુરંદ્રી જન પીચે, નિજ જનમ સફળ માને હિચે. ૧૯
 સોભાગિણિ વૈદર્ભી સાચી, નલવરસ્થું બં સૂધી રાચી;
 નલરાય મોટો તપોબલી, તસ પત્ની દમયંતી મિલી. ૨૦
 એ ભેડી અલંગ સદા હુબે, વરવહુ વંછિત ફલ પામભે !
 ઇતિ બહુ આશીષ સહુ ભણે, નલરાજ ૫ તે શ્રવણે સુણે. ૨૧
 બહુ યાત્રકજન સંતોષતો, દાને સનમાને પોષતો;
 થાનકિ થાનકિ થોભતો, પૌલોમિપતિ જિમ શોભતો. ૨૨
 વરરાજ તોરણે આવીઓ, મોતીએ થાલ ભરી વધાવીઓ;
 કરે પ્રિયુંગુમંજરી પુંખણાં, રાય ભીમ કરે બહુ લુંછણાં. ૨૩
 સંતોષી જન ભલીપરિ, વર પાઉધરાબ્યા માઇહરિ; ૨૪

* સર્જ. ૧ ઘોડા. ૨ મદયી મસ્ત બનેલા હાથી. ૩ પાળા સિપાઈ. ૪ અન્યપ્રતે “વર્તકી” ૫ કોપલ. ૬ પ્રતિઅંતરે “નિજ શ્રવણે સુણે.” ૭ શ્રી વિનયવિજયકૃત ‘શ્રીપાલ’ અને કવિ દર્શનવિજયકૃત ‘પ્રેમલાલચંદી’ રાસાઓમાં પણ લમના વરધોડા વખતના આવાજ ભાવો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. ૮ માયરે, ચોરીમાં.

સોવિન સિંહાસન બિસીઆ, સાજન 'મન-પંકજ' વિકસીઆ. ૨૪
સાધે 'વર વિપ્ર' વેલા ખરી, ઘૂત મધુ સિંચિત 'પાવક' કરી;
સો 'હુતભુજ' કીધું સાખીઓ, વરવહુ કર મેળાપક કીઓ. ૨૫
તિહાં મંગલ ચ્યારે વરતીઆં, 'કરમોચને' આમ નગર દીઆં;
પહિશમણી પાર ન પામિયે, તે લહીએ જેણિ જે કામીએ. ૨૬
'ધમ' બહુ ઉત્સવ વિવાહતણા, સવિ કૃપ્યા મનોરથ આપણા;
જે ભૂપ આબ્યા સ્વયંવરે, તે સંતોખ્યા સહુ શુભ પરે. ૨૭
નલરાયે ત્યાગ (જે) સબલ કર્યા, સહુ ચાચકલોક (તે) અલંકર્યા;
સંતોખ્યા સ્વજન યુગતિં ઘણી, કીરતી વિસ્તારી આપણી. ૨૮
દિન કેટલા રહી આદર હવે, નલ-દમયંતી સુખ ભોગવે;
હવે નિષધનયરિં ભવાભણી, આજ્ઞા લે લીમ ભૂપતિતણી. ૨૯
લૈમીપ્રતિ માત-પિતા-સખી, દીયે શીખામણ કહે શશિસુખી;
પતિ ચિત્તિ પુત્રી ચાલજો, પ્રિયુરયું મન રંગે માહલજો. ૩૦
નલભૂપતિ પરિકર આપણુ, પરિવાર સકલ લૈમીતણુ;
લેઈ નિષધપુરી પાઉધારિયા, 'જનપદજન વંછિત' સારિયા. ૩૧

૧ મનરૂપી કમળ ખીલ્યાં-વિકશર થયાં. ૨ ઉત્તમ, સમયનો
ભણ. ૩ અસિ, હોમ. ૪ અસિ. ૫ હસ્તમોચન વખતે. ૬ પ્રત્યંતરે
“ ઇતિ ઉત્સવ હવા વિવાહતણા.” ૭ દેશના લોકોની ઇચ્છા પૂરી કરી.
૮ શ્રીસમયસુન્દરજી, નળદમયંતી રાસે કુંદિનપુરથી નિષધપુરીનો વા-
ટપ્રસંગ આ પ્રમાણે વર્ણવે છે. ખંડ ૧ લો, ઢાળ છઠ્ઠી:—

“ મારગમાંહિ આવતાં, આધી રાતિ મઝારિ;

“ નલદમયંતી સાંભભ્યા, ભમરાના ઝંકાર.

“ અચિરજ નલને ઉપતો, લસકર થંબ્યો તેથિ;

“ દેખ્યો કયું દીસે નહિ, ભમરા ગુંજે જેથિ.

“ દવદંતી પ્રીયુ પૂછીઓ, કહો એ કુણુ વિચાર ?

“ વૃક્ષસું ગન્ધ કહુ છહાં ? ભમરા ગુંજે સાર.

“ નળ કહે નિરતિ પડે નહીં, ઘોર ઘપટ અંધાર;

“ કુણુ જાણે ધહાં છે કિસું, ઉભા રહ્યા લિગાર.

“ દમયંતી હાથ ફેરીઓ, બાલ ઉપરિ અવિલંબ;

“ તેજ પુંજ પ્રગટયો તિહાં, જાણે સૂરજ જિમ બિંબ.

“ અણુઆલો સધજે હુઓ, દીઠો સાધ નિઅન્ધ;

“ એકાંતે કાઉસગ રહ્યો, સાધે મુગતિનો પન્થ.

“ નલદમયંતી આવીઆં, સાધુ સમીપિ કોડિરે;

“ દેધ ત્રિણ્ય પ્રદક્ષણા, વાંદે બે કર જોડિરે.

“ x x x x x x x

“ કરમછેદન કાઉસગ કરે, તપજપ ઉચ વિહારરે;

“ દેહતણી મમતા તણ, નિરમમ(ત્વ) નિરહંકારરે.

“ મદ ઝરતો ગજ આવીઓ, ખાજિ ખણું એણે રૂખરે;

“ વારવાર માયું ધસે, મુનિવર નાણે દુઃખરે.

“ મેર અડગ મુનિવર રહ્યો, ડોહ્યો નહિય લિગારરે;

“ મદ લપટાણો ડીલસું, પણ સાધજ ન કરે સારરે.

“ મદ મુગન્ધ અતિ વાસના, સહુ વન રહ્યો મહકાયરે;

“ બોગી ભમરા આવીઆ, મુનિ તનુસું રહ્યા લપટાયરે.

“ x x x x x x x

“ નલરાજ પૂછે કહો ! તિલક હુઓ એ કેમરે ?

“ પૂરવપુન્ય કિયા કિસ્યા, તપજપ કિયા નેમરે !

“ અવધિનાણી મુનિ ઉપદિશે, મુણિ ! રાજન ! વિરતાંતરે;

“ દમયંતી પહલી હુંતી, તપની આ ધર્મવન્તરે.

“ તીર્થકરનો તપ કીઓ, ઉજમણો કીઓ એહરે;

“ જિન ચઉવીસને ચોડીઆ, રતનતિલક મુસનેહરે.

“ બાલ તિલક હુઓ ધણિ ભવે, આગલિ ભવિ પણ મુખરે;

“ ધમ જાણીને ધર્મ કરો, જિમ દેખો નહોં દુઃખરે.

“ x x x x x x x

“ આલ્યો નલ વલિ મુપસ્યું, પુહુતો નગરી પાસ;

“ દમયંતીને દેખાડતો, વનવાડી આવાસિ. ”

પુરપ્રવેશ મહુરત નિરમલું, ^૧દેવસ કતે દીધું ભલું;
 નિજનગરીમાંહિ સિધાવિયા, ભરી ઝોતી થાળે વધાવિયા. ૩૨
 પુર જનપદજન આણુંદિયા, ^૨ઘરિ ઘરિ મંગલઉત્સવ કિયા;
 સહુ પ્રભ હવી ^૩સવિ મદમતી, નલ-લેમી નિજ ઘરિદંપતિ. ૩૩
 આનંદ ઉદધિ ઝીલે સદા, નહી વિરહવિયોગ ધરી કદા;
 નખમાંસ ખીરજલની પરિ, નહી ભિન્ન કદા વન મંદિરિ; ૩૪
 *ષટઋતુના ભોગ ભલા લીયે, નિસિદ્ધિન દોષ પ્રેમસુધા પીયે;
 સુખ વિલસે પંચવિધયતણા, માનવભવે સુરભવથી ઘણા. ૩૫
 ઈતિ દાને યથા વિસ્તારતુ, સજ્જનમનવાંછત સારતુ;
 આનંદ પ્રપૂરિત નિત સમે, મનવંછિત કાલ અતિક્રમે. ૩૬
 લીમીનલરાયતણું ચરી, કહિઉ અંથ નલાયન ઉદરી;
 એતલિ ‘પૂર્વાર્ધકથા’ કહી, ‘ઉત્તરાર્ધ’ કહીરયું વળી સહી. ૩૭
 શ્રીવૃદ્ધતયોગણુ ગચ્છપતિ, ધનરત્નસુરિંદ નમો યતિ;
 સુવિનેય તાસ ભાનુમેરૂગણિ, બહુકૃપા લહી તે પૂજ્યતણી. ૩૮
 માણિકરત્ન વાચક વરો, લઘુ બંધવ તસુ નયસુંદરો;
 જી સભા સુજન(ની) આજ્ઞા લહે ! તુ કથા ક્ષણાંતર રહી કહે ! ૩૯

શ્રીમાન્મેધરાજ અતિસામાન્યપણે આ વૃત્તાન્ત વર્ણવ્યો છે.
 જીઓ આં કાં મં મૌં ૩ જીં. પાને ૩૨૪ માં:—

“ રાત અંધારી વાટ ન દીસે, પ્રગટ કરે દમયન્તી;

“ તિલક અનોપમ સૂરિજસરખું, તેણે વાટ દીસ’તી.

“ ગજમદગંધે ભમરે વીટયો, કાઉસગિ છે મુનિ એક;

“ નિષધનરેસર સવિપરિવારે, વાંદે ધરી વિવેક. ૭

“ કોશલનગરે આવ્યા નરવર, વતે ધર્મે અપાર; ” ૮

૧ જોતિષીએ. ૨ ઘેરેઘેરે. ૩ પ્રત્યંતરે “ સમ્મદવતી. ” ૪ વ-
 સંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, શિશિર અને હેમંત એ છ ઋતુ.

(૨૮૦)

નળદમયંતીરાસ.

અંથ નલાયનનુ ઉદાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયસુંદર સુંદરભાવ, એતલિં હવે અષ્ટમ પ્રસ્તાવ. ૪૦

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે અંથ નલાયનોદારે નલચરિત્રે
લૈભીસ્વયંવરામંડન સર્વરાજ એકત્રમલણ ઇંદ્ર (આદિ)
ચતુર્નલીરૂપધરણ લીમી વિનયકરણ, ઇંદ્રેણ હત્ત નલભતાર-
પાણિશૃણુવર્ણનો નામ અષ્ટમઃ પ્રસ્તાવઃ

इति नलपूर्वकथा समाप्ता.

પ્રસ્તાવ નવમો.

અથ નલજ્વરકયા પ્રારમ્ભયે.

(૬૯૫.)

- હવિ નવમા પ્રસ્તાવની, કહું કથા કલ્પેલ;
શ્રીભાનુમેરૂ ગુરૂ નામ વર, મુણિ મંડિત તંબોલ. ૧
- બોલું હવે ઉત્તરકથા, સજ્જન મુણને ભાવિ;
સરસ્વતી સંભાલ કર, મુજ મુખે વસને આવી. ૨
- શ્રીસારદ મુપસાઉલિ, ઉત્તર નલ અધિકાર;
નલચરિત્ર લેખીતણું, સાંભલને સુવિચાર. ૩

(ચોપાઈ.)

સુરપતિ આદે^૧ સઘળા દેવ, અમરાવતીએ પુહચિ હેવ;
મારણિ નલલેખીની કથા, કહિતાં^૨ અમૃત માને વૃથા. ૪

એટલે કલિવિધીએ સુરપતિ, કલિ ઇતિ નામે છે દુર્ભતિ;
સપરિવારિ આવે ભૂલોકિ, તિણિ સુરપતિ દીકા સુર થોકિ.^૩ ૫

સુરને^૪ ગમનાગમનની વાત,^૫ કલિ પૂછે સૂર^૬ કહિ અવદાત;^૭

૧ અમૃતની મિકાસ દમયંતીની મીઠી વાત અગાડી નકામી માનતા. ૨ દેવતાઓના ટોળાંસહિત. ૩ જવા આવવાની-ગયા આવ્યાની. ૪ કલિયુગ. ૫ કહે. ૬ કવિ ભાલણના નળાખ્યાનમાં આમાં જેમ વર્ણુચું છે તેમ, ઇન્દ્ર વગેરેને કલિ મળ્યો એ જતાંત સામાન્યથી વર્ણુવેલો છે.

જ્યારે ભદ્ર પ્રેમાનંદે આ બંનેથી વિપરીત, કલિકાલ, પરપુષ્પા પછી સ્વદેશી જતાં નળ દમયંતીનેજ વાટમાં મળ્યો એમ વર્ણુચું છે. જુઓ ૪૬૬ ૨૮ મું—

“ વાજતે ગાજતે નળ વળ્યો, એવે કલિયુગ સાચો મળ્યો;

“ વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળે થાસે હળદર્યો.

લૈમી સ્વયંવરા અભિનયુ, ભૂતલિ એહવુ હુસે ન હવુ. ૬
 નલલૈમી બે સરખી બેડી, તેહમાંહિ કિંપિ ન દીસે ખોડી;
 લૈમી અતિ ચતુરા સુંદરી, સુર છોડી નલ માનવ વરી. ૭
 ઈત્યાદિક હુધ જિમ સંકથા, સુરે સકલ લાખી તિમ તથા;
 સા નિસુણી મન અમરખ ભરિયો, કલિસુર અતિક્રોધે થરહરિયો. ૮
 સુરને કહે તુલ્લે નીસત સહી, જુ લૈમીને લાવ્યા નહી;
 ન શક્યા વરી લૈમીકુંવરી, તુ ! સી ! રિદ્ધિ તુલ્લારી ખરી ? ૯
 તુમ બિઠાં વરિ ગયું માનવી, એ અપકીરતી સધળે હવી;
 તુમ દેવત્વપ્રતિ ધિષ્ઠાર ! ન હવુ કે લૈમી ભતાર. ૧૦
 તુમ બહુ નિરખુદ્ધિની મડયા, જે એણિ અવસર જડ થઈ પડયા;
 પણિ ન સકુંહું ખમી એ વાત, કિમ શૃંગાલ સિંહને દેલાત ? ૧૧
 જુ નલઅંગિ આણું ખોડી, નલલૈમી નેહ નાંખું ત્રોડિ;
 એ નરનારી કઈં દેવણી, તુ બાણું એ કલિ વિષ ધણી ! ૧૨

“ બેઠો મહીષ ઉપર કલિકાળ, કંઠે મનીષનાં શીશની માળ;
 “ કરમાં કાતું લોહશૃંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર.
 “ જૈ વરૂં દમયંતી રૂપનિધાન, જુએ તો મળી સામી જાન;
 “ કન્યાએ નળ જાણ્યો વર્યો, કલિ ક્રોધે પાછો ફર્યો.
 “ જો નળે પરજુવા દીધો નહિ, આજથી લાગું પૂઠે થઇ; ”
 કવિ બાલણે દાપર સાથે હતો તેટલું વિશેષ કહ્યું છે. જુઓ
 કડવું ૧૪ મું—

“ સુખ પામે નર નારી અતિશે, લોકપાલની કહું વિધિ;
 “ દેવ વળિયા સ્વર્ગે જાવા, તેણે કલિતણી કળ કીધી.
 “ મળ્યો કળજીગ વાટમાં, દાપર હતો સાથ;
 “ બલિવ્રતઅરિ (?) ઉચ્ચરે, ક્યાં જાય દાપરનો સાધ હાથ ? ”

વાચક શ્રીમધરાજના અને શ્રીસમયસુન્દરજના નળાખ્યાનો
 સામાન્ય વિસ્તારવાળા હોવાથી તેમાં કલિવ્રતાંત છોડી દેવામાં આવ્યો છે.
 ૧ પ્ર૦ અં. “સહુ”. ૨ શિખાળનો સિંહને લાત કેમ દઈ શકે ?

કલિ નિસુણી ખીલ્યા સુર સહુ, કલિ વિષસુખી નવિ બોલ્યા બહુ;
શ્રીભારતીપ્રતિ કરે સાન, કહે ભગવતી અરે અજ્ઞાન ! ૧૩

મારતીઉવાચ—

મુખિ ^૧મ જંખ અતિ ખંગડ બોલ, રે રે કલિ નિર્લજ્જ નિટોલ !
નલ્લરાભ અતિપુણ્ય પવિત્ર, તિં સો દુઃખી ન થાય કપુત્ર ! ૧૪
એ બેહુ આશ્યા પુણ્યે કૃણી, પુણ્યે વિધન સવિ ભય ટળી;
નલ્લભૈભીને પુણ્યબલ ઘણું, ચિંતિત ^૨વિકલ હુસે તુજતણું. ૧૫
^૩અમરખ મેહલી એહસ્યું મૂઠ ! હું તુજ શીખ કહું એ ^૪ગૂઠ;
સુપુણ્યસ્યું નવિ ચાલે પ્રાણ, એહ અસૂયા મહેલ અભાણ. ૧૬

કલિઉવાચ—

^૫વાણી વચન સુણી વિસ્મય જડિયો, કલિવિષ કલિકોષે ધડહડિયો;
વળી વચન બોલ્યો ^૬વાચાળ, પાપી પુણ્યવંતનું કાળ. ૧૭
પુણ્ય પુણ્ય સહુ કો કાં કહો, કલિયુગ વચન કહે તે ગ્રહો;
ખાઓ પીઓ સહુ કરો વિલાસ, પરભવની કો મ કરો આસ ! ૧૮
બ્યસન^૭ સાત સેવો મન રંગે, મ બીહો પાપતણે પરસંગે;
ગાવો વાઓ ને નિરખો નાચ, જે દૃષ્ટે દીસે તે સાચ ! ૧૯
અદૃષ્ટ ફલ સઘળું તે ફોક, રખે લહો જે છે પરલોક;
જપતપધ્યાને મદુહવો દેહ, કલિકહિં સાચુ નાસ્તિક એહ ! ૨૦

૧ વગર સમજ્યું જેમ તેમ ન બડ્યા કર. ૨ નકાર્યું-રોકટ.
૩. ઇર્ષ્યા. ૪ શુભ શીખામણ. ૫ સરસ્વતીના. ૬ બહુ બોલો.
૭ શ્રીસમયસુંદરકૃત નળદવદંતી રાસે, દ્વિતીય ખંડે, પ્રથમ દાલે—
“ઘૂત (૧) માંસ (૨) વેસ્ત્રા (૩) સુરારે (૪), પારધી (૫) પરદારો (૬);
“ઘોરી (૭) વિસન સાતે બ્રૂરારે, દુરગતિના દાતારો.
ઉદ્દાહો—“દુરગતિના દાતારારે સાતે, ધર જાયે ઇણું બ્યસનનિ વાટે;
“જીખ માખીજે દિવસે જાતે, પિંડ બરાયે પાપને ખાતે.”

૮ કહે.

(૨૮૪)

નળદમયંતીરાસ.

જાન પુણ્યથી રહો વેગળા, સીખો કૂડ કપટની કળા;
માનો 'મદનતણી વળી આણુ, ફળ લ્યો એક દેહનું સુખણુ ! ૨૧
ઇતિ ગતિ ચાલે તે કલિમિત્રુ, પુણ્યવંત તે કલિનું શત્રુ;
'પુણ્યશ્લોક' કીર્તિ નલ લહે, તે સુષુતાં કલિ ભડકે દહે. ૨૨

(ઇન્દ્રવજ્રછન્દ.)

“ દાતા દરિદ્રી કૃપણો ધનાઢ્યઃ,
પાપી ચિરાયુઃ સુકૃતિર્ગતાયુઃ;
કુલીનદાસો અકુલીનરાજ્યં,
કલૌયુગે વૃદ્ધગુણમાશ્રયન્તિ. ” ॥ ૧ ॥ ”

તે ભણી મૃત્યુલોકે જૈ વસી, જો એ નલને મેહલે કસી;
તો સહી કલિનો સાચો પ્રાણુ, નહિ તુ લહેજો સદા અબળણુ ! ૨૩
ઇતિ દુર્વચન કલિનાં સુણી, ૧ પુનરપિ કથનભારતી ભણી;
મારતીડવાચ—

રે રે હુષ્ટ હુદય પાપિષ્ઠ ! ઇતિ ભાષિત મત ભાષિ અનિષ્ટ. ૨૪
જે જગદીસે ૨ પ્રવચને કહિયાં, સદાકાળે તે સાચાં લહિયાં;
મૂરખ ! જો કિમ નહીં પરલોકિ, એક સુખી ને એક સશોક. ૨૫
પાતિક ૪ પુણ્ય પટંતર માનિ, એક બધિર ૬ એક સાંભલે કાનિ;

૧ કામદેવની આગા. ૨ દાનેશ્વરી છતાં દરિદ્રી, કૃપણુ છતાં ધનવાન, પાપી છતાં લાંબા આયુષ્યવાળો, સુકૃત્ય છતાં ટુંકા આયુષ્યવાળો, કલવાનુ છતાં દાસ, (અને) હીનકુલે છતાં રાજ્ય, આ છ બનાવો (તાત્ત્વિકપણે જો કે કલંકરૂપ છતાં કલિકાલના પ્રભાવથી) કલિકાલમાં ગુણરૂપે લેખાય છે. ૩ ફરીને ભણી=ભોલી. ૪ જૈન-આમોની અંદર જિનરાજે જે પાપપુણ્યનાં ફળ કલાં છે તે સત્યજ છે. ૫ પાપ પુણ્યમાં. ૬ બહેરો.

એક *વિલોચન મુનથન એક, એક અજ્ઞાની એક મુવિવેક. ૨૬
ચાજલીલા એક લોખવે ખરી, એક આગલિધી ધામે તુરી;¹

પૂરવ પુરય-પાપના યોગ, દેખે પરગટ ²જુજુઆ પ્રયોગ. ૨૭
નાસ્તિકમત કુષ્ઠ થાપી સકે, સુરપતિ ધર્મધુરંધર થકે;

જુ સુરપતિ સાંભળશે વાત, તુ વજ્રે કરસ્યે ઉપધાત. ૨૮
રે સુરખ ! આણી ચેતના, ખોલ બહુ મન ધર હેતના;

³મુધા મ કર નલનૃપયું દ્રેષ, તિહાં તાહરૂં નહીં ચાલે રેષ. ૨૯
દુર્મતિ ! મહેલી કલુષતાપણું, સુરને મ કર વિડંબન ઘણું;

સ્વયંવરા ⁴અતિ શોભાવવા, નલલૈભીને વર આપવા. ૩૦
પાઠિધાર્યા હુતા સુર તિહાં, કૌતુક નિરખી આન્યા ઇહાં;

ધમ તે કૂડું રયું સાંભળ્યું ? જે ભૂડે મુખે ભૂડું ⁵લબ્યું. ૩૧
નલનું ક્ષત્રી-ધર્મ⁶ આકરૂં, શીલ ⁷વહની લૈભીનું ખરૂં;

તેમાં તુજ સરિખા કુલહીન, ⁸સલભ થઇને બલસ્યે દીન. ૩૨
ખડગધાર ⁹મધુલિપ્તા જિસી, એ વિદલ્ તનયા છે ઇસી;

નલ વિષ્ણુ જે વંછે તસ સંગ, ખંડોખંડ થાય તસ અંગ. ૩૩
ઇતિ ભારતીવચન સાંભળી, સુરખ કલિ ઊઠયો કલમલી;¹⁰

કલિહવાચ—

તું વાચાલિ સરસ્વતી ! વડી, નલ વર્ણન કરવા સાંપડી. ૩૪
અહો અહો ! નિરખું ગતિ વામ, દેવ કરે ¹¹વૈતાલિક કામ !

* આંધળો. ૧ ઘોડો. ૨ જુદાજુદા. ૩ ફેકટ. ૪ પ્રં અં “ઇતિ”.

૫ ખોલ્યો, લવારો કર્યો. ૬ પ્રં અં “બળ”. ૭ શીળરૂપી અભિ.
૮ પતંગિયું, ‘શલમ’. ૯ મધથી ચોપડી રાખેલ તરવારની ધાર
આટવા જતાં જરા સ્વાદ મળ્યા પછી જીભ કપાતાં પ્રાણની હાણુ
થાય તેવી. ૧૦ પ્રં “કલકલી.” ૧૧ ભાટ ચારણો જેવાં બિરુદાવલી
બોલવાના કામો હવે દેવો કરવા મંડ્યા છે. દેવોની એવી વામ-
હિલી ગતિ થયેલી મારા જોવામાં આવે છે.

સ્તવના ધ્યાન કીટની^૧ કરી, સુરને ત્રપા અણાવે ખરી. ૩૫
ઉચિત નહિ વર્ણવવા સોય, સુરને અર્થ હાનિકર હોય;

રત્ન-ચૌર વૈરી-પર્ષદા, તેહતું નામ ન લીજે કદા. ૩૬

હવે કલિકાલી નલ જી કુપ્યુ, તુ જાણે થોડેરું તપ્યુ;

શબ્દ કહી શું કાણું મુખે, જાણીસે જી રહસે મુખે. ૩૭

આજથિકુ નિશ્ચે કરી કહે, મહાવૈર નલરત્યું કલિ વહે;

સુર-માનવ-દાનવ કલિથિકે, જોઈસે જી કો રાખી શકે ! ૩૮

હૃત સર્વસ્વ રાજગુણ બ્રહ્મ, નિજ નારી નિર્વાહ લહિ કષ્ટ;

વનિ મેહલી એકલી કઠોર, જો નાશી જાય જિમ ચોર. ૩૯

ક્ષુધા તૃપાતુર દેખી લોક, ધૈર્ય વિવર્જિત ઘણો સચોક;

કાયર રૂદન કરંતો ભમે, કીરતિ સઘલી એની ગમે.^૨ ૪૦

જી નલ મહેતું એહતુ કરી, તુ જાણીને પ્રતિજ્ઞા ખરી;

નહી તુ લહેજો^૩ સરડો સદા, રખે વચન એક માનો કદા ! ૪૧

દેવડવાચ—

ઈત્યાં વચન કલિનાં અવિવેક, સુણી દેવ બોલ્યા થઈ એક;

^૪સામ વચન પ્રીછવવા તાસ, કલિ ! ^૫મુધાતું મેલ્હ ^૬વિખાસ. ૪૨

કિસી રીસ કૂઠી એ ઘણી, નિષ્કારણ વૈરી ત્યા ભણી ?

^૭આપે અંધતણી પરિ થઈ, કાં ઉનમારગે વિચરે લઈ (સઈ) ? ૪૩

જી પશ્ચિ સ્વયંવરે સુર ગયા, ઉત્સવ નિરખી હર્ષિત થયા;

લહી સંતોષ વલ્યા સવિયોધ, તુ તુઝને નલશું શું કોધ ? ૪૪

સ્રી વા પુરૂષ યુવા વા વૃદ્ધ, ધન વિહીન વા હુયો સમૃદ્ધ;

સઘલે સહી આચાર પ્રધાન, અનાચાર કહીં ન લહે માન. ૪૫

જો આચારે વડા ગુણવતા, તેહતુ પક્ષ કરે (સુર) દેવતા;

૧ કીટક (?) બાટોની માફક સ્તવના કરતાં દેવોને ત્રપા-સ-
જન અણાવે છે. ૨ પ્ર૦ “યસ કીરતિ સઘલી નિર્ગમે.” ૩ ધૂતારો,
હમારો. ‘સરંહ’. ૪ શાંત કરવાવાળાં. ૫ નાહક. ૬ ક્ષેષ. ૭ પોતે.

નલ-દમયંતી ! વિશદાચાર, એહનુ યથ ભાજે સંસાર. ૪૬
 જે નિશ્ચલ ગુણરાગી સદા, સજ્જન સાથિ કપટ નહીં કદા;
 સુખે સુવે સો ^૨વિભુતાવંત, કહીએ પામર અવર અસંત. ૪૭
 કપૂર કાળું નુહિ કહીં, ચંદન ઉણુ કહીં કો નહીં;
 દૂધમાંહી નુહિ ^૩ પૂતરા, તિમ સજ્જન તે સજ્જન ખરા ! ૪૮
 શીલવતી દમયંતી ભણી, સત્ય પ્રતિજ્ઞાનુ નલ ધણી;
 તેહના ગુણ બોલતાં બિચાર, કહે તુઝ મત્સર કિશ્યું ગમાર ! ૪૯
 એ ધર્મજ્ઞ ^૪કૃતજ્ઞ વિશેષ, એહને કેહિશ્યું નહી વિદેષ;
 તે નલ સાથે વૈર તું વહે, કાંઈ ! આપ આપોપું દહે ? ૫૦
 સમુદ્ર જિમ ગંભીર અપાર, નલ ગુણ રચણુતાણુ ભંડાર;
^૫ટિટિલીની પરે સોષણુ તાસ, તે આરંભિયો દીસે દાસ. ૫૧
 કર્યો પરિશ્રમ એ થાયે ફેક, તો ઉપહાસ કરે સવિલોક;
 તેહ ભણી નલરયું મત્સર મેલેહ, કૂર કલિસુર ! કથન મ ઠેલ. પર
 ઇતિ પ્રસન્ન ગંભીર વચન, સાંભલી સુરનાં સો દુર્જન;
^૬કોધાનલે પ્રજવલ્યો અપાર, ^૭કરાસ્ફેટ કીધુ ત્રિણુવાર. ૫૩
 કલિપ્રતિજ્ઞા—

સાભિમાન બિઠયો બિછળી, ઇતિ કલિ ^૮કરિ પ્રતિજ્ઞા વળી;
 નલનિં કાઢયા વિષુ જે સહી, સ્વર્ગ ઠામે કલિ આવે નહી ! ૫૪
^૯અનર્થ શંકા આણી હેવ, વળતું વચન ન બોલ્યા દેવ;
^{૧૦}ખીરપાને અતિવિષ હુએ નાગ, કુપે સુશીખે અધમ અભાગ. ૫૫

૧ પવિત્ર આચારવાળાં છે. ૨ પ્ર. “ સુખી સોઇ સો વિગુણ-
 વંત, કહિયે પાપી સેધિ અસંત.” ૩ નહિ, ન હોયે. ૪ કર્યાં ગુણોના
 ભણુનાર. ૫ ટીંટીડીની પેઠે. ૬ પ્ર. “ કોષાકુષ ” ૭ ત્રણ વખત
 તાલોટા બળવીને. ૮ કરે. ૯ નહાઈ પરિણામ આવવાની શંકાને
 લીધે. ૧૦ દૂધ પાવાથી સાપ ધણુ ઝેરવાળો થાય છે.

સુર સહુ સાખ પ્રતિજ્ઞા કરી, નિઃકારણુ નલ નૃપતું અરિ^૧;
 સુર કલિ કોપ ઘણો મન ધરી, ^૨મૃત્યુલોકિ^૩ પુહુતુ મત્સરી.૫૬
 [ઇતિ દેવકલિ સંવાદ.

^૪આર્યાવર્ત દેશમાંહિ ગયો, સપરિવારિ^૫ તિહાં જઈ રહ્યો;

૧ કારણુ વિના નલ નૃપનો અરિ=શત્રુ થયો. ૨ માનવલોકે.

૩ અહીં વાયક શ્રીમેધરાજજીના અને શ્રીસમયસુન્દરજીના નળદમયંતી, તથા નળદમયંતી રાસાઓમાં નીચલી એ વાતો વિશેષ છે:—

- “ રાજ કરંતા નિષધને, દેશે ન ઇતિ લગાર;
 “ દેવગુરુધર્મ સાચવે, સુખીઆં વરણુ અઢાર. ૧
 “ ઐક દિન નરપતિ ચિંતવે, એ સર્વ પુણ્ય પ્રમાણુ;
 “ રાજ અનોપમ ભોગવું, સવિ માને મુજ આણુ. ૨
 “ એમ વિભાસી મુનિ થયો, થાપ્યો નળ નિજ પાટ;
 “ ચોથે આશ્રમે રાયની, વંશ છખા(ક્ષા)ગાં વાટ. ” ૮
 “ રાજ પાળે નળ નય કરી, વરતે આણુ અખંડ;
 “ રાય રાણા સેવા કરે, દેતાં બહુળા દંડોરિ. ૧
 “ અન્યદા મંત્રી પૂછિયું, આજ અમારી આણુ;
 “ કોણુ બૂપતિ માને નહિ, ભોળા ભમે અજણોરે. ૪
 “ મંત્રી કહે આણુ તુમતણી, માને નહિ કદંબ;
 “ તે રાજા જીતેથકે, જસ વાધે અવલંબોરે. ૫
 “ કટક સળધ લેધ ચઢ્યો, માંડે ઝૂઝ અવિલંબ;
 “ નળ જીત્યો પુણ્યે કરી, ભાગે રાય કદંબોરે. ” ૮

[શ્રી આં કાં મં: શૌં ૩ જીં. પાને ૩૨૪-૨૫-૨૬.

વાચક શ્રીમેધરાજકૃત નળદમયંતી રાસે.]

“ નિષધરાય અવસર નિપુણ, નળને દીધો રાજ;

“ કુખર યુવરાજા હીઓ, આપ કરે ધર્મ કાજ.

“ દીક્ષા લેધ રૂપિયરિ, પાલી પંચાચાર;

ધર્મવંત દીઠો સવિ લોક, સુખી સદા મુદ મુદિત 'અશોક. ૫૭
 'આરય લોક વસે સહુ કૈય, નથી કુવાસ અનારય બેય;
 તે દેખી કહિ ચિંતે તિસે', એહરયું સી 'પરિવિગ્રહ હુસે. ૫૮
 પુણ્યવંત પોતે એ રાય, તેહરયું પ્રાણુ કિસી પરિ થાય ।
 તો થિર થઇ રહું ઇણે ઠાય, બેઈ છિદ્ર 'છલું નહારાય. ૫૯
 'પરિકરને' કહિ પાછા વહુ, તુમો જઇ નિજ થાનકી રહુ;
 કહિ રહરયે નરલોકે' સહી, નિષધનયરિ આન્યુ ધમ કહી. ૬૦
 ત્રિવટે આચરે ને ચહિવટે, 'અટન કરિ મત્સર સામટે;
 'નગરિમાંહિ ફિરે નિતમેવ, 'વિરટતણી પરિ ફિરિ કુટેવ. ૬૧
 ચેખિ સત્વવંત સહુજન, એક કરિ નિતુ ભવયતન;
 'દાનસૂર દીસે તિહાં ઘણા, ધર્મ ન છંડે કો આપણા. ૬૨
 '૦ પરમેશ્વર પૂજા ત્રણિવાર, '૧ જિનહરિ ઉત્સવ સદા અપાર;
 '૨ સત્તરલેહ પૂજા ચોમતી, ધનરોપ મંગળ આરતી. ૬૩

“ તપ જપ કરી અતિ આકરો, પુહતો સરગ મઝારિ.

“ નળરાજા થાપ્યો નવો, પાળે રાજ અખંડ;

“ પુણ્ય પ્રમાણે ભોગવે, ભરતતણા ત્રિણ ખંડ.

“ નામ કદંબ નરેસર, તેજ પ્રતાપ પ્રચંડ;

“ નળ આરા નવિ માનતો, તે ભાજ્યો ભૂજદંડ. ”

[શ્રીસમયસુન્દરકૃત નળદમયંતી રાસે ખીજે ખંડે, પ્રથમ દાલે.]

૧ પ્રસન્ન મન-શોકરહિત. ૨ આર્ય, પવિત્ર આચરણુવાળાં.
 ૩ મુદ. ૪ હંચું. ૫ પરિવારને કહે પાછા વહો-વળો અને દેવલોકમાં
 જઇ પોતાને થાનકે રહો. ૬ રખડે, ફરે. ૭ પ્ર. “નગરીમાંહિ નિરંતર-
 મેવ” ૮ પ્ર. “વિરટતણી પરિ ફિરિ કુટેવ.” ૯ દાન દેવામાં શરા-જાળરા.
 ૧૦ સવાર-અપોર-સંધ્યાએ. ૧૧ જિનહરે, જિનચેત્યે. ૧૨ નહવણુ
 ૧, ચંદન વિશેષન ૨, વસ્ત્રયુગલ (મતાંતરે નેત્ર-ચક્ષુયુગલ) ૩, સુગન્ધ
 ચૂર્ણ-વાસપૂજા ૪, પુષ્પપૂજા ૫, પુષ્પમાળા ૬, પુષ્પઅંગરચના ૭,

પ્રવચનસૂત્ર પાઠ સંભળાય, પશ્ચિ આહિનિશિ મુનિવરસય;
 શીલ તપોભાવના વિવેક, વિનયાદિક ગુણયુક્ત અનેક. ૬૪
 એવં વિધ જે નગરીમધ્ય, 'વસિ લોક સહુ પુણ્ય પ્રસિદ્ધ;
 નહિ અધર્મીતાણું પ્રવેશ, રહી ન શકે પાપી લવલેશ. ૬૫
 ઇતિ ભાષી રહી ન શક્યો તિહાં, પુહુતુ કલિયુગ પુરવન^૨ જિહાં;
 દીકું વૃક્ષ 'વિભીતક ઠામ, તિણી તરૂવર કીધો વિશ્રામ. ૬૬
 કલિયુગ કૂડો છે જેહવું, મિદ્યું ઠામ તેહને તેહવું;
 બે બે સરિખા સરિખું મિલિઉ, દૈવતણું તિહાં દ્રવણ ટાલિઉ. ૬૭
 (ગાથા છંદ.)

છારસુ મિલે ધૂલી, ધૂલી તહ મિલે કચ્ચરિ સરિસ્સ;
 મુળહસ્સ હરૂલંદ, સરિસા 'સરસેણ રચંતિ. ૬૮
 'હે કારિણ અણજે ! ચઢિ મા લિંબમિ પાયવે કહૂણ !
 અહવા ન તુજ્જ દોસો, સરિસા 'સરસેણ રચંતિ". ૬૯
 વાયસની પરિ બેહિડે રહે, વૈર વડું નલનૃપથું વહે;
 અહિનિશિ છિદ્ર બેઈ ભૂપનાં, એ લખ્યણ દુર્જન રૂપનાં. ૭૦

ચૂર્ણ ૮, ધ્વજરોપણ ૯, આશૂપણ ૧૦, પુષ્પગૃહ ૧૧, પુષ્પમેધ-
 વર્ષણ-વૃષ્ટિ ૧૨, અષ્ટભાંગલિક ૧૩, ધૂપ (મતાંતરે ધૂપ-દીપપૂજા)
 ૧૪, ગીતગાનાદિ ૧૫, નાટિક-નૃત્ય ૧૬, વાદ્ય-વાજિંત્ર ૧૭, આ
 પ્રમાણે ૧૭ પ્રકારે.

૧ વસે. ૨ નગરના ઉદ્યાનમાં. ૩ બહેડાંતું ઝાડ. ૪ પ્રતિબંતરે
 "સરિસે હિં રચંતિ" ૫ પ્ર૦ બ૦ "રે હલ્લિ ગિહિલ્લિ કારિણિ, મુલ્લિ
 મા ચઢલિ પાવણ લિંબે." ૬ પ્ર૦ "સરિસે હિં રચંતિ." ૭ રાખોડીની
 સાથે ધલનો, અને ધૂલનો પોતાના સરખા કચરાની સાથે મેલાપ થાય
 છે, ફૂતરો હાડકાંના ખડોમાં રતિ પામે છે, સરખા; સરખાઓની બેડે
 આનન્દ માને છે. હે અનાર્થ કારેલા ! તું કહુ લિંબડે ન ચઢ ! અથવા
 આ તારો દોષ નથી, કારણ સરખા સરખાની સાથેજ રતિ પામે છે.

એક છત્ર નલિનૂપની આણ, પેખી સલગે હવુ હેરાણ;
 તેણિ વનિ^૧ સાઠિસહસરહિયો વર્ષ, પણ પૂરણ નહવુ તસ હર્ષ. ૭૧
 નલિમહારાય ભોગવે લીલ, પુણ્યશ્લોક પવિત્ર મુશીલ;
 સંતતિની પરિ પાલે પ્રભ, પુણ્યતણી બહુ બાંધી ધન. ૭૨
 દુર્વિનીતને સિખ્યા દિયે, ન્યાયધર્મ સાચુ તસ હિયે;
 તેણિ ત્વજ્ય જે હુયે દુષ્ટ, પરિ જિમ અહિ^૨ ડકયો અંશુષ્ટ. ૭૩
 વિનયવંતવુ પાલક વીર, સ્વપર દોષગુણ જાણુ ગંભીર;
 ભીમકાંત ગુણિ કરી સુરમ્ય, જનને ભયંકરો અતિગમ્ય. ૭૪
 ધીર લલિત કુળ શીલોપેત, સ્વધર્મચિંતા કરણુ સચેત;
 નિત્યે^૩ ધર્મ-અર્થ ને કામ, તુલ્યભાવ રાખે ત્રણિ કામ. ૭૫
 ઇહ ભવનાં કુળ અંગિં ધરે, પરભવથી મનમાંહિ ઠરે;
 વિદ્યા ચૌદ વિસારદપણે, રિપુ પટ્વર્ગ સુ વસે જેહતણે. ૭૬
 પ્રભુત્વ^૪ મંત્ર ઉચ્છાહ^૫ રવિ ભક્તિ, એહથી ઉપની ચ્યારિ શક્તિ;^૬
 તેહસ્થું નૃપ પણિ પાલે રાજ, પરિજન સેવ કરે^૭ નિર્બ્યાજ. ૭૭

૧ સાઠ હજાર વર્ષ તે વન-ઉદ્યાનમાં કલિ રહ્યો. બદ પ્રેમાનંદે
 હજાર વર્ષ અને ઠવિ બાલણે માત્ર બાર વર્ષજ કલિને રખડવાના
 જણાવ્યા છે. જુઓ—

“ નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સન્ત આગળ પ્રવેશ ન થાય;
 સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમયન્તીને ખે બાળક થયાં.” પ્રે. કં. ૨૮

“ કાર્ય કરવા કલિ ઉભો, લાગ નવ લહેવાય;

બાર વર્ષ એમ વહી ગયાં, મનોરથ સિદ્ધ ન થાય.” ભા. કં. ૧૫

૨ સર્પ. ૩ પુરુષસ્ય ધર્મોર્થકામલક્ષણભિવર્ગઃ ૪ પ્ર. અં. “પ્રભુત્વ (૧)
 મંત્ર (૨) ઉચ્છાહ (૩) વિભક્તિ, એહથી ઉપની ત્રણિ શક્તિ;”
 જુઓ પાને ૧૭૭માં ગાથા ૨૫ મીનું ત્રીજું ચરણ. ૫ પ્ર. “તેહસ્થું
 નૃપ પાલે નિજરાજ” ૬ નિકપદ. બદલાની આશાવિના.

(૨૯૨)

નળદમયંતીરાસ.

સ્વામી મંત્રી મિત્ર ઉદાર, દેશ દુર્ગ બહુબળ ભંડાર;
એ સખ્તાંગ રાજનાં કહિયાં, નળમહારાય રાજિ તે લહિયાં. ૭૮

સેનાવિચાર—

એક હસ્તી એક રથ સુવિચાર, પાયક પંચ ત્રણિ અસ્વાર;
એટલે એક પત્તિ કહિવાય, એ સવિ ત્રિગુણી સેના થાય. ૭૯
ત્રિહું સેનાયે સેનામુખ જોઇ, ત્રિહું સેનામુખિં ગુલમજ હોઇ;
ત્રિહું ગુલમે વાહિની વિચાર, ત્રિહું વાહિનીએ પૂતના સાર. ૮૦
ત્રિહું પૂતનાએ ચમૂ એક કહી, ત્રિહું ચમૂએ અનીકિની લહી;
એણી દશે એક અક્ષોહિણી, સા જોહનિં દલિ^૧ દીસે ઘણી. ૮૧

પત્તિદેવાદુઃ કલિકાલસર્વ(જ) શ્રોત્રેમચન્દ્રાચાર્યપાદાઃ
અમિધાનચિન્તામણિનામકોષે—

(અનુષ્ટુપ્મૃત્ત.)

“ *એકે મૈકરયાઅશ્વા, પત્તિઃ પચ્ચ પદાતિકા;

“ સેના-સેનામુખં-ગુલમો-વાહિની-પૂતના-ચમૂઃ ॥૧॥

“ અનીકિની ચ પત્તેઃ સ્યાદિ માઘૈસ્ત્રિગુણૈઃ ક્રમાત્;

“ વશાડનીકિન્યોડક્ષોહિણી, સજ્જનં તુ પરીક્ષણમ્* ॥૨॥”
આસાં વિવરણકુડપિ યથા—

“ એક (૧) હસ્તી એક (૧) રથ ત્રણિ (૩) અશ્વવારાઃ
પાંચ પાયક ઇતિ વાત્ત. ” ૧

૧ લક્ષકરમાં અર્થાત્ નળના સૈન્યમાં આવી ઘણી અક્ષોહિણી
સેનાઓ છે.

* [એકે મૈકરયાઅશ્વા સ્યાત્,] × [સજ્જનં તુડપરિક્ષણમ્.]

“ ત્રણિ (૩) હસ્તિનઃ ત્રણિ (૩) રથાઃ નવ (૬) અશ્વ-
વારાઃ પન્નર (૧૫) પદાતયઃ ઇતિ સેના. ” ૨

“ નવ (૬) હસ્તિનઃ નવ (૬) રથાઃ સત્તાવીસ (૨૭) અશ્વ-
વારાઃ પંચતાળીસ (૪૫) પદાતયઃ ઇતિ સેનામુલ્લ. ” ૩

“ સત્તાવીસ (૨૭) હસ્તિનઃ સત્તાવીસ (૨૭) રથાઃ એ-
કાસી (૮૧) અશ્વવારાઃ એકશત પાંત્રીસ (૧૩૫) પદાતયઃ ઇતિ
શુલ્ભ. ” ૪

“ એકાસી (૮૧) હસ્તિનઃ એકાસી (૮૧) રથાઃ બસેં
ત્રિતાલીસ (૨૪૩) અશ્વવારાઃ વ્યારસિં પાંચ (૪૦૫) પદા-
તયઃ ઇતિ વાહિની. ” ૫

“ બિસેં ત્રિતાળીસ (૨૪૩) હસ્તિનઃ બિસેં ત્રિતાલીસ
(૨૪૩) રથાઃ સાતસેં ઓગણત્રીસ (૭૨૬) અશ્વવારાઃ બારસિં
પન્નર (૧૨૧૫) પદાતયઃ ઇતિ પૂતના. ” ૬

“ સાતસિં ઓગણત્રીસ (૭૨૬) હસ્તિનઃ સાતસિં ઓગ-
ણત્રીસ (૭૨૬) રથાઃ બિ સહસ એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭)
અશ્વવારાઃ ત્રણિ સહસ છસિં પંચતાલીસ (૩૬૪૫) પદાતયઃ
ઇતિ ચમ્. ” ૭

“ બિ સહસ એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) હસ્તિનઃ બિ સહસ
એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) રથાઃ છ સહસ પંચશત એકસઠિ
(૬૫૬૧) અશ્વવારાઃ દશસહસ નવશત પાંત્રીસ (૧૦૬૩૫) પદા-
તયઃ ઇતિ અર્નાકિની. ” ૮

“ એકવીસ સહસ આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) હસ્તિનઃ
એકવીસ સહસ આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) રથાઃ પાંસઠિ સહસ
છસિં દસ (૬૫૬૧૦) અશ્વવારાઃ એક લાખ નવસહસ ત્રણસિં
પંચાસ (૧૦૬૩૫૦) પદાતયઃ ઇતિ અક્ષૌહિની. ” ૯

(૨૯૪)

નળદમયંતીરાસ.

હાથી.	૨થ.	અમ.	ખાળા.	નામ.
૧	૧	૩	૫	પતિ.
૩	૩	૯	૧૫	સેના.
૯	૯	૨૭	૪૫	સેનામુખ.
૨૭	૨૭	૮૧	૧૩૫	ગુહ્ય.
૮૧	૮૧	૨૪૩	૪૦૫	વાહિની.
૨૪૩	૨૪૩	૭૨૯	૧૨૧૫	પૂતના.
૭૨૯	૭૨૯	૨૧૮૭	૩૬૪૫	ચમ્પુ.
૨૧૮૭	૨૧૮૭	૬૫૬૧	૧૦૯૩૫	અનીકિની.
૨૧૮૭૦	૨૧૮૭૦	૬૫૬૧૦	૧૦૯૩૫૦	અક્ષૌહિણી.

(ચોપાઈ.)

ઇમ તસુ સૈન્ય ન લાલે પાર, સેવે સદા સખલ ઝૂઝાર;
 પ્રબલ છત્રપતિ રાય અનેક, અહનિશિ સેવ કરિ સુવિવેક. ૮૨
 બેહુને રાજિ ન કોઇ વિકાર, નહીં ^૧આતંક ને તિલગાર;
^૨નિરાયાસ ^૩નિરામયપણું, ઇણિ પરિ રાજ કરે આપણું. ૮૩
 વળી ^૪વિશેષે વિદર્ભિયે, નલનૃપ રાજ સખલ શોભિયે;
 તે તે વેષ કલા વિજ્ઞાન, દાખે સા દાક્ષણી પ્રધાન. ૮૪
 પ્રાણિગૃહણુ દિવસથી મુદા, વિયોગ તે બેહુને નહીં કદા;
 દોલા ઢેલી શ્રવણ સંગીત, પુખ્તાવચય ખેલે એ કવીત. ૮૫
 આગેં દિલપાલે વર દીધ, સૂર્યપાક રસવતી પ્રસિદ્ધ;
 જલ પાવક આવે ઇકઠાય, ^૫સૂર્યતાપિ રસવતી ^૬પચાય. ૮૬
 ઇણિ પરિ નીપાઈ રસવતી, ભૈમીને ^૭ભોજન ભૂપતિ;
 અતિહિં સરસ આપે કેળવી, નિત્યે ભુંબઈ નવનવી. ૮૭

૧ પીઠા-દુઃખ. ૨ શ્રમ નહિ આપનાર. ૩ રોગ રહિત. ૪ પ્ર.
 “વિશેષતર” ૫ પ્ર. “પ્રચ્છાપિ” ૬ બનાવાય, પકાવાય. ૭ પ્ર.
 “ભોજને” ભાવતી. ૮ બનાવે, પકાવે.

જે દેવે દીધું વર વળી, જેહથી પૂગી મનની ^૧રૂલી;
 લૈમીને દો સંતતિ હોય, એક પુત્ર એક પુત્રી જોય. ૮૮
 તિષ્ઠિ સંતતિ સજ્જન હરખીયે, પ્રબલ દાન ગાયક દીજીયે;
 નલનૃપ ઉત્સવ મંડે ઘણું, કહિતાં પાર નહીં તેહતણું. ૮૯
 ઠામિ ઠામિની આવે લોટિ, રાજા બિમલ્લી વાળે નેટિ;
 ધવલમંગલ સોહા(ગ)સણી ગાય, ઠામિ ઠામિ તોરણ બંધાય. ૯૦
 ઉત્સવ કીધા દિન એકવીસ, પૂગી સહુ મનતણી ^૨જગીસ;
 કુલાચાર સુપરિ સવિ કીધ, ઇન્દ્રસેન અભિધાન તસુ દીધ. ૯૧
 ઇન્દ્રસેના કુમરીનું નામ, બેહુબાળ વાઘે ઉદામ;
 સર્વસુલક્ષણ સોભે સોય, રાજ સુહાવે બાળક હોય. ૯૨
 તે તેને મંગલ કલ્યાણ, નલ-લૈમીનિં ઉદય મંડાણ;
 દેખી મનિ કલિબુગ પરજલિ, રતિ જિમ જલદિ જવાસુ બલિ. ૯૩
 રતિ વસંત એહવે આવીઓ, ચતુર લોકની મનિ ભાવીઓ;
 પ્રાપ્ત ક્લોત હવી ^૩વનરાજિ, રહે શશિ રતિ નિજ મનસ્થું લાજિ.
 પસરિયો મલયાચલ વનવાય, મંજુરિયાં અંબ સદલ સછાય;
 સ્વર પંચમ કોકિલા આલવિ, ^૪મધુકર તાસ સરતિ પૂરવિ. ૯૪
 અભિનવ કેલી કરે દંપતિ, ઇણે સમે નલ-દમયંતીસતી;
 પ્રમોદ ભરિ મધુ ખેલન કામિ, સપરિવારિ આબુ ^૫આરામિ. ૯૬
 કુસમ કેલિ જલકીડા સાર, હોલા કેલિ કરે મનોહારિ;
^૬કેલિહરા રચીયાં અતિ રમ્ય, તિહાં રાજા બેહુ અભિગમ્ય. ૯૭
 વસન્તપૂજા કરી સુવિવેક, દીયાં દાન ગાયક અનેક;
 સન્ધ્યા ^૭સસુ હવું એતલિં, 'વૈતાલિક બોલ્યાં તેતલિં'. ૯૮

૧ આશા. ૨ આશા. હોંચ. ૩ વનસ્પતિ. ૪ ભમરા. ૫ જગીચે,
 ઉલાનમાં. ૬ કેલના ધરો, માંડવા. ૭ સમિ, સમે, સમયે-વખતે.
 ૮૬ બાટઆરણાદિક.

હાહાહિતી ડમરૂક ડાહતી, ગહિગહિતી અંબરિ ^૧ગાહતી;
 નળમહારાય દમયંતી સતી, સા પ્રસન્ન તુમ્હ સન્ધ્યાવતી.૬૬
 સાયંકાળ લહી ક્ષતિધણી, સન્ધ્યાકૃત્ય કરેવા ^૨ભણી;
 વેગિં ચરણ પખાળે ધીર, રન્દ્ર ^૩(રન્દ્ર) અંગુલી ન છંચું નીર.

કલિપ્રવેશ—

ઇતિ નૃપછિદ્ર લહી લવલેશ, કલિ; નલઅંગિ કરે પરવેશ;
 ઇત્યાદિક દેખીને છિદ્ર, છલેં મનુષ્યપ્રતિ સુર ક્ષુદ્ર. ૧૦૧

(યતઃ—સ્રગ્ધરાવૃત્ત.)

સમ્યક્શોચેન હીનં ક્ષતવિવશતનું મુક્તકેશં હસન્તમ્,
 નિષ્ટીવન્તં રુદન્તં મદનપરવશં જૃમ્ભમાણં સ્વલન્તમ્;
 મીતિભ્રાન્તં વિવસ્ત્રં પરિકલિતરુષં લઙ્ઘિતોઽચ્છિષ્ટ ધાન્યં,
 છિદ્રં લબ્ધ્વા વિશન્તિ ધ્રુવમિહ પુરુષં પ્રાયશો દુષ્ટદેવાઃ^૪ ॥ ૨

(ચોપાધ.)

કલિ કાલુષ્યપણિં બહુ ભરિયું, જવ પ્રવેશ નલઅંગિ કરિયું;
 તવ તસ લેવાં સાતે ધાત, વિષ લેદે જિમ કરતાં વાત. ૩
^૫ધૂતઁચસન કલિયુગનો દૂત, સંભારિયું આઁચું અવધૂત;
^૬મૃષા છલ^૭ છન્નિ^૮ તરકરી, ઇતિ પરિવારિ રહિયો પરવરિ. ૪
 કલિ સમીપિ માગિ આદેશ, કલિ કહિ દુતઁચસન સુવિશેષ;
^{૧૦}દક્ષણકર નલનો રહે ગૃહી, તેણિ તતખિણી તિમ કીધું સહી. ૫

૧ ગાજતી. ૨ કરવામાટે. ૩ છિદ્ર, દૂષણ, દોષ. ૪ રૂડી પવિ-
 ત્રતાએ રહિત, ગુમડાં પાના સ્ત્રીરવાળો, છૂટા કેશવાળો, હસતો,
 થુંકતો, રોતો, કામવિકારે વ્યાપ્ત, બગાડું ખાતો, સખલના પામતો,
 ભયભ્રાંત, વસ્ત્ર વિનાતો, ક્રોધે ધમધમાયમાન, ઉન્નિષ્ટ અનાજને ઝો-
 ણંગતો, એવા છિદ્રોવાળા પુરુષોમાં અવશ્યે (બહુળતાએ) દુષ્ટદેવો પ્રવેશ
 કરે છે. ૫ જુગાર. ૬ જૂઠું. ૭ કપટ. ૮ 'છન્ન' કપટી, ઢાંગીપણ.
 ૯ ચોરી. ૧૦ જમણો હાથ.

તે દિનથી નલરાજતણી, મતિ થઈ^૧ દૂત^૨ ક્રીડવાભણી;
નગરમાંહિ નરવર આવિયો, કુખર બંધવ બોલાવીઓ. ૬

દૂતક્રીડા—

અપરમાતનુ સુત તે હોઇ, ક્રીડા કાજિ પ્રારથ્યું સોઇ;
તેહસું ક્રીડાની મતિ મેલી, સભામધ્ય બેઠા મનફલી. ૭
નલરાજ કુખર બંધવો, ક્રીડા પ્રેમ હવુ અભિનવો;
જૂઆ કેલિ કરે મનિ રંજિ, સા વિષ્ણુ^૪ રતિ ઉપજે ન અંજિ. ૮
વિજય પરાજય હુઆ હો પ્રતે, તિમ તિમ દૂત રમે મનિ રતે;
જે રસ હુંતો લૈમી સાથિ, તેહુ વીસારિયો નરનાથિ. ૯
વિનોદ સર્વ ગયા વીસરી, ક્રીડાશ્યું મન રહિઓ આવરી;
લૈમીથી સા હુંઇ વહ્ણા, અહનિસિ કૌતુક નિરખે સભા. ૧૦
વૈદર્ભિને મુખ આપણું, પ્રાંહિ નવિ દેખાડિ ઘણું;
જિમ રવિપ્રિયા પશ્ચિની પ્રતિ, દર્શન ન દીયે વર્ષો રતિ. ૧૧
નલનૃપ^૫ આપિ જૂયારી^૬ થઇઉં, વિવેક તનુથી^૭ અલગું રહિઉં;
દિવસ અનેક ઇષ્ટિ પરિ હવા, રાજ કાજ લાગાં વિષ્ણુસવા. ૧૨
રાતિ દિવસ રાજ જૂ રમે, અવર વાત એકું નવિ ગમે;
દૂતવ્યસન નલજૂપતિ કલિયો, લોકવાદ એહવો ઉછલિયો. ૧૩
મોહ ધરી મહિતાસુ વિવેક, દૂત નિંદા પર વચન અનેક;
પરિ પરિ કહી પ્રીછંયુ રાય, પશ્ચિ^૮ વસુધાપતિ મનિ તે વાય. ૧૪
ગીત નૃત્ય વાજિત્ર ઉદાર, ગાથા કૌતુક કથા વિચાર;
મુખ નિદ્રાદિક અનેક ઉપાય, જૂયા સા કિની સમી ન જાય. ૧૫
લૈમી વાત સકલ તે લહી, હીયડામાંહિ^૯ અહી સા રહી;
તિમ તિમ મનડું ભડકે હહે, પશ્ચિ પતિદોષ ન કુણને^{૧૦} કહે. ૧૬

૧ પ્ર૦ “ભય” ૨ રમવાની. ૩ ખીજ માતાનો—સાવકો ભાઇ.

૪ આનંદ. ૫ પોતે. ૬ જુબારી. ૭ સરીરથી. ૮ રાજ.

(૨૬૮)

નળદમચંતીરાસ.

તેણિ દુઃખે સા દુર્બલ થાય, એક દિન મંદિર આબુ રાય;
¹અબ્યુત્થાન થઈ સા સતી, ²અત્યાદર પૂજ્યુ નરપતિ. ૧૭
કદાપિ વ્યસની હુયે ભરતાર, તુહિ કુલત્રી અતિ આચાર;
દેવતણી પરિ પતિ અર્ચવો, ફેરી બોલ ન કો અર્ચવો.³ ૧૮
પતિ આગલિ ઉભી રહી સતી, ઝરતી ⁴અંશુ ભૂમિ નિરખતી;
⁵મલિનમુખિ નિરખી સા બાલ, ⁶ધત્યાદરે⁷ પૂછે ભૂપાલ. ૧૯
નલપૃચ્છા—

સુષ્ટિ કેસિની⁸ ! કાં મુજ વલ્લભા, દીસિ⁹ જિમ દિવસે શશિપ્રભા;
અંગિ વિભૂષા નહીં એહને⁹, સ્યે ? શિશ્રુષા નહીં દેહને ? ૨૦
કાં વૈદર્ભી ! ચિત્ત તાહરું, નિરાતંક નવિ દીસે ખરું ?
કાં એ અધિકો અંગિ ઉચાટ, તરૂણિ તાહરું એ સ્યું ઘાટ ? ૨૧
કવણુ દેષ તુઝ ઉપરિ ધરે, વૃથા વચન કુણુ તાહરું કરે ?
ભીરૂ ! કવણુ ભય તુજને કહે, કુણુ ઉપરિ તું અમરખ વહે ? ૨૨
ભીમભૂપપુત્રી ! તુઝ કહું, વીરસેન વસુધાપતિ વહું;
ઉભયપક્ષ પૂરણુનિર્મલી, તુઝ મતિ કુલુષભાવે કાં ભલી ? ૨૩
⁸સદય રદય કરી થાઓ સુપ્રસન્ન, ઇત્યાદિક કહિતો રાજન્ન;
કરિ ધરી ¹⁰ઉચ્છંગિ બેસારી નારિ, પૂછે સમ દેઈ વારંવારિ. ૨૪
મૈમીઉત્તર—

દમચંતી બેડી ¹¹દોઈ પાણિ, નિજસિરિધરી બોલી ઇતિ વાણી;
સ્વામી ! ચિત્તિ મ ધરિ વિખવાદ, સુણુ વીનતિ કરી પ્રસાદ ! ૧૨૫
તું માહરે ¹²જંગમ શૃંગાર, કસ્યાં અવર આભરણુ અસાર ?

૧ બહી ઉભી થઇ. ૨ ધણા આદરથી. ૩ પ્ર. " ચર્ચવો "
૪ આંસુ. ૫ ઉદાસ. ૬ ઇતિ+આદર. ૭ કેસિનીનામા મુખ્ય દાસીને
પૂછે છે. ૮ દુઃખ રહિત. ૯ ક્યાળુ ચિત્ત કરીને. ૧૦ બોળામાં. ૧૧ બન્ને
હાથ. ૧૨ મને સ્થાવર શૃંગાર સોના રત્નાદિના છે તેની કશી જરૂર
નથી પરંતુ જંગમ શૃંગાર આપ સંલગ્ન હો તો અત્યાનંદ છે.

તુઝ સન્માન વિના તે ફોક, ભારભૂત સિરિ ધરિયાં સથોક. ૨૬
અંગિ વિભૂષણુ વિષુ અવધારિ, પતિ સન્માને સોલે નારિ !

જિમ ^૧પુષ્કરણી પૂરણુ વારિ, કમલ વિના સોહિ સુવિચારી. ૨૭
^૨ધવલ કીર્તિ તાહરી પ્રાણેશ ! જે વ્યાપી છે દેશિવિદેશિ;

તેણિ ઉઘોત સદા મુઝ કાય, કહો કુલપ માહરિ કુણ ઠાય ! ૨૮
તુઝ અર્ધાસનતથે પ્રભાવિ, સુખ સવિ વસિયાં અંગિ આવી;

તેણે હું સુખ ઈદ્રાણીતાણું, એ સુખથી અધિકું નવિ મુણું; ૨૯
ઈમ પ્રસાદ વણ્ણ ! તાહરે, સર્વ ^૩સમીહિત છે માહરે;

હવે પણિ દમયંતીને માનિ, દીસે પ્રગટી ભાયગ હાનિ. ૩૦
જે તુઝ પાસે દીસે રહી, ભૈમીતણી સપત્ની ^૪સહી;

^૫તે સુણી અછે તુમે આહરી, તેણી તુઝ મન લીધું છિ(છ)હરી. ૩૧
વૈદર્ભી ઉવેખી કરી, સા તે ^૬સુણીઅ છે આહરી;

પણિ એહના અવગુણુ છે બહુ, ચતુર ચેતિતું બલિ સહુ ! ૩૨
ગણિકાની પરે એ નિર્લભ, ^૭નિરુપ કરે રાજા ને પ્રભ;

નગ્ન કરણી (છે) એહનું નામ, મિલે તેહનું ફેડિ ઠામ. ૩૩
સજ્જનનરયું ઉપાયે દ્રેષ, અપયથ બોલે લોક અશેષ;

પહિલું હાનિ દ્રવ્યની કરિ, ^૮એટલે શરીરતાણું સુખ હરિ. ૩૪
સ્નાન દાન સોજન નિંદરી, વેલા ન લહે રતિ નહીં ઘરી;

સકલ કાજનુ કરિ વિનાશ, કો નવિ માને તસ વિશ્વાસ. ૩૫
વ્યસન સર્વ પછે સાંકળ્યાં, એક સમીપિ અવર સવિ બળ્યાં;

જે માનવી જૂયારી થઈઉં, સાચે સર્વ વ્યસન સો ગ્રહિઉં. ૩૬

૧ વાવડીમાં પાણી ખૂબ બરેલું છતાં કમળથી રહિત હોય તો ખરાબ લાગે. ૨ ઉજ્જવળ કીર્તિ. ૩ કમ્બા-મરજસર. ૪ પ્ર. "સપત્ની" સ્વપ્ને (?). ૫ "પ્ર. એ દૂતકીડા વિષભરી" ૬ કંગાળ. ૭ પ્ર. "પણી શરીર"

સુષીયે સ્વામી ! પુરાણે સોધ, કદ્રૂ-વિનિતા ભગિની દોષ;
વચન ઘૂત જે કહીયે હોડિ, તેહુથિહું તે પામી(ઉં) ખોડી. ૩૭

મૈમીમાણિત-પુરાણકથા—

સાંભલિ સ્વામિ ! સો અધિકાર, ગંધમાદનિ પર્વત છિ સાર;
તિહાં કદ્રૂ-વિનિતા એકવાર, બિહિનિ બેહુ બેડી સુવિચાર. ૩૮
ઉદય પામતું પેખિ સૂર, અતિ આરકત પૂર સિન્દૂર;
સાહમું બેઈ રહી બેહુ જણી, બેયુ દિનકર વેલા ઘણી. ૩૯
નયન તેજ તસ થોડું થયું, કદ્રૂયે વિનિતાને ઈમ કહ્યું;
સૂરિજ રથના ઘોડા હોય, કૃષ્ણવર્ણ વનિતા ! તું બેય. ૪૦
તવ વનિતા કદ્રૂનિં હસી, કૂડી વાત કહી તિં કિસી !
શ્વેત તુરંગમ છિ રવિરથિં, કૃષ્ણ કવણુ માને તુઝ કથે. ૪૧
તવ કદ્રૂ ખીજને કહે, જા રે વનિતા ! તું સ્યું લહે;
રવિરથે કૃષ્ણ તુરંગમ હોય, એણી વાતે 'પણુ' કરસ્યું હોય. ૪૨
ઇતિ વિવાદ કીધુ બેહુ મિલી, પાડિ હોડિ થઇ બ્યાકુલી;
કાલ ભલીપરિ થઇ બેઇયે, અમૃતકુંભ હારે તે દિયે. ૪૩
ઇતિ કહી અઇ બિહુ નિજ ઠામિ, કદ્રૂ પાડે વાત વિરામિ;
નિજ સુત પન્નગનિં કહી વાત, પન્નગ કહે સંભલિ તું માત ! ૪૪
બૂઠો વાદ કરિઓ તે એહ, રવિરથ ઘોડા ઉજવલ દેહ;
કદ્રૂ ભય પામી ઇતિ સુણી, તેહની ચિંતા હરવા ભણી. ૪૫
^૧ભાતુ-તુરંગમ અંગિ જઇ, ^૨કદ્રૂ સુત જે વિદ્યા રહી;
બીજે દિને બિહુ એકઠી મિલી, તરૂણિ તુરંગમ બેવા હલી. ૪૬
સ્થામ તુરંગમ દીઠા જિમે, કદ્રૂ વનિતાને કહે તિમે;
રે ! આપણું વચન ચિર યાપિ, અમૃતકુંભ ભરી સુખ આપિ. ૪૭

વિનિતા કહે હું કુમરી બાલ, કિહાંથી કુંભ દેઉં તતકાલ !
 તું કદ્રૂ કહિ નાપિ જિહાં, મુજ ઘરિ દાસી હુધ રહે તિહાં. ૪૮
 વનિતાયે ^૧પડિવજિયું તેહ, કદ્રૂ કઠિન હિયાની એહ;
 વિનિતાને નિજ વાહન કરી, ભ્રમણ કરે નિત્યે મહભરી. ૪૯
 જલાનયન સંવાહનપણું, ઇત્યાદિક દુઃખ દાખે ઘણું;
 કદ્રૂ કૂર ચિત્ત વિકરાલ, અતિ સંતાપિ વનિતા બાલ. ૧૫૦
 વર્ષ એકસત વોલ્યાં ઇમ્મ, વનિતા અતિ ખેદાણી તિમ્મ;
 ગંગાતટિ જલ ભરવા ગઈ, ગાઠે રૂઢન કરે તિહાં રહી. ૫૧
 તેહનું સુણી સખલ ^૨આકુંદ, તિહાં આંચું કશ્યપાસુણિંદ;
 તેણિ વૃત્તાંત સકલ પૂછિયો, વિનિતા સુખિથી સકલ પ્રીછિયો. ૫૨
 તુ રિષિ મનસ્ચું આણી દયા, ઇંડક દો વનિતાને દિયા;
 એહથી તાહરે સુત હોઈર્યે, તે તાહરું રણ ઉચ્છેદર્યે. ૫૩
 વરસ સહસ એક જવ બાઈર્યે, તવ દો પુત્ર પ્રગટ થાઈસે;
 ઇમ કહી કશ્યપસુનિવર ગચુ, કિમપિ હર્ષ વનિતા મનિ થચુ. ૫૪
 વર્ષ પંચસત ઇમ વોલિયાં, રાતિ દિવસ દોહિલિ તિણિ લિયાં;
 કાળક્ષેપ કરી નવિ સકી, અર્ધ-કાલિ ફોડિયો તે થકી. ૫૫
 પુરૂષ એક પ્રગટિયું પાંગલું, નાભિ ઉર્ધ્વ રૂપિં અતિભલું;
 અર્ધપકવ ફોડિયું જે ભણી, અરૂણ પંચુ પ્રકટિયું તે ભણી. ૫૬
 વનિતાને કહિ સુણિ મુજ માત ! પૂરે દિવસે હુસે મુજ બ્રાત;
 તેહથી સુખ હોસે ઇતિ કથી, અરૂણ હુવો સૂરિજસારથી. ^૩ ૫૭
 વરસ સહસ પૂરે વિઘટિયું, ^૪ઈંડક એક સ્વયં પ્રગટિયું;
 રૂપ અનોપમ ગુરૂહતણું, પંખી જાતિનું રાજા ભણું. ૫૮
 આવી લાગુ વનિતા પાય, જનની કષ્ટ સુણી દુઃખ યાય;
 અમૃત હરિવા કેરે કામિ, સૌ આંચુ નંદનિ આરામિ. ૫૯

૧ કપૂલ કર્ણ. ૨ પોમર-કથાપ. ૩ સર્વનો રથ હાંકનારો. ૪ ઇંડુ-

તિહાં આરક્ષક જીપી કરી, અમૃતકુંભ આદ્યું અપહરિ;
 ક્ષીધું સુદ્ધ સુરે તે લહી, અક્ષતાંગ આબ્યું સો વહી. ૬૦
 વનિતા આગલિ ઘટ મેહલ્યો, વિનિતાયે કદ્રૂને દિયો;
 ઈમ 'અનૃષ્ટિ કરી તિલ્લિ માત, તવ કદ્રૂએ તેડયાં જાત. ૬૧
 અમૃતપાન કરિવા ઉલ્હાસિ, પુહતા પન્નગ કદ્રૂપાસિ;
 અમૃતકુંભ જનનીયે'દિયો, સર્પે હર્લ ઉપરિ મેહલિયો. ૬૨
 કરવા સ્નાન ગયા જેતલિ, ઈંદ્ર અપહરી ગયુ તેતલિ;
 આબ્યા નાગ નવિ દીઠી 'સુધા, ચિંતિત તાસ હવું સવિ 'સુધા. ૬૩
 હર્લ આટવા લાગા જામ, 'દ્વિધા હુઈ 'રસના તમ્મ તામ;
 દ્વિબિન્હા એણિ કારણિ તે થયા, ગરૂડે નિજવૈરી તે લહિયા. ૬૪
 કષ્ટ સંભારી માતાતણું, ગરૂડ થયુ કોપાનલ^૧ ઘણું;
 સર્પતણુ માંડયું ઉપધાત, કંપાવિ પાતાલહ^૨ સાત. ૬૫
 તવ વાસુકિ કરવા 'કુલત્રાણુ, ખરી ગરૂડની માની આણુ;
 સંપ કરી રાખ્યા થોકલે, નિત્યે એક નાગ મોકલે. ૬૬
 સો પન્નગ મલિયાચલિ જાયે, ચંચે હણી વનિતા મુત ખાય;
 એણિ પરિ કાલ ઘણું તિહાં ગયું, સર્પે ૧૦ અસ્થિતું પર્વત થયું. ૬૭
 એહવે મલયાચલ પતિતણું, જામાતા મહારાજા ભણું;
 સો જીમૂતવાહનો નામે, કૃપાવંત આબ્યો તેણિ કામે. ૬૮
 તેણિ તિહાં પ્રીછિયો સવિ અવદાત, હવે રાખિવા સર્પ ઉપધાત;
 રાજા મનસ્થું કરિ વિચાર, દયાપાલ દુઃખિત-આધાર. ૬૯
 શંખચૂડ તેણિ વારિ તિહાં, આબ્યુ વંધ્યશિલા છિ જિહાં;
 રૂદન કરિ માતા તેહની, અતિ આકંઠ કરિ ગેહિની. ૧૧ ૭૦

૧ ઝણુ રહિત કરી. ૨ પુત્રને-સાપને. ૩ અમૃત. ૪ ફેકટ.
 ૫ એ ભાગ. ૬ જીભ. ૭ પ્રાં "કોષાકુલ" ૮ સાતે પાતાળ. ૯ વાસુકિ-
 નાગા સર્પના રાજાએ કુલનો ત્રાણુ-અચાવ કરવા માટે ગરૂડની આજ્ઞા
 માની. ૧૦ સર્પના હાડકાનો પર્વત થયો. અસ્થિ. ૧૧ ગૃહિણી, સ્ત્રી.

તે દેખી રાજા તસ કહે, શંખચૂડ ! તું અલગું રહે;
 તાહરે ઠામિ ગરૂડને આજ, નિજ શરીર દેસે મહારાજ. ૭૧
 શંખચૂડ તો ના ના કરે, રાજા શુદ્ધ કયા મનિ ધરે;
 ઈત્યાદિરિ તસ અલગું કરી, સ્વ બિઠો સાહસ આદરી. ૭૨
 આબયું ગરૂડ કરે ભક્ષણું, દીકું અતિ સાહસ નૃપતણું;
 બાણ્યું જીમૂતવાહન રાય, ગરૂડ કરે તવ મહાપસાય. ૭૩
 તુઝ સત્વે' તૂઠો ગુણ રાશિ, રાજન ! વર માગો મુઝ પાસિ;
 સર્પ રખ્યાનું^૧ વર માગિયું, ગરૂડે' તસ સાહસથી દીયું. ૭૪
 અક્ષતાંગ રાજાને કરિયો, તેહનો યશ ત્રિભુવને વિસ્તરિયો;
 નિજશરીર સુંપી મહાભાગ, જિણિ જગમાંહિ ઉગારિયા નાગ. ૭૫
 ચતઃ— (અનુદુભવૃત્ત.)

પરપ્રાણૈર્નિજપ્રાણાન્, સર્વે રક્ષાન્તિ જન્તવઃ;
 સર્પાન્ રરક્ષ સ્વપ્રાણૈ—રેકો જિમૂતવાહનઃ^૨. ૧૭૬
 (ચોપાધ.)

ગરૂડે નિજ જનનીનો ખેદ, સહસ ગુણ કીધું ઉચ્છેદ;
 ઇતિ સંબંધ પુરાણે કહિયો, સો 'હરિવંશગ્રંથ'માંહિ લહિયો. ૭૭
 [ઇતિ પુરાણકથા.

વચન ઘૂતથી એણિ પરિ જીઓ, કદ્રૂ-પુત્રતણો ક્ષય હુઓ;
 તેહભણી કરિવો ઘૂત^૩ પરિહાર, જી ભ્રમીસ્યું પ્રેમ લગાર ! ૭૮
 નલ ઉવાચ—

ઇતિ કહિતી લાગીનૃપ પાય, દોઈ^૪ કરિ ધરી ઉઠાડિ રાય;
 આલિંગન દેઈ ઇમ કહે, એવડું મનસ્યું (તું) મત દહે ! ૭૯

૧ રક્ષાનું, રક્ષણનું. ૨ પરપ્રાણના ભોગે સ્વપ્રાણ તો સમજા
 જતુંઓ રાખી શકે છે, પણ, પોતાના પ્રાણથી તમામ સર્પોના પ્રાણને
 બચાવનાર તો એક જિમૂતવાહનજ છે. ૩ ત્યામ. ૪ હાથે.

તું છિ સુતા ભીમભૂજાનિ, સમ તાહરા કરિ કહું સાનિ;
 , ભૂઆ ન ખેલું દિન આજથી, વિરમ્યું એહ અશુભકાજથી. ૮૦
 ભીરૂ ! મ ધરજે ભય લવલેશ, સ્વસ્થ ચિત્ત પહિરો શુભવેશ;
 તેણે સુખે મેં સ્થું કીલ્યે ? તરૂણિ ! જેહથી તું ખીલ્યે. ૮૧
 ૧ પ્રભુચવાણી ઇતિ બોલ્યુ ઘણી, સો અપરાધ આપણુ મુણી;
 વૈદર્ભિ વચનામૃત ઠરિયો, ઘૂતજવર તતખિણિ ઉતરિયો. ૮૨
 દિન કેતાં અન્તઃપુર રહિયો, ભાવ પરાવર્તિત સો થઈયો;
 જિમ મલયાચલિ ચન્દન વાય, સુગન્ધવૃક્ષ અનેરા થાય ! ૮૩
 અન્થ નળાયનતુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયમુંદર સુંદરભાવ, એતલિ હવુ નવમું પ્રસ્તાવ. ૧૮૪
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે કલિ-મુરસંવાદ,
 (નળાંગે) કલિપ્રવેશ, (નળ) ઘૂતકીડન, નલા
 પુરાણકથાવર્ણનો નામ નવમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ દસમો.

(હકી.)

સંભારું શ્રીસારદા, વરમાતા કવિ-માત;
વાણી સરસ સદા લગિ, મુજ હીધી વિખ્યાત ! ૧
શ્રીભાનુમેરૂ સદ્ગુરૂતણું, નામ જપું મુખિ ભાવિ;
વળી બોલું નૈષધકથા, હવિ દસમિ પ્રસ્તાવિ. ૨

(આપાઈ.)

નૈષધ તરૂં લૈમી સુરવેલી, તેણી મેહલાવી જૂઆકેલિ;
શ્રુતશિલાદ વાત એ સુણી, અધિક મોહ આણે મન ગુણી. ૩
ધંતિ બાણી કલિયુગ કોપિયો, મનિ બાણે ઇષ્ટિ કાલ લોપિયો;
તુ હવે એહવું કરું ઉપાય, જિમ એ પુર છંડિ વનિ જાય. ૪
એકવાર છંડિ વળી ચડિયો, નૃપતિને દૂતજવર ધડહડિયો;
¹સારિ-કેલિ વિષ્ણુ રહિયું ન જાય, સભામધ્ય જઈ બિઠો રાય. ૫
વચન વહ્નભાનું વળિ ઠેલી, તવ ²કૂબરસ્તું મંડી કેલિ;
વારવાર પામી સો હારિ, તુહિ ન ચેતે ચિત્તિ મઝારી. ૬
હસ્તી અથ મહારથ બેડિ, વાર ત્રી મણિ મુક્તાફલ કોડિ;
³આમ નગર ગયરથ ભંડાર, વળી વિચિત્ર વસ્તુ અનિવાર. ૭
ધંત્યાદિક જે જે 'પણુ' કરે, ⁴તે વસ્તુ સર્વ પરાઈ સરે;
જિમ જિમ હારે તિમ તિમ રમે, અતુકમિ સર્વ વસ્તુ નીગમે. ૮
⁵અદપિ અક્ષ રમણ કૌશલો, તથાપિ કૂબરે ભૂત્યો નલો;

૧ પાસાની રમત વિના. ૨ અજૈન કવિયોએ 'કૂબર'ને સ્થળે
કામ કામ 'પુષ્કર' નામનો પિત્રાઇ વર્ણવેલો છે. ૩ પ્ર૦ " આમનગર
આગર ભંડાર." ૪ પ્ર૦ " તે તે રાજા હારે સરે;" ૫ પ્ર૦ " અદપિ
અક્ષકેલિ કૌશલો, "

જેહને યહા દેવ પ્રતિકૂલ, તેહનું વિષ્ણુચે' સદા સમૂલ. ૯
 રાજા જિમ રમે વારંવારિ, તિમ તિમ અધિકી થાયે હારિ;
 પ્રભ કરે તસ લજ્જા લોપ, સેવક ન સાંસહે તસ કોપ । ૧૦
 નલના સેવક થયા નિરાસ, કૂખેરની કરે સહુ આસ;
 જિમ જિમ મધુકર સંધ્યા થાય, છંડી કમલ કુમુદવનિ ભય. ૧૧
 રાજા જી મહિતા વસિ નહી, તુ તેણિ કર્યું ચાલે સહી ?
 જિમ મહ-સિંભલ 'કરિવર થયો, સો કિમ કરણે ભયે ગ્રહો ? ૧૨
 અતિ અગાધ કો ન લહે પાર, સવિ ગુણ રતનતણો ભંડાર;
 એહવુ 'નલ-સાગર ક્ષિણમાંયે, કલિ-અગસ્તિ પીધુ લીલાયે. ૧૩

(ઠાળ ત્રટકની-રાગ-રામગ્રી.)

ઘત-કીડાયે' રતિ અતિ પાવેલ, નલને' બીલ વાત ન ભાવેલ;
 જિમ જિમ હારે તિમ તિમ કીડેલ, પણિ નવિ દેખે આપહ નીડેલ .

(ત્રટક.)

નીચડે ન દેખે આપહા, સો થેઈ અતિ અજ્ઞાન;
 પાપીયે પીડયું બહુ પણે, જિમ મૂઠ મૂઝી સાન. ૧૫
 તેહની સાંન સધળી ગઈ, નવિ રહી બુદ્ધિ લિગાર;
 સામંત સવિ બ્યવહારિયા, કરિ દારિ હાહાકાર. ૧૬
 જય લહી હારિ હુયે રખે, ઇતિ ધરી શંકા ચિત્તિ;
 કૂખરિ; નલનૃપ વારિયો, પણિ નૃપે' નાણી મત્તિ. ૧૭
 જનપવાહ એહવું સાંભલ્યું, તવ ભીમજા ભલી નારિ;
 આવી સભામાંહિ આકુલી, મહિતાતણિ પરિવારિ. ૧૮

૧ પ્ર૦ “ જિમ જિમ રાય થાયે નિઃશ્રીક,

તિમ તિમ હોયે હાર અધીક; ”

૨ મદમસ્ત બનેલો હાથી કંઈ કાનથી ઝાલ્યો પાછળ પાછળ
 ન આવી શકે. મદમિ'બલ=મદમસ્ત, મદવિર્જીલ. કરિ=હાથી. ૩ નળરૂપી
 દરિયો કલિરૂપી અગસ્ત્યે ક્ષણમાં સૌથી લીધો.

- લૈભીરે દેખી આવવી, સામેત સાહમા બાય;
 પાઉધારો આઘાં માતણ ! કુખરો પ્રણમે પ્રાય. ૧૬
- લાણ રહિયો મનિ કુખરો, ધીરઠ થયો નલરાય;
 કહે 'અક્ષ નાંખો બંધવા ! વેલા વૃથા એ બાય.' ૨૦
- કૂબરપ્રતિ દમયંતીકથન—
- ગતલજ્જ પતિ પેખી કરી, દેવર બોલાવ્યું તામ;
 મુણ કુમર વીરસેનના ! એ નહીં તુમારું કામ. ૨૧
- કુલ જાતિ સાહસું જોઇએ, જોઇએ કિમ તમુ નામ;
 દેવરા ! વારું હું વલી વલી, કાં લાજ લોપો આમ. ૨૨
- મહારાજ તો માહરું કહિઉં, મનમાહિં નાણે એક;
 તુમે દક્ષ* થાઓ દેવરા ! મનિ ધરી કિંપિ વિવેક. ૨૩
- જી લોભ હુવે તુમ દ્રવ્યનો, તુ માગિ માહરિ પાસિ;
 મણિ-રથણ-મુગતાફલતણિ, દેઉં કનક કેરી રાશિ. ૨૪
- અન્યાયે કીધી 'અર્જના, તે નહી રહે ચિરકાળ;
 કપિકંઠની હારતણી પરિં, જિમ વલી જળ જિહાં ઢાળ. ૨૫
- હસ્તી-તુરંગમ-રથ ભલા, છિ મંદિર માહરિ જેહ;
 પતિ અનુજ* ! આણી બાંધીયે, આવાસિ 'તુમચે તેહ. ૨૬

૧ ધીઠ. ૨ પાસા. ૩ આ રાસકારે અને શ્રીમેધરાજે નળનૃપ-
 નેજ દ્યૂત રમવાની પ્રખળ ઇચ્છા થઇ એમ વર્ણવ્યું છે, જ્યારે શ્રીસ-
 મયસુંદરજીએ, ભદ્ર પ્રેમાનંદે, અને કવિ ભાલણે; કુખરે-પુખરે નળને
 દ્યૂત રમવા લોભાળ્યો તેમ કહ્યું છે. માત્ર મેધરાજજી આ પ્રમાણે કહે
 છે. જીઓ શ્રીઆનંદ કા. મ. મૌ ૩ જી પાને ૩૨૬ માં દુહો પહેલો:—

“ ચંદન કહુઓ ચંદ્રને,—લંછણુ જળનિધિ ખાર;

“ તિમ નળને જીવટાતણો, અવશ્ય એક અપાર.”

બાકીના ત્રણે કવિઓના આથી વિરૂદ્ધ કથનો તે તે સ્થળે જોવા.
 અત્રે વિસ્તાર ભયથી નથી દોઝ્યા.

૩ શાણા. ૪ મેળવેલું. ૫ પતિના નાનાભાઇ ! ૬ તમારે.

જુ થયું હુયે અલખામણું, મહારાજનિં નિજ રાજ;
 તુ મુખિં કૂખરને દેઇ, 'સ્વે કરે ધર્મક કાજ. ૨૭
 ધ્યાદિક લીમી ભાખતાં, શ્રુતશિલાદિક કહિ સાચ;
 કૂખરો પ્રત્યુત્તર દિયે, તવ વહે નલ ઇતિ વાચ. ૨૮

નલકોષ—

મુખિ જેહ કૂખર ! તુઝ પ્રતિં, દેવાદિયે જન સાખિ;
 તે હેઉં હું તુઝ 'પણુ' કરી, લે શીઘ્ર પાસા નાંખિ. ૨૯
 તે સર્વ તેં લીધા પછી,^૨ ઝોડરથું એ દમયંતી;
 મુઝ રમતિ રંગ ઘણું હવુ, તે પૂર માહરી ખંતિ. ૩૦
 ધરિ જાઓ મંત્રી ! આપણે, કો મ દો સીખ લગાર;
 એ જાવટાની રમતિતુ, હવિ અંત જોઉં એક વાર ! ૩૧
 વૈદર્ભીદેવી ! સભા વચિ, તું વચન કંપિ મ ભાખિ;
 જઈ યેસો અંતપુરિં હવે, આપણી લજ્જા રાખિ. ૩૨
 અતિ (ઇતિ) કઠિન પતિવાણી મુણી, પ્રગટ ન કીધુ કોપ;
 સા વનિતા નિજ કંધરા, કિમ કરે લજ્જા લોપ ? ૩૩
 કહિ આર્યપુત્ર ! કૃતાર્થ એ, લૈમી તુમારી દાસિ;
 વણ્ણે ! 'પણુ' કરવા ભણી, વંછીયે જસ ઉઘાસિ. ૩૪
 મંત્રી ! સકલ પાછા વળો, આગલિ રખે રહુ કોઇ;
 રાજા કહે સહી એ ખરું, સ્યું વિમાસો સહુ કોઇ ! ૩૫

૧ સ્વયં, પોતે. ૨ હોડમાં, પણમાં દમયંતીને મૂકીશ. આમાં નળ રાજાએ દમયંતીને પણમાં મૂકવાની વાત કથી છે જ્યારે કવિ ભાલણમાં જુદીજ રીતે વર્ણવેલું છે. જુવો કડવું ૧૭ મું—

“ પુષ્કર યોદ્યો ગર્વ વચન, હવિ તમો ઘૂત રમે રાજન;
 “ રાજ્ય દ્રવ્ય લીધું અમો જીતી, રહી દમયંતી જેમાં તમ પ્રીતિ. રં
 “ માંડો દાવમાં તેહ નાર, દુષ્ટની વાણીમાં એવો સાર;
 “ વચન મુણી વાધ્યો કોઇ, હૃદય તમ યયો મન રોધ. ” ૩

બારી કહે માહરા નાથજી ! મેં કરિ રમતિ અંતરાય;
 અપરાધ એ (તે) સઘળું ખમો, વળી વળી લાગું પાય. ૩૬
 ઇમ કહી લીમી સંચરી, લેઈ મંત્રી (સવિ) પરિવાર;
 આવીરે મંદિર આપણે, નથણે વહે જલધાર. ૩૭
 વાસીકેશિનીડવાવ—
 કેસિની દીર્ઘદર્શિની, કહિ મ ધરસિ દુઃખ લગાર;
 કેા દુષ્ટદેવે ^૧આવરિયો, સખી ! તાહરુ ભર્તાર ! ૩૮
 ભર્તારભાવ ફરી ગયુ, એ ^૨તુહે તે નલરાય;
 રાખિવા લજ્જા આપણી, હવે ચેતિ ચિત્તિ ઉપાય. ૩૯
 સઘલા દીહા તે સારિખા, નવિ કહે'ને' તે (ન) હોય;
 હરિચંદ સરિખુ રાજિયો, ^૩માતંગ સેવક હોય. ૪૦
 શોચા ન કીજે સ્વામિની ! જિનધર્મની તું બણુ;
 સુખ દુખ પામે પ્રાણીઓ, શુભ-અશુભ-કર્મ-વિનાણુ ! ૪૧
 તુઝ કંત-કરિ દેવે' દિયા, જેણિં દુષ્ટ પાસા એહ;
 તેણિં સંચકાર સહી દીઝો, ઉચ્છેદવા તુઝ નેહ. ૪૨
 જો હુએ તે નલ રાજિયો, તો કિમ ત્યજે તુઝ પ્રીતિ;
 કલ્પાંતે કોડિ કદા મલે, પણિ નલ નવિ લોપે નીતિ. ૪૩
^૪અહિનાણિ એણે બાણુજે, કેા અસુર વૈરી દુષ્ટ;
 તુઝ કંતતનુ છાહી રહિયો, પાડિવા મોટું કષ્ટ. ૪૪
 મીઠડે યોદ્ધે ન રાચીયે, કહું પથ્ય તે સંભાલિ;
 સખિ ! ચિન્હ દીસે એહવાં, તુઝ પડિ કષ્ટ અકાલિ. ૪૫
 દિસિ-દાહ ભૂ-કંપિ ધણું, બહુ હુઈ અકાલિ વૃષ્ટિ;
 વળી રજો-વૃષ્ટિ હુયે ધણી, તેણિ પડિ માનવ કષ્ટિ. ૪૬
 ગૃહયુદ્ધ ^૫કેતુઉદય ખડું, ગંધર્વ નગરાકાર;

૧ ધેરી લીધો છે. આવરણ. ૨ નામ, નાહે. ૩ ચંદ્રાલનો. ૪
 એધાણીએ, નિશાનીથી. ૫ પૂંછડીયો તારો.

દેખિતું ઉલટપાત જે, નિશિ ઇંદ્રિ-ધનુષ અસાર. ૪૭
 વાયસ 'સુરત દૃષ્ટિ કરે (હુયે), ગૌ રડે મધ્યમ રતિ;
 ડો સકલ વે સેવે વિષય, તિર્યચ બુબ્ધ બતિ. ૪૮
 અપચિન્હ ઇત્યાદિક બહુ, વર્તતાં દેખો માય !
 તુજ હૃદયમાલા કુસુમની, વળી હાર વિરલા થાય. ૪૯
 સ્ત્રીમંત શિર હુધ એકડું, તે દુઃખનું ઢાતાર;
 ઇતિ લહી તેડો વેગસ્થું, મહિતા સકલ પરિવાર. ૫૦

[ઈતિ વાસી શિક્ષાવાચ.

પરિવાર સવિ બોલાવિયો, બાહુક સેનાની તેડિ;
 કહિ લીમળા સંભલિ કહું, તેણિ વાર્તે મ કરે^૨ જેડિ. ૫૧

પુત્રપુત્રીગમન—

ઇંદ્રસેન-ઇંદ્રસેનાપ્રતિ, તું કુંડિનપુર લેઇ બાય;
 હોહિત્ર-મુખ જોવાભણી, ધણું અલજયું લીમરાય. ૫૨
 'પણ' કરે ભૈમીને^૩ યદા, તવ બાલની કુણ ગતિ ?
 તેણિ આપણ પ્રથમ ચેતિયે, એ ઉપની શુભમતિ. ૫૩
 એ બાલને મારગિ મુખે, લેઇ પહુંચજે તું ખેમિ;
 કુમરીપ્રતિ જુ 'માહલા, પરણાવસ્યે મન પ્રેમિ. ૫૪
 માહરી 'માડી ને તાતજીને, કહે પાય પ્રણામ;
 આસીશ કહિજે ભાઈને, મુખિં લેઉં જસ નામ.^૪ ૫૫
 ઇતિ કાજ સવિ વહિલું કરી, તું શીઘ્ર આવે બંધુ !
 જિમ પીહરિ માહરે કુસલનું, તુજ મુખિં લહું સંબંધુ. ૫૬
 બાલીઓ બાહુક માતજી ! શિરિ ધરું તુમ આદેસ;
 એ કાર્ય કુંડિનપુરિ કરી, પછે તીર્થ યાત્રા કરેસિ. ૫૭

૧ કાગડાનું મેથુન. ૨ વાર ન કર. ૩ ભૈમીને કહિ જો હોડમાં
 મૂકે તો બાળકોની શી ગતિ થાય ? ૪ મામા. ૫ પ્ર૦ "માડલી ને"
 ૬ પ્ર૦ "મુખિ ને મેહલું જસ નામ"

અહીં આવીને ઠિમ સંભલું, માહરા પ્રભુજીની હારિ;
 ધતિ બોલતું આંસુ ઝરિ, રડતું ન રહે તિલ્હિ વારિ. ૫૮
 વૈદર્ભિયે તાં વારિયો, દેધ સકલ સિખ્યા સાર;
 સુત-સુતા સાથિ ચાલિયો, સવિ આપણો પરિવાર. ૫૯
 સહુ કુસર્વે તિહાં આવિયો, મહારાય જેલિ પુરી ભીમ;
 દોહિત્ર આબ્યા સંભલિ, સાહમું ચાલિયો પુર સીમ. ૬૦
 ઉચ્છવ ઘણે આડંબરે, તેઉ પધરાબ્યા ગેહ;
 ૧માતામહી ચરણે નમી, તેણિ પવિત્ર કીધાં દેહ. ૬૧
 નિજ ૨સુતાના ૩જમાતાતણું, પૂછીજો સમાચાર;
 તેણિ સકલ હર્ષતાણું કહિઉં, નવિ કહિઓ ઘૂત વિચાર. ૬૨
 ઇદ્રસેનને ૪ભીમે લીધું, આનંદકેરલિ દેશ;
 બાહુકો તિહાંથી ઓચાલિયો, લહી ભીમનૃપ આદેશ. ૬૩
 શકાવતાર સુતીરથે, વિખ્યાત વંદન કાજિ;
 સો અયોધ્યાયે ૫આવિયો, ઝડતુપર્ણુ ભૂપતિ રાજિ. ૬૪
 ઝડતુપર્ણુ જનમુખિ સંભલિ, નલ-ઘૂતનું અધિકાર;
 બાહુક-સેનાની રાખિયો, નિજ પાસિ કરી સુવિચાર. ૬૫
 ઈમ અનેરા નલતણા, સામેંત સુભટ અનેક;
 કૂખરો નૃપ થાતું લહી, છંડી ગયા સુવિવેક. ૬૬
 નિજ સ્વામીભક્તતણા સહી, આચાર એહ અચૂકિ;
 શ્રુતશીલ તીરથ ચાલિયો, મંત્રી સમુદ્રા મૂંકિ. ૬૭
 ૬ગતત્રીડ નલ કીડે સદા, સો રાતિ-દિન તેણિ પેરિ;
 ભવિતવ્ય ભાવિ ભીમજા, તે દુઃખ વે (ઇનસિ) સિરિ. ૬૮
 તેણિ દિનિથિકુ સા સુંદરી, તપ આચરિ નિજ અંખિ;
 સાતે ખેત્રે આપણું, ૭વ્યત વ્યય કરે બહુ ભંગિ. ૬૯

૧ નાની-માની મા-વડી આઇ. ૨ પુત્રીના. ૩ જમામના. ૪
 નિર્લેખ્ય થઇને હમેશાં જુગાર રમતો હતો. ગત=ગમ છે ત્રીડ=દુઃખજન.
 ૫ વ્યત=વિત, ધન. વ્યય=ખર્ચો.

- નલરાજ ગૃહસ્થે કૂખરો, ઇતિ લહી સુદ્ધ વિચાર;
 ભંડાર તિમ ઠાણુ કરિયો, જિમ તુહે દુખ લગાર. ૭૦
- કલ્લોલિની ને કમલિની, કેરલી કલિકા નામ;
 ઇત્યાદિક દમયંતીતણું, સવિ સખિવૃન્દ ઉદામ. ૭૧
- સુરકન્યકા સરિખી સદા (સહી), કૂખર(થી) પરાભવ જાણી;
 કેશિની સાથે મોકલે, કુંડિનપુર હિત આણી. ૭૨
- માણિક-મુક્તાદલ ઘણાં, મણિ-રત્ન-કનક અપાર;
 ઇદ્રસેનનિં સવિ મોકલિયું, ભંડારનું જે સાર. ૭૩
- નિજ તનુ સમોપી દેવને, થિર થઈ રહી તેણિ ઠામિ;
 અવસરિ એણિ પતિવ્રતા, આવિવા નિજ પતિ કામિ. ૭૪
- રમતાંરે ઇમ નલરાયને, એક દિવસિં સંધ્યાકાલિ;
 બોલ્યારે કૂખર-સેવકા, નિજુર-વચન સમકાલિ. ૭૫
- નલરાજ સઘલું હારિયું, જીતીયું કૂખરરાય;
 અતિ હવું કોલાહલ તદા, ભયભીતિ ભૈમી થાય. ૭૬
- ભંડાર ગજ વર તુરંગમે, પુરપોલિ મંદિર શ્રેણિ;
 સઘલેરે કૂખર સેવકા, બિઠારે અવસરિ તેણિ. ૭૭
- નિજ પરાજય દેખી કરી, નલ ચિત્તિ ચિંતા થાય;
 મત ખેદ કર કૂખર કહિ, વલી કરો 'પણ' મહારાય ! ૭૮
- રાયે વિચારિઉં ચિત્તરયું, રમીયે વલી એકવાર;
 'પણ' કીજીયે 'ભૈમીપ્રતિ', જીપીયે તુ જયકાર. ૭૯
- બિઠારે ઉડી^૧ લીમળા, જન કરે હાહાકાર;
 નલ પક્ષપાતી સહુ થયું, પણિ નડે કર્મ અપાર. ૮૦
- રાયે સભા સહુજન દેખતાં, લીમળા હારી તામ;
 પોતાનું હુયે પારકું, જવ દેવ થાયે 'વામ. ૮૧

૧ દમયંતીનું. ૨ ઝોડી, સરત બકીને. ૩ ભાગ્ય ડાળી બાલું-
 અવળું કરે છે ત્યારે.

કૂબરાડમિષેક—

નલ ઉઠિયો સિંહાસન થિકો, કૂબર બિઠો તિણિ ઠામિ;
 અભિષેક સામંતે કર્યો, કૂબર થાપિયો નિજ સ્વામિ. ૮૨

પંચશબ્દ વાન્નિત્ર વાળ્યાં, કૂબર હવુ જયજયકાર;
 સઘલેરે કૂબરરાયની, હવિં આણુ વર્તી સાર. ૮૩

શુભમના યદ્યપિ નલનૃપો, પણિ શલ્ય શંકી મન્નિ;
 કૂબરો કાઢે રાજથી, કહિ જઈ રહો તુમે વન્નિ. ૮૪

અપમાન દેખી ભીંચો, નલ જાયે વનમાંહિ જામ;
 જે સાથિં પરિજન સંચરે, તસ રોધ મંડયું તામ. ૮૫

‘કનકાવલી આદિ તિહાં, નલ-પ્રિયા હુંતી જેહ;
 તસ પિતા કૂબરનિં કહી, પિતુ ઘરિ લેઇ ગયા તેહ. ૮૬

લૈમીરે સાથિ સંચરી, કૂબરતણા તવ યોધ;
 નલ સાથિં જાવા દે નહીં, કરી રહિયા આગલિ રોધ. ૮૭

લૈમી ન માને અર્ગલા, ઇતિ સુણી કૂબરરાય;
 આવીઓ વૈદર્ભિ કન્હે, પ્રણમીઓ તેહના પાય. ૮૮

કૂબરવાચ—

કહિ લીમ મહાભૂપતિતાણું, ભય કવણુ ન ધરે જોઇ;
 તુઝ દેવ સઘલે નલપ્રતિં, દીધી લહે^૧ સહુ કોઇ. ૮૯

કુણુ ‘કાલકૂટ ગરલ પીયે, કુણુ’ અગનિ ઝંપા દેય;
 તુઝરયું કુદ્યે કુણુ જીએ, જે આપ હિત વંછેય^૨? ૯૦

સુખિં રહો મંદિર આપણે, દેવરો છે તુમ નામિ;
 તું જેઠ બંધવની પ્રિયા, મોરી માતજીને ઠામિ! ૯૧

૧ કનકાવલી વગેરે બીજી નજરાજની સ્ત્રીઓ હતી તેણે પોતા-
 પોતાના પિતા કૂબરને કહીને પોતાપોતાને ઘેર લાઇ ગયા. ૨ જાણે. ૩
 હળાહળ ઝેર. ૪ બળતી આગમાં પડતું કાણુ મેત્રે! ૫ પ્ર. “હંડેય.”

મૈત્રીવાચ—

ઈતિ વચન કૃષ્ણરનાં સુષ્ણી, નિજ 'કુલોચિત હવે વાણિ;
 કૃષ્ણરપ્રતિ' કહે બીમળ, દેવર ! સુણુ શુષ્ણાણિ । ૯૨
 તુમે કહિઉં તે સાચું સહુ, પણિ પ્રિઉ રહે વનવાસિ;
 સરયું નથી જે એકલી, લૈમી રહિ આવાસિ. ૯૩
 તુમે રાજ નિઃકંટક કરો, પરિહરો સઘલી શંક;
 પતિ સાથિ ભોગવસે પ્રિયા, જી દેવે દીયા દિન વંક ! ૯૪
 શ્રીવીરસેન નરેન્દ્રતું, સુત તુંહિ પણિ મહાભાગ;
 તુજને રે રાજ ઘટે સહી, ભોગવુ પુણ્ય વિભાગ. ૯૫
 યદપિ પતિ હારી પ્રિયા, પણિ નથી હારીયો નેહ;
 ભેરે કરી જી રાખતાં, એકલું રહિસ્યે દેહ ! ૯૬

કૂબરવચ—

ઈતિ સુષ્ણી વળી કૃષ્ણર કહે, મત્સર ત્યજો તુમે માય;
 તુજસ્થું વિરૂદ્ધ ન માહરે, મન વચન વળી કાય ! ૯૭
 નલને'રે માહરા દેશમાંહિ, હું નહિ દેઉં આશ્રમ્મ;
 જીઓ એક વનમાંહિ સુખે, દો કેસરી રહે કિમ્મ ? ૯૮
 સર્વસ્વ મેં એહતું હરિયું, હવિ એકલું નિરધાર;
 ભમસ્યે'રે નલ ભૂમંડલે, કો નહિ દીયે પગધાર. ૯૯
 તે સાથિ' ભમતાં ભૂતલિં, તુમે હુઃખ લહીસ્થું ડીલિં;
 પતિ સાથિ તુમને પુહુંચતાં, હું કડં તેહ ભણી દીલી. ૧૦૦
 પિતા-માતા-બહિની-અંધવ, તેહ તણિ તું કામિ;
 તુમ આણુ નિત શિરિ ધારસ્થું, સેવસ્થું જિમ નિજ સ્વામિ. ૧૦૧
 તે માટિ કહું છું વળી વળી, તુમે કરો લીલા રાજિ;
 સુખે રહી મંદિર સાધજો, વળી પુણ્ય કેરાં કાજિ. ૧૦૨

મૈત્રીવચન—

ધતિ સુષ્પી વળી લૈમી ભણી, સાચું કહો છો વીર !
 નિજ કુલોચિત મુખિ ભાખીઉં, પશ્ચિ નહિ હીયાતું હીર ! ૧૦૩
 મે ભક્તિ જો તુમ એવડી, તો ભાઈસ્થું રથું રોષ;
 પાય નર્મી રાખો રાયનિં, વળી વળી ખમિજો દોષ. ૧૦૪
 જેણિ રાજિ રાજા નહિ નહિ, તે રાજ સહી શમસાન;
 તેણે મુખે આભડીયે નહિ, શીમલી પુષ્પસમાન. ૧૦૫
 જિહાં નહિ દર્શન પ્રિયતણું, સંતોષ નહિ મન સુખ;
 રહિતું જિહાં પરવશિ પણે, તે રાજ નારકદુઃખ. ૧૦૬
 જો રાજ ખપ હુએ માહરિ, તો મુઝ પિતાતું રાજ;
 તિહાં જઈ કાં ન રહું મુખે, પશ્ચિ એક મુઝ પતિ કાજ ! ૧૦૭
 હવિં સ્વસ્તિ દેવરા ! તુમ હોજો, મ કહિજો ઠાલી બોલ;
 મુઝ કંત સાથિં વિચરતાં, માહરા મનિસ્થું રંગરોલ. ૧૦૮
 પતિ અનુજ ! કહું છું વળી વળી, તુમો મ કરસ્થુ અંતરાય;
 ઇમ કહી સાથિ સંચરી, લીમળા અનુ નલરાય. ૧૦૯
 મોકલાવી મંદિર પ્રતિં, કહિ નમો તુઝ આવાસ;
 મિં લક્ષપરિ લીલા કરી, તુઝમાંહિ રંગ વિલાસ. ૧૧૦

૧ શ્રીમેધરાજજીએ નળદવદંતી રાસે, તથા શ્રીસમયસુંદરજીએ નળદવદંતી રાસે આ પ્રસંગ આથી ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. જુઓ શ્રીસમયસુંદરકૃત નળદવદંતી રાસે, ખીળ ખંડની ખીજ દાલે:—

“ કૃષ્ણર આડો આવિયોરે રાય, બોલે આકરા બોલ;
 “ દવદંતી જાવા ન દિઉરે રાય, મુહલ હુસ્યે એ અમોલ.
 “ કૃષ્ણરને સહુકો કહેરે રાય, મ કર તું મોટો અન્યાય;
 “ બોળખ માતા સમિરે રાય, કિમ એ કુકરમ થાય.
 “ જળ વિશ્વ મહલિ ક્યું રહેરે રાય, ચતુર ! તું ચિત વિચાર;
 “ દવદંતી ન રહે કિમેરે રાય, પ્રિયુ વિશ્વ એક લગાર.

તુજ સ્વસ્તિ ^૧સૌધ ! સદા હુએ, પતિ સાથી લીમી ભય;
 ઇહ (ગૃહ) વાટિકા ખંડોખલી, તસ પાસિ માગે વિદાય. ૧૧૧
 ફીડા મયૂર શુક સારિકા, પંજરિ કરિયાં સા બાધ;
 લૈમીરે વનમાંહિ જાઇતી, તે ખમાવે અપરાધ ! ૧૧૨
 ઘનવાસગમન—

સહુ સાથિ ઇમ મોકલાવતી, આલીરે ચરણ વિહારી;
 તવ લોક સવિ ^૨અનુપદ થયું, ઝરતું નયણિ અશ્રુ વારિ. ૧૧૩
 કરિયો રોધ કૂખર સેવકે, લોકને જાતાં સાથિ;
 પતિ-પ્રિયા જોહુ સાંચરિયાં, તિહાં છોડિ સધલી આથિ. ^૩ ૧૧૪
 હા હા ! પુરિજન સહુ કરિ, નયણે ઝરે બહુ નીર;
 કહિં નલસરીખું કો નહિ, સહી સત્યમત (વંત) ગંભીર. ૧૧૫
 જોણિ ^૪કૈંચકણુ વિદારીયું, તેહને કૂખરો કુણ માત્ર.
 નિજ રાજ હાર્યા ભણી દીયું, પણિ ન લોખો ^૫ધર્મક્ષાત્ર. ૧૧૬
 કૂખરે પણિ ડાહાપણુ કર્યું, લૈમી ન દૂહવી જેહ;
 જો મૂઠ જોરિં રાખતુ, તુ સહી હારત દેહ. ૧૧૭
 ઇતિ વચન લોકનાં ઘણાં, નિજ શ્રવણિ સુણતુ સોચ;
^૬નિજ પુરી પરિસર આવિયો, તિહાં એક સરોવર હોય. ૧૧૮
 નલપરાક્રમ—

સો સરોવર પૂરણુ ભરિયું, તેણી પાળે છે એક થંભ;
 તિહાં પ્રિયાતું નલ આવીઓ, ચિંતે અસ્તુ ^૭નિર્દેશ. ૧૧૯

“ કેશરી કેશ; મણિ સર્પનીરે રાય, કૃપણતણું ધન જમ;

“ જીવતાં હાથ પડે નહિરે રાય, સતી પયોહર તેમ.

“ ઇમ લોકે સમજાવીઓરે રાય, કૂખર કુદરતી રાય;

“ રથ ખેસારી દવંતીનેરે રાય, પ્રણયે ભોળાધ પાય. ”

૧ મહેલ ! ૨ સાયે જવાને તૈયાર. ૩ આથ=માથમિલકત.

૪ રાક્ષસ નામ. ૫ પ્રતિગ્ધ પાળવાનો ક્ષત્રિય ધર્મ ન તજ્યો. ૬ પ્ર

“ નિજ પુરીસરિ આવીઓ. ” ૭ કપટરહિત.

આવતો સાથિ અનીકિની, પરિવરીઓ બિહાં નહિરાય;
 તિહાં આવીઓ જન પેખતાં, એકલું હીંડી પાય. ૧૨૦
 એ લોક સઘળા બણસે, હવે નલ થયું બળહીન;
 કરિ બીડયો સહુ જન પેખતાં, સો થ'બ છિ અતિપીન.^૧ ૧૨૧
 છિ ભાગ છઠ્ઠા કોસનો, સમ ચતુરંગ અપાર;
^૨લીલાયે ^૩ઉનમૂઢી કરી, ^૪નભિં ફેરવ્યુ કેવાર. ૧૨૨
 વળી ઠામિ તેહનિં થાપીઓ, ઈમ પ્રગટ કરી બળ આપ;^૫
 ગંગાનદી તટિ આવીઆ, તિહાં કરિઉં ત્રણિ દિન થાપ. ૧૨૩
 એતલિ મારગિ હીંડતાં, બીમળ થાકી દેખી;
 સ્વયિં સાપરાધી બણુ તુ, મનિ ધરે ખેદ વિશેષિ. ૧૨૪
 મુખ ચરણ પ્રક્ષાલી કરી, વાવરિયું શીતલ નીર;
 કરી સનાન વેગિં સમાવીઉં, વળી ખેદ સકલ શરીર. ૧૨૫
 મુપસન્ન કરિવા બીમળ, -કહિ લૈમી ! કેતુક જ્યે;
 કલ્લોલ આ ગંગાતણા, તુઝયસ સરિખા હોય ! ૧૨૬

૧ મળ્યત. ૨ રમતમાત્રમાં. ૩ ઉપેડી, ઉપાડીને. ૪ આકાશ-
 બણી. ૫ શ્રીસમયસુંદરજીએ અને શ્રીમેધરાજજીએ આ પ્રસંગ નીચે
 પ્રમાણે વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે. જુઓ મેધરાજજીકૃત નળદમયંતી રાસ-
 આનંદ કાં મં ગૌ ૩ જી પાને ૩૩૧ માં—

“ રથ રાખ્યો દવદંતી હેત, નળ ચાલ્યો નિજ નારી સમેત;
 “ નગરમાંહિ ઉયો એક થંભ, ઉપાડવાને કરે આરંભ. ૧
 “ તે ઉપાડી થાપ્યો ઠામ, બળ દેખાડયું નળે પ્રકામ;
 “ બાળપણે નળ વને ગયો હતો, તિહાં એક મુનિવર દીડો હતો. ૨
 “ તિણુ ઋષિ ભાખ્યું જ્ઞાન પ્રમાણુ, થંભ પંચસે હાથ પ્રમાણુ;
 “ તે ઉપાડી જે થાપસ્યે, અર્ધભરત તે રાજ હોસ્યે. ૩
 “ મહાઋષિ વચન મળ્યું એ સહી, મુનિવર ભાખિત જૂઠું નહિ;
 “ લોક કહે છે વાણી ધણી, નળ હોસ્યે કોશળનો ધણી.” ૪

વીનવી કુંભરરાયને, એતલે નૃપ સામંત;
 એક રથે તુરંગમ જોતરી, સવિ બરી વસ્તુ માહંત. ૧૨૭
 નલરાયને આગ્રહ કરી, તે દિયે પ્રભુમી પાય;
 લીમળા મારગિં હીંડતાં, શ્રમ ખેદિ જિમ નલરાય. ૧૨૮
 આરૂઢ રથે (થઈ) દોઢ જણાં, સાંચરિયાં તિહાંથી જામ;
 આવીરે આગલિ ચાલતાં, એક અરણ્યાંની તામ. ૧૨૯
 અતિ લીમ પવત માલિકા, તિહાં વસે દુષ્ટ ^૧કિરાત;
 તેણે મિલ્લી નલ રથ ^૨આવરિયો, થઈ રહિયા રાઉતરાત. ૧૩૦
 તેહરથું સખલ નૃપ ગૂંજીયો, પણિ નમ્યા નહીં તે દુષ્ટ;
 હણતારે પાર ન આવીયો, જેણિ મિલ્યા છે બહુ ધૃષ્ટ. ૧૩૧
 સમોહનાદિક શસ્ત્ર તે, ^૩તિણિ વેલા છંડી જાય;
 જવ ગુહે દૈવત ^૪પાધરું, તવ સુધા ^૫તે વિષ થાય. ૧૩૨
 અય ધણું ભાવી ^૬બીલનું, રથથી ઉતારી નારિ;
 બેહુ જણાં અલગાં થઈ રહ્યાં, સમયજ ^૭તેણી વારિ. ૧૩૩
 રથ લેઈ ગયા કિરાત તે, હવિં લીમળા-નલ તામ;
 તેણિ પંથી બેહુ પાલા ^૮પૂલે, અતિ ^૯વિષમ કર્મ-વિરામ. ^{૧૦} ૧૩૪

૧ બીલ. ૨ રોક્યો. ૩ પ્ર. “ એણિ સખિ છંડી જાય; ” ૪
 આગ. ૫ અમૃત. ૬ વિચારી. ૭ સમય નિપુણ. ૮ હોડે. ૯ ન કળી
 શકાય તેવું. ૧૦ રથ સાથે રાખ્યાનો વૃત્તાંત કવિ બાલણ્ય અને પ્રેમાનંદમાં
 નથી. જ્યારે શ્રીસમયસુંદરજીમાં નળે રથને પોતાના દેશેજ છોડી દીધો
 તેમ વર્ણવેલું છે. અને શ્રીમેધરાજજીમાં આ સુજન્ય બરોબર છે.
 નળ-દમયંતીને વનવાસ જતાં આ સ્થળે પ્રેમાનંદે મત્સ્યપ્રસંગ વર્ણ-
 વ્યું છે, જે આમાં તથા કવિ બાલણ્યના તેમજ ખીજ પણ નળા-
 ખ્યાનોમાં વર્ણવેલું નથી. જુઓ પ્રેમાનંદનું કડવું ૩૨ મું—

“ સ્વામી કહે સાંસતા મુધયે, સ્વામા ! બેશ થઇને સ્વસ્થ;

“ જે સરાવરમાં શોધી લાવું, જે જડે એક જે મગ્ધ.

“ થોડા જળમાં પેઠો નળરાજ, દીમરું આચરણ;

“ સાધુરાયને શ્રમ કરતાં, મગ્ધ જડીમાં ત્રણ.

અટવી અતુલ ઉલંઘતાં, તેણિ પંથિ છે વંશ બલિ;
 તેણિ કનક પંખી પેખીઆ, રાબ પડીઓ બંબલિ. ૧૩૫
 કહિ લૈમી સોવિન? પંખીઆ, બહુ મૂલ્ય લીજે છેક;
 કે નગરિ લેધ વેચતાં, આવસ્યે દ્રવ્ય અનેક. ૧૩૬
 વલતુરે વચન લૈમી વરી, એ દેવ-માયા દેવ !
 એ લિયે અર્થ ન કે સરે, વિસરાલ થાસ્યે હેવ (દેવ). ૧૩૭
 લિખમી ન રહી જી તાતની, તુ કસ્યું જોહ વિખાસ;
 એ સીખ હીયડિ નવિ ધરી, નલે કરી કુચ્છિત આસ. ૧૩૮
 નિજ રૂત્તરીયક વસ્ત્ર જે, નાખીઉં ઉપરિ તાસ;
 તે વસ્ત્ર લેધ ઉડી ગયા, તવ થયુ રાય નિરાસ. ૧૩૯
 જીઓ ફેર એ ભાયગદિશા, તે કહી સફીયે કિમ્મ !
 પંખીયા કરતા સેવના, તે લીયે પરાલવ ઇમ્મ ! ૧૪૦
 પંક્ષીરુપે કલિઝવાચ—

ઇતિ ખેહ નૃપ ધરતુ લહી, પંખીયા માનુષવાચ;
 તે ફેરે રહી ઇમ બોલીઆ, રે ! મુણિ *કુબુદ્ધિ ! સાચ. ૧૪૧

“ આણીને અબજાને આપ્યાં, વામા કહે થયું વાર;
 “ નળ કહે આપણુ જે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સાર.
 “ ભાર્યાના જીવ મધ્યે સોંપી, જૂપ ગયો ખીજી વરાં;
 “ કલિજીગ સર્પ થઇને ખીલાવે, મગ્ધ નાશે અરાંપરાં.
 “ નજે શ્રમ કાઢી ધટી જે, મગ્ધ ન ચઢીયાં હાથ;
 “ પેલાં ત્રણે મગ્ધ બહેંચીને લીજે, વિચારિયું મન સાથ.
 “ નળ આવ્યો નિરાશ થઇને, ત્રણ મીનમાં ચિત;
 “ એટલામાં દમયંતીજીને, થઇ આવ્યું વિપરીત.
 “ અમૃતત્રવિયા કર અબજાના, સજીવન થયાં મગ્ધ પળમાં;
 “ હાલ્યાં મહિલા મૂકી દીધાં, ઉડી પડ્યાં જઇ જળમાં.
 “ લેલી સરિખી મીનને કાળે, પાણીમાં વેવલાં વીજે;
 “ હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપીશ, રૂદન કરે સ્વર ઝીજે.”
 ૧ સુવર્ણના, સોનાના. ૨ ખેસ-ફપદો. ૩ પ્ર. “કુબધી સાચ.”

તુઝ રાજ જેણિ હરાવીઉં, તે ^૧કનક પાસા જોહ;
 સહી ભલું છૂટો એતલિ, ^૨અક્ષત રહિયો છે દેહ. ૧૪૨
 વિશ્વાસ જોહનો જે કરે, તુઝપરેં દુખી સો થાય;
 કહિ ^૩વાલુકા-કણ પીલતાં, કિન્નમ તેલ આવે રાય ? ૧૪૩
 ઇતિ વચન પંખીનાં સુણી, અતિ થયું વિલખું મનિ;
 એક વસ્ત્ર ભરી ^૪આતપ સહી, ચાલતુતેણિ મહાવનિ. ૧૪૪
 તમુ તૃષા પીડે પાપિણી, તવ તાલુ-કંઠ સુકાય;
 નિજ વેદનાયે પર વેદના, ખૂઝતો બોલિ રાય. ૧૪૫
 અઈ ! ભૈમી પાયે હીંડતાં, એ પંથ અતિ દુસ્સાધ;
^૫કુશ-અગ્ર ખૂંચે કંટકા, તેણિ ચરણ હુઈ સા બાધ. ૧૪૬
 તુઝ તૃષા પીડે પાપીણી, વળી ક્રુધા પીડે (નડિ) અપાર;
 હીંડતાં હરિણાંખી ! હવે, આવિયો અટવી પાર. ૧૪૭
^૬સીતોદકિં કરી પૂરીયું, ચિહું'પખી' સખલ આરામ;
 એ સરોવર જે આવીઉં, તિહાં લીઓ સુખવિશ્રામ. ૧૪૮
 વલતું રેવૈદભીં ^૭વદી, માહરા પ્રાણપ્રિય ! સુષ્ટિ સાય;
 મુઝ દુખ એકુ છિ નહીં, જે સુણું તુઝ મુખ વાય. ૧૪૯
 તુઝ વદન-ચંદ્ર નિહાલતાં, પ્રીઉં ! ઠરે છે મુઝ મનિ;
 થણિ એક કડું છું વિનતી, સંભલુ તે દેહ ઠનિ.^{૧૦} ૧૫૦
 તુમો શત્રુ સઘલા વસિ કરી, તે કરાવ્યા છિ સેવ;
 તે વૈરી આ અવસર લહી, રખે વિકૃતિ મંડે હેવ. ૧૫૧
 તે ભણી વળી વળી વીનલું, તુમો થાઓ કંત ! કૃપાલ;
 મુઝ પિતા ઘરિ પાઉધારીયે, ગમવા અશુભ એ કાળ ! ૧૫૨

૧ સોનાના પાસા. ૨ એટલેથીજ ભલું થયું કે તું છૂટ્યો અને
 તારૂં શરીર અક્ષત-ક્ષય-નાશ પામ્યા વિના સાબું રહ્યું ! ૩ રેતી.
 ૪ તડકો. ૫ કામની અણી. ૬ સીતલ પાણીથી. ૭ ચારે બાજુથી.
 ૮ ખગીચા. ૯ બોલી. ૧૦ કાને. અર્થાત્ કાન સ્થિર રાખી સાંભળો.

સુખ તાતનું મંદિર તુમે, જુ માવત્ર કરસ્યો નાથ !
 તો નિજ ધરિ બેઠાં તીર્થકલ, માનસ્યે સહુ સાથ. ૧૫૩
 વલતું પ્રિયા મન રાખવા, નલ કહિ કરસ્યું ઈશ્મિ;
 હવે એણી યુગતે ચાલસ્યું, મોહસ્યે તુમ મન જિગ્મ ! ૧૫૪
 તજ તે સરોવર આવીઉં, વિશ્રામ લહે તિહાં ધીર;
 મુખ-ચરણ પ્રક્ષાલણ કરી, વાવરિયું શીતલ નીર. ૧૫૫
 વારિયુ પરિશ્રમ પંથનુ, સુસ્વાદ વનકુળ લીલ;
 હંપતી મન સંતોષસ્યું, તેણિ પ્રાણિ વૃત્તિ સો કીલ. ૧૫૬
 ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુન્દર સુન્દરભાવ, એતલિ હવુ હસમુ પ્રસ્તાવ. ૧૫૭
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે ઘૂતકીઠા-
 કરણ, નગરાત્ નિર્ગમન, વનવાસગમન, તત્ર વિશ્રામકરણ-
 વર્ણનો નામ દશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ કવિ બાલણે અને બદ પ્રેમાનંદે, નજે સ્વયં પોતાની સ્ત્રીને
 પિયર વિદાય થવાનું કહ્યું સૂચવ્યું છે:—

“ એ મારગ આવ્યા આગળે, વિદાય કીધી નારી નજે;
 “ તું નહીં નારી હું નહીં કંથ, આ તારા પિયરનો પંથ.
 “ મારો સંગ તુજને નવિ ગમે, પિયરમાં પેટ ભરીને જામે;
 “ મુને નાથજી ! કરજો ક્ષમા, મારે નથી પિયરની તમા. ”

[પ્રેમાનંદ કહ્યું ૩૩.

“ તારું શુભ થાય એવું બાપું, આજ મહિલા ! રૂંડું દાપું;
 “ દક્ષિણદિશામણી ઉજ્જનનનગરી, ધણી માર્ગની શાખા કરી,
 “ ઋક્ષવાન ને વિન્ધ્યાદ્રિ જાણુ, નદી પરોખણી નામ પ્રમાણુ;
 “ તેમાં વસે ઋષિ ધણા તપસી, તું સુખી થા નારી ! ત્યાં વસી.
 “ આ માર્ગ વિદર્ભદેશે જાવા, આ છે કાશલદેશે સુખ થાવા;
 “ દક્ષિણદેશ છે દક્ષિણ પાસે, નારી ! ભરા તું સારી આશ.
 “ એવો મર્મ કહ્યો પિયર જાવા, લાગ્યું હમયંતીને દુઃખ થાવા;
 “ એ શું બોલ્યા હે નરેશ ! શું કરવો પિતાનો દેશ ? ”

[કવિ બાલણ કહ્યું ૧૭.

પ્રસ્તાવ અગ્યારમો.

(દુહા.)

હવિં પ્રસ્તાવ પ્રકાસિયે, એકાદસમુ આજ;
 શ્રીશારદા સંભારતાં, સીએ વંછિત કાજ. ૧
 ગરૂ ગિરુઆ પય વંદિયે, શ્રીલાનુમેરૂ ભલ ભાવિં;
 નલ-લેમી ગુણુ ભાખતાં, વાણી ! વસુ મુખિં આવી. ૨

(રાગ-ગોડ.)

મહિતાની મનિ અતિ દુઃખ દેખી, બોલ્યુ મિત્ર જીહાર; એ દેશી.)
 તિષ્ઠિ દિન સોઇ સરોવર તીરે, ૧વાસુ વસીઆં દોઇ;
 ૨વાસરપતિ અસ્તાચલે પામ્યુ, અંધકાર તવ હોઇ. ૩
 ૩નિર્વ્યજન પ્રસ્તાવ લહીને, કલિં; નલ છલે અપાર;
 તવ નલરાય વિમાસે મનસ્થું, કરસ્થું કસ્યો વિચાર.
 સંપ્રતિ હવિ કિહાં જઇ રહિવું, કિમ નીગમવા દિન;
 તેણિ જો અરથ એક નવિ સીએ, જે નર હુઇ નિરધન. ૫
 દુર્જન હસે શત્રુ સંતાપે, ન રહે સ્વજન કોઇ પાસિ;
 ૪લખિમીહીનતણું નહીં કોઇ, અવગુણુ હુઇ ગુણુરાશિ. ૬
 નિર્ધનને કોઇ નહીં સહાય, સો લાઘવ લહે પ્રાંહિ;
 ૫લઘુતાપણું તે સઘલે પામે, તમુ જીવિત સ્યા માંહિ. ૭
 શત્રુ સવે હિવે પરગટ થાસે, નલ એકાકી જાણી;
 તેહસ્થું યુદ્ધ કિસીપરિ થાસ્યે, જી રાખેવી રાણી. ૮
 તવ જો લેમી પાસિ ન હુંતિ, તો રથ કિમ લે ભીલ;
 રાણીને રાખેવા કારણિ, યુદ્ધતણી કરી ઢીલ. ૯

૧ વાસ, વાસો. ૨ સૂર્ય અસ્ત પામતાં અંધારૂં થયું. ૩ એકાંત
 રાખે રહિત રથજનો લાખ જોઇને. ૪ લક્ષ્મી. ૫ લલકાપણું.

મારગિં અતિ^૧દોહલી^૨ નિરવહેતાં, લૈમી કૌમલકાય;
 ક્ષુધાતૃષ્ણાભરિ ચરણે ચાલે, તે દુઃખ. ખમ્યું ન જાય. ૧૦
 એ અતિ પંથ-પરિશ્રમ પામી, ન ત્યજે ભક્તિ લગાર;
 કેવલ કલેશતણું તાં કારણ, નલ એહને નિરધાર. ૧૧
 એ મુજ લીમરાય ધરિ તેડી, જાવા કરિં વિચાર;
 પણિ આ અવસરિં નલ નવિ જાયે, થાયે કિમ્મ ગમાર. ૧૨
 સ્વમુર-પક્ષમાંહિં આ વેળા, સહી સર્વથા ન જઇએ;
 લીમરાયને મંદિર રહીને, કિમ અધમાધમ થઇએ. ૧૩
 એ એકલી પિતાધરિ અથવા, સ્વમુર કુળે રહે રંગે;
 તે નલને જિહાં તિહાં રહિતાં, ચિંતા એક ન અંગિ. ૧૪
 જિમ કૌમુદી વિના શશિધરનિં, ઉઠ્યું કોઇ ન જાણે;
 તિમ નલને લૈમી વિષ્ણુ ભમતાં, કો મનમાંહિ નહીં આણે. ૧૫
 જિમ પોથી મૂરખનિ હાથિ, નિર્ધન હાથિં નિધાન;
 ન ભજે નલ સમીપિં તિમ લૈમી, નહીં પામે બહુમાન. ૧૬
 કાયર-કરિં તરવારિતણી પરિ, એ નલ પાસિ ન સોભે;
 પુણ્યહીન-કરિ જિમ ચિંતામણી, રચણુ નિશ્ચલ નવિ થોભે. ૧૭
 તે ભણી જિમ તિમ કપટ કેળવી, વૈદભાઈ ઇહાં મૂકું;
 નલને ઇસી કુબુદ્ધિ ઉપની, પુણ્ય સરોવર સૂકું. ૧૮
 જી એકાકિની હુવે અખલા, સ્વજન માંહિ તુ જાઇ;
 નલસમીપિં રહિતી દમયંતી, જિણુ સુખિણી નહીં થાઇ. ૧૯
 નલેં વિમાસણુ ઇસી કરીને, દમયંતી બોલાવી;
 પ્રીએ ! પરિશ્રમ બહુ તું પામી, પંથ ઘણું વહી આવી. ૨૦
 કમલપત્ર બૂપીઠિ પાથરિયાં, શ્વસ્તર રચ્યું ઉદાર;
 પદમલોચને ! તિહાં તુમે પુહુદો, લ્યો મુખ નિદ્રા સાર. ૨૧

૧ વષમી. ૨ નિભાવતાં. ૩ કાયરને હાથે. ૪ ક્ષિણુમાત્ર સુખિ-
 મારી નહીં થાય.

સંધ્યાકૃત્ય કરીને પુઢી, જપતી જિનવર નામ;
 પ્રગટ ભાલિં તિલક લૈમ્બીને, અભૂઆલું હુચે તામ. ૨૨
 નિજ સમીપિ પતિ બિહુ દેખી, સા ચિંતે મન સાચિં;
 આ ! આ ! કિસી દિશા નલનૃપનિં, આ દીધી જગનાથિં ! ૨૩
 કિહાં તે રાજ કિહાં તે રાણી, કિહાં તે લખિમી લીલ;
 કિહાં તે સજ્જન કિહાં તે સેવક, કિહાં તે મહિતા શ્રુતશીલ. ૨૪
 કિહાં તે હસ્તી હયવર રથવર, કિહાં તે સેજિં-વિલાસ;
 કિહાં તે નાટિક ગીત નિરીખ્યણ, કિહાં તે દાસીદાસ. ૨૫
 ૧ નિષધ-રાય-કુલ-અંબર-દિનકર, પુણ્યશ્લોક પવિત્ર;
 સો નર ભૂમિ શિષ્યાયે પુઢે, ફટ રે કર્મ વિચિત્ર ! ૨૬
 સખી કેશની ચિન્હ જોધને, તિહાં મુઝ કહિતી જોહ;
 તે સવિ વાત મિલી દીસે છે, કુરકિં^૨ દખ્યણ દેહ. ૨૭
 હવિં મારગિં પગખંધન બાણી, ત્યજી રખે જાયે કંત;
 તેહ ભણી દઢ વિશ્વાસ ધરીને, સૂઘ નહોં નિચિંત. ૨૮
 ઇમ ચિંતવતી ક્ષિણ એક સૂતી, વળી વળી જીઠે ભગી;
 રાખિ ! રાખિ ! વદ્ધલ ! વનિતાને, તુઝ ચરણે હું લાગી. ૨૯
 કંત કહે કામિની મ મ ખીહો, તુઝ સમીપે તુજ સ્વામી;
 આ બિઠો જો કરે રખવાલી, બીરૂ ! કર્યે લય પામી ? ૩૦
 તું ભર્તાર છતાં લય તુંહો, પશ્ચિ એક સંકા આવે;
 વળિ વળિ જિમણી, આંખિ ફરકે, રખે પ્રીતિ મેહલી જાવે ! ૩૧
 મેહલી કિમ જઈએ તુમ મુઝધે ! એ સી ? બોલી વાત;
 મુખનિદ્રા હવે લિયો હરિણાખી ! હવણાં હુસે પરભાત. ૩૨
 ઇત્યાદિક રાખ્યે કહિયું પશ્ચિ, તુહિ વિશ્વાસ ન આવે;
 કંત ચીર અરધું પહિરીને, કુવલય દલ સિન્ધ્યાયે. ૩૩

૧ નૈષધ રાજના કુળરૂપી આકાશમાં સર્વસમાન ઉદય પામેલો
 નળરાજા. ૨ જમણું અંગ દરકે છે તે સ્ત્રીને નહોરૂં ચિન્હ છે.

કંઠ હસ્ત ચિરિ હેઠિં ધરીને, ગત સંકા દમયંતી;
 પતિ વિશ્વાસ ખરુ મનિં રાખી, મુખનિદ્રાયેં સૂતી. ૩૪
 નહારાભ મનમાંહિ વિચારે, દમયંતી મુખ દેખી;
 દુઃખદાયક એ મહાસતીને, એ નદ્ય હુઓ વિસેષી. ૩૫
 એહના ગુણ કેતા સંભાઈ, કુણ આગલિ કહી દાખું;
 ચિંતામણિ નિરભાઘગ-કરિ જિમ, કહુ કિસી પરિ રાખું. ૩૬

(કાવ્યમ્-શાર્દૂલમ્.)

૧વાત્સલ્યાજ્ઞનની સત્વા વિનયતસ્તીર્થં ચ સા ધીગુણાત્,
 વૈદગ્ધ્યાત્સચિવઃ સત્ત્વી પરિચયાદ્ દાસી ક્રમોપાસનાત્;
 આત્માન્તઃકરણં વપુઃ કિમથવા ? સર્વં હિ મે ભીમજા,
 સત્યાં ભીમશ્રુતિ ક્લમઃ ક ઇવ મે કિંવા મયા હારિતમ્ ? ૩૭

(પૂર્વઢાલ.)

૨હેલામાંહિ રાજ જે હારિયું, તે હવિ કરિ નહિ આવે;
 ૨ત્નિકરિ જુ કાગ ઉઠાડી, સો વળતું કિમ પાવે ? ૩૮

૧ (નળ, રાજ્યભ્રષ્ટ થઇ વનવાસે જતાં વિચારે છે-) દમયંતી;
 વાત્સલ્યભાવથી માતા, વિનય કરવાથી મિત્ર, બુદ્ધિગુણથી તીર્થ, ચતુ-
 રાધથી મન્ત્રી, પરિચયથી સખી, અને ચરણસેવા કરવાથી દાસી છે.
 (વળી) આત્મા છે, મન છે, શરીર છે, અથવા બીજું શું ? સર્વ
 મારે દમયંતીજ છે. દમયંતી વિદ્યમાન છે તો પછી મને શ્રમ-ખેદ
 કેવો ? મેં શું હાર્યું ? (અપિતુ દમયંતી સાથે છે તો પછી મેં કશું
 હાર્યું નથી.)-આ શ્લોક જો નળ વનવાસગમન વખતે મૂકવામાં
 આવ્યો હતો તો વિશેષ ઠીક હતું. કારણ આ વિચાર વનવાસગમન
 સમયે નળે વિચાર્યો હતો. દમયંતીને ત્યજતી વખતે આવો શુભ
 વિચાર તો ક્યાંથીજ થાય ? છતાં બંને પ્રતિયોગમાં અત્ર-સ્થાને હોવાથી
 હમે પણ તેમજ રહેવા દીધો છે. ૨ હોડ, પણ, સ્વરત. ૩ રત્નવડે.

ધૈરજ ધ્વંસ થયું ઇમ નૃપને, નીલજ (નીસત) ભયો નિરૂદ્ધ;
ભણ્યુ ગણ્યુ સવિ શુભ સંપૂરણ, કલિ કરિઓ પશિ જટ. ૩૬
શી નિરવાહ નલે^૧ નહિ થાય, ધ્યાયે એ કુવિચાર;

સતી શિરોમણિ વ્યસનીને ^૧કરિ, નહિ શેલે નિરધાર.^૨ ૪૦
ક્ષીણ ચંદ્ર જિમ રજની છંદે, તિમ લૈમી અહીં છંદું;

કલાહીન થઈ સૂર સ્વામિની, જઈ સેવા હવે મંદું. ૪૧
ધતિ પરિ પ્રિયાપ્રતિ કહે મનસ્થું, સુણિ ભીમકનૃપ-ખાળ !

પાપીની પરિહરિ હવે સંગતિ, એ નલ્લ કર્મચંડાલ. ૪૨
સ્પર્શ ઘટે નહિ નલ્લતુ તુઝને, ધતિ કહિતુ નરનાથ;

લૈમી શિર હેઠલિથી હલૂયે, કાઠે આપણુ હાથ. ૪૩
કરસંવાદ—

દક્ષણ ^૩કરને કરે પ્રાર્થના, સંભલિ રે તું વીર;
દ્વિધાભાવ કરિ પ્રેમ સંધાતે, દમયંતીનું ચીર ! ૪૪

વળતું કર કહે ઇમ કિમ હુવે, જિણિ કરિ^૪ સા પ્રતિપાલી;
તેહતું ચીર દ્વિધા કરિવાને, સો કર કિમ લહે પાલી ? ૪૫

નૃપ કહિ તાહરું ઠાહાપણુ પ્રીછિઉં, જવ તે ખેલી જુઆ;
તવ તે પાપી પ્રેમ પ્રિયાતું, નાંખ્યુ માહિ^૫ કૂઆ. ૪૬

રે કર ! તે જૂવડું રમીને, હારિઉ હેલાં રાજ;
દમયંતીનું ચીર ખંડતાં, તે તુઝ કેહી લાજ ? ૪૭

નલને અંગ સખાયત કરવા, જુ વસે (વસીઉ) થે મિત્ર;
તુ તું નલનું કારજ કરતાં, કિસી વિમાસણુ અત્ર. ૪૮

ઇત્યાદિક કહી કર ^૬પ્રીછવીઓ, તવ સો લૈમી ચીર;
કરે દ્વિખંડ લાજ લોપીને, અલગો થયો કુધીર.^૭ ૪૯

૧ હાથે. ૨ નિમે. ૩ જમણા હાથને. ૪ જે હાથે. ૫ છરી. ૬ સમ-
જાનીઓ. ૭ શ્રીસમયસુદરણએ કરસંવાદ આ કરતાં વધુ પોષેલો છે.
જુઓ શ્રી સમય૦ કૃત નળદમયંતીરાસે ખીજે ખંડે ચોથી લલ્કે—

દમયંતીપરિત્યાગ—

પાસિં ઉભો રહ્યો પ્રિયામુખ, વળી વળી રાબા ભેયે;
એકલી અબદા મેહલી બતાં, મંદમંદ ઘણું રોયે. ૫૦
આધી ભૂમિ અતિક્રમી થોડી, વળી પાછો વળી આવે;
રખે 'વનચર કો દીયે દુઃખ, એહવું મનિ સંભાવે. ૫૧
'શ્રીચી' નિજ જંઘા છેદી, રૂધિર કાઢે તિલ્પિખેવ;
લેમી ચીરિ લિખે નલરાબા, ઇતિ અક્ષર સ્વયમેવ. ૫૨

“ લીધી હાથિ કૃપાલિકારે, છેદવા માંડયો ચીર;
“ જિમણું ડાખાને કહે રે, આવ તું ચીરછેદિ વીર !
“ ચોહરીમાંહિ મેં ચડીરે, જિણિ પરણી બહુ પ્રેમ,
“ જિમણો કહે મુઝ ચીરનેરે, છેડતાં આવ(ડે) કેમ.
“ ડાખો જિમણાને કહેરે, સાંભલિ મોરા મિત્ત !
“ હથલેવિરસતે લીઆરે, તે વાત આણે તું ચિત્ત.
“ કંસાર ખાધો તેં એકલેરે, મુઝને ન તેડયો તેથિં;
“ તું પેદુ તું મંગતુરે, મુઝ કયું તેડે એથિ.
“ ભોજન જિમે તું બલારે, માખી વીઝવે મુઝ;
“ તું નાસે તીર નાંખતાંરે, હું આગે કરું મુઝ.
“ તું વીટે સિર પાછડીરે, હું મારિ કરું સુલિ;
“ હું ભારીખમો તોલતાંરે, તે વાત ગઇ તૂઝ બૂલિ.
“ સુણિ ડાખા નળ વિનવેરે, જિમણો અધિક કહેવાય;
“ પૂજ સમરણુ દાન ઘેરે, પુન્યે પાપ ઠેલાય.
“ ડાખો જિમણો બિ મિત્યારે, વીનતી કરે સુણિ રાય !
“ બીજો કહો તે મેં કરારે, પણિ ચંડાલકરમ ન થાય.
“ નળ કહે કામ કરો તુમ્હેરે, જો કરો માહરી આસ;
“ પાપ સહુ સિર માહરેરે, જિમ સો તિમ પંચાસ.
“ ધમ સમઝાવી હાથનેરે, છેલું આપું ચીર;
“ નળ છેલો બલે નેહલોરે, પણિ નયણે વરસે નીર.”
૧ જંમલી ૫શુઓઆદિ. ૨ શ્રીચરડે. ૩ તેજ વેળાએ.

તુઝ પીહરિં જાવા તુઝ-વલ્લભ, ^૧કાતર થયું ^૨અતીવ;
 તે ભણી તુઝ વનિ ત્યજી એકલી, નલ નાઠો થઈ કલીવ^૩. ૫૩
 આ વડ આગલિ વાટ વહે છે, તે કુંડિનપુર કેરી;
 નિષધનચરની ^૪કિંશુક પુઠે, લહિજે વાટ ભલેરી. ૫૪
 તાત નગરિં અથવા દેવર ધરિ, મન (ચિત્ત) પ્રેરે તિહાં જાજે;
 શીલપ્રભાવેં હુસ્યે સુખ તુજને, અતિ સુધીર હવિ થાજે. ૫૫
 તિં અપરાધ નથી કો કીધુ, તુઝ પ્રિયુ બહુ અપરાધી;
 તે સવિ ખિમા ધરીનેં ખમજો, જે તુજ ^૫આણુ વિરાધી. ૫૬
 ઇતિ કહીતુ અલગુ થઈ ઉભુ, મંદમંદ મનિ રોધ;
 નિધાન-ચોરતણિ પરિ રાજા, ફરિ રહીયો સુખ જોઈ. ૫૭
 આ પરભાત લગે ઇમ કીધું, દુઃખે ધણું સો પીડયો;
^૬કુલિશ પ્રાહિં મન કઠિન કરીને, વેગેં તિહાંથી હીંડયો. ૫૮
 ફર્કોટકપ્રાણરક્ષા—

બે પરિ ઉનમારગિં તસ જાતાં, વાયા વાય પ્રચંડ;
 ધૂલી બહુલ સઘલિ દિસિ બ્યાપી, ધૂમાકુલ વનખંડ. ૫૯
 દાવાનલ બલતુ સો દેખી, આગલિ આદ્યુ જામ;
 રાખિ રાખિ નલરાજન ! જળતો, શબદ સુણ્યો ઇતિ તામ. ૬૦
 ચિત્તિ વિમાસે આ વનમાંહિ, નલરા' ઇતિ કુણુ ભાખે;
 વળી વળી કહે સો સુણિ નલરાજા, તુજવિણુ ^૭અહી કુણુ રાખે. ૬૧

૧ ખીકણુ, અધીરજવાળો. ૨ ધણો. ૩ અધીર, અશક્ત. 'ક્લીવ.'
 ૪ કેસુકા-ખાખરાના ઝાડ પછવાડેની. ૫ તારી આગા બાંગી. એક
 ખીજથી બિન્ન ન થવું એવું લક્ષ વખતે કબૂલ્યું હતું તે આગા તોડી
 નાંખી. ૬ ઇન્દના વજ્ર જેવું. ૭ સાપ. એકપ્રતિમાં, 'અહી' અને
 ખીજમાં 'અહીં' પાડ છે. તેથી અહીં-સર્પને કાણુ રાખે-અચાવે ? અહીં
 ખીજ પ્રમાણે અહીં-અહીં આગળ તારા વિના કાણુ રાખે-અચાવે ?
 એવા બે અર્થો થાય છે.

શબદતણે અનુસારિ ચાલ્યો, પ્રબલ દાવાનલમાંહિ;
 ૧મતાં એક મોટી તવ દીડી, સર્પ જલંતો ત્યાંહિ. ૬૨
 પ્રગટ માનુષી ભાષા ભાષે, ઉદ્ધરિ તું સુજ રાય !
 રાય કહે તુજને ઉદ્ધરતાં, કુસલે કિમ રહે કાય ? ૬૩
 તું દ્વિજિજ્ઞ કુટિલગતિ ચાલે, ૨પિશુનતણી પરિ હીંડે (પીડે);
 જે ઉપગાર કરે તસુ દોષે, કિમ જઈએ તસ નીડે. ૬૪
 વળતું વધુ ભુજંગમ વાણિ, તુજ નેટિ ઇતિ કહિયું;
 પરઉપગારકાજિ' મહાપુરૂષને, સુખદુઃખ અંગિ' સહિયું. ૬૫
 નહીં વિશ્વાસઘાતકી થાઉં, ઉદ્ધર મ કર વિલંબ;
 જે સહિકાર ૩ સરિખા સભજન, તે કિમ હુયે લિંખ. ૬૬
 પ્રારથના ભંગ ભીડ પણિ તસ, વાચા કરી પ્રણામ;
 દિયે ભુજંગમને અવિલંબન, નિજ ભુજ ભૂપતિ તામ. ૬૭
 અતિ ભારે કરી ભુજ પીડાતો, ગત્તાંહુંતિ રાય;
 હલૂઈ હલૂઈ બાહરિ આવી, બોલાવ્યુ ૪ભખી વાય. ૬૮
 તાહરૂ ભાર ધરિતુ નવિ જાયે, બાહુ બહુ પીડાય;
 અગ્નિહુંતી અતિ કપે કાઢિયો, મૂકું કહિ જેણિ' ઠાય. ૬૯
 સો કહિ ૫નવપગ અહીંથી ચાલી, દસમૂ આવે જામ;
 હલૂયેરયું ૬ભુજથી ઉતારી, ભૂમિ મેહલજો તામ. ૭૦

કર્કોટકહંસજન—

એક દો ત્રણિ ચ્યાર પંચ પટ, સાત આઠ નવ પાય;
 ચાલી દસમિ જવ ભૂયે મેહલિ, તવ તેણિ ડસીયો રાય. ૭૧

૧ ખાડો, ખાષ. ૨ દુરમન—દુષ્ટ. ૩ આંખા સમાન. ૪ સર્પ.
 ૫ નવ ડગલાં. ૬ ખાંજ ઉપરથી. ૭ કવિ બાલજીના કડવા ૨૨ માં
 આ પ્રમાણે છે:—

“ નિષધ દેશના રાયજી, દશ ડગ ભરો દયાલ;

“ એવ ચારો તાહરૂ, ઇમ કરીસ હું જુવાળ.

રાય ભુજાયેં ડસી બૂયેં પડીઓ, કુંડલી કરિયું શરીર;
તવ રાજા રીસાબ્યો બોલે, ફિટ કે! અધમ કુધીર ! ૭૨
‘મૃતિ કુધીર ધિગ્ધિગ્ તું ધીરક ! મેં તુજ કરિયો ઉપગાર;
તે ભણી તું એ અંગિ’ ડસીઉ, ધિગ્ તાહરૂ અવતાર ! ૭૩

નલાંગપરાવર્તન—

તે વિષ-દાવાનલેં નલ દાધુ, હુઉં સ્થામ શરીર;
મિધી-પુંજ અંજન-ગિરિ ધમર, બાણે યમુના નીર. ૭૪
અતિ વાંકું દુંકું નલનૃપનું, હુઉં સવિ સંસ્થાન;^૧
મોટું મસ્તક ‘લાંળી ગ્રીવા, કરલી ગ્રીવ’ સમાન. ૭૫
આગલિ નીસરિયું હીયા ટોટું, વાંસો વાધ્યો અપાર;
હાથ પાદ આંગુલ થયા દુંકા, વામનનુ અવતાર. ૭૬
વક્ર નાસિકા ‘પિંગલ-લોચન, દુંકા ધુલા’ કેશ;
પ્રિયાત્યાગ પાપે લીપાણો, એહવો હવો નરેશ. ૭૭

નલઃક્રોધેનોવાચ—

એહવી દેહ અવસ્થા દેખી, અતિ રાજા એહાણો;
સપ્તમૃતિ ‘સાક્ષેપપણિ વળી, મૃતિ બોલ્યો સપરાણો. ૭૮

“ પગલાં ગણતો રાય ચાલ્યો, દશ પગને “દશો” નાગ;

“ નળ શરીરનો વર્ણુ ફરીઓ, નાગ મન પ્રગટ્યો રાગ. ”

આમાં વર્ણુવ્યું છે કે નલરાજા એક બે એમ પગલાં ગણતો ચાલ્યો અને બ્યારે હેવટે નવ “દશો” બોલ્યો એટલે નામ “દશો” એવું માનીને નલને દંસ્યો. અનુસ્વાર ભેદને નાગ ન સમજ્યો.

૧ પ્ર૦ “ રે ! કૃતમ્. ” ૨ શરીરના અવયવો. ૩ પ્ર૦ “ પ્રલંબ ગ્રીવા. ” ૪ જાટની ડોક સમાન. ૫ પીળાં-માંજરાં નેત્ર. ૬ ધોળાં. પ્ર૦ “ પૂંધળ કેશ. ” ૭ સપ્તસાક્ષેપપણે.

જો પાપીરે રે સર્પાધમ ! હલ કિન્નું મુખ ઢાળે;
 કાં કૃતાક્ષ ^૧નિહિજ નિફટ, બા મુખ ઢાખ્યા પાળે. ^૨ ૭૬
^૩રામઠ લુસણતણુ રસ લેઈ, તિં કપૂરવન સીંચું;
 દુર્વિષ ^૪અસિધારાયે કરીને, શુભ શરીર એ પ્રીચું. ૮૦
 હવે એ ભવિત પાળે બાણે, મરણ ભલું મનિં ગ્રહીયે;
 તિં જે દુષ્ટ યાતના દીધી, તે નિત સી પરે સહીયે ? ૮૧
 તિં વિશ્વાસઘાત કરીને, કહે કસ્તું ફલ લીધું ?
 અવર દીન ઉપગાર કરેવા, ^૫અંતિઃ કાર્ય એ કીધું. ૮૨
 અધોવાસ તુમને જે હુઓ, તે તો ઉચિત અપાર;
 અધમકાજ એહવાં કરી લહિસ્તુ, ^૬અધોગતિ અવતાર. ૮૩
 વિશ્વભયંકર^૭ ! હો જિહવાધર ! ચરણ વિવર્જિત કાયા;
 હો પરિ મલિન ‘કુટિલગતિગામી, કેદૂંચે કાં બાયા ? ૮૪
 દોષ અમારો એ નહિ તાહરો, જે તુઝ ભવિત લીધું;
 દુર્જનને ઉપગાર કર્યાનું, ફળ તતકાલ એ લીધું. ૮૫
 કઉચિનાં ફલ અંગિ ધરે જે, તેસ્તું સુખ પામે સોય;
 તે ઉપગારપ્રતિ ધિગ કીજે, જેણિ વિડંબન હોય ! ૮૬
^૮ઉપ-અપગાર ઉભયથી ખળને, કરિવો ઉચિત ન તેહ;
 સમવૃત્તિ રહિલું દુર્જનસ્તું, જી સુખ વંછે દેહ. ૮૭
 જલણિ જલતો એ મેં રાખ્યું, તુજને કપટી કૂર !
 તો તુઝ બ્યાપા(ઈ)ન હું ન કંઈ, બા મુખ લેઈ ફર. ૮૮
 અતિપરિ અધિક્ષેપ પત્તગને, કીધો નલ્લરાબયે;
 તવ સો નાગ ઇસીપરિ જંચું, પરગટ નર ભાષાયે. ૮૯

૧ પ્ર૦ “ નિહિજ ન લાજે. ” ૨ દેખાડ્યા વિના. ૩ હોંમ,
 લસણ. ૪ તરવારની ધારથી. ૫ પ્ર૦ “ અંતરાય અતિ કીધું ” ૬
 નીચીગતિ-નરક. ૭ સાપ. ૮ વાંછીગતિવાળો. ૯ કદૂ નામની ઝીઝે.
 ૧૦ અપકાર અને ઉપકાર અને ખળ પુરુષોને કરવાં નહિ.

પણગડવાચ—

ઈતિ 'અધૃતિ રાજાન્ ! મત માણુશિં, મ ધરસિ અતિ સંતાપ;
જે વૃત્તાંત કહું તે સંભલિ, ઇતિ કહી હવો નર આપ. ૯૦
નિષધરાયનો હું લઘુ બંધવ, વજ્રસેન ઇતિ નામ;
સર્પ ઠામિં સો દૃષ્ટિ પડીઓ, નૃપ લાજ્યો મનિ તામ. ૯૧

નલગડવાચ—

અતિ અચિરજ પામ્યો મન સાથિં, આવી લાગુ પાય;
તાત ! તાત ! કિમ દરસન દીધું, પાઉધાર્યાં કુણુ ઠાય ? ૯૨
છોડુ હુયે કછોડુ તુહિ, માતપિતા પ્રેમ રાખિ;
નલ અપરાધિ સાથિ દયાપર, કુણુ હોવે તુમ 'પાખિ ! ૯૩
રાજઋદ્ધિ જસ ધર્મ અને સુખ, જેણિ કુલ 'કટક હાર્યું;
અર્યું અધમ સંતાન પિતાજી ! કિરયે ગુણિ સંભાર્યું ? ૯૪
અતિ 'શઠતા હીયડામાંહિ આણી, પ્રિયા (સતી) એકલી મેહલી;
લજ્જા દયા અને કુલકીરતી, ત્રણે અલગી ઠેલી. ૯૫
ઈત્યાદિક વિલપે અતિ રાજા, નયણિ વહે બહુ નીર;
સો પશુ સાશ્રુ નયન થઇ વારે, વચ્છ ! થાઓ હવે ધીર. ૯૬
હૃદય સાથિં નલને પરિરંભી, સોવન શ્રીકુલ દોધ;
રત્ન જટિત નલને કરિ દેઈ, વલતું જંઞુ સોઈ. ૯૭

કર્કોટકગડવાચ—

'વજ્રસેન એક તુઝ પીતરીઓ, કર્મતણે પરિણામે;

૧ ધીરજનો અભાવ. ૨ તમારા વિના. ૩ સૈન્ય, લશ્કર. ૪ ધણી
મૂર્ખતા, ખલતા. ૫ શ્રીમેધરાજજીએ અને સમયસુંદરજીએ અત્રે
નળપિતા વીરસેન હોવાનું સૂચવ્યું છે. જુઓ મેધરાજજી કૃત નળ-
દમયંતીરાસે. આ. ૬૦ મ. ૧૦૦ ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૪૯ મે—

“ ઇમ ચિંતવતાં રે અહિ શીટિયો, સુરવર એક ઉદાર;

“ તે સુર બોલ્યો રે હું ઇહાં આવીઓ, ધરતો પ્રેમ અપાર. ૯

“ નિષધનરેશ્વર હું છું તુજ પિતા, આબ્યો એણે ઠામ;

“ દોહિળી વેળા આવે આપણે, નહીંતર કેહી કામ. ” ૧૦

નાગકુમારમાંહિ અસુર અવતરીઓ, કુર્કોટક ઇતિ નામિ. ૬૮
 અવધિજ્ઞાનતણે બલિ બણ્યું, તુઝને આવીયું કષ્ટ;
 નલપ્રતિરૂપે એકલુ બમતાં, રખે ^૧દમે કો દુષ્ટ. ૬૯
 તિણિ કારણિ ઇતિપરિ એ કીધું, તુઝ શરીર સુણિ સત્ય;
 સોવન શ્રીકલ એ દો લીધાં, આણી પ્રેમ અપત્ય. ૧૦૦
 વજ્ર વિભૂષણ છિ એ માંહિ, બલવજે જિમ જીવ;
 બારવરસ એ ભાવથી રહિસ્યે, રખે થાયે મનિ કિલવ.^૨ ૧૦૧
 દ્વાદશવર્ષતણે જો અંતિ, નિજ સ્વરૂપતું કામ;
 જવ હુએ તવ અંગિ ધરજે, લહિસ રૂપ ઉદામ. ૧૦૨
 તિહાં લગિ એણિ રૂપે રહિજે, રખે પ્રકાસે આપ;
 મેં તુઝ ^૩સાનિધિ એટલું થાયે, ન ટલે પૂરવપાપ. ૧૦૩
 અસુર એક તુઝ કેડિં પડીઓ છે, તેણિં છલ્લીયો તું વચ્છ !
 તેહને તું આપોપુ બણસિ, પાપ હોસિ જવ તુચ્છ. ૧૦૪
 હવે તુઝ તેણિ થાંનકિ મૂંકીજે, સુખે ગમે જિહાં કાલ;
 ઇતિ સુર સીખ સંભલી કાંઈક, ^૪રતિ પામ્યુ ભૂપાલ. ૧૦૫
^૫અંતર્ધ્યાન હવુ સો સુરવર, સીખ કહી સવિ જામ;

૧ દુઃખી કરે, પીડે. ૨ મનમાં અર્ધયવાન ન થતો. ૩ મદદ, સહાય. ૪ આનંદ. ૫ આ સ્થળે શ્રીમેધરાજજીએ અને સમયસુંદર-જીએ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે. જુઓ શ્રીસમયસુંદરકૃત નળદવદંતીરાસે ખીજે ખડે પાંચમી ઢાલે—

“ તું કહે તેથી ઉપાડી મૂકું, પુત્રને પ્રેમે લીયો;
 “ ઇમ કહે નળને નિષધસુરવર, નાલેર દ્યે દેવ નીમીઓ.
 “ નળ કહે મૂક સુસમાપુરિ, દેવ મૂક્યો લેષ તેયોજ;
 “ નળ દેખે ખિણમે આપને, સુસમાપુર પોળે તેયોજ.
 “ સુસમાપુર પોણિ તેથી પુહુત, કોલાહલ થયો તિણિ સમે;
 “ દ્વરિ રે દ્વરિ પોષસ લોકો, સહુ ટળજે એકે ગમે.
 “ અસવાર ચિહ્ન દિસિ કહે એહવું, નળ સુણી અચરિજ ધરે;
 “ દેખીઉ એહવે એક હાથી, આવતુ સુસમાપુરે.”

નલરાજ પુરપરિસરે સરોવર, આગલિ દેખે તામ. ૧૦૬
 જ્ઞાન કરી તિહાં પાલે બિઠો, કૂળડરૂં રાય;
 લોકપ્રતિં કહે અહીં કુણુ રાજ, કુણુ નગરી કહિવાય ? ૧૦૭
 તે કહિં નગરી નિરૂપમ વનિતા, રાજ શ્રીઋતુપર્ણુ;^૧
 શત્રુ કામિનીને જેણિં કીધા, કંકણુ નયણાભરૂં. ૧૦૮
 ઇચ્છું સુણી મનિ સંતોષાણુ, બાળમિત્ર મુઝ એહ;
 આગલિ નગર નિરીખ્યણુ આદ્યુ, નલનૃપ કૂળડદેહ. ૧૦૯
 હસ્તીમદ—

નગરતણી પોલિં જવ પેહું, તવ મુણ્ણું હાહાકાર;
 રાયતાણુ પદ્મ હસ્તી^૨ છૂટયુ, જન પાડિં પોકાર. ૧૧૦
 એક ઉભાણા ચડે અટાલે, એક ઉપરિ પ્રાકાર;
 એક મહાવૃષ્ય ઉપરિ ચડીઆ, એક મંદિર લેણીવાર. ૧૧૧
 દોસી હાટ ઉધાડાં નાખી, નાઠા ન જુએ વાળી;
 પારખિ પગ વાહીને નાસે, ન શકે દ્રવ્ય નિહાલી. ૧૧૨

૧ મેઘરાજજી અને સમયમુંદરજીએ વનિતા અને ઋતુપર્ણુને
 સ્થળે સુસમાપુર ગામ અને દધિપર્ણુ રાજ વર્ણુવેલા છે. જુઓ આં
 કાં મં મૌં ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૫૦ મે શ્રીમેઘં નળાખ્યાને—

“ તવ નળ બોલેરે મુજ સુસમારપુરે, મૂકો હે સુરરાજ ! ૧૬
 “ તવ નળ મૂક્યોરે તે પુરઉપવને, સુર પુહુતો નિજ ઠાય; ૧૭ ”
 “ એહવે એક ગજ મદ બર્યો, ત્રાડી સાંકળ પાસ;
 “ ત્રાસ પમાડે નગરને, સબળો કરે વિનાશ. ૩
 “ ગોખિ ચઢ્યો હાધપન્નનૃપ, બોલે; જે ગજરાજ;
 “ જાલે તાસ ઇનામ દે, સાઈ વંછિત કાજ. ૪ ”

કવિ બાલણુ અને પ્રેમાનંદે વનિતા-અયોધ્યા અને ઋતુપર્ણુ રાજ
 વર્ણુઆ છે. માત્ર અંદર ગાંધા હાથીની વાત નથી. સીધી નળરાજ
 ઋતુપર્ણુને મલ્યો તે જણાવેલું છે. ૨ મુખ્ય હાથી.

મોતી જીવં વીખેરે ^૧અવહિરી, જાયે જિમ જલ પૂર;
 કેસર-અગર-કપૂર સુગંધી, મેહલી નાઠા દૂર. ૧૧૩
 ગાંધી હાટે વસાણાં શૂનાં, ફૂલી હાટે કણ્ઠ ^૨અંખાર;
 ઘી હાટે નીક વહે તવ ઘીની, કોઈ કરે નહીં સાર. ૧૧૪
 તખોલી તિણિ ખેવિ ^૩પુલાયા, ^૪પુહુવી વીખર્યા પાન;
 સૂનાં હાટ ત્યજી સુખડીયા, નાઠા નહી સિરિ સાન. ૧૧૫
 પડિ નાશતા એક એક ઉપરિ, એક પાડિ આકંઠ;
 એક અખલા પણિ ન સકે નાશિ, ચાલંતી ગતિ મંદ. ૧૧૬
 કુલાલ ધરિ મહિરા જઈ પીધી, સો ઉન્મત્ત ^૫અપાર;
 પાટે હાટ આવાસ અનોપમ, પાટે ^૬ચોલિ ^૭પ્રાકાર. ૧૧૭
 સુખટ અનેક મિલ્યા ભૂપતિના, પણિ કેહિને વસિ નાવે;
 રા' ^૮ઋતુપાર્ણ હવુ ચિંતાતુર, ઇતિ ઉદ્ઘોષ કરાવે. ૧૧૮
 જે નર એ હસ્તી વશિ આણે, હસ્તી પરિખ્યા જાણી;
 તેહને આમ પંચશત આપે, રા' ^૯ઋતુપર્ણની વાણી. ૧૧૯
 વંતીવમન—

ઇતિ ઉદ્ઘોષ સુણ્યો સો કૂખડ, નગર મધ્ય તાં જાયે;
 લોક કહિરે નાસિ કૂખડા ! આ જો હસ્તી ધાયે. ૧૨૦
 એહવે એક વ્યવહારી કેરી, પુત્રી સુઠે લેઈ;
 “સો ગજ કૂખડ સમીપિ” આન્યુ, સા આકંઠ કરેઈ. ૧૨૧
 સો દેખી કૂખજે ઇમ બોલ્યો, અરે ! ગજધમ દુષ્ટ !
 અખલા ઉપરિ જોર આગામ્યુ, ધિગધિગરે પાપીષ્ઠ ! ૧૨૨
 ઉતારિવા મહંબર તાહરો, આયુર્વેદી એહ;
 ઇમ કહિતુ પાપાણિ આહણિ, ગજને કૂખડ દેહ. ૧૨૩

૧ ઝવેરી. ૨ ધાનના ઢગલા. ૩ નાઠા. ૪ પૃથ્વીપર. ૫ પ્રા
 “અનુમત” ૬ દરવાજા. ૭ કિલ્લો. ૮ નનઆવે. ૯ તે હાથી.

૧ કરિવર કૂબડ હણિવા કારણિ, કરી ચરણ ઉત્તાલ;
 ૨ શેષારુણ લેખનસૂ સૂત્ર, ધાયો અતિ ૩ વિકરાલ. ૧૨૪
 ૪ પંખાણુ પર્વત જિમ ઉડે, તિમ આવતું દીકું;
 તેહના કરાઘાત ૫ વંચીને, ચરણ ચિહ્ન વચિં પિહું. ૧૨૫
 હસ્તી હેઠિ રહિયો સો કૂબડ, મેહલે મુષ્ટિ પ્રહાર;
 શબ્દ વાજતાં અંબર ગાજે, મર્મસ્થાનકિ છે માર. ૧૨૬
 કુંભકારના ચક્રતણી પરિં, ભમિ મતંગજ સોધ;
 કુબજ મતંગજ ૭ ભડતાં બેહુ, જન પેખે સહુ કોઈ. ૧૨૭
 ઇતિપરિ વારણુ વ્યાકુલી કીધો, ૮ સો સ્ત્રીઓ મહ વીર;
 મંદશક્તિ સો હવું મતંગજ, કુબજ ૯ મતંગજ વીર. ૧૨૮
 ગજશિખ્યા જે અંધ ભણ્યો છે, તેણિ હસ્તી વશિ આણ્યું;
 કુબજ પરાક્રમ પરગટ દેખી, લોકે ઘણું વખાણ્યું. ૧૨૯
 ગજવર અંધિ ચડી સો બિઠો, ૧૦ કરિવર કરિયો પ્રસન્ન;
 ૧૧ નૃપમંદિરભણી લેઈ ચાલ્યો, પેખે નગરી જન્ન. ૧૩૦
 ચઘપિ નૈષધ થયું કરૂપી, તથાપિ બળ નહિ ખીલું;
 જિમ ઘનસાર કરિયું છે ચૂરણુ, તુહિ સુગંધિ નહિ હીલું. ૧૩૧
 બિઠાં ગુખિ ૧૨ રાય ઋતુપેણું, પેખી અચિરજ પામ્યું;
 ગજશાલાયે ગજને અંધાવી, સલામધ્ય બોલાવ્યું. ૧૩૨
 રાજસલાયે આવ્યો સપરાણો, નૃપને કરી પ્રણામ;
 વિનય વિધે બિહું નૃપ પાસિં, કહિ પ્રથવીપતિ તામ. ૧૩૩
 કહું કુબજ ! કિહાંથી પાઉધાર્યો, કંતીદમન વિશાલ;
 કલા જોવડી કિહાં તુહમે પામી, સેવક કુણુ ભૂપાલ ? ૧૩૪

૧ હાથી. ૨ કોષથી રાતો બનેલો. ૩ ખીહામણો. ૪ પાંખવાળા
 ડુંગરની માફક. ૫ ઠગીને, છેતરીને. ૬ પ્ર. “ ભમતાં. ” ૭ પ્ર.
 “ સો સમિઓ મહનીર ”. ૮ મહાભાગવાળો. પ્ર. “ મહાબળ વીર ”
 ૯ ગજવર. ૧૦ પ્ર. “ નૃપ મંદિરભણી ” મંદિરસ્થાનકો. ૧૧ ગોખમાં.

કુબજ કહિ ક્ષિતિમંડલ મંડન, વીરસેન-સુત વીર;
 તેહનો એ સારથી સુણ નૃપ ! સો નલ સુણ ગંભીર. ૧૩૫
 કૂબરબંધવ સાથિં ^૧દુષોદર, રમતાં હારિયું રાજ;
 તુ તેણિ સો કાઢિયો વનવાસિં, લેઇ લક્ષ્મી લાજ. ૧૩૬
 હવે કો નલની શુદ્ધિ ન ખૂએ, સ્વામિભક્ત આ દેવ !
 ભમતું નગરિ તુદ્ધારે આઠ્યું, ન કરી કૂબર સેવ. ૧૩૭
 સુણી ઝડતુપણું હવે ^૨શોકાકુલ, બાળમિત્ર સો માહર;
 આ ! આ ! કિસિ દિશા નલ પામ્યું, નાટકગીત નિવાર. ^૩ ૧૩૮
 દિવસ ત્રણિ મનિ દુઃખ ધરિયું અતિ, કુબજપ્રતિ દેઇ માન;
 પરમમિત્ર કરી પાસિ રાખ્યું, આમ પંચશત દાન. ૧૩૯
 નિત નિત નવ નવ કલા દેખાડે, નૃપનું લે હરિ ચિત્ત;
^૪ઉચિત પ્રસાદે બહુ રીઝવે, પામે પરિવલ વિત્ત. ^૫ ૧૪૦
 દીપે દાન ચાચકજન પોષે, ન ત્યજે પણું ઉદાર;
 અતિ અચિરજ પામે નગરીજન, કરે કીર્તિ વિસ્તાર. ૧૪૧
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાયે ^૬, નૃપને ^૭અશન કરાવે;
 રા'ઝડતુપણું મોકલી ^૮ચરને, નલની શુદ્ધિ જોવાવે. ૧૪૨
 કુબજરૂપે નલ તેણિપરિ રહિતુ, મનિ લૈભીનું દુઃખ;
 પ્રગટ કરી ન શકે કો આગલિ, ક્ષણ એક ન વેઇ સુખ. ^૯ ૧૪૩
 દેતો દોષ કર્મને નૈપથ, રા'રિતુપણુંહ પાસિં;
 રહિયો વિનીતાનગરીમાંહિં, કાલક્ષેપ વિમાસિં. ૧૪૪
 હવે કથા દમયંતીકેરી, સુણજો સહુ સુજાત !
 દ્વાદશમિ પ્રસ્તાવિ કહીર્યે, સમ રસ ભેલી મજા ! ૧૪૫

૧ ૫૦ "દુરોદર." ૨ શોકથી આકુળ. ૩ ત્યાગ કરે. ૪ યોગ્ય-
 લાયક કૃપાથી. ૫ "ઉચિત પ્રસાદ દીપે બહુ રાજ." ૬ લક્ષ્મી.
 ૭ ખનાવે. ૮ ભોજન કરાવે, ખવડાવે. ૯ ખાતમીદાર, છાનો રાજદૂત.
 ૧૦ બદ પ્રેમાનંદે અત્રે આ સુખ્ય વિશેષ કથ્યું છે. કવિ બાલ્યે પણ

(૩૩૮)

નળદમયંતીરાસ.

(ચોપાઠ.)

અંથ નલાયનવુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિનયમુંદર મુંદરભાવ, એતલિ (હવુ) એકાદશ પ્રસ્તાવ. ૧૪૬
અંતિ મીકુખેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, નળચરિત્રે દમયંતીપરિત્યજન,
નૈષધ કુળજત્વભજન (ઋતુપર્ણનૃપસમીપે) ગજશિક્ષા
પ્રદર્શન, સૂર્યપાકરસવતીપરિવેષણ, સ્વકલયા-ઋતુપર્ણ-
રંજન, કાલક્ષેપાય તત્ર (સ્થિતિ) કરણ
વર્ણનો નામૈકાદશઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રેમાનંદ જોવો ભાવ વર્ણવ્યો છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કરવું ૩૫ મું—

“ અશ્વપતિ મહારાજ થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો;

“ છે વિજેગની વેદના ધણી, નિત્યે સુએ શ્લોક એક ભણી.

શ્લોક-સ્વાગતાવૃત્તમ્.

“ આતપે ધૃતિમતા સહ વધ્વા, યામિની વિરહિણા વિદ્યેન;

“ સેહિરે ન કિરણા હિમરશ્મે-દુઃખિતે મનસિ સર્વમસહ્યમ.

ભાવાર્થ-વસન્તતિલકાચામ.

“ જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;

“ રાતે વિજેગચક્રી ચંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જો દુઃખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રચે.

રાગ-દેશાખ.

“ એવું કહિને કરે શયન, વિશ્વમય થાય પાડોશી જન;

“ બાળ બિહામણો આવી વશ્યો, કદરજને વિજેગ તે કિશો ? ”

પ્રસ્તાવ બારમો.

દમયન્તીઅધિકાર.

(૬૯૧.)

- સમરિતું (સુ) સમરિતું (સુ) સરસતી, શ્રીભાનુમેરૂ ગુરુરાય;
ચરણ-કમલ સંભારતાં, મુઝ મતિ નિરમલ થાય. ૧
- ગતિ વિષમી છે કર્મની, કહિંનો નથીઅ વંક;
કર્મ શુભાશુભ બંધીઆ, છૂટે રાય ને રંક. ૨
- અહા જેણિં કુંભાર કિય, વિષ્ણુ ^૧વિષમ અવતાર;
એક ચક્ષુ ઉથના હવી, શંકર ભિક્ષાચાર; ૩
- ચંદ્ર કલંકી જિણિં કિયો, સૂરિજ ભમે આકાસિં;
સભજન ! સહુ સાચું લહી, કરજો કર્મ વિમાસિ. ૪

(રાગ રામગ્રો.)

- (પ્રભુ ! તેં જીતું હેલામાંહિ, મોહ મહાભડ જૂઠાં; એ દેશી.)
^૨હવિ તિણિ વનિ મહાસતી દમયંતી, પુહલી ^૩પુહલી સિધ્યાયે;
તેણિ નિસિ નિદ્રા પરમસખીપરિ, ક્ષણ એક અલગિ ન થાયરે. ૫
- પ્રાણી ! કારણ કર્મનું મોહું, ન સકે કો કરી ખોહું;
બંધો ! કારણ કર્મનું મોહું. (આંચલી.) ૬

મૈમીસ્વપ્ન—

- સુપન લહે અરૂણોદયવેલા, બાણે એક છે માકંદરે;^૪
બહુપત્ર ફલકૂલે વિરાજીત, તિહાં કરતી એ આનંદરે. બંધો ૭

૧ વિચિત્ર રૂપોથી અવતાર લેનાર. ૨ આ રાસકારે, શ્રીસમય-સુંદરજીએ, અને પ્રેમાનંદે પ્રથમ નળાધિકાર અને પછી દમયંતીવૃત્તાંત વર્ણવ્યો છે. ત્યારે કવિ બાલણે અને શ્રીમેધરાજજીએ પ્રથમ દમયંતી અને પછી નળકથા કથી છે. ૩ પૃથ્વીની પથારી, ભોંયપર. ૪ આંખાનું ઝાક.

કેતે કાલે સો તરુવરઉપરિ, આવી ^૧કપોત ઈક બિઠોરે;
તવ સહકાર સહસા સૂકાણો, જિમ ^૨ધણુ બીતરિ પિઠોરે. બંધો. ૮
લોમી શિથિલ થઈ સર્વાંગે, તે તરુથી પડી હેઠીરે;

ઇતિ સુપનંતર લહી સા ભગી, તવ સહસા થઇ બેઠીરે. બંધો. ૯
ઇતિ દુઃખ સ્વપ્ન કિશું એ દીકું, બહુ શંકા મનિં પામીરે;
^૩વૃથા કરેવા કુઃસ્વપ્ન સોઈ, બાણિઉં મુખ જોઈ સ્વામીરે. બંધો. ૧૦
ચકિત મૃગીપરિં સઘલે નિરખે, પાસે જિમણે ડાવેરે;

આગાલે પાછલે વળી નિહાળે, કીહોં પતિ દુષ્ટે નવિ આવેરે. બં. ૧૧
મનસ્થું ત્રાસ લહી થઇ ઉભી, પ્રીઉં મુખ જોવા ચાલીરે;
ધિયોગવિલાપ—

વન ગુહવર^૪ સરોવરની પાલિં, સઘલિં થાકી નિહાલીરે. બં. ૧૨
પ્રીઉ ચિંતામણિ કિહાં નવિ દીઠો, બાણ્યું કરે છે હાંસુંરે;
છાનો છયલ છપીને રહીઓ કિહાં, સાદ કરે ઝરે આંસૂરે. બં. ૧૩
આર્યપુત્ર ! પુત્ર ! કરંતી, પ્રીઉ ! પ્રીઉ ! વળી વળી ભાખેરે;
પણિ ^૫પ્રતિઉત્તર કોઈ ન આપે, કોઈ નવિ રડતી રાખેરે. બં. ૧૪
વળી વિચારે સહી કુણિ હરીઓ, મુઝ પ્રિયરૂપ વિશેષીરે;
કિ વિદ્યાધરિ કિ વ્યંતરીયેં, ^૬સુભગ શિરોમણી દેખીરે.
વહાલા ! ઉત્તર વિહિલુ આપો, કાં અખળાને સંતાપોરે;

માહરા સ્વામી ! ઉત્તર૦ (આંચલી.) ૧૫
સ્મરશંકા મનમાંહિ સંભાવી, કિં વારતિ ગઈ લેઈરે;
દેખું તુ તત્કાળ મેહલાવું, જે માગે તે દેઈરે.

માહરા વહાલા ! ઉત્તર૦ ૧૬
ધિગ પરમાદિં પરવશે હુઈ, નિદ્રામાંહિ નિધિ હારીરે;

૧ હોલો પક્ષી, કપુતર. ૨ કીડો આંખામાં દાખલ થવાથી તે
એકદમ સૂકાઈ જાય છે. ૩ જીકું. ૪ ગુફા. ૫ પાછો જવાળ. ૬ સારા
આખવાળો.

હા ! હા ! નિરનાથા કિમ રહિસ્યે, શરણુ વિના નળનારીરે !
 વહાલા ! ઉત્તર વહિલુ આપો, કાં અળખાને સંતાપોરે. મા૦ ૧૭
 (રાગ-ભાડૂણી. પ્રિઉ ! રાખોરે પ્રાણાધાર-એ દેશી.)
 હા હા ! નાથ ! કિહાં ગયુ, પ્રિયા એકલી મેહલીરે;
 દેવદૂત ! દરસન દીયો, કાં પૂરવપ્રીતિ સંકેલીરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે;
 કરૂણા કરોરે શ્રીભગવંત ! રંગ સમુદ્ર રેલાવોરે.
 જગિ જગો હો કો સત્યવંત ! અતિ દુખભાર ઠેલાવોરે;
 આરાધોરે કોઈ અનંત, નયણે નાહ મેલાવોરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે. (આંચલી.) ૧૮
 ફિટ હોંયડા ફાટિ' નહી, કાં રહ્યું (લે) વાહલા વિયોગરે;
 તુ તું સહી વળમય ધડીઉં, જી રહિઉં એણે શોગિરે. મે. ૧૯
 પ્રાણુ કિસ્યે માંડી રહિયા, છાંડી હજી ન જાયરે;
 પ્રીઉ પાખે કુણ પાલસ્યે, સેં તુજ સાન ન થાયરે. મે. ૨૦
 પ્રિય ! અપરાધ પ્રિયાતણા, ખમજો ખમા-નિધાનરે;
 દમયંતીપ્રતિ તું હુજો, ^૧ભવિ ભવિ પુરૂષ પ્રધાનરે. મે. ૨૧
 હા અંગજ વીરસેનના ! હા વહ્નલ ! હા સ્વામીરે !
 ઇતિ કહીતી ભૂમિ પડી, લૈમી મૂર્છા પામીરે. મે. ૨૨
 દમયંતી દેખી પડી, વનદેવી દુખ પાવીરે;^૨
 નયણુ ઝરંતા કંપિ કુલે', તરૂં ચાખા ન હલાવીરે. મે. ૨૩
 મૃગલે સુખિ' દીધાં નહીં, તૃણ ^૩નીઝરનાં પાણીરે;
 પંખી ફળ ચાખ્યાં નહી, રૂદન સુણી નલરાણીરે. મે. ૨૪
 પરવત નીઝરણું મસ્યે, દમયંતી દુખ દેખીરે;

૧ ભવેભવે, અગાડી ખીજા ભવોમાં પણ તુંજ મારો પ્રાણુ થજો.
 આવાં વાઝ્યો પૂર્વેલાં પાંચ ભવોના પ્રેમને લીધે ઉચ્ચારાય એ સ્વાભા-
 વિક છે. ૨ પામી. ૩ ઝરણું પાણી.

રૂદન કરિ બાણે રહિયા, મધુકર કુલ સવિસેધીરે. મે. ૨૫
 સરોવર તટ વૃક્ષાવલી, પવન સુશીતલ વાયારે;
 તેણિ 'તનિ આવી ચેતના, બગી નલનૃપ 'બયારે. મે. ૨૬
 પુનરપિ પ્રીતિ જોવા ભણી, ઘણી ભૂમિ 'અવગાહેરે;
 ભમે 'ઇતસ્તત ભામિની, દામિની' જિમ વનમાંહિરે. મે. ૨૭
 ગિરિ શુદ્ધવર નિરખી શુદ્ધ, જોયા મહાતરૂ વલ્લીરે;
 શ્રમ ભય તાપ વેચા નહી, ક્ષુધા તૃષ્ણા નવિ સલ્લીરે.' મે. ૨૮
 સુણો લતા ! પાંડુ ખરૂં, ધન્ય તું તરૂં સંયોગોરે;
 લૈમીને ભરતારનો, પડિયો કુણિં વિયોગોરે ? મે. ૨૯
 કંટક વૃક્ષ ચરણે હવા, વહે બહુ 'શોષિત ધારારે;
 કર અલતારસિ રંગીયા, તે ન વિઈ નલ્લહારારે. મે. ૩૦
 પત્ર સંચાર સુણી કરી, ફિરી ફિરી ફેરા દેતીરે;
 યોગિની જિમ 'વિયોગિની, એક નલ્લનામ લેતીરે. મે. ૩૧
 પ્રિતિ પ્રિતિ ! કરતી પદમની, થાકી વનિં વનિં જોઈરે;
 થઈ નિરાશ આવી તિહાં, સેજિ દેખી વળી રોઈરે. મે. ૩૨
 કાલિ મુઝ પ્રિયુ ઇહાં હુતો, ઝરતો અમૃત વાણીરે;
 આજ બિઠી હું એકલી, ધિગ ધિગ ! કર્મ કહાણીરે. મે. ૩૩
 રવિ અસ્તાચલિં જઈ રહીઓ, રહિસી સતી દુખ રોવારે;
 'પ્રહિ ઉદયાચલિં' આવિયો, મહાસતી મુખ જોવારે. મે. ૩૪
 સા 'નિશા ઇતિપરિ 'નીગમી, કર્મ સંભારી રોતાંરે;
 પ્રભાતિ ચીરે' પેખીયાં, અક્ષર આંસૂ લૂહતાંરે. મે. ૩૫
 પેખી પતિ 'વર્ણાવલી, સહસા શિસિં ચડાવીરે;

૧ તનુ-શરીરે. ૨ સ્ત્રી, પત્ની. ૩ જુએ, અવલોકે. ૪ અહીંતહીં. ૫
 વીજળી. ૬ નળને શોધવાના ધ્યાનમાં ભૂખતરસનું શલ્ય જણાતું નહિ. ૭
 લોહી. ૮ વિયોગ પામેલી દમયંતી, યોગસાધક યોગિનીની પેઠે માત્ર એક નળ
 નામ જપતી હતી. ૯ સવારે. ૧૦ રાત્રિ. ૧૧ નિર્ગમાવી. ૧૨ અક્ષરાવલી.

ઠરિ'ભીડી 'ચાંપી સહુ, 'અરથ સંકલ મનિ બાવીર. મે. ૩૬

(રાગ-મેવાડો. મેવાડા રાણા ! એ દેશી.)

હો રઠીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ, વનમાંહિ એકલી નિરાસ;

વિષ્ણુ અપરાધ નિદ્રામાંહી ત્યજી, ભંજી અબલાની આસ.

હો રઠીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૭

ભણ્યું હુતું પ્રીતિએ પાલસે, સુખે' દુખે' ત્યજે નહી નેહ;

દેહ છાયાપરિ આલતાં, વિષ સી દેહ ગયો છેહ.

હો રંગીલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૮

વહાલા ! ભાર વિશ્વંભરા, કિમ સિર વહિતો અપાર;

એક દારા થઈ દોહિલી, ર્યું દેઉં ઉલંભો આધાર. હો રંગીલા. ૩૯

શૂંગ વૃષભને ભાર કિમ કરે, હસ્તીને વળી દંત;

તિમ પરણી પ્રિયા પાળતાં, કિમ કિલમ' હુઈ મોરા કંત ! હો.

સા વેળા ગઈ વીસરી, બાણી જીવનુ આધાર,

હંસ સરૂપ જોવા મોકલ્યું, ચાંપ્યો હોંયડાંતું હાર. હો. ૪૧

મારગિ' ચરણે ચાલતી હું, ચાકી ન કહિતી લગાર;

ક્ષુધા તૃષા ન ભાખતી, કિંપિ ન કરતી ભાર. હો રંગીલા. ૪૨

રાણીમરાજ લીલાતણું, જો હુઈ ભૈમીને વેધ;

પહિલું પિતા ધરિ બાઈતાં, તુ કુણ કરતું નિષેધ. હો રંગીલા. ૪૩

એક પ્રિય સુખડું દેખી કરી, હિયડું ઠરતું અપાર;

દુખડું ભતું સવિ વીસરી, પ્રાણિ પામતુ 'કરાર. હો રંગીલા. ૪૪

દોષ નહીં પ્રિયુ તુમતણું, પ્રગટિયું પૂરવ પાપ;

ભૈમી વિષ્ણુ કુણ ભોગવે, તુ ર્યું કીજે સંતાપ. હો રંગીલા. ૪૫

વળી વિચાર એ સાચું સંભવે, તો તું તુંહી શુણ ગંભીર;

હો એક પાપી બ્યંતરે, તુજ આવરિઉં છે શરીર. હો રંગીલા. ૪૬

૧ પ્ર૦ "વાંચૂં સહુ" ૨ પ્ર૦ "અરથ સંકલ" સંકલ=સમજો અર્થ.
સંકલ=અર્થ સંકલના. ૩ ખેદ યુક્ત, અમીત. 'જ્ઞમ.' ૪ એન, આશ્રમ.

આપ—

હવે હું કહું તે સુણજો સહુ, વનદેવી ! વનદેવ !
 જે મુગકંત કેડિ પડિયો, સો સુખ ન લહીજો ક્ષણમેવ ! હો રં. ૪૭
 જે મુગ પ્રિયતતુ આવરી, એવડી દીધી કુશીખ;
 સો ઠરીઠામિં મ બિસજો, તેહને પડજો ભીખ. હો રંગીલા. ૪૮
 અમિગ્રહ—

કુસમ કેસર ચૂઆ ચંદન, સરસ ગવિલ જે આહાર;
 વસ્ત્રાદિક ભોગ નવિ ગ્રહું, જાંમ ન મિલિં ભરતાર. હો રં. ૪૯
 ઇત્યાદિક 'અભિગ્રહ ગ્રહી, વાજ્યું આપણું મજ;
 શોકસંતાપ સવિ પરિહરી, ધરીઉં ધરમયતત્ત. હો રંગીલા. ૫૦

(ચોપાઈ.)

યદપિ વિષ્ણુ કારણ મત્સરી, નલ્લતતુ કુકલિ રહિયો આવરી;^૧
 તથાપિ ભૈમી 'સાપિ' કરી, શક્તિવિહીન ભયું સો અરી. ૫૧
 હવિ મુખ ચરણ પખાલી કરી, ભૈમી ધ્યાન જિનેશ્વર ધરી;
 પતિ આજ્ઞા પાલેવા ખરી, કુંડિનપુર મારગિ સંચરી.^૨ ૫૨
 મહાવનમાંહિં હુંતી આકલી, પગલાં ભરતી ઉતાવલી;
 મારગિં અખળા એકાકિની, ચાલી ભીમભૂપ નંદિની.^૩ ૫૩
 મનસ્થું વળી વિમાસે^૪ બાળ, સ્થું દૈવે દીધું દુઃખકાળ;^૫
 સકલ સખાઈત સાથે રહિઉં, હા હા કર્મ ! કર્યું તેં કરિયું ? ૫૪
 હુઈ દિગમૂઠ પંથિં હીંડતી, પ્રિય વિયોગ પૂરણ ગૂરતી;
 ચિંતે સ્ત્રીખ દીધી એકંતિ, તું પીહરિ પુંહચે ગુણવંતી. ૫૫
 સાહુ^૬ સીસિ^૭ અડાવું આણ, પશ્ચિ ઈમ કાં ન વિચારિયું બાણ;
 કિહાં કુંડિનપુર બાવું ફરી, કિહાં ઉલ્લંઘન અટવીપૂર. ૫૬

૧ નિયમ. ૨ આવરણ, ધેરીને. ૩ ભૈમીના આપ વડે કલિ
 શક્તિ વિનાનો થયો. ૪ ચાલી. ૫ નંદની-પુત્રી. ૬ વિચારે. ૭ દુઃખનો
 સમય. ૮ સાધુની. ૯ મસ્તકે.

કો ન 'સ્રખાયત' સંબલ સાથ, તરસિં પડ્યાં કુલ પાસ્યે પાથ;
 મારગિં વિષમા પર્વતમાલ, કુલ કરસ્યે અખલા સંભાળ. ૫૭
 પરિચારક સેવક સારથી, માહરા નાથ પાસિં કો નથી;
 ક્રિમ સો આર્યપુત્ર સુકુમાલ, એકાકી નીગમસ્યે કાળ. ૫૮
 પતિ સમીપિં ઇષ્ટિ અવસરિં હતી, તુ પ્રિયુ પરિચર્યાં સારતી;
 બેહુમાંહિં કષ્ટ ન બૂઝત' કોઈ, મન સંતોષિં પ્રવર્તત દોઈ. ૫૯
 સ્વજન શરીર સુખેં સ્યું કાજ, પ્રિયુ વિષ્ણુ સી લીલા સ્યું રાજ;
 નવિ હીસે એ દુખ નિસ્સરણ, એ જીવિતથી ઉત્તમ મરણ. ૬૦
 ધન જગિ બગલીનુ અવતાર, વર્ષાકાલ પ્રતિં ભર્તાર;
 પોષે પોતે આણી આહાર, ન દિયે ભવા છંદ્રી 'થાહાર. ૬૧
 સ્યું ગુણ બોલું મૃગલીતણું, જે ઉગારે પતિ આપણું;
 'વ્યાધ-ખાંણ પડતું પતિપ્રતિં, સા દેખી નિજ સિરિં લેહતી. ૬૨
 પશ્ચિ વૈદર્ભીં નિર્ભાગિણી, એહવી અવર ન કો પાપિણી;
 જેણે પતિરત્ન હાથિથી ગમ્યું, ધમ્યું' સોનું પુંકિ નીગમ્યું. ૬૩
 અથવા 'દુર્વિકલ્પ પરિહરું, નલનૃપની ચિંતા સી કરું;
 જે છિ મહાભાગના ધણી, વેગિં વિપદ ટલે તેહતણી. ૬૪
 સૂરિજયંદ્રતણું જિમ ગહણુ, થોડીવાર હુઈ તસ હરણુ;
 તિમ 'માહુંતને આપદકાળ, આવે પશ્ચિ ન રહે ચિરકાલ. ૬૫
 તેહ ભણી નલ લહિસ્યે કલ્યાણ, મનાવસ્યે વળી જગને આણુ;
 રાજશુદ્ધિ લીલા પામસ્યે, શત્રુ સવે મસ્તક નામસ્યે. ૬૬
 તેહ ભણી પીહરિ ભઉ વહી, કંતશુદ્ધિ જોવરાતું સહી;
 ઇમ ચિંતવતી ઉતાવળી, વિષમ વાટે ચાલે એકલી. ૬૭
 કરે અતિક્રમ પર્વતમાલ, મારગિં અતિ થાકી સા બાલ;

૧ સાથ, સોખવ. ૨ ભાતું-ખરચી. ૩ સેવા ચાકરી. ૪ જાણત.
 ૫ મુકામ-માળો. ૬ પારધી. ૭ તપેલું, તપાવેલું. ૮ માહા વિચારો.
 ૯ મોટા પુરુષોને.

એક તરૂ(વર) તલિ સૂતી આવી, ક્ષણએક નિદ્રા લહે મનિભાવિ.

અજગરપ્રસન—

એતલિ એક અજગર (અતિ)કૂર, પાપી પ્રગટિઓ પાતિગપૂરિ;
નિદ્રાવશિ જાણી માનવી, તેહને અસવાની મતિ હવી. ૬૬
તેણિ અસવા માંડી પગથકી, જાગી પણિ નવિ નીસરી સકી;
હાહાકાર કરે સા બાલ, નવિ મેહેલે અજગર વિકરાલ. ૭૦
અજગર—ઉઠરમાંહિં આપડી, જાણે નરગેં છવતી પડી;

સકલ શરીર ^૧જઠરમાંહિં અહિયું, ^૨ગ્રીવાથી મુખ બાહરિ રહિયું.
પ્રાણ કંઠગત ^૩જાણી કરી, સાગારિક અણુસણુ ઉચરી;

ધર્મશરણુ મુખિં ઇતિ જાખતી, તવ આકંઠ કરે સા સતી. ૭૨
એતલિ એક વનેચર બીલ, મુણી ^૪આકંઠ ન કીધી ઢીલ;

તેણિ થાનકિ આંચુ તતકાલ, અજગરઈં અસ્તી દીડી બાલ. ૭૩
હાકી તાકી મરડી મૂંછ, તેણિ છેદીયું તવ અજગર પૂંછ;

^૫ઉઠર વિહારિયું ^૬મર્મિ કરી, ^૭અક્ષતાંગ કાઢી મુંઢરી. ૭૪
યત:—

“ વને રણે સન્નુજલામિમધ્યે, મહાર્ણવે પર્વતમસ્તકે વા;

સુસંપ્રમત્તં વિષમસ્થિતં વા, રક્ષન્તિ પુણ્યાનિ પુરા કૃતાનિ. ૧”

[મર્ત્યદ્વરિ—નીતિશતકે ૧૦ શ્લોકે.]

“કરિ અવલંબન કરી તસ તિહાં, લાંચું ^૮ગિરિ તટિની વહે જિહાં;
સતી અંગ ધોયું તેણિ નીરિં, જઠરાનલ ઓલંચું શરીરિ. ૭૫

સ્વસ્થ કરી બિસારી તિહાં, આંચુ ગિરિ વન ગહવર જિહાં;
નિમજ્જં સ્વેત બદામ અખોડ, ઘણું બલહણું(લાં) ખારિક જોડ.

ખજૂર પસ્તાં કેળાં સાર, ^{૧૦}બીજપૂર જંબીર ઉઠાર,

૧ પેટની ઓઝરી. ૨ ગરદનથી. ૩ કંઠે પ્રાણ આવવાનો સમય જાણી. ૪. પોકાર. ૫ પેટ. ૬. મર્મસ્થાનમાંથી. ૭ કંઠ પણુ નુકસાન થયા વગરનું સાંગિપાંગ શરીર. ૮ હાથનું. ૯ પર્વતની નદી. ૧૦ બીજોરાં.

નાલિકેર નારિંગા ઘણાં, ફલ સુસ્વાદ અવર તડતણાં. ૭૭
 ભૈમી આગલિ મેહલ્યાં આણી, સા સંઘડે સમયની બાણી;
 કેતાંએક ^૧આહરિયાં રૂચિમાનિ, ભીલ ચાકરી કરિ એકતાની. ૭૮
 કદલીદલિ કરી વિજિં વાય, બાણી સફળ આજનું આય;
 ભૈમી પશ્ચિ ઉપગારજ લહી, તેહનુ પ્રણય નિષેધે નહીં. ૭૯
 મીલ્લદષ્ટિપાત—

સવિ રૂપગુણ સંપૂર્ણ દેહ, નારીરત્ન અનોપમ એહ;
 સુપનમાંહિ દુલ્લભ દેખવા, નિજ કરિ લહી લાગુ હરખવા. ૮૦
^૨પુલિંદ પ્રેમવચન બોલીઉ, તવ ^૩મનોગતભાવ બોલીઉ;
 બતિયોગેતેણિં ઇમ ઉચરિયું, તુઝ દીઠેએ નર મન ઠરિયું. ૮૧
 દીસે અંગતણી ઇતિ પ્રભા, કોઇક મહારાય (તણી) વલ્લભા;
 કારણિવશિં વનમાંહિ પડિયાં, મહાભાયગેં ભીલ કરિ ચડિયાં. ૮૨
 તુમે નાગરિક ચતુરમાંહિં રેખ, ભાવ મનોગત લહો સુવિસેખ;
 એ નરરયું ^૪થાઓ સુપ્રસન્ન, વનપ્રદેશ છે બેઉ વિજન્ન. ૮૩
 પદ્મ પત્રની કોમલ સેજિ, પુઠી પવિત્ર કરુ મન હેજિ;
 ઇતિ દુર્વચન ભીલનાં સુણી, મૌનવતી નિરખે બૂલણી. ૮૪
^૫ન પારે કોપ ન જંપે વાણિ, નવિ ઉત્તર આપે ગુણ બાણિ;
 બાણી મનરયું ^૬ભીલવિલાસ, મુખિ મોટા મુકિં નીસાસ. ૮૫
 મીલ્લડવાચ—

સા નિશ્વાસ મેહલતી દેખી, વદ્યુ ^૭પુલિંદ લાજ ઉવેખિ,
 અયિ ! તું મૌન ધરી કાં રહિ, ^૮સ્મરવેદના કિસ્થે નવિ લહિ. ૮૬
 મુઘા ! કિસ્થે મેહલે નિસાસ, એ નરનુ આણે વિશ્વાસ;

૧ ખાધાં. ૨ ભીલ. ૩ મનની અંદર રહેલી કુવિચારણા. ૪ પ્ર૦
 “ સ્વભાવ અન્તર્ગતા બોલીઉ; ” ૫ પ્ર૦ “ થાઇ સુપ્રસન્ન ” ૬ પ્ર૦
 “ ન કરે ” ૭ પ્ર૦ “ ભીલ-વિરાગ ” વિરાગ-રાગયુક્ત. ૮ ભીલ.
 ૯ કામદેયની પીડા.

‘બંદિઅહુલ શંકા’ માણજે, એહને ‘નિજકિંકર’ બાણજે. ૮૭
રહિએ દિવસ રૂચિ જેતલા, અધિક ન કહું ઉપરિ તેતલા;
પછે કહિસ્યો તિહાં મેહલીસિ દૂરિ, એકવાર એહ વંછિત પૂરિ.

મૈમીડવાચ—

વળતું તવ દમયંતી વદી, તું સૌજન્ય સુધારસ નદી;
મહાભાગ બળવત્તર વડુ, વિનયવંત દીસે એવડુ. ૮૯
આમનગરનુ વાસ વિશેષ, તે તું મનિ આણસિ માં રેષ;
છિ નિજ નિજ બલિના બ્યવહાર, હસ્તી પ્રતિ ગ્રહે શિશુમાર. ૯૦
મૂઠી અબલા અનાથી એહ, જીવિતદાન દેઈ તું જેહ;
બંદિઅહીને ન કરે રોધ, એ તુઝ બલપણ મોટો યોધ. ૯૧
સ્વજનમાંહિં તું મુખ્ય ‘કિરાત’, તાહરા સહુ ગાર્યે અવદાત;
તિં અજગર મુખથી ઉગ્રહી, જન્મ અવર વળી દીધુ સહી. ૯૨
ઉત્તમ મધ્યમ વળી જઘન્ય, ત્રિવિધ માનવી છિ ‘જગિ’ મન્તિ;
‘રૌદ્રરાનમાંહિં તું ગણુ વડો, ક્ષાર સમુદ્રમાં મીઠો ‘વેરડો. ૯૩
પિતા પિતા ! બંધવ ! તુઝ કહું, સકલ સહોદર અધિકુ લહું;
એક જિભી તાહરા ઉપગાર, કસીપરિં કહેવાય સાર. ૯૪
કરી ઉપગાર ન લીજે છેહ, મહાનુભાવનું લક્ષણ એહ;
‘બિહિનિ સાથિ પરિણામ વિરુપ, કિમ કીજે વનેચર ભૂપ ! ૯૫
કાક ગૃધ્ર જે છે નિઃશૂક, તે વિવેક અરૂણોદય ધૂક;
કાક જેમ લોજી ઉચ્છિદ, લોકમાંહિં તે હુયે અનિદ. ૯૬
નિંદા મૂલ દાર મૃત્યુનું, સ્થાનક સઘલા દુઃકૃત્યનું;
એહનું લહી ‘પારિદારિક’, વંછે કવણુ સુયશ હારિકં. ૯૭

૧ બંધીખાને નાખવાનો બહેમ. ૨ “બંદિઅહ” ૨ મનઆણજે.
૩ આણુતી. ૪ પોતાનો સેવક. ૫ ભીલ. ૬ પ્ર. ૦ “જગિ મન” ૬
ખીલામણા નંગલમાં. ૭ કુવો. ૮ બહેન સાથે ખરાબ પરિણામ-પ્રત્યા
ન રાખ. ૯ પરદારા, પરાયી સ્ત્રી.

સેવ સરિસપ વનિતા રાગ, ધસ્તું શંખચૂડીઓ નાગ;
 તક્ક કરી કામિની વેષ, 'વિસ્વાસીની હણી ઉવેખ. ૬૮
 આરાધતાં ખમ્યું અતિકષ્ટ, સરસ્વતી કીધી સંતુષ્ટ;
 તેહતું રમવા વિહવલ થયું, 'સૂરવીર સાપિ' નિઘ્રહીયુ. ૬૯
 પાજ બારને અર્ધુદાગિરિં, યદ્યપિ કીધી રસીયસુરિં;
 શ્રીમાતા લંપટ સો લહી, ઋષિદેવે મૂકયુ નિઘ્રહી. ૧૦૦
 ભસ્માંગઢ કર લહી રૂદ્રતું, મનિ સંકલ્પ કરિયુ ક્ષુદ્રતું;
 પારવતીને લેવા ભણી, મહાદેવ કીધા રેવણી. ૧૦૧
 માધવ 'માયા મહિલા થઇ, 'દુર્ધર દૈત્ય હણિયો સો સહી;
 તેહ ભણી 'પરદારાતુ સંગ, કરિવા નિપુણ ધરે નહીં રંગ. ૧૦૨
 અવિતહાન દેખને શૂર ! હવે' તે ચિંતન કરવું કૂર !
 ભાઇ કહી બોલાવ્યું જોહ, રખે કથન કૂંડ હુયે તેહ. ૧૦૩
 અયિ ! ઉપગાર પુણ્ય તાહરું, વળી કૃતજપલું માહરું;
 એ બેહુ રહિને સદા અખંડ, જિહાં જિગિ વર્તે 'શશિ માર્તંડ.
 મીલ્લુઝવાચ—

ઇતિ સાંભળી સતીના બોલ, વનચરિં મનિં થયું નિટોલ;
 મનિ અવલંબી ધીરઠપણું, 'ગર્હિત વચન વણુ સો ઘણું. ૧૦૪
 તિં ઉપદેસ કહિયા એ કિસ્યા, પુલિંદમનિં કાંઈ નવિ વસ્યા;
 જિમ થલ ઉપરિં જલ નવિ રહે, તિમ આચાર ન તરકર અહે.
 સ્ત્રીરત્ન તુઝ સરિયું સહી, મન આસ્યા પૂરે જો નહી;
 તુ એ યૌવન અવિત કર્યું, ઇતિ મનિ વિસ્વાવીસિ વસ્યું. ૧૦૭
 પ્રણયવચન જી પ્રીછસિ નહીં, તુ તું સુખેં સકસિ કિમ રહી;
 વલી વિશેષે' કરતાં પ્રાણ, તુઝને આ વનમાંહિં કુણુ ત્રાણ. ૧૦૮

૧ પ્ર૦ “ વિશ્વાસીની હણીઉ એક ” ૨ પ્ર૦ “ શુદ્રવીર ”

૩ મોહિની સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ૪ મહાન બળવંત. ૫ પારકી સ્ત્રીનો.

૬ ચંદ્ર સૂર્ય. ૭ તિરસ્કાર ભર્યો. ૮ રક્ષણ કરનાર.

પુલિન્દનાથ—

ઇમ કહિતુ આવિઉં દૂકડું, સતી વિચાર કરે મનિં વડું;
 એ આગલિ કિમ રહે મુઝ શીલ, સમરિયો ઇંદ્ર ન કીધી ઢીલ. ૧૦૬
 ઇંદ્રે દેખી એ કુવિચાર, તતખિલિ કરી સતીની સાર;
 મેહલ્યું વજ્ર ન લાઈ વાર, ભીલ ભસ્મ કીધું તેણીવાર. ૧૧૦
 ઇતિ કરી ^૧કુલિશ ગયું હરિ પાસિ, તવ સા સતી દયાગુણ રાશિં;
^૨તસ ઉપગાર સંભારી કરી, રૂદન કરે તેણી દુખિં ભરી. ૧૧૧
 વિષમ કર્મતણી ગતિ જુઓ, જેણિ ઉપગાર કરિયો સો મુઓ;
 ઇતિ કહીતી વળી વળી શોચતી, ચાલી પંથિ અશ્રુ મોચતી. ૧૧૨
 વંધ્યાચલગિરિ ઉલ્લંઘતી, વિષમપાલી પોલી મેહલતી;
 મનિ ^૩પરમેષ્ટીય પંચ સમરતી, પ્રમાદ નિદ્રાદિક છંડતી. ૧૧૩
 શૂન્ય પંથિ હીંડતી અપાર, નવિ થાકિ નવિ બીહિ લિગાર;
 જિમ જિમ પડે કુવેલા ખરી, તિમ તિમ મનુ તનુ મેહલે લલકરી.
 વાઘ સિંહ ^૪હસ્તી ચિતરા, ^૫બ્યાલ કાલ પાપી વનચરા;
 કેા તસુ સ્પર્શ કરી નવિ સકે, ^૬સીલ-સન્નાહ શરીરે થકે. ૧૧૫
 ચતઃ-નાથાયામ—

“ શીલં સત્તરોગહરં, શીલં આરુગ્ગકારણં પરમમ્;
 શીલં દોહમ્ગહરં, શીલં સિવસુક્તવદાયારમ્. ૧ ”

સાથમિલન—

ઇમ ચાલંતા કેતે દિને, ખલદ ભરી સંપૂરણુ ધને;
 મિદ્યુ સાથ વણુઆરાતણુ, બ્યાપારીજન માંહીં છિ ઘણું. ૧૧૬

૧ ઇન્દ્રનું વજ્ર. ૨ તેનો, ભીલનો અજગરના મોઢામાંથી બચાવવાનો ઉપગાર યાદ કરી રડવા લાગી. ૩ અરિહન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. “નમોઽર્હતસિદ્ધાઽઽચાર્યોઽપાધ્યાયસર્વસા-
 બુધ્યઃ” ૪ પ્ર. ૦ “ આરણ્ય ચિતરા ” ૫ સર્પ. ૬ અક્ષયર્થેષી અપ્તરવડે.

તે દેખી હરખી ચિતસ્યું, હવિં એ સાથિં સુખે ચાલસ્યું;
 વિષ્ણુઆરતિં પૂછે વાત, કુણુ પુરિ બસ્યે એ સંઘાત ? ૧૧૭
 તે દેખી મન વિસ્મય થયા, બીહતા ચિત્તે મોન કરી રહ્યા;
 બણ્યું કે દીસે ક્ષત્રણી, રખે સાથને કરે રેવણી. ૧૧૮
 તુહિ પશ્ચિ આલી તેહની સાથિં, ગાંઠિ નામ જિનેશ્વર આથિં;
 વિકટ ઘાટ પર્વતના બિહાં, વાસુ રાતિં રહીઆ તે તિહાં. ૧૧૯
 સાથમંગાળ—

તેણી રાતિ તે સાથ મઝારી, હસ્તી આવિયા મિલી અપારિ;
 અતિ ઉન્મત્ત થયા રસિંધુરા, તે જનને સંતાપે ખરા. ૧૨૦
 ગોણિભાંડ કરિયાં ચકચૂર, વાહ્યાં વસ્તુતણાં તેણિં પૂર;
 નાઠા લોક દિસો દિસિં ગયા, કેતા મરણુ લહીયા તે રહિયા.
 તે ગંધર્વ નગરીની પરે, થયું વિસરાલ ક્ષણેક અંતરે;
 વળી એકલી હવી નિર્ધાર, સોચે ભૈમી કર્મ અપાર. ૧૨૨
 જોજો કર્મ દિસાને ફેર, ટલી ઉઘોત થાઈ અંધેર;
 જેહ સાથમાંહિ આવી રહી, તેહની વિષમ પેરિ એ થઈ. ૧૨૩
 તુહિ સા અવલંબી સત્વ, હૃદયમાંહી ધરી પત્રણિં તત્ત્વ;
 ગિરિવરિ શૃંગિ પંથિ એકલી, હલ્લે હલ્લે ચાલી વળી. ૧૨૪
 ઇમ અતિક્રમ્યુ પંથ કેતલુ, એક અસોકતરૂ દીહું ભલુ;
 તે દેખી મનિ હવી સમાધિ, ઉપસમવા લાગો વળી આધિ. ૧૨૫
 તે તરૂ હેઠલિ આવી રહી, શીતલ ગાત્ર હવું તસ સહી;
 શીત વાત ને સુરભિ અપાર, વાયા પૃષ્ઠિ વાય તેણીવાર. ૧૨૬

૧ ધન. વણુઆરતિએ જેમ પોતપોતાના બળદો ઉપર ધન અને માલ લાદીને ચાલતા હતા તેમ ભૈમી પોતાની ગાંડે જિનેશ્વરના નામ-રૂપી ધન આંધીને ચાલતી હતી. ૨ હાથીઓ. ૩ ગુણી, કોયલા. ૪ “ગોલી ભાંડ” ૪ નઠારી દશા. ૫ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણુ તત્ત્વ. ૬ પહાડના શિખર ઉપર. ૭ ચિંતા, દુઃખ. ૮ પ્ર૦ “શીત મંદ ને” ૯ સુખ. ૧૦ પત્રવાય. પાંદડા હાલીને વાયેલો વા.

(૩૫૨)

નળદમયંતીરાસ.

પંચસ્વર દુર્ગાના હવા, ^૧વામનેત્ર લાગું ફરિકવા;
^૨ધતિ સકુન હવા અભિનવા, દમયંતી લાગી હરિખવા. ૧૨૭
 મુનિસમાગમ—

“જેયું” લાભ હુસે અહીં ઘણું, કે એક સ્વજન મિલે આપણું;
 એતલિ દીઠી મુનિમંડલી, મનિ ચિંતે હવે ચિંતા ટલી. ૧૨૮
 નિર્મલ ત્રણિ-તત્ત્વ ધારિકા, ભવસમુદ્ર હેલાં તારકા;
 અશુભ કર્મ કશ્મલ^૪ વારકા, સકલ જીવને ઉપગારકા. ૧૨૯
 એહવે બહુ મુનિવરિ પરિવરિયા, આચારિજ^૫ શ્રુતસાગરિ ભરિયા;
 જાણે મૂર્તિવંતુ ધર્મ, તે દીઠે છૂટે સવિ કર્મ. ૧૩૦
 લીમરાય ધરિ પુહતે જસ્યું, હુએ હરિખ હવુ તવ તસું;
 આચારિજ આદિં સવિ યતિ, વંદીને બેઠી તિહાં સતી. ૧૩૧

મુનિરુવાવ—

“ધર્મલાભ આસીસ ગુરૂ દિયે, ધતિ જંપે આણી હિત હિયે;
 ભદ્રે! પંથ પરિશ્રમ વારિ, અમને ^૭ચારણુમુનિ અવધારિ.” ૧૩૨
 ગિરિ પૈતાઠયથિકુ જૂ ઘણી, આબ્યા તીરથયાત્રા ભણી;
 વળી વિશેષ સંભલી એક વાત, પ્રથવીમાંહિ હુસે વિખ્યાત. ૧૩૩

૧ ડાગું નેત્ર—આંખ. ૨ પ્ર૦ “ધતિ નિમિત્ત જાણી અભિનવા”
 ૩ પ્ર૦ “જાણું લાભ હુસિ સહી ઘણું” ૪ કર્મરૂપી મેલ. ૫ જ્ઞાનના
 દરિયા. ૬ ધર્મસ્ય લાભો મવતુ. ધર્મનો લાભ થાવ, એવો આશીર્વાદ.
 જેમ નૈયાયિકમતવાળાઓ કોઇ નમસ્કાર કરે ત્યારે “શિવાય નમઃ”
 સાંખ્યો “ઓમ્ નમો નારાયણઃ” કહી પ્રતિઘોષના કરે છે, અને
 દિગંબર જૈનો “ધર્મવદ્ધિ” એવો આશીર્વાદ દે છે તેમ શ્વેતાંબર જૈન-
 સાધુઓ કોઇ વન્દણા કરે ત્યારે “ધર્મલાભ” એવા આશીર્વચનની ઘોષના
 કરે છે. ૭ વિદ્યાખળથી આકાશે ચાલનારા મુનિઓ ચારણુમુનિના
 નામથી ઓળખાય છે. જેમકે “જંઘાચારણુ, વિદ્યાચારણુ” ઇત્યાદિ.
 ૮ જાણુજે.

ચક્રવર્તિ પુહવિ^૧ પંચમું, તીર્થેકર શુભંકર સોલમું;
 તેહનું સમવસરણ અંહી હુસ્યે, પુણ્યવંત પ્રાણી નિરખસ્યે. ૧૩૪
 ‘મુક્તિદ્વાર’ સાર ઇતિ નામિ, મહાતીર્થ લહિયા આ ઠામિ;
 સંપ્રદાય વિણ એ અધિકાર, પ્રાકૃતજન ન લહે સુવિચાર. ૧૩૫
 ભારકરાચારિજ ગુરુરાજ, કૃપા કરી અમ કહિઉં નિર્બ્યાજ;
 તિહલણી તીરથભૂ કરસિવા, આબ્યા શિવકૃણ આકરસિવા. ૧૩૬
 ભદ્રે! કહે તું કુણ ભામિની, એણિ મહાવન કાં એકાકિની?
 રૂપ અનોપમ સુર-સુંદરી, સતી શિરોમણી દીસે ખરી. ૧૩૭
 કવણ રાયકેરી નંદિની, કવણ પરિગ્રહ આણુંદિની;
 કહિ ચરિત્ર સઘલું આપણું, તુજ દીઠે મન મોઢે ઘણું. ૧૩૮
 પ્રત્યુત્તર ઇતિ ભાષિત તણું, કહિતાં હૃદય ભરાણું ઘણું;
^૨અઘોમુખી ક્ષણ એક મતિમતી, અશ્રુ અરંતી બોલી સતી. ૧૩૯

મૈમીડત્તર—

પુહવિ પ્રસિદ્ધ લીમક પિતા, તેહની એ દમયંતી સુતા;
 દખ્યણદિસિનો સો મહારાય, દમો-દમન-દમનકે મુઝભાય.^૩
 વીરસેનનૃપ જેહનુ તાત, નલમહારાય ત્રિજગવિખ્યાત;
 સુણુજો મહાસુનીસ્વર-સભા! એ વૈદર્ભિ તસ વહ્નભા! ૧૪૧
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાનુ જે ધણી, યશ રાખિવા પ્રિયા અવગણી^૪;
 દેવદૂત જગિ બાણે સહુ, એક મુખિં કેતા ગુણ કહું? ૧૪૨
 જસ^૫ તનિં હવુ બ્યંતર^૬ પરવેશ, તેણિ^૭ મતિ-વિપરીત હુઓ નરેશ;
 રમ્યો દુરોદર કૂખર સાથિં, સો હારિઉં દેશ રાજ-ઋદ્ધિ આથિ. ૧૪૩
 કૂખરે^૮ તસ દીધુ વનવાસ, એક તરૂતલિ નિશિ કરિયો નિવાસ;
 ગયુ એકલી સ્ત્રી મેહલી તિહાં, કો ન લહિ હવિ સો છે કિહાં! ૧૪૪

૧ પૃથ્વીપર. ૨ નીચું મોં રાખીને. ૩ ભાઈઓ. ૪ ત્યજ દીધી,
 સ્ત્રીની દરકાર કરી નહિ. ૫ શરીરમાં. ૬ પ્ર. “વ્યંતરાવેશ” વ્યંતર+
 આવેશ. ૭ પ્ર. “તેણિ સો ગત-મતિ હવુ નરેશ”

પતિઆદેશ પ્રિયા સિરિ ધરી, એ એકલી તિહાંથી સંચરી;
 મારગિંસૂલી અજગરે ગ્રહી, એક પુલિંદે ^૧તિહાં ઉગ્રહી. ૧૪૫
 મનપરિણામ દુષ્ટ તેણિં કરિયું, ઈંદ્રે અશનિ આવી સંહરિયું;
 તિહાંથી આગલિં મારગિ વહી, સાથ મિલ્યુ વિણુગારા સહી. ૧૪૬
 તેહને સાથે આલતાં વળી, રાતિં હસ્તી આવ્યા મિલી;
 તેણિં સાથે (સો) મેહલ્યો નડી, પુનરપિ તિહાંથી એકલી પડી. ૧૪૭
^૨ચકિ-મૃગી-પરિ વળી નાસતી, પંથ અતિક્રમતી શ્રમવતી;
 ઇમ કરતાં પામી આ ઠામ, અશોક તલિં લીધુ વિશ્રામ. ૧૪૮
 ભેટિયા પાય પૂજ્ય ! તુમતાણા, ગયા અનર્થ ^૩વિલય હવે ઘણા;
 કે એક પ્રગટિયું પૂરવ પુણ્ય, તુમ દરસણુ દીહું જગિ ધન્ય ! ૧૪૯
 સુણી આ મૂલ ચૂલ અધિકાર, રખે ધરો મનિ દુઃખ લગાર;
 મહા મુણિંદ ! કૃપાપર જોય, પરદુઃખે દુખિયા અતિ હોય. ૧૫૦

મૈત્રીપ્રશ્ન—

હવે ^૪ભાવડિ ^૫કહીયેં ^૬ભાજસિ, નલનૃપ રાજિ કહીયેં રાજસિ^૭ ?
^૮કદા કંત મેલાપકે હુસે, સો મુજ પૂજ્ય પ્રકાશો રસે ! ૧૫૧

મુનિ ઉત્તરોવાચ—

ઇતિ વાણી રાણીની સુણી, વળતા મુનિવર બોલ્યા ગુણી;
 ભદ્રે ! તું દમયંતી સતી, પ્રાણપ્રિયા નલનૃપની હતી. ૧૫૨
 તાહરી ખ્યાતિ સુણી જગિ ઘણી, મહાસતી તું મહારણિલણી;
 અશુભકર્મ કારણુ છિ વડું, જેણે તું દુઃખ પામે એવડું. ૧૫૩
 ગાલવરણિ-પુત્રી સુપ્રભા, નૃપ ^૯દુખ્યાંતતણી વલ્લભા;
 ભરતરાય માતા ગુણવતી, આગે સ્મરુંતલા મહાસતી. ૧૫૪

૧ પ્ર૦ “તિહાં હું ગ્રહી”. ૨ પ્ર૦ “અક્રીત મૃગી”. ૩ દુઃખ.
 ૪ દુઃખ. ૫ કેવારે, ક્યારે. ૬ દૂર જશે. ભાગશે. ૭ બિરાજશે. ૮ ક્યારે.
 ૯ પ્ર૦ “દુખ્યાંતતણી”.

નૃપ 'દુષ્ય'તે ત્યજ વનમાંહિં, અતિદુઃખ ભોગવિયાં તેણે ત્યાંહિં;
તે કહીતાં મન ધૂજે ખરૂં, તે આગલિ દુઃખ સ્થું તાહરૂં ? ૧૫૫

દમયંતીકથન—

પૂજ્ય ! તુમે પરકાર્યું જેહ, સાકુંતલા સવિ સાચું તેહ;
પણિ સા વનમાંહિં ઊછરી, પછે તિહાં રહિતાં નવિ ડરી. ૧૫૬
દમયંતીનાં દુઃખની વાત, વિણ કેવલી લહે કુણ થાત;^૨

મુનિ—

વલી જંપે મુનિવર ગુણવંતી, કલાવતી મહાસદૃ^૩ ધરિ ચિત્તિ. ૧૫૭
શંખરાય પટરાણી સતી, યસ કિરતી બોલે સંયતિ;^૪

કર્મવશે^૫ દુઃખ પામી તેહ, કંતે કર છેદાવ્યા બેહ. ૧૫૮
કરમતણી ગતિ વિષમી બાણી, શ્રીજિનવચન હિયામાં આણી;
“તેહની કથા સુણી દુઃખ છંડી, જિનવરભગતિ સાથે રતિ મંડી. ૧૫૯

૧ પ્ર૦ “ નૃપ કૂખતે ” ૨ પ્ર૦ “ તાત ! ” ૩ મહાસતી.
૪ સંજમી, યતિ. યતિયો પણ. ૫ કળાવતીની સામાન્ય કથા:—
કલાવતી ગર્ભવતી થવાથી પોતાના ભાઈએ કંકણ યુગલ મોકલ્યાં. શંખ-
રાયે પૂછવાથી કળાવતીએ કહ્યું “ મારા બહાલાએ મોકલ્યા. ” આથી
શંખરાયને લાગ્યું કે “ આને મારા વિના કોઈ અન્ય ઉપર પ્યાર છે અને
તેણે કંકણો મોકલ્યાં છે. ” આવું અયોગ્ય વિચારી કળાવતીના બંને
હાથો કંકણ સહિત કપાડી પોતાપાસે લાવવા કહી કળાવતીને અર-
ણ્યમાં મૂકી આવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી. સેવકોએ તે પ્રમાણે કરી
કંકણયુક્ત બંને હાથો રાજાને આણી આપ્યાં. કંકણ ઉપર રાજાએ
કલાવતીના ભાઈનું નામ વાંચી અયોગ્ય વર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ કરી
કળાવતીની શોધ કરવા માંડી, પણ મહેનત વ્યર્થ ગઈ. કળાવતીએ ગર્ભ-
વતી હોવાથી અરણ્યમાં નદીતટે પુત્ર પ્રસવ્યો. પોતાની સ્થિતિ માટે
દુઃખ આણતાં પુત્રની નાળ વગેરે સમ્રૂ કરવા માટે જેમ તેમ પુત્રને લઈ
પાણી પાસે જઈ, પાણીમાં અર્ધ કપાયેલાં હાથ બોળતાં શ્રીજ પ્રભા-

દમયંતી—

ઇતિ વચન સુષ્ણી કહિ સતી, તુમે સત્ય ભાખિઉં ગચ્છપતિ !
હવિ મુઝ આગન્યા આપો ખરી, કિહાં સતી રહે અવસ્થિતિ કરી. ૧૬૦
તુમે દૃષ્ટાંત કહિયા જે દોષ, તેણિ દૃઢ ચિત્ત હવું મુજ જોઈ;
પાલસિ પૂજ્ય ! તુમારી આણુ, માહરે એક જિનવર બલ પ્રાણુ. ૧૬૧

મુનિ—

મુનિવર કહિ અહિં રહું મન બાળી, મિલસ્યે સ્વજન ^૧તુને ચિરકાલિ;
^૨કિં સતીમય નીપાઓ સાર, ^૩શાંતિનાથ મૂર્તિ મનોહાર. ૧૬૨
ઇતિ મુનિવરનિં વચનિં કરી, શાન્તિમૂરતિ ^૪નીપાઇ ખરી;
^૫મંત્ર ન્યાસ કરી મુનિરાજ; મુરતિ દૃઢ કીધી જિનરાજ. ૧૬૩
પછે પ્રતિષ્ઠી મુનિવર સિદ્ધ, સા મૂરતિ લૈમી ^૬કરિ દીધ;
ગુફામધ્ય ઇણિ થાનકિ રહી, જિનપ્રતિમા પૂજેજ્યો સહી. ૧૬૪
શાંતિજિનેશ્વર આરાધજો, યથાશક્તિ કરી તપ સાધજો;
ઇત્યાદિક શિષ્યા દેઈ સાર, મુનિવર તિહાંથી કરે વિહાર. ૧૬૫

વથી તેના બંને હાથો જેવાં તેવાં કંકણયુક્ત મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયાં. ત્યાર પછી ત્યાં કોઇ મહાપુરુષનો સમાગમ થતાં તેને પૂછતાં હજી કેટલોક સમય પતિવિયોગ રહેશે તે જાણતાં તે અન્યત્ર રહેવા લાગી. પછી વિયોગ સમય પૂર્ણ થયે, અને રાજના માણસોની શોધથી અમુક સમયે રાજ-રાણીનો મેળાપ થયો. જો પહેલેથી રાણીએ કહ્યું હોત કે “મહારા જ્ઞાલા ભાઈએ મોકલ્યાં,” કે રાજાએ પહેલેથીજ કંકણ ઉપર નામ વાંચ્યું હોત તો આવી સ્થિતિ ન થાત. પણ બંનેને અમુક સમયનો વિયોગ ભોગવવાનો હોવાથી, રાણી ઉપર કલંક આવવાનું હોવાથી, અને તેનો શીલપ્રભાવ જાહેર થવાનો હોવાથી ભાવિએ પહેલાં જુલાવ્યા.

૧ પ્ર૦ “હજી ચિરકાલિ” ૨ પ્ર૦ “પૂજ્ય કરિઉં સેવિઉં મનિ સાર”. ૩ સોળમા તીર્થપતિ. ૪ બનાવી. ૫ મંત્રાવડે મૂર્તિમાં પ્રભુત્વ-શક્તિ આણી. અંજન શલાકા જેવું. ૬ કરે, કર-હાથમાં.

જ્ઞાન્તિઆરાધન—

હવિ^૧ ભૈમી તેણિ પર્વતિ રહી, ગુફામધ્ય જિનપ્રતિમા ગૃહી;
 શાંતિનાથ આરાધન કરિ, ^૧ત્રણિકાલ પૂજા આચરિ. ૧૬૬
^૩પુષ્પાક્ષિત^૧ જલ ચંદન^૨ ધૂપ, ફલ^૪ નૈવેદ્ય^૫ દીપ શુભરૂપ;
 પૂજા અષ્ટપ્રકારી એહ, ^૨ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરે નિત તેહ.^૩ ૧૬૭
 આસાતના સકલ પરિહરે, ધ્યાન પંચ-પરમેષ્ટી ધરે;
 આંગિલતપ કરી શોષે અંગ, ચાલે એમ મર્યાદ અલંગ. ૧૬૮
 તપોબલિ સા પામી સિદ્ધિ, બનદેવતા કરે સાનિદ્ધિ;
 ઇતિ મર્યાદા પરિ ચાલતા, કેવળ ધર્મરંગિ માહલતા. ૧૬૯
 દિવસ^૪ પંચશત ટળ્યા તિગ્મ, એક^૫વાસર લીલાંચે જિગ્મ;
 એહવિ એક અપૂરવ વાત, હુઇ તે સુણજો અવદાત. ૧૭૦

મુનિપતન—

શિષ્યસહિત એક મુનિ ગુણરાશિ, તિહાંકણિ પડ્યા હુંતી આકાશિ;
 દેખી ભૈમી ^૧સોચા ધરે, તે મુનિની ^૭પરિચર્યા કરે. ૧૭૧
 મુનિવર પૂછિ એકાકિની ! ઇણિ પર્વતિ સ્યે રહી ભાંમિની ?
 સા કહિ સવિ પૂરવ વર્તીત, વળતા મુનિ યોદ્યા માહંત. ૧૭૨
 તુઝનિ^૧ ભાવઠિ આવી જેહ, અમે પ્રથમ નાંણી છે તેહ;
 મૂલથિકુ^૨ તે સાંભલિ સહુ, જિમ તુઝ હુઃખ વિસરે બહુ. ૧૭૩
 ભૈમી કહિ પ્રકાસુ સ્વામિ ! હું રહી છું એક જિનવરનામિ;
 સાધુ કહિ અમે ચારણ્યતિ, “ચઘત પંથિ વિચરૂ મહા સતી ! ૧૭૪

૧ સવાર, બપોર, અને સાંજરે. ૨ મન વચન ને કાયાથી.
 ૩ પ્ર. “ નિતમેવ ” ૪ પાંચસો. ૫ દિવસ. પાંચસો દિવસ એક
 દિવસ જેવા લાગ્યા. ૬ શોક. ૭ સેવા. ૮ ચૈત્ય હોય તે તે રસ્તે.
 પ્ર. “ વિચતપંથિ ”.

મુનિમાવિત કેશિનાંઞધિકાર—

આગિ રથનુપુર પુરમાંહિં, એકવાર અમે હુંતા ત્યાંહિં;
 તિહાં જયરથ રાજ નામ, વિદ્યા રોહિણીનું વિશ્રામ. ૧૭૫
 તેહની પુત્રી છિ કેશિની, સકલ કામિની ગુણ સંપની;
 તેહનું રૂપ સુણી ખેચરો, ખડગી નામે અછે દુર્ધરો. ૧૭૬
 વૈરોધા(અ) વિદ્યા સાધકો, હવુ જયદ્રથનૃપ (ભૂપતિ) આધકો;
 સો કેસિની વરેવા કામિ, કરતું હવું સખલ સંગ્રામિ. ૧૭૭
 તેણિં જયદ્રથ ભૂપતિ બલે, સર્પ-આણિ કીધું વિદ્વલે;
 સેના દેખી વિષધારિતા, અતિ દુખ લહીઉ કેસિની-પિતા. ૧૭૮
 તુ તેણિં દુર્જય દેખી ^૧અરી, હિયે વાત વિચારી ખરી;
 બલમહારાય-સુતો મહાબળો, ^૨ખેચરેંદ્રરિપુ કાલાનલો. ૧૭૯
 નિજપુરે પાઉ ધરાવી કરી, તેહને દીધી નિજ કુંયરી;
 તેહનિં વર છે ગરૂડહતાણુ, તેણિ સો ગર્વ વહે અતિ ઘણુ. ૧૮૦
 જયદ્રથે સેનાપતિ કીયો, શત્રુ સાથિં વલગાડી દિયો;
^૩વનિતા-સુતેં વસ્રઆલરણુ, તેહનેઃદીધાં છે વિષહરણુ. ^૪ ૧૮૧
 જેહને દીઠે વિષ સવિ જાય, તે શિર પહીરી મહાબલરાય;
 ખડગી ખેચરનું બલ હરિ, સર્પઆણુ તે નિજલ કરિ. ૧૮૨
 નિજ સેના તિણિ નિર્વિષ કરી, સેના શત્રુ સકલ સંહરી;
 ખડગી હણી લીધું તસ રાજ, જામાતા-બલે સીધું કાજ. ૧૮૩
 હવિ ખડગી-સુત પારસ્વ લલુ, રાજભૂષ લમિ એકલુ;
 મહાબલનિ હણિવા પરચંડ, વિદ્યાપાસન કરિ અખંડ. ૧૮૪
 તેહના ધ્યાનતણે વિસવાસિ, વૈરોધા(વૈરોટયા)આપે ^૫નાગપાસિ;
 કકોટક ઇતિ તેહનું નામ, ફેડે એક પુરૂષનું ઠામ. ૧૮૫

૧ શત્રુ. ૨ વિદ્યાધરના રાજનો શત્રુ. ૩ ગરૂડ. ૪ સર્પઆણુ
 આદિ બાણોના ઝેરને હરિ લેનારા. ૫ નાગપાસ વિદ્યાનું બાણ.

પછિ ન ચાલિ ^૧ખિજ પાખિ, ચાલિયો એક ^૨વિદ્યા ધરી હાથિં;
 આંચો રથનુપુર પુરવનિં, મહાખલ-કેસિની કીડે ખિ-હે. ૧૮૬
 તીણિ અવસરી મહાખલો કુમાર, સુવર્ણ ખીલા મધ્ય શ્રંગાર;
 ગરૂદત્ત સા કેસની કરે, દેઈ રમે તેણિ વનિં રસભરે. ૧૮૭
 ખડગી-પુત્રે દીકું તામ, મહાખલચું મંડિઈ સંગ્રામ;
 જૂએ પરસ્પરે ખિહૂ ખલો, નાગપાસે બંધું મહાખલો. ૧૮૮
 મહાખલના ભટનુ ભય ધરી, ખડગી-સુત નાહકો ઇતિ કરી;
 એટલે મહાખલ નિજ શ્રંગાર, ^૩પરિધાન કરિવા સુવિચાર. ૧૮૯
 આંચુ સીમ્ર પાસિં નિજ નારિ, સા સૂતી છે નિદ્ર મઝારી;
 મહાખલ આંચા પહિલુ તામ, કરી ગયુ કર્કોટક કામ. ૧૯૦
 નિદ્રામાંહિ ^૪વંચના કરી, ખીલા સોઈ ગયુ અપહરિ;
 પછિં મહાખલ આંચુ જિમે, સૂતવી નારિ જાગવી તીમે. ૧૯૧
 માગ્યું તવ ખીલૂ શ્રંગાર, ^૫સહિસા જોયું ન દીકું સાર;
 તવ તસ વજૂહત પરિં થયું, મન ચિંતત મનમાહે રહું. ૧૯૨
 નાગપાસિં બંધુ જે ભણી, મહાખલ અંગિં વેદના ઘણી;
^૬કાષ્ટ જેમ ગત ચેતન હોઈ, તે દેખી કેસની અતિ રોઈ. ૧૯૩
 ચત્ન કરી સોધ્યું અસિ વિવત્ત, કહે નવિ લાધું બિલ્વ-રત્ન;
 શોકે કરી અતિ વિષ્ણવંથઈ, કંત દુઃખ તાડે ઉર રહી. ૧૯૪
 નિસુણી સમાચાર દુઃખકાર, આંચુ જયદ્રથ તેણિ વાર;
 ઘણી પેરે ^૭નિભૂંછી સુતા, આંચુ ખલિ ^૮મહાખલનો પિતા. ૧૯૫
 સ્વજન સહુ તસ ^૯દુઃખે ગ્રહીયાં, રાજ બેહુ શોકાકુલ થઈયાં;
 કુણી કિંપી નવિ સીએ કાજ, થઈ ^{૧૦}દિંગમૂઢ રહિયા મહારાજ. ૧૯૬

૧ પ્ર૦ “ખીજ સાથિ” અથવા “સાધિ”. ૨ પ્ર૦ “વિદ્યા કરી હાથિ” ૩ પ્ર૦ “પરિધાપન” પહેરવા. ૪ ઠગાઇ. ૫ સહસા, તદ્રાજ. ૬ લાકડાનીપેડે ચેતના રહિત. ૭ તુચ્છકારી. ૮ પ્ર૦ “મહાખલનુ.” ૯ દુખિ. ૧૦ પ્ર૦ “દિનમૂઢ”.

એતલિં^૧ અકરમાત અનગાર, દષ્ટિવાદ જે જાણે^૨ સાર;
 દત્ત ઇસિ નામે^૩ મુનિવીર, પાઉધારિયાં તિહાં ગુણહ ગંભીર. ૧૯૭
 તવ ખેહુ રાય પાય તસ નમી, પૂછિયા સો મુનિવર ઉપસમી;
 સુખ કિમ થાયે^૪ મહાખલપ્રતિ, તે તુમે પૂજ્ય ! પ્રકાસુ હિતિ. ૧૯૮
 મુનિવર કહે ગારૂઠ શ્રંગાર, ^૫તેહના કરે સુશત ઉપચાર;
 તો નહિ થાય ^૬નિરામય એહ, નાગપાસ નહીં છંડિ દેહ. ૧૯૯
 મુનિવર કહે ગારૂઠ શ્રંગાર, કિમ આવિં તે સુણુ વિચાર;
 જી વૈતાહય ત્યજી કામિની, દખ્યણુ દિસિ જાયે કેસિની. ૨૦૦
 તિહાં કુંડિનપુરિ લીમકરાય, દવદંતી તસ સુતા કહિવાય;^૭
 ‘તેહને વાસિ રહે’ કેસિની, સેવે^૮ લીમરાયની ^૯૧૧કની. ૨૦૧
 ખેચર કુણે^{૧૦} ન જાવું કદા, જવ કેસિની રહે^{૧૧} તિહાં તદા;
 સા લૈમી વરસ્યે નલરાય, લૈમી સાથિં કેસની જાય. ૨૦૨
 નિષધનયરિ રહિસે^{૧૨} ચિરકાલ, પછિ જી^{૧૩} રમસ્યે^{૧૪} નલભૂપાલ;
 હારી રાજા ^{૧૫}રાનિં જાઇસે^{૧૬}, વિયોગ પતિ પત્ની થાઇસે.^{૧૭} ૨૦૩
 વળતું તસ મિલસ્યે સંયોગ, નલ-લૈમી ભાજસિ વિયોગ;
 તવ ખીજી ગારૂઠ શ્રંગાર, કેસિની તિહાં રહિસ્યે^{૨૦} નિરધાર. ૨૦૪
 દમયંતીનું દાસીપણું, જવ લગે^{૨૧} કેસિની કરસ્યે^{૨૨} ઘણું;
 મહાખલરાયપ્રતિ ગુણુ^{૨૩} હુસ્યે, તવ લગે^{૨૪} અલ્પકષ્ટ થાઇસ્યે.^{૨૫}
 કષ્ટિવ્રત પતિ-અર્થે વહિ, ^{૨૬}અતિ કેસિની નિજ અંગિં સહિ;
 પતિવ્રતા સા કહીયે^{૨૭} સતી, પતિકષ્ટે^{૨૮} સુખ ન વેઇ રતી. ૨૦૬

૧ એટલામાં. ૨ જાણી. ૩ નામિં. ૪ થાઇ. ૫ પ્રાં “અલ કરેસુ”.

૬ રોગરહિત. ૭ કહાઇ. ૮ તેહની. ૯ રહઇ. ૧૦ સેવઇ. ૧૧ પુત્રી.
 ૧૨ કુણી. ૧૩ રહઇ. ૧૪ રહિસિ. ૧૫ જીગાર. ૧૬ રમસ્યઇ. ૧૭
 રાનમાં, વનવાસે. ૧૮ જાઇસ્યઇ. ૧૯ થાઇસ્યઇ. ૨૦ રહિસ્યઇ. ૨૧
 લગિ. ૨૨ કરસ્યઇ. ૨૩ દામદો, રોગરહિત. ૨૪ થોડું દુઃખ. ૨૫ થાઇસ્યઇ.
 ૨૬ પ્રાં “અતિ કલેશ”. ૨૭ પ્રાં. કહીઇ. ૨૮ કષ્ટી.

ઇતિ પતિ-હિત સંભલી વિશેષિ, પૂછે પિતા સ્વજન સુવિશેષિ;
ક્રીડા ^૧કિન્નર-યુગલ સંગૃહી, કુંડિનપુરિ વનિ આવી વહી. ૨૦૭
લીમરાય તિહાં ક્રીડા કરે, ^૨તેણિ તિહાં દીડી એણિ અવસરે; ^૩
ગીતકલા દેખાડી સાર, તેણિ તિહાં રંજીયો રાય અપાર. ૨૦૮
^૪તૂઠો નૃપ તવ માગ્યું હેવ, દમયંતીની ^૫આપુ સેવ;
લીમરાય આપિ ઉલ્હસી, દમયંતીનિં મનિં સા વસી. ૨૦૯
પાસિ રહિ દમયંતીતણે, અતિ વિવેક ચતુરાધપણે;
ઘણું વસી દમયંતી ચિતિ, ^૬જૂઠું નવિ મેહલે દિન રાતિ. ૨૧૦
એતલા ^૭આધું જે અધિકાર, તે તું શુભે ! લહે ^૮સુવિચાર;
ઇણિ ઇહનાણિં જાણિ મતિ ગ્રહી, નલવલ્લભ તુઝ મિલસ્યે ^૯સહી. ૨૧૧

[ઈતિ દાસી કૌશિનીઅધિકાર.

હવિં કુંડિનપુરિ જાઓ સહી, ઘણું કાલ વનિં વસાયે ^{૧૦} નહી;
તિહાં મિલસ્યે ^{૧૧} સ્વજનસંયોગ, ટલસ્યે ^{૧૨} વલ્લભતાણુ વિયોગ. ૨૧૨

મુનિપતન કારણ—

અમે ^{૧૩} તીરથ નવિ જાણું અહીં, ^{૧૪}તેણિ ^{૧૫}ઉલ્લંઘી જાતા વહી;
વિદ્યાતાણુ હવુ બ્યાઘાત, ઇતિ કારણિ થયુ ભૂપાત. ૨૧૩
હવિં અહીં રહી ધ્યાન શુભ ધરી, શાંતિનાથ આરાધન કરી;
^{૧૬}પણુ તુ યામિતી વિદ્યા ખરી, લહી વિચરસ્યે ^{૧૭} મનિં સંવરી ^{૧૮}.

૧ પ્ર૦ “ કિન્નરયુગલસું ગૃહી ”. ૨ કરિ. ૩ અવસરિ. ૪ તૂઠું.
૫ આપો. ‘આપો’ને સ્થળે એક પ્રતિમાં બધે ‘આપુ’ વપરાયેલું છે.
૬ જૂઠું, અળગી. ૭ એટલા પછીનું, એ પછીની ખીના હે શુભે !
તું લહે=જાણે છે. ૮ લહિ. ૯ મિલસ્યહ. ૧૦ વસાહ. ૧૧ મિલ-
સ્યહ. ૧૨ ટલસ્યહ. ૧૩ અલ્લે. ૧૪ તિણિ. ૧૫ અહીં તે શાંતિ-
નાથની ભૂર્તિ સ્થાપીને તીર્થ કર્યું છે તે અમને ખબર નહિ તેથી તેને
વંદન કર્યા વિના ઝોળંગીને જવાથી અમારી ઉડવાની વિદ્યાનો નાશ
થયો ને અમે નીચે પડ્યા. ૧૬ “ ગગનગામિની વિદ્યા ખરી ”.
૧૭ વિચરસ્યહ. ૧૮ પ્ર૦ “ મુનિ સંવરી ”.

ઇતિ મુનિવરે^૧ કહિઉં જેતલું, ભૈમી ચિન્તિં ધરી તેતલું;
 મુનિને^૨ કહે પૂજ્ય ! તુમે કહિયું, તે સવિ મે^૩ સાચું સદહિયું. ૨૧૫
 કહિઉં કેસિનીતું અધિકાર, તે સંકેતે લહિયું મિં સાર;
 સા મે^૪ પૂછી પરિપરિ કરી, સેવા કિસ્યે^૫ કૃ^૬ માહરી ? ૨૧૬
 પશ્ચિ તેણિયે^૭ વાત કિસી નવિ કહી, ^૮પ્રસ્તાવિં કહિસ્યું કહી રહી;
 જે નલરાયે^૯ વર આપીયા, તે સવિ ભંડારે^{૧૦} તેણિં કીયા. ૨૧૭
 જ્વ પ્રસ્તાવે^{૧૧} માગે^{૧૨} એહ, તબ તે વર દેયો સરનેહ;
 ઇમ કહિતી રહિતી સા સદા, ^{૧૩}અધુના મુઝ પીહરિ છિ મુદા. ૨૧૮
 મુનિ ભૈમીયે^{૧૪} કરી ઇમ વાત, કિમપિ હવું તસ સીતલ ગાત^{૧૫};
 નલવદ્ધલ મુઝ મિલસ્યે^{૧૬} સહી, ઇસ્યું લહી^{૧૭} મનસ્યું ગહિગહી. ૨૧૯
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 વાયક નયસુન્દર સુન્દર ભાવ, એતલિં એ દ્વાદશ પ્રસ્તાવ. ૨૨૦
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દંપત્યો વિપ્રલંભ,
 દામનમાર્ગે એકાકિની નિર્ગમન, અજગર પ્રસન, કિરાતાત
 શીલરખ્યણ, ચારણરપિમિલનવર્ણનો નામ દ્વાદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ મુનિવરઇ. ૨ મુનિનિં. ૩ મઇ. ૪ સા મઇ. ૫ કિસ્યઇ.
 ૬ કરો છો. ૭ સમયે, વખત આવે. ૮ નલરાઇ. ૯ ભંડારિં. ૧૦ પ્ર-
 સ્તાવિં. ૧૧ માગિ. ૧૨ હવણાં. ૧૩ ભૈમીઇ. ૧૪ ગાત્ર. ૧૫ મિલ-
 સ્યઇ. ૧૬ એવું જાણીને.

૧૬૦ ગાથા પછીની વિશેષ રીપઃ—

મુઝ મુજને-મને. મિલસ્યે જૂતું રૂપ મિલસ્યઇ અને પાછળતું
 મિલસે એ બેની વચ્ચેતું રૂપ મલશે. ઇણિ આનકિ-એ સ્થાનકમાં.
 સં. સ્થાનકે. તિણિ પર્વતિ તે પર્વતમાં. ઇ નો એ હાલમાં બોલાય
 છે. હાલમાં સાતમી વિભક્તિનો જે “એ” પ્રત્યય છે તેનું એ પૂર્વરૂપ
 છે. ત્રણિકાલ ત્રણે કાલ. અહીં ત્રીણિ વાર એ પાઠ ઠીક ગણાય.
 ત્રણિકાલમાં તો ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન ગણાય પણ અહીં તો સવાર

અપોર ને સાંજ છે. પંચપરમેષ્ઠી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપા-
ધ્યાય અને સાધુ. આંબિલ એક તપ. આચામ્લ-આયંબિલ-આંબિલ-
ઓળી. સા તે-તેણી રંગિ રંગમાં. હુંતી આકાશિ-આકાશમાંથી હું
તે-છતાં. પૂછિ-પૂછે-પૂછ પછીનું રૂપ. રથે શા કારણથી. અહો
પહેલો પુરુષ સર્વનામ. વૈદિક સંસ્કૃતમાં વયમ અને અરમે એવાં બે
રૂપ છે. સંસ્કૃતમાં તો વયમ રહ્યું પણ પ્રાકૃતમાં અરમે ઉપરથી
અમહે-અહો થયું. મરાઠીમાં હાલ જે આહિ ને હિંદીમાં હમ
બોલાય છે તે આ ઉપરથી. અપભ્રંશમાં અહો રહ્યું પણ જુની ગુ-
જરાતીમાં તો અહિ વપરાયું જણાય છે. હાલ આપણે અમે બોલીએ
છીએ. છિ. સં. અસ્તિ ઉપરથી અછછ-અછિછ-છિછ-છિ-છછ-છે.

વરેષા કામિ વરેવા-વરવા, વરવાની ઇચ્છા ધરાવનાર. તેણિ-
તેણે-તિણિ પછીનું રૂપ. કુંમરી સં. કુમાર પુલ્લિંગ પરથી પ્રા. માં
કુમરો થયું તે પરથી કુંમર થયું. કુંમરીને બદલે હાલ કુંવરી બોલાય
છે. વલગાડી દિયો. વળગાડ્યો-લડાવ્યો. ગરૂડહતણું હ છટ્ટી વિભ-
ક્તિનો પ્રત્યય છે, તે તણું પણ છટ્ટી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે માટે અહીં
છટ્ટીનો પ્રત્યય બેવડાયો છે. સં. સ્ય પરથી પ્રા. માં રસ ને તેના હ
થયો જણાય છે. તણી સં. તદ્વિત પ્રત્યય છે તે અને પ્રા. કેર
(કેરો, કેરી, કેરું) એ બંને સંબંધાર્થે વપરાય છે. સવિ-સર્વ. તસ-
તેનું. તસ્ય-તસ્સ-તાસ-તસ. હણિયા-હણવા-હેત્વર્થ કૃદંત. તીણિ
અવસરિ તે અવસરમાં. મહાબલસ્યું મહાબલ સાથે. સં. સમમ્-
સાથે. નિસુણી-સાંભળી. કુણીકિંપિ કોષથી કંઈ પણ સં. કેનકિમપિ.
પાઉધારિયાં-પધાર્યાં-પદધાર્યાં. પદ-પગ. ગુણહ-ગુણના. હ છટ્ટી
વિભક્તિનો પ્રત્યય. બેહુ-બેઠ. બિહુ અને બેઠની વચ્ચેનું રૂપ. જુ-
જો. પાદપૂર્ણાર્થ-યાવતને મળતું. કહિવાઈને બદલે એક પ્રતમાં કહાઈ
લખ્યું છે. કહાઈ એ પ્રાકૃત કર્મણિ રૂપ છે. ભાજસિ-ભગાશે-ભવિ-
ષ્યકાળમાં છે. અકુના-હંમણાં. પીહરિ-પિયરમાં-પિતૃગૃહમાં. ગહ-
ગહી-ગરજ-આનંદ પામી-મકલાઈ.

પ્રસ્તાવ ૧૩ મો.

(દૂહા.)

શ્રીગુરુ ગિરુવા ^૧ વંદીયે ^૨ , શ્રીલાનુમેરુ લગવાન;	
સરસ્વતી સંભારતાં, લહીયે ^૩ નિરમલ જ્ઞાન.	૧
શ્રીસદ્ગુરુ માતાપિતા, બંધવ મિત્ર સમાન;	
ધર્મ લાનું પરગટ કર્યો, ^૪ હૃથાં તિમિર અજ્ઞાન.	૨
તે સહિ ગુરુ ગુણ બોલતાં, કિમહિ ન આવીં પાર;	
સરસ્વતિ માતા સદા, કરજો કવિજન સાર.	૩
પ્રસ્તાવ હવે તેરમે, લૈમીનો અધિકાર; ^૫	
સંભલજો ^૬ સજ્જન સહુ, ધરમે જયજયકાર.	૪

(ચોપાઇ.)

હવે ^૭ સો મુનિને ^૮ કરી પ્રણામ, પ્રતિમા સર્વ સમોપી કામિ;	
મુનિવચને વિસ્વાસહ ધરી, મુનિદર્શન મારગિં સંચરિ.	૫
સા આલી એકલી આફણી, ^૯ મારગિં ભૂમિ ઉદ્ધંધી ઘણી;	
આગલિ જતાં ^{૧૦} જરડી તણા, સાથ મિલ્યો લૈમીને ઘણો. ^{૧૧}	૬
તેહને સાથે લૈમી જાય, પૂછે કુણુ પુરિ જાસ્યો માય ^{૧૨}	
તે કહે વ્રત ^{૧૩} વિક્રયનું કાજ, ચંપાપુરિ અમે જાસ્યું આજ. ૭	

૧ પ્ર. ગિરુઆ. ૨ વંદીઇ. ૩ લહીઇ. ૪ કરિઉ ૫ પ્રસ્તાવિહવિં
તેરમિ, લૈમીનુ અધિકાર. ૬ સંભલિયો. ૭ હવિં. ૮ મુનીનિં. ૯ આ-
ફણીથી જૂનું રૂપ આફણીઈ. (પ્રા.) અપ્પણિઆ-પોતાની મેજે.
૧૦ ડોસી-બુટ્ટી-વટ્ટા. ૧૧ આગલી જતા જરતી તણુ, સાથિ મિલ્યું
લૈમી નિસણુ. ૧૨ તેહની સાથિ લૈમી જાઇ, પૂછિ કુણુ પુરિ જાસ્યું
માઈ?; ૧૩ ધી વેચવા માટે.

તિહાંથી કુંડિનપુર સંઘાત, ભૈમિને મિલસ્યે કહું માત;
 જરહી કહે કવણ તું નારિ, એકાકિની કિસ્યે અધિકારી. ૮
 સા કહે હું જાતિ ક્ષત્રણી, સૂતી મેહલી ચાલિઓ ધણી;
 તેહને જોવાને નીકલી, મારગિં સાથે તુમારે મિલી. ૯
 કુંડિનપુરિ પીહર મુઝ તણો, તિહાં જાવા ઉત્સક છે ઘણો;
 જરહી કહિ કુંડિનપુર લોક, ચંપામાંહિ મિલે બહુ થોક. ૧૦
 ઇસ્યું સુણી મનસ્યું હરખતી, તેહનિ સાથિં ચાલે સતી;
 આબ્યાં ચંપાપુરી આસન્ન^૧, દીકું ઉત્તર દિસિનૂં વત્ત. ૧૧
 વાત સાંભલિ વૃદ્ધા કહિ ખરી, આ સન્મુખ જોએ ચંપાપુરી;
 આગિ^૨ અહીં શ્રાવક દીકરી, મહેસ્વરીયેં વિજ્ઞાને^૩ વરી. ૧૨
 તેહતું નામ સુભદ્રા સતી, સાસુ તસ હુંતી^૪ દુર્મતી;
 સાધુ વેચાવચ^૫ કરિયો બહુ, નેત્રથિકું તણું લીધું લહુ.^૬ ૧૩
 સાસૂ કુઝ ચડાબ્યું આળ^૭, તસ ભર્તાર હુવો વિકરાલ;
 તે ઉતારણુ કારણુ હેવિ, આ આરાધી શાસની દેવિ. ૧૪
 રૂપ નીર કાઢ્યું ચાલણી^{૧૦}, પૂરવ-દખ્યણુ-પશ્ચિમતણી;
 પોલિ^{૧૧} ઉઘાડી છંટિઉં વારી, દીધી રાખી ઉત્તર દ્વારિ.^{૧૨} ૧૫
 સતી સુભદ્રા યસ વિસ્તરિયો, દુઃકલંક અપયસ ઉતરિયો;
 સા આ ચંપાનગરી જાણી, રાજ ચંદ્રવંતસ વખાણી. ૧૬
 ચંદ્રમતી રાણી તસુ તણી, લીમ-પ્રોંચા ભગિની સા સુણી;
 તેહભણી અહીં કુંડિનપુરતણો, સાથ મિલે ચંપામાંહિ ઘણો. ૧૭

૧ નજીક. ૨ અગાઉ. ૩ મહેસરીઈ વિજ્ઞાનિ. ૪ હતી.
 ૫ સેવા ભક્તિ. ૬ તરણું-તણખણું. ૭ લણું-નાણું. ૮ કલંક. ૯ કોધાલ.
 ૧૦ લોટ આળવાની ચાલણીથી પાણી કહાડી (કાચા સૂતરના તારથી
 ચાલણી બાંધીને) શીળમહાત્મ્ય બતાવ્યું હતું. ૧૧ પોળ-દરવાજો.
 ૧૨ પાણી છાંટી તણુ દિશાના દરવાજા ઉઘાડ્યા પછી ઉત્તર દિશાનો
 બીજ કોઈ સતીની પરીક્ષા માટે બંધ રાખ્યો.

એક વાર ચંપાપુરિ આવી, પછે સાથ ઉત્તમ સંભાવિ;
 કુંડિનપુરિ પછે પુહચએ, કંત વિરહ દુખ મત સોચએ. ૧૮
 વૃદ્ધાતણી સુણી એ વાણી, હોંયા માંહિ હર્ષ બહુ આણી;
 જાણ્યું સહી માસીનું ગામ, અહી રહિતાં સહુ સરસ્યે કામ. ૧૯
 ઇમ ચિંતવી નલનૃપ નારિ, આવી નગરિ ^૧પ્રતોલીદ્વારિ;
 તિહાં છિ^૨ વાવિ^૩ મિષ્ટજલતણી, નીરભરિ તિહાં ^૪વનિતા ઘણી. ૨૦
 મારગિ બહુ ઉઠ્ઠંઘી જેણિ^૫, અતિ^૬ શ્રમવતી^૭ હુઇ સા તેણિ;
 તિણિ^૮ વાવિ^૯ વિસામો લહીયે, સીતલિ કામિ^{૧૦} જઇ બેસીયે. ૨૧
 એતલિ સહસા^{૧૦} આવી ગોહ^{૧૧}, વૈદર્ભી^{૧૨} રચું કીધો દ્રોહ;
 પગ અંગૂઠો મુખમાંહિ ધર્યો^{૧૨}, સતીયે તવ ^{૧૩}બુંબારવ કર્યો. ૧૪ ૨૨
 એટલે પાણિહારિકા સહુ, આવી શોચા કરતી બહુ;
 ચંદ્રમતી રાણીની દાસિ, આવી તે ભૈમીને પાસિ. ૨૩
 તતખિણુ તેણિ ^{૧૫}ગોઘા નાસવી, દેખી રૂપ વિચિત્રી હવી;^{૧૬}
 ભૈમિતણા પખાલ્યા પાય, અતિ હિખિત સા સઘલી થાય. ^{૧૭} ૨૪
 ગઇ શીઘ્ર તે માંહિ^{૧૮} એક, ચંદ્રમતીને કહિ સુવિવેક;
 નગર દ્વારિ એક અદ્ભુત નારિ, સ્વામિનિ આવી છે અવધારિ. ૨૫
 તેહતું રૂપ નથી જગમાંહિ^{૧૯}, અતિ સુશીલ સા દીસે પ્રાહિ;^{૨૦}
 ચંદ્રમતી કહિં તેડી આવ, અમ લોચન પારણું કરાવ. ૨૬
 તતખિણુ તેડી આવી દાસી, ચંદ્રમતી રાણીને પાસિ;
 વૈદર્ભી દેખી આવતી, ચંદ્રમતી સન્મુખ જાયે સતી. ૨૭

૧ પ્રતોલિકા-પોળ-દરવાજાની અગાડી. ૨ છે. ૩ વાવડી.
 ૪ સ્ત્રી. ૫ જેણે. ૬ ઘણો થાક લાગવાથી થાકેલી. ૭ પ્ર૦ “કલમવતી.”
 ૮ લીધી. ૯ બિસીધ. ૧૦ એકદમ-ઓચીતી. ૧૧ મગર-ધો જેવી
 હોય તેથી ગોહ લખ્યું જણાય છે. ૧૨ ધરિઉં, ૧૩ પોકાર-બૂમરાણુ.
 ૧૪ કરચઉં. ૧૫ ગો-ધો. ૧૬ પ્ર૦ “વિચિત્રીત હવિ.” ૧૭ પ્ર૦ “અતિહિં
 સહહર્ષિત સઘલી થાઇ.” ૧૮ પ્રાયઃ-ધણું કરીને.

લૈમી સાથિં આલિંગન દીયે, અતિ^૧ મોદે^૨ કરી ચાંપિ હીયે;^૩
 સગપણુ કિંપિ^૪ લહ્યા^૫ વિણુ એમ, ચંદ્રમતી મનિ બાગે પ્રેમ.૨૮
 લૈમી પણિ ચિતે મનિં એ ખરૂં, કિમપિ આજથી દુખ^૬ આસર્યું;
 માતતણી પરિ માસી મિલી, પીહર જવાની ચિંતા ટલી. ૨૯
 જે સંભલિ હુધ અતિ ખેદ, તેહર્યું નહીં લાગ્યું લેદ;
 ઇચ્છું વિમાસી રહિ સા જિમે, ચંદ્રમતી બોલાવે તિમે. ૩૦
 ચંદ્રમતી ભાગે શુભ વાણી, કહિ કિહાંથી આવી કલ્યાણિ ?
 તું નિમેળી^૭ અહિનાણિ કરી, બાણી બાય માતુખી ખરી. ૩૧
 કવણુ પુરૂષની તું કામિની, કિસે^૮ કારણિ એકાકિની ?
 તે નિઃકપટ સંભળી નિબ્યાંજ, લોચન સફલ હુયાં મુજ આજ. ૩૨
 નામિ સુનંદા મુજ નંદિની, તેહની પરિ તું આનંદિની;
 મુજ મંદિર મન^૯ તોષે^{૧૦} રહિ, નિજ વૃત્તાંત હુવે તે કહે. ૩૩
 લૈમી કહે જનની સંભલો^{૧૧}, નૈષધવાસી એક નર ભલો;
 ક્ષિત્રી સુભટ જેવો બાણીઓ, તે મુજ પતિ વહ્નલ પ્રાણીઓ ! ૩૪
 હારી સકલ ઋદ્ધિ જૂવટે, છંડી નગરિ ગયો વનવટિં;
 વન છંડી પુરૂષની જાતિ, કિહાં ગયો કો ન લહે વાતિ. ૩૫
 કુંડિનપુરિ પીહર છે સુણો, છિ^{૧૨} ઉદ્યમ તિહાં બવા તણો;^{૧૩}
 દિવસ કેટલા અહીં થાયસિં, સાથિં મિલિં પીહરિં બાયસિં. ૩૬
 પણિ હું નીચ કાજ નહીં કરૂં, ધર્મકાજ નિશ્ચલ આદરૂં;
 પુરૂષ કોઇ સાથિં નહીં વાત, સત્ય એહ પણિ સુણજો માત ! ૩૭
 સત્ય વચન લૈમીનાં સુણી, વળતી ચંદ્રમતી ઇમ^{૧૪} લાણી;

૧ ધણા આનંદ સહિત. ૨ પ્ર૦ “મોહઈ.” ૩ છાતી સાથે ચાંપી. ૪ કંઈ પણ. ૫ બાણી. ૬ દુઃખ પાછું હકર્યું. ૭ નિસાનીઓ વડે. ૮ કસ્યઈ. ૯ સંતોષ સાથે. ૧૦ તોષિં. ૧૧ સંભલુ. ૧૨ છે. ૧૩ તણું. ૧૪ પ્ર૦ “ધતિ.”

સુભગે^૧ તેં બોલ્યું^૨ તે ખડું, તે ઉપરાંત અમે નહીં કરું. ૩૮
 દેખી^૩ અંગિત ચાર ચરિત્ર, જાણી ઉત્તમ પુણ્ય પવિત્ર;
 દાનસાલાયે^૪ દેવાય^૫ દાન, રાય રાણીયે કરી પ્રધાન. ૩૯
 દેતી દાન રહે તિહાં સુખેં, કોસ્યું^૬ અધિક ન બોલ્યું^૭ સુખેં;
 સાથિં સુનંદાસ્યું^૮ અતિ પ્રીતિ, લૈભી તિહાં વિચરે ધતિ નીતિ. ૪૦

(રાગ માલવી ગાડી.)

હવિ કુંડિનપુરનો નાય, જાયા સુત સઘલે સાથ;
 લૈભી નલ નરપતિ કેરો, વૃત્તાંત સુણે ન લલેરો. ૪૧
 વિલપે અતિ લીમકરાય, વળી પ્રીયગુમંજરી માય;
 સુકેસની આદિં સખીવૃંદ, સુત ઝંધુ હવા^૧ નિરાનંદ. ૪૨
 હા! ભાવીવસ હા! મહારાજ, આપદ દસા કિશી તુમ આજ !
 એ દુરદૈવ પ્રતિં ધિક્કાર, ન લહે તેહ કર્યો સુવિચાર. ૪૩
 હવે જોવા હામો હામિ, સેવક મુક્યા પુર ગામિ;
 જામાતા પુત્રી કેરી, કહે કો શુદ્ધિ^૨ લલેરી. ૪૪
 સેવક સાંડિલ સુદેવ, ખહુ પૃથવી જોતા હેવ;
 ચંપાનગરીયે^૩ આવે^૪, દધિપાર્ણુ પ્રતિં સંભલાવે. ૪૫
 ચંદ્રમતી ભૂપ દધિપાર્ણુ, સુણી વાત વિષમ^૫ કટુ કર્ણ;
 દ્રમયંતી કંત વિયોગ, જાણી અતિ આણે શોગ. ૪૬
 નાટકાદિ નિષેધ કરાવે, સઘલે લૈભી જોવરાવે;
 દિન કેતા એક તેણિ ખેવ, રાખ્યા સાંડિલ્ય સુદેવ. ૪૭
 લૈભી તિહાં દેતી દાન, વલી લહિતી સુનંદા દાન;
 સાંડિલ્ય સુદેવેં દીડી, લાગી અમૃતથી અતિ મીડી. ૪૮

૧ હે સુભગા—સારાં ભાગ્યવાળી—સૌભાગ્યવતી. ૨ બોલ્યું—કર્મણિ પ્રયોગે. ૩ શરીર વગેરેની ચોક્ષ જોઇ લેતાં ઉત્તમ ચરિત્રવાળી જાણીને. ૪ સાલાઇ. ૫ પ્ર૦ “ દેવા. ” ૬ આનંદ વગરના. ૭ ખખર. ૮ નગરીઇ. ૯ આપદ. ૧૦ સંભલાવિ. ૧૧ કાનને કડવી લાગે તેવી.

જઈ ધાઈને પાએ પડોયા, માત ! માત ! કહી બહુ રડોયા;
 તુમ એહ દિસા કુણુ માડી ! ભરતાર ગયો કિમ (કિહો) છાંડી ? ૪૯
 સેવતી દાસી સેં સાત, સા વેલા કિહાં ગઈ માત;
 ઇતિ નિસુણી રાણી રાય, સહુ આબ્યું તેણિં ઠાય.^૧ ૫૦
 ચંદ્રમતી કરે પરિરંભ, કાં વચ્છે ! તેં કીધો દંભ;^૨
 સગપણુ અમનેં ન જાણુવિયું, તુજ પાહિવતું કરાવિયું. ૫૧
 કિમ વેડિયો તિં^૩ વનવાસ, કિમ રહી ગત જીવિત આસ;
 મિલી જીવતી તું ભલે આજ, હવું પવિત્ર મુજ (અમ્હાડું) રાજ. ૫૨
 જેહનેં મિલવાનેં જીવ, ^૪તપતો નિશિદિન સદીવ;
^૫તેહનેં સેવક જિમ કાજ દીધું, ધિગ ધિગ દૈવ કરચું તેં કીધું. ૫૩
 ભૈમી પરગટ થઈ તું જાણી, તિહાંથી સેવક ^૬ત્રેણિ ઉઠાણી;
 ભીમરાય પ્રતિં તેણીવાર, વધામણી દેઈ મુવિચાર. ૫૪
 આબ્યા સાંડિલ નિં^૭ સુદેવ, સવિ વાત કહી તેણિં ખેવ;
 વધામણી સહુનેં દીધી, પછે સાર સબઈ કીધી. ૫૫
 દમનાદિક ^૮ત્રણિ ભાઈ, આબ્યા ચંપાપુરિ જિહાં બાઈ;
 ભગિનીનેં પાએ લાગા, બહુ વરસ વિયોગા ભાગા. ૫૬
 માસી પરિકર મોકલાવિં, ભીમીનિં^૯ નિજ પુરિં લાવે;
 મિલોયા હરખેં માય તાય,^{૧૦} દમચંતી પ્રણમે પાય. ૫૭
 માય તાય હૃદયરચું ચાંપિં, સવિ વિરહ-દવાનલ કાપે;^{૧૧}
 મિલિયા પુત્ર પુત્રી બેહુ, કેસની આદિં સખી તેહ. ૫૮
 સાજન સહુ રંગિં મિલોયાં, આનંદ રસ મનિં ભલોયાં;
 માત તાત બેસારી એકાંત, પુત્રીને પૂછે વૃત્તાંત. ૫૯

૧ ઠામ. ૨ કપટ. ૩ તેં. ૪ બાળ્યા કરતો હતો. ૫ જેને મળવાને રાત દિવસ જીવ તપ્યા કરતો હતો તેનેજ અમે દૈવયોગે સેવક જેવું કાર્ય સોપ્યું. ૬ ટોળાં દોડ્યાં. ૭ પ્ર. “અનિ.” ૮ પ્ર. “ત્રિણિ.” ૯ ભૈમિને. ૧૦ પ્ર. “માત-તાત.” ૧૧ પ્ર. “આંપધ.”

સવિ કીધી પૂરવ વાત, કો બ્યંતરેં ઘાલી ઘાત;
 મહારાય તેણિ જૂ રમીયો, પુર દેસ લંડાર નિગમીયો. ૬૦
 કૂબરિં નિજ ભૂમિ છંડાવ્યો, વનિતા સહિત મહાવનિ આવ્યો;^૧
 મેં તુમ ઘરિં તેડવા કાજિ, પ્રારથીઓ પડીઓ લાજિં. ૬૧
 મનસ્થું નિશિ કિંપિ વિમાસી, સુતી છંડી સો ગયો નાશિ;
 જવ જાગી સો નવિ દીઠો, ભીમી મનિ ભયો^૨ અંગીઠો.^૩ ૬૨
 તે ખિણથી સુણો તાત-માડી ! ભીમી શોકારણમેં^૪ ભમાડી;^૫
 તે કહિતાં પાર ન આવે, કુણુ દુખ-સાગર ઉલટાવે. ૬૩
 હવે થોડે ઘણું કરી જાણો, જો લહે ભીમી; નલ રાણો;
 તો પુત્રી જીવિત રાખે, ગત પ્રાણુ લહે (લહું) સો પાખે. ૬૪
 હવિ છંડો શોક વિખવાદ, પરિહરો સકલ પરમાદ;
 સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવરાવો નલ કેરી, મત વાત પૂછો હવે ફેરી. ૬૫
 ઇતિ માતપિતાસ્થું વાત, કહિયું કિંપિ પૂરવ-અવદાત;
 સુખેં પીહરિ રહી દમયંતી, ભરતારની સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોયંતી. ૬૬
 તે નિયમ સદા પ્રતિપાલે, અંગથી સવિ આલસ ટાલે;
 જિનવચન સદા આરાધિ, તાત મંદિર રહી સમાધિ. ૬૭
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ લંડાર;
 વાયક નયસુન્દર સુન્દરભાવ, એતલિં એ ત્રયોદશ પ્રસ્તાવ.^૬ ૬૮
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, ભીમી માસી-ભગિનીશૃદ્ધ
 સમગમન તત્ર નિરાપેક્ષ દાનશાલા અવસ્થિતકરણુ તત્ર
 કાલક્ષેપાર્થે તત્ર સાંડિલ-સુદેવ મિલન, પિતાશૃદ્ધઆ-
 ગમનવર્ણનો નામ ત્રયોદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ પ્ર૦ “વનિતાસ્થુ મહાવનિ આવ્યુ.” ૨ પ્ર૦ “ભયુ.” ૩
 પ્ર૦ “અંગીઠુ.” ૪ શોકરૂપી જંબલમાં રખડાવી રજાવાવી. ૫ પ્ર૦
 “ભીમી જે કરમિ ભમાડી.” ૬ પ્ર૦ “એ ભણિઉ ત્રયોદશસુ પ્રસ્તાવ.”

પ્રસ્તાવ ૧૪ મો.

(૬૬૧.)^૧

હવે પ્રસ્તાવ ઐહમો, કવિ કહિસ્યે મનિ પ્રેમિ;	
નલ દવદંતી એકઠાં, મિલે ચઉદમે ખેમિ. ^૨	૧
શ્રીશારદ સંભારીયે, શ્રીલાલુભેડગણિ ચંદ;	
પ્રણમે પાતક પરજલે, લહીયે પરમાણુદ.	૨
ભમાતા સુદિ (સિદ્ધિ) જોઈવા ^૩ , ભીમરાય ભંડાર;	
કરી મેહલે છે મોકળું, જોઈએ તે લ્યો સાર.	૩
કો સાચું આવી કહે, ઇહાં છે નલરાજન;	
પ્રિયગુમંજરી તેહને, જો સહસ ^૪ દે દાન.	૪

(ઉલાલો. વાલિ વેલીની ઠાલ.)

જો સહસ દે દાન વિસેષે, ઇતિ કહી રાજા રાણી;	
ઠામિ ઠામિ સેવક મોકલિયા, નલ જોવા હિત આણી.	૫
લેખી શ્લોક એ ત્રણિ કરીને, નૂતન જણપ્રતિ ભણાવે;	
જે જિહાં જાય તે તિહાં ગાય, મધ્ય સંકેત જણાવે.	૬
પટં છિત્વા પ્રનષ્ટોડસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;	
હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વેન્નિ તવ પૌરુષં.	૭
તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;	
સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં દ્યૂતદીક્ષયા.	૮
અદ્રશીકરણં પૂર્વ, દેવકાર્ય ત્વયા કૃતં;	
ઈદાનીં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિત્ પુનર્નહિ.	૯

૧ રાગ અસાઉરી. ૨ ક્ષેમકુશળ. પ્ર૦ “પનરમે” ખેમિ” પદરમા
પ્રસ્તાવમાં. ૩ જોવા. ૪ હજારગાયો.

(વાલિ વેલીની ઠાલ.)

- વનમાંહિ સૂતી એકલી મેહલી, કાજ કરી ગયો કાચું;
હવે મુજ મનથી જો રેં જાયસિ, તો પુરુષાતન સાચું ! ૧૦
- હૂત દીખ્યા લેઈ યોગ આદરિયો, નિર્લોભી થયો સ્વામી;
પુત્ર ^૧કલત્ર મિત્રની મમતા, મેહલી કિંથી નકામી. ૧૧
- દેવકાજ કરિવાનેં^૨ કંતા ! આગે હવો અદૃષ્ટ;
અંતર્ધ્યાનિ રહિતો કુણુ કારણિ, વળી કરિ મન દુષ્ટ ? ૧૨
- પાઠેં સુ સહુ પ્રતિ પઠાવેં, તિમ તિમ જન સહુ ગાવે;^૩
શતપરિ જોણિ વિસ્તારિઉં નલાયન, શતધા તેહભણી કહાવે. ૧૩
- રાયતણે આદેશેં સેવક, જોઈ દેસ વિદેસે;
નલની શુદ્ધિ (સિદ્ધિ) કહી નહીં કોઈ, ગિરિપુરિ નગરી નિવેશે. ૧૪
- સુદેવ નેં સાંહિલ્ય તેડીનેં, કહિ વૈદર્ભી વાણી;
તુમે તાતના સેવક સાચા, જાતિ ભલી તુમ જાણી. ૧૫
- ભાઈતણી પરેં ચિત્ત કરીને, સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોઈ આવો સાર;
વધામણી મનવંછિત આપિસિ, જો મિલસયે ભરતાર ! ૧૬
- રૂપ કળા વિજ્ઞાન વિચખ્યણુ,^૪ લખ્યણુ^૫ લેજો જોઈ;
મુખ્ય રૂપેં જો હુવે વર્તેતો,^૬ તો જાણે સહુ કોઈ. ૧૭
- તે ભણી રૂપ ફેરવી સો નર, રહિયો હુસે કો ઠામિ;
રખ્યે ભુલતાહુ તુમે ભાઈ, નલ ઇતિ સંભલી નાંમિ. ૧૮
- અસ્નાતા^૭ સો ન કરે ભોજન, નિત્ય કૃત્ય નવિ છોડે;
હસિત વદન સો સદા બોલતો, કોઈરચું પ્રેમ ન ત્રોડે. ૧૯

૧ સ્ત્રી. ૨ કરવા. સરખાવો હૈ. વ્યા. માંના કરેવા, વરતેવા. સરખાવો નરસિંહ મેતાનું “અધર અમૃતરસ પાન કરેવા.” “અમે અભિમાન ધરેવા.” ૩ પ્ર૦ “ઠામિ ઠામિ જન ગાવધ.” ૪ વિચક્ષણુ. ૫ લક્ષણુ. ૬ પ્ર૦ “મુખ રૂપિ જી હુઈ વર્તેતુ.” ૭ ન્હાયા વિના જમતા નથી.

- કીર્તિ સુણી ઉત્કર્ષ^૧ ન આણે, જાણે સઘલા ગ્રંથ;
 લખિમી પાંમી કદા ન રાચે (માચે), લોપિ નહી કુલ પંથ. ૨૦
- સૂર્યપાક રસવતી^૨ તણો, તે જાણે છિ આમનાય;^૩
 તૂઠો અગનિદેવ તસ દીધો, સરિખો સઘલે ઠાય. ૨૧
- વળી સારથિમાંહિ શિરોમણિ, તુરંગ હૃદય સો જાણે;
 ભૈમી કહે તેહના ગુણ ગાતાં, પાર કહો કુણ આણે. ૨૨
- ધ્યાનિક ગુણ લખ્યણ^૪ કેરી, કરજો ખરી પરીખ્યા;^૫
 પય^૬ પ્રણમી તેઆલ્યા બેહુ, શિર ધરી ભૈમી શિખ્યા.^૭ ૨૩
- દેસ વિદેસ 'નિરીક્ષણ કરતા, જોતા ગિરિ 'આરામ;
 ૧૦ પ્રપા પદ્મ્યપુરપત્તન ૧૧ વાપી, કૂપ ૧૨ તડાગનાં ઠામ. ૨૪
- ૧૩ સત્રાગાર સભા નૃપનૃપની, રાજપંથ ગોચૂતિ;
 વાજિશાલા મંદુરા નિરીખતા, ચાલિ બહુ ગચૂતિ. ૨૫
- પ્રાદ્ય ક્ષત્રી વૈશ્ય વિચક્ષણ, પૂછ્યા સૂદ્રકારક;^{૧૪}
 ૧૫ વાનપ્રસ્થ વિવિધપરિ પૂછ્યા, ભિક્ષુ જંગમ લોક.^{૧૬} ૨૬
- ડી કાપડી યતિ સંન્યાસી, યોગી નિ દરવેશ;
 પૂછ્યા બહુ વિસ્વાસ ઉપાવી, પહિરી પરિ પરિ વેસ. ૨૭
- આતપશીત વૃષ્ટિ ૧૭ તેને વધ, ચાલિ નિસિ દિન રાતિ;
 ક્ષણ વિલંબ ન કરે બલવત્તર, સાયંતન પરભાતિ. ૨૮

૧ હર્ષ-કુલાધ જવું. ૨ રસોઈ. ૩ વિધિ. ૪ લક્ષણ. ૫ પરીક્ષા.
 ૬ પદ-પગ. ૭ શિક્ષા-શિખામણ. ૮ જોતા જોતા. ૯ આગ બગિચા વન.
 ૧૦ પાણીની પરખો. ૧૧ વાવડી. ૧૨ તળાવ. ૧૩ સદાવ્રત ખાતાં.
 ૧૪ પ્ર. "સૂદ્રકારક." ૧૫ કુકીર. ૧૬ પ્ર. "જંગમ વાર." કારનાર
 એમ સાથે બોલાય છે. કાર એટલે કારીગરની નવ નાતો. સુતાર,
 હુદાર, કુંભાર, સોની, કદોઈ, માળી, હજમ, ગોવાળ અને ત'બોળી;
 નાર એટલે વસવાયાંની નવ જાત. કોળી, વાધરી, કલાલ, વાદી,
 બજણીઆ, સરાણીઆ, ખરાદી, અમાર ને ઢેક. ૧૭ પ્ર. "તે ન ગણિ."

(વાલ્મીકીની ઠાલ.)

- વનમાંહિ સૂતી એકલી મેહલી, કાજ કરી ગયો કાચું;
હવે મુજ મનથી જો રેં જાયસિ, તો પુરૂષાતન સાચું ! ૧૦
- ફૂત દીખ્યા લેઈ યોગ આદરિયો, નિલોભી થયો સ્વામી;
પુત્ર ^૧કલત્ર મિત્રની મમતા, મેહલી કિંપી નકામી. ૧૧
- દેવકાજ કરિવાને^૨ કંતા ! આગે હવો અદૃષ્ટ;
અંતર્ધ્યાનિ રહિતો કુણુ કારણિ, વળી કરિ મન દુષ્ટ ? ૧૨
- ખાઈં સુ સહુ પ્રતિ પકાવેં, તિમ તિમ જન સહુ ગાવે;^૩
શતપરિજેણિ વિસ્તારિઈં નલાયન, શતધા તેહભણી કહાવે. ૧૩
- રાયતણે આદેશેં સેવક, જોઈં દેસ વિદેસે;
નલની શુદ્ધિ (સિદ્ધિ) કહી નહીં કોઈ, ગિરિપુરિ નગરી નિવેશે. ૧૪
- સુદેવ નેં સાંહિલ્ય તેડીનેં, કહિ વૈદર્ભી વાણી;
તુમે તાતના સેવક સાચા, જાતિ ભલી તુમ જાણી. ૧૫
- ભાઈતણી પરેં ચિત્ત કરીને, સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોઈં આવો સાર;
વધામણી મનવંછિત આપિસિ, જો મિલસ્યે ભરતાર ! ૧૬
- રૂપ કળા વિજ્ઞાન વિચખ્યણુ,^૪ લખ્યણુ^૫ લેજો જોઈં;
મુખ્ય રૂપેં જો હુવે વર્તતો,^૬ તો જાણે સહુ કોઈ. ૧૭
- તે ભણી રૂપ ફેરવી સો નર, રહિયો હુસે કો ઠામિ;
રખ્યે ભુલતાહુ તુમે ભાઈ, નલ ઇતિ સંભલી નાંમિ. ૧૮
- અસ્નાતા^૭ સો ન કરે ભોજન, નિત્ય કૃત્ય નવિ છોડે;
હસિત વદન સો સદા બોલતો, કોઈસ્યું પ્રેમ ન ત્રોડે. ૧૯

૧ સ્ત્રી. ૨ કરવા. સરખાવો હૈ. વ્યા. માંના કરેવા, વરતેવા. સરખાવો નરસિંહ મેતાતું “અધર અમૃતરસ પાન કરેવા.” “અમે અભિમાન ધરેવા.” ૩ પ્ર૦ “ઠામિ ઠામિ જન ગાવઈ.” ૪ વિચખ્યણુ. ૫ લખ્યણુ. ૬ પ્ર૦ “મુખ રૂપે જુ હુઈ વર્તતું.” ૭ ન્હાયા વિના જમતા નથી.

કીર્તિ સુણી ઉત્કર્ષ^૧ ન આણે, જાણે સઘલા અંથ;
 લખિમી પાંમી કદા ન રાચે (માચે), લોપિ નહી કુલ પંથ. ૨૦
 સૂર્યપાક રસવતી^૨ તણો, તે જાણે છિ આમનાય;^૩
 તૂઠો અગનિદેવ તસ દીધો, સરિખો સઘલે ઠાય. ૨૧
 બળી સારથિમાંહિ શિરોમણિ, તુરંગ હૃદય સો જાણે;
 ભૈમી કહે તેહના ગુણ ગાતાં, પાર કહો કુણ આણે. ૨૨
 ઇત્યાદિક ગુણ લખ્યાણુ^૪ કેરી, કરજો ખરી પરીખ્યા;^૫
 પય^૬ પ્રણમી તે આલ્યા બેહુ, શિર ધરી ભૈમી શિખ્યા.^૭ ૨૩
 દેસ વિદેસ ‘નિરીક્ષણ કરતા, જોતા ગિરિ ‘આરામ;
 ૧૦ પ્રપા પદલ્યપુરપત્તન ૧૧ વાપી, કૂપ ૧૨ તડાગનાં ઠામ. ૨૪
 ૧૩ સત્રાગાર સભા નૃપનૃપની, રાજપંથ ગોચૂતિ;
 વાજિશાલા મંદુરા નિરીખતા, આલિ બહુ ગબ્યૂતિ. ૨૫
 પ્રાદ્ય ક્ષત્રી વૈશ્ય વિચક્ષણ, પૂછ્યા સૂદ્રકારક;^{૧૪}
 ૧૫ વાનપ્રસ્થ વિવિધપરિ પૂછ્યા, ભિક્ષુ જંગમ લોક.^{૧૬} ૨૬
 કપી કાપડી યતિ સંન્યાસી, યોગી નિ દરવેશ;
 પૂછ્યા બહુ વિસ્વાસ ઉપાવી, પહિરી પરિ પરિ વેસ. ૨૭
 આતપશીત વૃષ્ટિ ૧૭ તેને વઈ, આલિ નિસિ દિન રાતિ;
 ક્ષણ વિલંબ ન કરે બલવત્તર, સાયંતન પરભાતિ. ૨૮

૧ હર્ષ-કુલાઇ જયું. ૨ રસોઈ. ૩ વિધિ. ૪ લક્ષણ. ૫ પરીક્ષા.
 ૬ પદ-પગ. ૭ શિક્ષા-શિખામણ. ૮ જોતા જોતા. ૯ બાગ બગિચા વન.
 ૧૦ પાણીની પરખો. ૧૧ વાવડી. ૧૨ તળાવ. ૧૩ સદાવ્રત ખાતાં.
 ૧૪ પ્ર૦ “સૂદ્રજકાર.” ૧૫ ક્ષીર. ૧૬ પ્ર૦ “જંગમ વાડ.” કારનાર
 એમ સાથે બોલાય છે. કાર એટલે કારીગરની નવ નાતો. સુતાર,
 લુહાર, કુંભાર, સોની, કંદોઈ, માળી, હજમ, ગોવાળ અને તબોળી;
 નાર એટલે વસવાયાંની નવ જાત. કોળી, વાધરી, કલાલ, વાદી,
 બળણીઆ, સરાણીઆ, ખરાદી, ચમાર ને ઢેડ. ૧૭ પ્ર૦ “તે ન ગણિ.”

(૩૭૪)

નળદમયંતીરાસ.

ઇતિ કરતા ભૈમી-પુણ્યપ્રેરિત, પુરી અયોધ્યા પામ્યા;
 તે નગરી પરિસર છે સરોવર, તિહાં આવી વિશ્રામ્યા. ૨૯
 ઇણિ અવસરિ સો કૂખજરૂપધર, કરવા કૃત્ય પરભાત;
 તેણિ સરિં આબ્યો સ્વલ્પ પરિહદ, ભીમરાય જાભાત. ૩૦
 ભૈમી-વિરહદવાનલ દાધું, દુષિં ગમે નિશિ દિનન;
 ૧રતિ ન લહે પુર મંદિર રહિતો, નગર વેઈ સો રત્ન. ૩૧
 દેખી ૨ચક્રવાકની ઘરણી, સંભરી આપણી નારી;
 રૂદન કરે રાજા તિહાં બેઠો, પ્રિયા સુગુણ સંભારી. ૩૨

(રાગ-વિરાડી.)

હા ! હા ! ઈંદ્રસેનની જનની, ભીમસુતે ! કિહાં ભાલું;
 પ્રિયે પદ્મની ! કહિ કુણ થાનકિ, તુજ સુખકમલ નિહાલું ? ૩૩
 વિણ અપરાધિં વનમાંહિ મૂકી, રચું કીધું એ કામ;
 તે દિનથી દમયંતીકેરું, કોઈ ન જાણે નામ. ૩૪
 રાનમાંહિ એકાકિની અબલા, કિમ વેઠિયું હસ્યે વત્ત;
 સુગધા મરણ રખે પાંખી હુઈ, ૩પાવકમાં દહી તત્ત. ૩૫
 હવે જીવતી પ્રિયા સા દેખું, હોસે સો દિન કોય;
 ઇતિ કહિતો રાજા ૪સરિ-પરિસરિ, મંદ મંદ બહુ રોય. ૩૬
 સુદેવ નેં સાંકિલ્ય સો દેખી, હુયા વિસ્મિત ચિત્ત;
 કુખજો પણિ પરદેસી જાણી, પૂછણ લગ્ગો ૫વત્ત; ૩૭
 નલચરિત્ર તેણિ પટ લખાવી, લીધું છે નિજ સાથિં;
 તે દેખી વિરમય મનિ હુઓ, તસ પૂછિઉં ૬નરનાથિ. ૩૮
 કવણ દેશથી આવ્યા પંથી ! કવણ તુમારું નામ;
 કવણ ચરિત્ર લખિયું એ પટ્ટે, કવણ સાથિં અહીં કામ ? ૩૯

૧ આનંદ. ૨ ચક્રવાની ચક્રવી. ૩ અગ્નિમાં શરીર નાશ કર્યું હશે ! ૪૦ “અગ્નિમાંહિ.” ૪ તળાવની પાળ પાસે. ૫ વાત. ૬ રાજાએ.

તે કહિ કુંડિનપુરથી આવ્યા, નામ સાંડિલ્ય સુદેવ;
 ભીમરાયના અમે છું સેવક, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા હેવ. ૪૦
 કમઠપૃષ્ઠિ જિમ કઠિન શરીરી, હૃદય વજ્રમે^૧ બાણું;
 મૃગ વિખાણુ જિમ ક્રેમલ વાયક, તાસ ચરિત્ર મનિ આણું. ૪૧
 દૂતવૈર સુખવૈરી^૨ નિષેધક, ઈમ અનેક ગુણ પૂર;
 વીરસેન-નૃપકુલ સમલંકર, અખલા ઉપરિ શૂર. ૪૨
 ઇતિ સોકિત^૩ વચન સુણીને, અમત^૪ કર્યો ચિતમાંડી;
 તે બેહુને ધરિ તેડી આવ્યો, અતિથ્યમશિ ઉત્સાહિ. ૪૩
 અતિથિલાવ સાચવી વિવધપરિ, સુપરિ સંતોષ્યા તેહ;
 પ્રોચા ચરિત્ર સંલલવા કારણિ, કુખજ ઉદ્ધસિઉં દેહ. ૪૪
 ભોજન ભાવે કરિ સહુ બેહું, પૂછે કુખજ ઉદંત;
 કહો દે ભીમરાય છે કુસલી, પુત્ર ત્રણિ ગુણવંત. ૪૫
 ભલેં મિલ્યા મુજનેં તુમે ભાઈ ! તુમ દેખી મન હીસે;
 હું પણિ વિપ્ર કુખજ નલનૃપનો, બાણું વિશ્વાવીશે. ૪૬
 અપર શરીર નલરાયકેરું, એહ કુખજનેં બાણું;
 એ સારથિ હુંતો નલકેરો, સેવક મુખ્ય વખાણું. ૪૭
 રમ્યો દુરોદર દૈવતણે વસ્યે, હેલાં પૃથવી હારી;
 તવ કુટુંબ સવિ બૂબૂઈ પડિયું, નલ છોડી ગયો નારી. ૪૮
 નલનો જેણિ^૫ અભ્યંતર સેવક, તે લણી થયો સકળ (સુકળ);
 કૂખરની સેવા નવિ કામી, તેણે સેવ્યો રિતુપર્ણ. ૪૯
 હવે બાં ભીમરાયની બેટી, સા સ્વામિની અમારી;
 તેહ લણી વાત સકલ તુમ પૂછું, જીવતી છે નલનારી ? ૫૦
 ભીમરાય ધરિ દૃષ્ટે દીડી, તે સવિ કહુ અધિકાર;
 ઈંદ્રસેન ઈંદ્રસેના કુમરી, તેહને છે જયકાર. ૫૧

૧ વજ્રમય. પ્ર૦ “જિમ બાણું.” ૨ પ્ર૦ “નૈષધ” ૩ સાંકિત.
 પ્ર૦ “સંક્રિત.” ૪ પ્ર૦ “અમત્કરિઉં.” ૫ ખાનગી નોંધ.

કહીયે^૧ નયન સફલ એ હોસે, દેખી નલ ઠકુરાલી;
 સમાચાર કહો જાણ્યો હુવે, તેહ યોલ્યો વાત રસાલી. ૫૨
 વળતું કુળજપ્રતિ ઇમ યોલ્યા, અમે ભીમનૃપ વિપ્ર^૨;
 મોકલીયા છે ભીમ ભૈમીયે, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા ક્ષિપ્ર^૩. ૫૩
 ભીમરાય સુત(સ્ત્રું) છે વિજયી, વિજયી છે પરિવાર;
 ભીમસુતા પુહતી છે પીહરિ, તે જાણ્યું^૪ નિરધાર. ૫૪
 પણિ તેણીયે જે વન વેઠિયું, સહિયા કિલેસ અનેક;
 તે દુખ^૫ જ્ઞાનવંત એક જાણે, અવર કહિ કુણુ છેક. ૫૫
 વરસ એક હવું પીહરિ આવ્યાં, પણિ તસ દુઃખ ન પાર;
 નયણે શ્રાવણુ—નીર વહિ નિત, જી મિલોયો પરિવાર. ૫૬
 જે દિનથી નલ મેહલી ચાલ્યો, તે દિનથી જે વીતુ;
 તે વીતક સવિ પટ્ટિ લખ્યું છે, જાણે સહુ વદીતુ. ૫૭
 સજ્જન સહુ અહનિશિ^૬ આસ્વાસે, પણિ ન રહે ખ્યણુ શેતી;
 શ્લોક ત્રણિ ગાઇ નિસિવાસર, વાટ કંતની જોતી. ૫૮

(અનુષ્ટુપ્ચત્ત.)

પટં છિત્વા પ્રનષ્ટોઽસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;
 હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વેચ્ચિ તવ પૌરુષં. ૫૯
 તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;
 સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં શૂતદીક્ષયા. ૬૦
 અદ્રશીકરણં પૂર્વ, દેવકાર્યં ત્વયા કૃતં;
 ઇદાનીં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિત્પુનર્નહિ. ૬૧
 ઇતિ વિલાપ પુત્રીનો દેખી, વિલપિ અહનિશિ માતા;
 ભીમરાય વિલપે નિર્શીવાસર, વિલપે ત્રણિ જાતા. ૬૨

૧ કહીયે (આરે?) ૨ બ્રાહ્મણ. ૩ તાદ્રાદથી. ૪ અવસ્થ. ૫ જ્ઞાની
 મહારાજ જાણે છે. ૬ દિલાસો આપે છે.

તે ભણી રાજલોક સહુ દુખિત, છે કુંડિનપુરમાંહિં;
 નલે કામ સહી તે કીધું, જે ન કરે ^૧લોધી પ્રાંહિં. ૬૩

દમયંતીનિં વનમાં રહિતાં, હુતું જેતું દુખ;
 તેહથી લાખગણું ધરિ તેહને, દીસે છે પરતખ્ય.^૨ ૬૪

પ્રેમવતી દમયંતી નારી, સતી શિરોમણી સાચી;
 નલ અજ્ઞાને હાથિથી હારિ, કદવેલી એ બાચી. ૬૫

ન ગણી પ્રીતિ કૃપા નવિ રાખી, લોપી સઘલી લાજ;
 પાપથિકી નવિ ખીહનો પોતે, કરિઉં અધમાધમ કાજ. ૬૬

ભીલ ભલા એ ભૂપતિ હુંતા, પશુ પંખી વળી રૂઠા;
 પણિ તે માનવને શું કહીએ, જે પાપી મનિં કૂઠા. ૬૭

ઈદ્રાદિક ચ્યારિં અપમાની. એ નલ કીધો કંતા;
 તો ભીમીને એટલું બેઠએ, એ આદરિયું અસંતા. ૬૮

લીંબતાણી તુલણાંયે નાવે,^૩ ભીમીનો ભરતાર;^૪
 લીંબ હુવે પરિણામેં મીઠો, નલ વિષકુંભ અપાર. ૬૯

જે નર વાહ હુતું નવિ બાણી, નારી છંડી બાય;
 તે નીસતનેં નર કિમ કહીએ, તે રાજા કિમ કહેવાય ! ૭૦

મૃત્યુમુખેં દમયંતી મેહલી, નાસી ગયો સો ક્યાંહિં;
 છાતુ ^૫કિહી રહિઓ ઉદર ભરીછિ, તસુ^૬ અવિત સ્યા માંહિં.^૭ ૭૧

શ્રીયે એવડું સ્યું દુખ દીધું, કુણુ નિરવાહથી ભાગો;
 ચોરતાણી પરિ રાતિ^૮ લેધનેં, જે નાઠો અધવચિં નાગો.^૯ ૭૨

અનાર્યા નામ લજ્જાનાં, નિર્બુદ્ધિનાં હતાત્મનાં;
 एषां मन्ये नलञ्चैव, यः सुप्तमत्यजत् प्रियाम्. ૭૩

૧ શિકારી પશુ ધણું કરીને ન કરે તેવું દુષ્ટ કર્મ નલે કર્યું. ૨ પ્રત્યક્ષ.
 ૩ પ્ર૦ “તુલણાંય નાવળ.” ૪ પ્ર૦ “ભીમીનુ ભરતાર.” ૫ ક્યાં, કોઈક ઠેકાણે.
 ૬ તેતું. ૭ શું કામનું. ૮ રાતે જાનોમાનો. ૯ પ્ર૦ “નાહડું અધલુ નાગુ.”

લીમસય ધરિ ને સો જતો, તો પામત તવ રાજ !
 સ્ત્રી-ભતાર વિયોગ ન આવત, સીઝત સઘલાં કાજ ! ૭૪
 રાજભૂષ સસરા ધરિ જતાં, મનરથું લાજ ઉપાધિ;
 સ્ત્રી વૌસાસી મેહલી જતાં, મૂરખ લાજ ન આધિ ! ૭૫
 ભલ ચાતુર્ય આપ દેખાડિયું, વડી આહિ વલી દાખી;
 વિસ્વાસી તિં પત્ની મેહલી,^૧ કીરતિ સઘલે રાખી ! ૭૬
 નલદારા પરિહારતણે યસ, પટ્ટે પ્રગટ લિખાવી;
 ઠામિં ઠામિં હોયડે^૨ ગાતા, રાજસભામાંહિ હાવી. ૭૭
 સઘલી રાજ સભામાંહિં તે ભણી, નલ પાર્યો ધિક્કાર;
 કવણુ જલે હવે સ્નાન કરીને, હોસે શુદ્ધ ગમાર ! ૭૮
 તો રાજ રિતુપર્ણ સભામાંહિં, એ સહી ગાસ્યે આજ;
 તુમે કુખજ ! સંભલવા આવો, એણી વાતે શી લાજ ? ૭૯
 કુખજ ! તુમે પણિ સહી દીસો છો, નલનું અપર શરીર;
 એકતાનિ સવિ કથા સુંણો છો, પણિ નવિ ભાખો હીર ! ૮૦
 ઇતિ સાંડિલ્ય સુદેવ વદનથી, સુણી પ્રિયા-અધિકાર;
 ખહુ ભાવે બ્યાકુલ મન હુઈ, નિષધાધિપ તેણિવારિ. ૮૧
 મનિ ચિંતે સા સુણી જીવતી, એતાં હવું અતિ-સાર;
 ધિગ ધિગ મૂલ કુચેષ્ટિત નલનું, હવું દુખ દાતાર. ૮૨
 હવે વળી (તસ) દરશન દેખશું, સો દિન હોસેં કહોયે ?
 ધન્ય ધન્ય સા વેલા વંછું, પ્રિયા મેલાપક જહોયે ! ૮૩
^૩અધુના આ અવસર એ આગલિ, હવું (થાવું) પ્રગટ ન સાર;
^૪જવ અવસર લહીર્યું તવ જાસ્યું, વરસ હવાં નથી ખાર ! ૮૪
 ઇતિ વિચાર મનમાંહિં વિમાસી, બોલાવ્યા તે વિપ્ર;
 ભલે ભાઈ ! આવ્યા આણે થાનકિ, હવું મેલાપક ક્ષિપ્ર. ૮૫

૧ પ્ર૦ “વિશ્વાસી પત્ની વનમ મેહલી.” ૨ પ્ર૦ “હોંઘ.”

૩ હમણાં. ૪ જ્યારે અવસર પામીશું ત્યારે થઈ રહેશે. હજી ખાર વર્ષ પૂરાં થયાં નથી જેથી પ્રગટ થવામાં સાર નથી.

- કવિવર તુમે અપૂરવ દીઠા, દૃષ્ટિ સફલ હવી એહ;
હૃદયપ્રતિ હું વીસામો, કિમપિ ઠર્યું વલી દેહ. ૮૬
- ધતિ કહી તે બેહુને તેડી, રાજસભામાંહિ આઓ;
સભામાંહિ રાજા રિતુપર્ણે, તેહ પ્રબંધ ગવરાઓ. ૮૭
- જેણિપરિ નલિં પ્રીયા તિહાં મેહલી, જિમ તેણિં કર્યાં બિલાપ;
તે તે યુગતિ સકલ દેખાડી, રૂપ ધરી તસુ આપ. ૮૮
- રાય રિતુપર્ણ સભા મૂર્છાણી, સુણતાં નલ (સા) અધિકાર;
સુદેવ ને સાંકિલ્યપ્રતિ તિહાં, દીધાં દાન અપાર. ૮૯
- કુબજ ઉતારે તેડી આઓ, સૂર્યપાક સા ચંગી;
નીપાઈ રસવતી મનોહર, આરોગાવે તસ રંગિ. ૯૦
- તે બેહુ વિપ્રે ભોજન કરતાં, સ્વાદ ન જાણ્યો તાસ;
અલોકિક રસમાંહિં અવતરિયો, તૃપ્તિ ન જમતાં જાસ. ૯૧
- વિપ્ર કહે સુણો કુબજ ! તુમારી, કલા ન લાભે પાર;
તું મિલતે મિલીઓ નલરાજા, તે જાણું નિરધાર ! ૯૨
- મનમાંહિં વલી ધતિ નિરધાર્યો, સહી નલરાજા એહ !
આપણુ આગલી કપટ ન છંડે, રહિઓ ગોપવી દેહ. ૯૩
- ભોજન કરી ઉઠ્યા તે બેહુ, કુબજપ્રતિ કહે જાણું;
હવે અમે કુંડિનપુર ચાલું છું, અમ પૂછસિ ભીમરાણો. ૯૪
- તે કહો સમાચાર રચું કહીયે, ભીમીપ્રતિ રચું ભાખું;
જે તિહાં વચન કહો તે સઘલાં, હોયડા ભીતરિ રાખું. ૯૫
- સમાચાર સુધા જાણ્યા વિણ, કિમ રહેર્યે સા રોતી;
હોર્યે જીવિત આસ્યા બિલૂધી, વાટ અમારી જોતી. ૯૬
- કુબજ કહિં તુમ કેતું કહીયે, તુમે કરિયો બહુ ઉપગાર;
તુમે કરી ભૈમી જીવતી જાણી, રચું કહીયે વારંવાર. ૯૭
- ભીમરાય વળી વિજયી જાણ્યું, સમાચાર સવિ લાધું;
તે જાણી જીવતણી પરિ તુમરચું, જીવ અમારો બાંધું. ૯૮

દમયંતીને વળી વળી કહિને, શુદ્ધિ અમારી ખંધો !
 કહિને અમ ઉપરિ બહુ ધરને, કૃપા કૃપારસ બહુ સિદ્ધો. ૯૯
 કુખજપ્રતિં ખ્યણુ માત્ર નથી રતિ, તુમ મુખ નેયા પાખે;
 સા પ્રતિ (પ્રાપતિ) વિણુ તે સુણુને સુંદરિ, દૈવ કિસીપરિ દાખે. ૧૦૦
 કહિને મોટું પુણ્ય તુમારું, કુશલિં નિજધરિ આવ્યાં;
 ઇંદ્રસેન તુ રાજ લહેસ્યે, તો (તુમ્હ) સઘલી પરિં કાવ્યાં. ૧૦૧
 કુખજ પ્રતિ પણિ થાનકિ થાસિં, આજ પડિયો પરદેસિં;
 જાજ જગદીસર મેલાપ કરસ્યે, તવ સહુ વંછિત હોસિં. ૧૦૨
 ઇત્યાદિ કહી ઘણું ઘણું કહિને, ભીમીને દ્વીજરાજ !

વળી વહિલા અહીં પાઉધારને, કહિને અમ સિરિખું કાજ. ૧૦૩
 ભાઇગવંત ભીમ-ભૂપતિને, કહિને પ્રણત અમારી;
 ઇંદ્રસેન ને ઇંદ્રસેનાકુમરી, બોલાવને સંભારી. ૧૦૪
 ઇતિ કહી વસ્ત્રાભરણુ વિવધપરિ, તરલ તુરંગમ દોય;
 તે દ્વિજને સુપરિં સંતોષ્યા, આલ્યા નિજપુરિ સોય. ૧૦૫
 કુશલિં કુંડિનપુર પાઉધારિયા, નૃપને કરિયો બુહાર;
 ભીમરાય આગલિ સવિ ભાખ્યું, કુખજતણા અધિકાર. ૧૦૬
 દાન માન રસવતી કથારસ, જે જિમ હુઇ વાત;
 તે સવિ ભીમ-ભૈમીપ્રતિ ભાખી, હરખાવ્યો સંઘાત. ૧૦૭
 રહસ્ય ભીમી આગલિ સવિ ભાખ્યું, કુખજિ કહાવ્યું જેહ;
 સંભલી મન સાથિ સા ચમકી, હરખે વિકસ્યો દેહ. ૧૦૮
 ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલાયરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 વાયક નયસુન્દર સુન્દરભાવ, હવુ ચતુર્દશ એ પ્રસ્તાવ. ૧૦૯
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલાયરિત્રે (નલોપાખ્યાને)
 કુખજ સાંડિલ્યસુદેવ (દ્વિજ) મિલન વાતકરણ, પુનરપિ
 ભીમભીમી વાતકથનવર્ણનો નામ ચતુર્દશઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ ૧૫ મો.

(દૃઢા.)

- શ્રીજિન-વદન-નિવાસિની, લગવતિ ભાષા નાંમ;
કવિજનને^૧ જ્યજ્ય કરી, લે મુઝ મુખિ^૨ વિશ્રામ. ૧
- ગુણવંતા ગુણપતિ^૨ સમો, શ્રીભાનુમેરૂ ભગવાન;
પર-ઉપગારી પરમગરૂ, મહિમા મેરૂ સમાન. ૨
- પંચત્રિક^૩ પ્રસ્તાવના, આઠ્યો હવે પ્રસ્તાવ;
નલલૈભી મેલાપકો, સુણજો સ્વજન સ્વભાવ. ૩

(રાગ કેદારો-અથવા સામેરો.)

- વિપ્રે વાત સકલ કરી, કુખજતાણું ભાખ્યું^૪ ચરી;
મન ઠરી કાંઈક ભીમકુંવરીયે. ભીમીયે વાત ચિત્તિ^૫ ધરી,
સો નલ ન કરે આકરી, તાકરી કિમ અહીં રહે ઉદર ભરીયે. ૪

(ત્રૂટક.)

- ^૫ઉદરભરિ કિમ થઈ રહે રાજા, સો પરઘરિ એકાકી;
કુખજો કિમહિ નુહિ તુજ વર, પુત્રી કરી મતિ પાકી. ૫
- અતિ કુત્સિત કુરૂપિ કુખજો, કુણુ કારણિ નલ થાય;
તુઝ વનમાંહિ^૬ એકલી મેહલી, સ્યે પુનરપિ સો થાય. ૬
- તિણિ કારણિ એ નિશ્ચે જાણે, તે નાંહે તુજ કંત;
નલરાયે સો હુસ્યે સીખંચું^૭, કુખજો વિદ્યાવંત. ૭
- મહારાયને^૮ પ્રાહિ^૮ કો એક, એહવો હુઈ વિસ્વાસી;
તેહને સકલ સીખવી વિદ્યા, આપે રહે સુખાસી. ૮

૧ પ્ર૦ “કવિજન જનને જય કરી.” ૨ પ્ર૦ “નમું.” ૩ પાંચ-
તેરી-પંદર. પંદરમા પ્રસ્તાવનો. ૪ ચરિત્ર. ૫ પેહડો આકર થઇને.

સખલ રાચના સેવક સહિજે, પરાક્રમે હુયે પૂરા;
 એણિ બાતે અચિરજ^૧ નહી પુત્રી ! દાનિં માનિં શુણિ શૂરા. ૯
 તેહલણી વિભ્રમ મેહલો વત્સે ! કુબજ નુહો તુજ કંત;
 લોક હસસ્યે વાત કરંતા, સુખે અહી રહો નિશ્ચંત. ૧૦
 રાજ સકલ પુત્રી ! છે તાહરૂં, મ ધરસિં બ્રાંતિ લગાર;
 કુંવરી ! કશે કરિ કરિ રંતિયે, દાન પુણ્ય અનિવાર. ૧૧
 ઇમ કરતાં જો કેહી જાણીસ્યે, તુજ વલ્લભની શુદ્ધિ;
 તુ થોડા દિનમાંહિ આવસ્યે, એહવી રચસ્યું બુદ્ધિ. ૧૨
 જનકતણી નિસુણી ઇતિ વાણી, વિરહાકુલ નલરાણી;
 તાત સીખ નિજ શીષ ચડાવી, રહી મનમાંહિં જાણી. ૧૩
 પ્રિયશુભંજરી માતાયે (ઇસી), દીઠી રૂદન કરંતી;
 પુત્રી હૃદય સાથિં પરિ રંભી,^૩ વિયોગિની દમયંતી. ૧૪
 માતા રૂદન કરંતી રાખે, વલતું પુત્રી ભાખે;^૪
 તુમ મંદિરેં મુઘા એ આવી, પ્રિય મેલાપક પાખે.^૫ ૧૫
 પુત્રી પુત્ર જનક નેં જનની, બંધવ બહુ પરિવાર;
 સુખદાતાર નહી લીમીને, પાખે એક ભરતાર ! ૧૬
 વરિ એ વનમાંહિં સ્યે ન રહી, નિધન^૬ તિહાં નવિ પામી;
 સ્વજનમાંહિં મુઘા એ આવી, જો સાથિં નહી સ્વામી ! ૧૭
 કુબજરૂપધર તિહાં પ્રીઉ જાણ્યું, તેણિ કહાવ્યા સંદેસા;
 વળી પિતા પ્રેરણા ન કરી, એ મોટા અંદેસા ! ૧૮
 માત પિતા બંધવનિ પરિજન, લીમીનેં નહી કોઇ;
 જો હુઇ તો એવડી શુદ્ધિ પામી, સમાચાર વળી જોઇ ! ૧૯
 પડી આકાશિ હુંતી અવનીતલિ, પછે ધરી ધરનીયે;^૮

૧ આશ્વર્યપરથી અચિરત અને અચરજ વચ્ચેતું રૂપ. ૨ પ્ર૦ “કર
 ઉપરિ નિત્યે.” ૩ ચાંપી. ૪ પ્ર૦ “ભાષણ.” ૫ પ્ર૦ “પાખિ.” ૬ મરણ.
 ૭ ફેકટ. ૮ પૃથ્વીએ ઝીલી.

- રાનમાંહિ' કો ન લહે રોવું, તો બલતું છે હોયે ! ૨૦
- પરિ ઘરિ દાસ કુબજ થઈને રહે, ઇમ ભાખેછે^૧ તાત;
- લેમીને સહુ સમજાવે છે, ઇતિ કહી કૂડી^૨ વાત ! ૨૧
- કરમે^૩ મહાદેવ-મહારાજ, ઘણું વિગોયા દીસિં;
- તો નલરાજ કુબજ થયાનું, અચિરજ કર્યું ગુણીસ્યે. ૨૨
- આજ લગે^૪ કુબજે સો રૂપધર, અતુલ બલ^૫ દાતાર;
- અતિ પવિત્ર સો માંન વિચખ્યણ, લેમીનો ભરતાર. ૨૩
- રા'રિતુપણું સાથિં મિત્રાઈ, નહી સેવક-વ્યવહાર;
- લોક પંથ રાખી કહાવ્યું છે, સઘલુ એ સમાચાર. ૨૪
- એ નિરધાર સહી નલરાજ, માત મ ધરિં સંદેહ !
- એ વાત કરતાં વિકસ્યે છે, તુઝ પુત્રીનો દેહ ! ૨૫
- આજ એહ સુપનંતર^૬ પામ્યો, સખલ ફલિયો^૭ સહિકાર;
- વળી^૮ પુનરપિ તિહાં જઈ બેઠી, પામી હર્ષ અપાર. ૨૬
- એહ સુપનંતરને મહિમાયેં, વહિલો મિલસ્યે^૯ કંત;
- લેમીની હવે ભાવડિ ભંજે, કૃપા^{૧૦} કરો ભગવંત ! ૨૭
- ઇતિ વિહંતી^{૧૧} સુહંતી પ્રતિ, માત હોયાસ્યું ભીડે;
- વત્સે ! વિરહવેદના વેઇ, કાં એવડું તનુ પીડે ? ૨૮
- કુબજચરિત્ર સુણી તુજ તાતેં, જેણિ કારણિ તુંકારી;
- લોકમાંહિં કીરતિ રાખેવા, જો એ હૃદય વિચારી ! ૨૯
- સુજ મનિ વાત સકલ એ બેઠી, પણિ તુજ મોહને લીધે;
- આપણુ રહિસી વાત એક કીજે, અરથ કદા જો સીજે. ૩૦
- તાહરા પિતાપ્રતિં પૂછયા વિણ, એક મોકલીયે ફૂત;

૧ પ્ર૦ “ ભાખિ છિ.” ૨ જુહી. ૩ પ્ર૦ “ લગિ.” ૪ પ્ર૦
 “અતુલિ બલ.” ૫ પ્ર૦ “પામ્યુ.” ૬ પ્ર૦ “ફલિડિ.” ૭ અખો. ૮ ફરીને.
 ૫૦ “લેમી.” ૯ પ્ર૦ “વિહિલુ મિલસ્યઈ.” ૧૦ પ્ર૦ “કૃપા કરઃ.”
 ૧૧ સારા દાંતવાળી.

- તિહાં સવિ વાત જઈ કહે ફૂડી, સુષ્ટિ નિષધનૃપ-પૂત. ૩૧
 ભીમી; નલનૃપ શોક નિવારી, પિતાતણે આદેશે;¹
 પુનરપિ સ્વયંવરા મંડાવી, કો એક ચતુર વરેસિ. ૩૨
 ઇતિ નિસુણી તુજ કંત સો કુખજે, હોસ્યે તો ધામેસ્યે;
 પત્ની ²પરિઘરિ જાતી જાણી, કિમ સો ખમી સકેશિ. ૩૩
 પ્રીયા પ્રેમ વાહો ³પારાપતિ, પડી આકાશિથી આવી;
 જો તિર્યંચ ખમી ન સકે તો, કિમ ખમસ્યે સોહાવી. ૩૪
 એક દિવસનો અંતર કહેસ્યે, પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાજ;
 અશ્વ-હૃદયનું જાણુ આવસ્યે, તો કુખજે-મહારાજ. ૩૫
 ઇતિ મંત્રણું (મંત્રણ) કરી માય-પુત્રી, સેવક ⁴કરોખક નામ;
 એ આલોચ⁵ સીખવી સઘલું, મોકલીઈ સો તામ. ૩૬
 તે પાધરો અયોધ્યાયે આવ્યો, રા'રિતુપર્ણ-સભાયે;
 પ્રણમી કહે એ મોકલીઓ છે, ભીમ-મહારાજાં. ૩૭
 પાય લાગી વિનતી કહાવી છે, મહારાજ ! અવધારે;
 ભીમીએ⁶ નલ શોક નિવારિઓ, વિવાહ હોસે સારો. ૩૮
 મહારાજ પુત્રીનું ચૌવન, કહો કેમ નિષ્ફલ જાયે;
 નલ નીસત જો છંડી ગયો તસ, તો વરસ્યે કો રાય. ૩૯
 તેહ જાણી ભીમરાયે વાર ખીજી, સ્વયંવરા મંડાવ્યો;
 તુમને નિમંત્રણ મહારાજન ! કુરૂખક ઇહાં પડાવ્યો. ૪૦
 મારગિ⁷ એહ જ્વર પીડાણું, તેણિ હુયા બહુ દિન;
 કાલિ⁸ વિવાહ મહોત્સવ હોસે, મિલ્યા અનેક રાજન્ન. ૪૧
 જો તુમ શક્તિ હોય જાવાની, તો વહિલા પાઉધારો;
 ભીમી તુમ ચરણાંબુજ પૂજે, એહ મેલાપક સારો. ૪૨

૧ પ્ર૦ “તણિ આદેશઈ.” ૨ પરધેર, પારકે ઘેર. ૩ કપુતર.

૪ પ્ર૦ “કુરૂખક.” ૫ આલોચ-વિચાર. આવો વિચાર-મસલત શીખવીને.

સંભલી ઇતિ કુરૂબકની બાણી, સભા સહુ આચરિણ;
 ભીમી અવર પુરૂષને વંછે, એહ વાત કિમ સરણ ! ૪૩
 અહો ! કુકાલતણું એ વિલસિત, ધિગ દુર્લિત^૧ વિધાત;
 ભીમી તે પ્રત્યંતર વંછે, ભીમરાય સરિખો તાત ! ૪૪
 મૌન ધરિ સવિ રહ્યા માનવી, કો મુખથી નવિ બોલે;
 મનમાંહિ (અતિ) ^૨અસમંજસ બાણી, આપોપુ^૩ સિર ડોલે. ૪૫
 નલ-કુબળે ઇતિ સુણી વિચારે, વાત કયું એ સાચી;
 ભીમી અવર પુરૂષને વંછે, જે રવિ ઉગે પ્રાચી !^૪ ૪૬
 કુબળે^૫ કુરૂબક અલગો તેડી, પૂછિયો સોઈ વિચાર;
 સો કહે વાર વાર મત પૂછો, સ્વયંવરા નિરધાર ! ૪૭
 સંશય ધરે રખે ^૬તુમે કોઈ, એણી વાતે લવલેશ;
 તેણિ સ્વયંવરા આબ્યા હોસે, સહસ અનેક નરેશ ! ૪૮
 જે જઈ સકસ્યે તેણે સ્વયંવરે, તે બાણીને સલાગી;
 ભીમીનું મુખ જોવા ન લહે, જે જગિ હુએ અભાગી ! ૪૯
 તે માંહિં જેહતું હસે ભાઈગ, તાસ કંઠિ વરમાલા;
 સકલ સભાજન સજન સાંનથી, તિહાં ધરસ્યે સા બાલા ! ૫૦
 ઇતિ પરિ^૭કલ્પિત વાત કરીનિં, કુબજ ઘણુ મૂળવ્યુ;
 બહુ ^૮વિકલ્પ મનમાંહિં ધરતુ, કુબજ ઉતારિ આબ્યુ. ૫૧
 રા'રિતુપણું સભા ^૯વિસર્ણ, વળી વળી પૂછઈ સોઈ;
 સો કહે ફરી ફરી સ્યું પૂછો, ઇહાં સંદેહ ન કોઈ ! ૫૨
 કુબળુ વળી વળી વિચારે મનસ્થું, આજ લગિ જગમાંહિં;
 નિજ નિજ મર્યાદા નવિ લોપે, રવિ-મેઘાદિક પ્રાંહિં ! ૫૩
 ભૂમિ-ભારથી શેષ નવિ ડોલે, મેરૂ ન છંડે ઠાણ;^૬

૧ પ્ર૦ “દુર્લલિત.” ૨ વગર સમજ ભરી. ૩ પ્ર૦ “તુ રવિ આથમિ પ્રાચી !” આ પાઠ ખરો લાગે છે. ૪ પ્ર૦ “મનિં કોષ.” ૫ ખનાવડી. ૬ ભાંતિ, જૂદી જૂદી કલ્પના. ૭ ખરખાસ્ત કરીને. ૮ સ્થાન.

ચંદ્ર હાલાહલ વિષ નવિ વરસે, સમુદ્ર ન લોપિ આંધુ !^૧ ૫૪
તુ લૈમી કિમ વરે અવર નર, ^૨જાં છંડી સુર-મોહ !

એક નલ વિના ન વંછે કોઈ, સા કિમ વંછે દ્રોહ ! ૫૫
તુ તેણિ થાનકિં જાઈ જોઈજો, વાત સત્ય કિ જાહી;

ઈમ ચિંતવતુ ભૂપતિ પાસિ, કુખળુ આન્યુ જીડી. ૫૬
સા'રિતુપર્ણપ્રતિં બોલાવે, કાં ^૩અલખા મહારાજ !

સો કહિ આપણુ જઈને જોઈએ, લૈમી સ્વયંવરા કાજ ! ૫૭
જો નલ પ્રાંહિં જીવતુ હોસ્યે, તુ આપણું કલત્ર;^૪

અન્ય હાથિં કિમ જાવા દેસિં, નિરખિત સોઈ વિચિત્ર. ૫૮
^૫કેસરિ કેસ ^૬ફણિંદ ફણા મણિ, કોઈ સકે નહી લેઈ;

કુખજ કહિ ઇતિ નલ જીવિતાં, ન સકે અવર વરેઈ ! ૫૯
જી તુમ તે જોવા ચિત્ત લાગું, તુ મત રૂઝ લગાર;

અશ્વ-હૃદય સાચું હું જાણું, નલ-પ્રસાદથી સાર ! ૬૦
હવે ખ્યણુ એક વિલંબ ન કીજે, દીજે ^૭ચાડ તુરંગ;

તં નિસુણી ^૮મંદુરાયે આવિ, રાજા ધરતુ રંગ. ૬૧
અશ્વ કુખજને સકલ દેખાડયા, પણિ કે ચિત્ત ન ખિસે;

દો સામાન્ય કરિ હૈંખારવ, તે દેખી ચિત્ત વિકસે. ૬૨
તે બેહુ લઈ રથિ જોતરિયા, રાજા અચિરજ હોઈ;^૯

એક છત્રધર એક થગીધર, ચામર ધારણી દોઈ. ૬૩

૧ મર્યાદા. ૨ જ્યારે દેવોનો મોહ છંડીને પણ મને વરી-તો અવરને કેમ ઇચ્છે ! ૩ વિલખા. ૪ પોતાની સ્ત્રી. ૫ સિંહની મુંઝના વાળ. ૬ ફણિધર સાપના માથાનો મણિ. ૭ ઉત્તમ ધોડા. ૮ તાં, તે. ૯ તબેલામાં. ૧૦ શ્રીપ્રેમાનન્દે આ રીતે અશ્વ વર્ણન વર્ણવ્યું છે. જીઓ કંઈ ૫૩ મું—

“ કરણુ લૂલા ને ચરણુ રાંટા, બગાઈ બહુ ગણુગણે;

“ અસ્થિ નિસર્પી ત્વયા ગાદી, બયાનક (તે) હણુહણે.

પંચમ રાજા કુખળુ છડું, તેણિ રથિ બેઠા રંગિ;^૧

અશ્વકર્ણ મૂલમંત્ર સુણ્યો તથ, ઉદય આન્ય અંગિ. ૬૪

સાર્યકાલ હવુ એણિ અવસરિ, રથ આલ્યુ જિમ રેલિ;

ઋતુપર્ણ કુખળુ દોષ પંથે, કરતા ચાલિ ગેલિ.^૨ ૬૫

રાજા કહિ તુરંગમ પ્રેરે, બહુ છે અતિ દૂરિ !

^૩દોશત યોજન કિમ પુહચીસિ ? ઉદય પ્રથમ બે સૂર^૪ ! ૬૬

કુખળ કહે નૃપ ! તિહાં પુહતાની, કિમપિ કરે મત ચિંતા !

“ ચારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઉચાં;

“ ખૂંધા ને ખોડે બર્ધા, બે કરકણા બે ભૂચા. ”

“ દુર્બળ ધોડા દરિદ્ર આઘાણુ, ભોગ સારથિનો બોડો;

“ વૈદર્ભિને વરવા ચાલ્યા, ભલો ભજ્યો વરધોડો.

“ હાકિ ને હોડે પાછા પાછા, ઝુંસરી કહાડી નાંખે;

“ તાણી દોડે ધરભણી, ઉભા રહે વણુ રાખે.

“ પૃષ્ઠ ઉપર પડે પરોણા, કરડવા પાછા ફરે;

“ પહોળે પગે રહે ઉભા, વારે વારે મળમૂત્ર કરે. ”

૧ પ્રેમાનન્દે, રથે ચઢતી વખતે નળ અને ઋતુપર્ણ વચ્ચે વિષવાદ થયું વર્ણવ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૩ મું—

“ એ અશ્વ રાખવો ને રથ હાંકવો, ચડી બેઠો ભૂપાળ;

“ રાસપરોણા પછાડીઓ, બાહુકને ચડિયો કાળ.

“ આટલી વાર લગે લગજી રાખી, બોલ્યો નહિ મા મૂચ;

“ તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હુંપે તું શું જાય !

“ ઋતુપર્ણ હેઠો ઉતર્યો, વિધવિધ વિનય કરંતો;

“ જાય રાય પાસે બાહુક નાસે, તે રથ પૂંડે ફરતો.

“ પ્રણિપત્ય કીધું ઋતુપર્ણે, હયપતિ ! હક મૂકો;

“ ઉપકારી જન ! અપરાધ મારો, બેઠો તે હું ચૂકો !

“ બાહુક કહે યદપિ રાસ ઝાલું, બેસિયે બન્યો બોડો;

“ તુને હરખ પરણ્યાતણા ત્યમ, હુંએ બર્ધો છાં કોડે ! ”

૨ ગેલ-આનંદ. ૩ બસે યોજન. ૪ સૂર્યોદય પહેલાં.

પ્રભાત પહેલું તિહાં જઈ મેહલું, તુ નલતાણું નિયંતા ! ૬૭
 પ્રેરિયા અશ્વ પવન જિમ ચાલે, ગિરિગત્તાં નવિ જાણે;
 ૧ પંક ૨ વાલુક ન લહે નદી ૩ દ્રહ, વિષમ સમું મનિ નાણે. ૬૮
 કેવલ ૪ મહી ભ્રમંતી દેખી, રા'રિતુપર્ણ વિભાસે;
 ઇચ્છો સારથી સુણ્યુ નવિ દીકું, નલ વિણ કો નૃપ પાસિં. ૬૯
 ઈમ અતિ વેગિ ચાલતાં નૃપતું, શિરો નિવેષિત ૫ વસ્ત્ર;
 ભૂમિ પડિયું તવ જંપિ રાજા, રાખિ ! રાખિ ! રથ અત્ર ! ૭૦
 કુખજ હસીને ઇણિ પરિ જંખ્યુ, ૬ મુગધ થયુ તું રાય !
 ૮ પંચવીસ યોજન તે તિહાં મેહલ્યું, વસ્ત્ર પડિયું તે ઠાય ! ૭૧
 વિરિમિત્ત ચિત્ત રાય કહિ વળતાં, હું પણિ કૌતુક સાર;
 ૯ ગુણિત કળા તુઝને દેખાડસિ, પામસિ હર્ષ અપાર ! ૭૨
 ૧૦ અધુના કાલ વિલંબ ન થાય, તિહાં પછે કિમ પુહ્યાય ?
 કુખજ કહે સા પરિહરિ ચિંતા, રથ રાખ્યુ તેણિ ઠાય. ૭૩
 મહારાય તે કૌતુક દાખ્યું, તવ રાજા ઋતુપર્ણ;
 ૧૧ વૃથા ખિલીતકનું એક દેખી, ઇણિપરિ ૧૨ કહે સકર્ણ. ૭૪
 ૧૩ એકસઠિ સહસ અછે ફલ સંખ્યા, એણે વૃખ્યે નિરધાર !
 કુખજે વૃથા પગે તવ ૧૪ આહણ્યું, ફલ પડિયાં તેણિ ઠાર. ૭૫

૧ કાદવ. ૨ રેતી. ૩ ધરા. ૪ ન+આણે. ૫ પૃથ્વી. ૬ શિર પર બાધિલું-પાઘડી. ૭ ભોજો, મુગ્ધ. ૮ જ્યાં વસ્ત્ર પડ્યું તે સ્થાન તો રપ યોજન મૂકીને આપણે આગળ આવ્યા !

૯ ગણિતકળા. કવિ ભાલણે આંહી પાસા અને વાક્ષ-ગણિત એમ બે વિદ્યા વર્ણવી છે. જુઓ કડવું રપ મું—

“ ઋતુપર્ણ કે’ પાસાતણી, ને ગણિતવિદ્યા જેહ;

“ બે લહુ અમિ બાહુકા ! જાણો નિઃસન્દેહ. ૪૪

“ નલ કેહ અશ્વવિદ્યા ગ્રહો, શીખવો મુઝને બેય;

“ પાસાતણી વિદ્યા કહી, રાયે જાણી તેય. ૪૫ ”

૧૦ હમણાં. ૧૧ વૃક્ષ-બહેકાતું ઝાડ. ૧૨ આ પ્રમાણે. ૧૩ એકસઠિ હજાર. ૧૪ હલાણ્યું, ઝાડને પગેવતી ઠોક્યું.

નલશરીરથી કલિનું નીકલવું—

એતલિં નલ શરીરથી એક નર, નીકલિયો કદ્રૂપ;
 અતિ દુર્બલ દુર્ગંધ દોભાગી, દેખી પૂછે ભૂપ. ૭૬
 નલ કહે દુષ્ટ ! કવણુ તું કિહાંથી, મુઝ આગલિ રહિયુ આવી ?
 ૧ તુ તેંણિ કરજોડી નલનૃપનિં, પૂરવવાત જણાવી. ૭૭
 એ પાપી કલિસુર કલિવિષીયો, પુણ્યવંતનુ દ્રેષી !
 તાહરી ૨ સુરે પ્રશંસા કીધી, તે સકિર્લ નહી દેખી. ૭૮
 જેણિ તુઝ ૩ ઘૂતતણી મતિ દીધી, પૂરણુ રાજ હરાબ્યું;
 પ્રિયા-વિયોગ કરાબ્યુ જેણિં, જેણિં દાસત્વ ભજાબ્યું. ૭૯
 નિખારણુ વૈરી એ તાહરું, દુરાચાર કલિ નાંમ;
 સુર સન્મુખ્ય ૪ તુઝ કેડિં પડિલિ, ફેડણિ તાહરું ઠાંમ. ૮૦
 ઘણું કાલ તુઝ અંગિ ૫ આવરું, કરિવા રહિયુ વિનાશ;
 પણિ તુઝ ૬ ધૈર્ય ધ્વંસ નવિ હુઆ, તેણિ હુઆ એહ નિરાશ. ૮૧
 જેહનું ધૈર્ય સદા રહિયું શિર, કિંપિ ન વંકિઉ (વંચિઉ) તાસ;
 તુઝ મહારાજ ! કાજ સવિ સરસ્યે, હવે હુઉ પુણ્ય પ્રકાશ. ૮૨
 ૭ તુઝરયું અધિકું કિંપિ ન ચાલિયું, ભૈમી સાપે ૧૦ બલિયો;
 હવિ તુઝ અંગિ રહી સકયુ નહીં. તેણિ બાહિર નીસરિયો. ૧૧ ૮૩
 હવિ અપરાધ ખમો સવિ રાજન ! તું કરૂણા પર ધીર;
 અપરાધી ઉપરિ નવિ કોપિં, જે ગિરૂવા ગંભીર ! ૮૪
 ભ્રષ્ટ-પ્રતિજ્ઞ-પ્રતિં હવિ એહનિં, નહીં સુરલોકિં ઠામ;
 તે ભણી એણે ૧૨ બિલીતકે કલિવિષ, રહિસ્યે કરી વિશ્રામ ! ૮૫
 જે કોઇ ૧૩ એણે વૃજ્ય આવસ્યે, તેહનું સુખ એ લેસ્યે;

૧ તો, તવ. ૨ પ્ર૦ “ સુરેન્દ્રે ”. ૩ જુગારની. ૪ પ્ર૦ “ કરાબ્યું ”.
 ૫ પ્ર૦ “ સુર સમુખ્ય ”. ૬ આવરીને. ૭ ધૈર્ય; ધીરજ. ૮ પ્ર૦
 “ પ્રગટિલ પુણ્ય પ્રકાશ. ” ૯ તારી સામે. ૧૦ દમયંતીના આપથી.
 ૧૧ નીકળ્યો. ૧૨ બહેડાના ઝાડને, કલિના વિશ્રામ કરવાથી કલિજ્ઞ
 પણ દહેવાય છે. ૧૩ પ્ર૦ “ એહ વૃક્ષ આશ્રયે ”.

નામ તમારું જે મુખિ ગૃહસ્થે, તેહ પ્રતિં એ સુખ દેસ્યે. ૮૬
 ઇતિ કહી વૃજ્ય રહિયો સો તેણિં, વિસ્મય પામીઉ રાય;
 મનમાંહિ પણિ અતિઆનંદુ, ^૧લઘુ જાણ્યું નિજકાય. ૮૭
 હવિ સઘલાં તે ફલ ગણિયાં, હવાં એકસઠિ હજાર;
 નલેં લીયું ઋતુપર્ણ પાસિથી, સંખ્યા-મંત્ર ઉદાર. ૮૮
 અન્ધ-હૃદય ઋતુપર્ણનિ આખ્યુ, વિદ્યા બેહુ જણે લીધી;
 સત્ય પ્રત્યય બેહુનિ હુઓ, મંત્ર જોયા બહુ સાધી. ૮૯
 રવિ ઉદયાચરિ આબ્યા પહિલું, કુંડિનપુરને પાસિં;
 બેહુ રાય આણુંદિ આબ્યા, રથ રાખ્યુ ઉદ્ધાસિં. ૯૦
 નગરતણિ પરિસરિ ઉતરિયા, પૂછિયા લોક વૃત્તાંત;
 જ્ઞાત 'સ્વયંવરા' નવિ કોઇ જાણે, હરખ્યુ નલ અત્યંત. ૯૧
 *ખેદ ચિત્ત હવો રિતુપર્ણો, રહિયા દોઇ વિચારી;
 કરિઉ પ્રયાસ અધિક આબ્યાનુ, સૌ હોસ્યે હાસ્યકારી. ૯૨

૧ હલકું. કલિના નીકળવાથી શરીર હલકું બન્યું. ૨ અત્રે બદ્ધ
 પ્રેમાનન્દે કલિના શરીર આદિનું તેમજ તેના ગુણ-અવગુણનું વિસ્તારથી
 કથન કર્યું છે. ઇચ્છાવાળાઓને ત્યાં કડવા પડમાંથી, તેમજ શ્રીલાવણ્ય-
 સમયકૃત શ્રીવિમલમંત્રી રાસમાંથી એ વર્ણનો જોઇ લેવા વિનંતી છે.
 અત્રે માત્ર કલિના ગુણોનું વર્ણન આપીશું. જુઓ કડવું પડ મું-

- “ કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શતવર્ષ તાપસ તાપે;
- “ તોય તેને હરિહર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.
- “ કલિ કહે મારા રાજ્યમાંહિ, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
- “ તો તેને ઇષ્ટવૃત્તા તે, આવી મળે ખટ માસે !
- “ એ ગુણ છે એક માહરો, હવે ખીજે કહું વિસ્તારી;
- “ શતવાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એક વાર પામે ફરી.
- “ ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નરનાર;
- “ પ્રુષ્ઠ કરે જો એકવારે, તો પામે શતવાર ! ”

૩ પ્ર૦ “ ઉદ્ધાસિ ”. ૪ પ્ર૦ “ ખેદિત ચિત્ત ”. ૫ મસ્કરીરૂપ.

સમાચાર રિતુપર્ણ આબ્યાનુ, ભીમકપ્રતિં જણાવ્યું;
 સો પણિ અતિ વિસ્મિત (મનિ) હુઉ, ^૧સહસા સનમુખ આબ્યુ. ૬૩
 આલિંગી કુશલાદિક પૂછી, કરિ ^૨આતિથ્ય અપાર;
 નગરમાંહિં નૃપ પાઉ ધરાવી, દિધ ઉતારા સાર. ૬૪
 ભોજનાદિ વિધિ સઘળી સાચવી, પૂછિ કહો વિચાર !
 રથે કારણિ અમ પુરિં પાઉધાર્યા, સાધિં અદ્ય પરિવાર ? ૬૫
 કુળજાણુ સનમુખ જોયું જવ, દે પ્રત્યુત્તર સોઈ;
 કેવલ ભીમરાયને મિલવા ^૩, નૃપ પાઉધાર્યા હોઈ. ૬૬
 અદ્ય પરિહા આવી મિલિયે, એહજ પ્રેમ પ્રમાણ !
 દિવસ કેતલા રહીઈ એકઠા, કીજે પ્રીતિ ખંધાણ ! ૬૭
 મહાપ્રસાદ ઇતિ ભીમકમંત્રી, ભાજે સહુ સુવિચાર;
 રા'રિતુપર્ણ કુળજ આબ્યાનુ, ભૈમી લહે સમાચાર. ૬૮
 પુત્રી માયપ્રતિં ઇમ ભાજે, અશ્વહૃદયનું જાણુ;
 કુળજે તુઝ જમાતા જાણો, આબ્યુ એહ પ્રમાણ ! ૬૯

૧ ઉતાવળથી. ૨ પરાણાગત. ૩ પ્ર૦ “મલિવા”. ૪ પ્રેમાનંદે
 આ વિષય આ પ્રમાણે કહ્યો છે. કડવું ૫૬ મું—

“ ભૂપ ભીમક સ્તુતિ કરે ધણીરે, બલે પધાર્યા અયોધ્યા ધણીરે;
 “ થાકા અવેવ દીસે દેહનારે, એકલા શે ! નથી સેનારે ?
 “ હય દુર્બળે વળીયા છોકરે, સારથિ સંસાર વત્રેકરે;
 “ કાંઈ અટપટું સરિખું દીસેરે, એહવે બાહુક ખોલ્યો રીસેરે.
 “ ઋતુપર્ણ ! મૂકો રથ તાણીરે, ઊઠો ઘોડાને કરો ચારપાણીરે;
 “ નાખ્યો પરાણો ને રાસરે, જઈ ખેઠો ઋતુપર્ણ પાસરે.
 “ આવે લાગ તો રામ આઘો ખસેરે, સભા મુખે વસ્ત્ર દેખ હસેરે;
 “ તેમ મયમચાવે આંખડીરે, ખોળામાં વસ્ત્રની ગાંઠડીરે.
 “ ઋતુપર્ણને બાહુક પૂછેરે, કાં વહેવાનો વિલંબ થું છેરે;
 “ રાજ રાખે સ્નાને વારીરે, તેમ બાહુક ખોલે ખંખારીરે. ”

- માત કહે પુત્રી ! તુજ પાસે, મોકલું કેસની આલી^૧;
 અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને કરી, જિમ સો વચને આલી. ૧૦૦
- તુ કેશિનીપ્રતિ^૨ કહે ભૈમી, તું જઈ કરિ નિરધાર;
 ઈંદ્રસેન કરિ-અંગુલિ તેડી, સા તિહાં ગઈ સુવિચાર. ૧૦૧
- તે દેખી કુબજુ મનિં ચિંતે, ભૈમીયેં મોકલી એહ;
 સ્વયંવરા^૩ છલ કરી અહીં તેડયા, કપટ પ્રિયાનું તેહ ! ૧૦૨
- ^૪ઈંદ્રસેન રાજને પ્રણમ્યુ, ઋતુપર્ણ દે બહુમાન;
 કુબજુ દેખતાં કેશિની પૂછી, એ કુણુ નૃપ-સંતાન ? ૧૦૩
- કહે કેસની કાંઈ ! ન જાણો ? મહીયલિં પુણ્ય પવિત્ર;
 શત્રુ કાલા નલ શ્રીનલરાજ, તેહતાણું એ પુત્ર ! ૧૦૪
- ઈચ્છું સુણી ઊઠી ઋતુપર્ણે, પરિરંજ્યુ સો બાલ;
 નિજ આભરણિં સકલ સરીરિં, શ્રંગારિઉ તતકાલ. ૧૦૫
- કુબજુ કહે મુઝ સ્વામીતાણુ સુત, એ ઈંદ્રસેન-કુમાર;
 ઈમ કહી દૃઢ આલિંગન દેઈ, સિર ચુંબિ વાર વાર. ૧૦૬
- એતલિં ભીમરાયના સેવક, વર રસવતી સન્નદ;
 આણી નૃપ આગલિ મેહલી તવ, બોલી કેસની બાઈ. ૧૦૭
- કુબજુ ! તુમારી વાત સુદેવે, ક્રીધી છે અતિ સારી;
 અમને જોવાની ઉત્કંઠા, (વળી) ઘણું ધરે નલ-નારી. ૧૦૮
- ગજ-સિખ્યાનું^૫ અન્ધ-હૃદયનું, મંત્ર લહુ તુમે સાર;
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, તે સુણીઉં નિરધાર. ૧૦૯
- જે તુમને જોવા ભૈમીનું, તપતું અંગ અપાર;
 તે સહીજે મનવંછિત કલિયાં, તુમે આવ્યા સુવિચાર. ૧૧૦
- સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, જિમ સહુ લોજન કીજે;
 ભૈમી સ્વાદ વેઈ જી તેહનુ, તુ મનરથું અતિ રીજે. ૧૧૧

૧ સખી. ૨ કપટ કરી સ્વયંવરનું બહાનું બતાવી અહીં બોલાવ્યો.

૩ પ્ર૦ “ઈંદ્રસેનિ પ્રણમ્યુ ઋતુપર્ણે, તવ સો દિ બહુમાન;” ૪ શિક્ષ.

રાય રિતુપર્ણ લલે પધાર્યા, જેણિ તુમો આવ્યા સાથિં;
 સહુ કુટુંબ તુમ પ્રભુનું મિલસ્યે, ^૧લહું કરિયું જગનાથિં. ૧૧૨
 ઇત્યાદિક બહુ મીઠી વાણી, સુણી કેસનીકેરી;
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઈ, કુબજ તદા મન પ્રેરી. ^૨ ૧૧૩
 અતિ અદ્ભુત રસવતી નીપાઈ, તવ કેસની સુભાજે;

૧ પ્ર૦ “અંગો અંગજ બાથિ”.

૨ પ્રેમાનંદમાં રસવતી વર્ણનની જોડે બીજી પણ નળની કળાઓ વર્ણવી છે. જુઓ કડવું પઠ મું—

“એકાંત વાડી-દમયંતીની, કીધું રસોઈનું સ્થળ;
 “હાલો કુંભ આણીને મૂક્યો, મૂક્યાં કાજ; નહિ અનળ.
 “બીજાં પાત્ર મૂક્યાં નાનાવિધ, મૂક્યું નહિ મેક્ષણ;
 “માધવી (૧) કેશવી (૨) મૂકી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણ.
 “દમયંતી બેઠી ઝરખે, અંતરપટ આહું બાંધી;
 “તેડી લાવો રૂપાળાને, જુઓ કેમ જમે છે રાંધી !

x x x x x

“સૂકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, થયું નવપક્ષવ;
 “દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદર્ભિનો વક્ષમ.

x x x x x

“નીચું ઉંચું બાળે શરીર ખંજવાળે, દાસિયે અવિદ્યોકન છીધો;
 “રોંટે પાગે હીડે બડબડતો, હાલો કુંભ જઈ લીધો.
 “વરુણમંત્ર ભણ્યો નળરાયે, તતક્ષણ કુંભ ભરાયો;
 “વીસ ધડા રેઝા શિર ઉપર, ઉભો રહીને નાહાયો.
 “દાસી અતિ આનંદ પામી, કૌતુક દીઠું વળતું;
 “ચુલુલ મધ્યે કાજ મૂક્યાં, અમિવિણ થયું બળતું.
 “ઉભરાતું અન્ન કરે હલાવે, કડછીનું નહિ કામ;
 “દાસી ગર્ધ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ.
 “વાજ (૧) વૃક્ષ (૨) ને જળ (૩) અનળ (૪), એ ચાર પરીક્ષા મળી;
 “અન્ન લાવો અભડાવી એહનું, વૈદર્ભિ કેહે જાઓ વળી ! ”

- ધંરસેન! એ ન લહે કલા કો, તાત તુમારા પાખે! ૧૧૪
- તેહ લણી કુમર! તુમો આરોગો, ઇમ કહેતી સા બાલ; ૧૧૫
- ^૧કુબજ-પાહિં પ્રેમિં પ્રીસાવે, મંડી સોવન થાલ. ૧૧૫
- સા ચતુરા અંતપુર માંહિં, સતી સમીપિ આવે; ૧૧૬
- ભૈમીને ભરતાર ^૨નીપાયુ, અન્ન તદા આરોગાવે. ૧૧૬
- ભૈમીયે સુસ્વાદ તેહનુ, પહિલુ છિ જે બાણુ; ૧૧૭
- સો સુસ્વાદ તદા તસ આબુ, નવિ તે બાયે વખાણુ. ૧૧૭
- તવ દમયંતી ઇણિપરિ બોલિ, સહી નલરાબ એહ! ૧૧૮
- રખે કોઇ લવલેશ ધરો મનિ, એણી વાતિ સંદેહ! ૧૧૮
- જંબુ (દ્વીપ) માંહિં જિમ બીજુ, મેરૂ ન કોપિ જગિં બણે; ૧૧૯
- ત્રીજુ પણિ કહીં નહી પખવાડુ, ચઉથું અગ્નિ ન બાણી. ૧૧૯
- વેદ પંચમુ કોઇ નવિ ખૂજે, નહી છઠું સુર-વૃખ્ય; ૧૨૦
- જતુ સમમુ નહિ સ્વર અષ્ટમ, કદા ન ભાખે દૃખ્ય!^૩ ૧૨૦
- નવમું નથી કુલાચલ કહીંએ, રસ દસમું નહી વાત; ૧૨૧
- એકાદસમું નહી દિસિ-સ્વામી, દ્વાદસમું રૂદ્ર ન બાત! ૧૨૧
- નથી ત્રયોદસ સૂરિજ સંખ્યા, તિમ જગમાંહિં ભલેરૂં ૧૨૨
- સૂર્યપાક રસવતી નીપાઈ, નલ વિણુ નથી અનેરૂં! ૧૨૨
- ઇર્યું સુણીને જંપે જનની, જુ તુઝ નિશ્ચય એહ; ૧૨૩
- તુઝ સમીપિ સો નર તેડાવું, પ્રગટ કરે તું તેહ. ૧૨૩
- ભીમરાયની લેઇ ^૪અનુજ્ઞા, પ્રીયંગુમંજરી રાણી; ૧૨૪
- ^૫કંચુકીજન મોકલી તેડાવિ, કુબજ-રૂપ નલ બાણી. ૧૨૪
- તે જતુપર્ણરાય વીનવીને, આગ્રહ કરી અપાર; ૧૨૫
- કુબજપ્રતિં અંત:પુરમાંહિં, લેઈ આબ્યા તેણિવાર.^૬ ૧૨૫

૧ કુબજ પાસે. ૨ પકાવેલું. ૩ દક્ષ, કાલા પુરુષો. ૪ આગા, રત્ન. ૫ અંત:પુર રક્ષકને, જનાનખાનાના ચોપદારને. ૬ અત્ર ભદ્ર પ્રેમાનંદ, નળને દાસીઓ તેડવા ગઈ ત્યારે નળે પ્રથમ નહિ જવાને

કુબજ-મૈત્રી મિલાવ—

દમયંતી સિંહાસનિ-ખિટી, દીટી કુખજિં જામ;
પ્રેમ પ્રખલ આબુ મનમાંહિં, પ્રગટ કરિઉ નહિ તામ. ૧૨૬
લૈભી; કુખજ આવતું દેખી, ^૧સહસા આસન છોડી;
પાઉધારો ! પાઉધારો ! ઇમ કહી, રહિ આગલિ કર જોડી. ૧૨૭

કુબજોવાચ—

કુખજ કહે ^૨સંભ્રમ મનિ આણી, સિંહાસન મત છંડુ !
તુમ પતિસેવક ભૂમિ ખિસસ્યે, આગ્રહ ઘણું મ મેંડુ !^૩ ૧૨૮

ઘણું કર્યું, અને તેનાં કારણમાં આ પ્રમાણે કથ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૮મું:

“ સોમવદની સુન્દરી, સારંગનયના સુગણ;

“ વાત કરતાં બ્રહ્મચર્ય ભાંગે, વાગે મોહનાં બાણ.

“ પરધર માંહે અમે નવ પેસું, સ્ત્રીના ચંચળ મન;

“ સાધુપુરૂષને સઘ પારે, આવીને દે આલિંગન. ”

દાસીઓના બળાત્કારથી નળ જવાને તૈયાર થાય છે તે વખતે વળી કહે છે—

“ જતાં કહે છે કિંકરીને, બ્રહ્મચર્યને છે ધાત;

“ વેદરખિ વિકારે ભરી, મને વશ કરવાની વાત ! ”

૧ એકદમ. ૨ શંકા લાવીને. પ્ર૦ “સંભ્રમ અતિ આણી”. ૩ જ્યારે પ્રેમાનંદે અને નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે. પ્રેમાનંદે નીચે પ્રમાણે આવા શબ્દો ઉચ્ચારાવ્યા છે એ અમને તો અચોક્ક્ય લાગે છે. કારણ, ઉપર જ્યારે પ્રેમાનંદે, નળને દમયંતી પાસે જવાની પણ ઇચ્છા થતી નથી તેમ જણાવ્યું, અને ત્યારપછી પણ દમયંતીના ધણાં પ્રયાસે નળ પ્રસિદ્ધ થાય છે એમ વર્ણવ્યું તો પછી દમયંતીને જેતાંજ નળના મોઢેથી આવાં વાક્યો કેમ ઉચ્ચારાવ્યા હશે તે સમજી શકાતું નથી. જુઓ કડવું ૫૮મું:

“ બાહુક ખુંખારે આજસ મોડે, માંડયાં વિષયીનાં ચિહ્ન;

“ ચિત્ત મળ્યું ત્યાં ચક્ર કરોરે, જો નથી બિન્નાબિન !

વલણ.

“ જો નથી બિન્નાબિન તો, મધ્યે અન્તરપટ કથું;

“ નહીં બોલો જો મન મૂકી તો, અમે જીડીને જશું ! ”

(૩૯૬)

નળદમયંતીરાસ.

ઇમ કહી ભૂમિ ભાગિ સો બિહુ, બોલિ અમૃતવાણી;
 સુપ્રભાત સહી આજતણુ દિન ! જી દીઠી ઠકુરાણી ! ૧૨૯
 માહરા સ્વામીતણી પટરાણી, પેખી લોચન ઠરિયાં;
 બદનકમલ નિહાલતાં નિરૂપમ, દુઃખ સઘલાં વીસરિયાં ! ૧૩૦
 તે મહારાયપ્રતિ જી એહવી, જૂઓ ^૧અપહસા આવી;
 કર્મતણી ગતિ કરી કહીજે, જેણિં તું બનિં છંડાવી ! ૧૩૧
 ચરિત્ર તુમારું સકલ સંભલિયું, જે જે દુઃખ બનિં પામી;
 સતી શિરોમણી સીલપ્રભાવિં, માસી ધરિ વિશ્રામી. ૧૩૨
 વળતાં બંધવરાજ આપણી, બાઈ પ્રતિં લેઇ આવ્યા;
 તે વીતક રાયસલા સુદેવિં, ^૨પ્રબંધ સર્વ સુણાવ્યા. ૧૩૩
 આજ લગિં સો ભાયગ જાગિં, સહી કુખજનું જાણ્યું;
 મનમાંહિં પોતાનું જાણી, પ્રેમ એવડું આણું ! ૧૩૪
 તુમ મિલે મિલીઓ ^૩નલરાજ, કલ્યા મનોરથ મજ;
 ઘણે દિવસે તુમ દરીસણુ ^૪દીઠું, સફલ આજનું દિન ! ૧૩૫
 ઇતિ ગંભીર વચન માગીને, રહિઉ કુખજ જેણિ બારિ;
 તવ વિદર્ભી વિનય કરી કહે, સંભલિ પ્રાણાધાર ! ^૫ ૧૩૬

(ઠાલ-ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી આરા-એ દેરી.)

(રાગ ધન્યામી.)

દમયન્તી—

તું તો વીરસેન-નૃપ-નંદન ! મ કરિ કપટ મુઝ સાથિંજી;
 જી જીવતી રહી તો તું મિલીઉં, કરી કૃપા જગનાથિજી. ૧૩૭
 હવિં બનમાંહિં નિદ્રાને પરબસિં, નથી કંત ! તુઝ નારીજી;
 કરી આવ્યુ કિમ જાઇસિ ^૬વાહી, જીઓ મનમાંહિ વિચારીજી. ૧૩૮

૧ નહારી દશા. ૨ બનેલો બનાવ. ૩ પ્ર૦ “મહારાજ.” ૪ પ્ર૦
 “દીધું.” ૫ પ્રાણપતિ ! તું સાંભળ. ૬ હાથમાં. ૭ વહી-ચાલી જશે.

જી અકુલીના અનિં વિરૂપા, ^૧નિસ્નેહા વલી હુઈજી;
 જે વણીલા કહી બોલાવી, તાસ ન ત્યજીએ તુહીજી !^૨ ૧૩૬
 કરો કંત ! કામિનીનિં કરૂણા, કઠિનપણું પરિહરીએજી;
 કુબજરૂપ મેહલો મોરા સ્વામી ! સ્વરૂપ પરગટ કરીએજી. ૧૪૦
 કિહાં તે તતુ મનમથનેં જીપે^૩, કિહાં કુબજ આ દેહજી;
 કિહાં પરઘરિ રહી સેવા કરવી, રાજલીલા કિહાં તેહજી. ૧૪૧
 જી તુમ પરગટ થાએ પ્રિયતમ ! તુ ઇંદ્રિસેનકુમારજી;
 રાજ આપણું તતખિણિ વાલિ, લે સઘલું સિરે ભારજી. ૧૪૨
 વળી વળી વીનતી કરૂં છું વાહલા ! સવિ અપરાધ વિસારોજી !
 થાએ પરગટ હવિ પનુતા ! અણુ ખૂટે કાં મારોજી.^૪ ૧૪૩

કુવજો—

ઇતિ ^૫કારૂણ્ય પ્રેમની વાણી, સુણી કુબજ વળી ભાખિજી;
 હા ચતુરે ! તું નલ-પટરાણી, કરચુ કહે ^૬મતિ પાખેજી ! ૧૪૪
 કુબજ ^૭ભૂત્ય ઉપરિ સુણિ ભામણિ ! મહામોહ સ્યું એહજી ?
 કિહાં ^૮અઘોત ને કિહાં સૂરિજ ! કિહાં ^૯મૃગતૃષ્ણા-મેહજી ! ૧૪૫
 કિહાં ^{૧૦}શૃંગાલ કિહાં સિંહ મહાબલ, કિહાં ^{૧૧}સુરતરૂં ^{૧૨}કિંપાકજી !
 કિહાં ^{૧૩}પાથોધિ તથા કિહાં ^{૧૪}ગોપદ, રાજહંસ કિહાં કાકજી ! ૧૪૬
 મેરૂ મહીધર ને કિહાં સરિસવ, કિહાં સુવર્ણ પાપાણજી !
 કિહાં ^{૧૫}મસક ને કિહાં ^{૧૬}સુધાહર, કિહાં ^{૧૭}સૂરસૂર અબાણજી ! ૧૪૭
 કામરૂપ નલ કિહાં વળી કહુ ^{૧૮}એ(કિહાં એ), કુબજ-નયન દુખકારીજી !
 અંતર એવડું કાંઈન દેખુ ? જીઓ વૈદર્ભી ! વિચારીજી ! ૧૪૮

૧ સ્નેહરહિત. ૨ તોહીજી, તોપણ. ૩ (સં.) જિતું (પ્રા.) જિમ્મ
 જીપે-જીતે, જીપાડે-જીતાડે. ૪ પ્ર૦ “ અણુખૂટછ મત મારોજી ”.
 ૫ પ્ર૦ “ કરૂણા ”. ૬ મતિ-મુદ્ધિ-વિચાર વિના ! ૭ નોકર ઉપર.
 ૮ આગિયો. ૯ આંઝવાંતું નીર, મૃગજી. ૧૦ શિયાળવું. ૧૧ કદ્યવૃક્ષ.
 ૧૨ ઝેરી ઝાડ. ૧૩ સમુદ્ર. ૧૪ ગાયત્રી ખરીથી પડેલા ખાડામાં ભરાયલું
 પાણી. ૧૫ મછરૂં. ૧૬ ગરૂં. ૧૭ પ્ર૦ “ સરસરિ ”. ૧૮ કહો-બોલો.

(૩૯૮)

નળદમયંતીરાસ.

દુરભિ પ્રિય મેહલી તું માનનિ! સેવક ઉપરિ સાચેલ;
કહિ સુરવૃખ્યતણાં ફલ થાનકિ, ^૧અર્કફલિં કુણુ રાચિલ ! ૧૪૯
દમયંતી—

^૨કૈતવ—ગણિત વચન કુખજનાં, ઇતિ નિસુણી દમયંતીલ;
વળી પ્રત્યુત્તર ભાષે વાલી, કરિ ^૩પીયૂષ કરંતીલ. ૧૫૦
કંત ! પ્રિયાસ્યું કપટ ન કીજે, બુ તું નહી નલ રાણુલ;
તુ તમે અશ્વ-હૃદયની વિદ્યા, સૂર્યપાક કિમ જાણુલ ? ૧૫૧
કૃષ્ણ કાણુ કુખજે વા કુષ્ઠી, યથા તથા ધરો રૂપલ;
મિં તુ નૈષધ નરપતિ જાણુ, ^૪છાદિત નિજ સ્વરૂપલ ! ૧૫૨
કર્દ્યના મ કરો કરૂણાનિધિ ! પ્રગટ રૂપ હવિં થાઓલ;
સ્વજન સંતાપી અંત આણુંતા, જગમાં યશ નહિ પાઓલ ! ૧૫૩
આપણું અપરાધી જાણી, મનિ આણિ અતિ લાજલ;
સુખ દાખેવા મજ ન આણું, તવ યોદ્ય મહારાજલ.^૫ ૧૫૪
કુબજો—

લૈભી ! ભૂમિ-ભારતિ ! કાં તુઝ મનિ, એવડું વિભ્રમ આવેલ;
અશ્વહૃદય—રવિપાક—કલાયે, કિમ કુખજે નલ થાવેલ ? ૧૫૫
નલમહારાયતણુ વિશ્વાસી, સેવક કૂખજે દૂતોલ (હુતોલ);
સર્વકલા નિજ દેખી હરખુ, નિષધ—નરેસર—પૂતોલ. ૧૫૬
તિંએ કુખજ ઘણું તિંહાં દીઠું, પણિ તુઝ ચિત્ત ન આવેલ;
આકૃતજનનું દર્શન પ્રભુનું, પ્રાંહિં વિસ્મૃત થાવેલ. ૧૫૭
તુઝનિં અહીં સુસ્થિત જાણીને, સ્વામિભક્ત તુઝ દાસલ;
નિજ સ્વામિની નિરીક્ષણ કરિવા, આવીઉ ધરી ^૬ઉઠ્ઠાસલ. ૧૫૮

૧ આકાશના ફળે. ૨ કપટપૂર્ણ. ૩ અમૃત. ૪ ઢાંકેલ—છુપાવેલ.
૫ પ્રેમાનંદના ૬૦ મા કાવામાં, દમયંતીએ નળને સમજાવ્યો,
એ આણું કડવું પણુ ચિતાકર્ષક છે. વિસ્તારભયને લીધે ત્યાં જોવા
વિનંતી છે. ૬ પ્ર૦ “ઉઠ્ઠાસલ”.

રાય રિતુપર્ણપ્રતિં સમજાવી, ચિત્તિ ચતુરાઈ વિચારીભુ;
પોતાની ઠકુરાણી બાણી, કરસિ આકરી તાહરીભુ. ૧૫૯

કેશિનોડવાચ—

ઇતિ બાણી નિસુણી નૈષધની, કેશિન્યાદિક આલીભુ;
લહી વિશ્વાસ ખરૂં લૈમીતુ, વચન વદે વલી વાલીભુ. ૧૬૦

ભુ મહારાય ! મોહ નહીં તુમને, કુટુંબ સાથિં લિગારભુ;
તુ વિવાહ તુમચ્યું કરિવો તે, 'કંઠ-શોક નિરધારભુ ! ૧૬૧

^૨મૃગ-વિષાંણુ સરિખું મન તાહરું, અથવા વળે ઘડીઉંભુ;
નિરાપરાધ ભુ નેહ નિષારી, નિજ કુટુંબનિં (તિં) નડીઉંભુ. ૧૬૨

^૩સમ્યગ ^૪નિજ-કરિ આવીઓ નૈષધ, કિમ બાધસિ હવે વાહીભુ;
અથવા; ^૫મંદભાઈગ ઘરિ સુરમણિ, કિમ રહે થિર થાઈભુ. ૧૬૩

દિવસ આતલા ^૬આસ્થા વિદૂધી, રાજસૂતા અમ બાઈભુ;
રહી જીવતી હવે તું બાઈસિં, હત્યાપાપ કમાઈભુ ! ૧૬૪

હવિં જીવિતની ન કરે ઇચ્છા, લૈમી દુઃખેં બાલીભુ;
'લવ-ચરિમે' ઇતિ પાઠ ઉચ્ચરે, રૂદન કરે સવિ આલીભુ. ૧૬૫

ઈંદ્રસેન-ઈંદ્રસેના-કુમરી, પ્રીયંગુમંજરી માતાભુ;
કરે આર્કંદ અવર સહુ પરિજન, દેતાં દોષ વિધાતાભુ. ૧૬૬

ઇતિ વ્યાકુલિત રાજકુલ દેખી, વલી કેસની જંપેભુ;
એહવું અતિ અસમંજસ નિરખી, કાંઈ તું ^૭દૈવ ન કંપેભુ ! ૧૬૭

કલા કલાપ, કેસની કેરૂં, વૃથા સકલ હવું આજભુ;
ભુ કઠોર મૃગસેલતણી પરિ, નવિ લેદિઉં મહારાજભુ ! ૧૬૮

હા હા દૈવ ! કચ્યું તિં કીધું, દમયંતી-સુખ લીધુંભુ;
હવિં પ્રાણ લેવાનું કારણ, તિં નૈષધનિં દીધુંભુ. ૧૬૯

ધિગ કુલ ધિગ સુશીલતા ધિગ યશ ! ધિગ સરૂપ-લાવણ્યભુ !

૧ ગળું સૂઝાવા જેવું. ૨ હરિણનાં શીંગડાં જેવું. ૩ સર્વ રીતે-
સારી રીતે. ૪ પોતાને હાથે, અમારે હસ્તે. ૫ મંદભાગ્યવાલાને ઘેર સુરમણિ
કેમ રહે, સ્થિર થઇને. ૬ પ્ર૦ “આસ્થા લુબ્ધી.” ૭ પ્ર૦ “દૈવ ન કંપેભુ !”

નાશ હુસ્યઈં નિજ નાથ દેખતાં, ભીમ-સુતા ગત^૧ પુણ્યજી. ૧૭૦
 કષ્ટ કષ્ટ ત્રિહુંભુવને વદીતું, દમયંતી મય તેજોજી;
 આજ પ્રલય^૨ હોસે પતિ આગલિ, રહિઉ નલજી ન હેજોજી.^૩ ૧૭૧
^૪મંદભાયગા ^૫કેસની કહેતી, આશા રહી મનમાંહિંજી;
 સખી વિયોગિં જીવસ્યે નહીં એ, અતિ જલતી દુઃખદાહેજી. ૧૭૨
 સત્ય સત્ય દમયંતીભત્તાં, પ્રિયરૂપે થઈ પહિહુંજી;
 હવિ યમરૂપેં સ્ત્રીહત્યાનું, અપયશ લહિસ્યેં વહીહુંજી ! ૧૭૩
 તું નૈવધ નિરધારે જાણ્યું, મેહલો સઘળી માયાજી;
 પ્રિયા વિયોગિ પછે^૬ પછતાસ્યું,^૭ દહિસ્યું(સ્યો)અગ્નિ કાયાજી. ૧૭૪
 હવિં અવસર પર્યંત લહીનેં, કથન કેસની કેરુંજી;
 મત ઉવેખિ દેખિ મહારાજન ! ઉંડું અતિંહિં લલેરુંજી ! ૧૭૫
 અદૃષ્ટવાણી—

ઈત્યાદિક વાયક સુણી કુખજો, પ્રત્યુત્તર જવ આપેજી;
 તવ અદૃષ્ટવાણી હુંઈ સહસા, કહિયાં વચન સવિ થાપેજી. ૧૭૬
 મા ! મા ! વચન મ વાલસિ રાજન ! પુણ્યશ્લોક વિખ્યાતજી;
 દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી, લહે ત્રિભુવનિ અવદાતજી ! ૧૭૭
 તુઝનિં સકલ કુમતિ જે દીધી, તે કલિવિષીયેં જાણોજી !
 તે જાણી તુમે વિરૂપ કરિઉં તે, લાજ રખે મનિ આણોજી ! ૧૭૮
 તુમ ‘જાયા યતિ પુણ્ય પ્રભા વ’, દુષ્ટ ગયું સો નાસીજી;
 હવિં કલ્યાણ સમય તુમ આગ્યું, હોસી લીલ વિલાસાજી. ૧૭૯
 અંતરિખ્ય સુર દિગપાલ રહિયા તવ, દિ છે તુમ આશિસજી !^૮
 સર્વ કુટુંબસહિત નૃપ ! તાહરિ, સવિ^{૧૦} પૂરયો જગીસજી.^{૧૧} ૧૮૦

૧ ગત-ગયું. ૨ નાશ. ૩ હેત વિનાનો. ૪ “રહિઓ નિલજન નાહોજી.” ૫ ભાગ્યવિનાની. ૬ પ્ર. “કેસનીકેરી”. ૭ પરતાશો. ૮ દહેશો, આળશો. ૯ જાયા-સ્ત્રી. યતિ-અતિ, ધણા. પ્રા. માં ‘અ’ને સ્થાને ‘ય’ લખવાનો રિવાજ પ્રસિદ્ધ છે. ૧૦ પ્રતિ. “અંત-રિક્ષ દિગપાલ રહિયા સુર, દઈ છે તુમ આશિસજી !” ૧૦ પૂરજો. પ્ર. “પૂગયો” પૂગજો, ફળજો. ૧૧ આશા.

નઠનું પ્રગટ થયું—

કેસન્યાદિક ચરણ ^૧અહીંને, વળી સુણી એ વાણીજી !

તવ નૈષધ લક્ષ્મણ દુઃખ છંડી, ઉલટ અંગિ આણીજી. ૧૮૧

^૨બીલ્વયુગ્મ કર્કોટકિ દીધું, તિહાંથી લેધ ઉદારજી;

વસાભરણ અંગિ વિભૂષી, પ્રગટ હુઆ તિણિ વારજી. ૧૮૨

નૈષધ ! નૈષધ ! સો નલ વિજયી, પ્રગટ સહુ કે નિરખુજી !

મંગળ સકળ આપણિ મંદિર, દેખી સાબન હરખુજી ! ૧૮૩

આનંદામૃત મેહ તિહાં વૂઠ, તૂઠા શ્રીજગદીસજી;

^૩પ્રમોદ-વ્યાકુલ હવુ રાજકુલ, પ્રગટિયા નિષધાધીસજી. ૧૮૪

કવિવાક—

સખીસહિત પાત્રી દમયંતી, હર્ષભાવ તિહાં જોહજી;

કવિ કહે તે મિં કહિયા નભાયે, લહિસ્યે તે(જે) સસનેહજી ! ૧૮૫

વિધન વિયોગ દુઃખ ગયાં દૂરિ, આનંદ પૂર અપારજી;

^૪કવિતા શ્રોતા પ્રમોદ સુખભર, વરત્યુ ^૫જય-જયકારજી ! ૧૮૬

(ચોપાઈ.)

અન્ય નલાયનનુ ઉદાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;

વાચક નયસુન્દર શુભભાવ, કહિઉં પંચદશમુ પ્રસ્તાવ. ૧૮૭

ધતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, કુંડિનપુર નલ-

સમાગમન, વિયોગ-વિગમન, સંયોગ ^૧સૂચિતાદિવર્ણનો

નામ પંચદશઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ પ્ર૦ “અહી રહી.” ૨ કુબ્જ થતી વખતે બે બીલ્વ રત્ન
કર્કોટકે આપ્યા હતા તે. ૩ આનંદથી વ્યાકુલ. ૪ કવિતા, કવતા,
કહેતા, અર્થાત્ કહેનાર અને સાંભળનાર બંનેને. ૫ વર્તો ! ૬ પ્ર૦
“સૂચનાદિ”

પ્રસ્તાવ ૧૬ મો.

(દૂહા.)

હવિ ષોડસ પ્રસ્તાવનુ, લહી પ્રસ્તાવ સુચંગ;
 ગિરવા વંદું વળી વળી, ગુરૂ ભાનુમેરૂ ગંગ !^૧ ૧
 શારદમાતા ઉલ્લસી, વસી સદા મુઝ મુખ;
^૨વચન વડું તે ^૩જાણ્યો, સા યોલે પરતખ્ય. ૨

(યોગપાદ.)

નૈષધ પ્રગટ થયુ મહારાય, હરખયુ ભીમ-ભૂપ-સદ્ભાય;^૧
 વૈદર્ભનૃપને^૨ વધામણી, પુહંતી તવ આવી આકૃષ્ટી.^૩ ૩
 ઉલ્લટિ અંગિ ન માયે ઘણુ, પ્રણમ્યુ જામાતા^૪ આપણુ;
 દમો-દમન નિં દાંત-કુમાર, હવા રોમાંચ કુંચ તેણીવાર. ૪
 ચરણયુગ્મ પ્રણમિં નૃપતાલું, પરસપરિં પરિરંભે ઘાલું;
 એતલિં સૂર્યવંશ દિનકાર, સુણી સાચુ રિતુપર્ણ વિચાર. ૫
 આવી નલનૃપ પ્રણમ્યુ સહી, આગલિ રહિઉં કૃતાંજલ થઇ;
 તે તે દ્રવિડ-^૬ચૌડ-દેશનાં, નૃપ સામંત ભીમ-ભૂપના. ૬
 આવી પ્રણમે નલનૃપ-પાય, ^{૧૦}ઉભા રહિ ^{૧૧}યથાયિત્ત ઠાય;
 ખડુ સામંત મંત્રિ મહાજન્ન, લાવિ લેટિ હવા સુપ્રસન્ન. ૭
^{૧૨}જનપદ ^{૧૩}પુરિજન જોવા મિલ્યા, જાણિ આજ મનોરથ કલ્યા;

૧ પ્ર૦ “ ગરૂ ગૂરૂઆ વંદું વળી, ભાનુમેરૂ ગુણગંગ ! ” ૨ પ્ર૦
 “ વચન વદું. ” ૩ જાણ્યો. ૪ પ્ર૦ “ યુષ્ઠ. ” ૫ પ્ર૦ “ સમુદાય. ”
 ૬ પ્ર૦ “ આલ્યુ તે સુણી. ” ૭ જમાઇ. ૮ હાથ જોડીને, ૯ તંબ-
 વર દેશ, ચૌલ દેશ, દક્ષિણ બાજુના. ૧૦ પ્ર૦ “ આવી રહી. ” ૧૧
 યથાયોગ્ય સ્થાનકે. ૧૨ દેશના. ૧૩ શહેરના.

રાજભુવન અતિ પુષ્કલ જેહ, સખ(ક)લ હવુ ^૧સંકીરણ તેહ. ૮
 વારૂ (ચારૂ) વસ્ત્ર આભણું ઉદાર, પિહિયાં જે ગારૂડ શ્રંગાર;
 તેણિ નૃપ દગ વિષહારી થયુ, પેખી ^૨સ્વજનવર્ગ ગહિગહિજી. ૯
 સિંહાસનિં બિહુ નૃપવીર, ^૩દમન છત્ર તિહાં ધરે સુધીર;
 વીંઝે ચમર ‘દંત-દમ ભાય, રા’રિતુપણું થગીધર થાય. ૧૦
 સભામધ્ય તિહાં સોહે સોઈ, જાણે મેરૂ અભિનવુ હોઈ;
 દેહ સુવર્ણવર્ણ જેહ ધરિયુ, ભૂપતિ કલ્પવૃષ્ટ(ક્ષ) પરિવરિયુ. ૧૧
 સુણી વાત સહુ હાંખિત થાય, દેશ દેશના આવિ રાય;
 સેવા કરિ ^૪સર્વ એકતના, પણિ રિતુપણું લહે બહુમના. ^૫ ૧૨
 હવિં અતિ હવુ ^૬વિસ્મયાપન્ન, અવર ભૂપિં ^૭પરિવર્યો ^૮અનુદિન;
 નૃપ ઋતુપણું^૯ મન પ્રેમસ્થું, નલનરેંદ્ર વીનવીઉ અસ્થું. ૧૩
 મહારાજ! જન ભાઈગિ કરી, ^{૧૦}કલિતમ અંધકાર અપહરિ;
 સકલ લોકનિં નયણાનંદ, પુનરપિ ઉદય હવુ તું ઈંદ્ર! ૧૪
 તિં પ્રભુ! વેષ ^{૧૧}વિપર્યય ધરી, પાવન કરી અયોધ્યાપુરી;
 સહુ ઉપરિં તુઝ પ્રેમ સમાન, પણિં ભિં મુઝ દીધું બહુમાન! ૧૫
 કૃષ્ણ કરી જે વામનરૂપ, સહી ભૂતલિં ચાપ્યુ બલિભૂપ;
 કુબજવેષ તેં ધરી કુવર્ણ, વિસ્વોપરિ કીધુ રિતુપણું. ૧૬
 અપ્રસિદ્ધ દિન એતા રહિઉ, મિં તું નલરાજા નવિ લહિઉ;
 તેણિં અવિનય જે કીધું હોય, પ્રભુ! અપરાધ ખમેયો ^{૧૨}સોય. ૧૭
 વળતું નૃપ કહિ માં ઇમ ભણો, સૂર્યવંશ મુકતાફલ! સુણો;

૧ સાંકડું, અર્થાત્ રાજમહેલ પુષ્કલ જગોવાળો છતાં પણ લોકોની ભીંથી સાંકડો થયો. જેમ પર્વના દિવસો સાંકડા કહેવાય છે તેમ. ૨ પ્ર૦ “સુજન.” ૩ પોતાનો-નળરાયનો સાળો. ૪ દંત અને દમ એ પણ પોતાના સાળાજ. ૫ પ્ર૦ “સહુ એકાંતાં.” ૬ પ્ર૦ “બહુમાન.” ૭ વિસ્મય સહિત. ૮ પ્ર૦ “પ્રેરિડ.” ૯ હમેશાં. ૧૦ મહા કળિયુગરૂપ અંધારાને. ૧૧ વિચિત્ર, કુબજપણાનો. ૧૨ ખમેજો, ખમજો, ક્ષમા કરજો.

કેતા તુમ શુભ કહીએ મુખેં, ^૧અશુભકાલ અપહરીઈં મુખેં. ૧૮
 વરસ બાર તુમ પાસિં રહિયા, વિનોદ કરતાં સવિ દિન ગઈયા;
 દુઃખસમુદ્ર ^૨સોહિલે ઉતરિયા, સવિ પરિવાર મિલ્યુ મનિ ઠરિયા. ૧૯
 કહિ રિતુપર્ણ પુણ્ય તાહરૂં, સદા જાગતું છે જગિ ખરૂં;
 હવિં સહુ રાય કરિ વીનતી, વળી દિગવિજય સાધિ મહામતી! ૨૦
 નલનૃપ કહે ન કીજે દીલ, મહીતુ તેડાવિઉં શ્રુતશીલ;
 તસ સિરિ ભાર સકલ દીજીએ, પછી કાજ સઘલાં કીજીએ. ૨૧
 ઇતિ વિચાર સાચુ મનિ ધરી, તવ સભા સહુ વિસર્જન કરી;
 ચતુઃશાલા ભૈમીનું જિહાં, આબ્યા રાય રંગિ ભરી તિહાં. ૨૨
 ભૈમીનિં સવી પૂછી વાત, સા કહે સહિ ^૩પૂરવ-અવદાત;
 સુણી રાય ^૪ગહિબરિઉં અપાર, નીચૂં જોઈ રહિઉં બહુવાર. ૨૩
 પાયે પડી ભૈમી કહે મુદા, રખે કરો (એ) અનુસય ^૫ કદા;
^૬તે સવિહું કુકર્મ પ્રમાણિ, શુભકર્મે તું મેહલ્યું જાણિ. ૨૪

કોશનીવૃત્તાંત—

હવિં કેસિનીનું અધિકાર, ભૈમી કહે પ્રતિં ભતાર;
 વાત કરી સવિ મહાબલતણી, નલનૃપ ચિત્ત રહિઉં રણગણી. ૨૫
 પરઉપગારી સાહસધીર, વાણી વદ્યુ ^૭ મેઘ ગંભીર;
 અહો! ઘૂત રમિ હારિઉં રાજ, ભલું હવું ઇત્યાદિક કાજ! ૨૬
 જોણી એ ગારૂંવઆભરણ, હુસ્તે કેસનીનું દુખહરણ;
 ઇતિ કહી થાપી બીલામાંહિં, દીયે કેસનીપ્રતિ ઉચ્છાહિં. ૨૭
 તવ કેસની લેઈ શિરિ ધરે, મહાપ્રસાદ! મુખિ ઈમ ઉચ્ચરે;
 માત (પિતા) બ્રાતા પતિ જોઈ, એ કેસનીપ્રતિં તુમે દોષ! ૨૮

૧ અમારો નહારો વખત તમોએ સુખમાં વીતાવ્યો. ૨ સેહજમાં.
 ૩ પ્રથમની વીતક વાત. ૪ ધભરાયો. પ્ર૦ “ગહિબરિઉં.” ૫ પરતાવો.
 ૬ તે સઘણું. ૭ બોલ્યો.

તુમ ઉપગાર કેહા ઉચરૂં^૧, ^૨સત-જિહ્વા કેહીપરિ કરૂં?
 જુ તુમ આજ્ઞા લઈ પુણ્યાઢય ! તુ હવિં બઈ ગિરિ વૈતાઢય. ૨૯
 ચરણુ આલિવા સત્વર થાયે, પણિ મનિ રહિવા કરે ઉપાય;
^૩નિવડ-પ્રીતિ તુમ સાથિં જડી, તે કિમ વાંછે જૂજૂધ^૪ પડી! ૩૦
 જે જડ ઘણી સજ્જને, તેહને નેહ અપાર;
 તે જડ કિમે ન નીસરે, જુ લાખો મિલે લોહાર!^૫ ૩૧
 પણિ એ ધર્મ તુમારૂ ખરૂ, આશ્રિતજન લખમીંયે ભરૂ;
 વિયોગીઆ મેલાપક કરૂ, ^૬અંધીજન-અંધન અપહરૂ! ૩૨
^૭એહવું યશ મિલવવા કાજિ, જાયે કેસની વિદ્યાધર-સાજિ;
 ઇત્યાદિક બહુ ‘પ્રણિપતિ કરી, લોચન દોષ અશ્ચુજલિ ભરી! ૩૩
 કેસની આકાશિં સંચરી, પુંકિં સા જોવે ફીરિ ફીરિ;
^૮હીંડે પ્રેમ કંતનુ ધરી, ખિણુમાંહિં પુહતી નિજપુરી. ૩૪
 સ્વજનવર્ગ સહુ તેણિ પેખિઉ, સો પણિ સા દેખી હરખિઉ;
 આલિઉ ઉછટ પૂર પ્રવાહ, ઘણે દિવસે ઉલ્હવીઉ દાહ. ૩૫
 ગુરૂડવસ્રઆભરણું કરી, પતિ શ્રંગારિઆ ઉછટ ધરી;
 તેણિં તસ વિષ-વેદન અપહરિ, જય! જય! ઇતિ વાણી બિસ્તરી. ૩૬
 ઉત્સવ હરિખ હવા તિહાં જેહ, કહુ! કવિ કહી સકિ કિમ તેહ?
 જેહનિં ટલીયો સજ્જન વિયોગ, તે બાણે એ સકલ પ્રયોગ! ૩૭
 માત પિતા સ્વસુર ભતૌર, સર્વ લોક સંભલતાં સાર;
 જિમ પામીઉ ગારૂડ-શ્રંગાર, તે તે કહિઉ સર્વ અધિકાર. ૩૮
 જે કેશનિયેં જંખું સાર, નલ-દબદંતીનુ અધિકાર;

૧ ખોલું, કહું. ૨ સો જીભ શી રીતે કરી ચકુ? ૩ ન છૂટે
 એવી, અતિ ઘણી. ૪ જૂઠા પડવાનું. ૫ પ્ર. “જે જડ જડી સુસજ્જને,
 રહે નેહ અપાર; તે જડ કિમહિ ન ઉગડિ, જુ લખિ મિલિ લુહાર!”
 ૬ પ્ર. “અંદીનાં અંધન અપહરૂ.” ૭ પ્ર. “એહવું તુમહ યશ કહિવા
 કાજિ.” ૮ નમન-પ્રણામ. ૯ પ્ર. “હીયડે.”

સહુ તિહાં પામ્યું હર્ષ ^૧અસેધિ, ^૨કૃતજ મહાખલ વળી વિસેધિ. ૩૯
 મહાખલ હવુ અષ્ટ પુષ્ટાંગ, તુ તસ નલસેવાનુ રંગ;
 મનિ ઉપનુ અતિ સુધિવેક, મિલ્યું વિદ્યાધર સૈન્ય અનેક. ૪૦
 પિતા સ્વસુર સજન આપણા, નલનૃપ જોવા ઉત્સુક ઘણા;
 રથી વિમાનિં બિઠા સુવિચાર, મહાખલિ ચાલિઉલેઈ પરિવાર. ૪૧
 પહિલું પ્રેમ ધરિ અતિ તિહાં, કેસની આવી નલનૃપ જિહાં;
^૩ખેચર સહુ ^૪આવિ છિ કહિઉં, સુણી વાત નૃપ મનિ ગહિગહિઉં. ૪૨
 નલનૃપ બિહુ પૂરિ સલા, સમીપિં પથિ સા છે વહલા;
 તવ વિમાન દીઠાં આકાશિં, વિદ્યાધર આવ્યા ઉદ્દાસિં. ૪૩
 સહુ કો ભૂમંડલિ ઉતરિયા, નલ દેખી હીયામાં ઠરિયા;
 મહાખલ ^૫પ્રમુખ નમે નલ પાચ, અતિ બહુમાન દીયે સો રાય. ૪૪
 બિઠી ^૬ભૂચર-ખેચર-સલા, અતિ વાધી નલનૃપની પ્રભા;
 એતલિં મહિતુ સો શ્રુતશીલ, ^૭ખાહુકે સેનાની બહુ લીલ. ૪૫
 આવ્યા તિહાં સલામાંહિં રંગિ, પ્રભુ દેખી મુદ્દ માનઈ અંગિ;
 આનંદાશ્રુ કરીનિં દોઈ, પ્રભુનાં ચરણ પખાલે સોઈ. ૪૬

દિગ્વિજયે પ્રયાણ—

હવિં ત્રિહું સક્રિ કરી મહારાય, પ્રતાપ દિન દિન અધિકું થાઈ;
 ધરી ઋતુપર્ણ વીનતી હિઈ, ^૧પ્રયાણલંભા દેવરાવીઈ. ૪૭
 નલ-મહારાજા ઉત્સક હવા (થયા), પુનરપિ ચ્યારિ દિસિ સાધિવા;
 ચતુરંગિણી સેનાતણુ, પાર ન પામે તિહાં સહુ સુણુ! ^૨ ૪૮
 સેનામુખિં રાજા રિતુપર્ણ, પછે લીમ-સુત દલ આભરણ;

૧ ધણોજ. ૨ ક્યાં ગુણનો જાણુકાર. ૩ આકાશમાં ચાલનારા વિદ્યાધરો. ૪ આવે છે. ૫ વગેરે. ૬ ભોમ પર ચાલનારાં મનુષ્યો. ૭ ખાહુકે નામનો સેનાપતિ. ૮ આનંદ. પ્ર૦ “પ્રભુ પેખી મુદ્દ માઈ ન અંગિ.” ૯ પ્રયાણની ખખર આપનાર વાળું-ભેર? ૧૦ સુણો, સાંભળો.

વિદ્યાધર-સેના આકાશિં, ચાલિયું કટક પૂર જલરાશિં.^૧ ૪૯
 જિમ સો સિંહ અનિં પાખરિયુ, શેષનાગ પંખાલુ કરિયુ;
 પવન સહાય ^૨વન્હિ જિમ થયુ, જેષ્ઠાસિં જિમ રવિ દુઃસહિયુ. ૫૦
 તિમ મહાબલ વિદ્યાધર-ધણી, નલનૃપ સેવા સારિ ધણી;
^૩તેણિં કરી અસહમાં નલ થયુ, રાજ ચક્રનિં હીયડિ રહિયુ. ૫૧
^૪સિત્તરીલાખતાલુ જે સ્વામિ, રહિઉં દંડધર થઈ નલ કામિં;
 તુ દખ્યણુ દિસિતુ જય કરયુ ? પશ્ચિમ દિસિ આલ્યુ ઉલ્લસ્યુ. ૫૨
 સાથિં સિંહલાદિક ભૂપાલ, આલ્યુ નિષધાધિપ રિપુકાલ;
 સહુ નૃપ આવ્યા પ્રણમે પાય, તેણિં કરી યુદ્ધ ન કરિવું થાય. ૫૩
 જાણે પ્રથિવી જેવા ભણી, આલ્યુ નિષધનયરતુ ધણી;
 મિલે ભેટિ મેહલી નૃપ આપ, કે કિહીનિ ન કરિ સંતાપ. ૫૪
 સરોવર બંધન ભંજ્યા તેણિ, નવિ ^૫છેદાવી કિહાં વનશ્રેણિ;
^૬કૃષિ-સંપદા ન લૂંટિ કિહીં, ^૭દુર્ગ પાત વળી કીધા નહી. ૫૫
 નવિ લૂટયાં નવિ જાલ્યાં આમ, ન કરિયું ^૮બંધિગ્રહણતું નામ;
 નવિ કિહીં કીધું દુખીઉં લોક, નારોગણુ નવિ કરિયુ સથોક. ૫૬
^૯તુહિ વિષમ દુર્ગના ધણી, અતિ અભિમાની તે આફણી;
 સુવર્ણ-મણિ-કન્યા કરી ભેટિ, નલનૃપનિં ઉલગીઆ નેટિ. ૫૭
 ઇણિપરિ પશ્ચિમ જીપી કરી, ઉત્તરદિસિમાંહે સંચરી;
 વિકટ^{૧૧} અરાતિ કરે વસિ સર્વ, પાય પ્રણમ્યા તે મેહલી ગર્વ. ૫૮
 રતન-કનક-કન્યા આપણી, તેણે ભેટિ કીધી અતિધણી;
 સવિ સાથિં ઉલગાવ્યા તેહ, દિસિ પૂરવભણી આલ્યુ એહ. ૫૯

૧ લક્ષ્મર પાણીના પૂરની પેડે ચાલ્યું. ૨ જેમ અગ્નિને પવન મદદગાર થાય તેમ. ૩ પ્રતિ. “તિણિ કરી અસહમાન નલ થયું.” ૪ પ્ર. “સતરિ લાખ.” ૫ કપાવી, છેદન કરાવી. ૬ ખેડુતોની. ૭ કોટ-કિશ્ના ન પાડયા. ૮ બાળ્યાં. ૯ પ્ર. “બંધિગ્રહણતું નામ.” ૧૦ તોપણ. ૧૧ શત્રુઓ ન જીતી શકાય તેવા હતા છતાં તેઓને વશ કરી લીધા.

પૂર્વ સંમુદ્ર ગામિની જિહાં, ગંગા-સાગર આબ્યુ તિહાં;
 અંધાધિપ-આદિ સવિરાય, સેવા કરે પ્રતિ^૧ નલરાય. ૬૦
 ઇંમ સાધી વ્યારિ દિસિ *મહી, જયસ્તંભ તિહાં રોખ્યા સહી;
 અરધભરત વરતાવી આંણુ, આબ્યા આર્યાવર્ત સભાણુ. ૬૧
 સૈન ઉતરિઉં તિહાં તટિ ગંગ, લોકતણિં મનિ ઉત્સવ રંગ;
^૧અંદીજન ^૨જયજય ઉચ્ચરે, નલ-મહારાય મુજસ ઉચ્ચરે. ૬૨
 કીડા કુંજ કોચકર્ણાત, કલિ નિર્ધાટક લેમી-કંત;
 અસ્વ-હૃદય રવિપાક-પ્રવીણુ, દુઃખહંતા કેસની ધુરીણુ ! ૬૩
 ઇંત્યાદિક તુજ કીર્તિ ન પાર, કવણુ કહી બાણુ ^૪જિતમાર;
 તુજનિં સદા હુયો જયકાર ! ઇતિ આસીસ વદે ^૫જસ સાર. ૬૪
 ઇતિ પરિ નલ આબ્યુ સંભલી, કૂબર ચિત્તિં નાવિ કલમલી;
 સોઇ વિશેષ થઇ રહિયુ ધીર, હવિ નલરાબ ગુણગંભીર. ૬૫
 શક્તિવંત પણિ ન કરિયું પ્રાણુ, ભેર કરી ન મનાવી આણુ;
 ભેવા કૂબર ચિત્ત આકૂત, ઇંધવ પ્રતિં મોકલ્યુ ફૂત. ૬૬

કૂતગમન—

પુષ્કર એહવું બીજું નામ, સો કૂબરનિં કરી પ્રણામ;
 કર ભેડીનિં આગલિ રહિઉ, ફૂતિં બોલ વિવેકિ કહિઉ. ૬૭

કૂતોવાચ—

રાજન ! વધામણી ઘૂં આજ, સીધાં સકલ તુમારાં કાજ;
 પ્રથવી સકલ કરી આપણી, ^૧પાઉ ધારે છે ઇંધાં ક્ષિતિધણી. ૬૮
^૨ભરતારધ અધિપતિ પરચંડ, સહુ નલઆજ્ઞા વહિ અખંડ;
 તે તુજ ઇંધવ અગ્રજ થાઇ, તું તસ આણુ ન માને કાંઇ ? ૬૯
 આવે તુજ મનિ હરખીએ, તસુ હરસણિ તુમે નિરખીએ;

* પૃથ્વી. ૧ ભાટ, ચારણુ, માંગણુ. ૨ પ્ર૦ “જય જયસ્વ કરે.”
 ૩ બોલે. ૪ મહાદેવ. ૫ પ્ર૦ “ જન સાર. ” ૬ પ્ર૦ “ પાઉધારિયા
 આહી છત્રી ધણી. ” ૭ અર્પે ભરતનો.

તસ પ્રસાદતું ભોગવી રાજ, ધરી અભિમાન ન નીગમી ^૧રાજ. ૭૦

કૂબરોવાચ—

વળતી કૂબર યોદ્યુ વાંછી, સંભલિ દ્વત ! ચતુર ગુણખાણિ;
 સાધુ ! સાધુ ! તિં જે મુઝ કહિયું, મિંતે સત્ય કરી સદ્દહિયું.^૨ ૭૧
 જેષ સહોદર માહરૂ સોધ, ^૩દ્વિજ પતિવંશ-વિભૂષણ હોઈ;
 હું સેવા સાડું તસુ તણી, તુ મુઝ કીરતિ વાધે ઘણી ! ૭૨
^૪તેહર્યું મારે કર્યો વિરોધ, જેહનિં મહાબલ સરિખા યોધ;
 જેહના સૈન્યતણી રજમાંહિં, મહામહી ભૂત ખૂડે પ્રાંહિં. ૭૩
 પણિ એક બોલ કહું તે ખરૂ, સાચું જાણો તુ મનિ ધરૂ !
 તું નલદ્વત ! મિત્ર માહરૂ, પછિ રૂડું જાણું તે કરૂ ! ૭૪
 એ મુઝ રાજ પિતાએ નવિ દીધ, ^૫વીરયસ પ્રગટ કરી નવિ લીધ;
 સહી જૂવટા-પ્રસાદિં કરી, આ લીલા ભોગવીએ ખરી. ૭૫
 તુ નલરાય કરી હવે પ્રાંણ, રાજ ન ઘટે લોંચે તે જાણ;
 જેણિ પરિઆપિયું તેણિ પરિ લિયે, તુ મહારાય સુયશ પામિયે. ૭૬
 એ મુઝ કહિયા તેણિ અનુભાવિ, જઈ રાજનિં વચન સુણાવિ;
 સંભલિ દ્વત ! કહિયું મેં ન્યાય, પછે ^૬ચથોચિત્ત ^૭કરીયો રાય. ૭૭
 ઇતિ સન્માન દેઈ શ્રંગાર, કૂબરસો આલિઉ તેણિ ઠારિ;
 જિમ કહાવિઉં તિમ નૃપનિં કહિયું, રાયે કૂબર ચિત્ત ગત લહીઉં. ૭૮
 સ્વજન વર્ગ તેડી આપાણુ, તવ નલરાયે કરિય મંત્રણુ;
 કહું ! હવિં કરવુ કિર્યુ વિચાર ! તવ યોદ્યા નૃપ ભીમકુમાર. ૭૯
 મહાબલ-વિદ્યાધર વળી એમ, કહિ રાજન ! તુમને હો એમ;
 કૂબરને ઉચ્છેદું પરા, પછે રાજલીલા તુમે કરો. ૮૦

૧ પ્ર૦ “સો આવિ તુઝ મનમ્ વિકસમ્, મૂઠ થઇન કિમ બિસીમ્; તસ પ્રસાદિતું ભોગવિ રાજ, ધરી અભિમાન મ નીગમસિ લાજ.” ૨ કબૂલ કર્યું. ૩ ચંદ્રવંશના ધરેણીરૂપ. ૪ પ્ર૦ “તેહ વીર્યસું કર્યુ વિરોધ.” ૫ પ્ર૦ “વીરય” વીરજ=વીર્ય. ૬ જેમ યોગ્ય લાગે તેમ. ૭ કરજો. ૮ મંત્ર, વિચાર.

કહિ જીતશીલ ંધુ તુમતણુ, એહનિ હણુતાં અપયશ ઘણુ;
 અર્ધ દેશ એહનિ દીજીયે, રાજમૂલયુ^૧ તુમે કીજીયે. ૮૧
 નૃપ રિતુપર્ણ કહિ તુમ તણુ, એમ સઘલું કુત્સિત મંત્રણું;
 જિમ દીધું તિમ^૨ દ્યુ મહારાજ ! તેહતુ ભેદ કહિરયું તુમ આજ. ૮૨
 સકલ કામિની ગુણશાલિની, માહરે પ્રિયા અછે માલિની;
^૩તેહજ આમિ' જૈનપ્રાસાદિ', હું ઇક દિન આવિઓ અવિખાદિ. ૮૩
 તેહ પ્રાસાદિ' બાહીર^૪ દેરડી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તિહાં ખરી;
 અતિ વિકરાલ નિરીખ્યણુ કરી, તવ બોલી સા મુઝ સુંદરી. ૮૪
^૫અહો ! બાહન ભક્ષણુ કંકરાલ, ખેત્રપાલ બાખરી બરાલ;
 દેવમાંહિં^૬ ગુણના નવિ લહે, મૂલાપણી વૃખ્ય કુણુ કહે. ૮૫
 ઇતિ^૭ અવગુણના વચન અપાર, માલિનીએ કહિતાં તેણીવાર;
 ખેત્રપાલ-મૂરતિથી જાણી, પ્રગટી સિંહનાદ-સમ વાણી. ૮૬
 રે ! રે ! તું પાપિણી કુનારી, અતિ અવગુણના કરિ ગમારિ;
 તુ 'આગામિક દિન ચઉદસે', ખેત્રપાલ તુઝ હણુસે અસે ! ૮૭
 ઇતિ ભય-વચન સુણી દંપતિ, ખેત્રપાલનિં કરિ વિનતી;
 રખિ ! રખિ ! 'શરણાગત વીર ! જીવિતદાન આપિ ગંભીર ! ૮૮
 એહનિં ચૂક પડી મહાદેવ ! હવિ તુમારી કરસયું સેવ !
 અતિ વિનતી ઘણી પરિ સુણી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તવ લાણી.^{૧૦} ૮૯
 એહનિ તુ મેહલું જીવતી, કહું તે કાજ કરે એકમતિ;
 દસ સહસ જી આપે ચિણુ^{૧૧}, કહું તેતાં નવિ ઓછા ઘણા. ૯૦
 પહિલી મુઠિં^{૧૨} એક સુ જાણિ, બીજીયે^{૧૩} દોસે મનિ આણી;
 ત્રીજી મુઠિં ત્રણિસે^{૧૪} કહિયા, ચઉથી મુઠે^{૧૫} ચારસે લહિયા. ૯૧

૧ મુખ્ય. ૨ દ્યો. ૩ પ્ર૦ " તેહ સાથિ જિનવર પ્રાસાદિ. " ૪
 પ્ર૦ " દેહિરી. " ૫ પ્ર૦ " અહો ભક્ષણુ વાહન કંકરાલ. " ૬ ગણુના,
 ગણુત્રીમાં. ૭ અવગણુનાના, નિંદાના. ૮ આવતી. ૯ શરણે આવેલાતું
 રક્ષણ કરનાર. ૧૦ બોલી. ૧૧ ચણા. ૧૨ એક સો. ૧૩ બસો.

વળી પહિલી મુંઠિં^૧ સુ એક, ઇણિ પરિ દસ સહસેં છેક;
 પણિ ગણી ન લેવા સહી, પ્રહર વ્યારિમાં આપે રહી. ૬૨
 જુ એતલું સકે નહી કરી, તુ તેણિ દિન એ જાસ્યે મરી;
 કાલદેવ કાજિ મતિ^૨ ધરિઉં, તુ તેણિ સવિ અંગિ કરિઉં. ૬૩
 પૂજિ પરમેસ્વરના પાવ, પ્રિયા સહિત ઘરિ આબુ રાય;
^૩મુદ્ધિદાન અતિ દુષ્કર ગણે, તેણિ દુખેં દુખિઉ પત્નીતણે. ૬૪
 એહવે શ્રીશંકરમુનિરાય, આચારિજ આબ્યા તિણિ ધાય;
 નપ સંભલિ ગયુ વંદિવા^૪, આચારિજ લાગા પૂછવા. ૬૫
 ચિંતાતુરતું કારણ કર્યું, ભૂપિં કહિઉં તે ગુરૂમનિ વસ્યું;
^૫વળતાં ગુરૂ જંપિ ^૬નિર્ભાય, તુમે જતુપર્ણુ! સંભલો રાય. ૬૬
 પૂરવધર પૂરવ-આંમનાય, અમે જાણું છું ગુરૂ સુપસાય^૭;
 વિસ્વમાંહિ જે વસ્તુ અનેક, તસુ સંખ્યા લહિયે સુવિવેક. ૬૭
 અક્ષમંત્ર તે છિ મુઝ પાસિં, મહારાય ! તું લિ ઉદ્ધાસિં;
 ઇતિ કહી મંત્ર ગુરૂ સો કહિઉ, અતિઆદરિ મનસ્યું(મિ) સંગૃહિઉ. ૬૮
 સોઈ મંત્ર-સુપ્રસાદિ કરી, ‘અગણિત સંખ્યા લહિયે ખરી;
 પત્નીપ્રતિ’ પઠાવીઉ એહ, ^૮અણુકદાન સાપરિ દિ તેહ. ૬૯
 ખેત્રપાલ તૂઠઉ તિણિ દાનિ, જીવિતદાન દિયે જહુમાનિ;
 ગુણ પ્રસ્તાર સુણી જિમ હિતે, ^{૧૦}સુ પણિ તૂઠઉ પિંગલપ્રતિ. ૧૦૦
 કુંડિનપુરનિ મારગિ મુદા, સોઈ મંત્ર તમે ^{૧૧}સીખ્યઉ તદા;
 મુઝનિં અસ્વહૃદય જવ દીઓ, તતખ્યણિ અક્ષમંત્ર તુમે લીઓ. ૧૦૧
 તેહ જણી તસ મુદિં માંહિલી, તુમે સવિ સંખ્યા લહો જલી;^{૧૨}

૧ સો. ૨ પ્ર૦ “ મનિ ધરિઉં.” ૩ મુદિતું દાન. ૪ વંદવા, નમવા. ૫ પ્ર૦ “ વલતિ.” ૬ માયા-કપટ મમતા રહિત. ૭ સુપ્રસાદ-વડે-કૃપાથી પ્ર૦ “ સુગુરૂપસાય.” ૮ ન ગણી શકાય તેટલી પથ્થ. ૯ અણાતું દાન. ૧૦ સો પથ્થ, તે પથ્થ. ૧૧ શીખવ્યો. ૧૨ પુષ્કરની મુંઠીમાંના પાસાના દાણાની સંખ્યા તમે તે મંત્રવડે જાણી લેશો.

તે તુઝ સંખ્યા નહી લહે કસી, રમુ રમતિ બંધવશ્યું અસી ! ૧૦૨
 ઈમ કુબર જિપિં લીલાયે, રાજ આપણું લીઓ ઉછાંહે;
 ઇતિ શિખ્યા ઋતુપર્ણેં કહી, ^૧નલિ ^૨રહસિ સા સઘલી ગૃહી. ૧૦૩
 હૃત સાથિ સો તેડવીયુ, સભામધ્ય કુબર આબિયુ;
 અતિ સનમાન દોયે નલરાય, રિતુપર્ણાદિક કહે તેણિ ઠાય. ૧૦૪
^૩ધૂરત કૈતવ રાજમાંહિ મુખ્ય, કુબર મુણયુ ^૪દૂતમાંહિ દખ્ય;
 બે બંધવ જૂ ખેલો ખરી, અમે સહુ જોશ્યું ખંતિ કરી. ૧૦૫
 દૂતક્રીડા, પુસ્કરપરાજય—

બે બંધવ તવ ખેલિં જૂયા, સાખીભૂત સકલ નપ હુયા;
 એક બિ ત્રણિ ચ્યારિ જે દાય, આપ આપણા કહી દેવાય. ૧૦૬
 જ્યકર દાઉ આપણુ જાણી, પરતુ દાઉ પડયુ કરિ હાણિ;
 મુષ્ટિ દૂત ને સંખ્યા કહિ, વદૂ ^૫જુ આવિ તુ તિમ ગ્રહી. ૧૦૭
 મુષ્ટિ દૂત જાણિં છિ રાય, તુહિ વચિવચિ નાખે પરદાય;
 તેણિં કરી અલ્પ કુબર ^૬જાપાય, રમતિતાણુ રસ અધિકુ થાય. ૧૦૮
 મુષ્ટિ ઉડાવે ઉડે ભૂપ, નલનૃપ તેહનું ^૭લહે રવરૂપ;
 કુબર તેણિ પરાજય લહિ, ‘ઉડી વસ્તુ સકલ નલ ગૃહી. ૧૦૯
 હસ્તી અથ દુર્ગ રથ ગ્રામ, ‘આગર નગર નિગમ પુરદાણ;
^{૧૦}કુબર હારે તે હેલાંમાંહિ’, નલનૃપ લિયે સર્વ ઉછાંહી. ૧૧૦
^{૧૧}મુદ્રાસહિત ^{૧૨}કોશ ^{૧૩}કોઠાર, હારિયા સકલ અંગ શ્રંગાર;
 કિંબહુના નલ ^{૧૪}જાણ્યું તેમ, ^{૧૫}આગિ હારિ લહિઉ તુ જેમ. ^{૧૬}

૧ નલે. ૨ રહસ્યે. ૩ ધૂતારો, જુગારી—કપટી. ૪ જુગારમાં નિપુણ. ૫ જો. ૬ જાતાય. ૭ પામે, જાણે. ૮ ઓડી, ઓડમાં—શરતમાં મૂકેલી. ૫૦ “ઉડયું ઓડયું.” ૬ ખાણ. ૧૦ ૫૦ “પુષ્કર.” ૧૧ અંગુઠી, વીંટી. ૧૨ બંડાર. ૧૩ અન્નના કોઠા. ૧૪ જાણ્યું. ૧૫ અગાડી, પૂર્વે. ૧૬ વાયક શ્રીમેધરાજજીએ કુબરે નળ સાથે જુદા કર્યાનું વર્ણવ્યું છે. જુઓ આ૦ કા૦ મ૦ મ૦ ૩ જી પાને ૩૭૬-૩૭૭—

યતઃ—

જા જૂણ ઘણાસા, મુંઢી સીસેળ જાઈ રવાસા;
વેશા સંગ-પસંગા, તિન્નિ આસા નિરાસા સા ! * ૧૧૨
પ્રત્યંતરે યતઃ—

“ ૧ પાસા ૨ વેશ્યા ૩ અગ્નિ ૪ જલ, ૫ ઠંગ ૬ ઠક્કર ૭ સોનાર;
“ એ દસ નુહિ અપ્પણ, ૮ બંભણ ૯ અડુઅર બિડાલ ૧૦ § ! ” ૧૧૨
(પૂર્વ ચોપાધ.)

એણીપરિ નલનૃપ જીયું સર્વ, પશ્ચિ મનિ કિંપિ ન આણિ ગર્વ;
હવિં ૧ જૂ રમવા ૨ નિશ્ચય કરે, એતા દોષ દૂતના ધરે. ૧૧૩
પુત્ર કલત્ર કર્ણ નાશિકા, સકલ હાંનિ હોવે ૩ જૂથિકા;
દૂતવ્યસન સરિખું નહિ અન્ય, જે પરિહરે સોઈ જગિ ધન્ય! ૧૧૪
સ્વનગરે પ્રવેશ—

શુભ મુહુરતિ લેઈ સુવિશેષિ, ૪ રાયે કીધો નગર પરવેષિ;
હરખ્યા નિષધનયરના લોક, બંછિત સકલ કૃત્યા ૫ અસ્તોક. ૧૧૫

“ અનુક્રમે કોશળ આવીઆરે, કૂબર સાંભલી વત;
“ અતિશય ધૃષ્ટા ઉપની, રાજદોભ સંયુતરે. ૧૮
“ કૂબર સાહમો આવીઓ, કટક લેધને તામ;
“ રાજ તણો તરસ્યો ઘણો, માંડે સખળ સંઆમોરે. ૧૯ ”

તથા—

“ સુભટ સાચા પડયા કેટલા રણ પડયા, કોઈ કાતર વળી કીહ નાહો;
“ પુન્યપ્રસાદ વળી નળનૃપ જીતિયો, કૂબર બાંધિયો કરીય કાહો. ૬ ”

* જીગારથી ધનની આશા, મસ્તક મુંઠાવવાથી રૂપની આશા,
વેશ્યાના સંગથી (સારા) પ્રસંગની આશા, એ ત્રણે આશા નિરાશા
નકામી જાણવી. x વડુઅ, વડનું ઝાડ (?) § બિલાડો, બિલાડી.

૧ જીગાર. ૨ નહિ રમવાનો નિયમ કરે. ૩ પ્ર૦ “ જે થિકા. ”
જે થકી, જૂ-જીગારથી. ૪ પ્ર૦ “ નગર મધ્ય નૃપ કરે પ્રવેશ. ”
૫ બહુજ.

૧ મુક્તાફલિ ભરી સોવન થાલ, બહુ વધાવિ સધવા બાલ;
પૂરવપુણ્ય ફલિયાં સહુતણાં, ઘરિં ઘરિં ઉત્સવ વધામણાં. ૧૧૬

રાજ્યામિષેક—

પ્રગટ પાટિ બિહુ મહારાજ, સકલ ભૂપ સેવિ નિર્બ્યાજ;
અર્ધભરતમાંહિ સુવિહાણુ, અખંડલ પરિવર્તિ આણુ. ૧૧૭

ઋતુપણાંદિ રાજમંડલી, કરે અભિષેક રાજાનુ વળી;
મણિં સિંહાસનિ થાપી કરી, કીરતિ ત્રિણિ ભુવનિ વિસ્તરી. ૧૧૮

(હવિ) સહુ ભૂપપ્રતિં નલરાય, આપિ ઉચિત અનેક સુપસાય;
મહાબલરાય પ્રમુખ ૨ ખેચરા, ઋતુપણાંદિ ભૂપ ૩ ભૂચરા. ૧૧૯

લહી બહુમાન રહિયા તસ નામિ, સહુ ૪ વિસભ્યો નિજનિજ ઠામિ;
લેભી મોહ ધરે સુપ્રસન્ન, રહી કેસની કેતા દિન્ન. ૧૨૦

પુષ્કર યુવરાજપદે—

૫ કૂખર જે જીત્યુ નલરાય, અતિ ૬ અનુસય ધરતુ મનમાંહિ;
મંદિર છંડી જાયે યદા, નલલેભી તિહાં આવે તદા. ૧૨૧

સંતોષી શુભવચનિં સાર, વચ્છ ! મ ધરિ મનિ દુઃખ અપાર; ૭
તુઝ સરિયુ અંધવ કિહાં મિલે, રખે રાજથી અલગુ ટલે. ૧૨૨

હવિ ૮ મેદિનિમાંહિ જોઈ, વીરસેનના સુત છિ દોઈ;
દમયંતી-દેવર ! હવિ સુણુ, રખે વિયોગ પડે કોતણુ. ૧૨૩

રાજ ઋદ્ધિ દેશ સાધના, સમય જે લખિમી અર્જના;
અંધુવર્ગને ૯ અપિં આણિયે, તે તસ તણું ફળ જાણીયે. ૧૨૪

અંધુવર્ગ દીસે ૧૦ દોહિલા, આપોપું વિચરે ૧૧ સોહિલા;
તેહની ઋદ્ધિ લહી સવિ ૧૨ ફેક, જિહાં નહી સુખી સંબંધીલોકા ૧૨૫

ધન્ય ધન્ય ! સ્વજાતિક પોષ, પરગુણુ અહિ ભાખિ નિજ દોષ;

૧ મોતીની. ૨ વિદ્યાધર રાજ. ૩ જમીનના રાજાઓ. ૪ વિદાય કીધા.
૫ પ્ર૦ “પુષ્કર.” ૬ ધણો પસ્તાવો. ૭ પ્ર૦ “લિગાર.” ૮ પૃથ્વીમાં.
૯ પ્ર૦ “તે તુ સદૃશપણું જાણીઈ.” ૧૦ દુઃખી. ૧૧ સુખમાં. ૧૨ નકામી.

નિજ ગુણ સુણી ધરે મનિ લાજ, ધન્ય ! સોઈસાધે પરકાજ ! ૧૨૬
તેહ લાણી મનથી મેહલિ 'વિખવાદ, એ સવિ જાણ્યુ પુણ્યપ્રસાદ;
જે એકદું સહુકો મિલિયું, વિરહદુખ સવિં દૂરિ ટલિયું. ૧૨૭
ધતિ કહી દૃઢ આલિંગી કરી, યુવરાજ પદવી દે ખરી;
અર્ધરાજનુ આપ્યુ ભાર, વરત્યુ સઘલિ યશ વિસ્તાર. ૧૨૮
ધમિ ભોગવે ત્રિભંડરત્યું રાજ, સારે સકલ લોકનાં કાજ;^૨
રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ, ધર્મ-કર્મ રવેં કરે સુશીલ. ૧૨૯

૧ દુઃખ-કંકાશ. ૫૦ “વિષાદ.”

૨ અત્રે બદ પ્રેમાનંદ, આજના રાજકુલોને પણ વિચારવા
લાયક કથન કથ્યું છે. કે જેવું આ રાસકારે પણ પહેલા પ્રસ્તાવમાં
પાને ૧૭૫-૭૬ માં કથ્યું છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કડવું ૬૪મું.

“ જુદપતિ પુષ્કરને ક્રીધો, નજે ક્રીધાં જમ અનંતજ;
“ ધર્મરાજ ક્રીધું નજારાયે, વરસ સહસ્ર છત્રીસ પર્યંતજ.
“ નજના ગાન્યમાં બંધન નામે, એક પુસ્તકને બંધનજ;
“ દંડ એક શ્રીપાતને હાથે, ધન્ય વીરસેન-નંદનજ !
“ કંપારવ ધનને વરતે, પવન રહે આકાશજ;
“ કુળકર્મ પારધિ મૂખ્યાં, જીવનો ન કરે નાશજ.
“ ભય એક તરકરને વરતે, કમાડને વિજોગજ;
“ હરખ શોક સમતોલ લેખવે, ત્યાજ વિષયના ભોગજ.
“ અતુર્વર્ણુ તો સરવે શક્તી, જ્ઞાનખણ તીવ્ર ધારેજ;
“ દેહજેહમધ્યે ખટ તરકર, પીડી ન શકે લગારેજ.
“ શૌચ ધર્મ દયા તતપરી, આપે તે ગુપ્ત દાનજ;
“ હરિભક્તિ નથી તેતું નામ દરિકિ, જેને ભક્તિ તે રાજનજ.
“ તેહ સુઓ જેની અપકીર્તિ પંડે, અકાળ મૃત્યુ ન થાયજ;
“ માગ્યા મેહ વરસે વસુધામાં, દૂધ ઘણું કરે ગાયજ.
“ માતપિતા ગુરુ વિપ્ર વિષ્ણુની, સેવા કરે સર્વ કાયજ;
“ પરનિંદા પરધન પરનારી, કુદષ્ટે નવ જોયજ.”

તીર્થાટન—

કલ્યાણકારક ઉત્સવ એક દિન, પ્રિયા સાથે તેડી રાજન;
 તીરથ સોઇ 'તમેહર' જિહાં, જિનવર વંદનિ આબુ તિહાં. ૧૩૦
 દેખિ સો 'વિહાર દંપતિ, ચરણિ ચ્યાર' આલ્યા મહાસતી;
 પ્રથમ દેઈ પ્રદખ્યાણા ત્રણિ, પરમેશ્વર પૂજ્યા ચિરમન્નિ. ૧૩૧
 સાલંકાર કવિત ઉચ્ચરી, શ્રીભગવંતતણી સ્તુતિ કરી;
 પછે પ્રણમ્યા મહાજપિના પાય, 'વાસર અષ્ટ રહિયા તિહાં રાય. ૧૩૨
 વળતા નિજપુર ભણી સાંચરિયા, પવનિ પંથિ આકુલા કરિયા;
 થયું 'નકત બ્યાપિઉ અંધકાર, તિહાં થોલાબ્યું સંધા વાર. ૧૩૩
 એતલિ 'મધુકર કુલ અંકાર, સુવર્ણિ કણિ રાજ તેણિ વારિ;
 તે કૌતુક જોવાનિ કામિં, ભેમી બોલાવી તેણિ કામિં. ૧૩૪
 પ્રિયે યવનિકા બાહિરિ આવી, લાલ-તિલક ઉઘોત જણાવી;
 પતિ-આજ્ઞા પામી સા તામ, બાહરિ પ્રગટ કરી નિજધામ ૧૩૫

સાધુસમાગમ—

અંધકાર તવ જર્જર થાય, એતલિં એક દીકું મુનિરાય;
 ધરી ધ્યાન પ્રતિભાંહિં રહિયુ, 'ખુંટો ખયરતણુ જિમ દહિયુ. ૧૩૬
 આવન ચંદન અરચ્યું 'કુણિ, મધુકર ગંધિ આબ્યા તિણિ;
 સાધુ-શરીરિં વલગી રહિયા, રાય-રાણીની દૃષ્ટિ થઈયા. ૧૩૭
 તવ આબ્યા મુનિવરને પાસિ, કરિ પ્રશંસા અતિ ઉદ્દાસી;
 અહો તપસ્યાધારક ધીર ! મહામુનિવર મોટઉ ગંભીર ! ૧૩૮
 'પરિચારિક પાય તિણિ ખેવી, ભમરા દુરિં કરાવે હેવી;

૧ મંદિર. ૨ પ્ર૦ “ચરણ ચ્યારિ.” ૩ આઠ દિવસ. ૪ રાત. ૫ ભમરોનો.
 ૬ પ્ર૦ “સુણી કણિ” કાણે સાંભલી. સુવર્ણિ=મધુર અવાજવાળો. ૭ પ્ર૦
 “ખુંટુ ખિરતણુ યમ દહિઉ” તપવડે અંગદમનથી ખેરના ખુંટાની જેમ
 સ્થિર થયેલા મુનિ દીકા. ૮ કોષકે. ૯ નોકર ચાકર. પ્ર૦ “પરિવારિકા.”

કરિ વેયાવચ મુનિવરતણુ, નિરમલ યોધિ કરે આપણુ. ૧૩૯
 ૧૨વે^૧ વેયાવચ કરે ભૂપતિ, કરબોડી વંદે દંપતી;
 સબલ પરીસહ સે^૨ સંચતિ, પૂરણુ ધ્યાન કરે મુનિપતિ. ૧૪૦
 ધન્ય! ધન્ય! તું મહામુનિરાય! તુમ મુખ દીઠે પાતક^૩ બચ;
 પ્રગટિયું પૂરવપુણ્ય અનંત, ચરણભેટ તુમ લાહી^૪ ભદંત! ૧૪૧
 સ્તુતિ ઇતિ કરતા મુનિવરપાય, વળી વળી પ્રણમે રાણીરાય;
 ઠામિ યથોચિત તેણિ બિસિઈ, 'ધર્મલાલ' આસીસ મુનિ દિઈ. ૧૪૨
 કહિ મુનિવર સંભલિ રાજન્ન! સદા સુનિર્મલ તાહરું મન્ન;
 ધર્મદેશના તુમે સંસીયે^૫, જિમ કપૂરિં કુસમ વાસીયે. ૧૪૩
 સકલ વિભવ^૬ સંપૂરણુ રાજ, શ્રદ્ધા ધર્મ ચિત્ત ધર્મકાજ;
 પત્ની પ્રેમવતી દઢ નેહ, લહિયો પુણ્યતણાં ફલ એહ! ૧૪૪
 રાજન્ન! દમનકમુનિવરતણુ, સુતીર્થ્ય શ્રુતસાગર-મુનિ ભાણુ;
 સોઈ મુનિ તુમ આસીસ દિયે, ધર્મ-નિવાસ હોજો તુમ હિયે. ૧૪૫
 નલનૃપ તવ પય પ્રણમી વળી, ઇતિ બોલ્યુ^૭ બોડી અંજલિ;
 ધન જીવિત સહી માહરું એહ, મુનિ નિર્મમ તુમે ધરો સનેહ! ૧૪૬
 કલિ જીત્યુ વળી પામી પ્રિયા, દેશ સકલ 'સોહિલિ સાધીયા;
 તુમ દરસણિ ઉલ્લટ જેતલું, હરિખજ પામ્યુ તવ તેટલું. ૧૪૭
 ભગવન્! એક પૂછું સંદેહ, સવિ સાધારણ માનવદેહ;
 અલૌકિક ભૈમીનિ ભાલિ, તિલક હવું તે પુણ્ય સંભાલિ. ૧૪૮
 દેવી સાથિ^૮ બિરહ જે લહિઈ, સોઈ પાપનું કારણ કહું!
 અરધભરતનું પામિઉ રાજ, 'કુહું! કુણુ પુણ્યે' સરીયાં કાજ? ૧૪૯
સાધુમાણિત-પૂર્વમવ—
 ગુરૂ કહિં પુર હિમાચલ ઠામિ, તું રાજા^{૧૦} મુન્નમણુ ઇતિ નામિ;

૧ સ્વેચ્છયં, પોતે. વેયાવચ=સેવા આકરી. ૨ સહે, સહન કરે.
 ૩ પાપ. ૪ સાધુ-મહાન જન! ૫ પ્ર૦ "સંસીઈ" ૬ વૈભવ. ૭ હાથ
 બોડીને. ૮ સુખે કરીને. ૯ કહો! ૧૦ પ્ર૦ "મન્નમણુ" અર્થેપિ મન્નમણુ.

વીરમતી પત્ની તાહરી, સકલ કામિની ગુણ-મણિ ભરી. ૧૫૦
 તું બલવંત યુવા દાતાર, ધીરવીર ગંભીર ઉદાર;
 ૧પણિ અનાર્ય બાધુ તે ભણી, ૨વિગતિ ન લહી જિનધર્મહંતણી.
 એક દિવસ તું મૃગયા રમિ, સપરિવારિ બનમાંહિં ભમિ;
 એહવિ સાથ વહે બહુગુણી, અષ્ટાપદની યાત્રા લણી. ૧૫૨
 તિણિ થલિં વરતે તાહરી આણ, તેં તસ પાસિ લીધું દાણ;
 સંઘ સાથિં તિહાં મુનિવર એક, તિં તિહાં મંડયો અતિ ૩અવિવેક.
 સાથ સહુકો ૪વહિતુ કરિયો, તેહનિં નિરાપરાધ તિં ધરિયો;
 ન સકિઉં તેહનિં વારી કોઈ, બલવત્તરચું પ્રાણ ન હોય. ૧૫૪
 મહાનુભાવ તપ શોષિત અંગ, તે દીઠિ તુજ ઉપતુ ૫કુરંગ;
 તું તિહાં હવું ઘણું અજ્ઞાન, મુનિવર ઉપરિ મેહલ્યાં સ્વાન. ૧૫૫
 ૬સ્વાન ૭વિલૂરે મુનિવરઅંગ, પણિ તસ ન હવું સમતાલંગ;
 મુખહુંતી નવિ બોલિ વાચ, તસ તતુ ૮વજ્રિષભનારાચ. ૧૫૬
 એતલિં વીરમતીચુંદરી, આવી તિહાં ૯ચેટી પરિવરી;
 પ્રિયુનિં લોજન દેવાલણી, તિ મુનિવર તિમ દીઠિ ગુણી. ૧૫૭
 અતિ શોચા કરતી સા બાલ, અલગા કર્યાં સ્વાન વિકરાલ;
 કહિં ભરતારપ્રતિં અતિ ઘણું, એ રચું કરિયુ મૂઢતાપણું ! ૧૫૮
 એહવું ન કરે પામર કાજ, એણિ વાતિં બહુ આવે લાજ;
 કીધો ૧૦કલ્પદ્રુમે કુઠાર, ચિંતા રતને વજ્રપ્રહાર ! ૧૫૯
 જુ કદાચિ મુનિ દેયત સાપ, તુ કુણુ ગતિ હોયત પ્રિય ! આપ ?
 ઇતિ કહિતી મુનિવરતનુતણી, ૧૧પરિચર્યા મંડિ અતિઘણી. ૧૬૦

૧ અવિવેકી પ્રદેશમાં જન્મ્યો તેથી. ૨ ભેદ, તત્વ, વિગત.
 ૩ પ્ર. “ તિં દેખી મંડયુ અવિવેક. ” ૪ જતો. ૫ અભાવ, અયોગ્ય
 રંગ=આનંદ. ૬ કૂતરાં. ૭ ચુથે, ફેંડે. પ્ર. “સ્વાન વલૂરિ” ૮ અતિ
 મજબૂત, એક પ્રકારના બળનું પ્રમાણ. ૯ દાસીઓથી. ૧૦ કલ્પવૃક્ષને
 કોવાડેથી કાપી નાખવાનું કહે. પ્ર. “દીધું કલ્પદ્રુમિ.” ૧૧ સેવા આકરી.

મુનિવરઅંગિ ^૧વહિકી લાલ, દેખી દુખ ધરે સા બાલ;
 યોદ્ધી બહુપરિ વચન વિશાલ, ^૨સદચ ચિત્ત કીધું ભૂપાલ. ૧૬૧
 મુનિવર શાંત થયુ નૃપ લહી, મહિમા ધર્મ દાખિવા સહી;
 નિજ ^૩નિષ્ટીવ અંગ ચોપડિઉં, ^૪વપુ કીધું ^૫યમ ^૬નૂતનુ ઘડિયું. ૧૬૨
 તે દેખી વિરમય ચિત્ત થઇયુ, સોચે ઘણું રાય તિહાં રહિયુ;
 ધિગ એ મૂઠ અવજાકાર, ^૭મુનિ સંતાપ્યો ગુણલંકાર. ૧૬૩
 અતિ વિષાદ કરતુ બાણિયુ, તવ યોદ્ધયુ સમરસ ^૮પ્રાણીયુ;
 મેહલિં વિષાદ ^૯તું મનિથકી, કિમપિ હોય હવે ^{૧૦}પાતકી. ૧૬૪
 રાજન ! ચતુર તુમ્હાસિત લોક, માનવલવ લહી મ કરો ફોક;
 જીવદયા બાણો જિનધર્મ, પ્રાણી હણી મ બાંધ્યો કર્મ. ૧૬૫
^{૧૧}યો યો દંતિ તૃણું રિપુ લિયે, તેહનિ સુભટ ^{૧૨}ધા નવિ દિયે;
 સદા કાગિં જે તૃણ ચરે, કિમ સર્કણું તેહનુ ^{૧૩}વધ કરે. ૧૬૬
 હા હા જુઓ અરાજ કહિયે, સબલા દુર્ગતનિં દુખ દિયે;
 તેહ બાણી ^{૧૪}ન્યાયપંથિં મન ધરો, યત્ન જીવ સઘલાનો કરો. ૧૬૭
^{૧૫}દીન ^{૧૬}દિગંબર આસિઓ ધરી, ^{૧૭}કપાલિક પુટ લિખ્યા ^{૧૮}આચરી;
 મહાદેવ નડીયા એ નાટિ, બ્રહ્મા મસ્તકે છેદ્યા માટિ. ૧૬૮
 લહી દુર્લભ માનુષ-અવતાર, જેણિ ન બાણ્યુ ધર્મવિચાર;
 સો માનવરૂપેં પશુ કહો, ધરો વિવેકનોં ધર્મ સંગ્રહો. ૧૬૯
 ઈત્યાદિકે મુનિ-વાયકતણી, ધર્મદેશના સાચી સુણી;

૧ પ્ર૦ “ વહિકી લાલ. ” ૨ દયા યુક્ત. ૩ પોતાનું યુક.
 ૪ શરીર. ૫ જિમ, જેમ. ૬ નવા શરીર જેવું. ૭ પ્ર૦ “ મુનિ સંતાપ્યુ. ”
 ૮ મુનિ, સમતા રસવાળો પ્રાણી. ૯ પ્ર૦ “ રાય ! મનિથકી ”
 ૧૦ પ્ર૦ “ કિમપિ મ હોવિ હવિ પાતકી. ” ૧૧ જે જે. ૧૨ ધાવ.
 ૧૩ નાશ. ૧૪ પ્ર૦ “ ન્યાયપંથ મનિ ધરો. ” ૧૫ કંગાલ. ૧૬ નમ.
 ૧૭ ખોપરી ધારણ કરનાર, નાસ્તિક મતવાળો. ૧૮ પ્ર૦ “ આદરિ ”

મમ્મણુ મહીપતિ તદ્દા ^૧સચ્ચાર, ગૃહે શ્રાવકી-વિરતિ ઉદ્ધાર. ૧૭૦
 વળી વળી મુનિને કરે ખામાણું, કુર્તવ્ય નિંદે આપણું;
 કુણિ તીરથિં પુહતા મુણિંદ, અંતરાય હુઓ મહામંદ. ૧૭૧
 ગુરુ કહે અષ્ટાપદ ઇતિ સુણુ, ભરત વિનિર્મિત તીરથ ભણુ;
 મણિપ્રાસાદ ચતુર્મુખ જિહાં, જિન ચઉવીસે પ્રતિમા તિહાં. ૧૭૨
^૨જિનવર દેહમાન નિજ વર્ણુ, જિનપ્રતિમા મહીતલિ આભણુ;
 તિહાં ચ્યારિ આઠ દસ દોષ, પૂર્વાદિક ચિહ્નુદારિં હોધ. ૧૭૩
 સો ગિરિ ઉચુ યોજન આઠ, તેતાં પાવડી ^૩ચારાં પાઠ (આઠ);
 દેવીશક્તિ વિના ^૪માનવી, ન સકે ચડી વાત ^૫માનવી. ૧૭૪
^૬સાંપ્રત સો ગિરિ દર્શન જેહ, યાત્રાતાણું દિયે ફલ તેહ;
 શાસનદેવી ^૭સાંનિધિ કરિં, તુ પ્રભુદર્શન હુયે સિરિં ! ૧૭૫
 તેણિ તિરથિં ^૮યાત્રા અંતરાય, હવુ સફલ સંભલિં રાય;
 જેણિ પ્રતિગ્રોધ લહી દંપતી, ધર્મકૃત્ય કરયો ^૯આણુવતી ! ૧૭૬
 ઇતિ સંભલિ તથા ^{૧૦}ક્ષતિનાથ, જન મોકલી વિલંબે સાથ;
 મુનિ પ્રતિલાભિ ઉઘટ ભરિયા, સંઘમાંહિં ^{૧૧}જઈ પુહતા કરિયા. ૧૭૭
 તે દિનથી મમ્મણુનૃપ નિત્ય, રાણીસહિત કરે ધર્મકૃત્ય;
 વીરમતી અષ્ટાપદતણી, યાત્રા ^{૧૨}ભાવન ભાવેં ઘણી. ૧૭૮
 એહ અર્થ મનમાંહિં ધરી, શાસનદેવી-મૂરતિ કરી;
 નૃપપત્ની દેહરાસર મંડિ, કરે આરાધન આલસ ઇંડિ. ૧૭૯
 ત્રિકાલ પૂજા સારે ખરી, કરે તપસ્યા ધારણુ ધરી;
 સૂઈ દર્ભ ભૂશિચ્ચા કરી, રાણીયે ઇમ તિ આદરી. ૧૮૦

૧ પ્ર૦ “ તદ્દા સદાર ” દારા=પત્ની સહિત. ૨ પ્ર૦ “ નિજ
 નિજ દેહમાન નિજ વર્ણુ. ” ૩ આરાં, પગડીઆ. ૪ મનુષ્ય. ૫ જાણવી.
 ૬ આણુ સમયે, આણુ કાળમાં. ૭ સહાય. ૮ પ્ર૦ “ જાતાં. ” ૯ મહસ્થ-
 પણામાં વ્રત પાલનારને ‘ અનુવતી ’ કહેવામાં આવે છે. અને સાધુ-
 ઓને ‘ મહાવતી ’ કહે છે. ૧૦ રાજાએ. ૧૧ ભાવના, ધ્યાન.

પંચવીસ પંચવીસહ ચાર, કરિ ઉપવાસ તિહાં સુવિચાર;
 આઠમિ પુનમિ દિન દુખહરણ, રાણી કરે નિશિ-ભાગરણ. ૧૮૧
 કરે જિનેશ્વરના ગુણગાન, ^૧સહસકુમારી પ્રતિં બહુમાન;
 દિવસ ^૨પારણિતણે પ્રધાન, ભોજન વસ્ત્રાભરણ સુદાન. ૧૮૨
 આપે મનિ ઉઘટિ આપણે, મુનિને દાન દિયે ^૩મુદ ઘણે;
 ધતિ પદ્ધતિ તપ કરતાં દક્ષ, શાસનદેવી હુઈ પરિતક્ષ. ^૪ ૧૮૩
 કહે સુણિ વીરમતી ! કહો હિતે, તપમહિમાયે સહી તુઝ પ્રતે;
 હું તૂઠી વર માગો આજ, જે વંછો તે સાધું કાજ ! ૧૮૪
 વીરમતી કહે લાગિ પાય, જી તુમે મુઝ તૂંઠાં મહામાય !
 તુ અષ્ટાપદ પૂરિ જગીસ, યાત્ર કરાવો જિન ચઢવીસ ! ૧૮૫
 તથ હૃષિત હુઈ સાસનસુરિ, નિજબિમાનિ બિસારી કરી;
 લેઈ આવી અષ્ટાપદગિરિ, ભરત-વિનિર્મિત જિનમદિરિં. ૧૮૬
 તિહાં જિનવર વંદિ ચઢવીસ, પરમભાવિ પૂજ્યા જગદીસ;
^૫પ્રવચન-વચન હિયામાં ધરી, સત્તરબેદ-પૂજા વળી કરી. ૧૮૭
 વિવધ રત્નમય તિલક ^૬વિચિત્ર, જિન ચઢવીસે ભાલિ પવિત્ર;
 તેણિ દીધા ધરી ઉઘટ ઘણુ, સદ્ગત જન્મ સા કરે આપણુ. ૧૮૮
^૭યાનયુગ્મ વસુધાએ ધરી, ' મુક્તાસુકિતક-મુદ્રા ' કરી;
 સ્તુતિ મહાર્થતારસ્વરભણી, સ્તવના કરિ જિનેશ્વરતાણી. ૧૮૯

નમઃ પરેમ્યોઽપિ પરા,—પરેમ્યોઽપિ નમો નમઃ;

પરાઽપરપરેમ્યોઽપિ, સર્વવિદ્મ્યો નમો નમઃ. ૧૯૦

[મહાભારત-વનપર્વે.

૧ હજાર. ૨ પારણાના દિવસે. ૩ અતિ આનંદથી. ૪ પ્રત્યક્ષ.
 ૫ જૈન-આગમ-શાસ્ત્ર. ૬ નાના પ્રકારના. વિવિધ જાતિના. ૭ જ્ઞાન,
 જાનું.

(પૂર્વ આપાઘ.)

દ્રવ્યભાવ પૂજા સુવિશેષ, કરી ધરે મન ^૧મોહ અશ્રેષ્ઠ;
 પછે તિહાંથી લેઈ ^૨શાસનસુરિ, રાણી મંદિરિ પુહુતી કરી. ૧૬૧
 અંતર્ધ્યાનિ હુઈ દેવતા, નૃપ આગલિ સવિ કહી વારતા;
 નિર્મલ આરાધી જિનધર્મ, રાય-રાણી પામ્યાં ^૩સુર-સર્મ. ૧૬૨
 બીજે ભવિં સુરસુખ લોગવી, ત્રીજે ભવિં વળી તિહાંથી ચવી;
 પોતાનપુરિ ^૪શિશુપાલક થયાં, ધન્યધુંસરી નાંભિં કહિયાં. ૧૬૩
 અલિ(અતિ)સમૃદ્ધ ભદ્રક બેહુજણાં, મહિષી ગો દૂઝે ઘરિ ઘણાં;
 સ્ત્રી ભતાર પ્રતિં બહુ પ્રીતિ, દિયે દાન બહુ એકે ચિતિ. ૧૬૪
 વચનિં બે જણુ મીહું વહે, કપટ કઠા નહિ તેહને હુદે;
 ક્ષુધા તૃષા લંબે પરતણી, કીરતિ વિસ્તારે આપણી. ૧૬૫
 એક દિવસ છે વર્ષાકાલિ, પશુ ચારે વનિ સો ગોવાલિ;
 તિહાં મુનિવર પ્રતિભાચેં રહિયુ, વૃષ્ટિ ભીંજતુ દષ્ટેં થઈયુ. ૧૬૬
 તવ તે સાધુ-વેચાવચ કરે, પત્ર છત્ર મુનિ-મસ્તકિ ધરે;
 સંધ્યા લગે વૃષ્ટિ તિહાં હવી, તવ લગિ સો તિમ રહિઉ માનવી.
 મુનિને વૃષ્ટિ વાયુની ^૫વ્યથા, એણીપરિ તેણિ વારી સર્વથા;
 કરિયું વેચાવચ સંધ્યા જામ, મુનિવર કાઉસગિ પારિ તામ. ૧૬૮
 ધન્ય ^૬ભણે પ્રજામિ મુનિરાય, કિહાંથી પાઉધાર્યા ઇણિ ઠાય ?
 પાઉધારિવું હવિ કિહાં કહું ? મુનિ કહે જિમ કહિયે તે લહું. ૧૬૯
^૭પાંડચદેશથી આવ્યા અહી, લંકાપુરિએ જાવું સહી;
 ‘પય વંદેવા શ્રીગુરુરાજ, હવે વર્ષારિતુ આવી આજ ! ૨૦૦
 તેહ ભણી ભૂં ^૮જીવાકુલ ભઈ, યોગ મિલે તુ રહીયે અહી;
 ઇતિ સુણી ધન્ય પુણ્ય ભાવીયુ, મુનિ મંદિર તેડી આવીયુ. ૨૦૧

૧ પાર વમરનો હર્ષ. ૨ શાસનનું રક્ષણ કરનારી દેવી. ૩ દેવતાનાં
 સુખ, અર્થાત ત્યાંથી મરીને દેવપણું પામ્યા. ૪ પ્ર. “ પશુપાલક. ”
 ૫ પીડા. ૬ બોલે, કહે. ૭ પાંડુદેશ. ૮ ચરણ. ૯ જીવોપકત.

ધન્ય ભણે ^૧ભદ્રકપરિણામિ, ^૨મહિપાદૃઢ થાઓ તમે સ્વામિ !
 મારગિ ^૩પંક ન યોહવો થાય, મુનિવર કહે અમે હીંડું પાય. ૨૦૨
 પાય-વિહારે^૪ ધરિ આપણિં, મુનિ લેઈ આંચુ આદર ધણિ;
 પ્રતિલાભે ^૫પાયસ-આહાર, તેહનિ પાસિં રહિઉં અણગાર. ^૬૨૦૩
 ચઉમાસું ઠાયું તેણિ ઠામિ, ધન્યધુ^૭સરી શુભપરિણામિ;
 મુનિમુખિ ધર્મદેશના સુણિ, પુણ્યારાધન ^૮પદવીભણિ. ૨૦૪
 તેણિ થલિં સુખિ રહી ચઉમાસિં, મુનિવર પુહુતા (નિજ) ગુફનિં પાસિ.
 તે દિનથી પત્ની-પતિ જાણિ, શ્રાવકધર્મ ધરે જિનઆણિ. ^૯૨૦૫
 ઇતિ જન્માત ધરી ધારણા, સ્ત્રી ભતાર ‘ચવી યે જાણુ;
 ‘ક્ષેત્ર હેમવંત જઈ ઉપના, ચઉથિ જન્મિ યુગલ સંપના. ૨૦૬
 ભૂમિ સુવર્ણ^{૧૦} વર્ણ^{૧૧} છિ જિહાં, મધુર સ્વર પંખી છિ તિહાં;
 શીતલ સ્વચ્છ સદા છિ નીર^{૧૨}, સુખકર હોસે શુદ્ધ સમીર. ^{૧૩}૨૦૭
 તેહનિં વસ્તુ પાત્ર આવાસ, સિંધ્યા ભોજન સકલ વિલાસ;
 કલ્પદ્રુમ કામિત પૂરવે, દેવતણી પરિ સુખ ભોગવે. ૨૦૮
 પૂરિં આયુ ગયા પરલોકિ, પંચમિ ભવિ ત્રુથિ^{૧૪} સુરલોકિ;
 તિહાં બેહુમિત્ર દેવ અવતરિયા, અન્યોઅન્ય પ્રેમરસ ભરિયા. ૨૦૯
 સાગર સાતપલ્ય એક ભણું, આય^{૧૫} ભોગવી દેવહતણું;
 તિહાંથી તુમે હવાં દંપતી, આગલિ વાત લહું જે છતી ! ૨૧૦
 પૂર્વના કર્મફલ— [ઈતિ પૂર્વમથ.

ધડી ખાર મુનિનિં દુઃખ દીઉં, વરસ ખારતણું તિં તસ ફલ લીઉં;
 વળતું મુનિવર ખામ્યું જેહ, સવિ સંયોગ મળ્યુ વળી તેહ. ૨૧૧
 ધરિયું ધન્યતણે ભવિ છત્ર, તેણિ તુજ રાજ ^{૧૬}એકાતપત્ર;

૧ ભોળા. ૨ પાદા ઉપર બેસો. ૩ મારો-કાદવ. ૪ ખીર, દૂધ. ૫ મુનિ-સાધુ. ૬ પ્ર. “પદ વળી ભણિ.” ૭ આણાએ-આરાએ. ૮ મરીને. ૯ પ્ર. “ક્ષેત્ર હેમવતિ” ૧૦ પાણી. ૧૧ પવન. ૧૨ “હોવિ શુદ્ધ સમીર.” ૧૩ ગોથે દેવલોક. ૧૪ આયુ, આયુષ્ય. ૧૫ એક, આતપ-જ.

દિયાં તિલક જે જિનવર-ભાવિં, તિણિ તુઝ પત્ની તિલક નિહાલી.
પૂરવ પંચ લવંતર પ્રેમ, તેહલણિ અધિકું તુમને એમ;
ઇતિ મુનિવરનાં ^૧વાઘકિ સુણી, ^૨ધૂળ્યાં બેહુ ધણીયાણી ધણી. ૨૧૩
સ્મરણજ્ઞાન—

^૩બતીસમરણ લેઇ મૂરછીયાં, કરી ઉપચાર શિદ્ધ સજ ક્રિયાં;
પૂરવલવ સમરી શુદ્ધ હિયાં, નલ-દમયંતી આણીંદિયા.^૪
વળી વળી પ્રણમિ સો મુનિપાય, કરિ પ્રસંસા સણીરાય;
ઇતિ વાત સવિ હૃદયમાં ધરી, નિજમંદિરિ પુહુતાં પરિવરી. ૨૧૫.
નલ-લેખી સંસારહતણ, ક્રીડારસ વિલસેં અતિ ઘણું;
કાંઈ (એક) અધિક નવાણું લખ્ય^૫, વુલ્યાં વરસ તાસ પરતખ્ય.

(રાગ રામગિરી.—ઠાલ પ્રથમતુ.)

એણીપરે^૬ રાજ કરે નલરાબાજ, દિનદિન તેહના અધિક દીવાબાજ;
એકદિન બિહુસલામાંહિ સ્વામિજી, તવ પ્રતિહાર કહે શિરનામીજી.

(ટૂંટક.)

નામીરે મસ્તકિ બોલિયુ, એક ઇંદ્રબલક દેવ;
દરિસન તુમારું નિરખવા, આવીયુ છે પ્રભુ ! હેવ. ૨૧૮
નૃપ કહે તેહનિ તેડી અહીં, આવિયુ સો તતકાલ;
પ્રણમી કરી ઉભુ રહિઉ, સો કહે સુણિ ભૂપાલ ! ૨૧૯
નલપ્રતિબોધણોડપાય—

આગેરે નાટકિયા ઘણા, નિરખ્યા હુસિં નિરધાર;
પણિ નિપુણ નર્તક માહરો, દીઠો નથી એકવાર ! ૨૨૦
ઇમ કહી બંધી જવનિકા, તિમાંહિથી તેણિવાર;
એક ^૭ગ્રામ-સૂકર પ્રગટિયુ, તેણિ ધરિયા છિ શ્રંગાર. ૨૨૧

૧ વાયક, વચન, વાણી. ૨ પ્ર૦ “ધૂળ્યાં બેહુ” ૩ પાછલાં ભવોતું
જ્ઞાન થવું, પાછલાં ભવોતું દેખવું. ૪ આનંદ પામ્યાં. ૫ લક્ષ, નવાણું લાખ
વરસ ઉપર કાંઈક અધિક વરસ વુલ્યાં. વોલ્યાં, વલ્યાં. ૬ ગામસુખર, ભૂંડ.

- મંજીર ચરણે રણુઝણે, કેઊર સુગટ ઉદાર;
કાનેરે કુંડલ ઝલહલે, હોયે તે નવસર હાર. ૨૨૨
- નાટિક 'નિરૂપમ મંડિઉં, સૂકરે' સભામઝારિ;
સો ભેદ અંગ ઉપાંગના, દાખિ(વિ) વિવિધ પ્રકારિ. ૨૨૩
- હાવલાવ બહુ હસ્તકકલા, સ્વર તાલ માન વિગતિ;
નિરખતાં નાટિક તેહનું, સહુ ચતુર ચમક્યા ચિત્તિ. ૨૨૪
- નલરાય વિરિમત ચિત્ત હવુ, તેહનારે ગુરુનિં તામ;
એકલખ્ય હેમજ આપીયું, ઉપરિ વળી એક ગામ. ૨૨૫
- સૂકરો પ્રસ્વેદિત હવુ, નાટિકતણી ભે અંતિ;
સૂકર શરીર (પ્ર)ક્ષલાવીઉં, રાજા ઈમ નિરખંતિ.^૨ ૨૨૬
- બહુ ચૂયા ચંદન આણીયા, કરતૂરી અગર કપૂર;
કરી વિલેપન દીપાઇઉં, સૂકર સરીરહ નૂર. ૨૨૭
- અદ્ભુતકલા જે(ણિ) સીખવી, સો વખાણ્યું બહુવાર;
ચ્યું કરિઉં (હવિ) તેણિ સૂકરિ, તે સુણ સહુ સુવિચાર! ૨૨૮
- સ્નાનના ખાલમાંહિં જઈ, 'ઝીલીયું' કર્દમ તેહ;
પેખીઉરે પૃથવીપતિ કહે, હા ! હા ! કરે ચ્યું એહ ? ૨૨૯
- ઇતિ કલાવંત વિચક્ષણો, ચ્યું કરિઉં 'કુત્સિત કામ;
વળી અંગ પવિત્ર કરાવીઉં, રાજાચે તેહનું તામ. ૨૩૦
- વળી તે 'પંકહમાંહિં' જઈ, ઝીલીઉ સો તતકાલ;
'મુચકોડે મુખિ' નિંદે ઘણું, તસ કુલખ્યણુ ભૂપાલ. ૨૩૧
- તેહનુરે ગુરુ તવ બોલીઉ, રાજન ! સ્વભાવિં ભેઈ;
પરદોષ ભેવા તતપરા, જગમાંહિં સહુજન હોઈ ! ૨૩૨
- નંદા કરે સૂકરતણી, 'કર્દમે મોદ્યા માટિ;
તું 'મહનપંકિ' માનવી ! મોહીયુ છિ ઇણિ ઘાટિ ! ૨૩૩

૧ ઉત્તમ. ૨ પ્ર૦ "રાજાઈ મનની ખંતિ." ૩ કાદવમાં નાણું.
૪ ખરાબ. ૫ ગારામાં. ૬ મચકોડે. ૭ કાદવમાં. ૮ કામરૂપી કાદવમાં.

(૪૨૬)

નળદમયંતી રાસ.

ઇમ કહી સૂકર સહિત સો, ઘણુમાંહિં થયું અદૃષ્ટ;

[રૂંધિત પ્રતિબોધનાર્થે નાટિક.

એતલિં રાભયેં સુણી, આકાશિવાણિ સ્પૃષ્ટ.

૨૩૪

આકાશવાણી—

પ્રતિબોધ દેવા તુહનિં, વીરસેન તાહરૂ તાત;

આન્ધુ હેતુ તે જાણ્યો, હવે ખૂંજિ મનસ્થું જાત !^૧ ૨૩૫

મહામોહમાંહિ ધારીઉ, નિદ્રા હવિ વચ્છ ! છંડિ;

નરજન્મ ^૨આલિં મ હારિ તું, ^૩નિર્વાણ મધ્ય તિ મંડિ ! ૨૩૬

ઇતિ સુણી ચિત્ત ચમત્કરિઉં, સહસા તદા નલરાય;

સૂતુ પ્રમીલા પરિહરી, જાગીઉ જિમ તિમ થાય. ૨૩૭

વૈરાગ્યરંગ—

નિદે ^૪પ્રમાદિત આપણુ, ઘણુ ધરિ મનિ વૈરાગ;

અહો આઉખું અતિક્રમ્યું, નવિ કરિયુ તૃક્ષા ત્યાગ ! ૨૩૮

નવિ પાર પામિયુ પ્રાણિયુ, ભમંતા અનંત સંસાર;

એ વિષય ભૂમિ ભૂલુ ભમ્યુ, નવિ લહિઓ પ્રોધ લગાર. ૨૩૯

અહો ! મોહનું બળ એવડું, આઉખું લહી અનિત્ય;

^૫ભોગથી ભાવ ન ભંજ્યો, નવિ ધર્મ જાણ્યુ સત્ય ! ૨૪૦

^૬મૈથુનિં મોહિયા માનવી, ચતુરાઈ કરે અનેક;

સા કળા વિકળા જાણવી, જુ નહીં ચિત્ત વિવેક ! ૨૪૧

૧ “ ખરૂં સગું તે જાણજો, બેહુબવ જે હિતકાર;

“ ઈહલોકે હિત પરભવે, સુંદર ગતિમતિદાર. ૧

“ પાપ નિવારે હિત કરે, ગુણ પરકાશે જેહ;

“ વિહડે નહિ આપદ પડયે, મિત્ર ગણેવો તેહ ! ૨ ”

[શ્રીમેધરાજજી. આ. કા. મ. મૌ. ૩ જીં પાતુ ૩૭૦.

૨ મદત—નકામો ન હારી જા. ૩ મોક્ષ સાધનમાં પ્ર૦ “નિર્વાણ પદ્ધતિ.” ૪ પ્રમાદીપણું, આળસાઈ. ૫ સંસારિક ભોગો ઉપરથી ભાવ-ધ્વજાનો નાશ ન કર્યો. ૬ કામવાસનાદિમાં.

(સ્લોક-ઉપજાતિહ્રન્દ.)

સન્ધ્યાદિવારાત્રિઘટીસમેતં, જનાયુરમ્મઃ પરિશોષણાય;
આદિત્યચન્દ્રૌ વૃષભૌ બલિષ્ઠૌ, કાલોઽરઘદ્ પરિવર્તયેત. ૨૪૨
યૌવનં જલતરજ્જ્વચ્ચલં, જીવિતં જલદજાલસન્નિભમ્;
સજ્જમાઃ કપટનાટકોપમાઃ, હન્ત દુસ્તરતરો ભવોદધિઃ. ૨૪૩
નિઘૃહ્ય કેશેષુ નિપાત્ય દન્તાન્, બાધિર્યમાધાય વિધાય ચાન્ધ્યમ્;
કામાન્ બલાદેવ જરાહિનસ્તિ, સ્વેનૈવ નો મુશ્ચતિ પૂર્વમેવ. ૨૪૪
તારુણ્યરત્નં પતિતં કથં મે ! હતોઽસ્મિહા ! દૈવ ! કથં કરોમિ ?
ઈતીવ નમ્રઃ કિલ મન્દમન્દં, પશ્યન્ પ્રયાતિ સ્થવિરો વરાકઃ ૨૪૫
કરૌ શિરશ્ચાપિ અહો ધુનાનં, મૃત્યોર્ભયાત્ કમ્પિતસર્વગાત્રમ્;
નિષેધચેષ્ટાં વિદુરોપિ વૃદ્ધં, ઘૃહ્ણતિ હા હન્ત નવ કૃતાન્ત. ૨૪૬

[મહાભારત-વનપર્વે.

(ચોપાધ. ૧)

ઇતિ ૧ અનિત્ય-ભાવે ભાવના, ન લાભહારાય તદા શુભમના;
મનિ ચિંતે હવિ છંડુ રાજ, નથી હવિં સંસારિ કાજ ! ૨૪૭
પૂર્વજપ્રતિં લગાડી લાજ, ન ચડયુ મૂરખ સંયમપાજ;
૩ ભૈમી પૂણ્યવતી મુઝપ્રતિં, તપસંયમ ૪ દિખ્યા દે ૫ નિતિ. ૨૪૮
ઇતિ જિનદિખ્યાનું પરિણામ, ન લરાજ મનિ આન્યુ જામ;

૧ પ્ર૦ “ ચુપૈ. ” ૨ સંસાર અને સંસારની સર્વ માયા અસાર
અને નાશવંત છે, એવા ભાવનાલી ભાવના ભાવવા લાગ્યો.

૩ “ મયથુ રેહ સરખી સતી, થોડી એણે સંસાર;

“ સગપથુ સાચું લેખવી, તાર્યો નિજ ભતાર. ૩ ”

[શ્રીમેધરાજ. આ. કા. મ. મો. ૩ બું પાને ૩૭૦.

૪ શિખ્યા, શિક્ષા વધારે ઠીક છે (?) ૫ નિત્ય, રોજ.

મુનિઆગમન, ધર્મોપદેશ ભવણ—

વનપાલક-મુખિથી તવ મુણિ, મુનિ પાઉધારિયા વનિ આપણિ. ૨૪૯
 સો પણિ સાધુ મુદામા નામ, સંપૂર્ણ શ્રુત-સંયમ-ધામ;
 ઇતિ નિમુણી પામ્યુ આણુંદ, આલ્યુ વંદનપ્રતિં મુણિંદ. ૨૫૦
 ભૈમી-પ્રમુખ સાથિ પરિવાર, પરમભાવિં વંદા અણુગાર;
 ૧અભિગમ પંચ શુદ્ધ સાચવી, ઠામિ યથોચિત બઈદુ કવી. ૨૫૧
 ધર્મલાલ આસીસ મુનિ કહી, નૈષધનૃપ બોલાવ્યુ સહી;
 વિસ્વવીર રાજન ! સંભલુ, નિરખીત નિરખીત ભવ ૨આંમલુ. ૨૫૨
 ૩અંતરંગ-વૈરી જીવ્યા, તુમ મનિ મોદ કરે મુનિ થવા;
 પણિએ ૪દુર્જય જિત્યા નવિ જાય, જી મનિ ખિણુ વિરાગી થાય !
 ૫જ્ઞાનગર્ભ જી હુંએ વિરાગ, તુ કીજે સંસારહ ત્યાગ;
 પણિ જે પ્રાંહિં લાલચી થયા, ૬કામ-પંકિ તે ખૂચી રહિયા. ૨૫૪
 ૭જિમ મધુખિંદુતણી લાલચિ, પુરૂષ પડયો સો કૂપ એક વચિ;
 તિમ મનિ સત્વ માનવી જેહ, સંયમ ધર્મે ન રાચિ તેહ. ૨૫૫
 મહારાય ! જિનદેવ-પ્રણીત, ધર્મ જાણુતાં થાયે અવનીત;
 હસ્તિ આપણે દીપક ધરી, કૂપ જંપ સો દીધી (દીડી) ખરી. ૨૫૬
 ઇતિ નિમુણી ભૂપતિ કહે સુણુ, ભગવન ! તુમે સત્ય સહી ભણુ;
 ૮દ્રસેન-સુતનિં દેઈ રાજ, અમે સાધસ્યું આતમકાજ. ૨૫૭
 તિહાં લગે તુમે થોભવું અહીં, નિજધરિ નૃપ આંવ્યુ ઈમ કહી;

૧ સચિત્તાણં દંવાણં વિહસરણયાપ ૧, અચિત્તાણં
 દંવાણં અવિહસરણયાપ ૨, ઇગ્લસાહણં ઉત્તરાસંગેણં ૩,
 ચક્ષુકાસેણં ઐજલિપગ્ગહેણં ૪, મણસો ઇગ્ગત્તીકરણેણં ૫.
 ૨ પ્ર૦ “ નિરખી નવ નવ ભવ આમલુ.” ૩ કામ, ક્રોધ, માન,
 માયા, લોભ, મોહ આદિ અંતરના શત્રુઓ. ૪ મુક્કેલીથી જીતી શકાય
 તેવા, અર્થાત્ ક્ષણમાત્રના વૈરાગ્યથી ન જીતાય એવા. ૫ જ્ઞાનસહિત,
 જ્ઞાનમંભિત. ૬ કામરૂપી કાદવમાં. ૭ મધુખિન્દુનું દર્શાત પ્રસિદ્ધ છે.

ઇંદ્રસેન રાજ્યાભિષેક—

ઇંદ્રસેનનિ કરી અભિષેક, રાજવર્ગ જન મિલ્યા અનેક. ૨૫૮
ઉત્સવતણા ન લાભિં પાર, ઇંદ્રસેન કિધુ ભૂ-ભતાર;

ચારિત્ર પ્રદર્શન—

હવિ ઉત્સવ સંયમ મંડિયુ, પ્રમાદ સવિ દ્વરિ છંડીઉં. ૨૫૯
સકલ ચૈત્ય જિનપૂજા કરી, દાને દીન દુસ્થ ઉદ્ધરી;

^૧સમખેત્રિ લખમી વ્યય કરી, આદ્યુ વરવા સંયમ ^૨સિરી. ૨૬૦
પુહયિ મોકલાવી નિજ લોક, નૃપવિયોગે તે થાયે સશોક;

તેહનિ રાય ^૩આસ્વાસન કરે, ભૈમીસ્થું મહાવનિ સંચરે. ૨૬૧
મહાબલો રાય રાજા ઋતુપર્ણ, તદા કાલિ છિ નૃપ આસર્ણ;

સાથિં સંયમ ગૃહવા જાય, વળી વૈરાગી કૂખર લાય. ૨૬૨
બાહુક-સેનાની શ્રુતશીલ, મંત્રીસર કેસની સુશીલ;

ગૃહે જૈનદિખ્યા નૃપ સાથિં, તદા સદામા મુનિવર હાથિ. ૨૬૩
સીખ્યુ સાધુતણુ આચાર, સહુ કે તિહાંથી કરે વિહાર;

તપ-સંયમ વૈરાગિ ચડે, કર્મ મહાવૈરીસ્થું ભડે. ૨૬૪
દમયંતી સાધવી સુબાણુ, કેસનીસ્થું પાલે જિન-આણુ;

નલરાજપિ મહાતપ કરિ, વર ^૫અષ્ટાંગ યોગ આદરિ. ૨૬૫
નલતપપરીક્ષા—

એક દિન ઇંદ્રવચન સંભલી, રંભા-પ્રમુખ અમ્સરા મિલી;

નલમુનિ મન ફોલવા કામિં, સો આવી તપ કરે તેણિ ઠામિં. ૨૬૬
તયોવિદ્ધ મંડિ તે ઘણું, પ્રગટ સરૂપ કરે આપણું;

૧ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનખિંબ, જિનમંદિર, અને
ગ્ધાન પુસ્તકાદિ. ૨ સંયમરૂપી અખૂટ સુખ આપનારી લક્ષ્મી-સંયમશ્રી.
૩ દિલાસો. પ્ર૦ “ નૃપ આસ્વાસન. ” ૪ પ્ર૦ “ આમર્ણ. ” ૫ વમ,
નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ.
એ આઠ અંગયુક્ત યોગ.

હાવભાવ દાખે કેલવી, પણિ ન સકે મુનિમન ચાલવી. ૨૬૭
રંભા દમયંતી વેશની, તેના મનની હુઈ કેશની;¹

ધતિ પ્રપંચ કરી કરે આકંઠ, રાખિ! રાખિ! નલરાજ મુણિંદ ² ૨૬૮
કેંચકણિ અનુભે ³ કિમે, એ મુનિને હરે કુધીર;

એહથી મુકાવુ નરનાથ ! કર્મ ધર્મનું તું છે સાથ. ૨૬૯
પહિલું પ્રસાદિ તાહરિ કરી, રાનમાંહિં ન સકયો અપહરી;

હવિ તુઝ આગલિ લેઈ જાય, કાં તુઝ કંઠુ કંત ! ન થાય ? ૨૭૦
યદ્યપિ સ્ત્રી ઉપરિ નહી મોહ, વૈરી સાથિં નહી તુજ દ્રોહ;

તુ હવે આર્ત રક્ષા પર થઈ, કાં ! પત્નીને રાખો નહિ ? ૨૭૧
ધ્યાનથી પતીત થવું—

ધત્યાદિક તસુ સુણી વિલાપ, ધ્યાનથિકુ મુનિ ચૂકુ આપ;

અટટ હાસ રાક્ષસના સુણી, વિસ્મૃત ⁴ ચિત્ત ચાલ્યુ તે ભણી. ૨૭૨
રે ! રે ! દુરાચાર નિશિચરા ! તેં નલ હાથ ન દીઠા ખરા;

અમ આગલિ કરી તસ્કરી, મહાસતી કિમ જાયસિ હરી ? ૨૭૩
ભૈમી ! ભય મનિ માણસિ કિર્યુ, ઈમ કહી રાક્ષસ કેડિં ધસ્યુ;

માયા રાક્ષસર્યુ યુદ્ધ કરે, સો હારીને નાહુ સિરિં. ૨૭૪
સા માયા ભૈમી તેણીવાર, દઢ આલિંગન દિયે અપાર;

એણીપરે નલમુનિવરનિછલી, ગઈ સુરલોકિ અપ્સરા વળી. ૨૭૫
ફરી ધ્યાનાડરુદ્ધ થવું—

તથ મુનિવર ⁵ સંવરી વિકાર, ⁶ આપોયું નિંદે વાર વાર;

શીલધર્મ સંયમ સંભરિયુ, હા ! હા ! કિર્યુ ⁷ અસમંજસ કરિયું.

દોષ ઉપના તે ખામિયે, વળી વળી 'મિથ્યાદુષ્ટક' દિયે;

શીલ-મહાદર્પણ શુદ્ધ કરિઉં, દુઃકર તપસરાણિ લેઈ ધરિઉં. ૨૭૬

૧ પ્ર૦ “ સેના મુનિની હુઈ કેશની.” ૨ પ્ર૦ “ કિમીર.”

૩ પ્ર૦ “ વિસ્મૃત લય” ૪ વિકારને કળ્પે કરીને. ૫ પોતાના આત્માના અવિવેકની નિંદા કરવા લાગ્યો. ૬ વગર સમજનું. ૭ “ અસંયમ કરિયું”.

દમયંતી-સાધવી સુબાણ, સુણી અપ્સરા કપટ વિનાણ;
 અતિ દુષ્કર તપે^૧ સોપિ અંગ, ઝીલિં પ્રહ્લ પયોધિ તરંગ. ૨૭૮
 ઇમ સંયમ પાળી મુનિરાજ, સાધી એક આતમાકાજ;
 સિરિ ધરતા શ્રીજિનવરઆણ, અંતે^૨ અનસન કરે સુબાણ. ૨૭૯
 ચતુરે^૩ નિવારી^૪ આરે આહાર, વોસિરાવે વળી^૫ પાપ અહાર;
 ફિરી કરિ મહાનત ઉચ્ચારિ, સરણ પડિવનિજ સાચાં ચ્ચારિ.^૬
 અરિહંત સિદ્ધ મુનિવર ધર્મ, જે આપે અવિચલ^૭ સિવસર્મ;
 તેહનું ધ્યાન ન ચૂકિ ધીર, સંભારે ગુરૂ ગુણ ગંભીર. ૨૮૧
 સહુ જીવચું કરી ખામણાં, નિજ દુઃકર્મ ખપાવ્યાં ઘણું;
 સમાધિ ભાજ (સાજ) રાજરૂપિ નલો, કાલધર્મ પુહતુ નિર્મલો.
 નલાદિ દેવલોકે ઉત્પન્ન—

સૌધર્મે સુરલોકિં સાર, પામ્યુ ધનદદેવ અવતાર;
 પૂરવપૂણ્ય વિલસવા^૮ લણી, દેવતણી રિદ્ધિ લાધી ઘણી. ૨૮૩
 ઇણિપરિ દમયંતી-સાધવી, અતિ સમાધિ લજતી સાહવી;
 આપ અર્થ સાધી શુભમતી, સો સુરલોકિં ગઈ સા સતી. ૨૮૪
 એ હુઈ ધનદદેવ-વલ્લભા, પુણ્યપ્રભાવે^૯ લહી અતિપ્રભા;

૧ આગોપાંગ લલાવ્યા વિના અને ખોરાક લીધા વિના પરમાત્માના ધ્યાનમાં એક ચિત્તે લીન થવું. અન્ન+અજાન. જીઓ પ્રેમાર્નહનું પણ કંઈવું ૬૪ મું.

“ પછે પુત્રને રાજ આપી ગમા, તપ કરવા ગુણ આમણ;
 “ અનજાનપ્રત લેઈ દેહ મૂક્યો, આવ્યું દિવ્ય વિમાનજ;
 “ વૈકુંઠ નળ-દમયંતી પહોંત્યા, પામ્યાં પદ અવિધાનજ. ”

૨ આદિમ, સ્વાદિમ, અસન, પાન. ૩ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અહતાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પિશુન, રતિઅરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ, અને મિથ્યાત્વશ્રવ્ય. ૪ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, અને કેવલીના ધર્મનું. એ ચાર શરણ. ૫ મોક્ષનું સુખ. ૬ દેહત્યાગ. ૭ ભોગવવા માટે.

રિતુપણ્ણાદિ મુનિસ્વર જેહ, હવા ધનદ સામાનિક તેહ. ૨૮૫
 મહાબલદેવતણી વળી પ્રિયા, હવી કેશની સાસત ક્રિયા;
 સપરિવાર ઉત્તર દિગપાલ, હુઓ તેજેરશિ ઝમાલ. ૨૮૬
 જયજયકાર કરિ સહુ દેવ, સ્વામી ! અમે કરસ્યું તુમ સેવ;
 પુણ્યલંકાર તુમે અધિકા ભરિયા, તુ વિમાનિ ^૧આપણે અવતરિયા.
 સાસ્વત-જિનપૂજા સુવિવેક, દેવે મિલી કરિઓ અભિષેક;
 નિજ વિમાનિ વરતી તસ આણુ, સમકિતધર સો ધનદ સુબાણુ.
^૨સહુ સુરલીલા ભોગવી આય, -પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી નિજ કાય;
 થોડા ભવમાહિં સરસે કાજ, લહિસ્યે મુગતિ-રમાનાં રાજ. ^૩ ૨૮૬

૧ પ્ર૦ “આણિ અવતરિયા.” ૨ પ્ર૦ “એ સહુ સુરલીલા ભોગવી, આયુ પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી;” ૩ શ્રીમેધરાજે દમયંતી માટે આ પ્રમાણે વિશેષ કસ્યું છે. જુઓ આ. કા. મ. મૌ ૩ જી પાનું ૩૭૨ મું.

- “ દવંતી મોટી મહાસતી, સતીમાહિ તે મોટી સતી;
 “ ચારિત્ર પાળી અણુસણુ મૂઠ, ધનદતણે ધર દેવી હુધ.-૧૩ ”
 “ તે દેવી તિહાંથી ચવી, પુર પેઢાલ નિવાસ;
 “ હરિચંદ રાજ રાજીઓ, પૂરે પ્રજાની આશ. ૧
 “ તે નૃપધરે ખેટી હુધ, કનકવતી તસ નામ;
 “ અન્યદા તિણુ રાયે રચ્યો, સ્વયંવર અતિ અભિરામ. ૨
 “ ધનદ-લોકપતિ આવીઓ, ધરતો પ્રીતિ અપાર;
 “ કનકવતીને પરણિયો, યદુ વસુદેવ કુમાર. ૩
 “ ભારવતી નગરી જઇ, વિલસે સુખ્ય અશેષ;
 “ અન્યદા ભરતે સરપરે, ભાવન ચડી વિશેષ. ૪
 “ ભાવળે કર્મક્ષય કરી, પામી કેવળ સાર;
 “ કનકવતી મુગતે ગઇ, પામી સૌખ્ય અપાર. ૫
 “ તે પણુ ધનદસુરેસરો, પામી સમકિત સાર;
 “ આપણુખું અણુઆલીને, લહશે નરઅવતાર. ૬
 “ ભવ થોડામાહિ ખૂંચશે, લહશે શિવપુરરાજ; ! ” ૭

કવિકથન—

સતી શિરોમણિના ગુણ કહિયા, જેવા ગુરૂપ્રસાદિ મિં લહિયા;
 કહિયું ધનદસુર-પૂર્વચરિત્ર, ગાયું પુણ્યશ્લોક પવિત્ર. ૨૬૦
 એ મિં અભિનવ મંગલકાર, અંથ નલાયન પેખી સાર;
 તે માંહિ જે પરિ છિ અધિકાર^૧, રચિઓ રાસ સો લેઈ અનુસાર.
 નેમિચરિત્રાદિકમાંહિ વળી, કાંઈએક ભિન્ન કથા સંભલી;
 માહરૂ દોષ રખે કો લહિ, પ્રબંધ સતસુખ પંડિત કહે! ૨૬૨
 પ્રથમ^૨ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાથે ધરી;
 અંથ નલાયન મનિ અનુસરી, લખિયું પુણ્યશ્લોકનું^૩ ચરી. ૨૬૩
 વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જે મતિ કલ્પી હુયે અશુદ્ધ;^૪
 તે 'મિત્રછાદુષ્ટ' વળી વળી, ખામું સાખિ સદા કેવળી! ૨૬૪
 ચતુર ચમત્કરિયા ચિત્તમાંહિ, એ મેં અંથ રચિઓ ઉછાંહિ;
 ગુણ અવગુણ જાણી પરખયો, વાંચી^૫ વિબુધજનો હરખયો!^૬ ૨૬૫
 સજન દુર્જન છિ જગમાંહિ, પરગુણ-દોષ ગ્રહે સો પ્રાંહિ;
 સ્વોચિત કર્મ કરેશિ દ્રોહ, નહીં મત્સર તસ ઉપરિ કોહ^૭ ૨૬૬
 જે 'બહુશ્રુત ગતમત્સરી, તેહનિં કહું છું પ્રભુમી કરી;
 અશુદ્ધ હુવે તિહાં કરયો શુદ્ધ, સો મીકું જિમ સાકર દુધ. ૨૬૭
રચનાકાલ—

સંવત સોળ પાંસઠો જાણી, પોસ સુદિ અષ્ટમી વખાણી;

૧ વૃત્તાંત, ચરિત્ર. ૨ ધણું વાંચવા, વિચારવા અને સાંભળવાથી ધણું
 જ્ઞાન થયું હોય તેવા પંડિતો-શાસ્ત્રકારોને પૂછીને. અર્થાત્ બહુજ્ઞાનીને
 પૂછીને. ૩ ચરિત્ર. ૪ ખોટી, જૂઠી. ૫ પંડિતજનો. ૬ હરખળે.

૭ કવિ બાલણે પણ આમજ કહ્યું છે. જુઓ કડવું ૨૭ મું—

“ કૂણ કરમીને કૂંડું હોશે, સુખિયાને હોયે સુખજ;

“ નળની કથા ગાઇ મનોહર, જાણે દુખિયાનાં દુખજ ! ૯ ”

૮ વિવિધ શાસ્ત્રના જાણનાર છતાં ગર્વ રહિત.

તેણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અસ્વિની ઉદાર. ૨૬૮
 કુંજે જ્યા તિથિ વાર સુયોગિ, ^૧ક્ષેમાશ્વની અમૃત સિદ્ધિ યોગ;
 એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિને સંયોગ.^૨ ૨૬૯
 તિણિ દિનિ ગ્રંથ સંપૂર્ણ થયુ, કવણુ ગચ્છ (કુણ) ગુરુ કવિ કહિઉ;
 વૃષભાદિક જિનવર ચઉવીસ, પહિહું તેહને નામું સીસ. ૩૦૦
 પ્રશસ્તિ-પટ્ટાવલિ—

મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શિષ્ય ગૌતમ ગુણવંત;
 સ્વામિ સુધર્મા પંચમ સીસ, જંખૂસ્વામિ નમું નિશિદિસ. ૩૦૧
 પ્રભવ શિયાંભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વડુ મનિ રૂલી;
 શ્રીસંભૂતિવિજય ભદ્રબાહુ, ચૂલીભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૩૦૨
 આર્યમહાગિરિ આર્યસ્વહસ્તિ, વધરિસ્વામિની પ્રબલ પ્રશસ્તિ;
 વધરસેન તેહના સીસ ચ્યારિ, ચંદ્રનાગેંદ્ર નિવૃત્તિ બિચારિ. ૩૦૩
 ચઉથી સાખા વિદ્યાધરી, એ માંહિ ચંદ્ર સખલ વિસ્તરી;
 એણી શાખાયે ધનેશ્વરસૂરિ, ચૈત્રગચ્છ થાપિઓ ગુણભૂરિ.
 ભુવનચંદ્ર સુગુરુ (કરું) વખાણુ, દેવભદ્રગુરુ આગમ બાણુ;
 ઠામ પ્રસાદ સકલ પરિહરી, જેણિ જગિ શુદ્ધક્રિયા ઉદ્ધરી. ૩૦૪
 પ્રથમ સૂરિવર શ્રીજગચંદ્ર, સૂરીસ્વર ખીળ દેવેંદ્ર;
 વિજયચંદ્ર ગુરુ ત્રીભ કહું, એક એક અધિકા ગુણ લહું. ૩૦૬
 વિજયચંદ્રસૂરીસ્વરતણી, વૃદ્ધતપાગચ્છ સાખા ભણી;
^૩ક્ષેમકીર્તિ સદ્ગુરુ તસ પાટિ, પ્રજ્ઞા વિચરસ્વામિનિ ઘાટિ. ૩૦૭
 ‘વૃહતકદંપ ટીકા’ જેણિ કરી, સહસ બિતાલીસ જગિ વિસ્તરી;
 હેમકલસ રત્નાકરસૂરિ, પ્રજ્ઞાએ ભુત્યુ સુરસૂરિ. ૩૦૮
^૪મણિશેખર ધર્મદેવ મુણિંદ, અભયસિંહ તપસી સૂરિંદ;

૧ મંગળવાર ને અશ્વિનીનક્ષત્રનો યોગ હોય ત્યારે અમૃતસિદ્ધિ યોગ કહેવાય છે. ૨ પ્ર૦ “ઉયોગ.” ૩ પ્ર૦ “ક્ષમાકીર્તિ” ૪ પ્ર૦ “સુનિશેખર”

જેહના તપનું ન લહું પાર, શ્રીજયતિલકસૂરિ ગણધાર. ૩૦૯
 રત્નસિંહ શ્રીસદ્ગુરૂતણા, અહમ્મદશાહ ગુણ બોલિં ધણા;
 પાતસાહ પ્રતિબોધકસૂરિ, સપ્રભાવ વંદુ મદ પૂરિ. ૩૧૦
 ઉદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુરૂ કંઈ પ્રણામ;
 લાખસાગર ગુરૂ લખિનિધાન, વંદુ ^૧શ્રીધનસૂરિ પ્રધાન. ૩૧૧
 શ્રીઅમરરત્નસૂરિ પ્રણમું પાય, શ્રીતેજરત્નસૂરીસ્વરણય;
 જિમ જિમ તે સદ્ગુરૂ સંભરિ, તિમ તિમ હરિખ હીયે વિસ્તરે.
 ગચ્છપતિ દેવરત્નસૂરિતણાં, ગુણ સંભાઈ હીયડે ધણા;
 શ્રીદેવસુંદરસૂરિ આણંદપૂરિ, વિજયમાન વિજયસુંદરસૂરિ. ૩૧૩
 શ્રીધનરત્નસૂરીસ્વરતણા, સિસ્સ સકલ ગુણ સોહામણા;
 શ્રીભાનુમેરૂ ^૨વિબુદ્ધ ગુણરાજ, વંદે સીએ વંછિત કાજ. ૩૧૪
 તસ જામેય સીસ દો ભાય, માણિકરત્ન જેષ્ઠ ઉવગાય;
 મહાતપેસ્વર મુનિવરણય, પરમભાવિ વંદુ તસુ પાય. ૩૧૫
 નય સુંદર લઘુબંધવ તાસ, વાણી થાપિ વચન વિલાસ;
 પુણ્યસિલોક-સતી-અધિકાર, ગાયુ ધનદ-પૂર્વ-અવતાર. ૩૧૬
 સો 'સમક્ષિતધર' નિજ ગુણ મુણી, મનરયું પ્રેમ ધરી આશ્ણી;
 સંઘવિધન અપહરયો ગુણી, મન કાંમિત દેયો નિધિ ઘણી! ૩૧૭
 રાજ રિદ્ધિ રામા ભંડાર, જસ મહિમા જગમાંહિ અપાર;
 બાહરિ એહની કીરતિ ભણે, તે સવિલહિયું પુણ્યે ધણે. ૩૧૮

(રાગ-ધન્યાશ્રી.)

ઘણે પુણ્યે લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીયે;
 જિનરાજકેરૂં લહી દર્શન, બેહુ ભવ-ફલ સાધીયે. ૩૧૯
 જિનરાજ-વાણી ચિત્તિ આણી, અશુભ-કર્મ ન ખાંધીયે;
 મહાસતી પુણ્યશ્લોક ગાઈ, પુણ્યે રિદ્ધિ ઘરિ ખાંધીયે! ૩૨૦

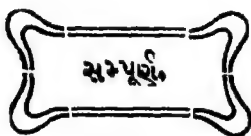
(૪૩૬)

નળદમયંતીરાસ.

૧ ઉવઝાય નયમુંદર-વાણી, ભવિક પ્રાણી સંભલો;
ઉપગારમતિ ખરી સુ રાખો, દોષથી ફરિ' ટલો. ૩૨૧
શ્રીશંતિજિનવર સદા સુખકર, પૂજતાં સંપદ મલો;
એ ચરિત્ર ભાવે સુણે ગાવે, તાસ ધરિ સુરતરૂં ફળો. ૩૨૨

(ચોપાઈ.)

શ્રીઅંથ નલાયનનુ ઉદાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયમુંદર સુંદરભાવ, એતલિં હવું પોડસ પ્રસ્તાવ. ૩૨૩
ધતિ શ્રીકૃષ્ણપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દિગ્વિજય-
કરણ, ઘૂતકીડા છપન, સ્વરાજ્યતિષ્ઠન, વીરસેનરાય
પ્રતિષ્ઠાઈ દામન (!), દમનકસૂરિપાર્શ્વ દિગ્વ્યા ગ્રહણ,
તાત્ર ઉપસર્ગ કરણ, તં પ્રતિદોષ નિરૂલ કરણ,
અનશન ગ્રહણ, સ્વર્ગગમનો નામ
પોડસ પ્રસ્તાવ: સમાપ્ત:

૧ સુરતના શ્રીમોહનલાલજી જૈનજ્ઞાન ભંડારની પ્રતિ, કે જેમાંથી પ્રત્યંતરો આપવામાં આવ્યા છે એ પ્રતિનું છેલ્લું પત્રું તે ભંડારમાં ન હોવાથી અમેને મલી શકું નથી. પહેલેથી ૮૫ સુધીના પત્રાં મળ્યાં તેમાં ૩૨૧ મી ગાથાના પહેલા પાદ સુધીની મેટર છે.

વાચકશ્રી નયમુદર-વિરચિત—

શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર-રાસ.

(મંગલ-વસ્તુછંદ.)

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર-મંડલુ જિનરાય,
શ્રીરિસહૈસર પાય નમીય ધરીય ધ્યાન સારદાદેવી;
શ્રીસિદ્ધાચલ ગાયસ્થું એ હીયે લાવ નિરમલ ધરેવી,
શ્રીશત્રુંજયતીરથ વડુંએ જિહાં સિદ્ધ અનંતી કોડિ;
જિહાં મુનિવર મુગતે ગયા તે વંદુ બે કર જોડી. ૧

ઢાળ ૧ લી.

(આદનરાય પુહંત. એ દેશી.)

બે કર જોડીને જિનપાય લાગું, સરસતી પાસે વચનરસ માગું;
શ્રીશત્રુંજયગિરિ તીરથ સાર, 'શુભવા ઉલટ થયોરે અપાર. ૨
તીરથ નહીં કોઈ શેત્રુંજ તોલે, અનંત તીર્થંકર એણિપરે બોલે;
ગુરુમુખે શાસ્ત્રનો લહિય વિચાર, વરણવું શેત્રુંજતીરથ-ઉદ્ધાર. ૩
સૂરવરમાંહી વડો જિમ ઈંદ્ર, ગ્રહગણમાંહિ વડો જિમ ચંદ્ર;
મંત્રમાંહિ જિમ શ્રીનવકાર, જલદાયક જિમ જગ જલધાર. ૪
ધર્મમાંહિ દયાધર્મ વખાણું, વ્રતમાંહિ જિમ વ્રદાવ્રત બાણું;
પર્વતમાંહિ વડો મેરૂ હોઈ, તિમ શેત્રુંજય સમ તીરથ ન કોઈ. ૫

ઢાળ ૨ છ.

(રાગ. ત્રિષુ પલ્લોપમ. એ દેશી.)

આદિએ આદિ જિણેસર, નાભિ નરિંદ મહ્દાર;

શેત્રુંજેશિખર સમોસર્યો, 'પૂરવનવાણું' એ વાર.	૬
કેવલજ્ઞાન દિવાકર, સ્વામી શ્રીરિષભજિણુંદ;	
સાથે ચોરાશી ગણધરા, સહસ ચોરાશી મુષિંદ.	૭
બહુ પરિવારે પરિવર્યો, શ્રીશેત્રુંજય એકવાર;	
ઋષભજિણુંદ સમોસર્યો, મહિમા ન લાભે એ પાર.	૮
મુરનર કોડિ મિલિયા તિહાં, ધર્મદેશના જિન ભાસે;	
પુંડરિકગણધર આગળે, શેત્રુંજય-મહિમા પ્રકાસે.	૯
સાંભળો પુંડરિકગણધરા ! કાળ અનાદિ અનંત;	
એ તીરથ છે સારવતું, આગે અસંખ્ય અરિહંત.	૧૦
ગણધર મુનિવર કેવળી, પામ્યા અનંતી એ કોડી;	
મુગતે ગયા ઇણે તીરથે, વળિ જશે કર્મ વિછોડી. ^૧	૧૧
કૂર જિકે જગેં જીવડા, તિર્યંચ પંખી કહીજે;	
એ તીરથ સેવ્યાથકી, તે ^૨ સીએ ભવ ત્રીજે.	૧૨
દીઠા દૂરગતિ વારે, સારે વંછિત કાજ;	
સેવ્યો શેત્રુંજગિરીવર, આપે અવિચળરાજ.	૧૩

ઢાળ ૩ જી.

(સહીઅર સમાણી આવો વેગે. એ દેશી.)

'ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી' આરો, ણિંહું મિલીને બારજી;	
'વીસ કોડકોડિ સાગર' તેહનું, માન કહ્યું નિરધારજી.	૧૪
પહેલો આરો 'સૂસમસૂસમા', 'સાગર કોડકોડિ વ્યારજી';	
ત્યારે એ શેત્રુંજગિરીવર, એંસીય જોયણુ અવધારજી.	૧૫
'ત્રિણુ કોડકોડિ સાગર આરો,' બીજો 'સુસમ નામજી';	
તદ્વજાળે એ શ્રીસિદ્ધાચલ, સીતેર જોયણુ અભિરામજી.	૧૬
ત્રીજો 'સૂસમ-દુસમ' આરો, 'સાગર કોડકોડિ ઢોયજી';	

સાઠિ ભેયણતું માન શેત્રુંજે, તદ્ધકાળે તું ભેયણ. ૧૭
 ચોથો 'દ્વસમ-સૂસમ' બાણો, પાંચમો 'દ્વસમ' આશણ;
 છઠો 'દ્વસમ-દ્વસમ' કહીએ, એ ત્રિણ થઈય વિચ્છારણ. ૧૮
 'એક કોડાકોડ સાગર' કેરું, એહતું કહીએ માનણ;
 ચોથે આરે શ્રીશેત્રુંજગિરી, પંચાસ ભેયણ પરધાનણ. ૧૯
 પાંચમે છટે એકવીસ એકવીસ, સહસ વરસ વખાણણ;
 બાર ભેયણ ને સાત હાથનો, તદ્ધ વિમલગિરી બાણણ. ૨૦
 તેહભણી સદાકાળ એ તીરથ, સાસ્વતુ જિનવર બોલેણ;
 ઋષભદેવ કહે પુંડરિક ! નિસુણો, નહિ કોઈ શેત્રુંજ તોલેણ. ૨૧
 જ્ઞાન અને નિરવાણ મહાજસ, લહેસ્યો તુમહો ઇણ ઠામેણ;
 એહ ગિરી તીરથમહિમા ઇણ જગે, પ્રગટ હોસે તુમ નામેણ. ૨૨

ઢાળ ૪ થી.

(જિનવરસ્યું મેરો મન લીના. એ દેશી.)

સાંભળી જિનવર-મુખથી સાચું, પુંડરિકગણધારે;
 પંચકોડિ મુનિવરસ્યું ઇણ ગિરિ, અણસણ કીધું ઉદ્ધારે. ૨૩
 નમોરે નમો શ્રીશેત્રુંજગિરીવર, સકળ તીરથમાંહી સારે;
 દીઠે દૂરગતિ દૂર નિવારે, ઉતારે ભવપારે. નમો ૦ ૨૪
 કેવલ લહિ ચૈત્રી પુનિમ દિન, પામ્યા મુગતિ સુહામરે;
 તદ્ધકાળથી ^૧પુહવી પ્રગટિઉં, 'પુંડરિકગિરિ' નામરે. નમો ૦ ૨૫
 નયરી અયોધ્યાથી વિહરતા પહોતા, તાતણ ઋષભજિણુંદરે;
 સાહુસહસ સમ ખટખંડ સાધી, ઘરિ આબ્યા ભરતનરિંદરે. નમો ૦ ૨૬
 ઘરે જઈ માયને પાયે લાગી, જનની ! દો આશીશરે;
 વિમલાચલ સંઘાધિપ કેરી, પહોંચજ્યો પુત્ર ! જગીસરે. ^૨નમો ૦ ૨૭
 ભરત ^૩વિમાસે સાઠી સહસ સમ, સાધ્યા દેશ અનેકરે;
 હવે હું તાતપ્રત્યે જઈ પુછું, સંઘપતિતિલક વિવેકરે. નમો ૦ ૨૮

(૪૪૦)

શ્રીરાત્રુંબચઉદ્ધાર રાસ.

સમોસરણે પહોતા ભરતેસર, વંદિ પ્રભુના પાયરે;
ઈદ્રાદિક સુરનર બહુ મિલિયા, દેશના દે જિનરાયરે. નમો ૦ ૨૯
શેત્રુંજે સંઘાધિપ યાત્રા-ફળ, ભાષે શ્રીભગવંતરે;
તવ ભરતેસર કરેરે ^૧સભાઈ, જાણી લાલ અનંતરે. નમો ૦ ૩૦

હાળ પ મી.

(કનક કમલ પગલાં ઠવેએ.)

(રાગ ધનાશ્રી માઝણી.)

નયરી અયોધ્યાથી સંચર્યાં એ, લેધ લેધ રિદ્ધિ અસેસ;
ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ-
આવે આવે ઉલટ અંગ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. ૩૧
આવે આવે ત્રપ્તભનો પુત્ર, વિમલગિરી જાત્રા એ;
લાવે લાવે ચક્રવર્તીની રિદ્ધ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. એ આંકણી.
માંડળીક મુગટ વરદન ઘણા એ, બત્રીસ સહસ નરેસ;
ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ. ભ ૦ ૩૨
ઢમ ઢમ વાળે છંદસ્થું એ, લાખ ચોરાસી નિસાણુ; ભ ૦
લાખ ચોરાસી ^૨ગજ ^૩તૂરી એ, તેહના રત્નજડિત પહ્લાણુ^૪. ૩૩
લાખ ચોરાસી રથ ભલા એ, વૃષભ^૫ ધોરી મુકમાલ; ભ ૦
ચરણે ઝાંજર સોનાતણાં એ, કોટે સોવન ઘુઘરમાલ. ભ ૦ ૩૪
બત્રીસસહસ નાટિક સહી એ, ત્રિણલાખ મંત્રી ^૬દક્ષ; ભ ૦
દીવીધરા પંચલાખ કહ્યા એ, સોલસહસ સેવા કરે યક્ષ. ભ ૦ ૩૫
દશકોડિ આલંબ ધબધરા એ, પાયક છન્નું કોડિ; ભ ૦
ચોસહસહસ અંતેઉરી^૭ એ, રૂપે સરિખી જોડિ. ભ ૦ ૩૬
એક લાખ સહસ અઠાવીસ એ, બારાંગનાનાં રૂપ નિહાલ; ભ ૦
સેખ તૂરંગમ સવિ મિલી એ, કોડિ અઢાર નિહાલ. ભ ૦ ૩૭

૧ તૈયારી. ૨ હાથી. ૩ ઘોડા. ૪ હાથીની અબાડી, ઘોડાના
જન વગેરે. ૫ બળદ. ૬ ડાલા. ૭ રાણીઓ.

ત્રિજુકોડિ સાથે વેપારિયા એ, બત્રીસકોડિ સૂઆર;^૧ ૭૦
 શેઠ સારથવાહે સમા એ, રાય રાણા નહિ પાર. ૭૦ ૩૮
 નવનિધી ઔદર્યજ્ઞસ્થું એ, લીધો લીધો સર્વો પરિવાર; ૭૦
 સંઘપતિતિલક સોહામણું એ, ભાલે ધરાયું સાર. ૭૦ ૩૯
 પગિ પગિ કરમ ^૨નિકંદતા એ, આબ્યા આસન^૩ જામ; ૭૦
 ગિરિ પેખી લોચન ઠર્યા એ, ધન ધન શેત્રુંજી નામ ! ૭૦ ૪૦
 સોવનકુલ ^૪મુગતાફલે એ, વધાવ્યો ગિરિરાજ; ૭૦
 દેધ પ્રદક્ષણા પાખતી એ, સીધ્યાં સઘળાં કાજ. ૭૦ ૪૧

ઢાળ ૬ ઠી.

(જયમાળાની દેશી.)

પ્રથમોદ્ધાર—

કાજ સીધાં સકલ હવે સાર, ગિરિ દીઠે હરખ અપાર;
 એ ગિરીવર દરિસણુ જોહ, યાત્રા ફળ કહિયે તેહ. ૪૨
 સૂરજકુંડ નદિય શેત્રુંજી, તીરથ જલે નાદ્યા રંજી;
 રાયણુ તણે ઋષભજિણુંદા, પહેલાં પગલાં પૂજે નરીંદા. ૪૩
 વળી ઈંદ્રવચન મન આણી, શ્રીઋષભજિણુંદનું તીરથ જાણી;
 તવ ^૫ચક્રધર ભરતનરેશ, વાલ્મિકિને દીધો આદેશ. ૪૪
 તિણે શેત્રુંજી ઉપરે ચંગ, સોવન પ્રાસાદ ઉત્તંગ;
^૬નીપાયો અતિ મનોહાર, એક કોસ ઉંચો ચોખાર. ૪૫
 ગાઉ દો વિસ્તારે કહિયે, સહસ્ર ધનુષ પહુલપણે લહિયે;
 એકેકે બારણે જોઈ, મંડપ એકવીસ હોઈ, ૪૬
 ઈમ ચિહ્નુદિસે ચોરાસી, મંડપ રચિયા સુપ્રકાસી;
 તિહાં ^૭સ્થણુમેં તોરણુમાલ, દીસે અતી ઝાકઝમાલ. ૪૭

૧ રસોધયા. ૨ તોડતા. ૩ નજીક, શત્રુંજયની પાસે. ૪ મોતી-
 વડે. ૫ ચક્રવર્તી. ૬ બનાવ્યો. ૭ રત્નમય.

(૪૪૨)

શ્રીશત્રુજયઉદ્ધાર રાસ.

વિચે ચિહ્નુંદિસે મૂલ ગંભારે, થાપી જિનપ્રતિમા આરે;
^૧મણિમે મૂરતિ સુખકંઠ, થાપ્યા શ્રીઆદિજિણુંદ. ૪૮
 ગણધરવર પુંડરિકકેરી, થાપી બિહુ પાસે મૂરતિ લલેરી;
 આદિજિનમૂરતિ કાઉસગિયા, નમિ-વિનમી બેહુ પાસે ઠવિયા.^૨ ૪૯
 મણિ સોવન રૂપ પ્રકાર, રચ્યું સમોસરણ સુવિચાર;
 ચિહ્નુંદસે ચઉધર્મ કહતા, થાપી મૂરતી શ્રીભગવંતા. ૫૦
 ભરતેસર જોડી હાથ, મૂરતિ આગળે જગનાથ;
 રાયણ તળે જિમણે પાસે, પ્રભુ પગલાં થાપ્યાં ઉઘાસે. ૫૧
^૩શ્રીનાભિ અને ^૪મરૂદેવી, પ્રાસાદચ્યું મૂરતિ કરેવી;
^૫ગજવર-ખંધે લહી મુગતિ, કીધી આઈની મૂરતિ ભગતિ. ૫૨
^૬સુનંદા-સુમંગલામાતા, ગ્રાહિ-સુંદરી ^૭બહિનિ વિખ્યાતા;
 વળી ભાઈ નવાણું પ્રસિદ્ધ, સવી મૂરતિ મણિમય કીધ. ૫૩
 નીપાઈ તીરથભાળ, સુપ્રતિષ્ઠા કરાવી વિશાળ;
 ચક્ષુ ગોમુખ ચક્રેસ્વરીદેવી, તીરથ રખવાળ ઠવેવી. ૫૪
 ઈમ પ્રથમ ઉદ્ધારજ કીધો, ભરતે ત્રિભુવન જસ લીધો;
 ઇંદ્રાદિક કીરતિ બોલે, નહિ કોઈ ભરતનૃપ તોલે. ૫૫
 શત્રુજય માહાત્મ્યમાંહી, ‘અધિકાર જોજ્યો ઉછાંહિ;
 જિનપ્રતિમા જિનવર સરિખી, જુઓ ‘સૂત્ર ઉવાઈ’ નિરખી. ૫૬

(વસ્તુછંદ.)

ભરતે કીધો ભરતે કીધો પ્રથમ ઉદ્ધાર,
 ત્રિભુવન કીરતિ વિસ્તરી ચંદ સૂરજ લગે નામ રાખ્યું;
 તિણે સમે સંઘપતિ કેટલા હવા સો ઈમ શાસ્ત્રે ભાખ્યું,

૧ મણિમય, મણિરત્નની. ૨ બેસાડયા, પધરાવ્યા. ૩ ઋષભદેવના પિતા. ૪ માતાતું નામ. ૫ મરૂદેવામાતા હાથીપર બેઠાં બેઠાં મુક્ત થયાં તેથી તેની મૂરતી હાથી ઉપર બનાવી. ૬ ભરતેશ્વરની ખંડે માતાઓ. ૭ બહેનો. ૮ વૃત્તાંત, વિગત.

કોડિ નવાણું નરવર હુઆ નબ્યાસી લાખ;
ભરત 'સમે સંઘપતિ વળી સહસ ચોરાસી ભાખ.² ૫૭
હાળ ૭ મી.
(ચોપાઈની ચાલ.)

દ્વિતીયોદ્ધાર—

ભરત પાટે હુઆ આદિતયસા, તસ પાટે તસ સુત મહાજસા;
અતીબલભદ્ર અને બલવીર્ય, કીર્તિવીર્ય અને જલવીર્ય. ૫૮
એ સાતે હુઆ સરિખી જોડી, ભરતથકી ગયા પૂરવ છ કોડી;
દંડવીર્ય આઠમે પાટે હવો, તિણે ઉદ્ધાર કરાવ્યો નવો. ૫૯
ઇંદ્રે સોઇ પ્રશંસ્યો ઘણું, નામ અજવાળયું પૂર્વજતણું;
ભરતતણી પરે સંઘવી થયો, ખીજે ઉદ્ધાર એહનો કહ્યો. ૬૦
ભરત પાટે એ આઠે વળી, ભુવન આરીસામાં કેવળી;
ઇણે આઠે સવિ રાખી રીતિ, એકે ન લોપી પૂર્વજ રીતિ. ૬૧

તૃતીયોદ્ધાર—

એકસો સાગર વોલ્યા જિસે, ઇસાનેંદ્ર વિદેહમાં તિસે;
જિનમુખે સિદ્ધગિરિ સુણ્યો વિચાર, તિણે કીધો ત્રિજે ઉદ્ધાર. ૬૨

ચતુર્થોદ્ધાર—

એક કોડિ સાગર વળી ગયાં, દીઠાં ચૈત્ય વિસસ્થળ થયાં;
માહેંદ્ર ચોથો સુરલોકેંદ્ર, કીધો ચોથો ઉદ્ધાર ગિરેંદ્ર. ૬૩

પંચમોદ્ધાર—

સાગર કોડિ ગયાં દસ વળી, શ્રીબ્રહ્મેંદ્ર ઘણું મન રૂલી;
શ્રીશત્રુંજયતીરથ મનોહાર, કીધો તેણે પાંચમો ઉદ્ધાર. ૬૪

ષષ્ઠોદ્ધાર—

એક કોડિ લાખ સાગર અંતરે, ચમરેંદ્રદિક ભવન ઉદ્ધરે;
છઠો ઇંદ્ર ભવનપતિતણો, એ ઉદ્ધાર વિમલગિરિ સુણો. ૬૫

(૪૪૪) શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર રાસ.

સામાન્યઉદ્ધાર—

પંચાસકોડિ લાખ સગરતાણું, ^૧આદિ-અણત^૨ વિષે અંતરભણું;
તેહ વિષે સુક્ષિમ હવા ઉદ્ધાર, તે કહેતાં નવિ લહિએ પાર. ૬૬

સત્તમોદ્ધાર—

હવે અજિત ખીન્ને જિનદેવ, શ્રીશેત્રુંજે સેવામિસિ હેવ;
સિદ્ધક્ષેત્ર દેખી ગહિગહિયા, અજિતનાથ ચોમાસું રહિયા. ૬૭
ભાઈ પીતરાઈ અજિતજિનતણો, સગર નામે ખીન્ને ચકવર્તી ભણો;
પુત્ર મરણે પામ્યો વૈરાગ, ઈંદ્રે પ્રીછવ્યો મહાલાગ. ૬૮
ઈંદ્રવચન હિયડામાં ધરી, પુત્રમરણ ચિંતા પરિહરી;
ભરતતણી પરે સંઘવી થયો, શ્રીશેત્રુંજગિરિ યાત્રા ગયો. ૬૯
ભરત મણિમેં બિંબ વિશાલ, કર્યો કનકમેં^૩ પ્રાસાદ અમાલ;
તે પેખી મન હરખ્યો ઘણું, નામ સંભાર્યું પૂર્વજતાણું. ૭૦
જાણી પડતો કાળ વિશેષ, રખે વિનાશ ઉપજે રેષ;
સોવન ગુફા પશ્ચિમદિશિ જિહાં, રચણુબિંબ ભંડાર્યો તિહાં. ૭૧
કરી પ્રાસાદ સયલ રૂપના, સોવન બિંબ કરી થાપના;
કર્યા અજિત પ્રાસાદ ઉદ્ધાર, એ સગર સાતમો ઉદ્ધાર. ૭૨
પંચાસકોડિ પંચાણું લાખ, ઉપર સહસ પંચોતિર લાખ;
એટલા સંઘવી ભૂપતિ થયા, સગરચકવર્તી વારે^૪ કહ્યા. ૭૩

અષ્ટમોદ્ધાર—

ત્રીસકોડિ દસ લાખ કોડિ સાર, સગર અંતરે કર્યો ઉદ્ધાર;
અંતરેંદ્ર આઠમો સુચંગ, ^૫અભિનંદન-ઉપદેશ ઉતંગ. ૭૪

નવમોદ્ધાર—

વારે ^૧શ્રીચંદ્રપ્રભતણે, ચંદ્રશેખર-સુત આદર ધણે;
ચંદ્રજસારાજા મનિ રંગિ, નવમો ઉદ્ધાર કર્યો શેત્રુંજિ. ૭૫

૧ પ્રથમ તીર્થંકર. ૨ ખીજી તીર્થંકર. ૩ કનકમય, સોનાના.
૪ સમયમાં. ૫ ચોથા તીર્થંકર. ૬ આઠમા તીર્થંકર.

દશમોદ્ધાર—

શાંતિનાથ^૧ સોલમા સ્વામી, રહ્યા ચોમાસુ વિમલગિરિ ઠામિ;
તસ સુત ચક્રાચુધ રાજિયો, તિણે દશમો ઉદ્ધારજ કીઓ. ૭૬

एकादश—

કીઓ શાંતિ પ્રાસાદ ઉદ્ધામ, હવે દસરથસુત રાજ રામ;
એકાદસમો કર્યો ઉદ્ધાર, ^૨મુનિસુવત વારે મનોહાર. ૭૭

द्वादश—

નેમિનાથ^૩ વારે જોદ્ધાર, પાંડવ પાંચે કર્યો ઉદ્ધાર;
શ્રીશત્રુંજગિરિ પૂગી રળી, દ્વાદશમો જણો વળી. ૭૮

ढाण ८ भी.

(રાગ વઘરાડી.)

પાંડવ પાંચ પ્રગટ હવા, જોહી અજોહણી^૪ અદારરે;
પોતાની પૃથ્વિ કરી, કીધો માયને જુહારરે. ૭૯

કુંતામાતા ઈમ જણે, વત્સ ! સાંભળો અપારરે;
ગોત્ર નિકંદન તુમે કર્યો, તે કિમ છુટસ્યો પાપરે. કું ૮૦

પુત્ર કહે સુષ્ટિ ! માડલી ! કહો અમ રથો ઉપાયરે;
તે ^૫પાતિક કિમ છુટીયે, વળતું ^૬પજણે માયરે. કું ૮૧

શ્રીશત્રુંજતીરથ જઈ, સૂરજકુંડિ સ્નાનરે;
ઋષભજિણુંદ પૂજા કરી, ધરો ભગવંતનું ધ્યાનરે. કું ૮૨

માત શિખામણ મન ધરી, પાંડવ પાંચે તામરે;
હત્યા પાતિક છૂટવા, પોહતા વિમલગિરિ ઠામરે. કું ૮૩

જિનવર ભગતિ પૂજા કરી, કીધો ખારમો ઉદ્ધારરે;
ભવન નિપાયો ^૭કાઠમે, લેપમે^૮ પ્રતિમા સારરે. કું ૮૪

૧ સોળમા તીર્થંકર. ૨ વીશમા તીર્થંકર. ૩ શ્રીકૃષ્ણબંધુ, બાવીસમા તીર્થંકર. ૪ એક જાતનું સૈન્ય પ્રમાણ. ૫ પાપથી. ૬ જોલે, કહે. ૭ કાષ્ઠમય, લાકડાનું.

(૪૪૬)

શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર રાસ.

તૃયોદશા—

પાંડવ વીર^૧ વચ્ચે આંતરું, વરસ ચોરાસી સહસરે;
ચિહુંસે^૨ સીતેર વરસે હવો, વીરથી વિક્રમનરેશરે. ધ્રુ ૮૫

હાળ ૯ મી.

(રાગ ઉપરના.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજગિરીવડ, જિહાં હવા સિદ્ધ અનંતરે;
વળી હોરચે ધણે તીરચે, ધમ લાખે ભગવંતરે. ધ્રુ ૮૬
વિક્રમથી એકસોઆઠે, વરસે જાવડશાહરે;
તેરમો ઉદ્ધાર શેત્રુંજે કર્યો, થાખ્યા આદિજિનનાહરે. ધ્રુ ૮૭
પ્રતિમા ભરાવી રંગચો, નવા શ્રીઆદિજિણુંદરે;
શ્રીશેત્રુંજશિખરે થાપિયા, પ્રાસાદે નચણાણુંદરે. ધ્રુ ૮૮

ચતુર્દશા—

પાંડવ જાવડ આંતરો, પંચવીસકોડિ મયાલરે;
લાખપંચાણું ઉપરે, પંચોતેર સહસ ભૂપાલરે. ધ્રુ ૮૯
એટલા સંઘવી તિહાં હવા, ચૌદશમો ઉદ્ધાર વિશાલરે;
બાર તેરેતરિ સોય કરે, મંત્રો ખાહડદે શ્રીમાલરે. ધ્રુ ૯૦
બારછયાશીએ મંત્રી ચરતગે, જાત્રા શેત્રુંજગિરિ સારરે;
તિલકા તોરણચું કર્યો, શ્રીગિરનારે અવતારરે. ધ્રુ ૯૧

પંચદશા—

સંબત તેર ઇકોતરે, શ્રીઓસવંશ-શૃંગારરે;
શાહ સમરો દ્રવ્ય વ્યય કરે, પંચદશમો ઉદ્ધારરે. ધ્રુ ૯૨
શ્રીરત્નાકર-સૂરીસડ, વડતપગચ્છ-શૃંગારરે;
સ્વામી ઋષભજ થાપિયા, સમરોશાહ ઉદ્ધારરે. ધ્રુ ૯૩

૧ ચોવીશમા તીર્થકર. ૨ વસ્તુપાલ મંત્રિયે.

ઢાળ ૧૦ મી.

(રાગ ઉલાલાનો.)

જાવડ સમરા ઉદ્ધાર, એહ વિચે ત્રિણલાખ સાર;
ઉપર સહસ ચોરાશી, એટલા સમકિતવાસી. ૯૪
શ્રાવક સંઘપતિ હુઆ, સતરસહસ ભાવસાર જૂઆ;^૧
ખત્રી સોલસહસ જાણું, પન્નરસહસ વિપ્ર વખાણું. ૯૫
કુલંખી બારસહસ કહિયે, લેઉઆ નવસહસ લહિયે;
પંચસહસ પિસતાળીશ, એટલા કંસારા કહીશ. ૯૬
એ સવિ જિનમત ભાબ્યા, શ્રીશત્રુજ જાત્રાએ આબ્યા;
અવરની સંખ્યા તે જાણું, પુસ્તક દીઠે વખાણું. ૯૭
સાતસે મેહર સંઘવી, યાત્રા તલહટી તસ હવી;
બહુશ્રુત વચને રાચું, એ સવી માનજ્યો સાચું. ૯૮
ભરત સમરાશાહ અંતરિ, સંઘવી અસંખ્યાતા ઇણિપરિ;
કેવળી વિણ કુણ જાણે, કિમ છદ્મસ્થ વખાણે. ૯૯
નવલાખ બંધી બંધ કાખ્યા, નવલાખ હેમટંકા આખ્યા;
તો દેશિલહિરિએ અન ચાખ્યું, સમરાશાહે નામ રાખ્યું. ૧૦૦

ષોડશોદ્ધાર—

પંદરસત્યાસીએ પ્રધાન, બાદરસ્યા (૧) દિએ બહુમાન;
કરમાશાહે જસ લીધો, ઉદ્ધાર સોલમે કીધો. ૧૦૧

અન્તીમ-માવિ-ઉદ્ધાર—

એણી ચોવીસીએ વિમલગિરિ, ^૨વિમલવાહનનપ આદરી;
દુપસહગુરૂ-ઉપદેશે, ઉદ્ધાર છેહલો કરશે. ૧૦૨
એમ વળી જે ગુણવંત, તીરથ ઉદ્ધાર મહંત;
લક્ષ્મી લહી વ્યય કરશે, તસ ભવકાજ તે સરસે. ૧૦૩

(૪૪૮) શ્રીરાત્રુંજયઉદ્ધાર રાસ.

ઢાળ ૧૧ મી.

(રાગ-ભાઈ ધન સુપન તું એ.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજગિરિ, સિદ્ધખેત્ર એ ઠામ;	
કર્મ ક્ષય કરવા, ઘર બેઠા જપો નામ.	૧૦૪
ચાવીસી એણીએ, નેમ વિના જિન ત્રેવીસ;	
તીરથ લૂંઈ જાણી, સમોસચો જગદીશ.	૧૦૫
પુંડરિક પંચકોડિરચું, દ્રાવિડ વાલિખિલ્લે બેડી;	
કાર્તિક પૂનમ સિદ્ધા, મુનિવરચું દસકોડી.	૧૦૬
નમિ વિનમી વિદ્યાધર, દોયકોડિ મુનિ સંબુત;	
ફાગણ શુદી દશમી, એણિ ગિરિ મોક્ષ ધહુંત.	૧૦૭
શ્રીઋષભવંસી-નૃપ, ભરત અસંખ્યાતા પાટ;	
મુગતે ગયા ઇણુ ગિરિ, એ ગિરિ શિવપુર-વાટ.	૧૦૮
ચમમુનિ ભરતાદિક, મુનિ ત્રિણકોડિરચું ઇમ;	
નારદચું એકાણુ-લાખ મુનિવર તેમ.	૧૦૯
મુનિ શાંખ પ્રદુમ્નચું, સાઢી આઠ કોડિ સિદ્ધ;	
વીસકોડિરચું પાંડવા, મુગતે ગયા નિરાખદ.	૧૧૦
વલી થાવચ્યા-સુત, સૂકમુનિવર ઇણે ઠામી;	
વળી સહિસચું સિધ્યા, પંચસત સેલગનામિ.	૧૧૧
ઇમ સિદ્ધા મુનિવર, કોડાકોડિ અપાર;	
વળી સિઝચે ઇણે ગિરિ, કુણુ કહી જાણે પાર !	૧૧૨
સાત છઠ દોય અઠમ, ગણે એક લાખ નવકાર;	
શેત્રુંજગિરિ સેવે, તેહને નહિ અવતાર !	૧૧૩

ઢાળ ૧૨ મી.

(રાગ વધાવાનો.)

માનવભવ મેં ભલે લલો, લલો તે આરિજ દેસ;	
આવકકુલ લાધુ ભલું, બે પામ્યોરે વાલો ઋષભજિણેશ કે-૧૧૪	

ભેટયોરે ગિરિરાજ, હવે સિધારે માહરાં વંછિતકાજ કે;
 મુને ત્રૂઠોરે ત્રિભુવનપતિ આજ કે. લે૦ એ આંકણી. ૧૧૫
 ધન ધન વંશ કુલગરતણે, ધન ધન નાભિનરિંદ;
 ધન ધન મરૂદેવી માઠળી, જેણે બાયોરે વહાલો ઋષભજિણુંદ ! કે. લે૦
 ધન ધન શેત્રુંજતીરથ, રાયણુરૂપ ધન્ય ધન્ય;
 ધન ધન પગલાં પ્રભુતણાં, જે પેખિરે મોહિયું મુજ મન્ના ! કે. લે૦ ૧૧૭
 ધન્ય ધન્ય તે જગે જીવકા, જે રહે શેત્રુંજ પાસિ;
 હરનિસિ ઋષભ સેવા કરે, વલી પૂજેરે પ્રભુ મતિ ઉદ્ધાસિ કે. લે૦ ૧૧૮
 આજ સખી ! મુજ આંગણે, મુરતરૂં ફલિયો સાર;
 ઋષભજિણેસર વંદિયો, હવે તરિયોરે ભવજલધિ પાર ! કે. લે૦ ૧૧૯
 સોળ અડવીસે આસો માસમાં, શુદ્ધિ તેરસિ કુંજવાર;
 અહમદાવાદનયરમાં મેં, ગાયોરે શેત્રુંજયઉદ્ધાર કે. લે૦ ૧૨૦
 વડેતપગછ શુરૂ ગઈપતિ, શ્રીધનરત્નસૂરીંદ;
 તસુ સીસ તસુ પાટે જ્યકરૂ, શુરૂ ગઈપતિરે અમરરત્નસૂરીંદ કે. લે૦
 વિજય(ધ)માન તસ પટોધરૂ, શ્રીદેવરત્નસૂરીશ;
 શ્રીધનરત્નસૂરીશના, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેરૂગણેશ કે. લે૦ ૧૨૨
 તસ પદ્મકમલ-ભમર ભણે, નયમુંદર દે આશીશ !
 ત્રિભુવનનાયક સેવતાં, પૂગીરે શ્રીસંઘ જગીશ કે. લે૦ ૧૨૩

કળાશ.

ઇમ ત્રિજગનાયક મુગતિદાયક, વિમલગિરિમંડણુ-ધણી;
 ઉદ્ધાર શેત્રુંજ સાર ગાયો, સ્તબ્યો જિન ભગતિ ધણી.
 ભાનુમેરૂ પંડિત સીસ દોઝે, કરજોડી કહે નયમુંદરો;
 પ્રભુ પાય સેવા નિત્ય કરેવા, દેહિ દરસન જ્ય કરો ! ૧૨૪

(ઇતિ જૈનગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધાર-પ્રત્યાંકઃ ૬૦)

પૂર્વલા મૌક્તિકો માટે વિચારો.

(૨૫)*

(જૈનસાહિત્યની શોધનામા લેખમાંથી.)

x x x x x
હાલમાં (શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ૧૬) જૈન ગુર્જર સાહિત્યોદ્ધારની સંસ્થા તરફથી શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના મૌક્તિકો જે પ્રગટ થવા લાગ્યા છે, તેની અંદર આવતા પ્રાચીન રાસોના લેખોએ તે વિષે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને તેઓ બવિંશમાં ગુજરાતી ભાષામાં જૈન સાહિત્યને સારી પ્રતિષ્ઠા અપાવશે.

x x x x x

આત્માનંદપ્રકાશ માસિક-લાવનગર.

પુસ્તક ૧૩, અંક ૪ થો, પૈજ ૮૩/૮૬.

આત્મ સં૦ ૨૦, વીર ૨૪૪૨ કાર્તિક.

(૨૬)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌક્તિક ૪ થું. સંશોધક જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીયુદ્ધિસાગરસરિ, સંગ્રાહક જીવજીવંદ સાકરચંદ અવેરી, પ્રકાશક શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ૬૬ માટે નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ અવેરી મુંબઈ. કિંમત ૦-૧૨-૦ શ્રીમાન જીનહર્ષજી કૃત શ્રીચતુર્જયતીર્થરાસ ગુર્જર ભાષામાં આ અંથમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. અંથની શરૂઆતમાં અંથોનો હુંકસાર અને તેના કર્તાનો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પરિચય કરાવવાને જે શ્રમ લેવાયો છે, તે બહુ કિંમતી શ્રમ છે. તથા બસો વર્ષ પહેલાની મૂળ અંથકર્તાની હસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી એક પૃષ્ઠનો ખ્લોક આપી સાહિત્યોત્કર્ષ માટે જૈન-મહાત્માઓના અંતિમશ્રમનો અભ્યાસ કરાવવાને જે ચૈત્વના કરી છે

* ૨૪ સૂત્રીના મૌક્તિક ૫ મામાં છપાયાં છે. પ્ર૦ કર્તા.

તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. ગ્રંથ લગભગ પચાસ ફોર્મનો હોવા કાગળ ને પાકા બાઈન્ડિંગથી તૈયાર કરવા પછી તેની કિંમત તદ્દન નજીવી રાખી છે. શેઠ દેવચંદ લાલબાઈના સ્મરણાર્થે તેમના વારસોએ શ. એકલાખ જેટલું નાદર રૂંડ પ્રાચીન જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે કાઢી આપી દ્રષ્ટને સોંપવાની ઉદારતા જેટલી ઉપકારક અને પ્રશંસાને પાત્ર છે તે સાથે તે ફંડમાંથી નિયમીત આ ૩૦ મો ગ્રંથ પ્રગટ કરવા અને તેને તદ્દન પડતર કીમતે ફેલાવવા માટે ટ્રસ્ટીઓની ખંત પણ ઓછી માનને પાત્ર નથી. આપણા જૈન સાહિત્ય પ્રસારકનું કાર્ય કરવાના અને તે નામે હજારોની મુઠી ધરાવનારા ખાતાઓના વ્યવસ્થાપકો આ ફંડની કાર્ય-સેવાનો ખાસ અભ્યાસ કરશે તો આપણે કીમતી સાહિત્યનો વધારે છુટથી ફેલાવો થએલ જોઈ શકીશું.

જૈનપત્ર, લાવનગર.

તા. ૩૦ મી જુલાઈ સને ૧૯૧૬.

પુસ્તક ૧૪ મું, અંક ૩૧ મો, પૈજ ૬૦૫.

(૨૭)

અમદાવાદ, તા. ૨૬-૭-૧૬.

x જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી

મુંબઈ.

x x x x x

શ્રીશત્રુંજયરાસાવાળું મૌકિક મુનિમહારાજ પુદ્ધિસાગરજીના પાસેથી મેં મહેજ જોયું હતું. એ એક રાસાનું પુસ્તક પણ કદમાં બહુ મોટું છે. એમાં અસલ પ્રતના એક પૃષ્ઠની પ્રતિકૃતિ તમે આપી છે, તે બહુ સારું કર્યું છે.

x x x x

લે. x

કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવ.

(૨૮)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ (પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ) મૌકિતિક ૪ થું—સંશોધક શ્રીયુદ્ધિસાગરસુરિ, સંગ્રાહક જીવજીવ્યંદ સા- કરચંદ્ર ઝવેરી, કિંમત ૦-૧૨-૦ પૃષ્ઠ ૬૮૦.

આ કાવ્યમાળાનું ચોથું પુસ્તક હવે બહાર પડ્યું છે, અને તે જ સાથે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડનો રીપોર્ટ પણ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આટલી ટુંકી કિંમતે આવાં દળદાર પાકાં પુઠાનાં પુસ્તકો આપવા માટે આ ફંડના મૂળ સ્થાપકનો તેમજ તેની વ્યવ- સ્થા કરનાર x ઝવેરીનો આપણે આભાર માનવો ઘટે છે.

નવજીવન અને સાત્યમાસિક, મુંબઈ.

ઑગસ્ટ ૧૯૧૬, પુ. ૨ જી, અંક ૨ જો.

(૨૯)

શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત શત્રુંજયમાહાત્મ્ય.

“શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત શત્રુંજયમાહાત્મ્ય” નામનું પ્રાચીન જીવરાતી જૈન સાહિત્યનું પુસ્તક, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્ત- કોદ્ધાર ફંડ તરફથી અમને અવલોકનાર્યે મળ્યું છે તે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ ફંડ તરફથી અત્યારસુધીમાં આશરે ૩૦ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે જેમાં આ છેલ્લું છે, જ્યારે પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ તરફથી આનંદકાવ્યમહોદધિ નામે પ્રગટ થતાં પુસ્તકોમાં આ ચોથું મૌકિતિક છે. આ પુસ્તકનું વિદ્વાન જૈન મુનિરાજ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનીષ્ઠ શ્રીયુદ્ધિસાગરસુરિએ સંશોધન કર્યું છે જ્યારે તેના સંગ્રાહક તરીકે ઉપર જણાવેલા ફંડના એક તરફી x જીવજીવ્યંદ સાકરચંદ્ર ઝવેરીએ ધણી મહેનત લીધેલી જણાય છે. શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના અગાઉ ત્રણ મૌકિતિકો પ્રગટ થયા હતા અને તેમાં જીદા જીદા રાસો પ્રગટ થઇ ચુક્યા છે, જ્યારે આ ચોથા મૌકિતિકમાં શત્રુંજયમા- હાત્મ્યનો રાસ આપવામાં આવેલો છે. આ પુસ્તકોમાં જે “મુખ્યબંધો”

પ્રસ્તાવના રૂપે લખાય છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારા છે, બ્યારે “રાસ” પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર ધણીક બાબતનું અજવાળું પાડનારા જણાયા છે. આગળના ત્રણ મૌકિતકોમાં, ગુજરાતી ભાષા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ, કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ અને તેનાં સહૃદી પ્રાચીન પુસ્તકો કયા હોઈ શકે, એ બાબતો ઉપર કેટલીક વિદ્વાતાભરી ખીનાઓ જણાવવામાં આવી હતી, અને તે ઉપર જો અન્ય સાક્ષરોનું ધ્યાન ખેંચાય તો ઉપલા સવાલો ઉપર ઘણું અગત્યનું અજવાળું પડ્યા વગર નહીં રહે. હાલના શત્રુંજયમાહાત્મ્યના પુસ્તકમાં મુનિરાજશ્રી યુદ્ધિસાગરસૂરિએ કાઠીયાવાડમાં એક અગત્યના તીર્થતરીકે ગણાતા “શત્રુંજય” પહાડ અને તે ઉપર આવેલા તીર્થો વીષે ધણીક વિદ્વાતાભરી અને ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થઈ પડે એવી ખીનાઓ આપી છે અને તે ઉપર પણ સાક્ષરોએ ધ્યાન આપવા જેવું છે. એ વાંચતાં “શત્રુંજયમાહાત્મ્ય” ક્યારે ક્યારે રચવામાં આવ્યું તે બાબત ઉપર અજવાળું પડે છે. તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે એ પુસ્તકની રચના શ્રીમહાવીરસ્વામીના શિષ્ય શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પ્રથમ કરી હતી, બ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં આ રાસ લખવાનો શ્રીમાન જીનહર્ષનો પ્રયાસ સંવત્ ૧૭૫૫ માં થયો હતો. શ્રીમહાવીરસ્વામીને થઈ ગયાને ૨૫૦૦ કરતાં વધુ વર્ષો થયાં છે, તે જોતાં “શત્રુંજય” નો મહીમા પ્રાચીનકાળમાં પણ મોટો હતો એ કોઈ પણ સમજી શકશે. શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિએ પોતાની પ્રસ્તાવનામાં જે કેટલીક ખીનાઓ જણાવી છે તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે અગાઉ અનાર્થ દેશોમાં—અને ખાસ કરીને ગીઝની (કે જે તે વખતે તક્ષશીલાના નામથી ઓળખાતું હતું) શહેરમાં પણ જૈન ધર્મનો પ્રચાર હશે. આ બાબત ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તપાસવા જેવી છે. તે ઉપરાંત પ્રસ્તાવનામાં જણાવવામાં આવેલી ખીજી બાબતો ઉપરથી એમ પણ માનવાને કારણ મળે છે કે શિલાદીત્ય રાજા, વીર વિક્રમ, શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર અને વલ્લભીના રાજાઓ જૈનો હતા, એટલુંજ નહીં પણ ચિતોડના પૂર્વ કાળના રાજા-કર્તાઓ પણ એજ ધર્મના હતા. એ બાબત પણ ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તપાસવા જેવી છે. વિદ્વાન સંશોધકે પ્રસ્તાવનામાં શિલાદીત્યની ઉત્પત્તિ,

કલ્પસરની વાંચના ક્યારે શરૂ થઈ, આગમો ક્યારે લખાયા, બૌદ્ધો અને જૈનો વચ્ચે કેવો સંબંધ હતો, વલ્લભીનો નાશ કેમ થયો, શીશી-દીયાવંશની સ્થાપના કેમ થઈ, વિક્રમરાજ ક્યારે થયો વગેરે આ-બતો ઉપર ઘણી ઉપયોગી ચર્ચા ચલાવી છે, અને શત્રુંજયના ઉદ્ધાર, સિદ્ધાચળના ૧૦૮ નામો, યતિ અને ગુરૂ, સંધ અને સંધપતિ, અને જનહર્ષ નામના બીજા કેટલાક વિદ્વાનો વગેરે વિષયો ઉપર ઘણું ધ્યાન ખેંચનારું વિવેચન કર્યું જણાય છે. એ પછી “શત્રુંજય” રાસ આવે છે, જે લગભગ ૭૦૦ પાનાં રોકે છે. એ રાસ પ્રાચીન ગુજરાતી અને જૈન સાહિત્ય સંબંધમાં ઉપયોગી જણાય છે, અને જૈનો કે જેઓ શત્રુંજયને એક મોટા તીર્થ તરીકે ગણે છે, તેમને માટે તો ખાસ ઉપયોગી માલમ પડે છે. કપડાની પાકી બાંધણીના આશરે ૭૦૦ થી વધુ પાનાના આ પુસ્તકની કિંમત માત્ર બાર આનાજ રાખવામાં આવી છે, તે જોતાં એ પુસ્તક ઘણું સસ્તું કહી શકાય. અત્યાર સુધીમાં શેક દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી આવા પ્રાચીન જૈન કાવ્યના આશરે ૨૨૦૦ પાનાના પુસ્તકો ચાર મૌકિતકના રૂપમાં બહાર પડી ચૂક્યાં છે, અને બીજા આશરે પોણેસો પુસ્તકો એવાજ રૂપમાં બહાર પાડવા જેટલું સાહિત્ય તેના સંગ્રહકર્તા જવેરી જીવજીવંદ સા-કરચંદ પાસે છે તે જોતાં ગુજરાતી ભાષાના સાક્ષરોએ આ સાહિત્ય તરફ ધ્યાન આપવું ઘટે છે.

સાંજવર્તમાન પત્ર, સુબંધ.

પુ. ૧૫. અંક ૯૯. તા. ૨૩-આગસ્ટ ૧૯૧૬.

(૩૦)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Pearl IV, Published by Naginbhai Ghelabhai Jhaveri, Printed at the Surat Jain Printing Press, Cloth Cover, PP. 680. Price Re. ૦—12—૦ (1915).

This fourth book in the series of Old Jain Gujrati Literature contains the Shatrunjaya Māhātmya of Shriman Jinaharsha, and is edited by a well known Jain Suri, Shri Buddhisāgar Suri. It is a Rasa, and is written in the last century. The introduction is both entertaining and informing.

The Modern Review,

September 1916.

Vol. XIX, No. 3 P. 314.

(૩૧)

શત્રુજયમાહાત્મ્ય (આનંદ કા. મ. મો. ૪ યુ.) :—સંશોધક શુદ્ધિસાગરસુરિ અને પ્રકાશક શેઠ. દે. લા. જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ માટે નગીનબાઈ ઘેલાબાઈ ઝવેરી, ઝવેરી બજાર મુબાઈ. ચીકણા કાગળ, પાકી બાઈન્ડીંગ, પૃ. ૬૮૦ અને કિ. માત્ર બારજ આના. આ શત્રુજય-રાસની વિશેષ સમાલોચના અવકાશે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

દિગંબર જૈનભાસિક, મુરત.

વર્ષ ૯ મું, અંક ૧૨ મો.

વીર સં. ૨૪૪૨, આશ્વિન માસ.

(૩૨)

આનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિક ૪ યુ. (સંશોધક શ્રી. શુદ્ધિસાગરસુરિ સંગ્રાહક જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી. પ્ર. શેઠ. દે. લા. જૈન પુ. ફંડ. મુરત જૈન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, પૃ. ૬૬+૬૮૦ મૂલ્ય બાર આના.) આની અંદર ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષગણિનો શ્રીશત્રુજયતીર્થ-રાસ આખો મૂકવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તાવનામાં શત્રુજયમાહાત્મ્ય લખનાર ધનેશ્વરસુરિનો સમય અને તે કાળનો ઇતિહાસ રસ પડે તેવો આપ્યો છે. આજ માહાત્મ્ય પરથી ગૂજરાતી કૃતિ અનુવાદિત થઈ છે. જિન-

હર્ષનો સમય જણાવી તેની કૃતિઓ વિસ્તારથી મૂકી છે. અમારે કહેવું જોઈએ કે યશોવિજયના પરિચયમાં જિનહર્ષ આવ્યા હોય અને તેથી રાસ લખવાની ઇચ્છા થઈ હોય એવો સંભવ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે પણ તેને કંઈ પણ કલ્પના સિવાય આધાર હોય એમ પ્રતીત થતું નથી; કૃતિઓ તરફ નજર નાંખતાં કર્ત્તા સં. ૧૭૪૦ થી, સં. ૧૭૬૦ સુધી અવસ્ય વિદ્યમાન હતા, એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિએ મહેનત ધણી સારી લીધી છે અને આવી રીતે બીજી ગૂર્જર કૃતિઓ સંશોધિત કરી ચૂકશે તો જૈનસાહિત્ય પર ઉપકાર થશે.

વિશેષમાં સૂચનારૂપે જણાવવાનું કે—

(૧) કોઈ પણ કૃતિનું સંશોધન એકજ પ્રતિ પરથી શુદ્ધ અને નિર્ણયપૂર્વક થતું નથી. તેથી જ્યાં સુધી ખેચાર પ્રતો શુદ્ધ અને જૂની પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં સુધી સંશોધન કરવાની તસ્દી લેવી બાજબી નથી. આ સૂચના કરવાનું પ્રયોજન, અશુદ્ધિ એક બે અશુદ્ધ પ્રત પર આધાર રાખવાથી આના પૂર્વાર્કમાં રહેલી છે તે છે. તે માટે પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલું છે કે, “શત્રુંજયરાસની છાપવા યોગ્ય નકલ જેના ઉપરથી કરવામાં આવી તે પ્રતિની અશુદ્ધતાથી, નકલ કરનારે કરેલી અશુદ્ધતાથી, છાપવાની અશુદ્ધતાથી તથા સુધારવામાં બીજી પ્રતિ ન મળવાથી ઘણા ખંડોમાં ગ્રંથોની તથા પાઠોની અશુદ્ધતા રહી ગઈ

૧ સમાલોચકકારનો આવો વિચાર અમે બાજબી લેખતાં નથી. ભલે અશુદ્ધ તો અશુદ્ધ પણ હાથ આવેલી પ્રતિઓને, શુદ્ધ પ્રતિઓ ન મળે ત્યાં સુધી સરવા ફક્ત સુદ્રિત ન કરીએ તો ભવિષ્યમાં તે પણ શું જતું ન રહે? અશુદ્ધિ તો છપાયા પછી પણ શુદ્ધ પ્રતો મળવાથી ભવિષ્યમાં જ્યારે સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે શુદ્ધ થઈ શકે. પરંતુ ધારો કે શુદ્ધ લાંબા સમય સુધી નજ મળી તો શું અશુદ્ધને પણ જતું કરી સરવા ફેવું? અમારા આટલા સમયના અનુભવથી ભણી ચકાવું છે કે લગભગ ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર વર્ષ પ્રયત્ન સેત્તા છતાં પણ કેટલાકની બીજી મળતી નથી. છતાં પ્રયત્ન ચાલુ રેખ્યા કરવાથી લગભગ અઠધો પોણો છપાયા પછી મળે છે તેા તેનો ઉપયોગ અમે કરીએ છીએ. પ્ર. કર્તા.

છે, એમ, પાટણવાળી પ્રતિ મળ્યા બાદ અને તે પૂર્વે અમને જણાયું છે.^૨.....કર્તાની સ્વલિખિત પ્રત ધણા ખંડો હખાધ ગયા બાદ આવી તેથી શ્રદ્ધ અને પાઠોની અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી છે, અને અમને તેથી બરાબર સુધારવા માટે સન્તોષ થયો નથી. શુદ્ધ પ્રતિયોની પ્રાપ્તિ વિના અશુદ્ધિ દોષો રહેવા પામે એ સ્વાભાવિક છે.”

(૨) આ ગ્રન્થમાલામાં અગાઉ પ્રકટ થયેલાં મૌકિતકો સંખ્યે અમારી કરેલી સૂચનાઓ આમાં પણ અમલમાં મૂકવામાં નથી આવી જાણી દિલગીર છીએ.

અનુક્રમણિકા, શબ્દાર્થ કોષ, ઢાળ અને દેશીની અનુક્રમણિકા વિગેરે આખ્યાં હત તો ગ્રન્થનું મહત્ત્વ યથાચોગ્ય જળવાત.

(૩) વિષયોવાર મથાળાં પાડવામાં આવ્યાં હત અને તે દરેક ખંડમાં મુકવામાં આવ્યાં હત તો વાંચકને લાભ થાત.

કર્તા શ્રીજિનહર્ષના હસ્તાક્ષરનો ફોટો મુકવામાં આવ્યો છે તેથી તેના પ્રકાશકને સુખારકબાદી આપીએ છીએ.

પ્રસ્તાવનામાં જે કર્તાની કૃતિઓ જણાવી છે તેમાં વિદ્યાવિલાસ રામનો રાસ સં. ૧૭૬૦ આસપાસ રચાયેલો જણાવી ઉમેરેલો છે પણ જણાવવાનું કે તે રાસ પંદરમાં સૈકામાં થયેલ ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષ સં. ૧૫૧૧ માં રચેલ છે. તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે—

વાચક ગુણવર્ધન સુખદાયા,

શ્રીસોમગણી સુપસાયા

એમ જિનહર્ષ ગુણ ગાયા,

આટલું જણાવી ગ્રન્થમાલાનો વિજય ધજીએ છીએ.

શ્રીજૈનધેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ, મુંબાઈ.

પુ. ૧૨, અંક ૭, પેજ ૨૧૭.

વીરાટ ૨૪૪૨ અશાઢ, જુલાઈ ૧૯૧૬.

૨ આ લાગ સમાલોચકકારેજ આવી રીતે ટપકાંઓથી પૂરેલો છે.
૩.૦ કર્તા.

(૩૩)

૧ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ મૌકીક ૪ થામાં શત્રુજય-
માહાત્મ્ય પદ્યબંધ રચાયેલું છે તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. શેઠ
દેવ લા. જૈન પુ. ફંડમાંથી આજ સુધીમાં ધણાં પ્રાચીન પુસ્તકો
પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેમાંનાં આર ગુજરાતી છે, પહેલા મૌકીકનું અવલોકન
અમે વિસ્તારથી કર્યું હતું.

શત્રુજયમાહાત્મ્યના કર્તા શ્રીમાન્ જિનહર્ષણ છે. તેમણે ધણા
અન્યો રચેલા જણાવ્ય છે. આ કાવ્યમાં તીર્થનું માહાત્મ્ય હોવાથી
જૈનેતર લોકોને તે વિશેષ ઉપયોગી ન થાય, પરંતુ તેમાંની બે બાબતો
સર્વને ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. પહેલી બાબત ઐતિહાસિક છે,
તેનું દિગ્દર્શન પ્રસ્તાવનામાં સારી રીતે કરેલું છે. કેટલીક બાબતો જે
રાસમાળામાં ને ટોડ રાજસ્થાનમાં અપાઈ નથી તે આ કાવ્યમાં છે.
બીજી મોટી બાબત ભાષા સંબંધી છે. આવા ગુર્જર ભાષામાં લખાવલા
અન્યો વડે સાહિત્યને સાદું ઉત્તેજન મળે છે. શ્રીમાન્ જિનહર્ષણ મહા-
કવિ પ્રેમાનન્દના સમકાલિન હતા, છતાં બન્નેની ભાષામાં આશ્ચર્ય
જમીનનો અંતર જોવામાં આવે છે, તેનું મુખ્ય કારણ શ્રીજિનહર્ષણએ
જૈનશૈલિની જૂની ગુજરાતીનો બહુધા ઉપયોગ કર્યો છે, એટલે તે ૧૮ મા
સૈકાની નહીં પણ તે ૧૬ મા ૧૭ મા સૈકાની જૈનશૈલિ જણાય છે. વળી
તે તેમણે મારવાડી આદિ બીજી ભાષાના શબ્દો ને પ્રયોગોનો પણ ઉ-
પયોગ કર્યો છે, તેમણે ઢાળજ ધણાખરા મારવાડી વાપર્યા છે; ઉદાહરણ
તરીકે જુઓ:—

“ તણા દલ ચહડ લેહે યોવન જે ગિરહીડ ”,

“ મહિભૂખ જાલિમ જેટણી ”,

“ હુંગમીલ કરી લાલ ગાદિ ગંદિલી સાસુ જુરી મોરી ”,

“ સાસુ કાઠો હે તોડુ પીસા વિચા પણ નાસો માલ વિલોમ
નારી બણે ”,

“ દલવાદલ વૂઠો હો નદીયાં નીર આસ્થાં ”,

“ રહુ રહો વાલહા ”,

“ આંખરીઓને વરસે રે ઉમદે વડઃવુધ રે ”,

“ ચરણાં લીયા મુઠારણા ચઢે ” ઇત્યાદિ.—

જૈન સાધુઓ જૂદા જૂદા પ્રદેશોમાં વિહાર કરનારા હોવાથી તથા જે તે ભાગના લોકો જે ભાષા બોલતા હોય તેના તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ઉપયોગ કરે તેથી પણ ભાષા શુદ્ધ ગુજરાતી ન રહે એમ પણ લાગે છે. કવિએ વાપરેલા કેટલાક શબ્દોની યાદી સંશોધક શ્રીયુદ્ધિસામરસુરિએ આપી છે તેમાં તત્સમયે તેમણે વાપરેલા કેટલાક શબ્દો એમ જણાવ્યું છે, પરંતુ તેમાંના કેટલાક તો હજી પણ વાપરવામાં [આવે] છે; જેમ કે—

આલે (આપે—આશ્યું મેશ્યું સર્વે પહોંચ્યું કન્યાને વળાવો રે)

રહિસ્યા (ખેડૂતો બોલે છે)

કેડે (પછાડી—સર્વત્ર વપરાય છે)

પહુલો (પહોંચ્યો—તમારો કાગળ પહોંત્યો)

કિહાં (ક્યાં—કિતર ગુજરાતમાં).

ધર્મની બાબતમાં વિવાદ કરવો એ ઠીક નથી, તોપણ આટલું જણાવીશું કે સિદ્ધાચળ ઉપર મુક્તિ પામનારાઓમાં ભરતરાજ, નારદજી, વસુદેવ, વૈદર્ભી, રામ, ભરત, આદિનાં નામ આવે છે, તે વિષે જ્યાં સુધી બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાંથી પુરાવો ન મળે ત્યાં સુધી તે શંકાસ્પદ ગણાય. વળી અજીતસેને સિદ્ધાચળ ઉપર સત્તર કોડ મુનિના પારવારની સાથે શિવપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે ઉપરથી શંકા થાય છે કે તે વખતે હિંદુસ્તાનની વસ્તી હાલના કરતાં પણ ધણી વધારે હોવી જોઈએ. બધા દેશના સર્વે મુનિઓ મળ્યાં નહીં હશે, છતાં સત્તર કોડ મુનિની સંખ્યા બતાવી છે.

આ ગ્રંથમાં વધારે ખુલાસાવાર ટીકા અપાઈ હોત તો સારું થાત. વળી દરેક ખંડનો સાર આપ્યો હોત તો વાંચનારને સરળતા મળત. શ્રીમાન જિનહર્ષજીના હસ્તાક્ષરનું એક પૃષ્ઠ છાપવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે તેમણે સ્વહસ્તે આખો ગ્રંથ લખેલો તે પ્રત પાછળથી મળી આવી, તો ગ્રંથનો પાછલો ભાગ પણ તે પ્રમાણે છાપવામાં આવ્યો હોત, તો સાહિત્યના કામને ધણો લાભ થાત.

ગ્રંથ ધણો મોટો (૬૦૦ પૃષ્ઠનો) છતાં તેની કિંમત માત્ર

બાર આના રાખવામાં આવી છે. સંશોધક, સંપ્રાહક અને પ્રકાશકોને
ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સાહિત્ય-માસિક, વડોદરા.

પુસ્તક ૪, અંક ૧૧, મેજ ૬૧૪.

નવેમ્બર સને ૧૯૧૬.

(૩૪)

. શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ મૌક્તિક પ મું. (સંશોધક અને
સંપ્રાહક જીવજીવંદ સાકરચંદ) શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકો-
દ્વાર ફંડ તરફથી આ ૩૨ મું (જૈન ગુર્જર-સાહિત્યોદ્ધારનું ૫ મું)
પુસ્તક મળ્યું છે. આ ગ્રન્થમાં સંઘવી ઋષભદાસ કવિ વિરચિત શ્રી-
હીરસરિનો રાસ આપવામાં આવ્યો છે. અને શ્રીમાન હીરવિજ-
યસુરિ, દિધીપતિ અકબર બાદશાહ તથા અન્ય અધિકારીઓની મં-
ડળીનું ભેગું ચિત્ર આદિમાં આપેલ છે. તેમજ ન્યાય-વ્યાકરણ તીર્થ
પંડિત શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોસીનો ગુજરાતી ભાષા સંબંધનો
આદિ લેખ તથા શ્રાવક કવિ ઋષભદાસનો પરિચય પણ આપવામાં
આવેલ છે. “ ગુજરાતી ભાષા ” નું દોહન કરતાં આ ભાષાની
પ્રાચીનતા તથા તેનો ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓ સાથેના સંબંધનો પરિચય
થાય છે. રાસની અંદરના કંઠણ શબ્દોનો નીચે અર્થ આપવામાં સંશો-
ધકે સારો પરિશ્રમ સેવ્યો છે.

એકંદરે આ ગ્રન્થ જૈન સાહિત્યના ઝૂંગારરૂપ થઈ પડે તેવો
છે. આ પુસ્તકનું કદ ઘણું મોટું તથા પાકું બાંધબંધી છતાં તેની
કિંમત માત્ર ૦-૧૦-૦ રાખવામાં આવી છે, તે તદ્દન નહીં જોવીજ
છે. જૈન સાહિત્યના આવા ઉપયોગી ગ્રન્થ સર્વત્ર સ્થાન પામે એ
ઉદ્દેશને જાળવવાને છેક નામની કિંમત રાખવી એ ફંડનો હેતુ પ્રશ્ન-
સાપાત્ર છે. અને અમને વિશ્વાસ છે કે ફંડના વ્યવસ્થાપકો જૈન
પ્રાચીન સાહિત્યને બહાર લાવવા માટે હજુપણ વિશાળ પ્રયત્ન કરશે,
તો તેના બહોળા ફંડથી અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે તે તેમની કાર્યશૈલી
બતાવી આપે છે.

આપણા સમાજ માટે સાહિત્યપ્રકાશનનું કાર્ય કરતા ધણાં ખાતાઓ

છે. અને તેઓ હજારોનું ફંડ ધરાવવા સાથે બહાર પાડતાં ગ્રંથોના અંગે પુરી મદદ મેળવે છે છતાં તેઓ ગ્રંથની કિંમત મોટી રાખી ગ્રંથિયોને ધણી ધણી બેઠા છે તેમને શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવા પ્રસંગોપાત ભલામણ કરવી અસ્થાને ગણાયે નહિ.

જૈનપત્ર, જાવનગર.

તા. ૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૭.

પૃ. ૧૫ મું, અંક ૧ શો, પૈજ ૪ થું.

(૩૫)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ ભા. ૫ સું; સંધવી ઋષભકવિ પ્રણીત—શ્રી હીરચરિત્રાસ; સં. અને સં. જીવજીવંદ સાકરચંદ ઝવેરી. ૫૪ ૩૯૯ કિંમત ૦—૧૦—૦

આ જૈન કાવ્યમાળાનો પાંચમો ભાગ બહાર પડ્યો છે. જે વિહતા અને ગ્રમથી આ ગ્રંથો પ્રકટ કરવામાં આવે છે તે ખરેખર પ્રકાશકોને માટે માન ઉપજાવે છે. પુસ્તકના કદ અને સુંદર બાંધણીના પ્રમાણમાં કિંમત જુજ છે એ માટે જૈનદાતાઓના આપણે આભારી છીએ.

નવજીવન અને સત્યમાસિક, મુંબાઇ.

જાનેવારી ૧૯૧૭, પૃ. ૨ જું, અંક ૭ મો.

(૩૬)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Part V,
edited by Jivanchand Sakarchand Jhaveri, and
printed at the City Printing Press, Ahmedabad.
Cloth bound, pp. 399. Price As. 10 (1916).

This is the fifth book in the series which the Trustees of Sheth Devchand Lalbhai are publishing, of old Jain Manuscripts. The well-known Jain poet, Rishabhadas of Cambay has written a poem (Rasa)

in connection with the famous event in the reign of Akbar, viz., the interview between the Emperor and the Jain saint, Shri Hirsurivijay. It is this Rasa (written in 1685 Vikram Era) which is published in this volume. It is preceded by an introduction by a Gujarati writer, who has spent his whole life in the study of Prakrit and Pali, which is worth reading. Its writer Mr. Bechar-das Jivraj, who possesses the degrees of Nyaya-tirth and Vyakarantirtha, tries to shew that Gujarati was never an original language but is the result of the many changes undergone by the several old languages of India. This view will not pass unchallenged, we think, by those who have studied this subject.

The Modern Review.

February, 1917.

Vol. XXI. No 2. p. 209.

(૩૭)

આનન્દકાવ્યમહોદધિભૌતિક પાંચમું.

સુરતનિવાસી સ્વર્ગવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ઝવેરીના સ્મરણાર્થે ઉઘાડવામાં આવેલા જૈન-પુસ્તકોદ્ધાર ટંકના ૩૨ મા પુસ્તક તરીકે અને જૈન ગુર્જર સાહિત્યોદ્ધારે ૫ મા ગ્રંથ તરીકે, દશ આનાની માત્ર નામની કિંમતે બહાર પાડવામાં આવેલા, ૪૦૦ પાનાનો પાકી બાંધણીનો, અને એક ઉત્તમ ચિત્ર સાથેના ગ્રંથની એક પ્રત અમને અભિપ્રાય અર્થે મળી છે, જે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ ગ્રંથમાં સંઘવી રૂપભરવિ પ્રણીત શ્રીકૌરવિજયસુરિ રાસ આપવામાં

આબ્બો છે અને તે જૈનો માટે એક ધણું ઉપયોગી અને કેટલેક દરજ્જે ઇતિહાસીક વાંચન પુરું પાડી શકે એમ છે. મહાન મોગલ બાદશાહ અકબરને જુદા જુદા ધર્મો તરફ એક સરખો પ્રેમ હતો, અને કોઈ પણ ધર્મ તરફ તીવ્રસ્કાર હતો નહીં એ ખીના તો ઇતિહાસીક છે. તેમના વખતમાં જૈનોના મહાન આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિ મોગલ શહેનશાહતમાં બાદશાહી માન 'મેળવવા' પામ્યા હતા, અને તેમના પ્રતાપે જીવદયાના સંબંધમાં, તેમજ જૈન તીર્થો સંબંધમાં, કેટલાક ઉત્તમ હકો જૈન કોમ મેળવવા પામી હતી, એ પણ એક ઇતિહાસીક સત્ય છે. એ સત્યને રાસ રૂપે ગોઠવનાર શ્રીમાન જૈન સંઘવી રૂપભદ્રસકવિ હતા, અને તેમને લખેલો રાસ, આ પાંચમા મૌકિકમાં છાપવામાં આવેલો છે. એ રાસમાં મંગળાચરણ કરી કવિ, હીર વંશનું વર્ણન આપી, ગુરૂ ઉપદેશના પરિણામે હીરવિજયજી કેવી રીતે જૈન સાધુની દીક્ષા લે છે અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તે દર્શાવી અકબર સાથેના, હીરવિજયના મેળાપનું, વાર્તાલાપનું, અને તેના પ્રભાવનું વર્ણન આપે છે, જે ધણું અગત્યનું વાંચન છે. આગલા મૌકિકોની માફક આ મૌકિકમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક ધણેજ વિચારણીય લેખ ન્યાયતીર્થ પંડિત બેચરદાસ જીવરાજે લખેલો છે. જે ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે બાબત ઉપર કેટલુંક વિચારણીય અને ગુર્જર સાક્ષરો માટે અગત્યનું વિવેચન પુરું પાડે છે. ગ્રંથમાં અકબર બાદશાહ સાથે હીરવિજયસૂરિના મેળાપનું એક ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે, જે એક જુના ચિત્ર ઉપરથી ધણી ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, અને તેથી પુસ્તકની શોભામાં મોટો વધારો થાય છે. એ પુસ્તક સુરત ખંડેમાં ચકલા-ગોપીપરામાં આવેલી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈની ધર્મશાળાના લાઇબ્રેરીઅન પાસેથી દશ આનાની કિંમતે મળી શકશે.

સાંજવર્તમાન પત્ર,—સુંબાઈ.

પૃ. ૧૫. અંક. ૨૫૩. પૈજ ૬.

તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭.

(૩૮)

x x x x દેવચંદ લાલચંદ સ્મારક ફંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આનંદ (કાવ્ય) મહોદધિ મૌકિતક નં. ૪ અને ૫ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉપયોગી ઉમેરો કરે છે અને સાહિત્યના અભ્યાસ માટે નવીન સાધનો પૂરાં પાડે છે. x x x x

હીરાલાલ ત્રીલોચનદાસ પારેખ કૃત-

(સાહિત્ય અને કેળવણી વિષયક)

સન ૧૯૧૬ નું દિગ્દર્શન.

(૩૯)

શ્રીઆનંદકાવ્ય મહોદધિ.

મૌકિતક (પુસ્તક) ૫ મું.

સંગ્રહ કરનાર:—જીવજીવંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક:—નગીનભાઈ બેલાભાઈ ઝવેરી.

વેતન (કિમ્મત) ૦-૧૦-૦.

પ્રાચીન જૈન કાવ્યના સંગ્રહનું આ લગભગ ૪૦૦ પાનાનું દળદાર પુસ્તક છે અને તેમાં કાવ્યદોહનની રીતીએ અસલવારેના જૈનપદોનો સારો સંગ્રહ કાઢેલો જોવામાં આવે છે. ચોપડીની શરૂઆતમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક લખાણુ નિર્બંધ આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં લેખક કેટલીક વિગત બહુ સ્પષ્ટ રીતે લખાણુથી સમજાવવાની કોશિષ કાઢી છે. કારણ કે લેખક જેનું કથન કરવા માગે છે તેનાં મૂળ ઉપરથી તેનો વિકાસ શી રીતે થયો તે જેમ પોતે માને છે તેમ યથાર્થ રીતે સમજાવે છે, જેનો એકજ ઉદાહરણુ લેશું:—

“ભાષા શબ્દ મૂળ વ્યક્ત બોલવા અર્થવાળા માણિ ધાતુ ઉપરથી નીપજ્યો છે. આર્યાવર્તના સમર્થ વૈયાકરણુ! (પાણિનીય, પતંજલિ, અને હેમચંદ્ર) એ પોતપોતાના સંગ્રહમાં વ્યક્ત બોલવા અર્થ-

વાળા ‘મ્લેચ્છ’ ધાતુ મૂક્યો છે.” આ સિવાય પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત અને ગુજરાતી શબ્દોના રૂપાંતરો પણ તેમાં આપેલાં છે. તે સંધર્મ જેતાં પુસ્તક ઉપયોગી માલુમ પડે છે. અમે જેમ સંસ્કૃત વ્યાકરણના ક્ષેત્ર નથી, તેમ જૈન સાહિત્યના પરિચિત હોવાનો દાવો પણ કરવા માંગતા નથી. ઉભયના અભાવે પુસ્તકનો સારાસાર જોવા કરતાં અમે ખુલાં અંતઃકરણે કહીએ છીએ કે જૈન સાહિત્ય સંબંધી અમને આ પુસ્તક કંઈક અજવાળું પાડે છે. સંશોધકનો પ્રયાસ જેતાં આ પુસ્તક જૈનને માટે અતિ ઉપયોગી થઈ પડે [એમ] માની શકીએ છીએ.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક, મુંબાઈ.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૭. પૃ. ૧૦ મું, અંક ૨ જો. પૃષ્ઠ ૫૬.

(૪૦)

૨ શ્રીહરીસ્મરિરાસઃ—શ્રી આનંદકાવ્ય મહોદધિના મૌકિક પ મા તરીકે સંધવી-ઋષભ-કવિ-પ્રણીત આ રાસ સંગ્રાહક અને સંશોધક જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીએ તૈયાર કરેલો, તે પ્રકાશક નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરીએ પ્રસિદ્ધ કર્યો તેનો સ્વીકાર અમે હર્ષ-ભેર કરીએ છીએ; કેમકે તેથી ગૂજરાતી સાહિત્યમાં અગત્યના વધારો થયો છે. જુની જૈન શૈલીની ભાષા તરીકે જેમ તે ઉપયોગી છે, તેમ એક ઐતિહાસિક પુસ્તક તરીકે તેમાંથી ઘણું જાણવાનું મળે છે. મહાન બાદશાહ અકબર, શ્રી હીરસ્મરિ, તેમના શિષ્યો ને બાદશાહના માણસોની છત્રી આપી છે તે ખરેખર આકર્ષક છે. તેમાં સાક્ષર બે-ચરદાસ જીવરાજ ન્યાયતીર્થ વ્યાકરણતીર્થનો ગૂજરાતી ભાષા વિષેનો લાંબો લેખ અતિ અગત્યનો ને મનન કરવા જોગ છે. તેમાં મ્લેચ્છની જાતો ને વિશ્વાળ દેશો બતાવવામાં આવ્યા છે. ગૂજરાતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ગરૈંચિ ધાતુ ઉપરથી ગૂર્જર શબ્દ તેનો અપભ્રંશ ગૂજરાત અથવા ગૂર્જર ઉપરથી ગૂર્જરા ને તે પરથી ગૂજરાત થયો છે. ગૂર્જરાનો અર્થ ગૂર્જરાને પાળનાર એવો થાય છે. વિદ્વાન લેખક જણાવે

છે કે “જે કાળે મનુષ્યો જે શબ્દથી સહજમાં બ્યવહાર ચલાવી શકે તે કાળે ખીજા અપ્રસિદ્ધ શબ્દોનો ઉમેરો કરવા કરતાં તે પરબાષાના શબ્દોને જ આપણે સ્વભાષાના સમજવા એ અધિક સરસ છે અને એમ કરવાથીજ ભાષાનો વિકાસ થાય છે.” ફારસી, અરબી વગેરે આવતા શબ્દોનો તિરસ્કાર કરનારા અને સંસ્કૃતમાંના અપ્રસિદ્ધ કે જોડી કાઢેલા શબ્દો વાપરનારાને આ વાક્ય ધડો લેવા સરખું છે. ક્રિયાતત્ત્વસમુચ્ચયમાં જેમ સંસ્કૃત ધાતુના રૂપોનો સંગ્રહ છે તેમ તેમાં ભાષા (તે વખતની ગૂજરાતી) ના ધાતુનાં રૂપો પણ આપ્યા છે એમ લેખકે જણાવી ઉદાહરણો આપે છે, જેમ—એક કરષ, લિઅષ, દિઅષ, જયષ, આવષ, જગષ, સુઅષ; એ ધણું કરઈ, લિઈ, તું કરૈ, લિઅૈ, દિઅૈ; તુમ્હી [તુમ્હે] કરઉ, લિઅઉ, દિઅઉ; હું કરઉ, લિઉ, દિઉ; અમ્હે કરઉ (એનાં ચાલુરૂપ—એ કરે, લે, દે, જાય, આવે, જાગે, સુએ; એ ધણું કરે, લે, તુંકર, ભે, દે; તમે કરો, લ્યો, ઘો; હું કરૈ, લઉ, દઉ; અમે કરીએ.) આ ગ્રંથ સં. ૧૪૬૬ માં છંદરમાં લખાયેલો છે. તેમાં ભાષાને પ્રાકૃત કહી છે. જુની ગૂજરાતીને ધણા ગ્રંથકારોએ પ્રાકૃતજ કહેલી છે.

લેખક ભાષાના બાર પ્રકાર જણાવે છે, જેમકે પ્રાકૃત સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, ચૂરસેની અને દેશોની બિન્નતાને લીધે અનેક પ્રકારની ભિન્નતાવાળી છઠ્ઠી અપભ્રંશ છે, અને તે ગદ્ય તથા પદ્ય રૂપે વપરાવાથી તે બાર પ્રકારની ગણાય છે. વળી કહે છે કે બંને પ્રકારની પૈશાચી, (ચૂલિકા પૈશાચી સાથે) અને આબીર વગેરે ભાષાઓનો જે સમૂહ તે અપભ્રંશ ભાષા છે. અપભ્રંશ ભાષાનો સંબંધ ખીજા પાંચે ભાષાઓ સાથે છે. ખરૂં કહીએ તો પાંચે ભાષાની ખીચડી તેજ એક અપભ્રંશ ભાષા છે. ખીજા વિદ્વાનોના મતથી આ વાત જૂદી પડે છે તે વિચાર કરવા યોગ્ય છે.

પ્રાકૃતના ત્રણ પ્રકાર બતાવી દેશી પ્રાકૃતને ચાલુ ગૂજરાતીનો સંબંધ બતાવવા યાદી આપી છે જેમકે:—

દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.	દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.
ઉલ્લુટ	ઉલટું	કડચ્છ	કડછો-કડછી
ઉમ્મર	ઉમરો	કડમ્મ	કડીઓ
ઉમ્મરડી	ઉમરડો [ડી]	ગમ્મરી	ગામર
ઓજ્જરી	હોજરી	ધરોળી	ગરોળી
ઉલટપલટ	ઉલટપાલટ	જોવારી	જુવાર
ઉત્થક્ષા	ઉથલો	જુક્ક	નાક
ઓસા	હિસ	દેવરાણી	દેરાણી
ભાઉજ્જળ	ભોજ્જળ	રોજ્જ	રોજ
વઘંમણુ	વેંગણુ	હુકા	હોક (સરત)
		ઉત્તરવિડિ	ઉત્તરેડ

પ્રાકૃત ભાષાનું સાહિત્ય વિશાળ છે, તેમાં મુખ્ય ભાગે જૈન સાહિત્ય છે. તે સિવાય વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ તેમાં યથોચ્ચ રચેલા છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને ગૂજરાતીનાં થોડાંક રૂપ આપ્યાં છે. તે—નીતિશાળા, નીધિસાલા, નીશાળ; અહિલ, ગહિલ, ઘેલો; વૈવાહિક, વેવાહિઅ, વેવાઈ; ભગિનીપાત, અહિણીવધ, ખનેવી; માતૃધ્વસ, માઉસિઆ, માસી; દૌષ્ટિક, દોસિઅ, દોસી; અધિકરણી, અહિઅરણી, એરણ. અપભ્રંશમાં ય નહોતો, તે પૈશ્ચાત્યોમાંની આપણી ભાષમાં આવેલો છે, એટલે કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે તેમ તે આધુનિક નથી. લેખક જણાવે છે કે જ્યાં સુધી કેટલીક પ્રાંતિક ભાષાઓનું અસ્તિત્વ ન હતું ત્યાં સુધી ભારતના ધણાખરા ભાગમાં આ અપભ્રંશ ભાષાનુંજ પ્રધાનવર્તું હતું. તેનું સાહિત્ય પણ ખેડાએલું હશે એમ જણાવી રા. બેચરદાસ કહે છે કે ઋષભપંચાશિકા, દ્વયામય મહાકાવ્યનો પ્રાંત ભાગ, જયતિહુઅણુ સ્તોત્ર તથા શ્રીહિમયંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં આ ભાષાની અનેક ગાથાઓ ટાંકી છે. અપભ્રંશ અને ગૂજરાતીના મળતાપણા વિષે વચન વિભક્તિના સરખા પ્રત્યયો જણાવી ખંતેના સ્પષ્ટોની માદી આપે છે, જેમકે—

સંસ્કૃત.	અપભ્રંશ	ગૂજરાતી.
એવમ્	એમ્	એમ
પશ્ચાત્	પચ્છત્	પછી
એવ	નિ	જ
ક્રિમ	કામ્, કવલ્	કાંમ્, કોલ્
યુષ્મેદ્	તુહં; તુમ્હે, તઇ	તું, તમે, તે

લેખક જણાવે છે કે ગૂજરાતી કાંમ મૂળ ભાષા નથી, પણ પ્રાચીન ભાષાઓના વિકારના પરિણામ રૂપે તે છે. ગૂજરાતી ભાષાના શાબ્દિક ઇતિહાસની સંપ્રાપ્તિ માટે વિશેષ કરી પ્રાકૃત (દેશ્ય પ્રાકૃત વગેરે) તથા અપભ્રંશ ભાષાના સતતભાસની ધણી અગત્ય છે. ગૂર્જર ભાષાની માતા પ્રાકૃતને જેમ જેનોએ સેવી છે, તેમ વ-રચ્ચિ, ચંડ, કાત્યાયન, વાકપતિ વગેરે વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ સેવી છે, અને તેને વિશ્વવિદ્યાલયમાં સ્થાન મળવું જોઇએ.

અંથના કર્તા શ્રાવક કવિ ઋષભદાસનું ટુંકામાં ચરિત્ર આપ્યું છે તેમાં તેમનું નિવાસસ્થાન ખંભાત, તેમના ગુરૂ શ્રીવિજયનંદસૂરિ, પિતાનું નામ સાંગલ્ય, માતાનું નામ સરપા છે. અને ભાઇનું નામ વિક્રમ આપ્યું છે. તેઓ જાતના પોરવાડ (પ્રાંમવાડ) વણિક હતા. તેમણે આ અન્થ સં. ૧૬૮૫ માં રચ્યો હતો, અને તેમણે ખીળ પણ રાસા રચેલા છે.

અન્થની ભાષા પૂર્વના અન્યોની માફક જૈન શૈલિની છે. તેમાં કહેશ્વ, કહિસ્યું, ઇસ્યું, પોહું, બાંભણ, બમ્હ, તિણ્ણ, લખિમિ, પહિલી, પરબલ, કહિવાય, રહિવાણું, હાકલિ, હરમતિ (લાજ), પરતખ, આવોયે જેવાં રૂપો પુષ્કળ નજરે પડે છે. વળી આ રાસામાં યાવની શબ્દો ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ બાદશાહ સાયેનો સંવાદ વગેરે હશે.

વણિકના અવતાર વિષે કવિ લખે છે કે:—

રામ. હંસ નગરીકા વણુઆરા-એ દેશી.

ધન્ય વણિગનો અવતાર, કરે સકળ પ્રાણીની સાર;
વણિગ બંધ થકી છોડાવે, નર સહુને કર જોડાવે.

વણિગ દેતા બિણ્ણ લક્ષ, વળી ઉતારે દુરભિક્ષ;
વાણિગને નામે રાણુારાય, યાગે અકર અને અન્યાય.

ચઢ્યાં કટક તેહને ફેરવતા, નર દરિદ્રપણું નિર્જનતા;
તિથે વાણિગતું કુળ સાર, બિણ્ણ કુળે હુવા બહુ દાતાર.

શાહ સારંગની કિરતિ રહી, બંધ નવલખ છોડાવ્યા સહી;
શાહ સમરા કરમા જગસાર, બિણ્ણે શત્રુને ક્યાં ઉદ્ધાર.

જગદૂનો યશ્ન બોલાય, જીવાડ્યા પૃથવીનાં રાય;
ભીમ શેઠ ગુજ્જરમાં હુઆ, દીધા જલેથી ને લાડુઆ.

હેમ ખેમ અંબડ જગપાળ, કઢાવી સાયરથી જળ;
એ વણિગ કુળમાંહિં હોય, કુળ વણિગ મોટું જોય.

શ્રીહીરસુરિનો જન્મ સંવત્ ૧૫૮૩ માં થયો હતો. એ સમયે સાધુની ખ્યાતિ જાણી દિલ્હીના મહાન અકબરઆદશાહે તેમને તેડું મોકલ્યું. પોતે દિલ્હી ગયા. આદશાહે આસન તેમને માટે મંડાવેલું તે પર પોતે બેસતા નથી. અકબર કારણ પુછે છે. તે કહે છે-નીચે જીવ હોય તો હિંસા થાય. આદશાહે તળે જીવ છાનામાના રખાવેલા તે હીરસુરિએ જાણ્યા, તે પરથી આદશાહની શ્રદ્ધા બેઠી. અકબરને પોતે લંબાણથી બોધ આપે છે, સાધુના ધર્મ વર્ણવે છે, અકબરના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે. આદશાહ વર માંગવાતું કહે છે, ત્યારે તે આવકો માટે પુસ્તકો (જૈન ધર્મના) માગે છે. બીજીવાર પશુસહુના દિવસોમાં જીવ રક્ષા માગે છે, ત્રીજીવાર મારે ધન ન જોઇએ કહી “કીન્હેરે કીન્હેરે જગ સારેકું” બહુ સુખી ” એવું માગે છે. પછી અકબર પુછી થઇ છે ફરમાન દેશદેશ મોકલે છે, તેમાં આવણ વદ દશમીથી બાર દિવસ જીવહિંસાની મના કરે છે. વળી સુરિની ઇચ્છા-

થી ખાર માઉના ડામર તળાવમાં જળ નાંખવાની મના કરે છે.
ચરિ કહે છે:—

ધસા દિન કોઇભી આયગા, કો કિસકું નહું ખાય;
હીર કહે જનમ પેગંબરિ, સહુનિં ચાતા થાય.

અકબર કહે છે,

રાક્ષસ મુગલ હય હમ તણે, કરતે બહુત ગુસ્સાય;
સસતે સસતે છોડુંગા, જ્યું સબકું સુખ થાય.

બાદશાહ પસ્તાવો કરે છે:—

પહિલે મેં પાપી હુઆ બોહોત, આદમકા ભવ યુહીં ખોત;
ચિતોડગઢ લીના મેં આપ, કહ્યા ન જાવે વો મહાપાપ.
જોર મરદ કુતાબી હણ્યા, અથ જાટ લેખે નહિં ગણ્યા;
ઐસે ગઢ લીને મેં બોહોત, બડા પાપ ઉહાં સહી હોત.
બહોત શિકાર ખેલે મેં સહી, બાંટે તુમ દેખાવે કહી;
કુલુ પિંડે આએ કહો ધાટ, હમ આએ મેડતેકી બાટ.
દેખે હજારે હમારે તુલ્કા, એકસો ચૌદ કીએ વે હમમ;
એકેકે સિંગ પંચસે પંચ, પાતિક કરતા નહિં બલખંચ[ખલખંચ],
ખેલે શિકાર કીએ બહુ કરમ, છત્રીસ હજાર હરણુકે ચરમ;
ધર ધર દીઠ હમ લહિણા કીઆ, દોષ સિંગ હમ સોનઈઆ દીઆ.
ચિડી પંચસે પંખી જીવ, ખાતા જીભ ઉનકીજ સદીવ;
ધસા પાપી થા મેં બહુ આપ, તુલ્કા દિદારથી છોડ્યા પાપ.

સાધુની શીખનું પરિણામ:—

આહેડી વન નવિ ફરે, સુખે ચરે વન ગાય;
માછી મીન ન પરાભવે, સો ગુર હીર પસાય.
અન્ન મહિષા મહિષ ધણુ, વૃષભ તુરંગમ ગાય;
પંખી કહે ચિરંજીવજો, હિરવિજય મુનિરાય.

સસલા સેલા ચકરા, હીરતલા ગુણ ગાય;

ઝપબ કહે બહુ પખિઆ, પ્રણમે જગચુર પાય.

ઐતિહાસિક બાબતો આ ગ્રંથમાં ધણી સમાવેલી છે, અને તે ચાલુ ઇતિહાસોમાં આવેલી બાબતો સાથે સરખાવવા જેવી છે.

સાહિત્ય માસિક—વડોદરા.

પુસ્તક ૫ મું, અંક ૯ મો.

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭, પૃષ્ઠ ૬૨૬-૨૯.

(૪૧)

૭-શત્રુંજયતીર્થરાસ, આનન્દકાવ્યમહોદધિકા ચૌથા મૌકિક. જૈનગ્રંથોંકી છપાછપાકર મિટ્ટીકે મોલ બેચનેવાલે બમ્બઇકે 'સેઠ દેવચન્દ લાલચન્દ પુસ્તકોદ્ધાર ૬૨૬' કી ઓરસે યહ ગ્રંથ પ્રકાશિત હુઆ હૈ. કાઉન સોલહ પેશ સાહજકે ૭૫૦ પૃષ્ઠકે ઇસ કપડેકી પછી જિલ્દવાલે ગ્રંથકા મૂલ્ય કેવલ બારહ આને હૈ. ઇતને સરતે દામોમેં શાયદ હી કોઇ સરેથા પુસ્તકપ્રચાર કરતી હોગી, ઇસકે લિએ સરેથાકે સંચાલકોંકો જિતના ધન્યવાદ દિયા જાય ઉતના થોડા હૈ. વિક્રમ સંવત્ ૧૭૫૫ મેં જિનહર્ષગણિ નામકે એક શ્વેતામ્બરસાધુને ઇસ રાસકી રચના કી હૈ. ગ્રંથકી બાષા ગુજરાતી હૈ. ઇસકા સમ્પાદન 'શાસ્ત્ર-વિજ્ઞાન જૈનાચાર્ય યોગનિષ શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિ' ને ક્રિયા હૈ. આપને પુસ્તકકે પ્રારંભમેં કોઇ ૬૪ પૃષ્ઠકી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લિખી હૈ, સૂરિ મહાશયકી પદવિશેને હમેં પ્રસ્તાવનાકો પદનેકે લિએ વિવશ્લ ક્રિયા; પરન્તુ પદકર હમેં નિરાશ હોના પડા. હમ ઉસમેં કોઇ બાત એસી ન પા સકે જિસમેં ઉનકી સદસદિવેચનાશક્તિકા યા સત્યાન્વેષણશીલતાકા પરિચય મિલતા. ગ્રંથકર્તાકી પ્રત્યેક બાતકો આપને નિર્ધાન્ત સમજા હૈ; ઇતના હી નહીં બલકે ઉસકી બ્રાન્તિકો સત્ય સિદ્ધ કરનેકા પ્રયત્ન ક્રિયા હૈ. યહ ગુજરાતી રાસા ધનેશ્વરસૂરિકે સંસ્કૃત 'શત્રુંજયમાહાત્મ્ય' નામક વિજ્ઞાલ સંસ્કૃત ગ્રંથકા પ્રાયઃ અનુવાદ હૈ. ઇસમેં ઔર મૂલ ગ્રંથમેં શત્રુંજયકી અમર્યાદિત પ્રશંસા કી હૈ ઔર ઉસકે માહાત્મ્યકે

બહાનેકે લિએ બહુતસી ઝૂઠી સમ્મી કથાયે' બી ગઢ ડાલી હૈ; પરન્તુ સમ્પાદક મહાશયકી દષ્ટિમે' વે સોલહ આને સમ્મી જ્યી હૈ, ધનેશ્વરસૂરિકે વિષયમે' કહા ગયા હૈ કિ ઉન્હોને વિક્રમ સંવત ૪૭૭ મે' વલ્લભીપુરકે રાજા શિલાદિત્યકી પ્રાર્થનાસે યહ ગ્રન્થ બનાયા થા; પરન્તુ યહ નિરી ગપ્પ હૈ. મૂલ શત્રુજય મહાત્મ્યમે' કુમારપાલ, બાહડમંત્રી, વસ્તુપાલમંત્રી ઐર સમરાશાહકે ઉદ્ધારો' તકકા વર્ણન કિયા હૈ, ધનમે'સે સખસે પિછલે સમરાશાહકા કિયા હુઆ ઉદ્ધાર વિવિધતીર્થકલ્પ આદિ અનેક ગ્રન્થોંકે કથનાનુસાર વિં સં ૧૩૭૧ મે' હુઆ હૈ, અત એવ શત્રુજયમાહાત્મ્યકે કર્તા ધનેશ્વરસૂરિ ઇસકે બાદ હી કિસી સમય હુએ હોંગે, યહ સુનિશ્ચિત હૈ. ઉન્હે' વિં સં ૪૭૭ મે' પ્રથમ શિલાદિત્યકે સમયમે' સિદ્ધ કરનેકે લિએ ભૂમિકાકે લેખક મહાશયકો બડી બડી ઉલઝનેમે' પડના પડા હૈ ઐર ઉનસે સુલઝનેકે લિએ અનેક ઓંધી-સીધી સચ-ઝૂઠ બાતે લિખની પડી હૈ. ધનેશ્વરસૂરિને શિલાદિત્યકો પ્રતિબોધિત કરકે જૈન બનાયા ઐર બૌદ્ધોકો હરાહર ઉન્હે' સૌરાષ્ટ્ર દેશસે નિકાલ દિયા; લેખક ઇસ બાતકો બી સચ માનતે હૈ ઐર ચન્દ્રપ્રભસૂરિકૃત પ્રભાવકચરિતમે' લિખા હૈ કિ મલ્લવાદિ નામકે આચાર્યને શિલાદિત્યકી સમામે' બૌદ્ધોકો હરાયા ઐર ઉસે જૈન બનાયા, સો ઇસમે' બી કોઇ સન્દેહ નહીં કરતે! જન પડતા હૈ, મલ્લવાદિકી કથાકો હી કિસીને ધનેશ્વરસૂરિકા માહાત્મ્ય બહાનેકે લિએ ઉનકે સાથ જોડ દિયા હૈ, ધનેશ્વરસૂરિકા શત્રુજયમાહાત્મ્ય બડા હી વિચિત્ર હૈ. ઇસકો પઢતે સમય એસા નહીં માલૂમ હોતા કિ હમ કોઇ જૈનગ્રન્થ પઢ રહે હૈ. યહ બ્રાહ્મણોકિ બ્રાહ્મી, કેદાર, પ્રભાસ આદિ તીર્થોંકે માહાત્મ્યકા બિલકુલ અનુકરણ માલૂમ હોતા હૈ. શત્રુજયકી ખૂબ અનાપ-અનાપ મહિમા ગાઇ ગઇ હૈ. કુછ શ્લોક દેખિએ:—

નાસ્ત્યતઃ પરમં ઈર્થં સુરરાજ ! જગત્રયે ।

યસ્યૈકવેલં નામ્નાપિ શ્રુતેનાંદઃશ્ચયો ભવેત્ ॥ ૫૬

કથં બ્રમસિ મૂઢાત્મન્ ધર્મો ધર્મં દતિ સ્મરન્ ।

પદં શત્રુજયં શૈલમેકવેલં નિરીક્ષય ॥ ૬૧

વાસ્યેઽપિ યૌવને વાધ્વે તિર્યગ્જાતૌ ચ યત્કૃતમ્ ।
તત્પાપં વિલયં યાતિ સિદ્ધાદ્રેઃ સ્પર્શનાદપિ ॥ ૮૧

તાવદ્વર્જન્તિ હત્યાદિપાતકાનીહ સર્વતઃ ।

યાવત્શત્રુંજયેત્યાહ્યા શ્રૂયસે ન ગુરોર્મુખાત્ ॥ ૯૪

ન મેતવ્યં ન મેતવ્યં પાતકેભ્યઃ પ્રમાદિભિઃ ।

શ્રૂયતામેકવેલં શ્રીસિદ્ધક્ષેત્રગિરેઃ કથા ॥ ૯૫

एकैकस्मिन् पदे दत्ते पुण्डरीकगिरिं प्रति ।

भवकोटिकृतेभ्योऽपि पातकेभ्यઃ સ મુચ્યતે ॥ ૭૮

અર્થાત્ શત્રુંજયકે સમાન શ્રેષ્ઠ તીર્થે તીર્થો જગતમે કોઈ નહીં
હૈ જિસકે એક બાર નામ સુનને માત્રસે પાપોંકા ક્ષય હો જાતા હૈ.
અરે મૂર્ખો, ધર્મધર્મકા સ્મરણ કરકે ક્યોં ભટક રહે હો ? શત્રુંજય
તીર્થકે કેવલ એક બાર દર્શન કર ડાલો, બસ. બચપન, જવાની,
બુઢાપા ઐર પશુપર્યાયમે કિયે હુએ પાપ ઇસ તીર્થકે સ્પર્શમાત્રસે નષ્ટ
હો જાતે હૈં. હત્યાદિ પાપ તબી તક છોડે જાતે હૈં, જખ તક ચુરકે
મુંહસે ‘શત્રુંજય’ ઇતના શબ્દ નહીં સુન પાયા હૈ. અરે પ્રમાદિયો,
પાપોંસે મત ડરો, મત ડરો, કેવલ એક બાર શત્રુંજયકી કથા સુન
હો. શત્રુંજયકી યાત્રાકે લિએ એક એક પૈર બઢાનેસે કરોડોં બવોંકે
પાપોંસે પ્રાણી મુકત હોતા ચલા જાતા હૈ !

એક જગહ લિખા હૈ કિ “ ચાર હત્યાકે કરનેવાલે પરમીગામી
ઐર અપની બહિનકે સાથ બિબચાર કરનેવાલે ચન્દ્રશેખર રાજા
બી ઇસ તીર્થસે ઉદ્ધાર હુઆ હૈ ! ”

પાઠક દેખે કિ ઇસ પ્રકારકી મહિમા જૈનધર્મકી કર્મફલાસરીસે
કિતના સમ્બન્ધ રખતી હૈ; ઐર બી સોચે કિ ઇસ તરહકે ઉપદેશ
ભોગેકિ હૃદયમે પાપોંકી બ્ધાનિ કિતની કમ કર દેએ જખ શત્રુંજયકે

નામ માત્રસે બહે બહે પાપ ઠટ જાતે હૈં, તબ દિર પાપોસે ડરનેકી આવશ્યકતા હી ક્યા હૈ ?

નીચેકે 'શ્લોકોમે' શિથિલાચારી ગુરુઓંકી પૂજાકા ઉપદેશ દિયા હ, નિસસે સાફ માલુમ હોતા હૈ કિ અન્યકર્તા મહારાજ પાંચવીં સદીકે નહીં કિન્તુ ચૌદહવીં શતાબ્દિકે લગભગકે કાલ જતી હૈ, જો અપની ઝોર અપને ભાઇઓંકી-ગુણુહીન શિથિલાચારી હોને પર બી-પૂજા કરાનેકે લિએ વ્યાકુલ થે.

सहस्रलक्षसंख्यातैर्विशुद्धैः श्रावकैरिह ।

यद्भोजितैर्भवेत्पुण्यं मुनिदानात् ततोऽधिकम् ॥

यादशस्तादशो वापि लिङ्गी लिङ्गेन भूषितः ।

श्रीगोतम इवाराध्यो बुधैर्बोधसमन्वितैः ॥

वर्तमानोऽपि वेषेण यादशस्तादशोऽपि सन् ।

यतिः सम्यक्त्वकलितैः पूज्यः श्रेणिकवत् सदा ॥

गुरोराधानात्स्वर्गो नरकश्च विराधनात् ।

દ્વે ગતીં ગુરુતો લભ્યે ગૃહ્ણીતૈકાં નિજેચ્છયા ॥

અર્થાત્ હજારોં લાખોં વિશુદ્ધ શ્રાવકોંકે ભોજન કરાનેસે જો પુણ્ય હોતા હૈ, ઉસસે અધિક એક મુનિકો દાન દેનેસે હોતા હૈ. યાહે જૈસા મુનિ હો, યદિ વહ મુનિકા વેષ ધારણ કર રહા હૈ, તો જ્ઞાની શ્રાવકોંકા આહિએ કિ ઉસકી ભગવાન ગૌતમ ગણુધરકે સમાન આરાધના કરે. યતિ જૈસા તૈસા બી હો, પરન્તુ યદિ વહ અપને વેષમે વર્તમાન હૈ અર્થાત્ ઉસને સાધુઓંકે કપડે પહન રહખે હૈ તો વહ સમ્યક્ત્વસહિત પુરુષોંકે દ્વારા રાજ શ્રેણીકે પૂજ્ય સમાન સર્વદા હૈ ! ગુરુકા આરાધનાસે સ્વર્ગ મિલતા હૈ ઓર વિરાધનાસે નરક; ઇસ તરફ થે દો ગતિ, ગુરુઓંસે પ્રાપ્ત હોતી હૈ. ઇનમેંસે ઇચ્છાનુસાર કિસી એકકો ગૃહણ કર લો. યુદ્ધિમાન પાકોંકો વહ સમજનેમે વિલમ્બ ન

હોગા કિ ગુરુઓંકી યહ મહિમા અતલાનેમેં અન્ધકારકા કયા અભિ-
પ્રાય હૈ.

ઇસ અન્ધકી કથાઓંકે તથા ભવિષ્ય પ્રાણિયોં આદિકે સમ્ય-
ન્ધમેં બી બહુત સી આતેં લિખી જ સકતી હૈ; પરન્તુ ઇસ છોટીસી
આશોચનામેં ઉનકે લિખે સ્થાન નહીં હૈ. શ્વેતાશ્વર સમ્પ્રદાયકે
વિદ્વાન્ સજ્જનોંસે હમારી પ્રાર્થના હૈ કિ વે અપને યહાંકે ઇસ પ્રકા-
રકે સાહિત્યકી પરીક્ષા કરેં ઐર સમયકે અનુકૂલ અબ હોગેમેં વચ-
નપ્રધાનતાકી જગહ પરીક્ષાપ્રધાનતાકે ભાવોંકા પ્રચાર કરેં. ઇસ
પ્રકારકે સાહિત્યકે જૈન ધર્મને મુલ સિદ્ધાન્તોંકા ઢંક રકખા હૈ !

જૈનહિતૈષી માસિક—મુ'બાઈ.

અંક ૮, ભાગ ૧૩, પૈજ ૩૫૬-૫૮.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૭. શ્રાવણ ૨૪૪૩.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડમાંથી
હમણાં મળતાં પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

નંબર	નામ	કિંમત	વજેરે.
૧૩	ધીકર્મફિલોસોફી-by મી. વીરચંદ રાધવજી ગાંધી યુરોપમાં આપેલા ભાષણો વજેરે (અંગ્રેજી) ૦-૫-૦		
૧૪	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકતિક ૧ હું. જેમાં શ્રીમતિસારકૃત શાલિભદ્ર, મુનિ શ્રીમંગલવિજયકૃત કૃષ્ણ- મશ્રી, શ્રીગ્વાનવિમલકૃત અશોક-રોહિણી અને શ્રીદેશ- વિજયકવિકૃત પ્રેમલાલચંદ્રી એમ ચાર રાસાઓ છપાયા છે. (પ્રાચીન ગૂજરાતી કાવ્યો.) ... ૦-૧૦-૦ આ બુક મુંબઈ છલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સેકન્ડરી સ્કૂલ લાયબ્રેરી માટે મળુર કરી છે.		
૧૮	શ્રીકલ્પસૂત્ર-મૂલમાત્ર અથવા બારસાસૂત્ર— નડા સુન્દર કાગળ પર મોટા ટાઇપથી. કાલિકા. ચાર્યકથાયુક્ત ૦-૮-૦		
૨૦	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકતિક ૨ જી (રામાયણ) જેમાં વિજયગચ્છીયમુનિશ્રીકેશ્વરાજકૃત રામરાસ છ- પાયેલો છે. ૨૦ બાં હરગોવિંદદાસ કાંઠાવાલાના. “જૈન સાહિત્યની પ્રસિદ્ધિનામાં” લેખ સહિત. (પ્રા- ચીન ગૂજરાતી કાવ્ય) ૦-૧૦-૦		
૨૨	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકતિક ૩ જી જેમાં શ્યાવક ઋષભદાસકૃત ભરતબાહુબલી, કવિ વાનાકૃત જ્ઞાનંદકેવલી, શ્રીલાવણ્યસમયકૃત વચ્છરાજ દેવરાજ.		

શ્રીનયસુન્દરજૂત સુરસુન્દરી, શ્રીમેધસભજૂત નળદમયંતી
અને યોગિનહર્ષજૂત હરિબળમાઝી એમ છ રાસા-
ઓ છે. (પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ... ૦-૧૦-૦

૨૪ શ્રીપદપુરુષચરિત્ર—શ્રીક્ષેમંકરજૂત ... ૦-૨-૦

૨૫ શ્રીસ્થુલિભદ્રચરિત્ર—શ્રીભ્યાનંદજૂત ... ૦-૨-૦

૨૯* શ્રીલલિતવિસ્તરાચૈત્યવન્દનવૃત્તિ—શ્રીમન્મુનિચન્દ્ર-
સુરિવિરચિત પંજિકાયુતા, યાત્રિનીમહત્તરાસનુભગવચ્છ્રી
હરિભદ્ર ચરિત્રતા ૦-૮-૦

૩૦ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકતિક ૪ થું (શત્રુ-
જયરાસ) જેમાં ખરતરગચ્છીય મુનિશ્રી જનહર્ષજૂત
ચતુર્ભયરાસો છપાયો છે. કાલિન ૧૬ પૈછ આશ્ચરે
ફરમા ૪૮ સંશોધક આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજી. (પ્રા-
ચીન ગુજરાતી કાવ્ય) ૦-૧૨-૦

૩૧* શ્રીઅનુયોગદ્વાર વૃત્તિ—ગૌતમસ્વામિવાચનાનુગતમ,
મલ્લધારીય હેમચન્દ્રસુરિસંકલિત વૃત્તિ યુતમ્ પ્રથમ
ભાગ ઉંચા બ્લૂ કાગલ ઉપર ફરમા ૧૭. ૦-૧૦-૦

૩૨ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—ઐકતિક ૫ મું (હીર-
સૂરિરાસ) જેમાં આવક ઋષભદાસજૂત શ્રીહીરવિ-
ન્યસુરિનો રાસ છપાયો છે. પ્રાચીન ગુજરાતી
કાવ્ય.) ૦-૧૦-૦

૩૩* શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રવૃત્તિ—પૂર્વોદ્ધૃત જિનભાષિત,
ભદ્રબાહુસ્વામિજૂત નિયુક્તિયુતા, શાન્ત્યાચાર્ય વિહિત
'શિષ્ય હિતાપ્ય' વૃત્તિયુત. ૧લો ભાગ. ઉંચા બ્લૂ-
કાગલ ઉપર. અધ્યયન ૪ પૂરાં ૧-૫-૦

૩૪* શ્રીમલ્લયસુન્દરીચારિત્ર—આગમિકમચ્છીય શ્રીજયતિલ-
કજૂત-કાવ્યગ્રંથ. ... ૦-૭-૦

૩૫* શ્રીમદ્ભગવદ્ગોપાલકાન્ડ—શ્રીમદ્ રૂપસંધિ સંધિલક્ષ-
નાર્થ વિરચિત વૃત્તિયુક્તા, શ્રીહરિભદ્રસૂરિ પ્રણીતા. સંશોધક
મુનિ લલિતાવિજયજી આદિમાં છૂટું મૂલ પણ આપ્યું છે.

... .. ૧-૦-૦

૩૬* શ્રીઉત્તરાર્ધચંદ્ર સૂત્રવૃત્તિ—વાદિ વેતાળશ્રી શાંતિસૂરિ
વિહિત વૃત્તિયુક્ત. ૨જો ભાગ, અધ્યયન પાંચથી ત્રેવીશ
પૂરા ઉચ્ચાખૂ કાગળ.... .. ૧-૧૨-૦

૩૭* શ્રીઅનુયોગદ્વાર વૃત્તિ—મલધારિય હેમચંદ્રસૂરિસંકે-
લિતવૃત્તિયુક્ત, દ્વિતીય ભાગ. સંપૂર્ણ અંચ... ૧-૦-૦

૩૮ શ્રીગુણસ્થાનકમારે.છઃ—બૃહત્ ગરુડીય શ્રીરત્નશેખ-
રસૂરિ સૂત્રતઃ સ્વોપસૃષ્ટિયુક્તઃ ૦-૨-૦

૩૯ શ્રીધર્મસંગ્રહણી—પૂર્વાર્દ્ધ. પત્ર ૨૧૦ સંશોધક શ્રીમ-
ત્કલ્યાણવિજયજી. શ્રીમદ્હરિભદ્ર સૂરિવિરચિતા, આચાર્ય
મલયાગિરિ પ્રણીતયા દીકયા સમલકૃતા ...૧-૮-૦

૪૦* શ્રીધર્મકલ્પદ્રુમઃ—આગમગચ્છિય ઉદયધર્મગણિ વિરચિત.
... .. ૧-૦-૦

૪૧* શ્રીઉત્તરાર્ધચંદ્રસૂત્રવૃત્તિ—વાદિવેતાળશ્રી શાંતિસૂરિ
વિહિત વૃત્તિયુક્ત. તૃતીય ભાગ. અધ્યયન ૨૪થી ૩૬ પૂરા.
... .. ૧-૧૪-૦

૪૨ શ્રીધર્મસંગ્રહણી—ઉત્તરાર્દ્ધ. સંશોધક શ્રીમત્કલ્યાણ
વિજયજી, શ્રીમદ્હરિભદ્રસૂરિવિરચિતા, આચાર્ય શ્રીમલયા-
ગિરિ પ્રણીતયા દીકયા સમલકૃતા... .. (પ્રેસમાં)

૪૩ શ્રીઆનંદઃકવ્યમહોદધિ—ઐક્રાંતિક ૬ કું. જેમાં
કવિવર શ્રીનયસુદરજી પ્રણીત રૂપચંદ્ર કુંવરરાસ, નળદ-

મયતીરાસ, અને શત્રુન્ધ્ય ઉદ્ધારસાર રાસ સમાયેલાં છે
(પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ... ૦-૧૦-૦

૪૪ શ્રી પિંડનિર્મુક્તિવૃત્તિઃ—શ્રીમદ્ બદ્રબાહુસ્વામિ પ્રણીતા
સભાષ્યા શ્રીમન્મલ્લયગિર્યાચાર્ય વિવૃતા. ... ૧-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

શા. માનચંદ વેલચંદ,

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,

બરેખાં ચક્રો, ગોપીપુરા, મુરત.

પતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે—અન્ક: ૪૩.

(પતિ જૈન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે—અન્ક: ૬.)

